שמחה זאב זאלצמאן

בנתיבות חיים

זכרונות, אגרות, מאמרים

יוצא לאור על־ידי ועד היובל

ירושלים תש״ל

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

חברי הועד להוצאת ספר היובל

נשיא הכבוד: נשיא מדינת ישראל שניאור זלמן שזר

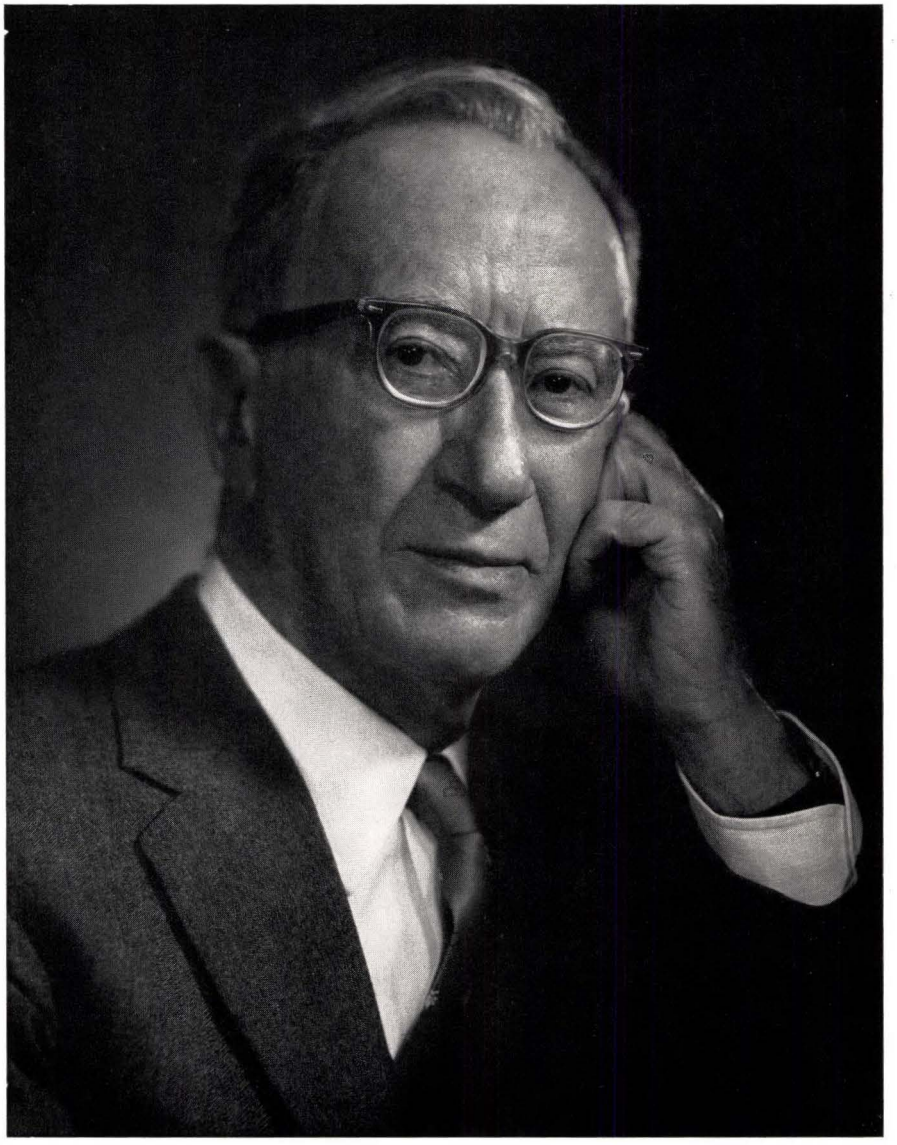
נשיא הועד: נשיא האקדמיה ללשון העברית פרופ׳ נ. ה. טור־סיני

חברי הועד

ארי אבן־זהב	דב סדן
אליהו אילת	אהרן צייטלין
זאב בן־חיים	יחזקאל קוטשר
משה דייוויס	מרדכי מ. קפלן
חיים הזז	אברהם רגלסון
אברהם הלקין	ראובן רובין
שמעון הלקין	צבי שארפשטיין
ישראל זמורה	אליעזר שטיינמן
דב ירדן	ש. שלום
בנימין מזר	שלום שפיגל

שמחה זאב זאלצמאן / בנתיבות חיים

נדפס בישראל
Printed in Israel
דפוס "מרכז", ירושלים

תכן

ברכת הפרופ׳ נ.ה. טור־סיני

שער ראשון: מתולדות חיי

1. אבטוביוגרפיה 3

2. פרקים מזכרונותי

א. שני שמות לעיירה אחת 7

ב. החיים היהודיים בעיירתנו ומקורות פרנסתם 8

ג. ה״חדר״ בעיירה 15

ד. במחיצתו של מהפכן 17

ה. ידידים ראשונים 23

ו. הקמת בית בישראל 27

ז. שנים ראשונות בארצות הברית 33

שער שני: מאמרים

א. מפי ביאליק 37

ב. זלמן שניאור 43

ג. יעקב קלצקין 51

ד. לדמותו של רב צעיר 55

ה. מרדכי מנחם קפלן ומשנתו 59

ו. ישראל מ״ץ הנגיד 63

ז. הנדבך הראשון 69

שער שלישי: אגרות

1. כלליות 77

2. עם ספרים 261

שער רביעי: מכתבים (מסופרים, אנשי־מדע ואישי־צבור) 295

שער חמישי: ״הרצליה״ (ניו־יורק) 491

שער ששי: האקדמיה ללשון העברית 523

שער שביעי: אבני מלואים 569

א. ייסודו של ״חקיקת אלאמר״ — העתון היהודי בשפה הערבית

ב. ישיבה חשאית למען ה״הגנה״

ג. מלכה זלצמן, מאת ג׳ין יפה

ד. נאום ליובל הע״ה

מקוריותו של ספר זה היא בשורה ראשונה בכך, שרוב־רובו מהווה אבטוביוגרפיה של אדם, תולדות חייו ומעשיו, שאינם כתובים ל א ח ר שנות־המעש והמעשים, אלא ב ש ע ת העשייה, משל לצמח הנראה בעצם פריחתו, שעה שעה, יום יום. אין מכונסים כאן פרקי־חיים כשהם כבר מושלמים, כי אם בהימצאם בעצם התהוותם, פרקי־חיים המשתקפים מתוך א ג ר ו ת שכתב האיש למעלה מארבעים שנה ומתוך מ כ ת ב י ם אליו במשך אותה תקופה ארוכה בקשר עם פעלו. גם המאמרים לא נכתבו כדי שיובאו לתוך אכסנייה זו, אלא היה בהם כורח נפשי של השעה למחברם, בעיקר כדי לתת ביטוי להערכת אישים דגולים אחדים, שהיו קשורים לספרות ולתרבות העברית, וגם נאומיו ביטוי של עידוד הם למפעלי תרבות עבריים.

הספר הוא, כאמור, אבטוביוגרפיה, כתובה בצורה מקורית — לא בשנה ולא בשנתיים, כי אם במשך ארבעים שנה ומעלה. ואכן, האגרות והמכתבים ושאר השערים נקראים כפרשת־חיים, ועם סיום הקריאה ניצבת לפנינו דמותו של איש אציל־רוח הנתון כל־כולו לרוח ישראל סבא, ושגם החיים במשך ששים שנה בארה״ב לא הרחיקו אותו כהוא זה מן השרשיות העברית. כן יוסיף.

כדי להבדיל בין מכתבי המחבר לבין המכתבים שנשלחו אליו, צוינו הראשונים **כאגרות** והאחרונים — **כמכתבים.**

סימון האגרות והמכתבים נעשה כדלקמן:

אותיות רגילות מסמנות אגרות כלליות (עמודים 77—259). אותיות רש״י מסמנות אגרות במדור ״עם סופרים״ (עמודים 261—294). מספרים רגילים מסמנים מכתבים כלליים (עמודים 297—490). אותיות רגילות מתויגות בתג מסמנות אגרות ומכתבים בענין ״הרצליה״ (עמודים 500—521). מספרים בספרות רומיות מסמנות אגרות ומכתבים בעניין האקדמיה (עמודים 548—568).

ברכת הפרופ׳ נ. ה. טור־סיני

עם ברכת החג למלאת שמונים וחמש שנים למר שמחה זאב זאלצמאן, חבר הכבוד של האקדמיה ללשון העברית, ומייסד בית האקדמיה ללשון העברית בירושלים, ברכה מיוחדת ממני:

בראשית שנות החמישים של המאה הזאת, כאשר ביקרתי בארה״ב גם כדי לפגוש את בני משפחתי ואת מכריי המרובים שם, קיויתי לבקר שם גם את מר שמחה זאב זאלצמאן, אשר הרבה טובות שמעתי עליו מכמה ידידים, ובמיוחד מידידי הסופר המנוח זלמן שניאור, שכאילו ציווה עלי ללמוד ולהכיר איש חשוב ויקר זה בהזדמנות שבפני. כך עשיתי וגם נהניתי מאוד לראות אז בפעם הראשונה את האיש החשוב והיקר הזה בביתו, ואת רעייתו הנכבדה וילדיהם. אבל, עדיין לא ידעתי את כל פרשת גדולתו של האיש הזה, שגדולה הייתה זכותו לכל דבר תורה ותרבות בישראל. ואך כאשר הכרנו, חברי האקדמיה החדשה, אשר אך בשנים האחרונות נוסדה על פי החלטת הכנסת אחרי דיונים הרבה, כי זקוקים אנו גם לבניין מתאים, אחרי שישבנו שנים אחדות באותה דירה צנועה של שלושה חדרים, ברחוב המלך ג׳ורג׳ בירושלים, ומר אליעזר מנור ז״ל מילא את ידי ידידו מר יונה אתינגר להתקשר באמריקה עם מר ש.ז. זאלצמאן ולבקש ממנו להמציא לנו קרן לבניין בית האקדמיה בתוך קרית האוניברסיטה בירושלים, אז קיים מר זאלצמאן באדיבותו הרבה בקשה זו, ואחרי שהסכום שהוקצב לכך ראשונה לא הספיק למטרתו, אף הוסיף הנדבן תרומה על תרומה עד שסוף סוף יכולנו לבנות בית יפה ומתאים על פי תוכניתו של הארדיכל קשטן, והיום בית זה מלא הוא על כל חדריו ועבודה רבה נעשית מדי יום ביומו בתוך החדרים והאולמות, לתפארת לחברי האקדמיה ולעובדיה, לתפארת למר זאלצמאן ומשפחתו אשר על טיבם מעיד הבניין הנאה וחיי העבודה הקיימים בו.

הייתה פגישתי הראשונה עם מר זאלצמאן ומשפחתו באמריקה לפני שנים, ואמנם גם אז יכולתי להעיד עליו כעל יהודי ועברי נדיב לב ראוי לשם על תכונותיו ועל מעשיו. אבל מאז הייתה לי הזדמנות, בפרט בחג חנוכת הבית, לספר חלק מגדולתו, אשר יותר ויותר למדתי עליה מתוך הכרתי אותו בהזדמנויות שונות ומתוך מעשי החסד מדי שנה בשנה גם בתוך מסגרת האקדמיה שלנו וגם בתוך מוסדות

תרבות אחרים בארץ ובארה״ב, על ידי נדיבותו ונדיבות כל בני משפחתו היקרים. וכאילו הוא רואה גם כל מועד בחייו לא כמועד סתם, אלא כמועד המחייב אדם לתת ולהראות את ידו הנדיבה. כאילו לא בן שמונים וחמש שנה הוא כעת, אלא עוד הפעם בן שמונה ועוד חמש, זאת אומרת עוד הפעם בר־מצווה הוא, וחייב הוא להוסיף מצווה על מצווה ולהראות יתר נדיבות ויתר טוב לב, נוסף על כל הטובות שכבר עשה בחייו הברוכים. ואם כל הקשורים באקדמיה מביעים ברכה כפולה ומכופלת על כל הטובה שמשפחת זאלצמאן מביאה לנו, אני, שעדיין ראו אותי החברים כראוי להיקרא ראש כל חברי האקדמיה, על אחת כמה וכמה רואה אני חובה להביע תודה בשם האקדמיה על כל הטובה שקיבלנו ממר זאלצמאן מאז התקרבנו אלו אל אלו. ויהי רצון שנזכה עוד לראות בגאולת ציון השלמה בשלום ארצנו ובשלמות לשוננו ותרבותנו לאורך ימים. אמן.

שער ראשון

מתולדות חיי

1. אבטוביוגרפיה

2. זכרונות ראשונים

א. שני שמות לעיירה אחת
ב. החיים היהודיים בעיירתנו ומקורות פרנסתם
ג. ה"חדר" בעיירה
ד. במחיצתו של מהפכן
ה. ידידים ראשונים
ו. הקמת בית בישראל
ז. שנים ראשונות בארצות־הברית

1. אבטוביוגרפיה*

נולדתי בכ"ד בסיון תרמ"ג, 29 ביוני 1883, בעיירה קטנה בעלת שני שמות: "טשאהן" באידיש, "תאופיפול" ברוסית, מחוז סטרוקונסטנטין, פלך וולין, באוקראינה. אבי ז"ל, ר' שמואל בן נתן, זכה לשני שולחנות: הוא היה סוחר אמיד שעסק במסחרים שונים, בעל טחנות־קמח וחנות מכולת בסיטונות, וכן היה בר אורין, חזר כמה פעמים על הש"ס ולא פסק פומיה מגירסא, במיוחד בעשרים השנים האחרונות לחייו, הן השנים אחרי הטבח הנורא שערכו פורעי הצבא הלבן. כמה מבני משפחתנו נהרגו ובית־אבי עלה באש. רק בדרך נס נמלטו אבי ואמי ז"ל על נפשם בחשכת־הלילה, הסתתרו במערה מחוץ לעיר ובבוקר יצאו ממחבואם והגיעו לעיירה הסמוכה. שם נשארו עד יומם האחרון.

אמי — איטע בת ר' חיים יוסף, מחשובי חסידי סדיגורה.

למדתי בחדרים, מפי טובי המלמדים, וממלמדים פרטיים, ואחרי כן בבית־המדרש. אבי ז"ל היה דואג תמיד שהמלמד לא ירבה בתלמידים. הוא שילם בעדי שכר־למוד כפול ולפעמים אף משולש והמלמד ספא לי כתורא. בגיל י"ד כבר למדתי את שלוש הבבות. ואז החילותי ללמוד מפי מלמדים פרטיים גמרא עם תוספות ומהרש"א. בבית־המדרש מילאתי את כרסי בש"ס ופוסקים. למדתי כמעט את כל הש"ס. הכל נבאו לי עתיד מזהיר, כסא רבנות.

אבל אני כבר נהייתי לאחר. ספקות רבים היו מכרסמים בלבי. כבר קראתי מכל הבא בידי, בעברית וברוסית. בלעתי את ספרי ההשכלה כבכורה בטרם קיץ. מתחילה קראתי בסתר. תחת הכרכים הגדולים של הגמרא והיורה דעה הסתרתי את הספרים החיצוניים. אחרי זמן, כשאבי נתפס לרעיון הציוני, קראתי בריש גלי בחובות הלבבות, הכוזרי והמורה, אעפ"י שנתקשיתי בו, עד דור דור ודורשיו ומורה נבוכי הזמן. ספרים כ"הצופה לבית ישראל" ו"תולדות הקבלה והחסידות" עשו עלי רושם בלתי נעים. לא יכולתי לסלוח לגוטלובר על שהעז לכנות את הבעש"ט "חציר י ב ש", ראשי תבות של ישראל בעל שם. אולם לאט לאט למדתי לבור את הבר מן התבן, מעין "תוכו אכל קליפתו זרק".

* נכתבה בשנת 1955 בשביל "האנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו" של דוד תדהר.

ברוסית קראתי את כל הספרות הקלסית, וכדרך החינוך בימים ההם למדתי הרבה משירי פושקין ולרמונטוב בעל פה.

התחלתי להשתלם בהשכלה כללית. לאשרי בא לעירנו סטודנט מהאוניברסיטה באודיסה, בשם בוריס מאלצמאן. ממנו למדתי את השפה הרוסית על בוריה: חוץ מהמעולה שבספרות הקלסית, קראנו את ספרי בלינסקי ופיסארב, שני הפובליציסטים והמבקרים הגאונים בספרות הרוסית, ששמשו לי כפרוזדור אל הספרות הסוציאליסטית. קראנו את מרקס ואנגלס. קראתי הרבה מהספרות העולמית בתרגום רוסי, למדתי וקראתי הרבה בגרמנית.

כדרך רובו הגדול של הנוער הפרובינציאלי והנאיבי בעיירות הקטנות, שרכשו להם ידיעות, או יותר נכון: שברי ידיעות קצת והשערות הרבה, היינו מחטטים בכובד־ראש במופלא מאתנו, במה למעלה ומה למטה וביעודו של אנוש עלי חלד. תחת מתן ביטוי לשמחת החיים של הילדות והשחרות, העמסנו עלינו בגיל רך את עולם הכבד של החיים, כאילו עלינו היתה המלאכה לגמור, למצוא פתרון לכל הבעיות שהטרידו לא רק אותנו כיהודים אלא את כל נתיני רוסיה. כה עברו כחלום יעוף השנים היותר טובות ונעימות בחיים. לא בכדי שר המשורר הרוסי "מאושר האיש שבילדותו היה ילד". השפה העברית עוד לא היתה אז שפה חיה. רק צעדים ראשונים נעשו אז להחיות את השפה. היו מספרים על ריב"ל, ששמע פעם שני בחורים שטיילו בחוץ מדברים ביניהם עברית משובשת. ריב"ל פנה אליהם ואמר: "למה אתם מדברים עברית, כך שכל השומע אתכם יכיר שאתם גויים, מוטב שתדברו רוסית ואז הכל יכירו שאתם יהודים".

בשנת 1905 נשאתי לאשה את בת מקומי, מלכה בת יוסף, סוחר מנופקטורה ותלמיד־חכם מובהק.

בשנת 1908 יצאנו את רוסיה עם שני ילדינו: בננו הבכור אלכסנדר, בן השנתיים, ובתנו שרה, שהיתה בגיל ששה חדשים. ב־9 באוגוסט הגענו לניו־יורק באניה ניו־אמסטרדם.

בשבוע השני לבואנו לארה"ב מצאתי משרה בבית־מסחר לנייר ומשכורתי חמישה דולרים לשבוע. אחרי דמי הנסיעה ברכבת העליונה והתחתונה נשארו לי ארבעה דולרים להחיות ארבע נפשות. לא הארכתי ימים שם. עזבתי את המשרה כדי לשלוח יד במסחר, גם כן של ניר, וכעבור כמה שנים בבית־חרושת של שקי־ניר.

בשנים הראשונות לבואנו לארה"ב הרגשתי כאילו נפלתי מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. היה זה שינוי ערכים מהקצה אל הקצה. אבל מטבע הדברים

שאנשים מתרגלים לכל דבר, ובכל זאת, עם כל האהבה והכרת הטובה לארצות־הברית, הדמוקרטיה היותר גדולה בעולם, הארץ שבשעתה נתנה מפלט לרבבות מבני אחינו הנרדפים על צוואר, שרשי עדיין נעוץ היום, כמו לפני יובל שנים, בעולם הישן ובתרבות עמנו עתיקת היומין.

בשנת 1916 נולד לנו בן שני ושמו הרברט, בעברית צבי. בהיותו נער בן ט״ו שלחנו אותו לארץ ישראל. הוא נכנס לבית הספר הריאלי בחיפה, וחי בפנימיה, תחת השגחתו של ד״ר בירם, שלוש שנים. כשגמר את חוק למודיו בריאלי שב לארה״ב ונכנס למכללה של ייל. בצאת שנתו הראשונה זכה בפרס השנתי של המכללה בעד מסה שכתב על התנועה הציונית.

בתנו שרה בקרה את הארץ בפעם הראשונה בשנת 1933 ושהתה שם תשעה חדשים. הארץ עשתה עליה כבר אז רושם עז. כשבאה עמנו שמה שוב, ב־1952, התלהבה כל כך עד שהשפיעה על בעלה, יליד אמריקה, עורך־דין בניו־יורק כעשרים וחמש שנים, לעלות עמה לישראל. בעלה, בנימין פפר, עבד כעורך־דין במשרד המשפטים. מתחילה גרו בתל־אביב, אבל לאחר שהממשלה העבירה את מושבה לירושלים, התיישבו בירושלים.

בפעולותי בעבודה הציבורית תפסו את המקום המרכזי תמיד: ארץ־ישראל ותרבות ישראל. כשהרחיב לי ה׳ קצת, קניתי מניות בים־המלח, ובגן־חיים שעל־יד כפר סבא פרדס על שם חיים וייצמן. השקעתי בפרדס כששים אלף דולר, הון עצום לפי מצבי בזמן ההוא, והיה זה עסק רחוק משכר וקרוב להפסד. אך ההרגשה שיש לי אחוזה בארץ הרגיעה קצת את רוחי ואת השאיפה, שהיתה בוערת בלבי תמיד, להתיישב בה.

פה, בארצות־הברית, נתתי מאוני ומהוני למוסדות שונים כפי יכלתי, ובראש וראשונה לחינוך העברי ולתרבות העברית. הקדשתי את מיטב זמני לטובת הספרות והאמנות העברית ולכל מה שיש לו שייכות ליצירה עברית. השפה העברית והספר העברי הם הדברים הקרובים ללבי.

השתתפתי בסכומים הגונים בהוצאת כל כתבי רב צעיר, יעקב קלצקין וזלמן שניאור, ולא הזנחתי את הצעירים או סופרים סתם, שעוד לא יצאו להם מוניטין בעולם. בכלל, יכולני להגיד, שלא השיבותי ריקם אף אחד מהסופרים, כקטן כגדול, שפנה אלי לעזרה. נלחמתי כל השנים על השפה העברית, חדור האמונה כי דברי אחד העם על השבת צריכים להאמר גם על השפה העברית: שיותר משישראל שמר על השפה העברית, שמרה השפה עליו. לצערי, מספר האנשים בארה״ב המתעניינים בשפה העברית ובתרבות העברית דל מאוד, והללו שמעוניינים, ברובם הגדול מסתפקים בקב חרובין מאחד בשבת לאחד בשבת, ב״סונדי סקול״.

הכוכב המזהיר בפעולותי בשדה תחיית השפה היה בית המדרש למורים "הרצליה" בניו־יורק, הכולל גם בית־ספר גבוה או תיכוני, חוץ מבית־המדרש למורים. טיפחתי את המוסד הזה יותר משלושים שנה: כחבר, כנשיא, ולבסוף כנשיא־הכבוד. בתקופה יותר מאוחרת תרמתי את הכסף להקמת בית לאקדמיה של הלשון העברית, ועל פעלנו זה תפארתנו.

2. זכרונות ראשונים

א. שני שמות לעיירה אחת

ממש לא יאומן כי יסופר, שאף לעיירתנו הקטנה בת שלוש מאות המשפחות היו שני שמות, טשאהן ותאופיפול. בשם הראשון השתמשו היהודים וכל האכרים, ובשני — הממשלה והדואר. אבל בעת שנאמן הוא הקב״ה לשלם כפליים על כל זוג וזוג של תורה ומצוות, היו העונש והיסורים שסבלו מהשם הכפול של העיירה כפלי כפלים. כן למשל, כשחלה ח״ו אחד מבני העיר במחלה אנושה ונחוץ היה לנסוע אל העיר הסמוכה לדרוש ברופאים, ואחרי כל ההרפתקאות שעברו עליו לפני שהשיג את תעודת המסע, כשבא אל העיר הגדולה דרשו ממנו באכסניה לחתום את שמו ואת שם העיר בפנקס. כמובן נתן את שם העיר שהסכין בו, אבל כשבא השוטר והביט בתעודת־המסע ומצא שם אחר היה נראה בעיני השוטר כדו־פרצופי. מובן שכל הפרושים והבאורים לא הועילו, ובעל־הדבר הושם במאסר עד שנתלבנו הדברים שחף הוא מפשע. ולא במילי דעלמא בלבד אלא גם במילי דשמייא הביאו שני השמות על יושבי העיר צרות רבות. בשל כך פרצה מריבה בין הרב והדיין של העיירה. הראשון סבר שבגיטין וכתובות ובשטר מכירת החמץ לעכו״ם לפני הפסח יש להכניס אך שם אחד של העיר, אותו שם שהיהודים השתמשו בו, ואילו הדיין דרש ששני השמות ייכתבו בכל המסמכים האלה. הגיעו הדברים לידי כך שחסידי ריזין, שמעולם לא היתה דעתם נוחה מן הרב, שמוצאו היה מחסידי אוסטרוה, ראו אצבע אלוהים במגפת החלי־רע שעשתה אז שמות בעיירתנו. הם אמרו שהמגפה באה בגלל כל הגיטין שנכתבו בשם אחד, ולכן הם פסולים ונמצא אפוא שהגרושין והארוסין אינם תופסין... הרב מטעם הממשלה תלה את הקולר של המגפה בצווארי יושבי העיר, שלא היו זהירים במימי הבארות, כאשר הערו את השופכין מן הבתים החוצה, אבל מי שעה אל דברי האפיקורס הלזה? האם לא התלחשו עליו שפעם עבר שלוש עבירות בבת אחת, שאכל בשר בצום התשיעי ובגילוי ראש. כמובן, גם הרב וסיעתו לא ישבו בחיבוק ידיים, וכדי בזיון וקצף. בינתיים נמצא שם שמים מתחלל, עד שהביאו את הדבר לפני הרב הגאון מפלך ט׳, הפוסק האחרון בכל הסביבה, שהצליח לישב את הדבר בדוחק. הוא פסק שעל פי דין לא אכפת כלל, אם נכתבו שני השמות או האחד, אבל למען הרחק לזות שפתים ייכתבו להבא שני השמות. שני הצדדים קבלו עליהם את הדין, ולאט לאט שככה חמת יושבי העיירה טשאהן—תאופיפול.

ב. החיים היהודיים בעיירתנו ומקורות פרנסתם

העיירה, כרוב העיירות בתחום המושב באוקראינה, היתה עשירה ונהדרת מבחוץ וענייה ודלה מבפנים. הרי־גיר גבוהים היו מתנשאים כחומה מסביב לנהר הגדול "פאלטאבא", שזרמו הניע שם טחנת קמח גדולה. הגויים המעטים מהמעמד הבינוני גרו מחוץ לעיר בבתים מרווחים ומפוארים עם מדשאות מרהיבות עיין. הם היו הבעלים של גנים רבים נטועים עצי־פרי שיהודים חכרו מהם, מכרו את פירותיהם בעיירה והשתכרו למחייתם. הגדול בגנים, שארמון נמצא בתוכו, היה פתוח לרווחה ליהודי העיירה, והצעירים והצעירות, ברובם הגדול בלי דעת הוריהם, יצאו מחוץ לתחום־שבת לטייל שם בשבתות ובימים טובים. כרי־דשא הרריים ושדות מרעה שמן וטוב השתרעו על פני שטח נרחב עד שהגיעו כמעט לשדי־המזרע של האיכרים בכפרים הסמוכים.

לעומת שטח זה רחב הידיים היתה רבה הצפיפות בעיירה גופה. שורות ארוכות של בתים ללא כל מעבר ביניהם נמשכו משני צידי הרחוב, ברובם בני שלושה או ארבעה חדרים. כמעט לא היה בית ללא חנות בפנים הבית, ומשפחות בנות עשר נפשות ויותר הצטופפו בשניים או בשלושה חדרים. ברחובות הצדדיים היו אמנם הבתים מרווחים יותר, אולם גם שם הריווח ביניהם היה צר מאוד. הרחובות לא היו סלולים ובימות־הגשמים טבעו העוברים ושבים בבוץ כמעט עד הברכיים. גם במקרה של מחלה רצינית לא בא הרופא (פולני), אלא אם הוסע הלוך וחזור בעגלה — ולא קל היה להשיג איכר להסעתו. בערבים, במיוחד בסוף החודש, שרר בחוץ חושך מצרים. והנה קצין המשטרה, אם על דעת עצמו אם בפקודה מגבוה, פקד באחד הימים על כל בעל־בית להניח מדרכת־קרשים לפני ביתו וכן צוו התושבים להקים עמודי־פנס בחוצות במקומות קבועים. מפה לאוזן סופר, כי שתדלן אחד ניסה לשחד את הקצין להעביר את רוע הגזירה, והצליח רק לדחותה לזמן קצר.

המצב הסניטארי היה בשפל המדרגה. חבית גדולה היתה עומדת בכל בית ובית שמילאוה מים ומעולם לא רוקנה עד תומה, ושואב־המים מילא יום יום את החסר. לא בכל בית היה מכסה לחבית, וכולם השתמשו בכד אחד שהיה עומד בצד, לשאוב בו מים. אלה שגימאו ממנו לא הקפידו לשפוך את השארית ושפכוה חזרה לתוך החבית. במטבח היה עומד על הרצפה עביט בעל שתי ידיות בו הושלכו שיירי מזונות ומי־שופכין, וכאשר נתמלא החזיקו בו

שניים, כל אחד בידית אחת, נשאוהו החוצה והריקו אותו לפני הבית. ורחיצת הגוף, חוץ מבית־מרחץ מערב־שבת לערב־שבת, מאן דכר שמה.

היולדות לא נמצאו בהשגחת רופא, אלא בהשגחתה של מיילדת, שדבק לאצבעותיה הטבק שהיתה מריחה כל השנים. אם הקשתה אשה ללדת, הניחי למראשותיה כסגולה את הספר "רזיאל המלאך". בחדר כל יולדת הודבקו לשמירה מעולה על הרך הנולד פתקאות על וילון מיטתה, על ראש כל חלון ובפתח החדר. הנוסח המקובל על הפתקאות היה "שיר המעלות" מזמור קכ"א, אחרי המזמור בא שרטוט תיבה קטנה עם המלים בפנים התיבה "סיני וסנסיני וסמנגלף פנימה" ומתחתיה "לילית וכל כת דילה חוץ" ובסוף הפתקה באו שלוש שורות שהכילו שלוש מלים בחילוף: "מכשפה לא תחַיה", "תחַיה מכשפה לא", "לא תחַיה מכשפה". יומיים או שלושה אחרי הלידה בא טכס של קריאת־שמע המונית שנקראה "קרישמעלענע". העוזר של המלמד הביא תינוקות של בית רבן שהצטופפו נגד כל חוקי ההיגיינה בחדר־היולדת והעוזר קרא עם הילדים "שמע".

בנסיבות בלתי היגייניות אלו היו רגליים להשערה שהאוכלוסיה היתה טרף למחלות מידבקות ומגיפות שונות, אולם עד כמה שאפשר לשפוט ממבט אחורנית ששים וחמש שנים, המצב מבחינה בריאותית לא היה שם גרוע בהרבה מבמקומות יותר מפותחים, שהשמירה על ההיגיינה היתה שם משביעת רצון. גם אחוז תמותת התינוקות ביחס לשיעור הילודה לא היה גבוה בעיירות מאשר בערים הגדולות.

חושבני שבמידה מסויימת אפשר להגיד, כי למרות המגרעות בהיגיינה גופנית, היו הללו מחוסנים בהיגיינה נפשית או רוחנית. האמונה השלימה ללא כל פשרות בהשגחה פרטית חיסנה אותם, כך שיכלו לעמוד בפני מחלות ובפני כל צרה שלא תבוא.

באה שבת באה מנוחת הגוף ומנוחת הנפש, "שבת היא מלזעוק" לא היתה פראזה ריקה או אגדה. והרי מעשה שהיה: דוד אשתי, אב לארבעה ילדים, בשנות השלושים לחייו, נסע לרגלי מסחרו לווינה ומת שם משבץ־הלב, והמברק עם הבשורה המחרידה הגיע לאלמנתו ולהוריו, שישבו בקרבת מקום, בערב שבת עם חשיכה. אמו החליפה את שמלותיה, כדרכה תמיד, לכבוד שבת, ובכל יום השבת לא השמיעה אנחה. ורק במוצאי־שבת שלפה נעליה וישבה על הרצפה לבכות את בנה המת.

הם קיימו מצוות קלות כחמורות ולא הרהרו אחריהן. כן היו מוסיפים תמיד מן החול אל הקודש, היו מאחרים לצאת מן השבת ויום־טוב וממהרים לבוא. בראש חודש אדר הופיעו על אחת הקורות של התקרה בבית־הכנסת

באותיות של קידוש לבנה המלים: "משנכנס אדר מרבין בשמחה" ונשארו עד אחרי ימי הפורים. ההכנות לימים הנוראים התחילו בראש חודש אלול, כשקול השופר היה נשמע מבתי־הכנסיות אחרי תפילת שחרית, שם התחילו להתאמן בו הבעל־תקיעה או סגנו. בלילות היה השמש קורא לסליחות בקול חזק. היה זה מחזה נוגע עד לב: קהל גדול של אנשים, נשים ונערים נוהר בחשכת הלילה לבקש סליחה ומחילה בבתי כנסיות על חטאים שחטאו במשך השנה. המנהגים של "תשליך" ו"כפרות", שמוזרים הם בעינינו היום, התייחסו להם אבותינו בכובד ראש. הם מצאו סיפוק באמונתם שאכן ננערו מכל חטאתם, וכי התרנגול והתרנגולת היו כפרתם. בשחיטת הכפרות היה ניכר עשיר לפני דל. לבתי בעלי־בתים חשובים באו השוחטים לשחיטת כל הכפרות, כדי שלא יצטרכו בני־ביתם, או העוזרת שלהם, לעמוד שעות בתור. איש אחד, בר אוריין שלא התלהב מ"תשליך" ו"כפרות", התלוצץ ואמר "אני הגבר (תרנגול) ראה עני בשבט עֲבֵרתו, אך בי ישוב (עושה תשובה) יהפך ידו (עמי על ראשו ויאמר זה חליפתי) כל היום, זה לא יועיל לו". עוד מנהג היה שמוצאו מעורפל: נשים יושבות ומבכות פתילים, "קנייטליך לייגן" באידיש. נשי המשפחה נתאספו באחד מעשרת ימי תשובה וכל אם נטלה בידה פתיל ארוך ובבכי ותחנונים קראה: "פתיל זה לחיי בני או בתי", ומספר הפתילים כמספר הילדים וההורים. את הפתילים האלה הביאו לעושה־הנרות שיכניסם כפתילות בשני נרות שעווה גדולים, שהודלקו בערב יום הכיפורים. אם נכבה אחד מהם, היה זה סימן רע. יש שנהגו להביא את הנרות לבית־הכנסת, שם הדליקם השמש בתוך פמוטות שמאחורי התנור. מכיוון שהמתפללים חלצו את נעליהם ביום הכיפורים, שיטחו שחת, כדי שהמתפללים לא יהיו עומדים כל הזמן על הרצפה הקרה, ובנס נכנסו לבית הכנסת בשלום ויצאו משם בשלום, כי ניצוץ אחד שהיה ניתז מן הנרות ונופל על השחת היה מעלה את כל הבית באש.

הימים בין מוצאי יום הכיפורים וחג הסוכות היו ימי שמחה של מצווה, בניין הסוכה וקישוטה לכבוד האורחים החשובים: אושפיזין, שמבקרים את היהודים בסוכותיהם. יום ראשון של סוכות היה ידוע כיום ראשון לחשבון עוונות, כמו שדרשו על הכתוב "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר" ומקשין וכי ראשון הוא, הלוא ט"ו הוא, אלא ראשון לחשבון עוונות, שעוונות בין מוצאי יום הכיפורים ובין יום ראשון של סוכות אינם באים בחשבון. את ימי חג הסוכות חגגו ברוב שמחה, במיוחד היתה גדולה שמחת התורה.

נוסף על כל זה, הם שאבו התעודדות והתעוררות נפשית מן החסידות. כמעט כל בני העיירה בה נולדתי היו חסידים. לכל קבוצה של חסידים היה רבי, שהם

ובית הכנסת שלהם היו נקראים על שמו. מעניין הדבר שהיה רבי שחסידיו היו ברובם הגדול בעלי מלאכה. עליו סיפרו, שפעם ראה כובעי מעיין בהרא"ש, ושאל אותו אם בדעתו לעשות חיבור על הרא"ש (משחק מלים). הרביים ביקרו בעיירה בכל שנה ושנה, והחסידים שידם היתה משגת נסעו לעיר מגוריו של הרבי לשבת נחמו או לשבת שובה, ולפעמים נשארו שם עד אחרי יום הכיפורים. ואל תהיה החסידות של הימים ההם קלה בעינינו. החסידים האמינו ברבי כבמלאך אלוהים. אם היה דבר מעיק על ליבם, היו מתנים את צרותיהם לפניו ואחרי שאצל להם ברכה, יצאו ממנו שמחים וטובי־לב, מלאי בטחון כאילו הישועה כבר באה. הם הפיקו תועלת מביקורם אצל הרבי יותר מאשר בימינו מפסיכואנליטיקן. העצבות היתה נוגדת לשיטת החסידות שנקטה במאמר "אין השכינה שורה לא מתוך עצבות, אלא מתוך שמחה של מצוה". זוכרני, פעם ביקר בעיירתנו רבי משה'לה מזונקוב, בנו הצעיר של רבי חיים'ל ונכדו של הרב מאופטא. הוא התאכסן בבית אבי ז"ל. כל היום היה הבית כמרקחה, אנשים ונשים, מהם גם שהביאו את ילדיהם עמהם, כדי שישים הרבי את ידו עליהם לברכם, ביד כל אחד פתקתו, בה הביע את משאלתו, ופדיון. בערבים ישבו החסידים אל השולחן ושוחחו ביניהם, לפעמים על כוס יין. על פי רוב נתגלגלה השיחה על התורה ששמעו מפי הרבי שיחיה. ישיש אחד סיפר בחרדת קודש תורה ששמע מפי אביו של הרבי, והוא דיבר בקול נמוך לבל יפריע את הרבי שהתייחד בחדר הסמוך. הכל עשו אזנם כאפרכסת כדי לקלוט כל מלה ומלה, ומפעם לפעם הרים אחד החסידים את ידיו, הניע ראשו לכאן ולכאן מרוב התפעלות, כגבאי החמישי בסיפורו של שלונסקי.

פתאום פתח הרבי את הדלת ובפנים מצהילות נשאר עומד בפתח החדר: גבה־קומה ויפה־תואר, בעל הדרת פנים. קשה לתאר מה שהתחולל בהרף־עיין כשראוהו החסידים ניצב שם. כאיש אחד קפצו ממקומם, כאילו עבר בהם זרם חשמלי, מחאו כף, פרצו בשיר "ישמח משה (שם הרבי) במתנת חלקו" ויצאו במחול. הרבי היכה כף אל כף, בנחת, והם רקדו כנגדו בעיניים עצומות, כאילו יראו להביט בפני השכינה. גם כאשר סגר הרבי את הדלת אחריו, המשיכו החסידים לרקוד, כאילו נשאו על כנפי־הרוח, וכולם מביעים דביקות והתפשטות הגשמיות. זמן רב אחרי צאת הרבי מן העיירה, שימשו התורות שהשמיע והרושם שיצר נושא לדיון נלהב בין החסידים בבית־הכנסת בין מנחה למעריב.

מאידך גיסא מפליא, שחוץ ממקרים בודדים, לא הצליחו ההורים להוריש לבניהם אחריהם אותה אהבה ושמחה של קיום המצוות שהיתה מנת חלקם הם כל חייהם. הסיבה העיקרית לכך היתה, שהם התנהגו עם הילדים בקפדנות

יתירה, והוסיפו סייגים על סייגים. אם נגע הילד מבלי משים בפמוט בליל שבת (אחרי שהנרות נכבו), היה נידון ברותחין. הם כפו את מרותם עליהם, ולכן קיימו הילדים את המצוות רק מיראה ומתוך תרעומת, אם לא משנאה כבושה, וכשגדלו, לפעמים אף לפני שעמדו ברשות עצמם, בטלה יראה בטלה שמירת המצוות.

ברם היו עוד סיבות שגרמו לפריקת עול המצוות. ידועה הדיעה שההשכלה תרמה במידה מסויימת את חלקה לכך. גורם ודאי אחר היתה המהפכה הרוסית. השמועות על הפגנות של האינטלקטואלים, ובמיוחד של הסטודנטים, בערים הגדולות נגד הממשלה הצארית, שרבים מן המפגינים הוכו עד מוות על ידי הקוזקים, הלהיבו את דמיונו של הנוער בעיירות הקטנות. המהפכה קסמה להם מאוד, והמלה "סוואבאדא", חירות, מימרת המהפכנים והמפגינים, היתה תמיד על לשונם של בני הנעורים. ח י ר ו ת, אם משלטון הצאר, אם מעולם הכבד של ההורים ואם מקיום מצוות. את צו השעה, או מצוה שהזמן גרמה, ראו הצעירים במאבק על החופש וכל השאר בטל כנגדה. אף־על־פי־כן, אלמלא הסיבה הראשונה, זאת אומרת לו השכילו ההורים להשריש בלב הילדים שמירת מצוות מאהבה ולא מתוך כפייה ועונש, לא יכלו הגורמים האחרים לעקור את הכל. מעניין הדבר, איך כמה מגדולי עמנו הרחיקו ללכת מן הקצה אל הקצה. הללו התנגדו לשמירת המצוות באורח עקרוני, וראו, למשל, נוכחותם בבית הכנסת בימים הנוראים כהתחסדות וכניגוד גמור לעקרונות שלהם. זוכרני שלא מכבר קראתי בשבועון עברי על גדול אחד, שליווה את אמו בערב יום הכיפורים עד לפתח בית הכנסת, והוא עצמו לא נכנס שמה.

אילו היו יהודי העיירה, רובם ככולם, תלויים זה בזה בפרנסתם, לא היו יכולים להתקיים. כמעט כולם, חוץ מבעלי־מלאכה וכלי־קודש, היו חנוונים, ברובם בעלי עסקים פעוטים, ורק מעטים עסקו במסחר בקנה־מידה גדול. עיקר מקור־הפרנסה בא להם מאיכרי הסביבה, כולם לא־יהודים, שבאו יום יום מן הכפרים שכיתרו את העיירה. כל יום ראשון בשבוע, כשבאו המוני האיכרים לכנסייה שבעיירה, היה יומא דשוקא. הירידים נתקיימו אחת לשבועיים, ביום חמישי, ואותו יום היו האיכרים ממש מציפים את העיירה. בעיירה יכלו הכפריים לשווק את יבולם וכל מה שגידלו במשק: כל מיני תבואות, פירות וירקות, עופות ובהמות, ואף תבן להסקה. את התמורה הוציאו לקניית צרכיהם בחנויות של העיירה. כי אצל הכפריים היה החסכון דבר נדיר, ובמידה מסויימת חיו, כאנשים בימי־קדם, על חליפין. מדי הזדקקם לדבר־מה בעיירה, מצאו משהו במשקם למכירה, שתמורתו סיפקה להם די מחסורם.

כמה מהיהודים שלא היתה ידם משגת לבנות או לשכור חנות, יצאו לשוק, חיפשו בעגלות של הגויים ואם מצאו דבר שטרם נמכר, קנו אותו ומכרוהו ברווח מועט ליהודי אחר. בדרך כלל אפשר להגיד, שכולם השתכרו פחות או יותר די מחייתם, הכל לפי גודל העסק.

כדאי לציין, שהיחס בין יהודי העיירה ובין גויי הסביבה בכלל, ובין הגויים שנשאו ונתנו עמהם בפרט, היה מצויין, וזאת למרות "המאה השחורה" באוקראינה שהסיתה את ההמונים לשוד ורצח ביהודים, והעיתונים האנטי־שמיים, בראשם "נובויע וורעמיא" ("הזמן החדש") וצורר היהודים קיובלנין, הוא שהאשים על דפי העיתון את ביליס בעלילת־דם. כל אלה הרעילו את האווירה בהאשימם את היהודים שהם מנצלים את הגויים במקח וממכר, הם בקושרים על הממשלה הצארית ומהם כל הצרות שהשיגו את "אמא רוסיה".

ואך פלא הוא שבכל השנים לא נפל בעיירה דבר קטן או גדול, שהיה מערער את היחסים שבין היהודים והנוצרים.

כך נמשכו החיים עד 1918. אותה שנה הובס הגנרל פטליורא בידי הצבא האדום, וכדי להסיח את דעת צבאותיו מההנהגה שהיתה אשמה במפלתו, הסית אותם ביהודים, כאילו הם שהביאו את המהפכה הקומוניסטית. החיילים התנפלו על העיירה בשצף קצף, שדדו והרגו ואת הבתים שלחו באש. בית אבי, ומחסן גדול מלא סחורות, ביניהן נפט בכמויות גדולות, נהפך בין רגע למלכודת אש, ורק בנס הצליחו אבי ואמי להימלט. יחפים וערומים למחצה התחבאו כל הלילה בתעלה, ובעלות השחר הסיע אותם אחד מגויי הסביבה (הללו לא נטלו חלק בפרעות) לעיירה הסמוכה ליאמפאל, אולם שם לא מצאו מנוח מפני הבולשביקים, לכן התיישבו בעיירה לונובין הסמוכה לעיר קרעמענעץ, מקום מגוריו של ריב"ל, שתיהן השתייכו אז לפולניה, ושם חיו הורי בכבוד עד יומם האחרון.

ג. ה"חדר" בעיירה

במקומותינו היו נוהגים שבן שלוש ל"חדר". ונהירנא כד הוינא טליא, שאבי עטף אותי יום אחד בטליתו ונשאני אל בית הספר, בלווית כל בני משפחתנו. ואף על פי שמלאו לי אז רק שלוש שנים, כבר נגלה לי שמלבישים מתי ישראל בטליתות קודם קבורתם וספרו עלי אחרי כן, שרעדה אחזתני מפחד הטלית, כשעטפו את גווי הקטן בו, עד שממש נדהמתי והייתי כל הדרך כמתעלף. וכשהובאתי אל ה"חדר" עבר עלי זמן רב עד שחזרתי על הא"ב אחרי הרב. נאלצתי ללכת ל"חדר" יום יום. החינוך היה מעורב: ילדים וילדות. אבל מספר הילדים היה הרבה יותר ממספר הילדות. מספר כל התלמידים והתלמידות היה למעלה מחמישים. הבית היה צר מאד. זכורני שרק שלושה חדרים היו בבית. במטבח ניצב תנור גדול שהוסק כל יום, כי הרבנית נשאה יחד עם בעלה בעול הפרנסה ואחת ממלאכותיה הרבות היתה אפיית לחם למכירה. התנור תפס כמעט את כל שטח המטבח ולא נשארו פנויים ממנו יותר מד' אמות, בערך. שטח צר זה שימש לרבנית מקום להכנת כל הדברים הדרושים לאפייה ולבישול, וכן שימש לכל הילדים מקום מעבר מחדר הלימוד אל החצר. גודל החצר היה כגודל כל שלושת החדרים יחד. על רצפת החצר, שהיתה תמיד רטובה, נמשכו קרשים לאורך הכתלים של שלושת צדדיה. הקרשים היו גבוהים כטפחיים מעל הרצפה ושימשו ספסלים לישיבה. מפני שחדר הלימוד היה צר מהכיל את כולם, הובאו הילדים לחדר־הלימוד חבורות חבורות. בחדר הושיבו כעשרה ילדים סביב השולחן והרבי ניצב עליהם. משם הגיע לחצר קול הצעקה והבכי של הילדים שהוכו בידי הרבי ועוזרו. כשגמר הרבי עם חבורת ילדים אחת, הוצאו אלה אל החצר והוכנסה חבורה אחרת. הלימודים נמשכו אך כשעה, שתי פעמים ביום, ונמצא שהילדים בילו כמעט כל היום בחצר, שמעולם לא ראה אור השמש. שתי ארובות היו בכתלים סמוך לגג, לשני צדי החצר. האור שבא דרך הארובות היה כעין אור בין השמשות. האוויר היה מחניק מפני שהרבנית, נוסף על אפיית הלחם, פטמה אווזים. היא קנתה אווזים קטנים במחיר נמוך ופטמה אותם עד שהשמינו ואחרי כן מכרה אותם ברווח. העופות היו סגורים בכלוב שעמד בתוך החצר הקטנה, ובכדי שהילדים לא יפגעו בהם נגדר המקום בקרשים עד הגג. קרשים אלה לא היו מהודקים

זה לזה, וכך יכולנו לראות מבין החרכים את האווזים בכלוב. מכיוון שלא היתה שם תקרה עלתה צחנתם אל החצר, נוסף על הריח הרע שמילא את החצר מאותה פינה ששמשה בית־כסא לילדים. הילדים ישבו כמעט זה על זה, החזקים שבהם תפסו מקומם ולא נתנו לחלשים לישב על הקרשים ולכן ישבו רבים מהם על הרצפה. בבוקר הביאו הילדים עמם אוכל, כל אחד כפי יכלתו: לבני העניים היו אך פרוסות לחם, ולבני העשירים חלות מרוחות בחמאה או בדבש, ביצים וגם פירות. הרעבים הביטו בעין צרה על השבעים; בתחילה התחננו, אחרי כן דרשו בחזקה, ולפעמים גם השחיתו את המזון של בני העשירים, בבחינת "גם לי גם לך לא יהיה". הרבי היה איש קטן וצנום, בעל פנים זועפות, שמעולם לא נראתה בת צחוק עליהן. כשנודע לו דבר "מלחמת מעמדות" זו, התנפל על הילדים, היכה על ימין ועל שמאל בלי חמלה, לא הבחין בין צדיק לרשע. לא רק הילדים שהוכו געו בבכי, כי אם גם אלה שעוד טרם נחו על ראשם וגופם ידיו הצנומות של הרבי, נשאו את קולם, וגדלה הזעקה. אבל כמעט תמיד בעת צרה כזאת נראתה בפתח החצר הרבנית, אשה גדולה וכבדה. היא נצבה במלוא קומתה ובקולה החזק שאלה: "מה כל ההמולה הזאת?". הגם שידעה כבר מכל הנעשה, פנתה, כנראה, בשאלה זו אך כדי לאיים על אישה הקטן, שלשמע קולה נצטמצם עוד יותר, ולולא זקנו הדק היה נראה כנער החרד מפני אימת אמו. הסערה קמה לדממה. הרב כמו התגנב אל ה"חדר" והילדים הביטו בעיני אהבה על הרבנית, שבאה כמלאך מושיע להצילם מחמת האכזר.

ד. במחיצתו של מהפכן

בכל ערבי שבתות וימים טובים היו עניי העיירה חוזרים על הפתחים, הגברים — לקבץ נדבות, וכמה מנשיהם — לבקש לחם. הן הסתנרו בסינר גדול בו הכניסו חלות ועוגות של שבת ויום טוב, ולפעמים גם חתיכות עוף ודגים. הנדבות בכסף היו בדרך כלל זעומות. רבים היו המקרים המיוחדים: מחלה רצינית של אדם עני שהכרח היה לעזור לו, נכבדים שירדו מנכסיהם, או אנשים ממשפחות מיוחסות שהעדיפו חיי עוני ומחסור בסתר ביתם על פשיטת־יד והיה צורך לתמוך בהם בדרך כבוד. איך נאסף הכסף לצרכים אלה? שתיים מנשי העיירה, מן המכובדות, יצאו בעיר לקבץ נדבות הגונות והקהל תרם בעיין יפה.

במקרה חי בעיירתנו באורח זמני סטודנט בשם מאלצמאן מאוניברסיטת אודיסה, שהיה פעיל בחוג המנשביקים ונאסר. אחרי ששוחרר נגזר עליו להיגלות לתקופה של מספר שנים לעיירתנו ולהימצא בה בפיקוח המשטרה; וכדי לפרנס את עצמו נתן שיעורים ברוסית ובשפות אחרות, ואף אני הייתי בין תלמידיו. אף־על־פי ששמו לא היה לברכה, במיוחד בפי נשי העיר, משום שרכב על אופניים ביום השבת ולא היה נזהר בכשרות, יצא לו שם כנדיב לב, ולכן לא פסחו הנשים על ביתו.

והנה רצה הגורל שהתור נפל על אמי ז״ל לצאת עם אשה אחרת לבקש נדבות. הן אך נכנסו למסדרון ביתו של מאלצמאן ואמי נדהמה למראה עיניה: היא הכירה את הכובע שלי שהיה תלוי על הקולב, משמע שבנה, שבילדותו לא היה ישן בלילה ללא כיפה על ראשו, יושב עכשיו שם בגלוי ראש. בשובי הביתה מצאתי את אמי מתייפחת בבכייה, שהיא ואבי עתידים ליתן את הדין על שהרשו לי להיות במחיצתו של אותו אפיקורס, ופסקה שעלי להפסיק מעתה אף לראות את פניו.

הדבר קרה כשנמצא אבי בעיירה אחרת, שם היה שותף לטחנת־קמח גדולה, בה שהה כפעם בפעם יום או יומיים. למחרתו, כששב אבי הביתה ושמע מה שהתרחש בביתו של מאלצמאן, הוא שלעומת אמי היה כמעט חפשי בדעותיו, אמר שלא מחכמה יהיה להפסיק את הלימודים, שהרי גם רבים מגדולי עמנו לא מנעו את עצמם מלימודי חול. וכדי להניח את דעת אמי הציע, שאהיה חבוש שם כיפה קטנה במקום כובע. באין ברירה הלכתי למאלצמאן

ושפכתי את לבי לפניו, וזכור אותו בעל נפש לטוב שכמעט מהיום שנפגשנו הוא היטה אלי חסד, ובעד שכר של שני שיעורים, נתן לי ששה שיעורים בכל שבוע ושבוע. כששמע כל אותו מעשה חייך ואמר: "למה אתה נבוך? הפתרון תלוי בכיפה, לך וחבוש אותה לשביעת רצון אמך". אחרי ימים מספר הסכנתי לשבת עמו בחדר מיוחד ולדקלם את פושקין ולרמונטוב כשכיפה לראשי. ורק בנוכחות אשתו, ואנשים אחרים שהיו בביתו, כשנפל מבטם עלי. במיוחד כשראוני בפעם הראשונה, הרגשתי עצמי מאוד לא בנוח.

הזכרתי במקום אחר, כי למרות פיקוח המשטרה לא ישב שם מאלצמאן כחיבוק ידיים כמעט מיום בואו למקומנו. הוא עשה היכרות עם איש בשם עוזר שמלאכתו היתה להבריח אנשים אל מעבר לגבול אוסטריה שנמצא בקרבת מקום לעיירתנו. אשתו של מאלצמאן, שהגירוש לא חל עליה, יצאה כפעם בפעם לאודיסה, שם באה במגע עם מהפכנים, וכשנמלטו מבית־הסוהר, נתן להם מאלצמאן מחסה בביתו יום או יומיים ועוזר הבריח אותם בחשכת לילה. אלה יוצאים ואלה באים ונוטלים את מקומם, וכך לא עבר יום שלא ראיתי שם פנים חדשות. ביום בהיר אחד הקיפה הבולשת הצאריסטית את הבית, והוא ואשתו ושני אנשים שחיכו להברחתם הוצאו כבולים מן הבית ונאסרו במצודת קיוב.

על החיפוש בביתנו על ידי המשטרה ועל מאלצמאן שנמלט מן המצודה ועשה את דרכו אל העיירה שם היתה לאבי טחנת־הקמח, ואיך הציל אבי את חייו בעזרו לו לעבור את הגבול, בסוף הפרק.

השמועות על המעצר של המאלצמאנים וחבריהם התפשטו בעיירה במהירות הבזק. המחזה איך הובילו אותם בנחושתיים, היה משום חוויה נדירה ומבהילה לקהל הרב שנתאסף ברגעים אחדים לפני הבית, והשמועות שהופצו מפה לפה עוררו אימה.

כשלעצמי נתבארו לי שני דברים. ראשית, שנתמזל לי מזלי שלא נמצאתי בביתם שעה שהבולשת התפרצה לתוכו, כי אין כל ספק שהיתה אוסרת גם אותי, והייתי נשאר בכלא שבועות ואולי אף יותר, עד שהיה עולה בידי לשכנע אותה שחף אני מפשע ולשחרר אותי. כי זאת לדעת, ההתרעות עם פושע פוליטי, וביחוד נוכחותו של אדם בביתו בעידנא דריתחא, הספיקה לעורר חשדות, והבולשת לא היתה זקוקה לצו לאסור כל מי שהיה חשוד בעיניה. שנית, נתחוור לי שהמשטרה העירונית היתה על המשמר ובעיניים פקוחות השגיחה על כל יוצא ובא לתוך בית המאלצמאנים; ומכיון שאני הייתי היחידי שבאתי לשם כמעט יום יום, ידעתי כי אורבת לי סכנת מאסר.

הצנזורה היתה שלטת אז בכל תוקף, השטח החלק בעיתונות הליברלית

גדל מיום ליום. בכל ספר שיצא לאור, ללא הבדל שפה ותוכן, אף בסידורים ומחזורים, נמצאה הערה בעמוד הראשון שציינה את מתן הרשות לפרסום מצד הצנזורה. בחיפושים שנעשו על ידי הבולשת או על ידי המשטרה המקומית, או קצינים ושוטרים ממדרגה נמוכה, חיפשו בראש וראשונה אחרי ספרות בלתי ליגלית, גם חוברות וכרוזים, והעדרה של הערת הצנזור שימש סימן מובהק לאי־חוקיותם של הפרסומים.

ואכן, בעניין זה כמעט שנפלתי בפח. לא עלה על דעתי אז, שדווקא בין הספרים של אבא היו אחדים ללא אישור חוקי מטעם הצנזורה. דאגתי היחידה היתה, לנבור בתוך ערימה של חוברות, גליונות וקבצים, להוציא את אלה שלא אושרו על ידי הצנזורה ולהשמידם, כי הספרים שלו בעברית וברוסית נדפסו ברוסיה וצונזרו כדת וכדין. והנה, מצאתי להפתעתי ולחרדתי, חמישה חומשי תורה ושניים או שלושה ספרים אחרים שיצאו לאור בלעמבערג שבאוסטריה, ששם היה חופש הדפוס. ליתר זהירות עברתי בשבע עיניים על כל ספר וספר שנמצא בבית, עברית, אידיש ורוסית, וכולם היו בסדר חוץ מהאחדים הנ״ל. ואף על פי שספרים דומים להם מכל הבחינות נדפסו ברוסיה באישור הצנזור, הודיתי לאל שגיליתים. הוצאתים מן הבית והעברתים לבית בן־משפחה.

אמנם ידעתי כי אילו בא הדבר לפני בית־המשפט, למרות עיוות הדין שהיה שם מעשים בכל יום, היו בודקים את הספרים, שהיו כשרים לכל הדעות, ומזכים אותי. אולם השוטרים לא ידעו לא חילק ולא בילק. הצו ניתן להם לראות כפסול כל ספר שחסר אישור הצנזורה ובעליו חשוד וחייב, כי החוק ברוסיה היה היפוכו של זה שבארצות דמוקרטיות, שבהן כל אדם הוא בחזקת זכאי עד שהקטיגור הוכיח את אשמתו — ברוסיה היה כל חשוד בחזקת חייב עד שהוכיח שהוא זכאי.

שתי מלים שגורות היו בפי השוטרים, טיפוסיות לעמדת המשטרה כלפי אנשים שנפלו בידם, והן: Там разберут — ״שם יבררו״, כלומר, על כל אבק של חשד ובפרט בעוון פוליטי אסרו אותך, ואם שאלת מה חטא מצאו בך, שמעת את התשובה הלקונית: ״ש ם, בבית המשפט, י ב ר ר ו ״. כך נמצאו אנשים לאלפים ולרבבות במאסר, כלואים עד שיגיע תורם לעמוד בדין.

ואכן קצין העיירה בא לביתנו עם שני שוטרים, ערכו חיפוש בכל הבית מן המסד ועד הטפחות, בדקו כמה ספרים, אם אמנם יש בראשם אישור הצנזורה, גם ירדו למרתף, שהיה מצוי ברוב הבתים ושימש במקום מקרר, שם חיפשו בנרות ממש, ולבסוף יצאו מבלי שמצאו שום דבר פסול. ולמותר להגיד שכולנו נשמנו לרווחה.

הזמן עשה את שלו. הפחד נשכח, והחיים חזרו למסלולם.

יום אחד שב אבי ממסעיו לשומסק ושאל אותי, אם שמעתי דבר ממאלצמאן. עניתיו בשלילה, והתפלאתי שהזכירו פתאום, אך הוא לא הוסיף דבר. אחרי זמן ממושך סיפר לי כדברים האלה. יום אחד נכנס איש אחד למשרד הטחנה בשומסק ושאל לראות את אבי. כאשר יצא אבי אליו, לא הכירו זה את זה. האיש ביקש אותו שיצא עמו החוצה, כי דבר לו אליו. האיש אמר ששמו מאלצמאן וכי הוא היטיב עמו הרבה שלא על מנת לקבל פרס, ולא היה פונה אליו אלמלא היתה כאן שאלת חיים או מוות. מה הדבר? הוא ועוד שלושה נמלטו ממצודת קיוב, וגמרו ביניהם שלא יברחו כולם לעבר אחד, אלא כל אחד יפנה לצד אחר, כדי שלא יוכל השומר לפגוע ביריות בכולם יחד. ואכן שמע יריות, והוא חושב כי אחד מהם נהרג. הוא ניצל ועשה את דרכו לשומסק, יען שידע שאבי נמצא שם ועכשיו הוא מתחנן לפניו שישאל ממני להתקשר עם עוזר המבריח, שיבוא לשומסק ויעבירהו את הגבול. הדמעות שזלגו מעיניו בדברו נגעו עד לב אבי, אך אמר לו שלא יאות בשום פנים לסכן אותי, וציטט לפניו את המאמר "מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני". אבי אמר לו שהוא גופו יעזור לו בתנאי שמאלצמאן יבטיח בהן שלו, שאף פעם לא יתקשר עמו בשום צורה ואופן. ואמנם סידר אבי את הכל בשבילו, ומאמציו הוכתרו בהצלחה: עוזר הבריח אותו דרך הגבול לאוסטריה.

מאלצמאן עמד בדיבורו. לא שמעתי ממנו עוד במישרין כל ימי. אבל שמעתי עליו בעקיפין. חותם הייתי על עיתון ליברלי "קיוסבסקייא מיסל" *, וחדשים רבים אחרי ראותו את אבי, נתקלתי בעיתון בכתבה מווינה תחת הכותרת "רדיקלי צ'כיה אינם מתפייסים", ושם הכתב היה בוריס סמואילוב. היכרתי תיכף ומיד מי מתחפש בפסבדונים זה, כי שמו הראשון היה בוריס ושם אביו סמואל, ומאז הייתי עוקב אחרי כתבותיו.

ייתכן כי אנשים שלא עברו עליהם חוויות של אנשי רוסיה בכלל ושל היהודים שם בפרט, וידיעותיהם את ההיסטוריה הרוסית של הימים ההם קלושות, ישמעו את הדברים שסיפרתי לעיל כמקרה קל־ערך, אולם לא כן הדבר לאלה שנתנסו בחיים במדינת רוסיה, אם תחת השלטון הצאריסטי, אם תחת הבולשביקים בימי ה"אוגפו", או אפילו בעצם הימים האלה כשאנשים כפאוול ליטבינוב ואשתו של הסופר הרוסי דניאל ועוד אחדים, שמיאנו לענות אמן אחרי הפלישה לצ'כוסלובקיה, הוגלו לארץ־גזירה.

לאחר מאסרו של בוריס מאלצמאן, לקח את מקומו אחיו לאזאר, שהיה

* "דעת קיוב".

אמנם דיוקנו של בוריס, אבל לא היה בעל־משקל כאחיו, לא בתורה ולא בחכמה. זוכרני שנתקלתי בו פעם ברחוב כשהוא פנה אלי ואמר ''подлец (משוקץ) שכמותך, אלוהיך טשעחאוו מת". המלה подлец צרמה את אזני, ושאלתיו: "ואיה אלוהיך?" "אני אינני מאמין באלוהים", ענני. גם הוא נתן שיעורים, אבל מה רב היה המרחק בינו לאחיו: על בוריס אפשר היה להגיד, כי יותר ממה שהעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק, אבל לאזאר לא היה כן, לא מנקודת ראות פדגוגית ואף לא ברציונותו.

לכן המשכתי לבדי, שקדתי בקריאת הספרות הרוסית והעולמית בתרגום רוסי. "המלודיות העבריות" של ביירון קסמו לי מאוד ושיננתי כמעט כולן בעל פה.

ה. ידידים ראשונים

כבר ציינתי במקום אחר, כי לפני שהתחלתי להקדיש הרבה זמן ללימודים כלליים היו כל ימי נתונים לגמרא ופוסקים.

אחרי המלמד האחרון, שבהשגחתו למדתי כבר שיעור בגמרא בעצמי, שידל אבי בשכר טוב אברך אחד, תלמודאי, שהיה סמוך עם אשתו על שולחן אביו, אחד השוחטים בעיירה, שימשיך להדריך אותי בלימוד עצמי. נוסף על זה, למד עמי יום יום שיעור בתלמוד על כל מפרשיו.

כה המשכתי עמו, עד שהייתי ללומד ברשות עצמו, ללא עזרה מן החוץ. למדתי בבית־המדרש, שהיה בעצם בית־הכנסת, על שם הרבי מזונקוב. שם עסקו תמיד בתורה כתריסר אנשים ויותר, זקנים וצעירים, ביניהם אחד או שניים שיצא להם שם כלמדנים, ובכל דבר הקשה פנו אליהם. היתה זאת ממש כישיבה, אבל ללא איש העומד בראשה.

לא הייתי מחונן בכשרון להתידד מהר עם אנשים, ובכל זאת היו לי תמיד ידידים רבים, וגם נעם לי תמיד לבלות שעה קלה בחברת בני־אדם. אבל חברים, שידי לא זזה כמעט מתחת ידם, היו מעטים.

חבר כזה נמצא לי אז בבית־המדרש, פינחס, בנו של סופר סת"ם. היה זה בחור שהכין את עצמו לרבנות ולבסוף גם נתמנה למרא דאתרא. אף־על־פי שהיכרתי אותו עוד מלפני כן, כי התפללנו יחד באותו בית־כנסת, נקשרנו בקשרי ידידות רק בתקופת־לימודי בבית המדרש. הייתי צעיר ממנו בשנה וחצי או שנתיים, והוא שהתקרב אלי תחילה. היה ניגש אלי מפעם לפעם, רואה איזו מסכת אני לומד, והעיר שהוא למד מסכת זאת אז ואז, וכי דווקא סוגיא זאת שאני עוסק בה, מעניינת אותו מאוד. ולכן "הבה ונלמד יחד קצת", אמר. לא אמר אלמד, אלא נלמד, כשווים, והיכרתי לו טובה גם על צנוותנותו וגם על מה שלמדתי מפיו.

גם אחרי שעזבתי את בית־המדרש, נכנסתי לעיתים קרובות לתוכו, כדי לראות אותו למדן ולבלות שעה קלה בחברתו. על פי רוב התווכחנו על אמונות ודעות, ואף־על־פי שדרכינו היו כבר רחוקות זו מזו, שכן הוא נשאר אדוק במלוא מובן המלה ואני כבר נתפסתי לרוח־הזמן, נפרדנו תמיד מתוך חיבה והערצה הדדית.

עוד ידיד היה לי, היפוכו מן הראשון. הוא הזניח לגמרי את לימודי־הקודש שידיעותיו בהן קלושות היו, והתמסר כל כולו להשכלה כללית. הוא הכין את עצמו לבחינות תעודת־בגרות כדי להמשיך בלימודים אוניברסיטאיים. הוא ביקר אותי בבית־הורי כמעט יום יום, והתווכחנו על ספרים שקראנו, ואילו ספרים שהיו צריכים לימוד קראנו יחד. יוצאים היינו יחד לטיול ומשוחחים ביניגו, לא בדברי־תורה דווקא, אלא שיחת־רעים על דא ועל הא. הראשון שפיאותיו מסולסלות היו ואף גידל זקן ולבוש היה בלבושו החסידי, לא ביקר אותי בביתי אף פעם, ולטייל לא טייל, שכן לא יוציא זמנו לבטלה. אף־על־פי־כן, ועל אף העובדה שהשני היה במידה מסויימת קרוב באורח־חייו אלי יותר מן הראשון, זכר הראשון לא מש מלבי, וגם עתה אראנו לעיני כמו חי, ואילו השני עולה בזכרוני לעיתים נדירות מאוד, וגם זה במעורפל. אל נכון משום שמהראשון למדתי הרבה, תורה ומידות גם יחד. יהי זכרו ברוך.

אחרי זמן נתווסף לי עוד ידיד נאמן, והוא איש זקן, בן ס״ה. היה זה דוד אמי, ושמו מרדכי מרגלית. גם הוא היה בצעירותו מחובשי בית־המדרש, וכשהיה לאיש פנה לעסקים ונתעשר. הוא גר מחוץ לעיר, בבית מרווח ומפואר שהקיפו גן גדול שגבל עם נהר העיירה. הוא נתאלמן מאשתו שילדה לו בן אחד. והנה קרה, שבת־אחיו שישבה על ספסל בגן, הותקפה על ידי כלב שנשך אותה ברגלה. לקול צעקתה אץ בנו זוסיה אליה, אך הכלב לא הרפה מן הנערה וזוסיה נאלץ לאחזו כדי להרחיקו, והכלב נשך גם אותו בשתי ידיו. למחרתו הוסעו זוסיה ובת־דודו לווארשה ושם קיבלו זריקות נגד כלבת.

למרבה הצער, כעבור שמונה שבועות החלה ההידרופוביה להראות את אותותיה בזוסיה. אחד מבני־המשפחה נסע עמו לאודיסה, אבל הרופאים היו חסרי־אונים לעזור לו, והמסכן מת שם מתוך עינויים נוראים. הוא היה אז בגיל העמידה ולא השאיר בנים אחריו.

ומעניין לעניין באותו עניין. בעיירתנו חיו ארבעה אנשים שהתנהגו בלבושם ובאורח חייהם כ״רביים״. קרואים היו ״אייניקלעך״ (נכדים), כי התייחסו על צאצאיו של הבעל שם טוב. במיוחד הצליח אחד מהם לעשות לו שם בין נשי משפחתנו בכלל ואמי ז״ל בפרט כ״צדיק ובעל מופת״. מובן, כשהגיעה הידיעה מאודיסה כי אפסה כל תקווה לבנו של הדוד מרדכי מרגלית, אצה אמי אל הרבי לבקש רחמים על שאר־בשרה. נראה שהרבי הרגיש שדבר־ההצלה הוא למעלה מכוחותיו ופנה במברק לרבי מטשורטקוב. המברק כתוב היה גרמנית, ותכנו נחרת בזכרוני, וזה לשונו: ״זוסיא בן גאלדע וואר 8 וואכין משוגענער הונט גיביסין, גיפאריין וואראשווא, גיקומען גיזונד, יעצט דערוועקט

זיך דיעזע קראנקייט. ער וואר נאך אדעס גיפארין, גיקומען טעלעגראמא זעהר געפערליך, גיוואלד רחמים, אינגערלייב *.

אחרי האסון הנורא עם בנו יחידו נתרופפה מאוד בריאותו של הדוד מרדכי. ראיתיו רק לעיתים נדירות, אבל פעם נכנסתי אליו והוא ביקשני לקרוא לפניו מאמר ראשי בעיתון הרוסי "בירזשעוויע וועדאמאסטי" ואת "דברי הימים" ב"הצפירה", שני עיתונים שהיה חותם עליהם. ומני אז לא הרפה ממני והפציר בי שאסור אליו לשעה קלה יום יום. תחילה מילאתי את רצונו רק מפני שלא הרהבתי עוז להשיב את פניו: חסתי על איבוד זמני שנתון היה לקריאת ספרים, אבל לא עבר זמן רב והיכרתי בו מורה מצויין. הוא היה בעל כשרון, בקי בהוויות העולם, ועל פי רוב הבהיר לי את הרקע של מאמרי־העיתונות מכל הבחינות: כלכלית, מדינית ובינלאומית. ממנו גם למדתי איך לקרוא עיתונים ברוסיה בתוך השיטין ובין השיטין. הוא היה גם מאלף ומעניין כאיש־שיחה בסיפוריו על חוויות רבות שעברו עליו, וכן על אנשים שנפגש עמהם במסעיו שנה שנה לשם ריפוי בקרלסבאד ובמקומות אחרים.

נשאר בזכרוני מה שסיפר לי על שני חסידים שנפגש עמהם במעיינות־המרפא. אחד מהם העמיד פנים כ"רבי" והביט מגבוה על השני ששוחח עם מרדכי מזמן לזמן. פעם, בשיחה עם מרדכי, כינה ה"רבי" את השני בשמות גנאי, האשים אותו בצביעות, והצביע על כך שהוא מטייל קצרות וארוכות בשבת וצנצנת־המים בידו, והרי אין עירוב בעיר. הדוד מרדכי לא נשאר חייב לו תשובה, כי השיב לו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. על מלות־הגנאי שה"רבי" גינה בהן את החסיד השני ציטט מרדכי מאמר מהגמרא על כוהן אחד שהתמרמר על חלקו המועט, ואמר: "הגיעני כזנב הלטאה, בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול", ועל הכוס בידו בשבת — יבדוק וימצא שהשני נושא אותה פחות מ־ד' אמות.

בין השאר סיפר לי הדוד מרדכי הרבה על ביקורו בעיר־הבירה דאז ס"ט פטרבורג, ובמיוחד על האוצרות שבספריות הבארון גינזבורג שראה בעיניו; וכן על הרושם החזק שעשתה עליו שירתה של הזמרת הראשית פאטיע של האופרה בעיר־הבירה.

הדוד מרדכי מרגלית התייחס אלי בחיבה רבה ואני גמלתי לו ברחשי אהדה והערצה. הימים שביליתי בחברתו לא ימושו מלבי.

* זוסיה בן גולדה נושך לפני שמונה שבועות ע"י כלב. נסע לווארשה ושב בריא. עתה נתעוררה שוב המחלה. נסע לאודיסה. הגיע מברק שמצבו מסוכן מאוד. אבוי, רחמים!

ו. הקמת בית בישראל

נהוג היה בימים ההם בעיירות הקטנות, ובמקרים רבים גם בערים הגדולות, שהשדכן היה מזווג זיווגים. ההתאהבות היתה בגדר מינות. לאשרי, מפגישה ראשונה עם בחירת לבי, התאהבו בה הורי, כי הקסימה אותם ביפיה ובתבונתה. לאחר ששוחררתי משירות הצבא נערכה חגיגת התנאים שלנו, בכסלו תרס"ד, ברוב פאר ובשמחה רבה.

בתכניתנו על החיים החדשים תפסה מקום מיוחד ההכרה כי בראש ובראשונה נהיה נאלצים לעזוב מיד אחרי חתונתנו את העיירה ולהתיישב בעיר שיש בה גימנסיה, דבר שנראה לנו הכרחי לחינוך ילדים, ומכיוון שידענו שלא נוכל לגשם את הדבר בכוחות עצמיים, שטחנו את העניין לפני אבי. הוא, שזכה לשני שולחנות, בתורה ובמסחר, הבין לנו, לשמחתנו, והציע לנו להתיישב באוסטורה (בה חי ה"מהרש"א" במאה הי"ז), גם משום שהיתה בה אוכלוסיה יהודית גדולה ועשירה. גם מנקודת־ראות של הפרנסה מצא אבי שאוסטורה מתאימה לנו, כי בשני עבריה נמצאות שתי טחנות קמח גדולות, אחת שאבי היה שותף בה והשניה שהבעלים היו ידידיו, ויכולתי להתפרנס על ידו. אבי מצא כי בשנה הראשונה מוטב שאהיה נושא ונותן עם אנשים זרים לי לגמרי, לכן נסע לעיר זאסלאב וסדר עם בעל טחנה אחת, מנכבדי העיר, שתימסר לי הזכות היחידה למכירת הקמח שלו באוסטורה וסביבתה. אז שכר בשבילנו באוסטורה דירה נאה וגם מחסן. כה פילס אבי ז"ל לפנינו את הדרך לחיינו החדשים ויוכל לשמש סמל ומופת להורים רבים גם בימינו היום.

כך עברנו לאחר נישואינו לאוסטורה, ואבי ליווה אותנו לשם. בשבת הלכתי עמו להתפלל בבית הכנסת של ה"רבי" מאוסטורה. שמו היה אלתר ורבים כינו אותו אלתרונה. רבי זה שונה היה מ"רביים" אחרים בלבושו ובהליכותיו עם הבריות. בזכרוני לא נשאר חבוש תמיד שטריימל או קפוטה ארוכה, אף לא התייחד בחדרו, כדרך הצדיקים, שברוב המקרים היו מתבודדים והעמידו מעין מחיצה בינם ובין החסידים, שהיו יושבים שעות על שעות בחדר הסמוך, מצפים לראות את פני הרבי, שהיה מופיע, וזאת רק לרגעים אחדים, בפתח חדרו. לא כן "רבי" אלתר, שמעורב היה עם החסידים ועם סתם אנשים שהיו מתפללים בבית הכנסת. זוכרני, פעם בערב יום הכיפורים באתי לבית

הכנסת כשהגיע כבר הזמן לתפילת כל נדרי. להפתעתי לא היה עוד ה"רבי" שם, וגם ראיתי מקומות הרבה פנויים ממתפללים. הבעתי את תמהוני לפני צעיר אחד, שידע היטב את הליכותיו של הרבי. הוא הציע לי שאלך עמו לבית הרבי. נכנסנו ובאנו מחדר אל חדר, והנה פתחנו את הדלת לתוך חדר גדול, שם ראיתי מספר ניכר של אנשים שהיו עומדים ויוצרים מעין חצי מעגל, הרבי עמד באמצע עם צלוחית משקה בידו, מזג לכל אחד מהנוכחים כוסית. נרתעתי לאחורי, אולם הוא קרא ואמר אלי: "גש הנה וטעם קצת, און מיר וועלן זיך ווינשן א גרינגען תענית" (ונברך זה את זה בברכת צום קל). רושם גדול עשתה עלי דרך פנייתו אלי, שאמר "נברך זה את זה" ולא "אברך אותך".

רבי אלתר היה חביב על כל בני העיר, גם על לא־חסידים. אמרו עליו שנתברך בשכל טוב ובמתינות. הוא לא הסתפק אך בהעפת עיין על ה"קוויטלאך" (פתקים), כדרך הרביים, אלא האזין באורך־רוח לכל מי שבא אליו לשאול בעצתו או סתם לשפוך את לבו לפניו. בין חסידיו היו רבים מנכבדי העיר, בהם היו משה אלברט, נגיד בעל תורה ומעשים טובים, והזוסמנים, שיצא להם שם כעשירים הגדולים ביותר בעיר ובסביבה. הרבי חי עם משפחתו בדירה גדולה ומרווחת. חתנו נחום (וכמו שקראו אותו מתוך חיבה: נחמ'צ'י) היה באמת אברך משי: תלמיד חכם, אציל וטוב־מראה. הוא היה עובר לפעמים לפני התיבה בשבתות ובימים טובים והרנין את לב כל שומעיו בקולו הערב. לפעמים ראיתי את הרבי יוצא לטיול מחוץ לעיר במרכבה רתומה לשני סוסים, ומדי ראותו אותי הרכין קצת את ראשו לאות ברכה, דבר נדיר אצל הצדיקים שברובם הגדול היו בבחינת נראים ואינם רואים.

חיינו באוסטורה חיי־רווחה, עם עוזרת בית. כשנולד לנו בננו הבכור אלכסנדר, או סאשא כפי שנקרא שם ברוסית, לקחנו לו אומנת, וכן לבתנו סאלי שנולדה אחריו. זמן קצר אחרי הוולדו של אלכסנדר, יצאה אשתי להבראה בשאַבא אשר בקריימיה ומשם לאודיסה, העיר שעוררה התעניינות מרובה בגלל מרד צוות המלחים של אניית־הקרב הרוסית "פוטיומקין" שעגנה בקרבת הנמל שלה. רכשנו לנו ידידים חשובים שהיו מבאי ביתנו.

לכאורה נראה, כי מכיוון ששיחק לנו המזל שם, שומה היתה עלינו לשבת שם ישיבת קבע ולהיות שמחים בחלקנו. לצערנו (או יותר נכון למזלנו, אחרת היינו נשארים שם לאנחות), טיפה מרה אחת השביתה אז את שמחתנו, וכל הנוחיות שם לא היו שווים לנו, כאשר נתנו דעתנו על העתיד המצפה שם לילדינו. הסיבה העיקרית לשאיפתנו להתיישב בעיר שיש בה גימנסיה

היתה לאפשר לילדינו לקבל בה חינוך תיכון ולהכשירם לכניסה לאוניברסיטה. והנה זמן קצר לאחר בואנו שמה נחלנו אכזבה מרה כאשר שמענו מפי אנשים יודעי דבר שהסיכויים להכניס ילדים יהודיים לגימנסיה ממשלתית הם כמעט אפסיים (שם היו כל בתי ספר, מבית ספר יסודי עד לאוניברסיטה, בחסות הממשלה). נאמר לנו, כי הדרך היחידה היא לימוד בגימנסיה פרטית שהקימו שם, או שהיו עומדים להקים, שהממשלה העניקה לה זכויות שוות מכל הבחינות, כולל רשות הכניסה לאוניברסיטאות בדומה לבוגרי גימנסיה ממלכתית. ומכיוון שהיו תמיד הרבה קופצים על מקומות בגימנסיה הפרטית, נזדרזו הוריהם של ילדים קטנים לקנות מקום שמור לכל ילד בסכום גבוה מאד. אף על פי שכל הדבר היה בגדר של מזמור שיר לעתיד לבוא התחייבתי לקנות שני מקומות, והנה אחרי חצי שנה בערך הפרה הממשלה את ההסכם, וכך נשארה מעל גם תקוותנו זאת.

זהו פרט, אך אפשר היה לחזות מראש, כי ימים קשים מצפים ליהודים ברוסיה. תסיסת האינטליגנציה היתה רבה עוד בשנים האחרונות של המאה הי"ט, אבל גברה בשנים הראשונות של המאה העשרים. הפגנות הסטודנטים ותלמידי הגימנסיות היו מעשים בכל יום, והנאומים של אנשי השמאל ב"דומה", הוא בית המחוקקים הרוסי, הוסיפו שמן על המדורה. אחרי הפילוג בין הסוציאלדמוקרטים ב־1903 התנקשו הבולשביקים בחיי ראשי הממשלה וגם רצחו אחדים מהם, וככל שנתרבו ההפגנות וההתנקשויות, כן רבו הפוגרומים. אחרי המצעד השלו של המון גדול אל ארמון־החורף של "אבא הצאר" לבקש לחם, שאז ערכו הקוזקים בהם טבח, רצתה הממשלה להסוות את ההתקוממות נגדה ולהשקיט את רוחות ההמונים, ולכן הסיתה אותם לפרוע פרעות ביהודים. יהודים רבים מלאו תפקיד פעיל בכל מערכות הרבולוציה, וכשנתפסו נהגו כלפיהם בכל חומר הדין, הרבה יותר מאשר כלפי המהפכנים הגויים; וגם בבתי סוהר עונו האסירים בעינויים אכזריים בשל היותם יהודים. היו מספרים על פובדונוסצב, ראש הכנסיה הפרבוסלבית, שכשנשאל איך בדעתו לפתור את שאלת היהודים, השיב: "שליש יהרג, שליש יהגר ושליש ימיר דתו".

מן הראוי לציין מאורע אחד, שעל פני השטח הוא נשמע כבדיחותא בעלמא, אבל עלינו ועל הדרך שעמדה לפנינו עשה הדבר רושם עז ואנחנו מעלים אותו תמיד על ראש שמחתנו. מעשה שהיה כך היה. הפגנות תלמידי הגימנסיה ורבים אחרים שנלוו עליהם היו הולכות ונשנות גם באוסטורה, המלה "סוואבודא" היתה שגורה בפי כל. פעם שמענו את הקול של המפגינים בשיר "תנו לנו סוואבאדא, כבר סבלנו די!" וההמון ענה אחריהם בקולי־

קולות "סוואבאדא! סוואבאדא!". יצאנו, אני ואשתי על המרפסת ובננו סאשא בן השנתיים עמד לצידי, פתאום ראיתי שהילד איננו לידנו. נכנסתי לתוך הבית, חיפשתיו ולא מצאתיו. הנוהג היה אז, שברוב הבתים נמצא במסדרון המוביל אל המטבח כלוב עם עופות, מוכנים להישלח אל השוחט. והנה יצאתי אל המסדרון ומה עיני רואות? הילד ניצב ליד הכלוב לאחר שפתח את פתחו וגרש את העופות אחד אחד מתוך הכלוב, והוא חוזר וקורא לעברם: "סוואבאדא! סוואבאדא!"

קשה להצביע על הדחיפה האחרונה שהניע אותנו לבסוף להרוס את כל אשר הקימונו במשך שנות שבתנו באוסטורה, לעזוב פרנסה טובה וחיים נוחים מבחינה חמרית, ולנדוד עם שני ילדים רכים לארץ נכריה, ארץ אשר לא שמענו לשונה, אבל אין כל ספק, שמעשה הילד בן השנתיים, שבחושו הטבעי תפס משמעותה של סוואבאדא: לפתוח דלת הכלוב הסגורה ולהוציא לחפשי את העופות שהיו כלואים בה, שימש דחיפה נוספת לצאתנו משם כדי שנוכל לחנך את ילדינו בארץ חפשיה.

בדרכון שקיבלנו משר־הפלך עברנו את הגבול בין רוסיה ואוסטריה באופן ליגאלי. נסענו ברכבת במחלקה ראשונה עד רוטרדם, ומשם במחלקה שנייה באניה ניו־אמסטרדם לניו־יורק. מן הראוי לציין, שהדחיפה לצאתנו לאמריקה היתה חזקה קצת יותר מצד אשתי מאשר ממני. ייתכן שהסיבה לכך היתה נעוצה בעובדה, שכבר היו לה שם שני אחים. אלה אמנם נאבקו קשה על מחייתם, אבל מרחוק, במכתביהם שהיו מהולים במלים אנגליות, נראה היה מצבם באור אחר. אני הייתי הראשון שיצאתי מבית אבי, וקשה לתאר את הצער העמוק של הורי ושלי כאשר נפרדנו מהם. במקרה נמצאנו על האניה ב"תשעה באב" ובעטוף לבי ראיתי את אמי ז"ל, כמנהגה כל השנים, יושבת על הרצפה עם נר בידה, ושכנות הרחוב שלא ידעו קרוא מכתבים אותה, והיא מבכה על חורבן בית המקדש; והפעם, למלא את כוס הדמעות, היא מבכה על בניה שהחריבו את ביתם ויצאו לבלתי שוב עוד.

מאידך גיסא נתמזל לנו מזלנו שנפגשנו באניה עם המטיף הלאומי צבי־הירש מאסליאנסקי ששב לביתו בניו־יורק מקרלסבאד. מלבד כשרונו הגדול להלהיב את לב שומעיו שהיה טבוע בו מלידה, היה אדם נלבב ונוח לבריות. הוא התיידד עמנו מן הרגע שנפגשנו ונשארנו ידידים נאמנים עמו ועם אשתו העדינה עד יומם האחרון, ועם כמה מבני משפחתו — עד היום הזה. טיילנו הרבה על סיפון האניה, שוחחנו על דא ועל הא, במיוחד על עבודתו ונאומיו ב"אדיוקיישונל אליאנס". הוא נתן לי לקרוא כתב־יד של נאומיו. אינני זוכר עכשיו אם כתב־היד היה בעברית או באידיש, כי נאומיו היו בדרך כלל

באידיש. אם קרה יום שאיחרנו לעלות על הסיפון, דפק על דלת חדרנו לשאול אם הכל בסדר אצלנו, במיוחד אצל ה"אפרוחים", כמו שכינה את ילדינו. כשהתקרבנו אל אנדרטת החירות, התלהב והלהיב גם אותנו. אולם בהשוואה עם חיינו באוסטורה, כשירדנו מן האניה נפלנו מאגרא רמא לבירא עמיקתא. אבל אמריקה היא פרשה גדולה ועשירה בפני עצמה.

חורף תשכ"ט

ז. שנים ראשונות בארצות־הברית

מן האניה הביאנו אחי אשתי לביתו, דירה בת שלושה חדרים צרים, בקומה הרביעית של בית בברוקלין, בה גר עם אשתו ושלושה ילדים. יש לציין שגם אנחנו היינו חמש נפשות, כי לאשתי היתה אחות קטנה כבת י״ג שהיתה קשורה אליה והביאה אותה עמנו. למזלנו נשארו עוד בכיסנו, אחרי כל הוצאות הדרך, כמה מאות רובלים (שער החליפין דאז היה שני רובלים לדולר) ואלה הצילו אותנו מלנפול למעמסה על אחי אשתי, שבין כך ובין כך קצרה ידו מעזור לנו. עוד למחרת בואנו יצאו עמנו לחפש דירה בשבילנו, ואמנם הצלחנו למצוא עוד בו ביום ארבעה חדרים ללא נוחיות כהסקה מרכזית, אבל שמחנו שאנו יכולים להימצא ברשות עצמנו למן היום שעמדו רגלינו על אדמת אמריקה ולא להיות תלויים באחרים.

לאשתי היה דוד, אחי אביה, שהיגר לאמריקה כשלושים וחמש שנים לפני בואנו לשם. הגירה בימים ההם, לפני קרוב למאה שנה, מעיירות קטנות וממשפחות הגונות שפרנסתן היתה מצויה, היתה תופעה נדירה, ואיך הגיע להגירה לארצות־הברית? כך היה הדבר: אביו, תלמיד חכם מובהק וחרדי, דקדק עמו כחוט השערה בשמירת מצוות קלות ומכל שכן חמורות, ואם הבן נטה מהן כקוצו של יוד היה נענש קשה. מספרים כי פעם ראהו אביו שותה חלב רגעים מספר לפני צאת שש שעות בין בשר וחלב. הבן טען שהם הם בדיוק הרגעים שהוא כילה לאכול לפני אביו, אבל האב אטם אזנו משמוע. ההתנגשויות ביניהם נעשו למעשים בכל יום, כי בבן היתה שמינית שבשמינית מעקשנותו של אביו והוא סירב לקבל את עונשו באהבה, ואילו בעיני אביו היה נחשב כבר כאפיקורוס גמור שיש לקרעו כדג. הדברים הגיעו לידי כך שהשניים לא יכלו לדור בכפיפה אחת. הבן עזב את בית אביו ויצא לעיר הסמוכה שעל גבול אוסטריה. אמו, שלא ראתה בעיין יפה את קפדנותו של בעלה, ובמסתרים בכתה נפשה על בנה שגלה ממנה, תמכה בו בסתר, אך בבית הס מלהזכיר את שמו. הבן הסתובב זמן קצר בעיר הנכריה ולא מצא בה אחיזה. יום אחד עבר את הגבול, שרף את הגשרים מאחוריו ונסע לאמריקה. ממורת רוח ומעבודה קשה לא עמד בקשרים, אחרי מות אמו, עם בני משפחתו וכמעט נשכח מלבם. אחרי שלושים שנה להיפרדו מהם, כשהתחילו בני אחיו לבוא לאמריקה, הראשון ערק מן הצבא הרוסי והשני נגרר אחריו

אחרי זמן מה, שב הדוד (ששינה בינתים את שמו הפרטי ואת שם משפחתו) לתחיה. אמנם, היחס בינו ובין בני אחיו לא קרירא ולא חמימא.

והנה, ימים אחדים אחרי שהגענו לניו־יורק, בא לקדם אותנו שותפו לשעבר של הדוד, בן עיירתנו, שהכיר את משפחתי ומשפחת אשתי. יחד עם השותף בא גם הדוד, שנלווה אל השותף על פי הצעתו. וזכור דוד זה לטוב, שבפגישה הראשונה עמי הציע לי משרה בבית מסחרו לנייר־אריזה ושקי־נייר. הוא קבע את שכרי לחמישה דולרים לשבוע, ואל תהיה משכורת זו לפני ששים שנה ומעלה קלה בעינינו. אנשים לאלפים ולרבבות, שבאו כבר לפני שנים רבות, עבדו בחמישה או בששה דולרים לשבוע, ומה יתאונן מהגר שרק תמול ירד מן האניה. עבדתי אצלו שבועות אחדים והוא התייחס אלי בחמימות ובאדיבות. אולם אני גמרתי אומר בנפשי לצאת לרשות עצמי, אף כי הדוד חשב שאני דוחק את השעה וניסה לרפות את ידי. במשך הזמן הקצר שעבדתי אצל הדוד התעמקתי בשיטות שבהן התנהל המסחר אצלו. מסחרו היה בממדים גדולים ואני אמרתי לעשות כן במידה מצומצמת. חזרתי יום יום על פתחי החנוונים וההזמנות שקיבלתי היו מעטות וקטנות ערך. את הסחורה הובלתי בחשמלית או בעגלת יד. זאת היתה עבודה פיסית מפרכת, שלא הסכנתי בה.

הירידה ברמת החיים והעבודה הקשה לא דכאו אותי ואת אשתי, כי לא ראינו את עצמנו טובים מרבבות אנשים אחרים שנאבקו קשה כל השנים על קיומם. אולם מה שהמם אותי היתה העבדות בתוך חירות: ששת ימי עבודה ושעות ארוכות, לרבות עבודה בשבת. רבבות יהודים, שבעולם הישן הקפידו על שמירת השבת, כתתו את רגליהם לחפש עבודה רק בימות החול, וכשלא מצאו, נאלצו לעבוד בשבת, כדי להחיות את עצמם ואת בני משפחתם. ברם, היה מספר לא מבוטל של מהגרים חרדים, רובם בגיל העמידה, שבאו לידי הסכם עם מעבידיהם לעבוד בימות החול מבוקר עד לילה, ובלבד שיהיו משוחררים מעבודה בשבת. משום כך היו שעות העבודה ארוכות ונדמה היה שאין הן נפסקות עולמית. כל מעיינם של בעלי עסקים גדולים וקטנים היה ב"ביזנס", וגם בשעות הפנאי המעטות, אף בשיחת רעים, היה נושא השיחות אחד — על סחר־מכר. בקיצור, עולמם היה עולם שכולו גשמיות, ללא כל סימן של רוחניות.

זמן מה נסחפתי עם הזרם, שקשה היה אז כקריעת ים סוף לשחות נגדו. אולם ביום בהיר אחד גמרתי אומר: היה לא תהיה — לא אתן לעצמי להיות שקוע ראשי ורובי בעסקים!

סמוך לבואנו לניו־יורק הזמין אותנו מסליאנסקי לבוא ל"אדיוקיישן אליאנס" להקשיב לנאומיו. כשבאנו הושיב אותנו על הבימה ליד אשתו

ובני משפחתו, שחברתם נעמה לנו מאוד. אולם, כשנרתמתי ב"עסקים" כביכול, לאחר יומא אריכתא של עבודה קשה, אני בחוץ ואשתי בבית, עייפנו מלנסוע בערב להאזין לנאומיו. לזכותו ולחכמתו ייאמר כאן שאדם יקר זה הבין לרוחנו והקשרים ביניגו נעשו עוד יותר אמיצים.

אשתי טלפנה לביתו והזמינה אותו ואת אשתו לבוא לשעה קלה אלינו, והם נענו מיד, ואכן בלינו עמהם ערב נעים. אנו מצידנו ביקרנו אותם לעיתים קרובות. נסחפתי כחבר לבית הכנסת "בית־אל" שבבורו־פארק, שבו היה חבר־הוועד כל השנים.

אשתי היתה פעילה במוסדות "חינוך עוורים" ו"עזרת נשים" שבארץ־ישראל, וזמן מסויים היתה יושבת ראש של המוסדות האלה בניו־יורק. גברת אטה ילין, שיסדה את המוסד "עזרת נשים", בקרה בניו־יורק בחסות המוסד, והתאכסנה ימים אחדים בביתנו. גם פרופ׳ דוד ילין, כשהיה מרצה ב"קולומביה יוניברסיטי" ביקר אותנו ונתיידדנו עמו, וכעבור שנים, כשביקרנו בארץ, הסבנו בסדר אצלם.

השתתפתי בישיבות ההנהלה של "ישיבת עץ חיים" בבורו־פארק. והנה בשבועות הראשונים נפל בגורלי להתייצב נגד גדליהו בובליק, תלמיד חכם חרדי מפורסם. הוא, ואחדים שנגררו אחריו, עמדו על כך שבשעה הראשונה לפני הלימודים יתפללו התלמידים תפילת שחרית בבית־הספר. אני התנגדתי לדבר הזה בכל תוקף ושאלתי את בובליק, שפיקח היה, מה ראה לשטות זו: התלמידים היו מתקשים בקריאה בעברית, והתפילה היתה עלולה לגזול מהם זמן יקר שנועד ללימוד השפה העברית. לעומת זה הצעתי שההורים הרוצים שילדיהם יתפללו תפילת הבוקר, ידאגו לכך שהילדים יתפללו בביתם, בהשגחת האבות, לפני צאתם לבית הספר, או שישלמו למורים תשלום מיוחד, כדי שיקדימו לבוא בשעה ובתנאי שנוכחות התלמידים באותה שעה תהיה רשות ולא חובה, כי לא כל ההורים ירצו לכפות על ילדיהם להשכים קום בשעה מוקדמת כל כך.

לימים תבעתי את קלונו של דקן המחלקה העברית של הישיבה, ומעשה שהיה כך היה: אחד הנאמנים אמר, שנאמנת עליו עדותו של פלוני, כי באחד מלילות השבת, בטיילו בכפר, ראה מרחוק אור של פנס־כיס נדלק לרגע וכבה. כעבור רגעים מספר נתקל בדקן. הוה אומר: הדקן עבר על שתי עבירות: השתמש בפנס בשבת, וטלטל אותו במקום שאין בו עירוב. נמצא איפוא שיש לפטרו, שהרי לא יתכן להעסיק מחלל שבת כראש המחלקה לעברית. התנגדתי לכך בטענה שאיש לא ראה אותו נושא פנס ביד, ואפשר שהאור בא מפנס של איש אחר. בסוף החליטו להשאיר את הדקן על כנו.

מעניין הדבר, כי אחרי שכתבתי את הטורים האלה ראיתי כי בורו־פארק לא היה, לפני שנים, המקום היחידי שבו דקדקו עם מורים עברים כחוט השערה. ב״פנים אל פנים״ קראתי עדותה של גברת שושנה פרסיץ ז״ל שאביה פיטר את המורה שלה לעברית, משום שאמר שמותר לה לצאת עם מטפחת בידה, במקום שאין בו עירוב, מפני שמטפחת היא תכשיט.

מצטער אני, שמפאת סיבות משפחתיות שאין צורך לפרטן, ראשי ולבי בל עמי להמשיך עכשיו בזכרונות על חיינו בארבעים שנה ומעלה האחרות, שהיו עשרת מונים יותר עשירות, פעילות ופוריות מקודמותיהן, הן במחשבה ובמעשה והן בפגישות עם אנשים שונים. במידת מה ישמשו האגרות שבספר והשערים האחרים מעין המשך לזכרונות חיינו בארצות־הברית.

ערב פסח תשכ״ט

שער שני

מאמרים

א. מפי ביאליק
ב. זלמן שניאור
ג. יעקב קלצקין
ד. לדמותו של רב צעיר
ה. מרדכי מנחם קפלן ומשנתו
ו. ישראל מ״ץ הנגיד
ז. הנדבך הראשון

א. מפי ביאליק

1. פגישה ראשונה עם ביאליק

עם ביאליק ז"ל נפגשתי בפעם הראשונה בקיץ 1934, בביתו של החזן זבולון קוואַרטין בתל־אביב. כמעט באותו רגע שהציגו אותי ואת אשתי לפניו, הוא פנה אלי, באידיש, בשאלה שלפי דברי מכיריו, היתה מרגלא בפומיה בכל פעם שנפגש עם עולה חדש או תייר חדש. "נא, תגיד כיצד הארץ מוצאת חן בעיניך". השאלה הפתאומית שהופנתה אלי מפי איש שעמדתי לפניו ביראת הכבוד, הביאתני במבוכה.

אבל עוד טרם הרהבתי עוז בנפשי להשיב על שאלתו הוא שינה את הסדר, הוא נהפך משואל לנשאל כביכול, וסיפר על הרושם שהארץ עשתה עליו כשביקר בה בפעם הראשונה, ואלה דבריו:

"ראיתי את הארץ עזובה ושוממה, האדמה שהשכבה הראשונה נשטפה ונגרפה ממנה היתה יבשה כצחיח־סלע. הרים חשופים וחגוי סלע, ראשי צוקיו ערומים מעץ ומכל סימן של ירק, היו נראין בעיני כראש איש מוכה שחין* והם עוררו זוועה בלבי. עמדתי משמים. הזאת הארץ צבי לכל הארצות?" ... הוא שתק רגע, מביט היה בפני, כאילו רצה לראות את הרושם שדבריו עשו עלי, והמשיך: "לוא הייתי אחד מבעלי האגדה והמדרש, הייתי דורש ואומר: משל למה הדבר דומה? לבת מלך, שכל רואיה הלכו שבי אחרי יפיה. במלחמה שפרצה בין ארץ בעלה ואביה וארץ אחרת, נפלה העיר בידי האויב, והיא, כרבים אחרים, נפלה בידי האויב. היא שמרה את סוד זהותה לבל יוודע כי בת מלך היא. וכדי שלא לעורר תשומת לב ליפיה, עשתה כמיטב יכולתה להתגנות על שוביה. היא הזניחה את לבושה, שערותיה ומראה פניה.

אולם כאשר אסף בעלה במרוצת הזמן את כל מחנהו ויצא למלחמה על אויבו, וחילו הבקיע את העיר ושחרר אותה, והיא גופה עוד מעט והיתה בזרועות אהובה, הסירה את בלואי הסחבות מעליה, הסתבנה והתרחצה, חפפה והתקינה את שערותיה, התקשטה והתבשמה, לבשה בגדי־תפארתה, ומכיוון שאיש לא ידעה במשך זמן שביה, היתה עתה נאה ונחמדה מתמיד.

וכן הדבר עם הארץ. הארץ אמנם היתה ארץ חמדה טובה ופוריה. אולם

* הוא השתמש במלה פאריך.

אחרי שבניה גלו ונשלו מעל אדמתם, אז כאילו היתה יד ההשגחה שהארץ תהיה ציה ושממה, לעורר זעזוה בלב כל העמים, לבל יבואו לרשתה. אבל כאשר בניה, ששמרו אמונים לה בכל שנות גלותם, שבו לחונן את עפרה, ובידיהם פלחו ושדדו ועבדו את האדמה שהרטיבו בדמם ובזעת אפם, נענתה להם הארץ והתפתחה בכל הדרה. הנה גנים, כרמים ופרדסים לגאון ולתפארת, והאדמה נותנת את יבולה לכל זרע אשר זורעים בה, חטה, שעורה אורז ודגן.

אבל, מה לי אצל אגדה ודרש ?".

25 בדצמבר 1962

2. איש־אמריקה אצל ביאליק

המטיף הלאומי צבי הירש מסליאנסקי סיפר לי מעשה שהיה. איש אחד, מעשירי היהודים בבורו־פארק, היה יוצא כמעט מדי שנה בשנה לאירופה, אבל אף לא פעם אחת לארץ ישראל. מסליאנסקי הוכיח אותו על זה והלה הבטיח לבקר שם. מסליאנסקי נתן לו שמות אנשים, ביניהם אביר המשוררים חיים נחמן ביאליק ז״ל, לבקר אצלם. האיש קיים הבטחתו, עלה לפלשתינה (הוא העדיף שם זה על שם ארץ ישראל) וביקר אצל ביאליק. המשורר פנה אליו בשאלה שהיתה מרגלא בפיו בכל פעם שנפגש עם תייר חדש ״נא, תגיד, כיצד הארץ מוצאת חן בעיניך?״. האיש עיקם את חוטמו, הביט על ביאליק מגבוה ואמר שאי אפשר לאיש הגר בארצות הברית ונהנה שם מרמת חיים גבוהה להתרשם מהחיים הפרימיטיביים בפלשתינה. אצלנו, אמר והדגיש את המלה אצלנו, ביי אונז, יש בכל בית חדרי אמבטיה עם מים צוננים ורותחים, הסקה מרכזית ועוד ועוד. יתכן, אמר, שהחיים כאן הם לשביעת רצונם של יהודי רוסיה ופולניה, אבל לא לרצונם של יהודי אמריקה.

ביאליק כעס ואמר בזה הלשון:

רבי יוד, אמשול לך משל. באחת העיירות הקטנות באוקראינה, חי מלמד בעוני ובדחקות. המלמדות לא הספיקה לו די מחייתו, לפעמים קרובות עשה את שבתו חול, על דג מלוח, ובלבד שלא יצטרך לבריות, וקיבל כל זאת באהבה. בינתיים הלכה משפחתו וגדלה ויחד עמה גדלו הלחץ והדחק.

והנה, אחת מבנותיו שכבר הגיעה לפרקה אמרה, מה בצע לשבת בבית ולהיות למשא על אביה ואמה. לכן נדדה לעיר אחרת, לברדיטשוב, ושם קבלה משרה כעוזרת ומבשלת. המשכורת היתה קטנה, אבל האוכל היה מטוב הארץ.

לתקופת השנה יצאה לחופשה של שבוע, כדי להתראות עם הוריה. ההורים קבלו אותה בזרועות פתוחות, אבל כבר למחרתו התלוננה מרה. היא שאלה מהוריה ביצים, חמאה וחלב לארוחת הבוקר, בשר ודגים לארוחת הצהריים, הכל לפי הנוהג שם בברדיטשוב. האב ניסה להרגיעה, אבל היא באחת, שכבר התרגלה לחיים אחרים, טובים ונוחים מאלה אשר בבית הוריה. ״אבל, בתי, טען האב, כל המאכלים האלה אכלת כמשרתת בבית זר, עם אנשים זרים ובעיר נכריה, אולם כעת את נמצאת שוב בחיק אמך״.

וכן הדבר עמך, אמר ביאליק, כל הנוחיות שם שאתה מתרברב בהן, אתה נהנה מהן בגולה על אדמת נכר, אולם כאן אתה נמצא בארץ אבות". — באותו רגע ראה ביאליק מבעד החלון מטאטא ברחוב. הוא פנה אל האיש ואמר: "צא החוצה, קח את המטאטא מידו וטאטא את האדמה, אדמת קודש, וברך ברכת שהחיינו שזכית לכך".

נ.ב. רצה הגורל שאחד מידידי מסליאנסקי יהיה נוכח אז בביתו של ביאליק, שהיה עד ראייה ועד שמיעה לכל המתרחש שם, והוא מסר למסליאנסקי את הדו־שיח שבין המשורר והיהודי מבורו־פארק.

ב. זלמן שניאור

(קווים לדמותו)

על זלמן שניאור אפשר להגיד, שנולד בכתונת פסים. כבר בילדותו הצטיין כחריף ועילוי, רוח־השירה פעמה אותו כבר בנעוריו, וניכר כי נוצר לגדולות. שניאור לא התקין עצמו שנים על שנים בפרוזדור לפני שנכנס לטרקלין; הוא צנח ממרומים בגיל צעיר ובסערה תפש לעצמו מקום בהיכל השירה. הוא לא הרה ולא סבל חבלי־לידה בטרם יקנה לו שם כאחד מאבירי המשוררים, כי כבר בצעירותו כבש את מקומו בסופה וסערה ליד אחיו הגדולים ממנו בשנים: ביאליק וטשרניחובסקי, והשלושה נזכרים כמעט תמיד בנשימה אחת.

ביאליק נתן בדבריו המעטים ציור נאמן להופעתו הפתאומית של שניאור על הבמה. במאמרו הידוע "שירתנו הצעירה" הוא אומר על שניאור: "שמשון צעיר שגדלו לו בן־לילה כל שבע מחלפותיו. גור אריה שיש בו מסימני משפחת 'דבי עילאי'. איש לא ראהו כשחש בצמיחת שיניו וציפרניו ואיש לא ראהו גם בהאבקו".

שניאור היה מחונן בשפע מעלות ובכשרונות נעלים ונשגבים שלא כל אדם זוכה. כוחו בספרות היפה, גם בעברית וגם באידית, היה גדול ככוחו בשירה. גם הטבע לא קיפח אותו, הוא העניק לו ביד נדיבה, כי גבה קומה היה האיש וטוב מראה.

גם מהצד החומרי שיחק לו מזלו. הוא לא סבל עוני ומחסור כמרבית חבריו. להיפך, אפשר להגיד כי לעומת שאר הסופרים חי כמעט חיי מותרות. היו לו חווילה בפאריז, בית ברמת־גן ודירה בניו־יורק. הוא התמצא בכל בירות אירופה ובילה שם הרבה זמן וחי שם חיי רחבות.

אולם, אם רוב בני־אדם, כשעולים בסולם ההצלחה בכוחות עצמם, נעשים, בדרך כלל, שאננים, שבעי רצון מעצמם, שקטים על הטוב שנתברכו בו ונהנים בשפע משמחת החיים, לא כן הדבר ביחידי הסגולה, גדולי היצירה והמחשבה. המעטים האלה, אם כי זהו מיעוט לא מבוטל כלל, שונים בתכלית מן הראשונים, לא אך בתכונותיהם ואופיים, אלא גם בתפישת עולמם ובהשקפותיהם על החיים. הם אינם יכולים להשתאנן, להיות שבעים רצון מהישגים שכבר רכשו להם. הכוחות הטמירים הגנוזים בתוכם דוחפים אותם להישגים יותר נעלים ונשגבים. לכן צפויים הם, במיוחד הרגישים ביותר,

לאכזבה מבחינת שלימות נפשית, כי ככל שיתרוממו ביצירותיהם מעלה מעלה, יראו עצמם רחוקים מן המטרה, שאין גבול לה. הד לרגשות האלה בוקע ועולה משירו של יעקב כהן ז"ל:

"הוי איהו גבול העולם, מתי אשיר הכל עד תום?"

המעטים האלה, ששלהבת היצירה בוערת בעצמותיהם ולה קודש כל ישותם, מבקשים מנוס מהמונם ושאונם של חיי החברה, להם אין מקום מקלט מלבד אהלה של תורה ויצירה, שבו הם מתבודדים, ושלפעמים רואים זאת הבריות כיוהרה ואדישות כלפי הזולת.

ואם במעטים האלה כך, זלמן שניאור שאישיותו הסוערת לא נתנה לו להשלים עם כל תחום, על אחת כמה וכמה.

לא אחדש אם אומר, כי סופרים ומשוררים אמיתיים אין בכוחם להסתיר כליל מקהל הקוראים את המתרחש בחביוני נפשם. ביודעין ובלא יודעין הם חושפים את מערכי לבם ביצירותיהם. ואם אנו רוצים לדעת את תפישת עולמו של שניאור והשקפותיו על החיים, עלינו לפנות אל יצירתו.

והנה דוגמא אחת מרבות מאד. בחוברת אב—אלול תשי"ד של "מאזנים" פירסם את השיר "פרקים אבודים מדברי הכוהן בענתות". אחרי קראי את השיר כתבתי לו, כי ככל שהוספתי לקרותו, היכרתי בו לא את הכוהן מענתות, אלא את המשורר בכבודו ובעצמו: "ישר קומה, חד עין, אשר כל הבועט בו עקבו ירטש, אך כל מוצא דבריו שכרו עמו, על זדון נערים מושלים הוא קורא בגרון" וכו', ככל הנאמר בשיר ההוא.

וכאן תשובתו (מיום 3 בפברואר 1958):

"חייב אני לך תשובה על מכתבך הנעים מ־15 בדצמבר לשנת 1957. היו מעצורים רבים. את הערכת השיר שלי קראתי בעונג רב וגם לידידי הסופרים הקראתיו. הקב"ה העניק לך גם טעם מובחר. נתקיימו בך דברי חז"ל: טובה תורה עם דרך ארץ. אמנם היו תגובות רבות על שיר זה (בדברי שבח), אבל הערכתך חשובה מאוד בעיני שכן לא חכיתי לדברים קולעים אל המטרה כדבריך, ובעיקר למדתי שאתה מכיר בי במקצת".

מכתבו זה מאלף ומעניין מאוד. ממנו אנחנו למדים כי גם בשירים אחרים הוא נותן ביטוי נאמן להלך־רוחו. די לצטט קטעים אחדים משני שיריו כדי לראות בעליל שהשקפותיו על החיים היו רחוקות מלהיות אופטימיות וששמחת־החיים לא השפיעה עליו.

א' בשיר "אני אינני מבכה את החיים":

"אני אינני מבכה את החיים אשר אעזב:
עלובים הם ואינם כדאים דמעה נאמנה".

ב' בשיר "מעשה":

"בתי, את שואלת אותי: מה הוא סוד המות? —
טוב כי תשאליני: מה הוא סוד החיים?
צופה את באימה על המתים, ואנכי —
על אלה הנולדים תחת השמים".

חושבני, שאך למותר לי להגיד, שאין כוונתי כאן כלל וכלל להעריך את אישיותו הספרותית של שניאור. זאת עשו ויעשו אנשים המוסמכים לכך, אם כי כקורא עברי סתם אני עומד בהתפעלות וביראת־הכבוד לפני גאונותו הרבגונית של האיש שמלבד שאר־הרוח שבסיפוריו ובשיריו חבק זרועות עולם בידיעותיו הנרחבות, הן בחיי החברה, חומר ורוח, והן בכוחות הטבע, הצומח והחי. אזכיר רק את הפואימה "זאבים" המשמשת דוגמא מפליאה לכך.

רצה הגורל וזכיתי אני וכל בני משפחתי להכיר את שניאור מתוך מגע אישי קרוב, שהתפתח במשך שנים רבות. שניאור ביקר תכופות בביתי והיה נחשב בעיני כולנו כבן בית, וחושבני שיש לנו הזכות לקרוא לעצמנו ידידים שלו, כפי שמעידים המכתבים הרבים שנצטברו אצלי בקרב השנים, שמסרתים עם כל הארכיון שלי ל"גנזים" של אגודת הסופרים העברים בישראל.

בגלל זה אני רואה לי לחובה וגם למקור שמחה, לשרטט כאן קווים אחדים על אופיו והתנהגותו בחברת ידידים משותפים, וכך להוסיף נופך להבנה האמיתית של מזגו החם, לתפוס נכונה את אישיותו כידיד מסור ונאמן לאנשים שהיו מסורים גם הם לו בידידות כנה ונאמנה. בעיקר אני נוטל רשות לעצמי לחלוק על השמועות המופרזות שנפוצו, על פי רוב, על ידי אנשים שלא הכירו אותו מקרוב, ומקורם האחד הוא דברים שנמסרו מפה לפה.

מאשימים את שניאור בהסתייגות מחבריו הסופרים ובאי־נימוס כביכול כלפי אנשים בכלל.

אכן לא היה שניאור מהנעלבים ואינם עולבים. אם פגע בו אדם מדד לו כמידתו. ואשר לחבריו הסופרים, הוא הסתייג אך מאלה שגילו התנגדות כלפיו; ובכלל, הסתייגות מחבר זה או זה אינו דבר נדיר בין הסופרים. אם המאמר "כל אומן שונא בר אומנותיה" אינו חל עליהם, קנאה בסופר זה והתמרמרות כלפי סופר אחר, אופיינית לרבים מהם.

זוכרני, ישבתי פעם בביתו של יעקב כהן בתל־אביב ועל כוס תה שוחחנו ארוכות וקצרות, על דא ועל הא. נתגלגלה השיחה על הקשיים שהוא וסופרים אחרים נתקלים בהם בהוצאת ספריהם. הזכרתי את שמו של שניאור, אך בכדי להגיד שגם הוא נתנסה בהם, והנה המשורר אציל־הרוח, שהיה תמיד כל כך

נוח ונעים, היה לאחר. החיוך הקל, שריחף על שפתיו כל אותה שעה, נעלם מעל שפתיו. הוא הפסיק אותי עוד בטרם כלותי את דברי ובטון של פוסק הלכה למעשה אמר: "אין מביאין ראייה מהאיש הזה". רק השם שניאור לבדו הביאו לידי רוגז.

די לקרוא את המכתבים של יעקב קלצקין אל שניאור שנתפרסמו בחוברת סיון תשכ"ג של "מאזנים" כדי לראות את היחס העויין אל שניהם ואל גדולים אחרים מצד חבריהם. בין השאר אתה קורא, כי סירבו להזמין את ביאליק שיקרא שעורים על שירת ישראל בספרד, משום שעליו לחבר תחילה חבור מדעי שיעיד על מומחיותו.

ועל שניאור אומר שם קלצקין: "עדיין לא ברור לי, אם סיפוריך יהיו רצויים להם, שכן אינך מן המתחסדים ומטפטפים שמן זית של מוסריות ורוחניות. ועל חטאותיך חטאך הגדול ביותר הוא כשרונך החזק, הישר, האמיתי", וכן דוגמאות אחרות של הלעזה ופגיעה בכבודו.

באחד הביקורים שלנו בישראל, באו כמה אנשים, ביניהם גם שניאור, לבקר אותנו במלון "השרון". בין הבאים היו אנשים ששניאור הכיר אותם היטב ואחרים שעמהם נפגש שם בפעם הראשונה. שמתי לב לכך, כי דעתו של שניאור נוחה היתה יותר מן האחרונים ודווקא בחברתם הרגיש עצמו בנוח ושיחתו עמם היתה קולחת. היה הדבר לחידה בעיני, אולם מיד כשהלך מאתנו יצא הסוד. אלה שהכיר אותם מקודם, ושלא הגיעו לקרסוליו, התחילו להתלוצץ עליו ועל המבטא הספרדי שלו.

עיניו הבוחנות של שניאור הכירו את ידידיו ואת יריביו, והוא השיב לכל אחד כגמולו.

דוגמא מאלפת היא הפואמה "קינה לבית שאול".

אין כל ספק שגם סופרים וחוקרים אחרים התקשו בפרשה זו, בחטא ועונשו של המלך בחייו ובמחיית כל זכר לבית שאול אחריו. והנה כדברי שניאור: "גדולה אי־הסבלנות בין הקנאים שלנו, אי־סבלנות לדעות ולפירושי־דעות, אם חדשים ואם נושנים — אין הבדל". שניאור היה נאה דורש ונאה מקיים. ב"על השירה ועל הסיפורת" הוא אומר:

"בנערותנו גער בנו חיים נחמן: אל תכתבו, בחורים, בלי רוח הקודש, בערוב יומי אני מוסיף ואומר: אל תכתבו, בחורים, בשביל המבקר, בשביל המפלגה וכולי, היו שלמים עם לבבכם בכתבכם, אל תיראו שום איש, רק את מצפונכם בלבד, ואל תכתבו על מנת לקבל פרס — בתהילה או בממון, זוהי, זוהי תחילתה של רוח הקודש".

חושבני שכדאי לצטט פה עוד מלים אחדות ממכתבו של שניאור אלי

שהזכרתי לעיל (3 בפברואר 1958) ולשמוע מה בפיו על השמועות שהפריחו עליו, ואלה דבריו: "הנני בעצם הומוריסטון טוב לב, ומי שיתעה אחרי 'לשון הרע' מוצא בי כל מיני יהירות ורשעות שלא היו ולא נבראו. זהו שרמזתי גם בשירי הנ"ל: האגוז קשה מבחוץ ומתוק וטוב בפנימו, ופרי התומר והשזיף — להיפך, ושומר שיניו ירחק, לכל הפחות ינהג זהירות... ויפה הבנת".

להיפך, עד כמה שאני יודע מן הנסיון שלי ומן הדברים ששמעתי מפי אחרים, שניאור היה מסור בכל לבו לחבריו, ואף תמך ועורר אחרים לתמוך בחברים שהיו זקוקים לעזרה. אין רצוני להרחיב את הדיבור בעניין זה, אלא כמעשה לסתור את השמועות מפה לאוזן כדאי להעלות כמה פרטים לדוגמא, כדי להראות מה הרבה לדאוג ולטרוח למען חבריו הסופרים.

במכתבו מיום 7 באפריל 1950 הוא כותב: "קיבלתי בשביל... את המפרעה של... אקווה כי במשך חודש אקבל את השאר לכלכלת שנה לפחות, ודבר טוב ייעשה באופן צנוע זה שכן יחיד נשארת לכולנו אחרי פטירתם של מץ ויצחק ניידיטש, ואלוהי ישראל יאריך ימיך עד מאה ועשרים ותוסיף לעשות טובות לכל מר נפש".

במכתבו מ־31 באבגוסט 1950: "לא רציתי להטריחך בנוגע לעניין של חסד אחד שאינו סובל שום דיחוי... לא אשמתי היא שפונים אלי כל מרי לב... הם חושבים כולם כי 'כל יכול' אני גם בענייני עזרה וממונות, מה שאינו כן... כל תקוותי עליך שתציל נפש מישראל".

במכתב מ־9 באוקטובר 1956: "העיקר הוא כי בשל המאורעות בארץ ישראל מעטו בשנים האחרונות המתעניינים בספר, גם שם וגם פה מתעניינים בסייף והספר נשמט מכל יד של אנשי תרבות. בקשתי שטוחה לפניך לבוא לעזר מידי לסופר ומו"ל זה"... ועוד דוגמאות אחרות. (ואם אני מביא דוגמאות רק ממכתביו אלי, הרי אני עושה זאת רק מפני שהמכתבים א ל י ישנם תחת ידי).

שניאור, שהיה כמעיין המתגבר, מעיד על עצמו שחיבר שבעים ספר. אין תימה, איפוא, שלפעמים, אם משום רעיון חדש שנצנץ במוחו, אם משום סיבה אחרת שהטרידה אותו, הסיח דעתו לרגע מהמתרחש סביבו. סח לי אותו זקן השחקנים של "הבימה" דוד ורדי, שבנשף אחד שנערך לכבוד אדם חשוב, ששמו נעלם ממני, היו שניהם, הוא ושניאור, על הבימה. כשהגיע התור של ורדי להתייצב לפני הקהל, האפיל עליו שניאור מבלי משים בקומתו הזקופה. מה עשה ורדי? קפץ על כיסא ואמר אל שניאור: "רק הכסא אגדל ממך".

שניאור היה חפשי בדעותיו, אולם שמרני במידה מסויימת בחוג משפחתו. פעם נכנס למשרדי באורח בלתי צפוי, כולו נרגש ונרגז, וללא כל הקדמות אמר: "אני דווקא מחובבי ריקוד ובמיוחד 'בלט', אולם הבת שלי רקדנית — מי פלל כזאת?". נסיתי להרגיעו, אולם ראיתי כי אך לשווא אשחית את דברי. לא נתקררה דעתו עד שהצלחתי להעביר את השיחה לנושא אחר. אכן ברבות הימים כשעמד לפני עובדה קיימת, ובמיוחד לאחר שהצטיינה באמנות זו בספרד ובארצות אחרות, השלים עם הדבר.

שניאור איש־שיחה היה. שיחתו נאה ונלבבת, מתובלת בהומור, ונעים מאד היה לבלות שעה קלה בחברתו. הוא היה אורח ומארח למופת. לידינו נתגלגלה הזכות לארח אותו בליל ה"סדר" שנתים: שנה אחת עם כל בני ביתו, כלומר, מלבדו ומלבד אשתו גם בנו ובתו, ושנה אחת אך הוא ואשתו. שני הסדרים האלה היו לכולנו חוויות עמוקות שרישומן נשאר חקוק בזכרוננו ובזכרון האורחים האחרים שהיו מסובים עמנו. נרגש הייתי מעומק־הלב כשראיתיו נכנס בלוויית בני משפחתו, כולם לבושים בגדי חג והוא זר פרחים בידו. כשישבנו אל השולחן השתתף בטכס. אנחנו נוהגים שכל אחד מהמסובים קורא, מי בעברית מי באנגלית, סעיף אחד ב"הגדה". שניאור ליחן את קטעיו, במיוחד אחד ממזמורי ה"הלל", בקול רם ונעים. אחרי סיום הטכס שר בדביקות רבה מניגוני חב"ד, אך במיוחד הלהיב את כולנו בשיר "על אם הדרך", בהטעימו את המלים "אנא קחוני, בידכם שאוני, פן אהיה למרמס רגליים". אפילו הללו מהנוכחים שלא שמעו עברית, היו נרגשים.

פעמים הרבה ביקרנו בביתו בניו־יורק וברמת־גן, פעם אחת בנוכחות גברת קאופמן, בתו של שלום עליכם, ואורחים אחרים. שניאור היה מכניס אורחים גדול. הוא לא נח ולא שקט, וכל שעת היותנו אצלו עמד על כולנו לשרתנו.

שניאור עבד קשה כל ימיו, וגם אחרי שבריאותו התרופפה המשיך לעבוד למעלה מכוחו. מצב זה וכן דין ודברים עם המו"לים והמצב בספרות העברית בכלל השפיעו לרע על הלך־רוחו.

במכתבו אלי למיאמי מ־1 במרס 1951 הוא אומר בין השאר: "קיבלתי את מכתבך בתודה. אני בעצמי משתדל, כעצתך, לבלתי התרגש. אבל מה לעשות? אפילו הפרק בחכמת הרפואה שאני יודע בעל־פה אינו מועיל. העמל, עמל לא־אנוש, שעמלתי במשך 50 שנה בספרות (70 כרכים בעברית ואידית), במדע, בלימוד, בקריאה וכו' התישו סוף סוף את כוחי והקרקע בורח עכשיו מתחת רגלי שוב. אני דואג מאוד, בעיקר לשנים הקרובות הבאות. אין אני צעיר עוד והכוחות כלים. מלא אני חזיונות ותכניות־מעשים כרימון, אבל את המנוחה של טולסטוי ב"יאסניה־פוליאנה" לא אשיג כבר לעולם, לא כאן ולא

בארץ־ישראל. אבל לא זה העיקר במצבי הרוחני של עתה, של הימים שעברו ושיבואו... אין אני מתלונן חלילה על המצב החומרי, כי אם על המצב של הספרות העברית. אין קרקע תחת הרגליים... וקיבלתי בעניין זה הרבה מכתבים מארץ־ישראל מאת ברקוביץ, אבן־זהב, הזז, ברש, פיכמן, ורואה אני כי משפטי שלי אינו סובייקטיבי כלל וכלל. כשתשוב לכאן אראה לך את המכתבים".

בשנות־חייו האחרונות נהרסה בריאותו כליל ונמצא תדיר במצב רוח מדוכדך.

במכתבו אלי מ־20 בנובמבר 1957 הוא אומר: "את בריאותי אבדתי בין כך ובין כך ואני עומד לצאת לטבריה או לירושלים למרפאה לשבועות אחדים, זו ספרות עברית וזה שכרה, ידידי, אחרי 55 שנות ספרות בשתי לשונות, אחרי 70 ספרים הגונים ושבעים שנות חיים וכו', אבל לא אובה עוד לדבר על זה... ולא באתי לצער אותך ואת אשתך אלא להודיעך בשל מה שתקתי עד עתה ובשל מה אני מקצר הפעם...

ודאי נתראה בימי הסתיו הבאים, ובינתיים פריסת שלום לבבית לך ולרעייתך, ולבניך ובנותיך, כלותיך והילדים בכלל".

ראיתיו בפעם האחרונה יומיים או שלושה לפני פטירתו. בנו טלפן אלי להגיד לי שבדרך מישראל לניו־יורק חלה אביו בהתקפת לב ושנאלצנו להעבירו משדה התעופה ישר לבית החולים "הר סיני". הוא בקשני לא לפרסם את הדבר משום שהכניסה אליו אסורה בהחלט. באתי אל בית־החולים לא מתוך כוונה תחילה לראותו, אלא מתוך תקווה למצוא שם מישהו מבני־משפחתו ולשמוע מפיהם על מצבו. אכן מצאתי את אשתו עומדת במסדרון, בפתח חדרו.

שניאור שמע אותנו מתלחשים ושאל את אשתו לבא. כשהזכירה את שמי עמד בתוקף על כך שאכנס אליו.

נכנסתי בנשימה עצורה, ונגד רצוני, כי ידעתי שפקודת הרופאים היתה לבלי היכנס אליו. מצאתיו שוכב פרקדן באוהל־חמצן. ברגע שראני התחיל לדבר, אך קולו היה חלש ונמוך. עתה התאמץ להתהפך על צידו בכדי לדבר אתי פנים אל פנים, ואני נבהלתי כל כך ממעשהו זה, שבמהרי לעזוב את החדר לא שמעתי, לצערי הגדול, את דבריו האחרונים אלי.

יצאתי מבית החולים ברוח נכאה והלום צער.

כה נגדע ארז מארזי הלבנון, יהי זכרו ברוך.

ג. יעקב קלצקין

(קווים לדמותו)

אני נזכר, כי כשהייתי ילד בן תשע שנים, ואולי אף קצת פחות מזה, והמלמד למד אתי פירושו של רש"י על הכתוב "וימאן (יעקב) להתנחם" לפי מאמר חז"ל: ג' דברים עלו במחשבה ליבראות, ואם לא עלו דין הוא שיעלו" ואחד מהם בלשון רש"י הוא "שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב, ולא על החי".

הא כיצד, שאלתי את המלמד בתומי, הלוא הסבתא שלי, שמתה לפני זמן קצר, לא נשתכחה מלבי, ולא זו בלבד שלא נשתכחה אלא אני רואה אותה בחלום מדי לילה כמו שראיתיה אז בביתה, מוטלת על קרקע החדר, שלא היה מרוצף, ונרות דולקים מעל לראשה ונשי המשפחה יושבות משני צדי הגופה ומבכות אותה, ואני נעור משנתי כולי רועד מפחד.

המלמד, תחת להפיג את פחדי, גער בי שאין מהרהרין אחרי דבריו של רש"י, והשתיק אותי בנזיפה.

לא ארכו הימים, והשתחררתי מבעותי־לילה של חלומות־הבלהות, גם המחזה המחריד של הדרך בה טפלו אז במת נשכח כמעט מלבי, אבל לא נמחק כליל מזכרוני. לעתים נדירות העליתיו מתהום הנשיה. לכן יתכן שהתמונה הנוראה וההשתקה או העכבה של המלמד היו הסיבה, שממנה נסתבבה בתת־ההכרה שלי התקוממות נגד כל מאמצי שר שכחה להשכיח מלבי זכרון האנשים שרישומם והשפעתם עלי היתה ניכרת בחיי. ועד היום הזה קשה לי להשלים עם העובדה, שגדולי עמנו וגאוניו, שהאדירו והעשירו את המחשבה היהודית והספרות העברית, נשכחים כה מהר מלב הקהל. ולמרבה הפליאה, גם החוקרים והסופרים, יבדלו לחיים ארוכים, אינם קובעים מסמרות בדבר לקיים מחזור של מאמרים לזכר חבריהם שהלכו לעולמם, במיוחד להללו שלא זכו להעמיד בנים שיבואו ויירשו את מקומם בשדה המחשבה והספרות העברית.

ברם, היהודים מעולם לא הצטיינו בהקמת יד ושם לזכרון יוצרי האומה ובוניה. אמרו, כי תורתם, כלומר יצירתם, זכרונם, אבל אין זאת אומרת, ששמם לא יזכר ולא יפקד בקביעות, לפחות אחת בשנה, אם ביום הולדתם, אם ביום שנפטרו מן העולם.

ואחד מהם, שלפי עניות דעתי ראוי במיוחד להזכרה ולהכרה מצד חבריו במקצוע, הוא יעקב קלצקין עליו השלום.

יעקב קלצקין, עם כל חכמתו וגדולתו כאחד מגדולי המחשבה וחריפי המוחין, היה צנוע בהליכותיו עם כל איש ואיש בכלל, ועם חבריו במקצוע בפרט, דבר שנבצר לאמרו על מרבית חבריו, שענווה וסובלנות ליצירות ולדעות הזולת לא היו ממידותיהם של הרבה סופרים מבני־דורו.

מעמדו של קלצקין בהיכל המחשבה והמחקר ובחוג הסופרים בחסד עליון, בעושר לשונו וסגנונו, היה יותר ניכר בארץ־ישראל ובאירופה מאשר בארצות־הברית, ובכל מקום שאנו מוצאים גדולתו שם אנו מוצאים ענוותנותו.

לעתים קרובות נפגש בביתי עם סופרים אחרים. התבוננתי בו וראיתי איך התהלך עם כל אחד מהם בחמימות ואדיבות. היחס שלו אליהם, יחס של יראת הכבוד, בא לידי ביטוי בכל פעם שהשיחה בינינו התגלגלה על אחד מהם. בכל השנים שהיה לי הכבוד להכיר אותו, ואנחנו ראינו זה את זה לעתים קרובות, אם בביתי, אם בחדרו במלון, לא שמעתיו אף פעם, כמו ששמעתי אחרים, מקל בכבודו וביצירותיו של מישהו מחבריו.

מזמן לזמן בילה את סוף השבוע בביתנו בכפר, לשמחת לב כל בני משפחתי. כפסיכולוג ובקי בתורת־הנפש, ידע איך לכלכל את דבריו בחכמה ותבונה עם הצעירים כמו עם המבוגרים.

הוא קרא באזני אשתי אפוריזמים מספרו "זוטות", שהמשורר אברהם רגלסון תרגם לאנגלית. עמי היה קורא ומבאר בטוב טעם קטעים מספריו "אנתולוגיה של הפילוסופיה העברית" ו"שקיעת החיים". את דעותיו והשקפותיו הסביר בפשטות ובמלים ספורות.

קלצקין היה משוללי הגלות. הוא ראה בארץ־ישראל את יסוד־היסודות לקיומה של היהדות. גם את קיומם של היהודים ראה, במידה מסויימת, רק בארצם ועל אדמתם. המוטו שלו היה: ארץ ולשון.

קלצקין כאב את כאבה של היהדות בארצות־הברית. במיוחד היה נעצב מהמפלגתיות ומהתפוררות הכוחות ופירוד הלבבות בחיים היהודיים בניו־יורק רבתי, קהילת ישראל הגדולה והעשירה שבכל הדורות.

הוא תלה את הקולר בצווארי המנהיגים. תחת ללכד ולאחד את המפלגות לחטיבה אחת, ובכוחות משותפים ללחום בתוהו ובוהו שבשדה החינוך והתרבות העברית ובאדישות של רוב מניין ובניין של האוכלוסיה היהודית, תחת לעשות זאת, הם, המנהיגים, מקימים או כובשים מוסד תחת ידיהם, מעסיקים פקידים ומזכירים שאינם מעוניינים כלל וכלל בייעודו של המוסד. שכירי־יום הם, שכרם עולה ויורד בד בבד עם יכולתם למצוא תחבולות חדשות לבקרים, איך לעורר את לב הקהל להגדיל את תרומותיהם, והקהל נתבע לעגל ונותן, נתבע למשכן ונותן. אין לו הזמן והסבלנות להיכנס בעובי

הקורה להבחין בין דבר לדבר. הכל הולך אחרי הפרסומת. המוסדות מתחרים זה בזה ויש בהם הרבה משום כפילות, וכל מעיינם ועניינם של המנהיגים הוא, לקיים את המוסד ולהחזיק בו מעמד, בין אם הדבר לטובתו של הכלל בין אם איננו כך. לשם הקמת תריס נגד תקלה זו חלם קלצקין על הקמת חבר, מעין ועדת אד־הוק, שיהיה מורכב מתריסר או שני תריסרים אנשים נייטרליים, זאת אומרת אנשים שאינם פעילים בעבודה ציבורית, ואינם משתייכים לשום צד או מפלגה, אנשים המעוררים כבוד ואמון מלא מצד הקהל הרחב, הראויים מכל הבחינות לעמוד על המשמר, לעקוב בעיניים בוחנות אחרי כל המתרחש בחיים היהודיים. עליהם יהיה לנקוט עמדה בהדרכת העבודה הציבורית, לחרוץ משפט ללא משוא פנים על אלה שנטלו שררה לעצמם, לפקח על הדברים הנעשים במוסדי חינוך ותרבות עברית ובהסתדרות הציונית, מבחינת התועלת שבהם.

למרות הספקות שלי בהגשמת הרעיון מבחינה מעשית, הסכמתי להוועד עמו ועם פרופ׳ יהודה, שהיה אף הוא אחד מהיוזמים.

ערב אחד באו שניהם לביתי. קלצקין קיווה ששלשתנו נשב יחד לדון בדבר בכובד ראש. אולם פרופ׳ יהודה, שלא היה ממעריציו של ווייצמן, ניצל כמעט את כל הזמן, למורת רוחו של קלצקין, להתקפה על ווייצמן. עברו ימים, והדבר לא זז ממקומו. מתחילה לא שת קלצקין לבו לאכזבות, ועוד האמין שהתכנית ניתנת לביצוע, אבל בסופו של דבר אמר נואש וכך נשאר הדבר בגדר של מזמור שיר לעתיד לבוא.

אכן לא שפר חלקו של קלצקין בשנים שהיה יושב בניו־יורק. הוא ישב במלון ולינגטון בחדר דל־ריהוט, חי בדוחק, אך מסתפק במועט. ורע מזה, כי לעתים קרובות הרגיש כי בודד הוא. השואה, על כל מוראותיה שלא היו כמוהן בהיסטוריה האנושית, דכאה אותו עד מאד, אך עד כמה שאפשר לאדם מבחוץ לשפוט, העיקו על נפשו גם בעיות אחרות. הוא לא הסתיר מאתנו, למשל, את דאגתו פן ישא בנו יחידו נכריה. לפעמים הביא את בנו לביתנו. הוא הפציר בבתי להזמין את בנו לביתה ולהציג אותו לפני חברותיה. ומה צר, שלא האריך האב ימים לראות את בנו נושא אשה ממשפחה יהודית הגונה בלונדון. אחרי מותו של קלצקין בקרו הבן עם אשתו ואמו בביתי.

במיוחד נחרת עמוק בלבי מאורע שהסעיר את רוחי, מאורע שלדעתי הוא שופך אור רב על הצער הגדול שנקב בנפשו ובלבו. פעם נכנסתי אליו רגעים מספר לפני הזמן המיועד בינינו. מצאתי את הדלת לחדרו פתוחה למחצה. חשבתי שהוא יצא לרגע, ובכוונה השאיר את הדלת פתוחה כדי שאכנס לתוך החדר.

והנה עברתי רק את סף הפתח, כשנגלתה לפני תמונה שהדהימה אותי. ראיתיו עטוף בטלית ותפילין, שמעתיו מוציא דברים מפיו, שהיו נשמעים באזני כתפילה ותחנונים. אבל, תחילה הופתעתי כל כך, שהגיעו לאזני רק צלילי תפילה והשתפכות הנפש, אולם, כעבור רגע שמעתי את המלים יוצאות מפיו בקול נמוך, אבל ברור "אל תסתר פניך ממני ביום צר לי, הטה אלי אזנך". מלים אלה שיצאו מפיו ונקלטו בזכרוני נגעו עד לבי. נרתעתי לאחורי ונמלטתי החוצה.

הסתובבתי לפני המלון שעה קלה, עד ששקטה קצת רוחי. נכנסתי אליו שוב, אולם באיחור זמן. מצאתיו נוח ונעים כרגיל, ואך אמר לי כי כעבור שעה קלה צריך להכנס אליו ד"ר גולדמן. הוא אמנם הפציר בי להישאר עמו, אך לא נעתרתי לו ובלב כבד יצאתי ממנו.

אכן, האישיות רבת המחשבה ורבת הפעלים, החוקר וההוגה, המומחה ובקי בתורת הנפש, היה הוא עצמו מסובך בניגודים.

ימים אחדים לפני פטירתו קיבלתי מכתב ממנו באנגלית, כתוב בשמו אבל לא בידו, אלא ביד אשתו. הוא היה אז כבר חולה לב, והמחלה רתקה אותו למיטתו, שממנה לא קם עוד. הוא לא ידע, כנראה, שמחלתו אנושה ולא הרגיש שימיו ספורים. הוא שאל ממני לשלוח לו אפידייוויטס בשבילו ובשביל אשתו, לאפשר כניסתם לארצות־הברית. מיהרתי למלאות שאלתו. אבל לצערי הגדול אשרה אשתו את קבלת התעודות יחד עם הבשורה המרה ששירת חייו של יעקב קלצקין, אחד מגדולי האומה, באמצע נפסקה.

יהי זכרו ברוך.

ד. לדמותו של רב צעיר *

חושבני, שמיותר לי להגיד כי אינני בא בשורות אלה לתת לקורא סקירה כלשהי על יצירותיו הספרותיות של רב צעיר, כי הלוא הערכה ספרותית אינה ממקצועי. את מהות גדלו של רב צעיר כסופר, חוקר והוגה כבר הרימו על נס חכמים ומלומדים במשך יובל שנים. ואין כל ספק שגם חכמינו בדורות הבאים יכירו ויכבדו את האישיות הזאת, רבת המחשבה ורבת הפעלים, ויכתירו את "תולדות ההלכה" כגולת הכותרת של יצירותיו, כיצירה קלסית.

לא על רב צעיר איש התורה והמדע רצוני לעמוד כאן, אלא על האיש בין אנשים, על יחסו האנושי אל חבריו, על מידותיו וארחות חייו.

לי היתה הזכות להכיר אותו לפני ולפנים. היחס ביניינו היה יחס של ידידות והערצה הדדית. הוא היה יוצא ונכנס בביתי בכל עת ובכל שעה, ואהב לבלות הרבה בחברת בני ביתי, כי חביב היה על כולם וגם חיבב את כולנו. בנוגע לביתנו היה מורגל בפיו הפתגם הרוסי "אוהל חם ואנשים טובים" והיה מוסיף נופך משלו: אווירה חמה ומלאת השקט, בה הוא מוצא תמיד מנוחת הנפש והשלווה הרצויה. בני ביתי אהבו את האיש הזה, גבה הקומה, שתפארת האדם היתה קורנת ממנו; את בעל השיבה, המלא חיים, שרעננות גופנית ורוחנית עוד נשמרו בו; את הפנים המאירות ואת מבטי עיניו השוחקות. הוא היה משוחח עמהם על דא ועל הא והיה מתון עמהם והראה סבלנות מרובה לדעת הזולת. הם היו מתרשמים משכלו הבהיר, מדעותיו הליברליות ומידיעותיו הרחבות בכל ענפי החיים, בעקבו מתוך עירנות מפליאה את המאורעות בעולם והמתרחש בכל חלקי תבל.

במידה יותר בולטת מתברר יחסו זה אלינו במכתביו (יותר מששים) שנצטברו אצלי. במכתבו מ־4 ביוני 1947 הוא כותב אל בני כשנתחתן ושרב צעיר היה אחד הקרואים אל חתונתו: "בהיותי כותב אליכם הנני משתמש במקרה זה להגיד לכם מה שאמרתי כבר לכמה מידידי, שחתונה נאה כזו לא ראיתי באמריקה, ממש יפיפותו של יפת באהלי שם". — — — גם במכתבו

* מאמר זה מורכב משני מאמרים שהופיעו ב"בצרון": בתש"ט (חוב' ט') ובתשט"ו (חוב' א').

אלי מאותו היום, הוא אומר: "נעים לי להגיד לידידי מה שכבר אמרתי לכמה מידידי, שחתונה נאה כזו, על פי דת משה וישראל, ועל פי מנהג המתוקנים שבאומות, לא ראיתי באמריקה, הכל בטעם של יופי ונעימות, ממש 'ענבי הגפן בענבי הגפן'".

———

בכמה ממכתביו אתה מוצא את יחסו הטוב ואהבתו אלי. מאידך גיסא שמעתי לא פעם מפי ידידיו שהיחס שלו אלי הוא רק צד אחד מן המטבע ושאדם אציל זה, שהיה כל כך נוח לבריות, נהפך לעתים קרובות לאיש אחר: היה נעשה קשה כברזל, כמאמר חז"ל, ופוגע באנשים על לא דבר כמעט. אחד מידידיו הטובים ביותר אמר, שהוא היה עד ראיה להתגלות טבעו השני במשתה של "הרצליה". אדם יקר ונלבב, תלמיד חכם מובהק, ציוני נלהב, שקוע ראשו ורובו בצרכי ציבור, תומך ביד נדיבה בתרבות עברית, ניגש אל רב צעיר ופשט לו את ידו לברכו בשלום. לתמהונו הגדול ושל כמה אנשים שהיו נוכחים אז, סירב רב צעיר להשיב לו שלום, רק בעבור שהלה לא בא לעזרת ה"בצרון".

לכאורה זה נראה מעין דו־פרצופין, אבל לא כן הדבר. האנשים האלה לא הכירוהו כמו שאני הכרתיו. אמנם התנהג לפעמים בקפדנות יתירה, אך לא מפני שדרכו היתה בכך, אלא מפני מרת לבו ומצוקתו.

גזירה היא מלפניו ש"אדם לעמל יולד". דרך כל איש בחיים אינה סוגה בשושנים והיא כולה מלאה חתחתים. כל איש נלחם על קיומו ואי־אפשר לו לאדם לצעוד צעד אחד קדימה בלי מאבק תחילה. אבל גודל המאבק אינו דבר השווה לכל נפש. לא כל האנשים שווים, ולא כל הארצות שוות, לאחד השעה משחקת פחות ולאחד יותר. כן אין לדמות את הארץ הברוכה הזאת לארץ ההודים או הסינים. כמו כן אינו דומה מי שחי את כל ימיו בארצו ומולדתו למי שנעקר משרשו להיות גולה לארץ אחרת, כי אז נוספת למלחמת הקיום עוד מלחמה אחרת — מלחמת ההסתגלות לארץ חדשה, לשפה חדשה ולחיים חדשים. ואם בכל אדם כן, באילן גדול כרב צעיר, שענפיו היו כל כך מרובים, על אחת כמה וכמה. אחרי שחי יותר מחצי ימיו בתוך אחיו באירופה, שהשפעתו היתה שמה כל כך כבירה, נאלץ לקחת את מקל הנדודים בידו ולנוד הנה, לארץ שהערכים פה שונים כל כך מאלה שהיה רגיל להם. הוא הרגיש את עצמו כזמורת זר על אדמת זו. במשך זמן מה תלה את כל תקוותיו באוניברסיטה העברית שבירושלים, הוא קיווה להימלט מפה ולהסתפח שם כאחד הפרופיסורים, אבל תוחלתו זו נכזבה.

אחרי האכזבה המרה הזאת, החל מתעסק בהוצאת ה"בצרון", אבל גם פה

לא היתה דרכו סוגה בשושנים והוא נתקל בקשיים שמררו את חייו.

החוברת הראשונה של ה"בצרון" הופיעה בתשרי ת"ש. במכתבו מג' אלול תרצ"ט, כתב אלי: "אני לא שערתי מראש, כמה עבודה סידורית יש בזה ששמתי על שכמי, העולה הרבה על הסידור הספרותי כעורך, אבל אני מקווה, שבהמשך הזמן אמצא עוזרים ותומכים לדבר, כי יודע אני שכל התחלות קשות".

אולם התחלה זו נמשכה כל השנים, עד שנתו האחרונה. מכתביו אלי * מראים מה רב היה הצער והסבל של איש דגול זה. הוא ביקש מוצא מסבך הקשיים שהיה שקוע בהם. הוא הרגיש, ובצדק, כי הוא ממלא תפקיד לאומי גדול, תפקיד שצריך להיות מוטל לא רק עליו, כי אם על כל אלה, שהשפה העברית והתרבות העברית נוגעות עד עומק לבם.

אין פלא אפוא שלפעמים כשל כוח־הסבל שלו ולא יכול לשלוט ברוחו ופגע באנשים, המתיימרים בהתעניינות מתמדת, כביכול, בתרבות העברית ולמעשה לא עשו כלום לסייע לו בעבודתו הפוריה בשדה חכמת־ישראל וספרותו.

הוא לא נשא פנים לאיש, ביחוד במחלוקת שהיתה לשם שמים. הוא התייחס לכל השאלות בכלל ולבעיות הלאומיות בפרט ברצינות ובכובד ראש, שקל ונתח הכל במתינות ובישוב־הדעת, נלחם על השקפותיו בעקשנות רבה, ולא ויתר מהדרך שנראתה לו כנכונה אפילו כמלוא נימה. דבריו היו נמרצים, קולעים אל המטרה, אך פשוטים וברורים היו, דברים שאינם משתמעים לשני פנים. דבר זה נראה בצורה ברורה במכתבו אלי מ־11 ביוני 1939. וכך הוא כותב: "מר מץ אמר, שהוא נכון לתמוך (בהוצאת הירחון) בסכום של אלפיים דולרים לשנה, אולם הוסיף, שבהיות והוא חושב זה לעוולה, שראובן ברייגין נדחה מקהל־הסופרים, הוא מציע שכשיווסד ירחון כזה גם ברייגין ישתתף בו. על זה אישרתי לו, שאין לנו עמדה ידועה ביחס לברייגין, בין לזכות ובין לחובה, ואם מר ברייגין ישלח מאמר ספרותי הגון, הראוי לדפוס, יתקבל בירחון זה כמו כל מאמר של כל סופר בישראל, לא פחות ולא יותר. אבל אין אנחנו חושבים שצריך לתת לו זכות־קדימה כלשהי". וזה היה בזמן שה"בצרון", משאת נפשו של רב צעיר, היה עומד להיווסד, אבל הוא סירב לוותר אפילו כמלוא נימה גם בעד אלפיים דולר לשנה!

כן הקפיד עם עצמו ביותר. זוכרני, היה זה בסוף 1944, והוא גילה את אזני שאחד ממכריו הציע לו שילווה אליו ויסע עמו על הוצאותיו לפלורידה.

* ר' מכתבים 92—95, 97—99, 103.

אני התנגדתי לזאת, מפני שחשבתי שאין זה לפי כבודו להיות סמוך על שולחן אחרים, וכתבתי על כך לרב צעיר. יעצתיו לנסוע שמה לבדו ולא להיות תלוי בדעת אחרים, ואני אחשוב לי לזכות מיוחדת, אם ההוצאות תהיינה על חשבוני. בזריזות רבה השיבני רב צעיר, כי קיבל את מכתבי עם ההמחאה והיה נרגש מהצעתי. באותו מכתב הודיעני, כי סיפר לי על הצעתו של פלוני אלמוני כקוריוז, אבל לא עלה על דעתו לקבלה למעשה, אך גם את הצעתי סירב לקבל. וכך הוא כותב: "בשעה קשה ומרה זו, שצרכי עמנו הם מרובים כל כך, בין בנוגע לרוח ובין בנוגע לגוף, אין לי רשות מוסרית לקבל תמיכה אפילו מידידי היותר טוב על מותרות" *.

הרבה כתרים היו לו לרב צעיר, וכתר־חכמתו עלה על כולם. החכמה האירה לא רק את פניו היפים ואת עיניו העליזות, אלא גם את כל אורח־חייו. חכמתו האירה לפניו את דרכו בספרות ובמדע כבחייו החברתיים. בחכמתו כבש את לב כל שומעיו, הקסים ומשך אחריו בתבונתו אנשים מכל הסוגים.

ובשם־הכתיבה חונן. בסגנונו היפה לא הוציא ישן מפני החדש, אלא שמר על יפיו של הישן והוסיף עליו את הטוב שבחדש.

רב צעיר, העוקר הרים בהלכה ופוסקים, לא נשאר סגור בתוך ד' אמות של ההלכה. הוא היה ער לכל המתרחש בעולם עד יומו האחרון, וכמעט שלא היתה בעייה ביחס ליהודים וליהדות, ובפרט לארץ־ישראל, שלא הגיב עליה מיד.

אכן, אהבתו לארץ־ישראל לא ידעה כל גבול. לעולם לא אשכח את היום שהלכתי אליו, באביב שנת תש"ט להפרד ממנו לפני עלותי ארצה. כשנכנסתי לחדרו, התחזק וישב על המיטה. כששמע שלמחר אפליג בדרכי לארץ־ישראל, נתמלאו עיניו דמעות. "מי יודע, מי יודע", אמר. הוא ניסה לדבר ולא יכול. המלים נחנקו בגרונו. כעבור כמה רגעים, מחה בידו את הדמעות שזלגו מעיניו ואמר לי, שלולא בניו הגרים בארץ־ישראל והחרדים כל כך שלא תאונה לו רעה, כבר היה נמצא שם. אשתקד לא נתנוהו בניו לבוא שמה מפני המלחמה, כאילו — אמר בבת־צחוק — הערביים מחכים לו שם לשלוח בו את חיציהם; ובשנה זו, מפני מצב־בריאותו הרע, הם יראים שחסרון־הנוחיות שם יעמיד את חייו בסכנה. בינתיים, יום אחרי יום הולך, ומי יודע...

נפרדתי מאתו בלב כבד. הוא הרגיש שגזר דינו כבר נחתך.

יהי זכרו ברוך!

* ראה מכתב 101.

ה. מרדכי מנחם קפלן ומשנתו *

השיג קפלן מה שלא השיגו חבריו מבני דורו בארצות־הברית, שייסד אסכולה משלו, העמיד תלמידים הרבה והוא רואה עולמו בחייו. כי למרות שידוד המערכות בכל ענפי החיים בדורותינו, לא חלו כאן שינויים יסודיים באמונות ובדעות המקובלות על היהדות בכלל ועל הדת בפרט. אין צריך לומר החרדים, המוסיפים גם כאן לחיות בד׳ אמות של ההלכה, שלווים ושקטים על שמריהם, ומקפידים על הדת המסורתית בכל חומר הדין, אלא גם השמרנים לא שינו כאן מטבע שטבעו חכמיהם בדור הקודם. הם הלבישו את הדת במה שנראה במבט ראשון כלבוש מודרני, כמו נימוסיות בשעת תפילה ותפילות בשפה האנגלית. אין באלה משום סטיה מן המסורת, ואין כאן אלא הלכות דרך־ארץ שנשתכחו ונשתבשו במשך הדורות; הרשות נתונה להתפלל בכל לשון שאתה שומע. בדרך כלל הם שומרים אמונים לתורה ונזהרים משינויים שאין להם אסמכתה מן התורה. גם הריפורמיים באו הנה ותורתם בידם. כל השינויים והזעזועים התחוללו בעולם הישן.

והנה באה שיטתו של פרופ׳ קפלן, שיטת ״ריקונסטרוקציוניזם״, וחידשה חידוש יסודי בתפיסת היהדות, והיא הולכת וכובשת לבבות הרבה. זה יותר מיובל שנים שפרופ׳ קפלן עומד ודורש ברבים, וזה כחצי יובל שנים שתלמידיו ממלאים אחריו. אמנם, עיוני יהדות אינם בגדר דבר השווה לכל נפש. בכלל קשה לעורר תשומת־לבו של הקהל לדברים שבעיון וחקר היהדות. מצד אחד נתקלים באדישות גמורה, שהיא נחלת רובו הגדול של הציבור ומצד שני נרתעים חוגים ידועים מפני כל ויכוח על אמונה ודת, שהם בעיניהם בגדר מינות. אבל אין ספק שרעיון ה״ריקונסטרוקציוניזם״ היכה גלים וכבר הספיק לכבוש לו מעמד, במיוחד בקרב הרבנים הצעירים וחברי בתי־הכנסיות הצעירים. אף נעשה מאמץ להעמיד רשת של בתי־כנסיות שיתנהלו לפי הנוסח הריקונסטרוקטיבי. בתי־כנסיות כאלה כבר מצויים בערים אחדות.

הציר שעליו סובבת תורתו של קפלן, הוא, שאין לכוון ולהגביל את היהדות במסגרת הדת לבדה, שהיהדות משמעה תרבות יהודית, במלוא מובן

* הדואר, תשי״ז, גליון י״ד.

המלה, והדת היא רק חוליה אחת בה, אם גם חוליה חשובה מאד. בספרו "שאלות שיהודים שואלים" (אנגלית) עמוד 3, הוא אומר: "השאלה אם היהדות היא בראש וראשונה דת או תרבות, נוגעת בעצם לבה של הבעיה שלנו בתור יהודים. המגמה לציין את היהדות כתרבות היא כדי להבליט את העובדה, שמסירותנו ליהדות ניזונה ביסודה מקשרים נורמליים והיסטוריים המחברים אותנו אל עם ישראל, ורק במעלה שניה מאמונות ומנהגים דתיים מיוחדים. כדי שהיהדות תתקיים, עליה להזדהות עם דבר שהוא יהודי באופן קבוע ואופייני כאחד... האלמנט היחיד ביהדות שהוא כאחד קבוע ואופייני הוא קיומו ורוממותו של עם ישראל"...

לפי הדעת הזאת, בני ישראל באשר הם שם מאוחדים ביניהם בתרבותם כעם בין העמים בני תרבויות שונות. ותרבות היהודים, ככל תרבות, כוללת היסטוריה משותפת, דת, מוסר ומידות, שפה, ספרות, אמנות, מוסדי חסד, בנין ארץ ישראל וכל דבר שיש בו בכדי להעשיר ולשפר את החיים היהודיים. כל אלה משמשים אבני יסוד בתרבות ישראל. לאור השיטה הזאת, פתחה של יהדות פתוח לרווחה לכל אדם מישראל, תהיינה דעותיו על הדת מה שתהיינה, אם רק לא הוציא את עצמו מן הכלל.

עיקרו של דבר — קיומו ואחדותו של עם ישראל. לאחדות זו חותר קפלן והוא מבקש דרך חדשה לאחות את הקרעים בגוף האומה ולהחזיר העטרה ליושנה. אחדות זו לא תושג אם נדרוש שכל היהודים יהיו בדעה אחת על הדת. בספרו Judaism as a Civilization (עמוד 303), הוא אומר: "בתנאים המודרניים שבהם אנחנו נמצאים, רק דמיון שוא הוא לייחל שכל היהודים יקבלו עליהם מרות חוקים ומשפטים של תורה אחת. המושגים מרובי הפנים השוררים בחיי היהודים הם רק חד של הדעות המתהלכות בכל רחבי העולם. קשה להעלות על הדעת, שיהודים החיים בפרס, באירופה המזרחית, בגרמניה, באמריקה יכולים לנקוט דעות דומות זו לזו על הדת. לצפות שסוג אחד של הדת ואחד אותם — זו ציפיה דמיונית כתוחלת שכל בני אדם יהיו נמנים על דת אוניברסלית אחת. אפילו לפי העיקרון של סובלנות דתית בלבד, שהיהודים יהיו האחרונים לסגת ממנו, היהדות צריכה להיות מבוארת באופן שתתן לכל אחד מישראל להתבונן על הדת לפי ציווי מצפונו".

הגישה הזאת, שעליה מבוססת תורתו, כשהיא לעצמה נועזת היא וחורגת ממסגרת הדעה המקובלת המעמידה את היהדות כולה על הדת לבדה. נועזת עוד יותר גישתו לעיקרי אמונות היהדות המסורתית, כמו מושג עם נבחר, חיי עולם הבא, תורה מן השמים. דעותיו אלו הטילו סערה ועוררו את חמתם של החרדים וגם של השמרנים, ורבים התנפלו עליו בחרמות וגידופים. קפלן

השיב מלחמה שערה, בעוז ובגילוי־לב, כי גם יריביו מודים שהאמת, כפי שהוא רואה אותה, היא נר לרגליו ולמעשיו. אולם יריביו מסיחים כרגיל את דעתם מן העובדה, שקפלן אין לו ריב ומדון עם המאמינים בלב שלם בעיקרי אמונת היהדות המסורתית אלא שחרד הוא לעתידו הרוחני של כ ל ל העם. לפי דעתו אנו מתחייבים בנפשנו אם אנו מתעלמים מן העובדה, שהעולם כולו נכנס לתקופה חדשה ועקב שלטונו של המדע ההתנגשות בין המדע והדת המסורתית חריפה עתה משהיתה, ואין כוחה של הדת עתה כמו שהיה קודם, כשהיהודים היו ברובם המכריע מושרשים במסורת ישראל והאמינו באמונה שלימה בכל שלושה עשר עיקריה. בתנאי החיים שבהם אנחנו נתונים, ובהלך־הרוח הרווח עתה בעולם, לא נצליח להקנות להמוני בית ישראל ערכי אמונה כמות שהחזיקו בהם אבותינו. בכלל אפשר להגיד, שכאחד העם בשעתו, קפלן "לא נלחם במישהו אלא במשהו". הוא נלחם להרמת קרן היהדות, נלחם באדישות, בהתרחקות ובהתנכרות של ההמונים, נלחם במחלה הממארת של תסביך הנחיתות הנהפך לעתים קרובות לשנאה עצמית, הממררת את חייהם של בני הדור הצעיר במיוחד, שמצפונם לא יתנם לקבל עליהם את מרותה של הדת המסורתית, ואינם מוצאים עוד ביהדות דבר להחזיק בו מעמד. הם רואים את עצמם וגם נראים בעיני המסורת ככופרים בעיקר שאין להם עוד חלק ונחלה ביהדות. בנסיבות אלה רובם פורקים מעליהם את עול היהדות כולה.

אין קפלן משתדל לצוד נפשות. אף אין הוא מתיימר להוכיח שיש בתורה ומצוות מעשי ידי אדם אותו הכוח לקיים את עם ישראל כמו באמונה שקיימה את האומה אלפי שנים. הוא רק מתאמץ להוכיח, שאין אנחנו רשאים להעלים עין מן העובדה, שכיום היהודים ברובם הגדול בכלל והדור הצעיר בפרט מרוחקים מן הדעות המסורתיות שבדת, ואם נעמיד את היהדות כולה על הדת לבדה ואם נוסיף לדרוש שכל היהודים יהיו בדעה אחת על מהות הדת, לא נשאר לנו דבר להחזיק בו את ההמונים הפורשים ממחננו. בספרו הנזכר "יהדות כתרבות" (דף 178), הוא אומר: "אם לא כלבבו של אדם להתפלל שלוש תפילות ביום, ללמוד תורה ומשנה, אין בהשקפות שלנו על היהדות דבר לעניין אותו בתור יהודי".

עיקר־העיקרים במשנת קפלן הוא, כאמור, קיום היהדות ואחדות האומה. כדי להגשים מטרה זו, עלינו לחדש את הערכים שעצבו את דמותו של עם ישראל לפנים, עלינו ליצור שיטה שיש בה כדי לאחד את היהודים מכל המפלגות ומכל הזרמים לחטיבה אחת, לתת לכל אדם מישראל אחיזה ביהדות, יהיו דעותיו על הדת מה שיהיו. אם נמשיך להתחמק מן המציאות ונגזור

"גזירה על הציבור שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה", ולא ניתן בשיטתנו מקום לחופש המצפון של האדם היהודי, סכנה נשקפת שיתמוטט היסוד שעליו נבנה בית ישראל. ואמנם, כל שיטת קפלן על "יהדות כתרבות" באה להראות בבהירות רבה שיש לכל היהודים כר נרחב ביהדות לעבודה משותפת בתחומי תרבות ורוח. וחבל שרבים ממתנגדיו וגם מספר הגון של חסידיו יודעים על כל ה"אין" שבשיטתו ולא על ה"יש" שבה. יודעים הם על השליליות, ולא על החיוביות שבה בתחום תורה ומצוות, על מאמצו להחיות את המעולה שבמסורה המקובלת בידינו.

מקום מיוחד בתורת קפלן תופס בנין ארץ ישראל והיחסים התרבותיים והרוחניים בין ישראל והתפוצות. באופן מיוחד מורגשות דעותיו במקצוע החינוך ולימוד השפה העברית.

בכלל, לפנינו אישיות רבת מחשבה ורבת פעלים, חוקר והוגה ישר־לב, שיושרו האישי מעורר אותו להודות ("שאלות שיהודים שואלים", דף 82), שלא הכל בשיטתו על האלהות כתוב וחתום, ועוד לא נחה דעתו. בנידון זה מעניין מה שאמר בספרו "האמונה והמוסר", שם הוא מדגיש, כי "על הקשר הפנימי שבין הדת ובין הכרת עצמו של האדם מעידה הסיסמה, 'דע את עצמך', דע את נפשך ותדע את בוראך".

לפני שנה חגגו את יום מלאות לו שבעים וחמש שנה, והוא עודנו ער ומלא מרץ ורעננות גופנית ורוחנית. היום, כמו לפני שנים, עוקב הוא אחרי כל המתרחש בחיים היהודיים בכל חלקי תבל, עובר ושב בכל רחבי הארץ, נואם, מרצה, סופר, עורך, מוציא ספרים חדשים, ועוד ידו נטויה.

ו. ישראל מ"ץ הנגיד*

רבים הם היהודים המהגרים שבאו לארצות הברית לפני חמישים שנה במקלם ובתרמילם ונתעשרו בארץ הזהב. יש לומר לשבחם של מספר הגון מהם, שכאשר באו אל המנוחה ואל הנחלה, התחילו עוסקים בצרכי ציבור: בנו ויסדו בתי חולים ובתי מרפא, בתי יתומים ומושבי זקנים ואף הקימו היכלי־פאר לתפילה. הקהל הרחב ידע להעריך את מעשיהם הטובים של ה"נדיבים". חילקו להם כבוד מלוא חפניים. הם נתמנו — או מינו את עצמם — בתרועה ובקול שופר למנהיגים, לבאי־כוחו ולדבריו של הציבור לפני הרשות.

הנדיבים האלו, מהם טובים ונדיבי־לב באמת, לו היו נתבעים היו נותנים אף לחינוך ולתרבות עברית. אבל הם עצמם היו מחוסרים כל רקע של תרבות עברית. בעלי תורה ותרבות היו, בכלל, בימים ההם חזון בלתי נפרץ, והללו שהיה בהם ריח תורה, באו מדלת העם ולא היה להם שום קשר עם דרי־מעלה.

לאט לאט התחילו נוהרים לאמריקה עולים שתורתם בידם. אבל הללו לא שפרה נחלתם. הם לא היו בעלי מסחר ותעשיה. רובם היו שכירי יום, עובדים עבודות זרות להם. בשנים הראשונות לבואם לאה"ב, עם כל אהבתם לשפתם ולתורתם, לא יכלו להיטיב הרבה את מצב החינוך בארץ זו. פעולתם היתה מוגבלת מקוצר רוח ומעבודה קשה. באין ברירה הסתפקו בבתי־ספר שלא היו כלל לפי רוחם. בעל כרחם ענו אמן אחרי רובו הגדול של הציבור — היהודים מכל ימות השנה, הנאבקים במלחמת הקיום, — שמשאת־נפשם לא היתה חיי־עולם, תורה ותרבות, אלא חיי שעה. בית־הספר שימש אז מעין פרוזדור לבית־תפילה. כשהתבססו והיטיבו את מצבם החומרי קצת, התחילו בעבודתם החינוכית, להרביץ תורה ברבים, לעורר את לב הקהל על הצורך בבתי־ספר מודרניים, המתאימים יותר לרוח הזמן והמקום. אבל אף על פי שרעיון זה היכה גלים פה ושם, אי אפשר היה לבנות על כוונות טובות בלבד. דרושים היו אמצעים כספיים מרובים. ואם קשה גם כיום להתרים אנשים לחינוך ולתרבות עברית, הרי אז היה זה קשה שבעתיים. חכמתם, כחכמת המסכן, היתה בזויה בעיני בעלי הכיס והשפעתם עליהם אפס. לכן, למרות

* בצרון תש"י, חוב' ד'.

כל המאמצים העצומים של אנשי־הרוח הללו, לא זזו הדברים הרבה ממקומם, והחינוך העברי נשאר בשפל המדרגה.

עד שבא ישראל מ״ץ — ואז התחילה תקופה חדשה בחיים היהודיים בארצות־הברית. וישראל מ״ץ זכה לשני שולחנות. במשך זמן קצר נתעשר ומיד החל להעשיר את החיים החינוכיים והתרבותיים, במידה שלא עשה איש לפניו. הוא היה בורח מן הכבוד, שונא רבנות ומנהיגות. הוא היה מטיפוסו של ה״נגיד״, ירושת אבותיו מדור דור. חלוצי התחיה מצאו בו איש כרוחם. אנשי רוח ותרבות התלקטו סביבו. הוא פתח את ידו ונתן ביד נדיבה ורחבה לכל צרכי הציבור. אבל ביחוד תרם למוסדי חינוך ותרבות. כן החלה העבודה ליסוד בתי־ספר ב״הרצליה״, המקפידים על לימוד לשוננו ותורתנו.

ישראל מ״ץ ואשתו, שמתה עליו רק שנה לפניו ושהיתה שארת־בשרו, באו ממשפחה מיוחסת, מדורות של רבנים ולומדים מופלגים בתורה ובחכמה. עוד בקיץ האחרון, לפני עלותי לארץ־ישראל, ביקש ממני ישראל מ״ץ להתוודע אל שני אחיו הגרים בתל־אביב. נפגשתי עמהם כמה פעמים — שניהם תלמידי חכמים. במקרה נפגשתי גם עם אחד מבני אחיו השלישי, האח שנשאר באירופה ושיחד עם עשרים וחמישה איש ממשפחת ישראל מ״ץ נשרף חיים בתאי־הגזים. בן־אחיו זה היה היחיד שנמלט באורח־פלא ממחנה־הריכוז ששם עינוהו בעינויים קשים. בן־טובים, איש־רוח־ותרבות.

ישראל מ״ץ בא אף הוא לאה״ב בעודנו צעיר, אבל מבוגר למדי, ושרשו היה נעוץ כולו בעולם הישן. הוא למד ושנה הרבה. כמשכיל נאמן קרא את כל המעולה שבספרות. הוא ספג לתוכו אהבה עזה לשפה העברית והעריץ את הסופר העברי. לבו הרך היה כואב על המצב השפל של הסופר העברי, שרק תורתו אומנותו, הסובל עוני ומחסור בחייו, ובמותו סובלת משפחתו חרפת־רעב. הוא ראה בזה את חרפת כל העם. אז נדר בלבו, שכשירחיב ד׳ את גבולו יסיר את החרפה הזאת מעל בני ישראל. כך נולדה ״קרן ישראל מ״ץ״ לפני עשרים ושש שנה, ומטרת הקרן לעזור לסופר העברי בכל אתר ואתר, ולאחר מותו — לבני־משפחתו שיהיו זקוקים לעזרה. הקרן הוציאה במשך שנות קיומה כחצי מיליון דולר. אבל אם האדם ניכר בכיסו, נפש האדם ניכרת בדרך שבה הוא נותן מכיסו לצדקה. קרן ישראל מ״ץ לא נוסדה במעמד קהל רב, בפרסומי מילתא בעתונות בכותרות צעקניות. הקהל הרחב לא שמע הרבה על הקרן עד היום הזה. כמו כן לא בא ישראל מ״ץ לשלוט בקרן ולעשות בה הכל על דעת עצמו. הוא מסר את הכל לועד של עשרה נאמנים. הועד היה תמיד הפוסק האחרון והוא שהחליט מי ומי

הם הראויים לתמיכה והתורם גופו לא התערב בשום דבר. הוא עמד תמיד מן הצד, כאילו לא היה מיסד הקרן. הוא השתתף באסיפות הועד רק לעתים רחוקות, מפני שלא רצה להכריע את הכף על־ידי הצבעתו, ולא חפץ להשפיע על הועד בשום פנים. כל פעולתו־הוא היתה — לצאת אחרי הועד, ללקט פה ושם כל מה שנעזב ונדחה על־ידי הועד. הוא לקט הכל — והלקט היה על חשבונו הוא. היינו, אם מי שהוא פנה אל הועד בבקשת־תמיכה והועד דחה את בקשתו — מפני שעבודתו הספרותית לא עמדה על הגובה הדרוש, או מסיבה אחרת — היה ישראל מ״ץ עומד תמיד על המשמר, מתעניין בגורלם של כל אלה שהועד השיב את פניהם ריקם, ותומך בהם — לא על חשבון הועד, אלא מכיסו.

אחד הדברים שהקרן היתה נזהרת בהם תמיד היה — ״מתן בסתר״ ובדרך כבוד. כשאחד הסופרים הגדולים איבד את מאור עיניו, באה הקרן לעזרתו, ולא רק שתמכה בו עד יומו האחרון אלא אף שלמה את שכרה של מזכירה שתהיה לו לעיניים, לעזר בעבודתו.

עם כל הצלחתו הרבה של ישראל מ״ץ, כבעל תעשיה וכאיש נכבד ונשוא־פנים, לא גבה לבו. הוא לא התאמר כדרך האנשים שההצלחה האירה להם פנים, האומרים שכוחם ועוצם ידם עשו להם את כל החיל. אני ידעתיו לפני ולפנים. משפחותינו היו קרובות זו לזו יותר משלושים שנה. התארחנו איש אצל רעהו לעתים קרובות, לפעמים אף חגגו הוא ואשתו ובנם בביתנו את ה״סדר״ בחג הפסח. עם כל זאת אינני זוכר, שישראל מ״ץ ידבר אף פעם ביוהרא על מסחרו הענקי, כדרך בעלי־הון האומרים ״אני ואפסי עוד״. להפך, זכורני, שכשביקרנו אצלו בפעם הראשונה במעון־הקיץ שלו בלונג־איילאנד, שאל אותי ישראל מ״ץ במה זכה לארמון כזה.

הענוותנות היתה טבעית אצלו, ובכל זאת נזהר מלהיות תלוי בדעת אחרים. הוא צעד כל השנים בצעדים רחבים בדרך שהוא עצמו התווה לפניו ולא סר ממנו. אהבת היושר והצדק היתה תמיד נר לרגליו. הוא האמין שתורה ומעשים טובים חד הם, וכל תורה שאין עמה מעשים לאו תורה היא. לכן עם כל ענוותנותו לא היסס כלל ללחום בכל מה שחשב לעוול. אהבתו הרבה לשפה העברית והערצתו הכבירה לכל סופר עברי לא הניאו אותו מלצאת נגד הסופרים העבריים בענין ראובן ברייניז, כי ישראל מ״ץ האמין, שברייניז חף מפשע.

בכלל לא אהב ישראל מ״ץ לעשות דבר לחצאין. הוא עשה הכל בשלימות. לידידיו ורעיו היה מסור בלב ונפש. ויבורך זכרו על כל מה שעשה לעודד את ידידיו בעבודתם הציבורית. מקומו לא נפקד אף פעם בכל האספות

שנתקיימו בביתנו, אם בעד "המגבית המאוחדת", "הגנה" או "הרצליה". קור וקרח, זרם ומטר לא הניאו אותו ואת אשתו העדינה מלהיות מן הראשונים לבוא ומן המאחרים לצאת. פעם טלפן ישראל מ"ץ אלי ואמר שהוגד לו, כי מודאג אני בדבר תוצאות המגבית בעד "הרצליה", ובכדי להקל מעלי יתרום חמשת אלפים דולר נוספים, כמדומני, שזו היתה הפעם השלישית שתרם חמשת אלפים דולר למטרה הנ"ל.

את צרותיו נשא תמיד ישראל מ"ץ עמוק בלבו. הוא לא אהב להתאונן באזני ידידיו, אפילו הקרובים־ביותר. זכורני, שאחרי האסון הנורא שקרהו, כשבנו יחידו נספה במטוסו הפרטי שטס בו לבדו, לווינו, אני ומשפחתי, את בנו לבית מועד לכל חי וחזרנו עם ישראל מ"ץ ומשפחתו לביתם. במשך כל הזמן שנשארנו שם לא נפלטה אף פעם אנחה מפיו ולא ירדה דמעה מעיניו. הוא דיבר עמנו על בנו באהבה והערצה, אבל לא כעל מי שהלך ולא ישוב עוד, אלא כעל אחד שיצא לדרך רחוקה. רק לעתים רחוקות דיבר על מותו במעמד אחרים. פעם אחת אמר: "עד כמה גדול כוח־ההרגל: המשרד של בני היה סמוך למשרדי, ותמיד הייתי יוצא־ונכנס מלשכתי ללשכת בני, ולכן אף כעת, אני קם לפעמים מכסאי, צועד צעדים אחדים, ורוצה להיכנס ללשכת בני ולשוחח אתו, ואני שוכח לגמרי שבני איננו נמצא עוד שם". כמו כן אמר לי, שעשרו היה שמור לו לרעתו, שלולא עשרו היה בנו נשאר בחיים.

צרות היהודים, ההרג והאבדון של יהודי אירופה, נגעו עד לבו והטביעו את חותמם עליו, אבל מטבעו לא היה ישראל מ"ץ עצבני. הוא אהב את החיים, אהב להתרועע עם אנשים. במשך כל השנים, עד ששיכל את בנו, היה חי חיים מלאים אושר וכבוד. שתי הקרנות — "קרן ישראל מ"ץ" ו"קרן מ"ץ" — הספיקו לו נחת רוח מרובה. אבל מות בנו דיכא אותו והשבית את משוש חייו. במות בנו נסתם הגולל על שאיפתו ומשאת נפשו, שבנו יבוא אחריו ויירש את מקומו בחיים היהודיים־הציבוריים.

הקמת מדינת־ישראל ומלחמת־השחרור והנצחון בשדה המלחמה עודדו את רוחו הנכאה, אבל החיים היו עליו כבר למשא. עמוס צער ויגון התאכזב מכל תקוותיו, הרגיש כאילו כל עמל־חייו עלה בתוהו.

כשראיתיו בפעם האחרונה בביתו עמד כבר פנים אל פנים מול המוות. חשבתי לשהות אצלו רק כמה רגעים, אבל הוא לא נתנני ללכת. בכל פעם שנסיתי לקום, שאלני מדוע אני נחפז לצאת. הוא הוציא כל איש מעליו. אפילו כשנכנס הרופא בקשהו ישראל מ"ץ לצאת ולהשאיר אותנו לבדנו. נשארתי עמו כשעה וחצי. הוא דיבר הרבה על שתי הקרנות וכן על מות בנו, שקיווה כי ילך בדרכיו וימשיך את עבודת חייו.

כך הלך מאתנו אחד מטובי עמנו, איש הרוח והנפש, איש שפעולותיו בשדה החינוך והתרבות העברית במשך יובל שנים יישארו חרותים בדברי ימי תחיית עמנו ושפתו.

יהי זכרו ברוך!

ז. הנדבך הראשון *

(לתכנית פעולתה של קרן התרבות)

העלייה המוגברת בהצטרפותם של יהודי אמריקה לבתי הכנסיות תופסת זה מזמן מקום חשוב בעיתונות היהודית, ומשמשת נושא לדיון מתוך כובד ראש בחוגים רחבים של חוקרים והיסטוריונים, העוקבים אחר המתרחש בחיי היהודים בארצות־הברית.

מפולגות הדעות על שורשה וסיבותיה של תופעה זו. יש רואים בה התעוררות פנימית לחיים חדשים, חיזוק הדת, ושיבה אל המקור. אחרים כנגדם מפרשים אותה כתופעה סוציאלית ביסודה, חברותית, כמותית ולא איכותית. "תנועת התשובה", הם אומרים, ניכרת בעיקר בפרברים, מחמת התמורה שחלה בשיכון האוכלוסיה בכלל והאוכלוסיה היהודית בפרט. יהודים יוצאים ברבבותיהם מן הכרכים הגדולים, ההומים מרוב אדם, אל ערי השדה, ומכיוון שאין כל מגע בין היהודים והגויים שכניהם לאחר שעות העבודה, בשעה שהם שבים לבתיהם, בית־הכנסת או "המרכז היהודי" משמש כעין מועדון, בו מוצאים היהודים מקום נאות לבלות בו את שעותיהם הפנויות בערבים ובסוף השבוע. יתר על כן, היהודים הולכים בעקבות הגויים שכניהם, המשתייכים לכנסייה וגם רואים בעין יפה שבני המיעוטים של הדתות האחרות מבקרים בכנסיות שלהם.

תהיינה הדעות מה שתהיינה, אין כל צל של ספק, שבזמן האחרון מורגשת תסיסה רבה בקרב היהודים בארצות־הברית, מידה מסויימת של מורת־רוח מן המצב כמו שהוא. הדור הצעיר מתקומם נגד הריקנות שבחיים היהודיים, והוא תוהה ומבקש לו נתיב, דרך חדשה. יש הבדל גדול בין יהודי אמריקה שלפני שלושה וארבעה דורות ובין היהודים של הדור הזה. נשתנה טיפוס היהודי שינוי מובהק. על פי רוב הוא יליד הארץ, והוא מוצא את דרכו בחיים, לפחות באורח רשמי, בתנאים שווים עם שאינו יהודי. היהודי היום אינו נופל בהליכותיו, לבושו, שפתו והשכלתו משאינו־יהודי; אחוז היהודים שקנו השכלה אוניברסיטאית גדול בהרבה מאחוז המשכילים שבקרב שאר האזרחים, ובגלל זה גדל בטחונו העצמי של היהודי, הוא מזדהה עם אחיו היהודים מרצון, ולא מאונס, ורבים בבני הדור החדש שמראים את עצמם אפילו גאים

* הדואר, תשכ"ב, גליון כ'.

על יהדותם. ואחרון אחרון, המצב הכלכלי של היהודים מכל המעמדות נשתנה מן הקצה אל הקצה, המעמד הבינוני מצבו איתן והשכבה הגבוהה הגיעה לשיא של עושר ונכסים שלא שיערו אבותיהם.

השינוי מתבטא בכל מערכות החיים. מאז ומעולם הצטיינו היהודים בנדבת לבם, והיו שוקדים באמונה על צורכיהם של מוסדות החסד, אבל בשנים האחרונות גדלה ההתנדבות היהודית הרבה מונים והגיעה לשיעורים עצומים. תרומה של מיליון דולר לאחת האוניברסיטאות או מוסדות המחקר — שוב אינה דבר נדיר. התרומות לאוניברסיטת בראנדייס במשך זמן קיומה נערכות בשישים מיליון דולר, והוא הדין לשיעור התרומות לבית־הספר לרפואה על שם איינשטיין.

ומעניין לעניין — באותו עניין. לאחר זרימתן של תרומות עצומות לחינוך הכללי ולמוסדות מפורסמים, שכבר יצאו להם מוניטין בעולם, הננו עתה עדים לתופעה עליונה של התנדבות מיוחדת במינה: מיליון דולר לקרן התרבות העברית. לפי שעה, צעד זה של האחים גודמן יחיד ומיוחד הוא. זו הפעם הראשונה, שתרומה של מיליון דולר מופרשת לשם פעולה חינוכית ותרבותית עברית. כלום אין זה אות ומופת לתמורה הגדולה, שהתחוללה בחיים היהודיים בארץ זו? עדיין אין בה בתמורה כדי להניח את הדעת. עדיין תוהו ובוהו שורר בחינוך היהודי, והבורות בשפה ובתרבות העברית היא נחלתם של מרבית היהודים כאן. אבל השינויים שהתחוללו בכל מערכות החיים, הכשירו את הקרקע לפעולה חינוכית אינטנסיבית, שעוד לפני שנים מועטות היו כל השערים נעולים בפניה ולא היה לה על מה שתחול.

מה בצע לבדוק בציציותיהם של היהודים, הבאים להסתפח בבתי הכנסיות, אם כוונתם לשם שמים — מתוך שלא לשמה יבואו לשמה. כבר יש סימן ברכה בעובדה, שמבלי לקרוא "לך כנוס את כל היהודים", היהודים מתכנסים מרצונם, ביחוד בפרברים, תחת קורת גג אחת.

אחד המכשולים שהיו בעוכריו של החינוך העברי, מכשול שהזדקר לעין במשך שנים רבות, הוא המנהיגות. המצוקה הכספית, שהרבה בתי־ספר כורעים תחתיה, לא באשמת הקהל באה עליהם. הקהל נתבע ונותן. הקולר תלוי בצווארי המנהיגים. גדול המעשה יותר מן העושה — אמרו חכמינו — ויהדות אמריקה, שנתברכה בשובע ובשלווה, יש בה צמאון לעשייה, אלא שהמעוררים והמדריכים חסרים.

ההגירה היהודית שבאה ממזרח אירופה בשנות השמונים והתשעים של המאה הי"ט, ובעשור הראשון והשני של מאת העשרים, היתה מורכבת מבני כל הזרמים. המהגרים הללו היו ברובם הגדול יודעי ספר, אבל היהודי הממוצע

היה נאבק מעלות השחר עד שעה מאוחרת בלילה למצוא די מחיתו. מקוצר רוח ומעבודה קשה לא היה יכול להתמסר לעבודה ציבורית. מאידך גיסא היו בתוך המהגרים יהודים תלמידי־חכמים, אבל מהפכנים, שנמלטו מרוסיה הצארית, וכאן, בארץ החדשה, נשתקעו ראשם ורובם במלחמת־המעמדות שהיתה סוערת בימים ההם, והם ראו במסורת היהודית סם המרדים את הפועל שישלים עם המצב הקיים. הם פרקו מעליהם את עול היהדות והיהודים לגמרי.

כך עברה המנהיגות לידי יהודים יוצאי מערב־אירופה שכבר התאמרקו והתערו בארץ. בתחום הדת היו היהודים האלה רפורמיים ברובם. ולא הרי הרפורמיים של הימים ההם כהרי הרפורמיים בזמננו. הרפורמיים הראשונים גילו התנגדות נמרצת לציונות ואדישות גמורה לשפה ולתרבות העברית. לשבחם של היהודים האלה יש להגיד, שהם הצטיינו בכשרון המעשה והיו מחוננים בחוש ארגוני, "הפדראציה של הצדקות היהודיות" מעשה ידם הוא. הם תמכו ביד נדיבה במוסדות חסד, אבל חינוך עברי ותרבות עברית מאן דכר שמם. הפדראציה, שעינה היתה צרה במגביותיו של ועד החינוך, באה לידי הסכם עם הוועד, שתמורת סכום צנוע ימשוך הוועד את ידו מכל מגבית באיזו צורה שהיא, זאת אומרת שיסתלק לגמרי מן הרחוב היהודי. כך נבלע ועד החינוך ובטל בתוך מאה ועשרים מוסדות החסד שהפדראציה תומכת בהם.

זוהי פרשה עגומה בתולדות החינוך העברי בניו־יורק רבתי, שאי־אפשר לעבור עליה בשתיקה. החינוך העברי נהפך בין לילה למוסד פילאנטרופי, החי בחסותה של הפדראציה. ייתכן, שהפדראציה תמכה ותומכת בוועד החינוך עד כמה שידה מגעת, אבל כל עצמה של העזרה שהיא נותנת לחינוך העברי, חותמה המובהק הוא של מעשה צדקה.

אותה שעה נדבנותה של היהדות האמריקנית שוטפת כנחל עוז, בזכות השפע והשגשוג שבארץ, ועשרים עד שלושים אחוזים מהכנסתה, הפטורים ממס, שמגיעים לסכומים עצומים שלא שיערנום לפני שנים, נתרמים למוסדות שונים. בשנות השפע הללו היתה שעת כושר לחינוך העברי לנחול את מקומו הראוי לו בקהילה היהודית בד בבד עם הפדראציה, זאת אומרת להתכונן כפדראציה בפני עצמה עם סניפים בכל רחבי העיר.

יתר על הבחינה הכספית, הרי יש גם יתרון מוסרי למוסד חי הנושא את עצמו, ששמו הולך לפניו בחיי הציבור. ואילו חינוך עברי בפדראציה של מוסדות צדקה וחסד — יוצא דופן הוא, מין בשאינו מינו, המביא לידי טשטוש הערכים. בעד נזיד עדשים ממש ויתר ועד החינוך על כבודו ומרחב פעולתו. היכנעותו של החינוך העברי למשמעתה של הפדראציה פוגעת קשה

בבתי־הספר שלנו בניו־יורק שנתייתמו ואין להם תומך. אין בכוחם לשאת לבדם את המעמסה הרובצת על שכמם, וכמעט כולם נאבקים בחוסר כספים משווע.

הפרשה הזאת יש בה כדי לשמש לקח מאלף לקרן התרבות. יש בכוחה של הקרן לשמש מגדלור בחיי החינוך והתרבות היהודיים בארצות־הברית. מקום ראשון בתוכנית הקרן תופסת פעולה ארגונית רחבה, להחדיר בחיים היהודיים כאן את השפה העברית והתרבות העברית, אבני היסוד שעליהן מושתת קיומה של היהדות.

כדי לקיים פעולה זו, על הקרן למשוך אליה אנשים מן הדור הצעיר. ד"ר ניומן, הרוח החיה בקרן התרבות, נכס יקר הוא למוסד. הוא עצמו שומע עברית מלידה ומבטן, והוא מחונן בחריצות הדרושה להוציא דברים אל הפועל. אבל, "לא תוכל עשוהו לבדך" חל גם עליו. יש לו הכוח והפרסטיז'ה לגייס סביביו אנשים מכל הזרמים לשם הקמת תנועה נרחבת. דבר זה מטיל עליו ועל הקרן אחריות מיוחדת ללמוד מן הנסיון. אם גם אי־אפשר וגם לא רצוי, שהאנשים יהיו כולם מעור אחד, חשוב מאוד למנוע תוצאות שליליות, העלולות לבוא בעקבות התנגשויות וחיכוכים בין אנשים מפולגים בעיקרי הדברים שהקרן שמה לה למטרה. על הקרן ליתן את דעתה על השקפותיהם של האנשים, על הזרמים והגוונים של התנועה העברית והחינוך העברי. אבל היסודות והעיקרים חובה על כולם. אין שוללי השפה העברית בחינוך היהודי ומחייביו יכולים לדור בכפיפה אחת.

בית־הספר היהודי היומי ומחנות הקיץ היהודיים הם האמצעים המשובחים והמועילים ביותר להחדיר את השפה העברית בפי הנוער היהודי. דעה מוטעת רווחת בקרב הקהל, שהלימודים הכלליים בבתי־הספר היומיים היהודיים אינם עומדים על רמת הלימודים שבבתי־הספר הכלליים. זה סילוף האמת. המציאות באה וטופחת על פניהם של התועים והמתעים הללו. עובדה היא, שאחוז תלמידי בתי־הספר היומיים היהודיים, כגון בית־הספר רמ"ז ואחרים, הזוכים בפרסים מכל המינים, בגלל הצטיינותם בלימודים הכלליים ובשפה האנגלית, גדול בהרבה מאחוז התלמידים של בתי־הספר הכלליים הזוכים בפרסים.

כדי להוציא טעויות כאלה מלב הקהל, יש להסתייע בכלי הפרסום הלאומיים — בעתונות ובכתבי־העת, בייחוד בעתונות האידית, כדי לשתול הכרה זו בלב רבבות יהודים שאין להם ריב לשונות, ששתי השפות נתקדשו בלבותיהם קדושת דורות. (על שתי השפות: עברית ואידית — אפשר להגיד בפה מלא, שיותר משמרו היהודים עליהן, הן שמרו על היהודים).

מכשיר חינוכי רב ערך היא העלייה לישראל לשנה או לשנתיים של תלמידי בתי־ספר תיכוניים, ללמוד ולהשתלם, כדרך שאלפים מהנוער היהודי יוצאים שנה שנה לבירות אירופה להשתלם שם. וההורים שאין הדבר בהשג ידם, "קרן התרבות" חייבת לסייע להם, אם בדרך מתן פרסים או בשאר דרכים יעילים.

המצוקה הכספית שהביאה את "הדואר" עד משבר, חרפה היא לנו, חרפה שציבור יהודי בן חמישה מיליון ומעלה אינו רואה חובה וצורך שבנפש לכלכל בכבוד את השבועון העברי היחיד במדינה ואת "בצרון", הירחון היחיד. יש לנו הצדקה לדרוש, לפחות מן הציונים, שכל אחד מהם יחתום על אחד מן השניים, בין שהוא קורא עברית ובין לאוו. ספר עברי ועיתון עברי בבית מכניסים אווירה יהודית לבית.

אף זכאים אנו לתבוע שיתוף פעולה ממרנן ורבנן, שיהיה קולם נשמע מן הבימה, להפנות את תשומת לבם של חברי בית הכנסת לאחריות משותפת בבעיות החינוך העברי.

מעמדם של הרבנים בחיי היהודים בארץ זו השתפר ועלה הרבה בעיני הקהל. הרבנים הם ראשי המדברים והמכוונים בחיים הציבוריים. עליהם לעורר את האבות שיחנכו את בניהם על השפה העברית, המפתח היחיד לאוצרות הכמוסים בתורתנו וספרותנו. עליהם להבליט, שהשפה העברית היא אבן הפינה בתחיית עמנו וקיומו. כל מי שלמד תורה בימי ילדותו, לעולם לא יאבד לעמו, "זרוק חוטרא לאווירא אעיקריה קאי".

על הרבנים להשתמש בהשפעתם על הקהל להוציא מלבם את פחד־השווא של הנאמנות הכפולה, לעודד את ההורים שישלחו את בניהם לישראל לשנה או שנתיים, כדי להמשיך שם את לימודיהם הכלליים בבית־ספר ועם זה להשתלם בשפה העברית ובספרות העברית.

כל אלה הם תפקידים, שקרן התרבות חייבת להידרש להם בכל כוחה ויכולתה. מובן שהדרך לא תהיה סוגה בשושנים, אבל כל התחלות קשות.

שער שלישי

אגרות*

1. כלליות
2. עם ספרים

* בסדר אלף־בית של תאריכיהן.

1. כלליות

[א]

25 ביולי 1927

מר גולדשטיין * ידידי,

זה יותר משלושה ימים אשר עזבנו את הארץ ישראל איווה למושב לו, עייפים ויגעים מעמל הדרך, מפני השרב ביום והיתושים בלילה, שלא נתנו לנו מנוחה; רעבים וצמאים, מפני שהירקות היו מועטים והמים רעים.

המשבר בארץ־ישראל הולך וחזק. מצאנו שם הרבה אנשים מבני משפחתנו. כולם צועקים מרה. "אוהבים אנחנו את הארץ", הם אומרים, "אבל החיים היו קשים אף בזמן שהיתה עבודה, ומה גם עתה, כאשר אנשים, למאות ולאלפים, חוזרים על הפתחים, מבקשים עבודה ואין". "הבו לנו עבודה, לו אף עבודת פרך", מתמרמרים הפועלים. "קנו מה שתקנו, כי מוכרח אני לשלם חובותי, ולא — יקרעוני לגזרים", נאנח החנווני. הבנייה כמעט נפסקה לגמרי, ולמלא כוס היגון בא רעש האדמה, אשר המית יותר ממאתיים וחמישים איש במחנה ערב וכמה אנשים במחננו ועשה שמות בירושלים, כי נהרסו שם בתים הרבה ומאות אנשים נשלכו החוצה. כולם רצים אל ההנהלה הציונית ופושטים את ידם בבקשת עזרה. "אפס כסף", אומרים המנהלים, "היהודים באמריקה עומדים מנגד ואין הבור מתמלא מחוליתו". "מי יודע", אמר לי אחד המנהלים, "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, אולי רעש האדמה ירגיז מעט את מנוחת יהודי אמריקה השאננים, וירך את לב האבן שלהם ואז יפתחו את צרורותיהם לתמוך בידי אחיהם". מובן מאליו, כי לא שבענו עונג רב ממחזות אלה. נוסף על זה באה מחלת אשתי תחיה בחיפה. המחלה היא ה"פפטצ'י", המידבקת ברוב התיירים הבאים לארץ ישראל. הרופא ציווה עליה לבל תזוז ממקומה "עד יעבר זעם" ואי לזאת הוכרחנו להתמהמה בחיפה כארבעה ימים. קוינו שנוכל להינפש מעט על האניה, אחרי שבעברנו בפעם הראשונה את הים התיכון לא שבעה עיננו ממראות ים התכלת והשמים הזכים והטהורים, אבל לצערנו מצאנו עתה את מימי הים כמרקחה, הכל סוער וזועף. האנייה הגדולה כאין נחשבה לעומת הגלים המתנשאים עד למעלה מחלונותינו וזורקים את האנייה למעלה ולמטה, כאילו היתה כדור־

* שמואל גולדשטין, ממשפחת אשתו. היה בארה"ב איש־עסקים, ומאהבתו לארץ־ישראל חיסל את כל עסקיו ועלה ארצה; אם כי איבד בה את כל ממונו, לא עזב את הארץ עד יומו האחרון.

משחק. בכל זאת אין אני מתחרט על נסיעתי, כי לא הלכתי לארצנו לשם תענוגות, ונהפוך הוא, שמח אני מאד ומברך בכל לבי ברכת שהחיינו וקיימנו והגיענו לראות במו עינינו את הארץ, אשר אבני הריה יקרות לנו מפניני ארץ נכריה. וגם עתה, על אף המשבר, אין מקום ליאוש. רוב המתאוננים הם תושבי העיר. אחינו, בני בורו־פרק וברונזויל, כאשר שמעו כי הישוב בארץ ישראל הולך וגדל, חשבו כי מה שעלה בידם לעשות בניו־יורק יעשו גם בארץ ישראל. בנו בתים להשכיר, במחיר של שלוש לירות לחדש עבור חדר אחד. כאשר ראיתי את תל־אביב, נזכרתי בגמרא המספרת על גבריאל המלאך שנעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך גדול של רומי. העיר תל־אביב, אף כי יפה היא עד למאוד והיא עיר ואם ראשונה בארץ־ישראל, נוסדה על קנה רצוץ. ועתה, אחרי אשר נבנתה ותושביה צועקים על חוסר פרנסה, הם רואים כי טועים היו במשפטם וכי אי אפשר לבני העיר להתפרנס זה מזה, ואם יושבי העמק או הגליל לא יעבדו, כי אז לשווא יעמלו בוני העיר. דיברתי עם יושבי הכפרים עובדי־האדמה, וכולם אומרים פה אחד, כי אין אצלם שום משבר. האדמה תתן את יבולה בשנה זו כמו אשתקד. אבל עובדי הבנין והחנוונים אשר שלחו את ידם באיזה מסחר דל, הם תלויים בין השמים ובין הארץ, ואם יהודי אמריקה לא יחושו לעזרתם, כי אז רק נס מן השמים יצילם מרעב. וכאן אנו רואים עד כמה חיבתם לארץ ישראל מגעת, כי גם עתה, כאשר המה מפרפרים בין החיים והמוות, בכל זאת מספר הרוצים לעזוב את הארץ מועט הוא. במשך זמן שהותי שם באתי בדברים עם פועלים, סוחרים, רופאים, עורכי־דין, אנשי מדע, וכולם מקטן ועד גדול לעגו לחיים האמריקאיים על כל תענוגותיהם, באמרם כי בוחרים הם בפת חרבה בארץ־ישראל משור אבוס בחוץ לארץ.———

בשלום וכל טוב

שמחה זאב זאלצמאן

[ב]

כ״ז בטבת תש״ט

28 בינואר 1929

לכבוד עורך ״הדואר״ מנחם ריבולוב

ומזכיר ועד ״הדואר״ פנחס חורגין.

חברים נכבדים,

אמש ניסיתי להתקשר עם אחד משלושת או ארבעת חותמי ״הדואר״, שמר קראוזער נתן לי את שמותיהם מבין אנשי ה״חברה להרמת קרן היהדות״

ואמרו שכבר שכב. הבוקר נסיתי עוד אחד ואמרו שכבר רכב. בינתיים ממשמש ובא היום שבו אצא את העיר לכמה שבועות, ואני הבטחתי להכניס חותמים אחדים לועד הידידים. ומכיוון שיודע אני ומכיר, שמארת כל ארגון הם האומרים הרבה ואינם עושים אפילו מעט, אמרתי אכפרה את פניהם בהמחאה המצורפת פה, לעת עתה רק בתורת הלוואה. כשאשוב אנסה עוד הפעם. אם אצליח, אשלח לכם את התרומות ואתם תשלמו לי בחזרה את הסך מאתים וחמשים דולר. ואם לא אצליח, אז תחשבו את הסך הזה, כאילו החתמתי עשרה ידידים, שכל אחד מהם תרם עשרים וחמשה דולר.

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[ג]

6 בדצמבר 1930

כבוד הרב הנכבד ד"ר מ. קפלן *,

זה כשנה אשר החילותי לבקר בהיכלו, רק כדי לשמוע את נאומיו. כי הגם שחיים אנחנו בתקופה שכל דומם נעשה בין לילה למדבר, מדברים על העצים ועל האבנים, מטיפים ליין ולשכר, ולא לחינם מתמרמר הנביא באמרו "לו איש הולך רוח ושקר כזב אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה", אבל נואמים מפי הגבורה, נואמים שתורתם אומנותם ואשר דבריהם נכנסים אל הלב, מספרם מועט הוא. כל פעם שאני מאזין לו אני רואה לפני אחד מגדולי דורנו ושותה אני בצמא את דבריו. נאומו מלפני כמה שבועות על האדם, כי האדם איננו חי למען מלא תענוגי בשרים שלו, אך עובד הוא להרים קרן האנושות בכלל וקרן עמו בפרט; כי אדם זה הוא חלק אלוה ממעל וממש נעשה שותף לקב"ה במעשי בראשית, נאומו ביום הכיפורים האחרון על ישראל בין העמים, השקפתו על שכר ועונש, לפי המאמר "שכר מצווה מצווה", וכן נאומו הבוקר על הכתוב "וישר אל מלאך ויוכל", כי האדם הוא תכלית היצירה וכל העולם לא נברא אלא בשבילו וכי הכרח האמונה, אם משום השכל המוסרי או משום קיום העולם וסדרו, הוא לא למען מצוא חן בעיני ה', אלא למען השלמת האדם, כי בלעדיה החיים אינם חיים — הם הם הדברים המרוממים את רוח האדם ונופחים חיים חדשים בעצמות היבשות, אשר יבשו מחוסר אמונה. כי מה רע ומר גורל הסובל ממחלת הספקות ומה טוב ונעים גורל המאמין. לדעתי, חטא חטאו חכמי ההשכלה במערב

* מרדכי קפלן, רב ומחנך נודע. חיבר ספרים על היהדות ועל החינוך.

בעקרם את האמונה מלב העם. רוב תלמידיהם נשארו תלויים בין השמים ובין הארץ. כל חייהם הם תרתי דסתרי, שני הפכים בנושא אחד, או מה שאקרא אני דו־פרצופיים. יצאו מכלל מאמינים בני מאמינים ולכלל כופרים גמורים, אשר בהפקירא ניחא להם, לא באו.

עתה ירשני להעירו על דבר אחד. לדעתי, מספר גדול מהממלאים את בתי הכנסיות באמריקה הם היהודים היראים והחרדים שאצילי הארץ ואזרחיה לא יחשדו בהם כי אינם אמריקאים גמורים, ולכן הם משתדלים להראות את עצמם אמריקאים במאתיים אחוזים ומביטים הם בבוז על כל דבר שהוא too jewish. ליהודים האלה, השפה האנגלית היא השפה האחת, שבה ברא אלוהים את השמים ואת הארץ. ומי עוד כאדוני יוכל להוכיח את שומעיו, אשר לא זכו ליהנות מזיו השפה העברית, השפה, אשר בה הגו נביאי עמנו וחוזיו, כי לא אלמן ישראל בכל מקצועות החיים. יקדיש כפעם בפעם נאום על קדושת השפה העברית ועשרה. ידבר אליהם על ספרים כאיוב וקוהלת, המורה, העיקרים, הכוזרי וחובת הלבבות, ואז יראו, כי גם בפילוסופיה ומידות כמו בספרות ושירה אין אנו נופלים מכל העמים. ואז אולי יפקחו עיניהם לראות כי הצלת עם ישראל תלוייה בחינוך בניהם על ברכי התורה והיהדות. עלי להגיד, הגם שמאמין אני, כי איזו הדרך שיבור לו האדם הוא דרך הממוצע, אבל בנוגע לעברית קיצוני אני ומאמין אני בכל לבי, כי התורה וישראל וארץ־ישראל חד הוא וכי כל מי שלומד תורה לשמה בימי ילדותו, לעולם לא יאבד לעמו. זרוק חוטרא לאוירא, אעיקריה קאי.

בהיותי בטוח כי יסלח לי אם יצאתי מגדרי, אברכו באריכות ימים ושנים, שיוסיף לגדל ולהרים את אנשי קהילתו, אשר בתוכם נמנה גם אני.

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[ד]

25 באוגוסט 1931

למחזיקי החברה להרמת קרן היהדות ולמנהליה,

הואילו נא לקבל את נדבתי הדלה לשחרור ביתנו מהחובות בהם הוא שקוע. מי יתן והיה לאל ידי להביא עולה שמנה על במת מקדשנו ולמחות את כל הגרעון. כי אם כל בית ועד אשר אחינו בני ישראל מתאספים בו לפרוק מעליהם עול התלאות ולקבל עליהם, לו אף לפי שעה, עול מלכות שמים, אם כל

בית כזה קודש, ביתנו זה קודש קדשים. וזה הוא, מפני שהרב מרדכי קפלן, אשר משכמו ומעלה גבוה הוא מרוב הרבנים והמנהיגים, בחר בבית הזה להשמיע לנו שם דברי מוסר, תורה ודעת. כל איש, אשר שאר רוח לו, יודע להעריך את נאומיו הנאורים. ולא רק נאה דורש הוא, אך גם נאה מקיים. ובצדק יוכל לכנות את עצמו מרומם קרן היהדות. וכל זמן ששמו נקרא עלינו, הרשות גם לנו להשתמש בשם הזה. אבל בלעדיו, במה נראה את עצמנו מרוממים קרן היהדות יותר משאר חברות וקהילות? לא פה המקום להאריך אודותיו, אבל כמעט אי אפשר לי להזכיר את שם מורנו ומנהיגנו הגדול ולא לדבר קצת בשבחו.

בבקשה לברך אותו בשמי בשנה טובה ומוצלחת, שנה שבה לא ניגע לריק, כאשר יגעו רבים מאחינו, בעבדם ורדפם אחרי עגל הזהב, ולא נלד לבהלה, כי עתה כאשר באה בהלה ומבוכה בחיינו הכלכליים, הם יושבים בחיבוק ידיים ומבכים את עגל הזהב שנשמט מבין ידיהם. תהא זאת שנה שבה לא נפזר את מיטב כוחותינו לחרחר ריב ולעורר מדנים בין אחים. נשברנו לרסיסים, נפלגנו למפלגות שונות ועין מפלגה אחת צרה בחברתה. רובם של מורינו ומנהיגינו משמשים בקודש להנאתם ולטובתם. התנועה הציונית, התנועה היותר חשובה וגדולה בחיי עמנו מזמן חורבן בית שני, באה עד משבר רק בגלל פיזור הכוחות ופירוד הלבבות. ולו היתה המחלוקת, שנתלקחה במחננו, לשם שמים, כי אז לא דנו את הילד לגזירה; ולו חסו על כבודם של ישראל, כי אז לא בילו את ימיהם בחרפות ובגידופים, להיות ללעג ולקלס בעיני העמים מסביב, והיו יושבים באחווה וברעות, כאחים לצרה, לטכס עצה איך להנצל מן הפח, אשר שונאי ציון טמנו לרגלינו, אבל רובם רודפים אחרי הכבוד ואיש את רעהו חיים בלעו. שנאה ומשטמה ביניהם, והללו אוסרין אך מפני שהללו מתירין. נקווה, כי יעלה בידי מנהיגינו הישרים, כמורנו ומנהיגנו הגדול הרב קפלן, להעיר את רוח רוב מניין עמנו, אשר עמדו עד כה מרחוק, בחשבם כי כבר יצאו ידי חובתם בשלמם את מחצית השקל, די כופר נפשם. הם רק אז יתנו לנו אוזן קשבת, כאשר נבוא ברוב מניין ובניין לדרוש ולבנות את הארץ, ללמד בני ישראל ההתחייבות לעבודתם הכללית והציבורית, כמו לפרטית, שכל אחד מבני ישראל יעמוד להגן על עצמו ועל עמו ולא להישען אך על מנהיגיו. "אין טיפה יורדת מלמעלה, אלא אם כן טיפיים עולות לה מלמטה". תשועת העם — בעם ומן העם תבוא.

בברכת שנה טובה

שמחה זאב זאלצמאן

[ה]

ז׳ באדר א׳ תרצ״ב
14 בפברואר 1932

ד״ר בירם * הנכבד,

יסלח לי אדוני על אשר איחרתי בתשובתי על מכתבו מט״ו כסלו. החיים פה, בארצות הברית, זורמים בשצף קצף כזה, עד שהבעייה היותר גדולה של תושביה היא העדר הזמן, ובפרט בשעת בהלה ומבוכה זו בחיינו הכלכליים, שכל העסקים סבוכים וכל העולם המסחרי שרוי בצער. מכתבו בא בעתו, כי כבר החילותי לדאוג על אשר לא שמעתי ממנו מאום אודות בני. קראתי מכתבו בענין רב, ביחוד באשר ליחס הקל אל החיים, שכב׳ מדבר עליו. למורת רוחנו, התופעה הזאת היא טיפוסית אצל נערי אמריקה. כי הגם שהאדם הפרטי כאין וכאפס נחשב כאן ולא דבר בלתי רגיל הוא לראות אנשים עוברים, רואים איש מתעלף ברחוב ואין שמים לב אליו, הרי הילדים כאן מפונקים הרבה יותר מבאירופה. ילדינו פה מאמינים, שכל העולם לא נברא אלא בשבילם, ומכאן גם היחס הקל מצדם אל הזקנים. בעת שבאירופה נוהגים כבוד בזקנים, מביטים עליהם כאן כעל מכשול. ערך האדם פה תלוי בכוחותיו הגשמיים, לעבוד ולמצוא מזונותיו, וכאשר הזקין וכוחו תש הוא יוצא מכלל עושה ואוכל ומבקשים להיפטר ממנו. התופעה הזאת ניכרת גם בשאר מקצועות החיים. כאחד מיוצאי רוסיה זוכרני כי בימי, ילד בן שתים־עשרה כבר קרא, חקר ודרש במופלא ממנו והתעניין בשאלת מה למעלה ומה למטה, בעת אשר כאן, הספרים היותר מפורסמים הם חסרי ערך, מסיפורי בלשות ועד העתונות הצהובה, כמו שקוראים אותה כאן. בנוגע להרברט בני, הגם שאיננו חפשי לגמרי מהפינוק הנזכר, הרי בכלל הוא נער בעל שכל ישר, אוהב את האמת ומודה עליה ועושה מלאכתו באמונה. יש הפרש גדול בין בתי־הספר האמריקאיים ובתי־הספר האירופיים. אתם דורשים (והצדק עמכם) מהתלמידים הרבה יותר עבודה וידיעות ממה שדורשים פה. ולכן אבקשו, כי יהיה מתון עם בני ויחנך אותו על פי ד ר כ ו, מפני שירא אני כי אם תכבד עליו העבודה ילאה, ויצא שכרו בהפסדו. לדעתי, הרברט, וכמותו גם נערים אחרים, העוזבים את ביתם ונודדים למקום תורה, זר להם מתמול שלשום. חשובים מאד לעמנו, לארצנו ולשפתנו. הנוער פה עודנו מתנגד ניגוד גמור לכל דבר יהודי, וביחוד לתנועה הציונית. לכן נשתדל ונעשה הכל למען הקל מעט את עולם, עד שיתרגלו לחיים שם ואז

* ד״ר ארתור בירם, מנהל בית הספר הריאלי בחיפה.

יעשו את עבודתם מאהבה ולא מיראה. בכלל אומר לו, כי בני ברשותו עומד והטוב בעיניו יעשה. בטוח אני, כי כב' יודע ומכיר עד כמה קשה עלינו העדרו של בננו מביתנו, ולכן יסלח לי אם מה שאמרתי כאן איננו בהתאם גמור עם דעתו, כי מרחמי האב על הבן זה בא.

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[ו]

י"א בניסן תרצ"ב

17 באפריל 1932

לכבוד הנכבד, ד"ר בירם,

מיד כאשר קיבלתי מכתבו מכ"ו בשבט אמרתי, אנסה את כוחי ואדבר עם מכירי, שיבואו לעזרת המוסד הנעלה. אבל אחרי אשר באתי בדברים עם אחדים מהם נוכחתי, כי אך לשווא יהיה עמלי. המבוכה פה עקב המשבר גדולה כל כך עד שאף אילי־הכסף עומדים נדהמים ונפחדים לקול עלה נידף. המחשבה האחת המנקרת במוחם היא, איך לקמץ ולמעט את הוצאותיהם. מובן מאליו, כי נדבותיהם לכל דבר שבצדקה בכלל, ולחינוך בפרט, נופלות ראשונה. מי שבקי בגלגול מחילות רוב עשירי עמנו בארצות־הברית יודע, כי רובם אינם יודעים חינוך עברי זה מה הוא. מעולם לא תמכו במוסדות חינוך מפני ששפתנו ותורתנו נגעו עד לבם. תחילה, בבואם הנה, עבדו עבודת פרך, בחשבם כי אין הממון מתקיים אלא במי שממית עצמו עליו. כאשר עלה בידם אחרי שנות עמל לצבור די כסף, פשטו צורה ולבשו צורה. מהם משנים את שמותיהם, מעתיקים את דירותיהם ומתחילים כתגרנים לקנות ולרדוף אחרי הכבוד, נעשים לנשיאים וליושבי ראש בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות, ואם אחד מהם זוכר במקרה פסוק אחד מגירסת ינקותו, הריהו חושב את עצמו למר בר רב אשי והוא הוא הבוחן ובודק את הרב אם ראוי הוא לכהן בקודש בבית הכנסת ואת המורים אם ראויים הם לתפקידם בבית־הספר, ומתאמץ להשמיע את קולו ודעתו בסדר הלימודים. כל מה שהללו עושים אך לשם פרסום עושים. עומדים ומכריזים בפומבי ובעתונים שפלוני בן פלוני, הנדבן הידוע, הבטיח ליתן כמה וכמה ולפעמים אינם משלמים אף החצי ממה שהבטיחו. אך בין כה וכה הם הולכים מחיל אל חיל, עד אשר ברבות הימים הם מתחילים להחזיק את עצמם לגדולים ולעמודי־התווך, שכל היהדות נשענת עליהם. ובפרט בשנות השובע, מיד אחרי

המלחמה הנוראה, כשאנשים ונשים מכל הסוגים רדפו כמוכי־שגעון אחרי ספקולאציות שונות, קנו ומכרו מניות, מבלי דעת מה טיבן, ועניים מדוכאים נהפכו בין לילה לעשירים, מובן מאליו כי אז, כטוב לבם, נדבו ותמכו ביד נדיבה, עד אשר בא יום־הדין, כשהדובים החליטו, כי כבר באה העת לגוז את צאנם, נזדעזעו היסודות הכלכליים עד שאי אפשר היה גם לדובים לעצור בעד המהפכה. הירידה במחנה היהודים גדלה עד לאין שעור, מפני שאחינו בני ישראל היו קלים בדעתם, הרבה יותר מבני שאר האומות. רבים מהם נתרוששו עד שלא נותר להם מזון סעודה אחת. ועתה אל מי נפנה לעזרה? לא נוכל לפנות אל אלו אשר אבדו את כל הונם, או אפילו אך חלק גדול מהונם, משום לעג לרש, וכמעט אין בית אשר אין שם מת. כולם אבדו אם מעט או הרבה. ככה הוא המצב, ולכן לא נשאר לי אלא לשלוח לכם את תרומתי אני הדלה. ———

ברגשי כבוד וברכה
שמחה זאב זאלצמאן

[ז]

קרלסבד, 14 במאי 1934

ידידי הנכבד מר שלמה למפורט,

יסלח לי אדוני על אשר אחרתי עד עתה לכתוב ולהודות לו עבור מברק התנחומים ששלח לי. מות אבי האהוב דכאני והשבית את משושי. המכתבים המגיעים אלי מטובי העיר, אשר בה חי אבי בעת האחרונה, כולם מדברים בשבחו על חייו ומידותיו, איך פומיה לא פסק מגירסא עד היום האחרון ושדעתו היתה צלולה ומיושבת עליו עד הרגע האחרון. כל זה מוסיף צער עלי יגוני, שלא זכיתי לראותו קודם מותו. הפעם האחרונה שראיתיו היתה לפני שנה וחצי. באניה חלתה אשתי תחיה, וגם כשבאנו לירושלים סבלה עוד. נוסף על זה קרה אסון לצבי בני, אשר נפשי קשורה בנפשו, בדרכו לדמשק. האוטו שבו נסע נתהפך וכפשע היה בינו ובין המוות. ——— ואף כי אחרי יום או יומיים נוכחנו, כי אין שום סכנה נשקפת לו והכל חלף ועבר במשך כמה ימים, בכל זאת המבוכה שבאה עלי היתה כל כך חזקה עד שממש בלבלה את מוחי.

באשר לארץ, אני חושב למותר להאריך בזה, שהרי אתה בעצמך שבת משם זה לא כבר. הממשלה האנגלית מביטה, כנראה, על ארץ ישראל כעל פרה חולבת, וארץ ישמעאל הולכת ונבנית מחלבה ומדמה של ארץ ישראל. בכל

זאת, מי יתן והיה לאל ידי לשוב שמה בקרוב, אבל לא בתור תייר אלא להתיישב בה ולעבוד יחד עם בוני הארץ, להשתתף בבניינה ולשמוח בתיקונה, לחיות ולהחיות את הארץ. בבקשה לשאול בשמי לשלום ידידנו הגדול הרב קפלן וכן הרב אייזנשטיין. כן אבקש לדרוש בשלום ידידנו מר אלן *. ראיתי את אביו. הלכתי לבית וגן, מקום מגוריו, ומצאתי את ביתו נעול, אבל בקשתיו ומצאתיו בבית־הכנסת. אחרי כן הביאני חדריו, הראה לי את כל ביתו וביחוד הצביע לי, בעינים צוחקות, על הפסנתר, אשר, כטוב לב אשתו, היא מנגנת עליו. שהיתי שם הרבה יותר מאשר אמרתי לשהות ושמחתי היתה כפולה מפני שהזקן שייך לכת של תלמידי־חכמים, אשר חכמתם מרובה מזקנתם. בקי גדול הוא ביחוד בתנ"ך ואני חושב ששבילי התנ"ך נהירין לו יותר משבילי דבית וגן, אבל העיקר הוא ששמחתי בשמחתו. לו ראית איך קרן אור פני הישיש בדברי אליו אודות בניו ובני־בניו. דברנו על הארץ ותושביה ועל עתידה. ביחוד התנגד לקריאת הארץ בשם פלשתינה, ובכל פעם הדגיש את המלה "ישראל", כלומר ארץ־ישראל. דברנו על אמונות ודעות. כאשר נפרדתי ממנו לחץ את ידי בחמימות יתרה והודה לי בכל לבו על בואי אליו, באמרו לי כי השבעתיו עונג גדול, שלא הרגיש כמוהו בשנים האחרונות. עזבתי אותו בשעה מאוחרת. כאשר שבתי אל המלון מצאתי, כי שעת ארוחת־הערב כבר עברה, אבל כדאי הוא הזקן אלן, שאפסיד על ידו ארוחה אחת.

בברכת שלום לכל בני משפחתו
ולכל ידידינו ומכיריכו

שמחה זאב זאלצמאן

[ח]

14 במאי 1934

לכבוד הרב הנכבד מר מרדכי קפלן,

יסלח לי אדוני על אשר אחרתי עד עתה לכתוב לו, בניגוד להבטחתי, ביום עזבי את ניו־יורק. בכלל היתה נסיעתנו זאת רבת הרפתקאות. ———— אשתי תחיה חלתה וגם כשבאנו באניה ארצה סבלה עוד. נוסף לזה קרה אסון דרכים לצבי־הרברט, הוא בני הצעיר, תלמיד בית הספר הריאלי בחיפה. ———— אחרי יום או יומיים נתברר, כי אין שום סכנה נשקפת לו אך די היה בכל זה כדי לבלבל את דעתי.

* ראה מכתבים 19, 20.

בנוגע לארץ, ספרתי שם שבע שבתות תמימות. התהלכתי בה והתבוננתי אל החיים הכלליים. ביקרתי הרבה מידידי ומכירי החיים שם. חדרתי אל חייהם הפרטיים, החברתיים והכלכליים, ומצאתי, מצד אחד, התפתחות והתקדמות גדולה. בתים גדולים ומרווחים, עם כל הנוחיות המודרניות, הולכים וקמים, תחת הבתים הצרים והדלים; חנויות גדולות מציגות ממיטב סחורותיהן בחלונות הראווה ההדורים; ובתי חרושת המייצרים סחורות שונות צומחים ועולים כל יום. מובן מאליו כי עתה, כאשר הון זורם ארצה מכל קצווי תבל, גדלה אפשרות הקיום. בכלל, הוטב המצב הרבה מאד בשביל האנשים מסוג בעלי ההון הבינוניים וכן הקטנים. כך, למשל, אם יהודי בעל הון מארצות־הברית יתיישב עתה בארץ־ישראל, ימצא את החיים בה מתאימים עתה הרבה יותר לחיים שחי באמריקה, ולא יצטרך עוד לצעוק על חוסר הנוחיות שהורגל בהן בניו־יורק, מפני שהבתים בארץ ישראל נבנים עתה על פי הנוסח האמריקאי, עם הסקה ומים חמים. כל זה אך בעולם המסחרי. בנוגע למעמד הפועלים, אף כי השכר עלה, הן מרוויח הפועל בקושי די פרנסתו, מפני ששם, כמו בכל הארצות, הכל כמנהגו נוהג. בעלי־ההון מגלים טפח ומכסים טפחיים. הם מוסיפים דולר אחד על המשכורת ומייקרים את השער על כל צרכי הפועל פי חמישה. אבל אם מצאתי התקדמות גדולה בעיר, לא מצאתי את ההתקדמות הרצויה מחוצה לה. תושבי הערים הולכים ומתרבים, אבל מספר האכרים היהודים במקומו עומד. ואם נסכים שיש נחיצות ותועלת בערים, כמו שהפרעות בשנת 1929 הוכיחו לנו, הרי לולא העמק והשרון, היתה תל־אביב, העיר ואם בישראל, נהפכת בן לילה לבורו־פרק או לברדיטשב. ומנקודת השקפה זאת אני חושב, שסכנה גדולה נשקפת עתה לישוב בכלל ולאידיאל הארץ־ישראלי בפרט, שהממשלה האנגלית מביטה על העם היהודי בארץ כעל פרה חולבת, זה ברור כחמה, וארץ ישמעאל הולכת ונבנית מחלבו ודמו של ישראל בארץ־ישראל. הממשלה, בידי נציבה בירושלים, הסירה את הצעיף מעל פניה ומעשיו של הנציב מראים באצבע על היחס שלו אל הציונות. מכל עשרת הקבים של הגבלות שונות על ההגירה שירדו על ארץ־ישראל, תשעה ירדו על ראש המהגרים היהודים שאין להם שום הון והרוצים ומתחננים לבוא ארצה לעבוד ולהתפרנס מיגיע כפיהם. כנראה, הנציב שמח לראות את ממונו של ישראל זורם ובא לארץ, אף כי לשם זה דרוש לו להרשות גם ליהודי, נושא הצרור, לבוא שמה, כדי להשקיע את ממונו. וגם למהגרים מסוג הזה, כשדרשו ממנו עשרים אלף סרטיפיקטים, הוא נתן להם אך חמשת אלפים, אבל בפועלים עבריים אין לו חפץ כלל וכלל. וכאשר יהודי הארץ באו אליו וצעקו, כי מחוסר

פועלים עבריים היבול בשדה ובפרדס הולך ונרקב מאין אוספים, השיב להם כי יש הרבה פועלים ערביים בארץ, שיהיו שמחים לעבוד. היחס הזה אל העבודה בארץ מצד הממשלה ירע לנו הרבה יותר מכל הרעות וההגבלות שבאו עלינו עד עתה. בשאלה זו אין, לדעתי, מקום לחילוקי דעות בין מפלגות שונות, כי הכל צריכים להודות כי אם היחס הזה מצד הממשלה ימשך להבא, אז במשך כמה שנים יפשוט הישוב בארץ את צורתו וישתנה לישוב של חנוונים וסוחרים וסרסורים מכל הסוגים וסתם יהודים, הגרים בחוץ לארץ ומשקיעים חלק מהונם בארץ, מפני יתרון הריווח, והעבודה הממשית בארץ תהא נעשית בידי אחרים. ואם זה הוא המשיח, שהארץ תהיה קרן בן שמן בשביל מנחם מנדל וכמותו, הבונים מגדלות באוויר, קונים ומוכרים דברים שעוד טרם באו לעולם, אם זה הוא המשיח, ייתי ולא איחמיניה. חיי הפועל העברי בשדות ובכרמים לא הוטבו כלל, ונהפוך הוא, מפני הספקולציות השונות בכל הארץ שגרמו לעליית השער על כל דבר נתייקר הכל ושכר העבודה לא עלה בערך מתאים אל תנאי החיים החדשים. — — —

ועוד דבר, לפני כמה שנים היה יכול עוד הפועל העברי לקנות לו כברת ארץ או מגרש ולבנות לו בית, ביחוד בכפרים. אבל עתה, כשהספקולנטים והסרסורים שולטים על האדמה ומודדים בשעל את הארץ, אין שום אפשרות לפועל לרכוש לו בית ונחלה. ולולא האידיאליזם של הפועל העברי, הבוחר לחיות ולהחיות את האדמה ומסתפק במועט, אך כדי למלא את קיבתו ולכסות את בשרו, כי אז עזב את האדמה והלך לעיר, שהעבודה שם קלה הרבה יותר ומשתלמת יותר מעבודת האדמה. אבל אם דלתי הארץ יהיו סגורים לפני הפועל העברי מחוץ לארץ והיהודים בארץ יתחילו להשתמש בפועלים ערביים, שיתחרו עם הפועלים העבריים, הנמצאים עוד בארץ, כי אז יהיה הפועל העברי נאלץ לעזוב את עבודתו בכפר ולבקש לו עבודה בעיר, עד אשר גם שם תשיגהו הרעה, ולאט לאט ימלא הפועל הערבי את מקום הפועל העברי בכל מקצועות העבודה. ואם בכלל ניתן להאמר, שמטעם השכל והיושר יתרון גדול לפועל העובד ואוכל מיגיע כפיו על בעלי ההון, שרובם עושקים דלים ורוצצים אביונים, שודדים ומוצצים את דם עובדיהם ופועליהם, וכל העולם שרוי בצער מפני מעללי האנשים ההם, המביאים הרס וכליון ואבדון על ידי המלחמות והתגרות שמחרחרי ריב הללו מביאים על העולם, המבקשים אך אמצעים איך ואיה למכור את סחורותיהם, אף כלי נשק וכלי משחית, רק למען מלא אוצרותיהם. ואם יש מקום לשקלא וטריא על היחס בין בעלי ההון והפועלים בכל העולם, כמדומני שלא יהיה מאן דפליג, כי לפועל העברי בארץ ישראל עשר ידות על כל שאר התושבים.

הוא הוא אשר שם את ההרים למישור, הוא הוא אשר הוביש את הביצות ומחה את הקדחת ואת כל הרוחות הרעות ששררו בארץ, הוא הוא אשר הקריב את חייו ובזיעתו ודמו הרטיב את האדמה העזובה והשוממה והפך אותה לארץ חמדה פוריה, הוא הוא אשר החיה את השפה העברית ושומר עליה כעל בבת עינו, והוא הוא הממית את עצמו בעבודת פרך. הפועל חי על פת חרבה וממשיך את לימודיו בערבים, אחרי יגע ועמל של כל היום, תחת שמש לוהטת. העובדים והפועלים האלה, הם שהחזירו את עטרת ארץ־ישראל לישנה. ורק כשאנו עוברים בשדות וקבוצות ורואים במו עינינו את מעשי ידי ישראל להתפאר, אנו מרגישים, כי האדמה אשר אנו עומדים עליה אדמת קודש היא. המכאיב ביותר הוא להרגיש ולראות את היחס לפועל ועובד האדמה מצד נותני העבודה, החנוונים הקטנים וכל שכן הגדולים. על השאלה, איך הם החיים פה, הם משיבים תמיד, כי החיים טובים, טובים מאד, אבל!... אבל ההסתדרות. לולא ההסתדרות כי אז! כי אז... כמדומני ששמעתי מפי ביאליק, שכשנזהרו ישראל על השבת נזהרו גם כן על העבודה ואין הכוונה של מקח וממכר אלא עבודה ממש, שנאמר "ששת ימים תעבוד וביום השביעי שבת".

———

בברכת שלום להרב אייזנשטיין ולכל בני ביתו

ברגשי כבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[ט]

14 בדצמבר 1934

אל כבוד עורכי "הדואר" וסופריו,

חברים נכבדים!

צר לי מאד שסיבה בלתי תלוייה בי מונעת אותי מלהיות עמכם ולהשתתף במשתה "הדואר" בגופי, אבל עמכם אני ואהיה עמכם ברוח. אני שולח לכם את ברכתי הלבבית ומאחל לכם שתזכו לראות את היום, שאחינו פה בארצות הברית, שעמדו עד כה מנגד ולא שמו לב כלל לקיום שפתנו וספרותנו ולהתפתחותן, יכירו את שגגתם וישובו להסתפח עמכם ויעשו את חובתם להשתתף בעבודת הקודש. איום הוא לראות איך טחו עיניהם מראות שהשפה העברית היא המפתח הראשי לאוצרותינו התרבותיים הגנוזים, אשר בלעדיהם כמעט אי אפשר לנוער העברי לחיות חיים בריאים ונורמליים, להביט על עצמם ועל צור מחצבתם בגאווה, בגאווה לאומית, ולהתנער מהשפלות והקטנות, שרוב בנינו הנבערים והזרים לתפארת אוצרותינו

הרוחניים הטמונים בתורתנו וספרותנו, מרגישים פה. כי רק כאשר יקראו וירדו אל עמקי חכמתנו יראו כי לא אלמן ישראל וכי לא נופלים אנחנו מכל העמים ואין להם מקום להתבייש ביהדותם או להתנצל עליה. מי יתן ותפקחנה עיני מנהיגינו, המרעישים את העולם בעבודתם ומלחמתם לעמם, ויראו, כי השפה העברית היא אבן הפינה בתחיית עמנו וקיומו. ואם ברצונם לעמוד בפרץ ולהציל את בנינו לעמנו, כי אז עליהם לחנך את עצמם ובניהם על ברכי שפתנו ותורתנו. מה שמכאיב ביותר הוא לראות, איך רבים מאחינו, שלא הספיקו ללמד את השפה האנגלית על בוריה וקוראים אנגלית אך בכבדות, מתאמצים בכל זאת בכל כחותיהם לקרוא, או להיראות קוראים, עתונים אנגליים. ודאי, לימוד שפת־המדינה חיובי הוא וגם הכרחי, אבל מקום יש בראש להניח שני זוגות תפילין. ומדוע יביטו בקלות, ולפעמים אף בשאט נפש, על שפתם שלהם? ישנם פה הרבה יהודים, היודעים לקרוא את "הדואר" ורבים שיכולים להתרגל לכך לאט לאט, אם בעזרת מילון עברי, אם על ידי אמצעי אחר. וגם אם זה אצלם מן הנמנעות, עליהם בכל זאת לחתום על "הדואר", ולו רק כדי לעזור בקיומו ולקשט בתיהם באיזו הוצאה עברית. אבל מה בצע בדברים? אין להם שום חפץ וענין בעברית. וכאן אנחנו רואים את ההפרש העצום בין היהודים פה ויהודי ארץ־ישראל. בעת שבארץ יושב רבע מיליון יהודים והם דורשים ותומכים בכמה עתונים יומיים, שבועונים ויריחונים וסתם ספרים חדשים, על נושאים שונים, המופיעים כל יום, הנה כאן יושבים כמה מיליונים יהודים ואינם מוצאים לנחוץ לתמוך בשבועון חשוב אחד. שמח אני מאד לראות, כי למרות כל המכשולים שמוצאים אתם בדרככם אתם מצליחים להיטיב, לשבח ולהגדיל את "הדואר". יישר כחכם! אני חושב שההתקדמות הזאת, פרי מעשה ידיכם, סוללי הדרך המעטים, שווה כל הקרבנות שאתם מקריבים על במת עבודת־קודש זו. רצוני שתבינו אותי ואל תחשדו בי שלשון הבורגני מדברת מתוך גרוני, הבורגני השבע, הלועג לרש ומחסור, כל זמן שנוגעים בזולתו ולא בו. לא כן היא! כל מי ששאר־רוח לו יודע ומרגיש, שעבודתכם וחייכם הם חיי עולם, עבודה הגומלת בנדיבות לעושיה ונותנת להם מעין רגש של אושר ועונג נצחי, שכל אחד מרגיש בעשותו דבר גדול וחשוב, בעבודה לטובת הזולת. לא כן עבודת בעלי תעשיה, אף הגדולים, ומכל שכן הבינונים, שעבודתם מספקת להם אך מזון גופני, אבל לא רוחני, עבודה המחממת את הגוף, אבל לא את הנפש, עבודה שסופה הבל ורעות רוח.

באהבה לכולכם

שמחה זאב זאלצמאן

[י]

11 בנובמבר 1937

להסתדרות השומר הצעיר בארץ ישראל,

חברים נכבדים!

נרעדתי בקראי אתמול בבוקר על האסון הגדול שקרה במחנכם, שחמישה מחבריכם נפלו חללים ובדמם הרטיבו את האדמה, שעליה עבדו ברגע האחרון לחייהם, כשכדורי הרוצחים פלחו את לבותיהם והפסיקו את שירת חייהם באמצע עבודתם. יחול הדם הנקי של הקדושים הללו, יחד עם דם שאר קדושי עמנו, על ראש הממשלה, שהיה בידה לעצור בעד הרעה. לו אך הראתה את נחת זרועה מיד כאשר פרצו הפרעות, כשהתחילו לירות מן המארב על אנשים שקטים ושלוים והפילו הראשון מאתנו, כמו שהראתה את ידה החזקה כשנפל אחד מהם, כי אז לא האמינו שונאינו שדמנו מותר ולא נגדעו ונקטפו עתה חיי הישרים האלו. לבי ולב כל איש היודע להעריך את העבודה הקדושה של שומרי הארץ, אל חמשת הצעירים מגבורי עמנו, שנרצחו על קידוש ארצם ועמם. שמם יחיה לעד. חבריהם הנאמנים לא ירתעו לאחור וימשיכו את העבודה באומץ לב, אבל עוול הוא לנו לעמוד מנגד, והמעט שבידינו לעשות הוא, ליתן לכם, לכל הפחות, את האמצעים להמשיך את עבודתכם.

המשתתף בצערכם

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 38]

[יא]

17 בנובמבר 1937

ד"ר וגברת ילין * היקרים,

פלצות אחזתנו בקראנו בעתונים על האסון הגדול שקרכם. לנחם אתכם עתה בעת שמתכם כמעט עדיין מוטל לפניכם, יהיה אך לשווא. אבל... הנעשה אין להשיב. אנחנו הולכים אליו, אבל בנכם היקר, שנרצח על קידוש עמנו, ארצנו ותורתנו, לא ישוב אלינו עוד. ומי יכול לדין עם שתקיף ממנו? יחול הדם הנקי של בנכם הקדוש, שנשפך עתה, יחד עם דם שאר קדושי בני עמנו, על ראש המושלים, שהיה בידם לעצור בעד הרעה. לוּ אך הראו את נחת זרועם מיד, כאשר פרצו הפרעות — — — לא נגדעו וקופדו עתה חיי איש ישר וטהור בעודנו באבו. המקום ינחם אתכם וישמרכם עתה מכל צרה וצוקה.

המשתתף בצערכם

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 111]

[יב]

28 בפברואר 1938

למורי ורבי האהוב והיקר מרדכי קפלן, שלום וברכה.

אלפי תודות לך, ידידי, עבור מכתבך הנעים. לא אגזים אם אומר שמעת צאתך מפה כמעט שלא עבר יום, שבו אקרא על המאורעות בארץ, שלא יפעם ויחרד לבי לשלומכם. ואף כי שומעים אנחנו כפעם בפעם על שלומכם מפי בניכם, בכל זאת אינה דומה שמיעה לראיה. כשקראתי את מכתבך ולא מצאתי אף מלה על המהומה והמבוכה בארץ, נזכרתי מה שקראתי אצל רבניצקי על ח.נ. ביאליק ז"ל, שבימי הפרעות באודיסה בשנת 1905, בעת שבתי ישראל היו סגורים ומסוגרים, מאין יוצא ומאין בא, שמע רבניצקי דפיקה על הדלת. בידים רועדות, מפחד התנפלות פורעים, פתח את המנעול, ומה השתומם בראותו את ביאליק על פתח הבית עם אחד המדרשים בידו, מתחנן לפניו להניח חיי שעה ולעסוק עמו בחיי עולם. כן אתה, תבדל לחיים ארוכים, קבוע כולך בהתפתחות החינוך ובגישה חדשה אליו, כאילו אין פרעות בארץ. מי יידע, אולי פה כמוס הסוד של קיום עמנו, למרות כל הנגישות והרדיפות

* דוד ילין, איש ירושלים, חוקר ספרות ימי־הביניים ומחנך ידוע. אשתו איטה, בת יחיאל מיכל פינס, היתה עסקנית ידועה כמו אביה. יסדה בירושלים את "עזרת נשים", בית לחולי־רוח. ר' מכתב 112.

והפרעות, מיום היות ישראל לעם עד היום הזה. השאיפה להגן על קיומנו הלאומי, התשוקה לתת לנו שם ושארית, חזקה כל כך בלבותיכם, גבורי האומה מדור דור, שכל הרוחות שבעולם אינם יכולים להזיז אתכם ממקומותיכם ותמיד אתם עומדים על המשמר, נכונים לחזק בדקי בית ישראל ולבנות את הריסותיו. בעת ששונאינו ערים עד היסוד וחושבים שכבר יכלו לנו, אתם מפשפשים אחרי גישות חדשות, מתאמצים לפלס נתיבות חדשות לחזק ולאמץ את קיומנו הלאומי. ———

את הרצאתך ומאמרך ב"הארץ" קראתי בענין רב ובעיון רב, מפני שכל דבריך צריכים עיון ולימוד. סגנונך המודרני, שרכשת לך בזמן קצר כזה, נפלא ממני, אבל היפלא ממך דבר? אקווה שסגנוני הישן והנושן לא יהיה לך עתה לזרא. היו ימים שגם אני חלמתי להיות בין העולים לארץ, לא אך לשנה או לשנתיים, אלא להשתקע ממש. אבל, לצערי, כל זה עתה ממני והלאה, ומדוע אשלה את עצמי בחלומות שווא? בתחילה, כשמזונותינו היו קשים והילדים רכים, אמרתי, לכשיגדלו הילדים ויהיו לאנשים, חפשי אהיה אז לעשות כנפשי. עתה כשהורחב לנו, הגם שלא עשרתי, פשוט, מפני שמעולם לא הייתי רץ להעשיר, אבל כולנו מתפרנסים בכבוד ויש לנו די, איך אהרוס את כל אשר בנינו בזעת אפינו ולא נתן לצאצאינו ולמשפחות שנינו, שלי ושל אשתי, פה ובאירופה, שמחסורם עלינו, ליהנות מיגיע כפינו, בעת שאנשים לרבבות חוזרים ומבקשים לחם ואין? מצב עסקי, טוענים הם, איתן הוא כל זמן שהכל מתנהל תחת השגחתי, ובלעדי מי יודע איך יפול דבר. ובין כה וכה החיים עוברים. פה באמריקה, אודה ולא אבוש, אין חיי כיהודי כדאים. תועה אני כיום למצוא כדאיות לחיי, כמו שתעיתי לפני עשרים שנה. החיים פה ריקים ועניים. כל היהדות פה סובבת על האנטישמיות ועל גביית כספים. ולשם גביית כספים הכל מותר. ההתחרות עוברת כל גבול. איש ומוסדו, ודווקא מוסד זה ולא אחר. וכולם נלחמים נגד האנטישמיות. כן, למשל, בבנקט של מושב זקנים אמרו, שאם ברצון היהודים לבער את האנטישמיות, יתמכו במושבי זקנים. בבנקט לחינוך עברי הכריזו, נואם אחר נואם, שהדרך היחידה לעצור בפני האנטישמיות היא, לחנך את בנינו כיראים וחרדים, כאילו היטלר וסיעתו, ימ"ש, בודקים את היהודים ושואלים אותם "התפללתם, הכשרתם, הדלקתם נרות של שבת?" ואם קיימו כל אלה, אשריהם וטוב להם. מה שמכאיב ביותר הוא, שהנואמים על חינוך עברי אינם יודעים חינוך עברי זה מה הוא. והנואמים על יראת שמים בגלוי, לא ראו כתלי בית הכנסת מי יודע כמה שנים. ———

לפני חדשיים מתה עלי אמי, והגם שבת שמונים ושלוש היתה במותה, בכל

זאת הצטערתי על מותה, כאלו אבדתיה בחצי שנותיה. כבימים הראשונים רצתי לבית הכנסת, עטוף בטלית ועטור בתפילין עברתי לפני התיבה ושפכתי את שיחי בתפילה ובאמירת קדיש. התפללתי בכוונה, עד שכמעט לא הרגשתי בשאר המתפללים. אבל כעבור כמה ימים מצאתי שרובם מתפללים על מנת לקבל פרס, פשוט, מפני ששכירי תפילה הם, ותפילתם — כלוחשים על המכה, התפילה מכנית היא, כולה מן השפה ולחוץ. הכל נעשה בחפזון והרושם הוא, שקובעים לאלוהיהם כמה רגעים. החילותי להרגיש ריקנות וליאות בלבי. האויר חנק אותי עד שצר היה לי המקום. בתחילה נעדרתי מן התפילה פעם או פעמיים. אבל במהרה שמתי קץ לכל זה, מפני שלא יכולתי למלא את תפקידי במחזות כאלו. הוא שאמרתי, כי החיים פה אינם מענייינים, אינם מספיקים וחסרים כל יופי, ולנתק את העבותים שבהם נקשרתי כמעט מבטן ומלידה, גם כן אי אפשר.

שמחה זאב זאלצמאן

[יג]

ערב יום א׳ לחשבון עוונות, תרצ״ט
4 באוקטובר 1938

דניאל * חביבי,

את חטאי אני מזכיר היום. כששבתי הביתה מעבודתי, ערב יום הכיפורים, מצאתי את המטעמים ששלחת לי. ואף על פי שטרוד הייתי בהכנות ליום הגדול, לא יכולתי למשול ברוחי ויצרי תקפני לטעום מן המטעמים עד שאחרתי בסעודה המפסקת. ככה נכשלתי ולא הארכתי באכילה ושתייה כדאיבעי, וכן למחרתו, היינו ביום הכיפורים, כשסרתי לביתי להנפש מעט מעמל ה״עבודה״, נכשלתי שוב במטעמים שלך ואחרתי לתפילת מנחה. נחמתי האחת היא, שכל זה ארע לי בימים שאין איש מישראל נתפס על עוונותיו. בוודאי תזכור מה שדרשו על הכתוב ״ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר״ וכו׳, וכי ראשון הוא? הלא חמישה עשר הוא? אבל ראשון הוא לחשבון עוונות. כאילו כביכול אומר: הנח להם לבני ישראל, שטרודים כל השנה בדאגות שונות, אקרא להם דרור בשני שבועות הראשונים לחודש השביעי מעוונות ומחטאים ומפשעים, יצאו נא וישחקו מעט, יחטאו קצת עתה, כדי לגוון ולרענן את חייהם.

* דניאל פרסקי, סופר ומחנך, ר׳ מכתביו 163—178.

עתה הרשני להודות לך על ברכתך ותשורותיך. בוא וראה מה בין ברכת סוחרים לבין ברכת סופרים: אני ברכתיך בלוח קטן, שלא עמלתי בו כלל אלא קניתיו, כדרך כל התגרין, אבל אתה ברכתני ביגיע כפיך ו"האכלתני" מטעמים. היה ברוך!

שלך ש. ז. זאלצמאן

[וראה מכתב 164]

[יד]

6 ביולי 1939

לכבוד הרב הנכבד, צעיר בשאיפותיו וזקן בתורתו ובחכמתו, חיים טשרנוביץ *, שלום וברכה.

אחרי הרהורים רבים ואחרי שבאתי בדברים עם כמה אנשים, באתי לידי מסקנה, שאין אף אחד ידוע לי בין היהודים האמידים, המרגיש בהעדר של שבועון או ירחון ספרותי עברי. רובם אינם מתעניינים כלל בספרות עברית ואלו שמראים את עצמם כמתעניינים, אינם יודעים להבדיל בין קודש לחול, או שלא איכפת להם, אם השבועון העברי, שנותנים הם לפעמים עיניהם בו, עומד על הגובה הספרותי, שאנשים כאדוני דורש ממנו, אם לאו. מפני שבכלל, קנה המידה שבו הם מודדים לעומת זה של אדוני, הוא כזרת לגבי אמתו של עוג. לכן, אם נחכה עד אשר נמצא אנשים נכונים לתמוך ביד נדיבה בירחון הספרותי, שאדוני התווה לפניו, מפני שלבם אל הספרות והמדע הישראלי באמריקה, כי אז נתאכזב ותקוותנו תהיה לנו למפח נפש. ירא אני, שדברי יחזו בעיני אדוני כיוהרא, כאילו הוצאתי את עצמי מן הכלל, לכן רצוני להעירו שלא כן הוא. כשדיברתי על היהודים, שעליהם המשפט, הגם שלא בין האמידים חלקי, הכללתי גם את עצמי ביניהם. האמת היא, שאדוני והד"ר רייזין פעלו עלי לטובה. לכן, לדעתי, אם ברצונכם לגמור את הדבר, כי אז על אדוני ורעיו בתורה ובחכמה לבוא בדברים עם היהודים בעלי־היכולת, למשוך אותם אחד אחד, ואז בטוח אני שיעלה בידו, אבל אחרי שיסרבו לי יסרבו גם לו. אם יעלה בידו להאציל על אציל־הרוח ישראל מץ לאסוף כמה מידידיו ומכיריו בביתו, אז אשמח מאד להשתתף עמו בעבודתו, אבל בלעדיו תבוסתי תהא שלימה.

בהוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

* ידוע בספרות בשם "רב צעיר". היה חוקר ידוע במקצועות התלמוד, וכן עסקן ציוני ותיק. בניו־יורק יסד את ה"בצרון". ר' מכתביו 91—106.

[טו]

[ראה מכתב 93] 16 במרץ 1940

לכבוד "רב צעיר", שלום וברכה,

בין הלאוין שנזהרתי כל ימי היה לבל להבטיח דבר שלא אוכל לקיימו, ולבל אומר לשואל: "לך ושוב ומחר אעשה". הראשון אב והשני תולדה, או תוצאת הראשון, שהראשון גורם וגורר אחריו תמיד. עתה ירא אני, שנכשלתי בשניהם, אם לא בלאוין ממש אז באבק של הלאוין. נחמתי האחת היא, שלא בזדון עשיתי זאת ולא מרוע לב, אבל אדרבה, יצר הטוב שבלבבי לא נתנני לסרב לגדול שכמותו. בכל פעם, שאדוני שואל ממני דבר שידעתי שלא אוכל עשותו אמרתי לו כך בפה מלא. אבל כשהפציר בי, לא יכולתי לשים את מצחי נחושה ולדחפו בשתי ידים, ומיראה, כמובן, לא מיראה ממש, אבל מיראת הכבוד החרשתי ולא אמרתי שום דבר, הן או לאו, אבל העברתי את הדברים לענין אחר. ואם יש מקום לשאלה עבירה זו מה היא, אסורה או מותרת, זו אך להלכה, ומי עוד כאבי תולדות ההלכה, הפוסק האחרון בדורנו, לחרוץ משפט? אבל למעשה נתפס אני על שלא שניתי ושילשתי הלאו שלי, שלא ישען עלי, ואתו הסליחה. עתה רצוני ללבן הדבר ולהגיד לו בפירוש, שלמרות אהבתי אל ה"בצרון" אי־אפשר לי לשנות את טבעי וליהפך בין לילה לגבאי, אחרי ששנאתי את הגבאות כל ימי. תמכתי ב"בצרון" משלי יותר מכוחי. ואף על פי שטרוד אני בהרבה עניינים הייתי ואהיה שמח תמיד לראותו ולדון עמו, לפי עניות דעתי, על כל הבעיות של ה"בצרון", אבל כשם שאי אפשר לאדוני לעשות דברים הנעשים בכל יום בשוק היהדות, כך אי אפשר לי לעשות דברים שהיו לי לזרא. בטוח אני בישרת לבו שלא ידיננני לכף חובה ושלא יחשוב לי זאת לעוון.

בהוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

[טז]

[ראה מכתב 133] 25 ביוני 1940

לידידנו הנכבד הרב צבי הירש מאסליאנסקי *,

שמחתני מאד במכתבך הנעים, שהגיעני רק אתמול. קראתיו ושניתיו ואחרי שובי מלשכתי הביתה קראתיו שוב לרעייתי וכמו חיים עברו לעינינו הימים שבילינו, אני ורעייתי ושני ילדי, בחברתו, על ה"ניו־אמסטרדם",

* מטיף לאומי מפורסם. ראה גם למעלה ב"תולדות חיי" ובסוף "זכרונות ראשונים".

שהשיטה אותנו לפני שלושים ושתים שנה לניו־יורק. ברחנו אז מעבדות לחירות, מאפילה לאורה, אבל מה הוא המצב הרע והמר של בני ישראל ברוסיה תחת ממשלת הצר אז לעומת ההרס והאבדון של כל אירופה ואוכלוסיה עתה? ועוד יד הזדון נטויה! ומי יודע, אם לא יזיד להניף את ידו גם על ארצנו זאת, הארץ האחת שבה עוד השמש זורחת לנו. שבימינו יחשך אורה לנו כמעט בכל העולם, בוודאי לא פיללנו.

בשלום וברכה מרעייתי וממני להגברת מאסליאנסקי ואליו.

ברגשי כבוד,

שמחה זאב זאלצמאן

[יז]

באחת הישיבות של ה"רקונסטרוקשוניסט", מיסודו של הרב פרופ' מרדכי מ. קפלן, חיוויתי את דעתי נגד כמה דברים בשיטתו. פרופ' קפלן העיר על כך כי אף שאני יהודי טוב מבחינה לאומית — לא כן הדבר מבחינה דתית. וכאן אנו מוצאים ענוותנותו של אדם גדול, איש אמת וטהור מידות: למחרתו שלח פרופ' קפלן מכתב אלי ובו הביע צער וחרטה על המלים שהשמיע כנגדי בעידנא דריתחא וביקש ממני סליחה על שהעליב אותי.

6 בינואר 1943

להרב הגאון ד"ר מרדכי קפלן,

מכתבו מיום שני לחולף גרם לי צער גדול. כל מלה של ריצוי, פיוס וחרטה שבו חדרה אל לבי כמדקרות חרב. הצטערתי מדוע אני סבותי דברים כאלו מפיו.

לאמיתו של דבר אגיד שלבי דווה מאד בשבת ההיא, אבל לא על איזו פגיעה בכבודי, אך על תוחלתי שנכזבה. בתומי האמנתי, שמחותנו הזמין אותנו בכוונה לתת לכולנו שעת כושר לדבר ככל אשר יהיה עם לבנו, ואפילו להטיח דבר נגד הסידור החדש או רקונסטרוקשוניזם, כי לא מסיני הם. מוטב שנתעניין בהם, אף אם לא בדעה אחת אנחנו בכל הפרטים, מאדישות ומשוויון נפש גמור. ואדוני, לא אך לא יתנגד לבקורת חפשית. אך אדרבה, יעודד אותנו, בני חורין, החיים בארץ החופש, לחוות את דעתנו, כלומר: שאלו, בני, שאלו. ותחת לכוף את ההר עלינו, ירד הוא אלינו וכיד ה' הטובה עליו ידריך וירומם אותנו לאט־לאט אל ההר. ואם מוכים אנחנו בסנוורים או בספקות, הוא יאיר לנו את הדרך ויסיר מאתנו כל ספק.

אדוני מרשני להראות את מכתבו לכל המסובים בבית מחותנו בשבת ההיא. אדוני בוודאי חושב שחרה לי על שפגע בכבודי ולכן אראה מכתבו ביוהרה, כלומר, ראו רבותי, האי גברא רבא מבקש סליחה ממני. שחצנות כזאת היתה תמיד ממני והלאה. יאמין לי שחס אני על כבודו יותר מאשר על כבודי.

אדוני בוודאי זוכר, שבאמצע השקלא וטריא בבית מחותנו, הוכיח אותי על שדיברתי בגוף שלישי. אבל אני התכוונתי אז ליששכר טהוי, שאדוני ביקש אותי לראותו ולדבר אליו, אך לא רציתי להזכיר את שמו ברבים בלי רשות מאדוני.

הבאתי את כל הדברים האלה לא להאשים אותו ח"ו, אך אדרבה, להוכיח על אמון לבבי, על רגשי הכבוד, הידידות והריעות אליו ולכל משפחתו בכל עת ובכל שעה, בין שמסכים אני עמו בכל דבר ובין אם אינני מסכים.

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[יח]

14 בינואר 1943

לסופר המפורסם ד"ר יעקב קלצקין,

קודם כל אני רוצה להביא לו את תודתי ותודת אשתי על הכבוד שחלק לנו לבקר אותנו בביתנו. כמו כן אני מבקש סליחה ממנו על הזמיננו אותו כמעט בשעה האחרונה. כשהדברים כתיקונם והחיים נורמליים, נשפים כאלה נערכים ומסודרים הרבה ימים למפרע. אולם עתה, בזמן שעם ישראל טובע בדמו וכל העולם שרוי בצער ובננו האהוב, שנפשנו קשורה בנפשו, נתון בסכנה בכל עת ובכל שעה, הכל נעשה בחפזון, בלב נפעם, מפחד מה ילד יום, ובכן הזמנו את כל ידידינו, שאדוני נפגש עמהם בביתנו, ואדוני בתוכם, בו ביום.

עתה רצוני לדבר עמו על ענין חשוב לי מאד. הדבר כן הוא. כאשר הגיד לי אדוני כמה שילם בעד העתקת ספרו, באותו רגע רציתי להציע שאדוני ירשני להשתתף בשכר ההעתקה, אבל לא הרהבתי עוז להגיד לו זאת בפניו. ובכדי שלא להחמיץ הדבר, אני פונה אליו במכתבי זה, בתפילה שלא ישיב את פני ריקם. ואל ירע בעיניו לקבל ברצון את מנחתי הדלה, אף על פי שזר אני לו מתמול שלשום. אנשים גדולים כאדוני, משמנם ומסלתם של סופרי עמנו וחוקריו, כל העולם לא נברא אלא בשבילם, ובכל זאת הם נוטלים קב חרובים, ואנחנו נוטלים השאר, לכן שלו הוא נוטל.

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 184]

[יט]

19 בינואר 1943

למר קלצקין הנכבד,

מכתבו מ־18 דנא קבלתי. בנוגע לענין שעליו דיברתי במכתבי הראשון, הדבר נתון בידו, וכטוב בעיניו יעשה. מצדי, כבר קבלתי שכרי כפליים, מכתבו היקר וספרו רב הערך שהואיל לשלוח לי. כי לא הרי הספר כהרי פרקמטיה. אין מחיר קצוב על ספרים. הכל תלוי במחבר ובחשיבות של הספר. לכן, אם נא מצאתי חן בעיניו, אל נחזור שוב אל הענין הזה. אך אדרבה, אם באיזה זמן מן הזמנים ימצא אדוני שיש לאל ידי להביא לו איזו תועלת, באיזה אופן שיהיה, אסיר תודה אהיה לו, אם יטלפן או יכתוב אלי ואשמח מאד למלא את שאלתו.

בהוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 183]

[כ]

[ראה מכתב 99]

ז׳ באייר תש״ד

2 במרץ 1944

לכבוד ידידי הרב הגאון חיים טשרנוביץ,

מכתבו מחוהמ״פ קיבלתי. לא עניתיו עד עתה יען, האמת אגיד ולא אכחד, שמכתבו עשה עלי רושם בלתי נעים, ויראתי שמא אכשל בלשוני. לכן אמרתי מוטב שיעברו כמה ימים. בינתיים אשקול את תלונתו בקור רוח ובדעה מיושבת ואראה ״הכצעקתה״. עתה, אחרי עיון רב, באתי לידי מסקנה, שלאו בעל דברים דידיה אני. בעל דברים דידיה הוא הקורא העברי, שלא איכפת לו כלל, אם אדוני ימשיך להוציא את ה״בצרון״ אם לאו. הקורא העברי הוא שלא איכפת לו אם כתבי רב צעיר יראו אור אם לא. ואני מה, שבחר בי, או יותר נכון שתפס אותי והושיבני על כסא הנאשמים, מעין שעיר המשתלח בעוון הקוראים העברים שאינם שמים לב אל ה״בצרון״?

במכתבו מאשים אותי אדוני שעומד אני מרחוק הן בכסף והן בעבודה. אולם זה לא נכון. אדרבה ואדרבה. אני עמדתי לימינו מהיום הראשון שהחליט להוציא את ה״בצרון״ לאור. רבתי את ריבו, ערכתי את דינו לפני הוועד הכספי של ההנהלה הציונית, היללתי ושיבחתי את ה״בצרון״, שאמנם ראוי הוא לתהילה, בפני ידידי ומכירי, לעודד אותם, שיבואו לעזרתו. ערכתי ראיון

אחרי ראיון בינו ובין ידידי, הייתי לו לפה ולמליץ, תמכתי ב"בצרון" מיום הווסדו עד היום הזה, ועכשיו שתמכתי, משפטי נחרץ כאילו לא תמכתי. תמיכתי כבר הגיעה לאלפיים דולר, סכום ראוי והגון, לפי השגתי ומצבי, ואדוני מבטל את זה כעפרא דארעא. ואם סכום כזה, בינו ובין שאר תומכי ה"בצרון" מה הוא, גם אז אין לו רשות לבטל מנחת עני שהיתה תמיד רצוייה כעולה שמנה.

סירבתי לקבל עלי הנשיאות של ה"בצרון", לא מרוע לב, אלא, אדרבה, משום שיודע אני ומכיר את האחריות של נשיאות כזאת, ולא רציתי להתקשט באיצטלא של הנשיאות בזמן שלא האמנתי כי הנשיאות תצליח ולא רציתי לעשות את מלאכתי רמייה. קיבלתי עלי את הנשיאות ב"הרצליה", רק לאחר שאדוני בעצמו הפציר בי. ואם אשמש עתה בשני כתרים, אשאר קרח מכאן וקרח מכאן. גם בלעדי "הרצליה" הייתי עמוס בעבודה ציבורית: המגבית המאוחדת, החברה להרמת קרן היהדות, חינוך עברי ועוד ועוד. ועתה כמעט שאין לך יום שאין לי ראיון, פגישה או אסיפה, עד שאין לי פנאי לעשות לנפשי. בחדשים האחרונים לא קראתי אפילו ספר אחד, וזו אבידה שאינה חוזרת.

בידידות והוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 100]

[כא]

[ראה מכתב 102] ו' שבט תש"ה

20 בינואר 1945

לכבוד ידידי הרב הגאון חיים טשרנוביץ, שלום.

תודה רבה לאדוני בעד מכתבו מיום 14 דנא. לא עניתיו עד היום ולא החזרתי לו את ההעתקה של מכתבו אל ידידינו, כי חליתי במחלת השפעת והרופא אסר עלי לעזוב את מיטתי עד היום.

בקשר עם מאמר הרמב"ם במורה נבוכים פרק נ"א, כשהרשיתי לעצמי להרהר אחרי דבריו, לא היה זה ביחס למשפטו שהוציא על האנשים "אשר הם חוץ למדינה" (אף על פי שגם משפטו זה נפלא ממני, אבל על זה להלן), אלא על מה שאמר "ואשר הם במדינה, אלא שאחוריהם אל בית המלך... הם בעלי אמונה ועיון, אלא שעלו בידם דעות בלתי אמיתיות, אם מטעות גדולה, שנפלה בידם בעת עיונם, או שקבלו ממי שהטעם. ואלו הם אשר

יבוא הצורך בקצת העתים להרגם ולמחות זכר דעותם". ה"שם טוב" עוד מוסיף נופך משלו "להרגם ולאבד זכרם".

והלא אי אפשר לישב את דבריו, אפילו בדוחק, שדין אלו כדין מסית ומדיח, שחייב מיתה, יען ששם נאמר בפירוש "כי יסיתך אחיך... לאמר, נלכה ונעבדה אלהים אחרים", אולם כאן מדבר הרמב"ם על אנשים סתם, לאו דווקא "אחיך" או "מקרבך", ועל אנשים שעלו בידם דעות בלתי אמיתיות. לו הוציא הרמב"ם את משפטו משפט־מוות על אנשים שהובאו לפניו בפועל ממש, שנאשמו בדעות בלתי אמיתיות, היתה לפנינו, לפחות, עדותו הוא. ומי לנו גדול כהרמב"ם שחרץ את משפטם שדעותיהם בלתי אמיתיות הן?

אולם הרמב"ם הוציא את משפטו לדורות, שכל מי שעלו בידו דעות בלתי אמיתיות, אחת דתו להמית, ומי הוא הפוסק האחרון להורות לנו, אם הדעות האלו או האחרות אמיתיות הן אם לאו? הלא יתכן שדעות הרמב"ם עצמו בלתי אמיתיות הן ויש דעות כאלו, שהרי רבים חלקו עליו ועל דעותיו בה"מורה", שחשדוהו במינות ובכפירה. אטו כרוכלא אחשיב ואיזל את כל חלוקי הדעות עד ימות הרמב"ם ומימות הרמב"ם עד ימינו אנו? כל צד האשים את שכנגדו בדעות בלתי אמיתיות, אבל כל זמן ששני הצדדים חולקים זה על זה בפה, ושפיכת דמים מאן דכר שמיה, יחלוקו עד שיבוא אליהו.

כנראה הרגיש האפודי בזה ומפרש "ור"ל והם עובדי עבודה זרה", אבל הוא לא הגיד לנו מנין לו זה.

וכן משפטו על האנשים "אשר הם חוץ למדינה" אין השכל הולמו. לפי משפטו, דין אלו כדין בעלי חיים שאינם מדברים, כלומר דינם כדין בהמות. ולכן, לפי דברי המשנה שהביא אדוני, ששור של ישראל שנגח שור של עכו"ם פטור, כן שור של ישראל או אפילו ישראל עצמו שהרג אחד מהאנשים, שדינם כדין בעלי חיים שאינם מדברים, גם כן פטור. אבל, כל זמן שלא אמר הרמב"ם בפירוש שיש צורך להרגם, אין לנו רשות לבנות תלי תלים על דבריו.

בכבוד וידידות

שמחה זאב זאלצמאן

[כב]

5 בנובמבר 1945

כבוד הרב ד״ר מרדכי קפלן,

בתשובה על מכתבו מיום א׳ דנא: אל ירע לבבו שמא העמיס עלי ענין לענות בו. לא מניה ולא מקצתיה. אדרבה, תודתי לו, בעד ההזדמנות שנתן לי להשתתף בדבר הקרוב ללבי. לבי על אנשים כמר ——— שהם משמנה וסלתה של יהדות אירופה, שחייהם נזדעזעו מהיסוד עד הטפחות, כשהאדמה, שהרטיבוה בזעת אפם, הקיאה אותם בלי חמלה אל ארץ נכריה, בין אנשים זרים, המביטים בשאט נפש על גרים ופליטים. מה שמכאיב ביותר הוא, שרבים מאחינו היושבים כאן לבטח באין מחריד, שכחו את יום בואם הנה ומקלם בידם, ועתה אינם יודעים את נפש הגר, ביחוד אם הגר אסטניס הוא מלצעוק בקול רם ולתבע בפה, להכריז על עצמו בקולות וברקים, שהביא משנתו בידו. ואפילו האינטלקטואלים שבינינו, תחת לקבל את חבריהם שתורתם אומנתם בסבר פנים יפות, עינם צרה בהם, כאילו הללו באו הנה לקפח את פרנסתם.

בידידות והוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

[כג]

[ראה מכתב 54] 26 בדצמבר 1945

לידידי הנכבד ד״ר יקותיאל גינצבורג *,

יסלח לי אדוני על כי מאחר אני בתשובתי למכתבו מיום 23 באוקטובר. בימים האחרונים הייתי טרוד כל כך עד שלא מצאתי פנאי לכתוב לו. בנידון כתיבת המאמר על אחיו המנוח **, לצערי לא אוכל למלא שאלתו. נסיתי כמה פעמים לכתוב טורים אחדים, אבל לא רציתי להוציאם מתחת ידי, כי יראתי, שהרושם יהיה כאילו מגמתי היחידה היא לכתוב מעין ״אני מאשים״ על רודפיו של המנוח. לכן אמרתי, שב ואל תעשה עדיף מלהתגרות עם יריביו. כי מה בצע לעורר ריב עתה, החסרי מדנים אנחנו? זה לא ישיב את שמעון גינצבורג אלינו עוד. ומאידך גיסא, לכתוב על המנוח ולעבור

* מתימטיקון, מיסדו ועורכו הראשון של ״סקריפטה מתמטיקה״.
** הכוונה היא למשורר העברי שמעון גינצבורג.

בשתיקה על כל העוול שנעשה לו, גם כן לא הייתי יכול. כי מי עוד כמוני יודע את כל הרדיפות והנגישות שהתחוללו עליו מהיום הראשון שיזם ליסד את קרן התרבות עד יומו האחרון? הלא האספה הראשונה, ליסודה של הקרן, נתקיימה בביתי, בנוכחות חמישים או ששים איש, משמנה וסלתה של יהדות ניו־יורק, ומני אז הוא נהיה אצלנו כמעט לבן בית. ואף על פי שהיה תמיד מתון בדבריו, לא היסס לדבר בפני על הכל.

מספרים על אחד מגבאי צדקה, שחזר על הפתחים לבקש נדבות בשביל בית־יתומים ונכנס פעם אל בית עשיר אחד, שהיה נודע ככילי וצר עין. הגבאי התחיל לדבר על לב העשיר ולעורר את רחמיו על היתומים, אבל העשיר מאן לשמוע אליו וצווהו לעזוב את הבית וכשהלז הפציר בו, קפץ עליו והיכהו. הגבאי, תחת להשיב מלחמה שערה, פנה אל העשיר ואמר: "הלא המהלומות הללו בשבילי הן, ועתה, היתומים מה יהיה עליהם, מה תתן בשבילם?" וכן היה מרגלא בפומיה של ד"ר שמעון גינצבורג: "הספר העברי מה יהא עליו?" והוא היה מן הנעלבים ואינם עולבים, מוחל על כבודו, אבל תובע תמיד את כבוד הספר העברי. לעולם לא אשכח את האספה האחרונה של קרן התרבות. המנוח שב מדרך באותו היום או ביום שלפניו. פניו היו חוורים ונפולים קצת מעמל־הדרך. בצחוק הקל, שרחף תמיד על שפתיו, סיפר לנו על פגישותיו הרבות עם יהודים נלבבים, שעוד לא עממה הגחלת בלבותיהם. סיפר על עבודתו הקשה ליסד ולארגן חוג עברי בכל עיר ועיר, דיבר בהתלהבות על פעולתו להפצת הספר העברי, ביחוד במקומות שעמדו מחוץ לרשות הקרן, ועל סידור מגביות שם. אחד מן הנאספים הביע את דעתו, שאין רשות לקרן להפיץ שם ספרים, והמנוח השיב שהפצת ספרים לחוד ומגבית לחוד. הדברים אך יצאו מפיו ומכל עברים הרעימו עליו, כאויביו כאוהביו, על לא עוול בכפו, אלא רק מפני שהרגיז את מנוחתם במאמציו הבלתי פוסקים ובמסירות נפשו לתרבות העברית. מתחילה השתדל המנוח לשכך את חמתם, אבל כשהנאספים עמדו על דעתם, כי אסור לו לחזר אחרי קוראים עבריים, קפץ ממקומו, פניו הלבינו כסיד ויקרא בקול רוטט כי מעולם לא הסכים, ולעולם לא יסכים, למכור בכסף את הרשות והזכות של הקרן להפיץ את הספר העברי, וכי התנה עם קרן נורמאן בפירוש כי אין האיסור לערוך מגביות כולל הפצת ספרים, כי לולא זאת, הספר העברי מה יהא עליו.

שמעון גינצבורג, הסופר והמשורר בחסד עליון, הקסים וליבב אותי במסירותו לעבודתו לטובת התרבות העברית. כל ימיו היה נע ונד ממקום למקום, מעיר לעיר, מבית לבית, דיבר, נאם, ביקש והתחנן עד שנתנו לו

אזנים קשובות. הוא עבד בלי הרף, אף על פי שידע כי בנפשו הדבר.
חבל על דאבדין ולא משתכחין.

המכבדו, ש.ז. זאלצמאן

אם אדוני ירצה לצטט ממכתבי, כולו או מקצתו, הרשות בידו.

[כד]

18 באוגוסט 1946

לכבוד מר שמואל פישמאן, שלום וברכה!

ידידי היקר,

מכתבו מיום 13 דנא הגיע ללשכתי אחרי עזבנו את העיר לשבועיים או לשלושה. הרבה תודות לו מרעייתי וממני בעד הזמנתו. נמצאים אנחנו עתה במלון "מאונט ושינגטון" בניו־המפשיר. לולא זאת בודאי היינו שמחים לבוא עמכם אל המחנה. אם מחשבה מצטרפת למעשה, אז אני מבקר את "מסד" בכל שנה ושנה. חבל שטרדות שונות מנעוני מלבצע את מחשבתי.

נקווה לימים טובים מאלו, כשבנינו ובנותינו נתפסים ונדונים למוות על לא עוול, אלא על שמסרו את עצמם בעד ארצם ובעד עמם. נקווה שהאדמה, שהקדושים הרטיבו בדמם, תקיא מקרבה את צוררי היהודים, את הצבועים, העושים מעשי היטלר ודורשים שכר כגואל ומשיח ואז נעלה בקיץ הבא אל "מסד" ונשמח בלב שלם.

בשלום וברכה לו ולכל הנלווים אליהם, ביחוד למר שולזינגר וכל כת דיליה. לולא הם, בעלי החלומות האלו, הקמים בכל דור ודור להלחם בעד קיומנו, המייסדים "הרצליה" פה, "מסד" ואמנות עברית שם, כי אז היינו טרף לשיני המתבוללים.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[כה]

ערב ראש השנה תש"ז
25 בספטמבר 1946

דניאל * חביבי,

זה כשבועיים שקיבלתי תשורתך "לכבוד הרגל". סלח ומחל על שלא עניתיך עד עתה. טרוד הייתי בעסקי שמים ובעסקי ארץ.

בעסקי שמים, לא שהימים הנוראים ממשמשים ובאים. הימים הנוראים התחילו ביום שצוררי ישראל התחילו לדרוש תלי תלים דרשות של דופי בהצהרת בלפור, אך ורק כדי לעשוק את העם היהודי מזכויותיו בארץ־ישראל, מהיום שהצבועים, העושים מעשי היטלר ודורשים שכר כגואל ומשיח, סגרו על מסגר את מקום־המקלט האחד, שהיה מוכן ומזומן לקלוט אל תוכו את אחינו האומללים, שרידי אלה שהועלו על המוקד בכבשני האש שהחיות הטורפות הציתו בנו. ומני אז הימים הנוראים נמשכים כיומא אריכתא.

אלא, עסקי שמים — פושטים אנחנו יד אל רחמנים בני רחמנים, לעורר חמלה על אחינו הנאנקים והנאנחים, "שנוררים" אנחנו, דופקים על פתחי נדיבים, מכריזים אנחנו בפומבי על פצעי אחינו ודורשים את שילומיהם.

בעסקי ארץ, לא שעסוק אני בבנין הסוכה, לא מנה ולא מקצתה. לא נגעתי בה אפילו באצבע קטנה. רב לנו סוכות של ארעי, ולמה נוסיף עליהן? אלא עסקי ארץ, פשוטו כמשמעו, שאיפות ודאגות. הכל אצים, רצים, דוחפים איש את אחיו וגם אתה נדחף עמהם, נסחף עם הזרם. ודא עקא שאין איש שם על לב, שואל "לאן?"

ועתה, ידידי, קח נא את תודתי בעד הספר ששלחת לי. דורשי נוטריקון ימצאו שהספר הזה יהיה למז"ט לך ולעם ישראל כולו.

בשנה טובה
שלך, שמחה זאב זאלצמאן

[כו]

17 בדצמבר 1946

לכבוד הרב הגאון חיים טשרנוביץ, שלום וברכה,

בקשר עם הצעת מר... שאדוני יסע עמו הנגבה, חוששני, שמא אחרי שאדוני יאכל וישתה, ואולי אף יישן עמו בחדר אחד, יהיה דומה בעיניו לקיתון של חרס. בכלל, מי יודע מה צפון לאדוני שם, כשיתארח אצלו

* דניאל פרסקי.

שלושה או ארבעה שבועות רצופים. אולי יהא איש על רעהו למשא ויתפרץ סכסוך ביניהם, ונמצא שם רב צעיר מתחלל.

לכן עצתי והצעתי, שאדוני לא ידור בכפיפה אחת עם איש זר לו מתמול שלשום, אלא ילך שמה לירח ימים או יותר, כדרך כל העולים שמה, היינו בדרך כבוד, ולא יהיה סמוך על שולחן אחרים. ואני אחשוב לי זאת לזכות מיוחדת, אם כל ההוצאות תהיינה על חשבוני. אני שולח לו עתה המחאה על סך חמש מאות דולר, ואם ההוצאות תעלינה יותר מהסך הנ"ל, אשלם הכל בשמחה רבה. ילך ויעשה וינוח כאוות נפשו. יסור אל המלון אשר יבחר, יבלה הזמן עם כל מי שיבחר ולא יהא תלוי בדעת אחרים.

מובן שאין רצוני להגיד, שטוב אני מן האחר. כמוני כמותו, אבל מכיוון שאני לא אהיה כרוך אחריו, אין מקום לאי־הבנה. תנאי אחד אתנה, שאדוני ישתמש בכסף הזה רק להוצאות נסיעה זו.

באהבה וידידות

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 103]

[כז]

18 בפברואר 1947

להרב הגאון ד"ר מרדכי קפלן, שלום וברכה,

אלפי תודות לו בעד ההעתקה האנגלית ממאמרו "הוראת התנ"ך בזמננו" ששלח לי. שמחתי עליה כמוצא שלל רב. המאמר הזה ושלפניו "מטרת החינוך היהודי באמריקה" חשובים מאד מן הצד החינוכי, כגישה חדשה אל תפקיד הוראת התנ"ך בהתאם לרוח הזמן. למטרה זו הוציא אדוני מהדורה חמישית, גדר את הפרדס שבו היו אבותינו נכנסים ויוצאים בשלום, בלי דבר מפריע אותם אז מחוצה לו, בנה חומה מסביב לו להיות למגן לבניהם אחריהם במלחמתם בעד קיומם, נגד ההתקפות האורבות להם בזמננו מבחוץ.

אבל לדעתי יש עוד חשיבות אחרת למאמרים האלה, ולא פחותה מן הראשונה, והיא, שרבים מאתנו, שאין להם הזמן לקרוא את ספריו, ימצאו במאמרים האלה בזעיר אנפין את השקפתו הכללית על היהדות בכלל ועל קיומה של היהדות בפרט, את עמדתו אל הבעיות המיגעות את היהודים והיהדות יחד, את התמסרותו ודאגתו לחנך את הדור הצעיר על ברכי התורה והיהדות.

מובטחני, שכל מלה ומלה בהתראתו נגד ויתור זכותנו ותביעתנו על ארץ

ישראל, שחיבת ציון היא מקור כל הערכים הדתיים, או שהאלוהים הוא הרצון והכוח להתגבר על כל המכשולים, השאיפה להגיע אל על במידות טובות, דבריו על רגש הקדושה, הענוה, ההוראה והאמונה, כל הדברים האלו יעשו, כמו שעשו עלי, רושם חזק על כל קוראיהם.

ביחוד רציתי את המאמר בשביל אחדים, דווקא ממקורביו, שהסידור שלו הוא להם "כל בו", כאלו כל מה שאדוני אזן וחקר במשך כל השנים, בו. ואם ה"סידור" לא מצא חן בעיניהם, אז הם אומרים לא רק חסל סידור אלא חסל הכל.

———

ה' חננו בנהורא מעליא, ואני תפילה שיתן לו בריות גופא וחיי אריכי, שיוסיף להעניק אותנו מתורתו וחכמתו כיד ה' הטובה עליו.

בהוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 190]

[כח]

23 בנובמבר 1947

לכבוד ידידי היקר והנכבד הר' זלמן שניאור,

בשובי מליקווד, שמפני מחלת אשתי התמהמתי שם עמה כשבועיים, מצאתי את מכתבך מיום 6 דנא. והנני מודה לך מקרב לבבי בעד ההזדמנות שנתת לי להשתתף בחג היובל של המחבר, שאני מכבד, מוקיר ומעריץ מאוד מאוד, ולסייע בהוצאת ספריו. אני חושב לי באמת לזכות מיוחדת להיות בין המסייעים להוציא את הדבר אל הפועל.

אבל לצערי, מפני צרכי עמנו המרובים, שכמעט אין לך יום אשר לא אהיה נתבע לאיזה דבר, אין בכוחי להוציא מכיסי את האלפים הדרושים, ולדפוק על פתחי נדיבים גם כן לא אוכל. קצתי לבקש ולהתחנן לפני אלה שלא קראו ולא שנו, שאינם יודעים להעריך את ערכו הרם של המחבר. ואלו ששמעו את שמעו — מובטחני, כי הועד כבר פנה אליהם. לכן, אם טוב וישר הדבר לפניך, תקח את האלף, שכבר תרמתי למטרה זאת ——— ותצרפו לאלף הרצוף ותזכני בהוצאת ספר אחד.

בנידון לשער הכבוד, אם ימצאו קופצים עליו, שיאבו לשלם בעד הכבוד הזה, תנהו למי שתתן. אני עשיתי ועושה את שלי שלא על מנת לקבל פרס. וכן הדבר עם מאתים וחמשים הטפסים: אם תוכל למכרם, מכור אותם ובוא

על שכרך, אבל, אם סוף סוף תחליט לזכני בשער הכבוד, אהיה אסיר תודה לך, אם תפתח לי שער בספר עברי, השפה הקרובה ביותר ללבי.

בפריסת שלום מבית לבית

מוקירך ומעריצך ש.ז. זאלצמאן

[כט]

12 בספטמבר 1948

(מאידיש)

ידידי חשוב מאד, מר א. לוצקי,

האגדה מספרת, כי חכמי ישראל התאוננו לפני המלך דוד על מצב פרנסתם הקשה. אמר להם דוד, כי ילכו ויתפרנסו זה מזה. טענו כנגדו חכמי ישראל: "אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו".

מילא, מה שענה להם דוד המלך על דבריהם לא חשוב לפי שעה, אולם צודקת בהחלט טענתו הראשונה, שקיימת חובה של האחד כלפי חברו וכן דבריהם של חכמי ישראל, כי מן הקומץ המועט המכיר בחובתו לא תספיק החלה לברכת־המוציא.

ודאי שמן היושר היה, כי איש ברוך־כשרון כמו לוצקי יהיה חפשי מדאגת־פרנסה. באמנה, מן הראוי היה שיבלה עתה אי־שם על שפת הים או בהרים. לנו, החסידים, היה מובן יפה מה שאמרו חז"ל שאין השכינה שורה מתוך עצבות ודאגה. אך מה נעשה ואך קומץ קטן של אנשים מתעניינים בספרות, ולא כל שכן בספרות אידיש, עד שכמעט אין ביכלתם להשביע רצון כל הפונה אליהם. ותאמין לי, גם בהם אין להתקנא כלל וכלל. איך אתה אומר בשירתך? יש להם משהו שאינם צריכים לו והם צריכים למשהו שאין להם.

———

ידידך

ש.ז. זאלצמאן

[ל]

27 בספטמבר 1948

ידידים נאמנים אסתר וראובן *,

שמחנו מאד לשמע כי ראובן נתמנה שגריר ישראל ברומניה. הננו שולחים לכם את אחולינו הלבביים וברכתנו — ברכת מזל טוב. אשריך, ראובן, שזכית לכך. ויהי רצון שתצליח.

פה, ברחוב היהודים, שמחה ותוגה משמשות בערבוביה. שמחים למדינת ישראל, שקמה, אחרי אלפיים שנה, לתחיה ונעשתה עובדה חיה וקיימת. מצד השני ברור, שמלכות אנגליה הרשעה ואחדים ממשרד החוץ בושינגטון, ביחד עם אילי הנפט, מתנכלים לרעתנו ויעמדו לשטן על דרכנו.

לפני כמה ימים נתפרסם פה, כי תשעים אחוז מהעתונות בארצות הברית הגיבו ברצון על ישראל במלחמתו בעד עצמאותו. ולא רק הגאורים אלא אף רבים מן ההמון הביעו אהדה למדינת ישראל, ביחוד אחרי שהיהודים הראו את כוחם וגבורתם בשדה המלחמה. לדאבוני, כוח האגרוף עדיף בימינו מכוח היושר והצדק. אבל אין אנחנו רשאים להשלות את עצמנו. התגובה בארץ זו — היא אדישות מצד רוב המנין ואהדה ממקצתם, ותו לא. לו החליט משרד החוץ לתמוך באמת ובתמים במדינת ישראל — מובטחני שלא יהיו רבים מערערים עליו, אבל גם לא יכנסו בעבי הקורה, ללחום מלחמתו של ישראל נגד משרד החוץ, שהוסיף שמן למדורה. ולאו דוקא מלחמת ישראל אלא גם מלחמת איזה עם שהוא. כמדומני, שאם ימאן מרשל לתת עצמאות להפיליפינים באמתלא, שזה יסכן את מצבנו במזרח הרחוק, אם תקראנו מלחמה עם הסובייטים, לא ימצאו רבים פוצים את פיהם נגדו. התעמולה חזקה כל כך עד שאי אפשר להבר את התבן מן הבר. שונאינו במשרד החוץ ביחד עם אילי הנפט מלשינים עלינו ומרעילים אפילו את הטובים שבגויים נגדנו, יען כי בכלל אין ביניהם אף אחד שיהיה נקי לגמרי מארס האנטישמיות שהוא יונק עם חלב אמו.

— — —

בברכת שנה טובה לכם ולכל ישראל

שמחה זאב זאלצמאן

* הצייר ראובן.

[לא]

האַט ספרינגס, יום ו׳, ד׳ דחול המועד סוכות, תש״ט

22 באוקטובר 1948

לכבוד הרב הגאון ד״ר חיים טשרנוביץ,

ברכותינו ואחולינו בגמר חתימה טובה שלוחים אליו ולכל מרבית ביתו ממעיני הישועה החמים. פה אנחנו נדונים יום יום כפושעים גמורים, עפ״י ה״שבט מוסר״: ברותחין ובצוננין. הרופאים מבטיחים לנו שאחרי שמונה־עשרה טבילות נצא זכאים בדין, לא בנשמותינו, חס וחלילה, עוד היום גדול, אלא בגופנו, שנזכה לעלות ולראות את ישראל יושב לבטח, באין מחריד, על האדמה שהשקה בדמו.

כאלפיים שנה חיכינו וקווינו לנס מן השמים. עמים רבים, שאוכלוסיהם מעטים הרבה ממספר אחינו שנשרפו בכבשני האש, קמו לתחיה, ועתה הם יושבים ועטרותיהם בראשיהם על שולחן אחד עם שאר באי־כוח של האומות המאוחדות ומרעילים נגדנו אפילו את החסידים שביניהם. אבל לישראל לא אתרחיש ניסא. שערי־שמים ננעלו לפנינו. שונאינו אורבים לנו תמיד. כשזה נופל, זה קם. מלכות אנגליה הרשעה עשתה לנו מה שעשה עמלק בשעתו. כשישראל נס על נפשו מן התופת, נודד מארץ לארץ, עיף ויגע, באה אנגליה לחסום בפניו הדרך, להסגירו אל רודפיו, לשרפו חיים. ורק אז נפקחו עיני צעירי ישראל לראות, שציון לא תפדה במשפט. כל דאלים גבר. ואם לא יקום ישראל להלחם ולעמוד על נפשו וארצו, רק לשווא יעמלו חוזיו והוזיו. ואפילו עתה, אחרי שישראל הראה את כוחו וגבורתו בשדה־המלחמה, אויבינו מתנכלים בנו להפוך הקערה על פיה, לחלק מה שכבר נחלק שתי פעמים, לגזול ממנו את המעט שנתנו לו האומות המאוחדות ברוב דעות. אבל, היה לא תהיה, בני ישראל שחרפו את נפשם למות לא ירתעו ולא יחתו. הם לא יעזבו את הארץ שלקחו מיד אויביהם בדמם.

בשלום מבית לבית

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 105]

[לב]

ערב ראש השנה תשי״א
11 בספטמבר 1950

לכבוד ידידי הרב הגאון מרדכי קפלן,

———

עומדים אנחנו עתה לפני שואה נוראה, שעוד לא היתה כמותה. הולכים אנחנו מדחי אל דחי, ממלחמה קרה למלחמת אזרחים וממלחמת חרב איש באחיו למלחמת עולם מצומצמת בקוריאה. הלוואי שאש המלחמה המתלקחת בקוריאה תכבה לפני שתאחז בכל העולם, לפני שתנתן רשות למשחית להריג ולאבד בפצצות אטומיות אנשים, נשים וטף, ואולי להחריב את העולם כולו. לא עת לאשליות עתה. עומדים אנחנו על עברי פי פחת, ורק נס מן השמים לא יתן לתבערה להתפשט בכל הארצות. הקרבות הנטושים בקוריאה הולכים ונעשים מרים מיום ליום. עמדתנו שם, מבחינה צבאית, רופפת מאד, ודרושות תגבורות־צבא גדולות להכריע את הכף במערכה שהפרסטיג׳ה דורשת מאתנו לעמוד בה בכל מחיר. דרושים מאמצים גדולים, הרבה כוחות והרבה זמן, והמאבק הממושך יוכל חלילה לגרום להתפרצות מלחמת עולם חדשה.

מה שמכאיב ומדהים, שפקידים אחדים מהממשלה אינם נזהרים בדבריהם. אחדים מהם חותרים פשוט נגד הנשיא ויועציו. פקיד אחד אמר, שמלחמת תנופה עתה נגד הרוסים היא מלחמת מגן, וחלילה לנו לחכות עד אשר נותקף. השני אמר, שלא נסתפק עוד בהדיפת הפולשים בקוריאה אל הגבול הקודם, אלא נרדפם ונשמידם, מעבר לקו 38, והויכוחים על פורמוזה עלולים להביא את הסינים או את הרוסים, ואולי גם את שניהם, אל המערכה. תחת לנקוט בכל האמצעים שהמלחמה לא תתפשט, ממהרים הפקידים הללו להביא עלינו מלחמת עולם חדשה. כן גם יועצי הנשיא ושריו הפוסחים על שתי הסעיפים, ותחת לתת אוזן קשבת לדבריו של נהרו ולאגרותיו, דחפו אותו מהם בשתי ידים. אם לא הכירו בסין העממית בשעתה, כמו שעשתה בריטניה, לפחות לא היה להם להתנגד לקבלתה באו״מ, שהרי למעלה מכל ספק הוא שאין עוד מקום לנציגי סין הלאומנית באו״מ ושעליהם לפנות את מקומם לעממיים.

בינתיים עולם כמנהגו נוהג. מחיר כל הסחורות, וצרכי אוכל נפש ביניהם, עולים לא מיום ליום אלא משעה לשעה. בעלי התעשיה, הפטריוטים הגדולים, הצועקים חמס על הנשיא ושריו על שלא התערבו במלחמת האזרחים הסינית נגד הקומוניסטים, ממלאים עתה אוצרותיהם זהב על חשבון המלחמה הנוכחית ועל חשבון המלחמה העתידה לבוא. מפני יוקר המחיה דורשים הפועלים

העלאת שכרם והעלאת השכר תגרור אחריה האמרת מחירים כפולה ומכופלת, כרגיל. זהו מעגל קסמים, והקהל הרחב, הרחוק בדרך כלל מידיעת הפרטים, עומד מנגד. הוא קורא ובולע לתוכו את הכותרות הצעקניות בעמודים הראשונים של העתונים ומאמין באמונה שלימה בכל מלה ומלה של התעמולה שחלק אחד מן העתונות נוהג נגד כל דבר שריח של חופש נודף ממנו. זהו מצב נורא מאד.

אבל, היש לנו רשות להתלונן? הקולר תלוי בצווארנו. הדמוקרטיה היא אורח חיים לכלל ולפרט, ועל כתפי הכל חייב להינשא הבנין. כל אזרח חייב להתענין בכל הבעיות הלאומיות ובכל הפעולות לטובת הכלל. מה שטוב לזולתו טוב לו ומה שרע לזולתו רע לו. בהשתתפות בבחירות עוד לא יצא האזרח ידי חובתו. האחריות מוטלת על כל אחד לחקור לדעת מה נעשה בבית הנבחרים. ואל יירתע מדברי בקורת.

לדאבוננו, התוהו־ובוהו בכל ענפי החיים יסודו בכך, שממאנים אנחנו לשאת בעול הגשמת החיים הטובים. רוצים אנו שהמלאכה תעשה בידי אחרים. מניחים אנחנו הכל בידי המנהיגים, אלו שנתמנו ואלו שמינו את עצמם. המנהיגים עושים כעולה על רוחם והקהל עונה אחריהם אמן, מאונס או מרצון. "שימה לנו מלך", שאלו זקני ישראל את שמואל הנביא. ואפילו אחרי ששמעו את משפט המלך אמרו "לא כי אם מלך יהיה עלינו", לא אמרו "מלך יהיה לנו", אלא "עלינו", זאת אומרת, למלוך עליהם בזרוע נטויה.

אין פלא איפוא שנקל כל כך לכל אחד להשליט את מרותו על הציבור. כל המריבות וכל הקטטות באות לא בין אזרחי ארץ אחת ואזרחי ארץ אחרת, ואפילו לא בין סוג אחד של אנשים וסוג אחר, אלא בין השליטים והמנהיגים. אשתקד היינו עדים למחלוקת בין פקידי המגבית המאוחדת. המריבה לא פרצה בין שתי מפלגות, אלא בין שני ראשי־עם. הנזק למגבית עלה לעשרות מיליונים והקהל עמד מרחוק, כאילו אין הדבר נוגע לו.

ירא אני שכבר הלאיתי אותו בדברי, ולכן אסיים. מעריצו

שמחה זאב זאלצמאן

[לג]

[ראה מכתבים 220, 221] 30 באוקטובר 1950

למר זלמן שניאור היקר,

תכף ומיד בקבלת מכתבך מיום 16 דנא טלפנתי אל בני מץ: דיברתי עם אחד מחתניו, שהבטיח לי להביא הדבר לפני שאר היורשים ולהודיעני החלטתם, אחרי שנים או שלושה ימים. כידוע לך, עשיתי זאת נגד רצוני ועתה כבר עבר יותר משבוע ואין קול ואין עונה. לכן החלטתי לשלוח לך מאתים דולר מכיסי. אם נקבל התמיכה מבני מץ, אז תשיב השק אלי, ואם לאו, אבוא על שכרי שאני, אני ולא אחר, עזרתי לאומללה. חוץ מזה, ואל יהיה דבר זה קל בעיניך, שלא השיבותי את פני זלמן שניאור ריקם.

הצטערתי עד מאד לשמוע שעומד אתה לפני ניתוח. אני תקוה, שמחלתך לא אנושה. מי יודע אולי כשתשוב הנה ותדרש ברופאי ניו־יורק, תמצא שהרופאים שם טעו ולא הבחינו במחלה כראוי ושאין כל צורך בניתוח.

בהוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

[לד]

3 בנובמבר 1950

לכבוד גב׳ גולדה מאירסון *,

תמהני, אם הגב׳ זוכרת את פגישתנו פה, במלון וולדורף, בקיץ שעבר. שאלתיני אז, בנוכחות מר גולדנברג, להלוות למדינת ישראל סכום הגון לזמן מוגבל. לצערי הייתי סבוך ומסובך במסחר ותעשיה ולא יכולתי למלא שאלתך, אף על פי שכלכלת את דבריך בשכל ובתבונה, כיאות לאישיות כמוך. לא האצת בי ולא עשית דבר להעיק עלי. ומובטחני, שמצדך הדבר תם ונשלם אז ושם, אבל לא מצדי אני. הצטערתי עד מאד על שלא יכולתי להשתמש בהזדמנות שנתנה לי לעשות את הדבר שהייתי רואה לי לזכות ולמקור שמחה. מצפוני יסרני על שלא עשיתי את חובתי, למרות כל המעצורים שהיו על דרכי. כי מה בצע לחכות ליום, שהסכום הדרוש יהיה מונח בקופסא, מוכן ומזומן להלוואה, כי מי יערב לי שיום כזה בכלל יבוא? והנה באה ההזמנה משר־החוץ מר שרת להפגש עמו ושוב באותו ענין, הלוואה

* גולדה מאיר, שרת־העבודה ואח״כ שרת־החוץ ולבסוף ראש ממשלת ישראל.

לכמה חדשים. אז החלטתי שלא להחמיץ עוד את ההזדמנות ובשמחה רבה הלוויתי למדינת ישראל חמישים אלף דולר.

אני תקווה שלא תחשדיני בהתיהרות, שמתגאה אני כאילו עשיתי דבר גדול. לא מניה ולא מקצתיה. יודע אני ומכיר, כי מה שעשיתי אני כטיפה מן הים הוא. מי יתן והיה לאל ידי לעשות עשרת מונים ולא רק בהלוואה אלא במתנה גמורה. כי מה נחשב כל זה לעומת הקרבנות שהבאתם אתם? אני האחרון שלא להכיר עד כמה מרובים ועצומים ההישגים, ומאידך גיסא, כמה גדולים ודחופים הצרכים, ושאי אפשר לנו, יהודי ארה״ב, להשתתף בבנין הארץ, לסייע בשכלולה ובקיומה בכוונות טובות בלבד. סוף סוף, בנין הארץ לא רק נחלתכם אתם הוא, אלא נחלת עם ישראל כולו.

מגמתי האחת בטורים האלה היא להצטדק על שלא עשיתי את חובתי אז בדברך אלי וכן להגיד לך על היחס של הוקרה והערצה רבה לכולכם. אתם בממשלה וחבריכם מחוצה לה הנחתם את הנדבך הראשון. בניתם יש מאין. עמדתם על המשמר כל השנים במסירות רבה. לא החמצתם את השעה. הכרזתם על הקמת המדינה ולא נתתם לפיוס וריצוי להוליך אתכם שולל. הרהבתם עוז להתייצב נגד אויב גדול ועצום מכם. המאבק הנועז הרעיש והפתיע את כל העולם. כוננתם ויסדתם דמוקרטיה להתפאר, פתחתם שערי הארץ לרווחה, לפני היהודים העולים מכל קצווי תבל, אף־על־פי שקליטתם בתוך המדינה הגדילה והגבירה את המחסור בארץ פי־שבעה — המחסור שהיה שורר בארץ בעקב המלחמות, גם בלעדי ההוצאות המרובות הכרוכות בסידורים של ההמונים הזורמים שמה בעירום ובחסר כל.

מובטחני, שהישוב ברובו הגדול מעריך כראוי את פעולותיכם ויוסיף להביע אמון לכם.

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 132]

[לה]

9 בנובמבר 1950

[ראה מכתבים 55, 56]

לכבוד ידידי הנכבד מר יקותיאל גינצבורג,

הנני מאשר בזה קבלת מכתבו ואני מודה לו מקרב לב על דבריו הטובים. בנוגע לעתון ״רבעון למתמטיקה״ — מענין הדבר שרק לפני שבועיים

תרמתי חמש מאות דולר לקנית ספריה למתימטיקה, שכל ספר וספר בה נחשב ליקר המציאות. מעשה שהיה כך היה: לפני כמה שבועות נפגשתי עם פרופ׳ א., אחד הפרופסורים למתימטיקה באוניברסיטה העברית של ירושלים. ——— הוא הראה לי מכתב־המלצה, חתום בידי מתמטיקאים מפורסמים בארצות־הברית, ביניהם אלברט איינשטיין. המכתב מנבא לישראל שעתידה היא להיות המרכז למתמטיקה במזרח הקרוב. בינתיים סיפר לי פרופ׳ א. על הספריה של לנדאו בפילדלפיה, שרכישתה תעשיר את חכמת המתמטיקה בארץ־ישראל. קיצור הדברים: נתתי המחאה על חמש מאות דולר, בתקווה שיצליח להשיג כל הסכום הדרוש. אבל לא מנה ולא מקצתה. כנראה אני הייתי ונשארתי התורם האחד. מכל מקום, המחאתי ניתנה כדמי קדימה ולפחות בטוחים אנחנו עתה שהספריה לא תמכר למוסד אחר.

בכל זאת, האמת נתנה להאמר כי אילו קיבלתי את מכתבו לפני שנתתי את תרומתי הנזכרת בשביל רכישת ספרית לנדאו, הייתי בוחר לעזור לכוחות הצעירים המוציאים לאור את ה״רבעון למתמטיקה״ במחצית הסכום הדרוש להם לחלצם מן המצר, מתתי זאת לספריה. מובן מאליו שאין רצוני במשפטי הקודם לזלזל בחשיבותה של אותה ספריה, אבל מוטב דבר של ממש, כעזרה לעתון חי וער, מדבר שעוד לא בא לעולם. קניית הספריה הנזכרת עוד תלויה באוויר, כי מי יודע מתי יצליח פרופ׳ א. להשיג האלפים הנותרים. אבל מה שעבר עבר. ועתה מי יתן והיה לאל ידי להושיע לעתון בסכום יותר הגון, אם לא למלא את כל הגרעון. לצערי, אי אפשר לי כעת לעשות את הדבר, שהייתי רואה לי לזכות ולמקור שמחה. ——— תרומותי לחינוך ותרבות של שנה זו עוברות כל גבול. אבל עד כמה שקשה לי לעזור לכל הפונים אלי ולתמוך בהם ביד נדיבה, הנה קשה לי שבעתיים להתרים אחרים. הרוב נוהר אחרי מוסדות חסד ומתנכר לגמרי לתרבות עברית.

אולם, עיקר הדבר שעומד אני עתה לפני ניתוח. בשבת הבאה אני נכנס לבית־החולים, ואין לי עוד זמן לטפל בענין. לכן עצתי, שאדוני יתקשר עמי בסוף חודש זה ואז נקבע הזמן והמקום להפגש ויחד נטכס עצה איך להוציא הדבר אל הפועל. בטרם אחתום, אינני יכול לעבור בשתיקה על שאדוני מכנה את הצעירים וגם את עצמו ״בטלנים״. מי יתן והיה חלקי עמכם. אתם יוצרים ובונים, אולם אנחנו, המבלים את כל שנותינו בסחר־מכר, הננו הבטלנים, אנחנו לא אתם.

שמחה זאב זאלצמאן

[ראה מכתב 74] ראש חדש כסלו תשי״א
2 בדצמבר 1950

לידידי הנכבד מר שלמה הללס,

הנני לאשר בזה קבלת מכתבו מראש חדש מרחשוון ולהודות לו בעד דבריו הטובים. ———

ברצוני להביע לו את תודתי העמוקה בעד טרחתו לכתוב לי באריכות על המצב בארץ ועל שני ספריו שהואיל לכבדני בהם ושאני קורא בהם בהתעניינות מתמדת. ספריו מעירים בי גלי זכרונות מילדותי אני ומהחיים בעיירות הקטנות באוקראינה לפני חמישים או ששים שנה. יש בחיי אדוני הרבה מחיי אני, או יותר נכון — בחיי מחייו הוא: החדרים, המלמדים, הקלויז, ששם השתלמתי בש״ס ופוסקים, ואפילו מלמדים ארעיים, שהיו סמוכים תמיד על שלחן אבי. אבי ז״ל, שהיו נהירין לו שבילי התלמוד כשבילי העיירה שלנו, היה דואג תמיד שהמלמד לא ירבה בתלמידים. לכן התנה עמו בהגיע ה״זמן״ החדש, שאם תחת עשרת תלמידים, שרוב המלמדים היו מקבלים לחדריהם, יהיו לו רק חמישה ישלמו לו אבי ושאר ההורים פי שנים.

לא פעם ארע שאבי שילם בעדי שכר לימוד פי שלושה ויותר, אם מי שהוא מההורים ביקש ומצא אמתלה לא לשלם את חלקו. מובן מאליו, שהמלמד היטה אלי חסד וספא לי כתורא. בכל ששי בשבת, בקיץ ובחורף, בזרם ומטר, היתה אמי ז״ל, שקמה באמצע הלילה להתקין את השבת (״מאכען שבת״) מעירה אותי משנתי בעוד לילה, ואני הגבר, בן שתים עשרה או שלוש עשרה שנה, הלכתי בחשכת הלילה עם פנס בידי אל החדר ללמוד ״אור החיים״ של פרשת השבוע. כשעברתי על יד בית הכנסת הגדול היו ״ארכובותי דא לדא נקשן״ ויראתי להביט בחלונותיו הגבוהים, מפני הנשמות הערטילאות הבאות שמה אחרי חצות הלילה להתפלל לעילוין...

פעם בא לידי ה״שבט מוסר״ עם עברי טייטש, שאמי ז״ל היתה קוראה בו בשבתות וימים טובים. קראתי בו על שבעה מדורי הגיהנום, על מלאכי החבלה, על הפושעים הנדונים ברותחין ובצוננין. כל אותו היום וכל הערב פשפשתי במעשי, יגעתי ומצאתי שחטאתי בהרהורי עבירה.

בלילה ההוא קראתי את ה״שמע״ בלב נשבר, כשהייתי אוחז בשתי ידי את הציציות בטלית קטן שלי, שלא פשטתיו ממני בין ביום ובין בלילה. ובכדי שלא אכשל שוב בהרהורי־עבירה הרהרתי בדברי תורה עד שנאחזתי בחבלי־שינה. והנה בחלומי אחזני אחד ממלאכי־החבלה בציצית־ראשי להשליכני לתוך אמבטיה מלאה רותחין. צעקתי צעקה גדולה ומרה. הקיצותי משנתי,

כשהרגשתי על מצחי את ידה הרועדת של אמי ז"ל, שעמדה עם אבי ז"ל על יד מיטתי והם שואלים אותי על מה נחרדתי ככה. מתחילה בושתי להגיד שחטאתי בהרהורי־עבירה שקשים מעבירה. סיפרתי רק על דבר החלום. אבל אבי בחכמתו הבין ש"רעיוני על משכבי סליקו" ורצה שאתן פורקן לכל הדברים שהעיקו על לבי; וכשהוסיף לשאלני, הגדתי לו הכל. אבי ז"ל, שהאמת היתה תמיד נר לרגליו והיה מרגלא בפומיה שאמת חלקית גרועה מאי־אמת, היה שבע רצון שלא כיחדתי ממנו דבר. הוא דיבר על לבי, וכדרכו תמיד, במאמר הכתוב או במאמר חז"ל, ניחם אותי בזה ש"מודה ועוזב ירוחם" וכי "חלומות שוא ידברו".

המאורע הזה על כל פרטיו נחרת לא רק בזכרוני אני, אלא גם בזכרון אבי ואמי. כשבאנו, אני ואשתי, מארה"ב בפעם הראשונה לבקר את הורי, אחרי שלא ראיתים כעשרים שנה, סיפרו על המקרה הזה, כמעט מלה במלה כמו שנשמר בזכרוני.

בגיל ארבע־עשרה כבר למדתי את שלוש הבבות. ב"קלויז" מילאתי את כרסי בש"ס ופוסקים, והכל נבאו לי עתיד מזהיר — כסא רבנות. אבל אני כבר נהייתי לאחר. ספקות רבים היו מכרסמים בלבי. כבר קראתי, בסתר ובגלוי, בעברית ורוסית, מכל הבא בידי, מחובות הלבבות והמורה, אף על פי שנתקשיתי בו, עד דור דור ודורשיו ומורה נבוכי הזמן; וברוסית, מהספרות הקלסית עד בלינסקי ופיסרוב. ספרים, כהצופה לבית ישראל ותולדות הקבלה והחסידות, עשו עלי רושם מזעזע.

אבל מדוע אלאה אותו בדברי הבאי? לכן אקצר ואומר שלום לו ולגברת, מאשתי וממני.

ידידו שמחה זאב זאלצמאן

[לז]

24 בינואר 1951

לידידי הנכבד מר שלמה הללס,

הישיבה האחרונה של "קרן מץ" דנה בהצעה שהציע במכתבו מט"ו בכסלו לתרום שתי טונות ניר, כדי לאפשר הוצאת שני ספרים של סופרי בסרביה. אף על פי שכל החברים התיחסו באהדה רבה אל הצעתו, לא יכלו מטעמים טכניים למלא בקשתו. לדעתם אין הענין הזה, עם כל חשיבותו, בגדר הדברים שהקרן שמה לה למטרה, ובעל כרחם דחו את הדבר.

אבל אם קשה היה לדחות את הדבר כחבר הקרן, הנה קשה שבעתיים לעשות זאת בתור איש פרטי. לא יכולתי לאטום אזני משמוע את טענותיו הצודקות, התובעות עלבונם של הסופרים, שנשרפו חיים בכבשני האש ושיצירותיהם הספרותיות עוד לא ראו אור. לכן אמרתי למזכיר הקרן שאני אטפל בדבר ושמוכן אני לשלם מכיסי בעד הנייר. העיקר, להשיג את הנייר, שקשה עתה להשיגו בכל מחיר.

עולם כמנהגו נוהג. בעלי התעשיה, הפטריוטים הגדולים, שצעקו חמס נגד הנשיא ושריו על שלא התערבו במלחמת הסינים האזרחית נגד העממיים, ממלאים עתה את אוצרותיהם זהב על חשבון המלחמה העולמית המצומצמת הנוכחית ועל חשבון המלחמה העתידה לבוא. הפקעת השער עולה עתה על כל גבול. מחירי כל הסחורות, וצרכי אוכל נפש ביניהם, עולים לא רק מיום ליום, אלא משעה לשעה.

אין ברצוני להחמיץ את הדבר ואסיר תודה אהיה לו, אם ימהר להודיעני בדיוק את האורך והרוחב של הגליונות, בכדי שנוכל לקנות את הנייר ולשלחו אליו בהקדם האפשרי.

בשלום וברכה אליו ולגברת מאשתי וממני.

מעריצו שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 75]

[לח]

7 בפברואר 1951

לידידי מאד נכבד ונעלה זלמן שניאור,

מכתבך מ־29 בינואר לא הסב לי עונג מרובה. הצטערתי מאד לשמוע שלחץ הדם שלך מטפס ועולה.

במקרה דיברתי פה עם רופא אחד, בר הכי במחלות הללו, והוא אמר לי, כי אנשים בעלי לחץ דם גבוה, חייבים להזהר בעיקר מהתרגשות יתירה, בין שנותנים להתרגזות להתפרץ ולהראותה כלפי חוץ בין אם לאו. הגם שיודע אני, שהוא לא גילה לנו נסתרות, ביחוד לתלמיד ממחלקת הרפואה, בכל זאת ידועים לי הרבה רופאים "נאה דורשים", אבל לא "נאה מקימים", מזהירים ולא נזהרים. ואם תרשני אומר לך שגם אתה אינך נזהר למדי. צריך לנקוט בכל האמצעים, להתרחק מכל רוחות רעות, המרגיזות את מנוחתך. מה איכפת לך, אם פלוני קורא תגר עליך על שלא העתקת את מגורך לארץ־ישראל ואלמוני מבקש עלילות אחרות, במתכוון או שלא במתכוון,

להרגיזך? על דא אמרי אנשי: "האנשים בדרך כלל מפולגים ביניהם, עד שכמעט אי אפשר למצוא שני אנשים שיהיו בדעה אחת על שום דבר. אבל נוח תמיד לשניהם לבוא לידי הסכם, מה חייב השלישי לעשות לטובת הכלל". לכן מוטב לברוח מהם ולא להתווכח עמהם, כי רק לשווא תשחית את דבריך. אחרי ככלות הכל, הם אינם יכולים לפגוע בך. אתה כבר הגעת בהיכל הסיפור והשירה למרומים, שרק יחידי סגולה מכל הדורות זכו להגיע שמה. שמך יחיה לעד.

כל זה בגלל מה אמרתי? כלפי דברי הראשונים, שעליך לעשות מאמץ להזהר ולשמור על בריאותך. טוב שעה אחת בלי כעס ומכאובים מכל הפולמוסים, שאינם מביאים תועלת ורק גורמים נזק רב.

אני תקווה, שלא תתרעם עלי על שהרהבתי לעוץ לך כמו שאומרים "עצות חינם". אבטיחך שרק מידידות והערצה רבה עשיתי זאת.

בפריסת שלום לגברת מאשתי וממני ובברכת רפואה שלמה אליך משנינו.

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 222]

[לט]

12 באפריל 1951

לידידי הרב הגאון מרדכי קפלן,

שמעתי כי במשתה שיתקיים בשבוע הבא לכבוד חג השבעים שלך, יגישו לך את ספר ההודאות — Book of tributes — שידידיך מקדישים לך. גם אני אחשוב לי לזכות ולמקור שמחה להמנות בין מעריציך, הנותנים לשמך פאר וכבוד, שבח והודיה.

אנא הרשני לדבר עליך בגוף שלישי:

בואו ונחזיק טובה לרב קפלן, שמתחילה כל איש מישראל שלא האמין באמונה עוורת שהתורה עם כל פרטיה ודקדוקיה נמסרה למשה מפי הגבורה, היה נחשב לכופר בעיקר. נושאי־הדת היו עומדים על המצפה, נותנים את חתיתם על חבריהם הרבנים, שלא יעזו לסור מן הדרך שהתוו להם, לא להימין ולא להשמאיל — "כזה ראה וקדש" ואין לכם רשות להרהר אחריה. אם פה ושם בעט בהם מישהו, סרב לקבל עליו את מרותם ולהיות סר למשמעתם, העז להתקומם נגד האמונה העוורת, להאיר ולבאר את התורה על פי משפט התבונה — כזה נרדף על צוואר כפורץ גדר וכמקצץ בנטיעות, ואף איימו עליו לנדותו כמסית ומדית. אבל במידה שהצליחו להכניע את

חבריהם, בה במידה הצליחו לגרש את הקהל הרחב, לא רק מהסתפח בבית הכנסת, אלא מהיהדות כולה. בני הדור החדש, שנתחנכו ברוח דמוקרטית, אשר המצפון והדיבור הם להם כאוויר לנשימה, לא יכלו להשלים עם כפיה דתית, הכנעה לדת, הדורשת אמונה עוורת וזלזול גמור בהבחנה שכלית וכוח השופט. ומכיוון שבעיני נושאי־הדת ההם נחשבו כבר בני הדור החדש לפושעים גמורים, מצאו את עצמם מחוץ למחנה, כאילו אין להם עוד חלק ונחלה בישראל. הקולר היה תלוי בצווארי הקנאים, שהתייצבו נגד רוח הזמן, בניגוד גמור לרוח היהדות. תחת לקרבם, הם דחפו אותם לידי המתבוללים, עד שבא הרב קפלן ותיקן שהאמונה בביאת המשיח ובתורה מן השמים רשות היא ולא חובה, מרצון ולא מאונס. הוא החזיר את העטרה לישנה, שהתורה והמצוות מסורים לנו ואין אנחנו מסורים להן; שהתורה אורח חיים; ואם אין אנו רוצים לקפוא על שמרינו, עלינו להלבישה צורה חדשה, מודרנית. עלינו לשנות, לבאר ולהאיר את דבריה בהארה היסטורית, במשפט תבונתי ובשכל בהיר, הכל לפי רוח הזמן והתנאים שאנחנו חיים בהם. העתים נשתנו תכלית שינוי ואי־אפשר להחזיר את גלגל ההיסטוריה אחורנית. אי אפשר לדמות את החיים פה, בארה״ב, עם החיים במזרח אירופה, במאה השמונה עשרה והתשע־עשרה. יתר על כן, הדתיות, לפי הרב קפלן, היא רק חלק, אמנם חלק חשוב מהיהדות, אבל לא כ ל היהדות. וישראל אף על פי שאינו דתי על פי כל חוקי המסורה, או אפילו שאינו דתי כלל, כל זמן שלא פרק מעליו את עול היהדות ומשתתף באיזה אופן וצורה שהיא בהרמת קרן היהדות, אם בעבודה ציבורית, אם בבנין ארץ־ישראל, באמנות עברית, כגון: ספרות, ציור, חיטוב, שירה, זמרה וכו׳ — ישראל הוא.

לדאבוננו, היינו עדים לשורה של התקפות וחרמות מצד הקנאים, אבל הרב קפלן לא נרתע לאחור. הוא נאזר בכל הכשרונות שחונן בהם, המשיך בעוז ובאומץ לב את המאבק על החופש של כל איש לסדר את חייו לפי צו מצפונו. רעיון זה היכה גלים וכבש לבבות רבים. ביחוד היתה השפעתו כבירה ומרחיקה לכת על הנוער הנוהר אחריו. הוא עשה הרבה לקרב אל היהדות אנשים מכל המפלגות ומכל הזרמים. הוא קרב את הרחוקים ואיחד את הנפרדים. אף על פי שעוד כברת ארץ ארוכה ביניהם, המתיחות ביניהם הופחתה הרבה. אני כולי אמונה, שהימים בהם הפילו הקנאים את אימתם על כל אלו שלא היו בדעה אחת עמהם, חלפו ולא ישובו לדאבה עוד. הרב קפלן הטביע את חותמו על סביביו. הוא הראשון בארץ הזאת, שהעמיד תלמידים הרבה, כמעט בכל עיר ועיר. השפעתו נותנת אותותיה, שדעת הקהל הבריאה והערה לא תתן עוד להם להרים יד על חופש המצפון ועל

חרות האדם. וכל זה הודות לרב קפלן, איש המדע ואיש המעשה, שהיה לו האון המוסרי ללחום כל חייו בעד דעותיו נוכח ההתנגדות העצומה.

לי ולמשפחתי היה האושר והכבוד להכיר אותה אישיות בכל תפארתה, האישיות רבת הגוונים ורבת הפעלים, להתחמם לאורה כעשרים וחמש שנה. אנחנו למדנו להבין ולהעריך את מידותיו ומעלותיו, וכולנו מלאים אהבה והערצה אליו. ועתה לחג השבעים שלו — מיטב ברכותינו שלוחות לו ולגברת ולכל מרבית ביתו. מן הראוי לציין שהגברת קפלן ראויה לשבח ולתהילה בזכות עצמה. אלמלא היא ואהבתה העצומה, שעמדה לימינו כל השנים ועודדה אותו, מי יודע אם הרב קפלן היה יכול להגיע לפסגה שהגיע, ביצירותיו ובפעולותיו. אלמלא היא, ששמרה עליו כעל בבת־עינה, מי יודע אם היה לו הכוח ללחום על דעותיו, כמעט יובל שנים — שנים שלא היו רק שנות צהלה ושמחה, כי אם גם של מכאוב־לב ומפח־נפש. מי יוכל לתאר אותו צער וסבל של הגברת קפלן במשך שנות הנגישות והרדיפות על שאהבה נפשה? אבל, גברת קפלן היא פרשה בפני עצמה.

אחולינו לשניכם עד מאה ועשרים.

שמחה זאב זאלצמאן

[מ]

ב׳ דחוהמ״פ תשי״א

24 באפריל 1951

לראשי הועד של יובל הששים לנתן זאלצמאן,

אדונים נכבדים!

הנני מאשר בזה את קבלת מכתבכם, מיום 11 דנא, והנני מודה לכם מקרב לבי על שהואלתם לכבדני ולהזמין אותנו אל המשתה, לכבוד יובל הששים של אחי נתן.

מובטחני, שאיני צריך לאמר לכם, כמה הייתי שמח אילו יכולתי להיות נוכח בנשף הזה, לחוג אתכם את חג היובל של אחי היקר. לדאבוני, מפני סיבות פרטיות, שאין צורך לפרטן, אי־אפשר לי לעשות את הדבר שהייתי רואה לי לזכות גדולה.

אף על פי שהמרחק רב בינינו, עמכם אני ברוח. יחד עמכם אני נותן פאר וכבוד לבעל הלב המלא על כל גדותיו אהבה עצומה לעם ישראל, שבח והודיה לידיד, לחבר, הש להושיט יד לכל הפונה אליו, הרואה לא את תועלת עצמו בלבד, אלא גם את צרכיהם של אחרים. כשאנו מסתכלים

בפעולותיו אנו רואים את מסירותו הרבה לכל דבר שיש לו שייכות לעם, לארץ ולשפה. התעניינות מתמדת בבעיות לאומיות ותרבותיות.

אני שמח לראות, שהקהל הרחב בלוס־אנג׳לס יודע להעריך כראוי את כל אשר פעל ועשה למען הקמת מדינת ישראל, בכל שנות המלחמה בעד עצמאותה, במלחמת השחרור ובמאבק בעד החופש, בעד כינונה ושכלולה של המדינה הרכה והצעירה, שצרכיה ותפקידיה כה מרובים — והיא המדינה האחת בעולם, הקולטת לתוכה המוני עולים יהודיים מכל קצוי תבל. אהבתו העזה לישראל הולכת בד בבד עם אהבתו ועבודתו בשדה תחיית השפה. הוא שמר אמונים לשפה העברית ולתרבות העברית והקדיש להן הרבה מזמנו וממרצו.

נעים לי לשמוע שהפומביות, ששנינו, אני ואחי, בורחים תמיד ממנה, נערכת הפעם לשם שמים, לשם חינוך ותרבות. לצערנו, אין המצב מעודד בשדה החינוך העברי. רק צעדים ראשונים נעשו והשפה העברית עוד טרם הכתה את שרשיה בארץ הזאת. מספר היהודים המתעניינים בחינוך עברי ובתרבות עברית דל מאד. לכן עלינו לעודד ולחזק את ידי המעטים, המתמסרים לעבודה החינוכית. עלינו לאחד את כל הכוחות, להילחם בעד קיומנו. כי אחרי ככלות הכל, החינוך העברי, חינוך שיטע על תלמי לבות הילדים היהודיים אהבה והערצה לעמו, לשפתו ולתורתו, הוא הפתרון האחד לשאלת קיום היהדות פה, בארץ הזאת. בתקווה, שתקבלו ברצון את תרומתנו לשני בתי־הספר ושתמסרו את מיטב ברכותינו ואחולינו הלבביים, עד מאה ועשרים, לחתן היובל ולאשתו היקרה, הנני

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[מא]

7 באוקטובר 1951

מוצאי שבת תשובה, תשי״ב

לכבוד הרב מנחם מ. כשר,

שלום רב.

חן חן לו על ההזדמנות שנתן לי לסייע בכינונו של ״מכון תורה שלימה״, מפעל רב ערך שאני רואה לי לזכות וגם למקור שמחה להשתתף בו.

בנוגע לבקשתו לרכוש למען המכון תומכים אחרים, מי יתן והיה לאל ידי לעשות זאת. לדאבוני, מספר האנשים בין ידידי ומכירי המתעניינים

בתרבות עברית, נער יכתבם, והללו כמעט שאין לך יום שלא יהיו נתבעים לאיזה דבר.

מובטחני, שאינני צריך לאמור לו שבכלל אין המצב מעודד בשדה החינוך והתרבות העברית בעיר הגדולה הזאת, עיר ואם של היהודים פה בארץ הזאת.

כשאנו מסתכלים במוסדות החסד הענקיים, בתי־חולים ובתי־מרפא, בתי־יתומים ומושבי־זקנים ואפילו היכלי פאר לתפילה, כולם מעשי ידי הקהל העברי להתפאר, אנו עדים למספר גדול בינינו של אנשים טובים ונדיבי־לב, הנותנים ביד רחבה לכל דבר שבצדקה.

מאידך גיסא, אנחנו עומדים ומשתוממים על האדישות של הקהל הרחב לחינוך ולתרבות עברית.

מה שמכאיב ומדאיב ביותר הוא שהמנהיגים, אלה שהתמנו או מינו את עצמם, מורידין בקודש ולא מעלין. תחת לעורר את דעת הקהל שחינוך עברי, חינוך שיטע על תלמי לבות הילד העברי אהבה והערצה לעמו, לשפתו ולתורתו, הוא הפתרון האחד לשאלת קיום היהדות באה״ב, הם מסתפקים בקב חרובין של דז׳ודאיזם, ואף זה רק פעם או פעמים בשבוע על רגל אחת.

הקולר תלוי בצווארי המנהיגים האלו שיש להם השפעה כבירה ויש בידם למחות נגד השערוריה של הוצאת עשרות מיליונים לצדקה ורק פרוטות לחינוך.

תחת לנקוט בצעדים להעלות את החינוך העברי לרמה הראוייה, תחת לעודד ולחזק את המעטים השומרים אמונים לספר העברי ולתרבות העברית, הם מתרחקים ומתנכרים לחכמה היהודית עתיקת היומין.

אבל כל זה פרשה בפני עצמה.

בגמר חתימה טובה

שמחה זאב זאלצמאן

[מב]

15 בדצמבר 1951

מר יהודה פילטש היקר,

בשלהי אוגוסט יצאנו, אני ואשתי, לאירופה לזמן קצר. משם עלינו לישראל ושהינו שם כחדשיים. שבנו הביתה רק לפני ימים אחדים.

בין כל המכתבים שנצטברו על מכתבתי מצאתי את מכתבך מי״ח בכסלו, שבו אתה שואל ממני לתרום לקפת ״החברה למען החינוך העברי״. במכתבך אתה אומר שנשלחת ״במלאכות סגל חבורה״ נגד רצונך, מצטדק ומתנצל

לפני, כאילו עשית שלא כהוגן לפנות אלי, לבקש תמיכה למען המוסד. הרגע, ידידי, כוונותיך ומעשיך רצויים ואינם צריכים הנמקה והצטדקות. אין בהם שמץ דבר להעליב מי שהוא בכלל, ואותי בפרט. אני האחרון לא להכיר בחשיבות המוסד. חינוך עברי אינו רק נחלתך אתה, אלא נחלת כולנו, ואי־אפשר להפיץ תורה ברבים בכוונות טובות בלבד. דרושים אמצעים כספיים ענקיים ותבוא עליך ועל כל הנלווים אליך ברכה על שאתם נותנים מכוחכם וממרצכם לחינוך ולתרבות עברית — חינוך שיטע על תלמי לבות הילד היהודי אהבה והערצה לעמו, לשפתו ולתורתו.

כשלעצמי, אני סבור שהשפה העברית צריכה לתפוס את המקום המרכזי בחינוך, כי בלעדיה, החומר הנפלא הטמון בחכמה היהודית עתיקת־היומין שקיימתנו עד היום הזה, יישאר סגור ומסוגר לילד העברי. חינוך עברי בלי עברית הוא כגוף בלי נשמה. הנסיון הורה, שכל דור ששמר אמונים לשפה העברית, תורתו נתקיימה בידו. לכן עלינו לחתור בכל מאודנו להקים ולארגן רשת בתי־ספר תיכוניים, בתי ספר כ"הרצליה" ו"מרשליה", להקנות לילד היהודי הגר בברונזויל, בבורו פרק, בברונכס ובכל מקום שיהודים יושבים צפופים זה לזה, השכלה תיכונית. למה נשלה את עצמנו בתקוות־שווא שיהודים הגרים בבנסנהוירסט ישלחו ברצון את בניהם ל"הרצליה", מרחק שתי שעות הלוך ושוב? אבל להגשמת מטרה זו דרושים אמצעים בממדים גדולים. לצערנו, — — — חברי ועד החינוך ברובם המכריע מחוסרים כל רגש והבנה בתרבות עברית. מפני חשש סתירה בין חינוך עברי סתם ואמריקניזם, הם מעדיפים לכנות את החינוך העברי בשם "חינוך דתי או חרדי" — Religious Education — אכן יש בועד קומץ אנשים, ביניהם רבנים אחדים, שאינו צר ומוגבל. הם משמשים שם מעין Window Dressing ודווקא עליהם המשפט, מפני שיש בידם למחות ואינם מוחים. בכל שנה ושנה מתאספים חברי הועד ובנוכחות הקהל הרחב, הרחוק בדרך כלל מידיעת הפרטים על המתרחש לפני ולפנים, הם חוגגים, ברב פאר ובמצב רוח מרומם, את ההישגים בשדה החינוך. מדברים גבוהה גבוהה על חינוך ותרבות, על ריקוד, ציור, שירה וזמרה, בזמן שבתי־הספר עולים בלהבות אש.

כבר הארכתי הרבה יותר משהיה בדעתי.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[מג]

13 במרץ 1952

מר הרי לוריא הנכבד,

אלפי תודות לך, ידיד יקיר, על שני גליוני ה"ברקאי" עם הזכרונות שפרסמת שם, שהואלת לכבדני בהם. אני ורעייתי קראנו אותם בהתעניינות מתמדת ומתוך עונג רב.

לדעתי, מחכמה עשית לגולל לפני הקורא את תולדות ימי־חייך. הקטעים הראשונים כבר מעידים שראויים הם להתפרסם. בכלל יכולים אנחנו ללמוד הרבה מנבכי העבר, בפרט מהמעולה שבישן, מביתך — בית ועד לחכמים, אכסניה של תורה; ולא רק מביתך, אלא גם מבית אביך, כמו שאמרו "כל תורה שאין לה בית אב לאו תורה היא"; ומדורי דורות, שיכולים להתפאר בהם, דורות של משכילים ואנשי תורה גם יחד, דורות ששמרו אמונים לשפה העברית, לספר העברי ולמסורת העברית. מובטחני, שחיי כולם, משאת־נפשם ומהלך־רוחם, ימצאו את ביטוים על כל דעותיהם וזרמיהם השונים ב"אוסף זכרונות" מסוג זה, בפרט בזמננו אנו כשהחיים הם חדשים ומתחדשים ואין זכרון לראשונים, כשהעבותים שקשרו אותנו בהם ניתקו והכל חלף ועבר כחלום יעוף.

פגישתך עם מנגל קסטרל והשפעתו עליך מעניינת מאוד. תחת לחכות שיגישו לך הכל על מגש של כסף, כרוב הבחורים בני העשירים בימים ההם, אתה בחרת, על אף התנגדותו של אביך, ללמוד מלאכה ולאכול מיגיע כפיך. כנראה, גם האופק של אביך לא היה צר ומוגבל וסירובו לכפות עליך את רצונו ראוי לשבח.

— — —

עודני זוכר את הרושם המזעזע שעשו עלי ספרים כ"הצופה לבית ישראל" ו"תולדות הקבלה והחסידות". — — —

ועתה קבל נא את ברכתי וברכת רעיתי לך ולרעיתך העדינה. הננו מאחלים לכם בריאות הגוף ושלוות הנפש, שתוכלו להמשיך את עבודתכם הפוריה עד מאה ועשרים.

מוקירך שמחה זאב זאלצמאן

[מד]

9 במאי 1952

מר יוסף ברץ הנכבד,

הנני מאשר בזה את קבלת מכתבך מן 6 דנא. האמת ניתנה להיאמר, שתכנו בא כהפתעה בלתי נעימה לי ואף קצת מכאיבה. כל הענין מוקשה בעיני. ראשית, השאלה שבעקבותיה עלה הדיון היא אחד הדברים המסורים ללב, ומן הראוי לתת לזולת את ההזדמנות לעשות את חובתו מתוך רצון חפשי.

שנית, אף על פי שיודע אני ומכיר עד כמה גדולים הצרכים, ואני האחרון לא להכיר בחשיבותו של בית גורדון, אף על פי כן לא פיללתי, שהדברים בוערים ודחופים כל כך, שתיכף ומיד אחרי ה"סדר" בדגניה ולמחרתו בביתכם, היינו צריכים לכפר את פניכם במנחה שלוחה אכספרס לבית גורדון.

במכתבך אמרת, שאתה משתומם וגם קצת נעלב על שלא הגבתי עד עכשיו על הרושם שה"סדר" ובית גורדון עשו עלינו. הרשני להגיד לך, שטועה אתה. האמת היא, שאנחנו הודינו לך ולמשפחתך אז ושם מקרב לב על שהואלת לכבדנו, להזמין אותנו. וגם אחרי כן, בכל פעם ופעם שהייתי משוחח אתך, לא מנעתי להביע לך את תודתנו העמוקה.

אבל, כנראה, השאלה פה לא על הסדר וההגדה, אלא על ה"כופתאות", שלא מיהרתי לבוא לעזרת בית גורדון. הסיבה פשוטה, זמני לא הניחני. חיכיתי לשעה הראוייה והייתי עושה זאת גם בלעדי תביעתך.

איך שהוא, אני רואה לי לא רק לחובה אלא גם למקור שמחה, לשלוח לך את תרומתי הדלה בסך של מאה דולר.

בשלום וברכה מבית לבית

בכל הכבוד, שמחה זאב זאלצמאן

[וראה אגרת מה]

[מה]

18 במאי 1952

מר יוסף ברץ הנכבד,

בשורות אלה אני בא לתת פורקן למה שמעיק על לבי. מצפוני מייסר אותי על הדברים שהטחתי כלפיך במכתבי הקודם. ביחוד הטריד את מנוחתי מכתבך השני שקיבלתי שלשום.

אחד מן הדברים שקבעתי לעצמי בחיים הוא להודות על האמת. והאמת

היא שאני רואה עתה ומכיר, שצדקת בתלונתך, ולא רק במכתבך האחרון, אלא גם במכתבך הראשון. אני מצטער מאד על חוסר הסבלנות מצדי אחרי שגילית את אזני כי החמצתי קצת את תגובתי לבית גורדון. צריכים אנחנו לראות תמיד את שני צדי המטבע. יש דברים שאינם נעימים לנו לשמעם ובכל זאת הם נכונים.

אתה, בעל הלב המלא אהבה עצומה לעמנו ולארצנו, היית אחד מחלוצי התחיה, שהשקיעו כוחות לאין שיעור בבנין הארץ. אתם הנחתם את הנדבך הראשון וביד בונה ויוצרת יצרתם יש מאין. פעולותיך בשדה תחיית העם והארץ, להן הקדשת את כל זמנך ומרצך, יישארו לזכר עולם. אבל בנין המדינה אינו רק נחלתכם אתם, אלא נחלת כל היהודים באשר הם שם; ועל כתפי הכל חייב להנשא הבנין. לכן אין כל ספק, שהצדק אתך להעיר את אזני, כי חיכית לתגובה מידית מצדי.

סוף סוף, המסירות והרצון הטוב נבחנים בדברים ממשיים ולא בדברים ריקים בלבד.

כללו של דבר, אני רוצה להצטדק לפניך, ואני תקווה שלא תתרעם עלי על הדברים הנמרצים במכתבי מיום 9 במאי.

———

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

בתקווה שתקבל ברצון את מאה וחמישים הדולר הנוספים.

[מו]

יוני 1952

לידיי היקר, הרב הנעלה מרדכי קפלן,

——— בנוגע לביקורנו בארץ ישראל: מטבע הדברים שאנשים מתרגלים לכל דבר. הימים שהקמתה של מדינת ישראל היתה נחשבת לנושא החשוב ביותר חלפו ועברו. הכותרות העצומות בעמוד הראשון של כל העתונים נעלמו. המאורעות בארץ ישראל כמעט שנשכחו וירדו מעל הפרק. בכל זאת, כשישבתי על הבימה בתל־אביב, בשלהי החודש שעבר, ועקבתי אחרי המצעד הצבאי לכבוד יום העצמאות, לצאת ארבע שנים לכוננה של המדינה, שאלתי את עצמי, אם אינני רואה חלום בהקיץ. גם בליל התקדש החג, בחגיגה שנערכה בגן שר־החוץ, בנוכחות נציגי המעצמות הגדולות והקטנות, הייתי מוקסם ממראה עיני. כיצד, שאלתי, בא הדבר

שאחרי אלפיים שנה של הרס והשמדה, ודווקא בתקופת כליונה הטרגי של יהדות אירופה, העז מספר קטן של אנשים נרדפים על צוואר להתייצב נגד אויב גדול ועצום ממנו, להשתחרר מהכבלים שהעיקו עליו כל השנים? סבורני, שהדורות שיבואו אחרינו יהיו מסוגלים יותר להעריך כראוי את הנס הגדול, ואנחנו, דווקא מפני שהיינו עדים לכל המתרחש שם, אי־אפשר לנו לראות את הדבר בכל גדלו והדרו.

יצאנו מהארץ ברגשות מעורבים. אורות וצללים משמשים שם בערבוביה. שמעתי אומרים, שהארץ נמשלה לתפוח אדמה: "הוא קבור באדמה וצומח". מצד אחד אנחנו רואים התקדמות שלא תאמן. בראש וראשונה יש להזכיר ואף להעלות על נס את העובדה, שמדינת ישראל הרכה והצעירה כינסה בארבע שנות קיומה 700,000 עולים חדשים. בעיית הקליטה של המוני עולים מכל קצווי תבל, אנשים מכל המפלגות ומכל הזרמים, לאו מילתא זוטרתא היא! העולים האלה ברובם הגדול כבר ארגנו מחדש את חייהם. אמנם, רבבות מהם עודם מתגוררים במעברות, בתוך אהלים שאינם יכולים לעמד בפני רוח שאינה מצוייה, בכל זאת אני סבור שאין להם רשות להתלונן. לעולים הללו מספקים, לפחות, מלון חינם, ובאותה מידה שמספקים לכל שאר אזרחי הארץ. אבל מי שם לב לעולים לפני עשרים ושלושים שנה? מי סיפק להם מזון אפילו כדי סעודה אחת או אפילו שיכון ארעי? המתנחלים הראשונים עבדו עבודת פרך; חצבו אבנים, ייבשו את הביצות ובדמם ובזיעתם עיבדו והרטיבו את האדמה, ובערבים, רעבים למחצה ובתוך סוכה נופלת, היו רוקדים את ה"הורה". חוץ מזה, מספר גדול מהעולים החדשים, הבאים מן המזרח הקרוב, חיו שם באותם התנאים, ואולי אף גרועים מאלה שבהם הם נמצאים עתה ולפי שעה. אבל, כנראה, הם מחכים שיגישו להם הכל על מגש של כסף.

עם כל המחסור בחמרי־בנין התגברה שם הבנייה בממדים לא שוערו לפני שנתיים או שלוש שנים. בונים ובונים כמעט על כל שעל. בחקלאות נתווספו שטחים גדולים של אדמה פוריה.

התוצאות באמת מפתיעות, ביחוד בסביבת באר־שבע. גם במסחר ותעשיה אפשר לציין התפתחות הגונה. מי פילל, למשל, בארץ־ישראל לבית־חרושת לצמיגים? מספר הגון מהיצרנים ומהתעשיינים אף נתעשרו בשנים האחרונות. אולם, מאידך גיסא, עד כמה שמרובים ועצומים ההישגים, גדולים מהם הצרכים. הפרובלימה החמורה ביותר היא חוסר אמצעים כספיים לשלם בעד חמרי גלם. הכל מסתובב עתה סביב בעיית מטבע חוץ, כלומר דולרים, הדרושים לתשלום בעד היבוא העולה פי כמה על היצוא. הפתרון לבעייה

מסובכת זו הוא: הגדלת הייצור והיצוא; הגבלת היבוא והשקעות הון־חוץ. אבל כל הדרכים האלה אינן סוגות בשושנים. הרחבת הייצור והיצוא דורשת הגברת פריון־העבודה והעברת העולים החדשים לייצור פרודוקטיבי. וכל זה הוא מעין שיר מזמור לעתיד לבוא.

הגבלת היבוא גם זה ענין לענות בו. כל הגבלה בחמרי־גלם, שהארץ זקוקה להם, תפחית את הייצור ותגרום לירידה בכל ענפי החיים. ומה שנוגע לזרם הון־חוץ, השקעות־הון על ידי יהודי חוץ־לארץ לא נעשו בממדים המקווים. הממשלה עושה הכל לעודד בעלי־הון להשקיע הונם בארץ־ישראל על פי תנאים נוחים, והתוצאות — ימים יגידו.

מה שמכאיב ביותר הן המריבות בין המפלגות השונות, שאינן מסוגלות ליצור יחסי הבנה הדדית לשם איחוד כל הכוחות, כדי למצוא מוצא מהמצוקה הכלכלית. מתקיפים את הממשלה מימין ומשמאל. גם הציונים הכלליים אינם חפים מפשע, מסילוף האמת, ומבלי להתחשב אם מעמדתם זו או אחרת תצמח טובה או רעה. הם אוסרים רק מפני שאחרים מתירים. כל זה נתגלה בצורה ברורה כשמפ״ם ו״חרות״ וגם הכלליים הצביעו נגד משא ומתן עם גרמניה, לא מתוך כוונות טובות בלבד. כשלעצמי, מעדיף אני לראות את מפא״י כמפלגה השולטת עם הכלליים בקואליציה, ואני כולי אמונה שיצליחו למצא מוצא מסבך הקשיים הכלכליים.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[מז]

13 באוגוסט 1952

לכבוד מר אברהם ברוידס ומר יהודה בורלא,

אדונים נכבדים!

בשובי מנסיעתי לישראל הביתה מצאתי את מכתבכם מ־29 ביוני.

תמהני, אם המנוח אשר ברש, או, יבדל לחיים ארוכים, ידידנו מר שלמה הלל״ס, מסר לכם, שכשלעצמי אין לי כל קשר עם סוחרי ניר להדפסה. זה לא מסחרי ולא מסחר מי שהוא מידידי ומכירי. אבל מר אש, אף אל פי שגם הוא אינו עוסק בזה, בכל זאת, לרגל מסחרו, הוא בא במגע עם סוחרים וחרשתנים במקצוע זה.

לכן פניתי אליו, ראשית שהוא ישתדל לקנות הניר מבית החרושת. שנית, כפי שמתחילה היה עם דעתי להוציא כחמש מאות דולר על חבילות מזון,

אבל המנוח אשר ברש אמר, שלפי דעתו מוטב לשלוח ניר במתנה, תחת חבילות, לכן ביקשתי את מר אש להשתתף בדבר, כדי שבין שנינו נוכל להמציא לכם לפחות חמש טונות, העולות בערך לחמש־עשרה מאות דולר. תבוא עליו ברכה שהסכים לקנות את הניר וגם לשלם את חלקו.

———

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[מח]

12 באפריל 1953

לכבוד ה״ה דוד שמעוני ואליעזר שטיינמאן

ידידי היקרים,

זה כשבועיים שקיבלתי מכתבכם מ־19 במרץ ומפני טרדותי המרובות נתאחרה תשובתי ועמכם הסליחה.

ממכתבכם נראה כי מישהו, אולי שלא במתכוון, הוליך אתכם שולל. אתם שואלים, באיזה חלק מן הבית עומדים יורשי מץ להשתתף, כאילו ההשתתפות כבר מונחת בקופסה והשאלה רק אם ישתתפו באולם הגדול או בספריה. אבל, מי הגיד לכם שהם כבר החליטו להשתתף ומי יערב לנו שישתתפו כלל? כהיום הזה הם עוד לא החליטו דבר ועוד לא הבטיחו אף לירה אחת ל״גבעת הסופר״. לכן אין גם מקום לשאלה אם החסר ישלח מאמריקה אם לאו.

אני מצטער מאד לאכזב אתכם, אך מוטב שתתאכזבו עתה מלבנות על תקוות שווא.

ותמוה הדבר שמר גיטשקו, שדיברתי עמו כמה פעמים דברים שאינם משתמעים לשני פנים, לא מסר לכם הדברים כהוויתם, בלא כחל ובלא שרק.

עתה חושבני כי מוטב שתשמעו ממני, מכלי ראשון, איך נתגלגלו הדברים ולא יהיה עוד מקום לאי הבנה.

תחילה כמה מלים על שתי הקרנות שישראל מץ השאיר אחריו. קרן אחת בשם ״קרן ישראל מץ״ ידועה לכם היטב. היא הקרן, שמטרתה העיקרית היא לתמוך בסופרים עברים ובתרבות עברית. הקרן הזאת מורכבת מעשרה חברים (דירקטורים) והם למעשה הבעלים של הקרן. החלטת הרוב סופית היא ובלתי מוגבלת. למשפחת מץ אין כל רשות להתערב בעניני הקרן. ואפילו ישראל מץ עצמו היה נזהר מלהשפיע עלינו בישיבות הקרן שהשתתף

בהן רק לעתים רחוקות. חברי הקרן הם כולם אנשים מן החוץ. בכל שנות קיומה של הקרן לא אירע אף פעם שמי שהוא ממשפחת מץ ישמש כחבר בקרן. אם אחד החברים נעדר, החברים הנשארים בוחרים באיש אחר, למלא מקום החבר המת. החברים בוחרים מביניהם גזבר ויושב ראש.

הקרן השניה שמה "קרן מץ". הזהרו מלבלבל את שמות שתי הקרנות. "קרן מץ", בניגוד גמור ל"קרן ישראל מץ", היא קרן פרטית, משפחתית במלוא מובן המלה. בתחילה היו הדירקטורים: ישראל מץ ואשתו ובנו ושתי בנותיו.

בשנת 1948 ביקש ישראל מץ ממני לקחת ב"קרן מץ" את מקום בנו שנספה. כל זמן שהוא חי, אמר, הוא עושה בקרן כאדם העושה בתוך שלו, אבל אחרי מותו, קרן זו מה תהיה עליה? בניו שאיפותיהם לא שאיפותיו, אבל, הוסיף לאמר, אם אני אשב כבר עמהם בקרן, אוכל להשפיע עליהם. מתחילה היססתי, אבל כשהפציר בי, אף על פי שידעתי מראש שדרכי לא תהא סוגה בשושנים, הסכמתי, כי רציתי להרגיע את רוחו. אחרי מותו ומות אשתו נכנסו שני חתניו אל הקרן, והיום הם ונשותיהם ואני הדירקטורים.

בישיבה הראשונה התוויתי את הדרך לפניהם, שבכל דבר הבא לפנינו אראה לי לחובה ללכת בעקבות אביהם. לשבחם של ארבעתם אני שמח לציין, שעד עתה קיבלו את דעתי, כמעט במאה אחוז בכל דבר.

בשלהי הקיץ שעבר, במשך שהותו הקצרה של מר שמעון הלקין פה, נפגשתי עמו ועם מר גיטשקו. יעצתי להם אז לפנות ל"קרן מץ" ולבקש תמיכה ל"גבעת הסופר". אבל, בזמן שכמעט כל המוסדות הפונים אלינו הם מוסדות ידועים, שמר מץ תמך בהם בחייו, וכל שאני שואל מהם הוא לחדש את התמיכה שנה אחרי שנה, ואפילו כשהצעתי להגדיל את התמיכה פי שלושה ל"המגבית המאוחדת" ולבית הספר למורים "הרצליה" וגם ל"קרן ישראל מץ" הם שמעו בקולי, הרי "גבעת הסופר" הוא מוסד חדש לגמרי. כשהצעתי לבנות שם בית אחד בשם אביהם, הם שאלו, אם מחכמה הוא להשתתף בדבר שעוד לא בא לעולם. כשהסברתי להם, שכמה בתים כבר הולכים ונבנים, הם פקפקו אם במצב השורר עתה בארץ, עם הגבלת היבוא בשל המחסור בכספים לשלם בעד חמרי־גלם, שהארץ זקוקה להם כל כך, אפשר יהיה להמשיך בבנין. ולשלוח חמרי בנין מפה, מי הוא הבר הכי לטפל בזה? כשראיתי שהם מפקפקים להשתתף בבנין, הצעתי תמיכה מחמשת עד עשרת אלפים דולר לספריה. אז נתעוררה שאלת שער החליפין מדולרים ללירות ועוד שאלות כאלה. לבסוף הציעו לדחות את הדיון בענין זה עד הישיבה הבאה ובינתיים נראה איך יפול דבר.

לא התנגדתי להצעתם מפני שלא רציתי לכפות את רצוני עליהם. אחרי ככלות הכל, לא נגרע עד היום אפילו דולר אחד מכל המוסדות שמר מץ תמך בהם. לכן אמרתי, מוטב שיהיה הדבר תלוי באוויר עד הישיבה הבאה מללחוץ אותם אל הקיר, כי מי יודע, אולי אפסיד הכל.

עתה עצתי שתכתבו להם שוב, אבל בקיצור נמרץ, תזכירו מה שכתבתם להם ותדגישו, כי שמו של ישראל מץ, שהיה קרוב ומסור כל כך לסופרים עברים, נאה ל"גבעת סופר" ו"גבעת הסופר" נאה לשמו.

מכיוון שיורשי מץ קובעים תמיד את זמן הישיבות, אי אפשר לי לדעת מראש מתי תתקיים הישיבה הבאה. לכן תיטיבו לעשות, אם תכתבו ל"קרן מץ" בהקדם.

היו בטוחים, שאני מצדי אעשה כל מה שיהיה לאל ידי לעשות, מפני שאני באמת ובתמים מאמין שאילו היה ישראל מץ בחיים היה שמח על ההזדמנות להשתתף בבניינה ובשכלולה של "גבעת הסופר". עתה עלי להשפיע על בניו לעשות רצון אביהם; אם אצליח והיה זה שכרי, ואם אכשל — אני את שלי עשיתי.

ביארתי לעיל ביתר דיוק את מהות שתי הקרנות, ראשית, בכדי שתראו שלא הרי "קרן מץ" כ"קרן ישראל מץ". שם חברי הקרן הם גם, פחות או יותר, חברים בדעותיהם ובהשקפותיהם, מה שאין כן ב"קרן מץ". שנית, ייתכן שאם נכשל ב"קרן מץ" אז אולי נפנה ל"קרן ישראל מץ".

בדעתי להתייעץ על זה עם מר אברהם הלקין ועם מר שרפשטין, ששניהם חברים עמדי ב"קרן ישראל מץ". אם נחליט לפנות אל "קרן ישראל מץ" אז מוטב שאחד מהם או שניהם יעשו זאת ולא אני. כיושב ראש "קרן ישראל מץ" איננני חושב לי להוגן להביא הדבר לפני הוועד.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

מלון אכסלסיור, 18 בספטמבר 1953
ר ו מ א

(מאנגלית)

אן היקרה,

אני כותב מכתב זה בערב יום־הכיפורים.* הלא תדעי, כי יום כיפור כשמו כן הוא: יום כפרה. היהודים נצטוו להקדיש יום אחד בשנה לבקשת כפרה על כל עבירה, מעשה־רשע או אי־צדק שעשו במשך השנה שחלפה. המובן של יום־כיפור בעברית הוא גם יום סליחה. מה שמרמז על כך שאם אנו מכירים באשמתנו ואנו מתחרטים על כך, הכל נסלח לנו ונשכח.

לדעתי, כמה טעמים ליום זה, יום הכיפורים. ראשית לשחרר בני־אדם מרגש־אשמה המענה אותם. אם נעלה על דעתנו שיום־הכיפורים נקבע כשלושת אלפים שנה לפני תקופת־פרויד, נעמוד משתוממים בפני עובדת החדירה לתוך נפש האדם מצדם, מצד אבותינו; שנית, בכך נקבע אחת ולתמיד, שהמשגה הוא דבר אנושי, ואין מענישים אדם על שעשה מעשה בלתי־נכון בשעת חולשת־הדעת. שלישית, לחנך בני־אדם כי יכירו במשגיהם, ודבר זה אינו קל כלל וכלל.

רוב בני־אדם חושבים, כי האחרים חטאיהם אדומים כתולע ואילו הם לבנים כשלג.

יתר על כן, הדת היהודית לא קפאה מעולם על שמריה. תמיד היתה פתוחה לפירושים וחלו בה שינויים. החוקה האמריקאית היא בעצם דף של תורת־ישראל. נקבעו חוקים, עקרונות ויסודות, אך נתנה לבתי־הדין הסמכות לפרש את החוק כרוב חכמתם בכל מקרה ומקרה לאור המסיבות והתנאים. לכן חשוב ביותר שבראש השלטון השיפוטי יעמדו אנשי חזון ואומץ־לב, אישים בעלי מחשבה ליברלית, שלא יעמידו את ספר־החוקים למול האדם, כי אם יתאימו את החוקים לרוחו, ולא להיפך.

נשוב ליום־הכיפורים. כמה אישים יהודיים מתקדמים מתקופה מאוחרת יותר, מלפני 1000 שנה בערך, הכירו, כי יום־הכיפורים עלול להביא בני־אדם לידי פגיעה באחרים. כי הלא אפשר שמתוך ההנחה, כי יום־הכיפורים מביא מחילה על כל עוון, יעשו בני־אדם פשעים למיניהם נגד הזולת. לכן קבעו,

* הנכדה קבלה מלגת־פולברייט להשתלמות בהיסטוריה ותולדות האמנות בפרוג'יה, איטליה, בסביבה זרה, לא־יהודית וסבה רצה להעמידה על משמעותו של יום הכיפורים ליהודים, ביחוד כשהם חיים בדור־השואה בין זרים.

שיום הכיפורים מכפר על חטאים שבין האדם למקום ולא שבין האדם לאדם. אי־צדק הנעשה לאדם יוכל למצוא כפרתו רק בתיקונו.

אגב, עוד צעד קדימה נעשה בקשר עם יום הכיפורים על־ידי תפילת כל נדרי, שאנו שרים בליל יום הכיפורים. היא קובעת שאין האדם אחראי לנדר, התחייבות, הבטחה או גילוי־דעת שהוצאו ממנו באונס. זה היה מכוון, למשל, ליהודים בספרד בימי האינקוויזיציה, כשיהודים רבים עברו לדת הקתולית כדי להציל עצמם מלהעלות על המוקד בידי אנשי הכהונה הקתולית. כך היה בתקופה יותר מאוחרת, בימי־נעורי, בזמן הפוגרומים, כשיהודים רבים העמידו צלב בחלונותיהם, כדי להטעות את הנוצרים ה"טובים" ולהרחיקם מבתיהם וכך להימלט ממעשי־הרצח והאונס, שהיתה מנת־חלקם של הבלתי מאמינים במושיעם. וכן היה הדבר בימי שלטון־היטלר: בחורות יהודיות רבות נכנסו למנזרים תחת שמות גרמניים בדויים, כדי להימלט מגורלם של ששת מיליונים היהודים שנשרפו בתאי־הגזים של "עם־האדונים".

אל תטעי לראות בדברי, אן יקירה, דרשה ליום־כיפור. לא לכך התכוונתי. כתבתי כל זה אך כדי להתנצל לפניך, והשתמשתי בלשון המתאימה ליום כיפור כדי לבקש כפרה על העוול שעשיתי לך בזה שלא כתבתי לך כל שנת העדרך מן הבית. כלל גדול הוא, ככל שהאנשים אהובים עלינו יותר כן אנו מתנהגים כלפיהם שלא כדין יותר, והלא את אהובה עלי עד מאד. בעיני את נהדרת כאדם, ולא כנכדה סתם. אני רואה אותך כבת שלי, וללא ספק אני אוהב אותך כאשר אוהב את ילדי.

ועתה טוב שאזדרז. הזמנו את הארוחה שלנו אצל פאסטו לשעה 5, כי בשעה 5.35 מגיע זמן התפילה בבית־הכנסת, ועלי לאכל כדי שבעי עד מחר בערב. וכך אני מסיים באהבה ללא שיר מסבתא וממני, ובברכה לשנה טובה ומאושרת. ואהבתנו לאמא, אבא ויוסי.

ויליאם

[ג]

מלון השרון, 31 באוקטובר 1953

ד"ר זלרמאיר היקר,

בוויכוח אמש בביתך היתה לי ההרגשה שאתה ומר סגל הופתעתם כשאמרתי שגם יום הכיפורים לא היה תמיד רק יום צום, תפילה ובכי, אלא גם יום ששון ושמחה; יום בו בנות ישראל היו יוצאות במחולות למצוא חן בעיני הבחורים שהיו עוקבים אחריהן.

אני נסמכתי על התלמוד שממנו ציטטתי, אבל מכיוון ששניכם פקפקתם בדבר ומר סגל עוד הרחיק לכת כאשר אמר שהדברים שאמרתי נאמרו על חמישה עשר באב ולא על יום הכיפורים, התחלתי גם אני להסס ולחשוב שמא זכרוני מטעה אותי.

כדי לברר מה הנכון, עשיתי את הדבר היחיד שאפשר לעשותו, והוא: "ניתי ספר ונחזי".

אם יואיל לעיין במשנה תענית ד', ימצא שם כדברים האלה: "אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין וכו' וחולות בכרמים".

לדעתי, הדברים הפשוטים האלה, שאינם משתמעים לשתי פנים, מוכיחים שלא היה בדעתם של גדולי עמנו להפוך את היהדות לספר חתום, שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. הכל היה תלוי תמיד בשודא דדייני. אם גדולי התורה ותופשיה היו אנשים נאורים, הם לא שעבדו את העם לגזרת "יהרג ואל יעבור" על מצווה קלה כחמורה, אלא עשו מאמץ לפרש את התורה לפי רוח הזמן. הכלל שלהם היה: "וחי בהם ולא שימות בהם", שהתורה מסורה לנו ואין אנחנו מסורים לה.

———

בשלום וכל טוב

שמחה זאב זאלצמאן

[נא]

22 בדצמבר 1953

מר ליבנה היקר,

אני שמח להודיעך, שבישיבת "קרן מץ" שהתקיימה אתמול בביתי, החלטנו לתרום אלף דולר בשביל "בטרם". מובטחני, שבאלה הימים תקבל המחאה על הסך הנ"ל.

מסופקני, אם אפשר לך או למי שהוא מן החוץ לשער עד כמה קשה לשכנע אנשים לתמוך בממדים כאלה בדבר שאין להם כל רגש והבנה בו.

רצוף פה תקבל גם את תרומתי על מאה וחמשים דולר. מי יתן והיה לאל ידי לשלוח לך תרומה יותר הגונה. לצערי, כמעט שאין לך יום, שלא אהיה נתבע לאיזה דבר, מוסדות חדשים גם ישנים — ישנים כ"הרצליה", הסתדרות

עברית, בצרון, הדואר ויותר מתריסר מוסדות אחרים, שבלעדי תמיכתי ותמיכת עוד קומץ אנשים אי אפשר להם להתקיים.

———

בידידות והוקרה
שמחה זאב זאלצמאן

[גב]

24 בפברואר 1954

דוד * יקירי,

מכתבך בלי תאריך, אבל הראשון שקיבלתי ממך בעברית, בא לי כהפתעה נעימה. אינני יודע, אם התאריך נשמט בכוונה אם לאו, אבל טוב שנשמט, מפני שאני רוצה שהמכתב הזה יישמר וייזכר לא כמכתב מתאריך זה או זה, אלא כמכתב הראשון, בהא הידיעה, שקיבלתי מנכדי החביב דוד, בעברית.

האמת אגיד לך, שלולא ראיתי זאת, לא האמנתי שבמשך שבעה חדשים התקדמת כל כך בלימודיך, עד שכמעט אפשר להגיד, שאתה כבר שולט בשפה העברית.

קראתי את מכתבך כמה פעמים, כאילו רציתי לשכנע את עצמי שאני רואה את זה בהקיץ ולא בחלום.

אני מוכרח להגיד לך מקצת שבחך בפניך. לאו כל צעיר במקומך היה יכול להתגבר על הקשיים בזמן כל כך קצר, כמו שהתגברת אתה. ואל יהיה הדבר הזה קל בעיניך, כי קשה מאד, או כמו שאומרים בישראל "קשה נורא", לבחור בגיל שלך, מבוגר למדי בכל המובנים, להסתגל לחיים חדשים ולערכים שונים כל כך מאלה שבניו־יורק, לארץ חדשה, ולשפה חדשה, לבוא יום יום לבית־הספר ולהיות יושב שם, מביט בעיני המורה המדבר אליך בלשון שאינך שומע.

עכשיו, מובטחני שהימים הבאים יהיו יותר נוחים ונעימים מהימים שכבר עברו.

שלום לכל המשפחה.

אוהבך שמחה זאב

* בן בתו היחידה. בבואו ארצה היה בן ט"ז.

7 במרץ 1954

לכבוד ראש ממשלת ישראל
מר משה שרת
אדוני היקר,

הרשני להיספח אל רבבות האנשים בישראל ומחוצה לה, המעריצים אותך ומאמינים בך. מאמינים, שאתה האיש הראוי לעמוד בראש הממשלה, שכדאי והגון אתה לשבת על כסאו של המנהיג הגדול, לנחול את כבודו של הרועה הנאמן לבית ישראל, דוד בן גוריון.

יודעים אנחנו ומכירים, שדרכך מבית ומחוץ אינה סוגה בשושנים. פירוד הלבבות מבית, המריבות והקטטות בין המפלגות, ולאו תמיד לשם שמים, ובפנים הממשלה: הקיצונים מימין ומשמאל, המתקיפים את הממשלה בלי הרף.

המצב הכלכלי הוא מעין מעגל הקסמים. מפני המחסור במטבע חוץ נאלצים להגביל את היבוא, הגבלת היבוא של חמרי גלם משמעה מיעוט הייצור, שגם בלאו הכי הוא רחוק כל כך מלהדביק את הצריכה. יתר על כן, הפחתת הייצור גוררת מארת אבטלה, וגם מרפה את הידים מהגביר את פריון העבודה שהוא נמוך.

מלבד זאת קיים הלחץ המוחמר מהמעצמות הגדולות וכן איום לסיבוב שני; ורק אשליה היא לחשוב, שאפשר לפתור את כל השאלות והבעיות בן לילה.

אף על פי כן, למרות כל המכשולים, אני כולי אמונה, שאתה תמלא את התפקיד שהוטל עליך בכבוד. שאתה, בשכלך הבריא והטבעי, תצליח לרכז סביבך אנשים מבין המפלגות והזרמים, שאפקם אינו צר ומגבל, אנשים שלא יתנו יד לסכן את המצב עוד יותר; שאתה, בשמך האומר כולו כבוד ובהשפעתך הכבירה, תוכל לאחד את הכוחות בישראל ובתפוצות וביד בונה ויוצרת תצעד קדימה, לקראת מוצא מסבך הקשיים הכלכליים; אתה, בהשקפת־העולם שלך, תרכש שוב את אהדת חסידי אומות העולם המעטים, שמסיבה זו או אחרת נתאכזבו בחדשים האחרונים, על פי רוב, מפני שהם מאמינים בדו־מוסריות — אחת להם ואחרת לנו. מה שמותר להם אסור לעם קדוש. הארכתי קצת יותר משהיה בדעתי ועמך הסליחה. האמת נתנה להאמר שהייתי מהסס כל הזמן אם להלאות אותך במכתבי בכלל. חסתי על איבוד זמנך, להוסיף עוד מכתב על ערמת המכתבים שקיבלת מכל קצווי ארץ.

בכל הכבוד

ש.ז. זאלצמאן

25 במרץ 1954

לנכדי היקר והחביב שמואל דוד *,

הבוקר קיבלנו ממך שני מכתבים, אחד עברית ואחד אנגלית, ושנינו, אני והסבה, מודים לך מאד עליהם.

את המכתבים קראתי ברגשות מעורבים. במיוחד העציב אותי מכתבך לסבה. במכתבך אליה אתה אומר שהחיים שם אינם מוצאים חן בעיניך ואתה מחכה בכליון עינים לצאת השנה, לברוח משם.

הרשני, יקירי, לשאלך: ממי אתה בורח ולאן אתה בורח? אם אתה חושב, שבמקום זה או אחר תפתרנה כל השאלות ותתבטלנה כל הבעיות, אז אני ירא, שכשתפגש פנים אל פנים עם המציאות תתאכזב נורא. אין מקום בכל כדור הארץ, שיגישו לך שם הכל על מגש של כסף. דרך איש בכלל, בכל אתר ואתר, אינה סוגה בשושנים. אי אפשר לצעוד צעד אחד קדימה בלי

* את הדברים הבאים פירסם שניאור בתשי"ד ב"הדואר", ניו־יורק, כהקדמה לגוף המכתב. שם המאמר שם: "על מכתב אחד".

המכתב שאני מציע לפרסם כאן מאת ר' זאב זלצמן, הוא ידיד הספרות העברית וסופריה מאז — נכתב אל נכדו בארץ ישראל, שדעתו חלשה שם, בשל קשיים שונים, ורצה לחזור לארצות־הברית. המכתב בא לידי, לפני חדשים אחדים, והעיר בי השתוממות והערצה לכותב טוריו. ביקשתי רשיון לפרסם אותו, והוא ניתן לי.

ואולם תיכף לאחר כך נפלתי למשכב ולא היתה לי אפשרות לעבור עליו עוד הפעם ולהוסיף נופך משלי, היינו: דברים אחדים בתור מבוא. אני עושה את זה עכשיו. שכן, מכתב למופת הוא, שקוי מבריא למתלוננים רבים בארץ ובחוץ־לארץ. לא נס ליחו ולא פג ריחו וראוי הוא שיקראוהו רבים, צעירים וגם קשישים, שחלשה דעתם אף הם בעטיים של קשיים בחיי ארץ ישראל המתחדשת.

מנדלי מוכר ספרים, זכרונו לברכה, היה חוזר לבנו, לא פעם אחת, על פסוק אחד במדרש: "הבל הבלים אמר קהלת", שהמסורה מייחסת אותו לחכמתו של שלמה המלך, "הבל הבלים הכל הבל!..." לו ראוי לומר הבל־הבלים. שלמה החכם והעשיר בין ארצות שכניו, שנשא את בת־פרעה ושבע מאות נשים שרות היו לו ושלוש מאות פילגשים ועל שולחנו היו עולים כך וכך כור קמח וסולת, עשרה בקר בריאים בכל יום, מאה צאן, לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים... הוא שלמה, שאכל את לחמו הרב, בחברת שריו ועבדיו, בכלי זהב וכסף ושמע קול נוגנים, שירה וחידות, ובנה את בית־המקדש עם כרוביו ומזבחותיו, עם ים הנחושת וכיורי הנחושת ונשא אלף משל וכו' וכו' ושבע והותיר את כל זה — לו ראוי לומר "הבל הבלים"... אבל חכמי־ליז'נקא, המתגרדים מאחורי התנור בבית המדרש, האוכלים בולבוסין ולא בכל יום, ושוחטים דג־מלוח פעם בשבוע, אם הם באים ומפטפטים "הבל הבלים" מה טעם יש בדבריהם, ועד היכן מגיעות ידיעותיהם מחוץ ל"הבלים", שהם חיים בהם? בהבל־הבלים חיו ובהבל־הבלים יפטרו מן העולם. ואין בדבריהם אלא צידוק הדין.

עד כאן דברי מנדלי מו"ס. ונזכרתי בהם עם קריאת המכתב, הבא להלן. אילו

מאבק תחילה. מובטחני, שאם תשקול הדבר ברצינות ובישוב־הדעת, תבוא לידי ההכרה, שאתה אומר לברוח מעצמך. אתה רוצה להשתחרר מהקשיים המעיקים עליך, לא מפני שאין מהם מוצא, אלא מפני שאין לך סבלנות להתגבר עליהם. מקוצר־רוח להאבק עמהם, אתה רוצה להימלט משם.

כל זה מתבלט בצורה ברורה ממה שאמרת בסוף המכתב: "אני עיף כל כך ורפה ידים, עד שאין לי כוח השופט, לדון על שום דבר בדעה צלולה. אם אמשיך כאן, אז יש סכנה שאבחל בכל דבר בישראל וזה יהיה חטא נגד ישראל" (תרגום מלה במלה ממכתבך). זה מוכיח שאתה יודע ומכיר שאין לך כל צדקה להתלונן ולתלות את הקולר בצוואר החיים שם. קרוב לוודאי, שהיית אז במצב רוח נכאה וראית רק שחורות. והא ראיה, שבמכתבך אלי, שוודאי נכתב בו ביום שכתבת את המכתב לסבה, או יום אחד לפניו, אתה מדבר בלשון אחרת לגמרי. העובדה, שאתה שואל לעצתי, אם יש צורך וטעם להמשיך, מראה על שינוי במצב־רוחך. אין ברצוני לזלזל בבעיות שאתה עומד בפניהן. אבל, הבה ונתבונן, אם באמת הן כל כך קשות, במיוחד, בהשוואה עם הפרובלימות של רבבות צעירים כמותך. נקח את הבעיה החמורה ביותר: בעית השפה. ראשית, אתה כבר עברת את השלבים הראשונים של הסתגלות לחיי הארץ, ומידת ידיעתך את השפה הולכת ומתרחבת מיום ליום. שנית, מה על הצעירים והצעירות, שאינם יודעים צרפתית או איטלקית, ובכל זאת הם חושבים עצמם למאושרים, כשניתנת להם ההזדמנות לצאת לפריס או לרומא לשנה או לשנתיים ללמוד שם? ומה על מהגרים צעירים, בגיל שלך ואפילו פחות ממנו, הבאים הנה במקלם ותרמילם, באין קרוב וגואל, העובדים עבודת פרך ביום, להחיות את עצמם, ובערבים, עייפים ויגעים, הם יושבים על ספסל הלימודים? הרבה מהם עשו להם שם גדול בכל ענפי החיים: במשפטים, ברפואה, בהנדסה, בתעשיה.

כתב אותו אדם ששב ממחנות־ההסגר ומתפרנס בדוחק, בגלות זו או אחרת, אילו אדם כזה מזהיר את בנו או את נכדו, שנתגלגל עם חבורת חלוצים לארץ ישראל ולא מצא שם ברבורים אבוסים ורוצה לחזור, היה מכתב זה דבר בשעתו ודבר של טעם ומובן מאליו. ואולם אדם כר' זאב זלצמן, גביר בעמיו, החי חיי רווחה גדולה, בלי עין הרע, הוא ובניו ובנותיו ונכדיו, ורצוי לרוב אחיו בארצות־הברית ומכובד על הבריות ותומך במוסדות צדקה ומוסדות יישוב וספרות — לו ראוי לומר "הבל הבלים בגלויות". אם הוא מצדד בזכותם של החיים הקשים למדי בארץ ישראל ומשדל את נכדו האהוב עליו להשאר שם, להדבק בחיים החדשים ובתרבות החדשה, המתהווים והולכים — דבריו נשמעים, ויש להפוך בהם, להקריאם ולשננם באזני האולרייטניקים שלנו, היושבים כאן על סיר־הבשר ומפטרים את כל חובתם לישראל ולתרבות ישראל בפרוטות קלושות, במחמאות ונשיקות חן־חן... אבל מ ר ח ו ק.

זלמן שניאור

בשנות מלחמת־האזרחים בספרד יצאו צעירים למאות, ביניהם יהודים מארצות־הברית להלחם נגד פרנקו.

גם במלחמת השחרור בישראל השתתפו צעירים, לאו דוקא יהודים, אלא גם לא יהודים מאמריקה, מקנדה, מצ׳כוסלובקיה.

ואתה, חביבי, לא גולה ולא עולה, סמוך על שלחן הוריך, אב ואם, האוהבים ומעריצים אותך, העושים ככל שביכלתם לראותך מאושר בחיים; בסביבת אנשים שהם משמנה ומסלתה של העיר, חניך גימנסיה — בית ספר להתפאר; ואחרון אחרון, בארץ ישראל — ישראל המתחדשת. מה לך כי כה נפלה רוחך?

אמנם, כל התחלות קשות. קשה לך קצת לארגן מחדש את חייך. אבל, מה בכך, מה זה נחשב לצעיר כמוך, שהוא בבריאות טובה וכשרונותיו טובים?

עכשיו לעיקר הדבר, לשאלה ״להיות או לחדל״, להמשיך אם לאו. מאהבתי ומחובתי אליך אדבר ברורות: לדעתי מקומך עם הוריך. הם הפגינו אומץ־לב כשיצאו מניו־יורק ובאו שמה. אם קשה לך להסתגל לחיים החדשים, בגיל שלהם קשה הדבר שבעתיים. במיוחד אמך, שלא נתברכה בבריאות טובה, אי־אפשר לדמות את חייה שם לחייה כאן. שם היא באמת עובדת קשה, עבודה שלא הסכינה אליה, וזה חוץ מההרפתקאות עם הדירות, עם העוזרות, עם מייקל. בכל זאת הם אינם מתאוננים. הם מקבלים הכל באהבה, מוצאים סיפוק בעבודתם ושמחים בחלקם.

מעשה הוריך לא דבר נדיר הוא בישראל. אנשים לאלפים, במיוחד מהוותיקים, עשו זאת. הם בחרו בחיים פשוטים וצנועים בישראל מחיי מותרות בחוץ לארץ. מה ראה איש כוולטר איתן, בעל השכלה גבוהה וכשרונות נעלים, לעזוב את לונדון ולבוא לישראל? לא לבקש גדולות, עבודתו נעשית מאחורי הקלעים ואין איש שומע עליו, אלא, האושר ושמחת החיים אינם נחלת דיירי פארק אווניו וסנטרל פארק לבד.

הוריך כבר קשורים בלב ונפש אל המדינה הרכה והצעירה. כמה שנים ישבו שם, ימים יגידו. קרוב לוודאי, שיישארו שם, לפחות, עוד שנתיים או שלוש. אבל נניח שיחזרו קודם, גם אז אבטיחך, שכבר יהיו כל חייהם קשורים במאה נימים למדינת ישראל. גם אתה, יקירי, מי יודע, לפי מהלך המאורעות בעולם ולפי כל מה שעלול להתרחש, אם לא תשוב שמה לחונן את עפרה.

כללו של דבר, אם לעצתי תשמע, תשאר שם עד שתגמור את חוק הלימודים בבית־הספר התיכון. אין ברצוני להעמיד את דודך הרברט* כסמל ומופת,

* צבי, בנו הצעיר של זאלצמאן.

אבל עובדה היא, שהוא בא שמה בגיל שלך ושהה שם לבדו שלוש שנים, עד שגמר את לימודיו בבית הספר הריאלי בחיפה. ואם תפסיד שנה מה הרעש? אם תשאר שם עוד שנתיים, תהיה בן שמונה־עשרה וחצי כשתכנס כאן במכללה. אין זה כל כך נורא. בפרט, שהשנה לא תהיה לבטלה. הידיעות שתרכש שם, לימוד השפה העברית על בוריה, מגע עם אנשים בני תרבויות שונות, שווים יותר משנה.

אמך כותבת, שבדעתה לבוא בקיץ הבא עם מייקל ועמך לאירופה. אינני סבור שמחכמה תעשה אם תלווה אותה שמה. אבטיחך נאמנה שאין עיני צרות בהוצאות. בשמחה רבה אפקיד בידך או על שמך סכום כסף, די והותר להוצאות הדרך. אבל השנה מוטב שתשאר שם בקיבוץ, אם אפשר, או במקום אחר, עם צעירים אחרים. העיקר, שתבלה חדשי הקיץ בסביבה עברית, לספוג ידיעות נוספות בשפה. זה יועיל לך הרבה בבית־הספר, בשנה הבאה, ואת אירופה תבקר בקיץ 1955. אם תצא מישראל קודם, תשכח הרבה ממה שכבר למדת.

חושבני, שאיני צריך לומר לך, כי אינני בא בשורות אלה לכפות עליך דעתי. אם הצלחתי להבהיר לך את הדבר, אבוא על שכרי.

קרא את מכתבי זה, שנה ושלש, אחרי כן שקול בדבר היטב, וכטוב בעיניך עשה. אחרי ככלות הכל, החופש בידך לסדר את חייך לפי הבנתך ולפי צו מצפונך.

אוהבך

שמחה זאב זאלצמאן

[נה]

24 בנובמבר 1954

לכבוד המשורר בחסד עליון מר אפרים א. ליסיצקי

מר ליסיצקי היקר,

חן־חן על ספרך "במעלות ובמורדות", שהואלת בטובך לכבדני בו.

הספר הגיע לידי הבוקר, כשהייתי נחפז לצאת את הבית, ואמרתי רק להוציאו מן המעטפה, אבל אחרי דפדוף קצת, לא יכולתי עוד להוציאו מידי. מתוך עונג רב קראתי בו כמה שירים. מהם: "לא אצא את החיים", "על הגבול", "צפורת החיים", "הלויה", "קבלת שבת", "יש תפילה" ועוד.

אני מאחל לך בריאות הגוף ושלוות הנפש, שתוסיף להעשיר את השירה העברית כיד ה' הטובה עליך.

בתקווה שתקבל ברצון את ההמחאה הדלה, תמורת שלושה או ארבעה טפסים, שתואיל לשלוח בשמי ל"הרצליה", הנני

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 128]

[נו]

2 במרץ 1955

לכבוד מר דוד שמעוני.

מר שמעוני היקר והנעלה,

אני אראה לי למקור שמחה, אם יעלה בידי לשלוח כשלושים וחמש חבילות מזון, תמורת חמש מאות דולר, לסופרי ישראל לכבוד חג הפסח, ולאו דוקא נצרכים אלא כל הרוצה לקבל חבילה בסבר פנים יפות, ייתי ויטול.

אבל מכיוון שאיננני מכיר את האנשים ואת טיבם, את מזונם ומצבם, ירא אני שלא אכשל להכלים מי מהם. לכן אני מעז לפנות אליו, להעמיס עליו לעזור לי לסדר הדבר. טוב יעשה אם ישלח לי רשימה עם שמות האנשים ועם הכתובת של כל אחד מהם. אם אדוני יסכים לקבל עליו לחלק את החבילות באופן שהאנשים לא ידעו ממי הם נוטלים, מה טוב. אם אדוני חושב שמוטב לשלוח כסף תחת חבילות, וכל אחד יעשה בכספו ככל העולה על לבו, אשמח לעשות זאת.

———

כללו של דבר, אם על אדוני טוב אמסור הדבר בידו וכטוב בעיניו יעשה.

חושבני שמיותר לי להגיד לו, כי מפני שימות החג ממשמשים ובאים, אסיר תודה אהיה לו, אם יודיעני בהקדם איך להתנהג.

———

בברכת מועדים לשמחה

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[נז]

[ראה מכתב 223]

24 במרץ 1955

לידידי היקר והנכבד מר זלמן שניאור,

חן־חן על מכתבך מ־11 במרץ. הצטערתי לשמוע על המציאה (השפעת), שמיהרת לחטוף מיד בבואך שמה. טוב ממך כבר עשו הגברים, שחטפו בנות שילו, ואפילו הללו שחוטפים לפעמים קדושה וברכו.

גם כאן, מפני השנויים הפתאומיים במזג האוויר, משׂשים ומעלה ביום אחד לשלושים ומטה למחרתו, ההצטננות והשפעת עושות שמות.

בינתיים, ימות חג־הפסח ממשמשין ובאין, ואני ואשתי שואלים: "מה נשתנה" הסדר דאשתקד וזה שלפני שלוש שנים מכל הסדרים? ועד מהרה מתרצים, שבשתי השנים הנ"ל, אתה ורעיתך העדינה פארתם בנוכחותכם את הסדרים. בסדר הבא נרגיש בהעדרכם על יד השולחן, וכולנו נרים כוס לכבודכם. מרחוק נשלח לכם ממיטב ברכותינו, לאחל לכם בריאות הגוף ושלוות הנפש, שתמשיך להעשיר את הספרות העברית, כיד כשרונך הטובה עליך.

בידידות והערצה מרעיתי וממני לשניכם

שלך

שמחה זאב זאלצמאן

[נח]

4 באפריל 1955

מר שלמה דמשק היקר,

חן חן על הספר "לימוד האגדה" שהואלת לכבדני בו, כבר דפדפתי בו הרבה מתוך ענין רב.

אגב, יש מאמר "כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה". עד כמה שאני זוכר, מפרשים "שאין לה בית אב", שלא קבלה מרבותיו. אבל יתכן שפשוטו כמשמעו: שלא קבלה בבית אביו ואביו מאביו, שיש ערך מיוחד לתורה מורשת אבות, מפני שאין כל צל של ספק שהבית מטביע את חותמו על הילד, ומי שלמד תורה ומידות בבית אביו, הוא מטיפוס אחר לגמרי בהליכותיו ובהשקפותיו.

איך שהוא, מכיוון שאתה קיבלת תורתך גם מאביך וגם מרבך (ראש המלמדים), לית מאן דפליג שתורתך תורה.

תמונת אביך ז"ל ומה שכתבת על חייו, העלה בזכרוני את דמות אבי ז"ל, שלא פסק פומיה מגירסא כמעט עד הרגע האחרון. גם הוא חזר ארבע או חמש פעמים על הש"ס בעשרים השנים האחרונות לחייו, הן השנים אחרי הטבח הנורא שערכו פורעי הצבא הלבן באוקראינה.

כמה מבני משפחתנו נהרגו, ובית־אבי עלה באש. רק בדרך נס נמלטו אבי ואמי ז"ל על נפשם בחשכת לילה; הסתתרו במערה מחוץ לעיר כל הלילה ובבוקר יצאו ממחבואם ונדדו לעירה הסמוכה.

בברכת חג שמח

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 71]

[נט]

[ראה מכתב 78]

15 באפריל 1955

מר חיים הריס היקר,

קבל נא את תודתי העמוקה על מכתבך ועל דבריך הנעימים. חבל שמיום שובי הביתה הייתי טרוד כל כך, עד שלא היה לי פנאי לכתוב מכתבים. מפני זה נתאחרה קצת תשובתי, ואתך הסליחה.

שמחתי לשמוע, שבתקופה החמרנית שאנו חיים בה, שמי שיש לו מנה רודף אחרי מאתיים, עוד נמצאים אנשים שמחים בחלקם, האומרים "יש לי רב". יהי רצון שלא יחסר לך כל טוב כל ימי חייך.

בדבר התקליטים, לצערי לא חנני ד' בכשרון למוסיקה, לכן משפטי עליהם אינו שווה כלום. אבל, בדרך כלל, יכולני להגיד לך, שתפילות ישראל מטובי החזנים ולפעמים אף שיר עממי בעברית או באידיש, נוגעים אל עומק לבי, מה שאין כן אפילו הסימפוניה התשיעית.

זכורני, שפעם בנוכחות איש מוסיקלי, נתגלגלה השיחה על קווארטין ז"ל, שהיה אחד מידידינו הטובים. אני גמרתי עליו את ההלל, וכראייה לדבר הצעתי להקשיב לאחד מתקליטיו: "טהר רבי ישמעאל". לתמהוני הגדול, הלה אחרי רב קשב אמר שמנקודת השקפה של יצירה קלסית אין לזה ערך רב.

אבל, יהיו המומחים פוסקים מה שפוסקים, לדידי, כאשר קווארטין מרעים בקולו "קבלו עליכם צדיקים וידידים" אני שומע את קול דמי אחינו המעונים, הנרדפים עד צוואר, צועקים אלינו. וכשהוא מוריד את קולו,

אני מקשיב ברטט של קדושה לקול דממה דקה "אני מאמין בביאת המשיח" של אחינו המובלים לתאי הגזים למות מות קדושים.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[ס]

26 באפריל 1955

מר דוד תדהר היקר,

ד"ר עזריאל איזנברג * הואיל בטובו לשלוח לי את מכתבך אליו מ־30 במרץ. קבל נא אפוא את תודתי העמוקה על דבריך החביבים ועל הצעתך ונכונותך להדפיס את הערך שלי בכרך השביעי.

האמת נתנה להאמר, שמכתבך מונח אצלי זה כשבועיים. הייתי מהסס כל הזמן, אם "להיות או לחדול", יען שמטבעי אינני להוט אחרי פומביות, ועתים קרובות הייתי אף בורח ממנה. גם בנידון שלפנינו היה עם דעתי, במבט ראשון, להשתמט מן הכבוד, אבל אחרי שיקול הדעת, החלטתי לקבל ברצון את הצעתך הנדיבה **.

הדבר שהניע אותי לעשות זאת הוא כדלקמן:

בתחילת 1953 עלו בתנו שרה ובעלה ושני בניה ארצה והתיישבו בתל־אביב. נפרדנו מאתם ברגשות מעורבים. שמחה ותוגה היו משמשות בלבנו בערבוביה. שמחנו לדעת, שהם בוחרים בחיים פשוטים בישראל מבית מלא כל טוב בניו־יורק. מאידך גיסא, היתה קשה עלינו פרידתם. כן יראתי שמא יחזרו משם אחרי זמן קצר מאוכזבים, ואז יצא שכרי בהפסדי, כי מן הנסיון למדתי שעלה ופרש קשה מכולם, שהללו ששבו משם מאוכזבים, ועל פי רוב על לא דבר, רעים לנו פה מאנטי־ציונים. אבל, תודה לאל שאחרי שנתיים וחצי לבואם שמה, הם הולכים ומתאקלמים ומסתדרים שם כתושבי־קבע ולא עלה על דעתם אף פעם לחזור הנה. הם כל כך נלהבים מהחיים שם, עד שאין כל צל של ספק, שהם כבר יישארו כל חייהם קשורים לארץ בלב ונפש, בין אם ישתקעו שם ובין אם לאו.

בן אחד, דוד, בא שמה בגיל 16. מתחילה התקשה והתמרמר קצת, שהה שם כשנה וחצי, למד כל הזמן בגמנסיה בירושלים, מדבר עברית יפה ונעשה

* ראש המועצה העולמית לחינוך יהודי.

** הכוונה לכתיבת תולדות חייו בשביל "האנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובוניו". תולדותיו, שנכתבו על ידו, באות בראשית הספר.

ציוני נלהב. הוא היה נאלץ לחזור רק מפני שהוא עומד כבר להכנס למכללה של קולומביה. בנם הצעיר בא עמהם בגיל של חמש. נשאר עם ההורים וגם הוא לומד בגמנסיה, מדבר עברית צחה, כאחד מילידי הארץ.

משום כך באתי לידי מסקנה, שטוב כי צאצאי שם, במיוחד צאצאיהם, ידעו את צור מחצבתם; יכירו וידעו, שתורתם מורשת אבות היא, המחזרת על אכסניה שלה.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[סא]

7 באוקטובר 1955

מר גרשון אגרון היקר,

בשובי מאירופה הביתה התחלתי לדפדף את גליוני "הארץ", ולשמחתי הרבה ראיתי שאתה נבחרת ראש עיריית ירושלים.

מיטב הברכות מרעייתי וממני ומכל בני משפחתי שלוחות לך, לרעייתך ולכל האגרונים. כולכם יכולים להתפאר באמון שנתנו בך, ובכבוד שנחלת להיות יושב בראש מועצת העיר עתיקת היומין.

יודעים אנחנו שהקשיים מרובים והלוואי שלא יחמירו עוד יותר בעתיד הקרוב, אבל לפום צערא אגרא.

אנו מאחלים לך בריאות הגוף ושלוות הנפש, שתוכל לשאת ברוב פאר והצלחה את העול הנכבד שהוטל עליך.

מספרים על ויצמן ע"ה, שבזמן שהותו הקצרה בניו־יורק, כשביקר פה בפעם האחרונה, ובינתיים באה ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ובחירתו לנשיאות, וטרומן, נשיא ארצות הברית לשעבר, הזמינו ל"שלהי שבוע" לבית הלבן, שאל טרומן בתוך הדברים את ויצמן, מה הרגשתו ותגובתו להיות נבחר לנשיא ראשון במדינה, הקמה לתחיה אחרי אלפיים שנה. ויצמן השיב בפנים רציניות, שהוא נרעש ונפחד מפני האחריות שהוטלה עליו. טרומן, נשיא אחת המעצמות הגדולות עם אוכלוסיה של מאה וחמישים מיליון, הביט בתמהון על ויצמן, שהוא נרתע מנשיאות בארץ של "טל ומטר" כישראל. ויצמן הבין לרעו ואמר: "אתה נשיא על מאה וחמישים מיליון אזרחים, אבל אני נבחרתי לנשיא על שש מאות וחמישים אלף נשיאים, יען שכל אחד בישראל רואה את עצמו כדאי והגון להיות לנשיא לא פחות ממני".

כל זה אני מספר בגלל הדברים שאמרתי לעיל, כי יודעים אנחנו שדרכך

לא תהיה סוגה בשושנים, וזה בשל המריבות והקטטות בין המפלגות, שמעשיהן ואולי אף כוונותיהן לא תמיד רצויות וכן בשל העמקת המחלוקת בין הדתיים והחילוניים, שהיחסים ביניהם אינם מתנהלים בסבלנות והבנה לכבד איש את דעות רעהו.

בכל זאת אני כולי אמונה, שאתה כיד הבנתך הטובה עליך, תתגבר על המכשולים העומדים על דרכך, ובעוז ואומץ־לב תצליח להמעיט בהרבה את מעשי־האיבה, ולהמירם במשטר דינאמי המבטיח לכל אחד את חופש המצפון לסדר את חייו על דעת עצמו, נגד הנסיון של חוג אחד לכפות את דעותיו על האחר במעשי אלימות.

בשנת שלום ושגשוג

שמחה זאב זאלצמאן

[סב]

20 ביולי 1956

אברהם וחנה * היקרים,

במשך שהותנו הקצרה בישראל נצטברו אצלי הרבה ספרים, פרי עטם של ידידינו הסופרים, שהואילו לכבדני בו. מכיוון שגם בלעדי הספרים, המטען שהיינו נושאים אתנו במטוס היה כמעט פי שלושה מהמשקל הרגיל, שלחתי את הספרים מרומא הביתה על ידי הדואר. החבילה עם הספרים, ביניהם "ספר ירושלים", שאתם, ידידים טובים, נתתם לנו, הגיע אלינו אתמול.

אמש הוצאתי את הספר לעלעל בו קצת, אבל לא יכולתי להוציאו מידי. הפכתי בו והפכתי בו מתוך עונג רב.

תרגמתי קטעים ממנו לרעייתי וגלי זכרונות היו מפכים בנו על ירושלים העתיקה. כמו חי עמד לנגד עינינו ביקורנו הראשון בארץ, בשנת 1927, כשהיינו משוטטים בחוצות העיר עתיקת־היומין באין מפגיע.

הספר הוא באמת יצירה ספרותית מונומנטלית, רב הכמות ורב האיכות, ואני ורעייתי מודים לכם מקרב לב על התשורה היפה.

הספר, ששמכם כרוך בו, החיה בזכרוננו את השעות הנעימות, שבילינו בחברתכם ובחברת כל ידידינו שם. השיחה עליכם נמשכה בינינו כל הערב. גמרנו עליכם את ההלל מתוך תקווה לעלות ולהתראות עמכם שוב בקרוב.

* אברהם פולני, חקלאי, מומחה לשיווק פרי־הדר. אשתו חנה היא בתו של יוסף מיוחס ז"ל, מיקירי ירושלים.

ביקורנו השנה בישראל היה הביקור הששי שלנו שם, ובאירופה, לא אגזים אם אומר, קרוב לעשרים. אף על פי שיש מה־שהוא באווירה דאירופה שמושך את לבנו, לנקודת השיא מגיעה שמחתנו ברגע שרגלינו עומדות על אדמת ישראל. ממהרים אנו לבוא שמה ומאחרים לצאת. באנו הפעם לשבועיים או שלושה שבועות ונשארנו, כדרכנו תמיד, כשבעה שבועות. באים שמה במצב רוח מרומם ויוצאים ברגשות מעורבים.

כמו בביקורים הקודמים כן עברתי גם הפעם את הארץ כמעט לארכה ולרחבה, ועיני לא שבעו. ההתקדמות חשובה בין בכמות בין באיכות. חבל שהמתיחות שהיתה מורגשת בארץ השביתה קצת את השמחה, אבל אני מאמין בכוחו וברוחו של צבא ההגנה לישראל, ובזכותו לא יעזו שונאינו להתקיף אותנו, ואם חס ושלום יעזו, מובטחני שתבוסתם תהיה שלמה.

לכאורה נראים דברי כאמונה עוורת, תגובת תייר, הגר שם במלוני־לוקסוס, נהנה מטוב הארץ ואיננו שם לב לכך שהתושבים מכל המעמדות אין ידם משגת לרכוש להם אף מקצת מהנוחיות שהתיירים נהנים מהם. ולא זו בלבד, אלא שרבבות אנשים צריכים להדק את החגורה מזמן לזמן הידוק נוסף. והתייר משלה את עצמו בתקוות־שווא שלא יגיעו הדברים לידי מלחמה, על אף העובדה ששוויון־המשקל נשתנה תכלית שינוי, שהערבים השיגו יתרון כה גדול בנשק ובסילונים עד כדי לעודד אותם לצאת למלחמה. אכן, בנוגע לאיום המלחמה אין הבדל בין נביאי סיבוב שני ובין שולליו. דעות אלה ואלה אינן מבוססות על ידיעת המציאות, אלא על השערות בעלמא.

לי נראה, שבחדשים האחרונים התחילו רוחות אחרות מנשבות בעולם. המעצמות הגדולות, ביניהן רוסיה הסובייטית, לא תתנה למדינות הקטנות להפר את השלום בעולם. הן באו לידי הכרה, שאם תפרוץ מלחמה באזור אחד תתפשט התבערה לכל ארבע רוחות העולם. מענין הדבר, שמשרד־החוץ בוושינגטון מגלה בשבועות האחרונים יחס קר למצרים. מורגשת עכשיו תזוזה נגד גסות־הרוח של נאצר. כדאי לשים לב לחילופי גברא בשגרירות ארצות־הברית בקהיר, כאשר בירוד, שגריר ארצות הבית בקהיר לשעבר, יצא משם וידיו על ראשו. בגלל זה מסופקני, אם מצרים תעז להתקיף את ישראל. אף־על־פי כן ייתכן שתגרות הגבול עלולות סוף סוף לסכסך את מדינת ישראל במלחמה עם הערבים ואחריתה מי ישורנה.

בנוגע למצב הכלכלי, לית מאן דפליג שהמצב די חמור. עצמאות כלכלית רחוקה עכשיו הרבה יותר משהיתה בשנים הראשונות. במשך שנות קיומה של המדינה נוצלו המעיינות של הכנסות מרובות שאינן הולכות ונשנות, כמו דמי השילומים מגרמניה והמענק מארצות־הברית הפוחת והולך משנה לשנה.

יש לברך עליו יום יום, אבל אוולת היא לסמוך עליו. ושטרי־מלווה וחובות מכל המינים הם ריחיים על צווארה של המדינה.

רמת־החיים גבוהה לעומת הייצור. השכר בישראל ופריון־העבודה נמוך בהשוואה לשכר העבודה ולגודל התפוקה בארצות שישראל צריכה לשווק שם את הסחורות ולהתחרות בהן. בכדי לחסוך מטבע זר נאלצים להקטין את היבוא ולהגביר את הייצור והיצוא, אבל הקטנת היבוא, במיוחד בחמרי־גלם, גורמת להפחתת הייצור וגם גוררת בעקבותיה אבטלה, מעין מעגל קסמים.

מאידך גיסא, אין להעלים עין מן העובדה ששמונה שנים היא תקופה קצרה מדי לכל מדינה כדי להתבסס ולהתבצר, במיוחד למדינת ישראל הענייה באוצרות־טבע. יתר על כן, מפני איום המלחמה נאלצים לעמוד על המשמר, ותחת להעסיק רבבות מהנוער המעולה בעבודה פוריה מחזיקים אותם בצבא.

החזקת צבא רב והוצאת הון כבד על ציוד ונשק הן מעמסה כבדה על שכם המדינה הרכה והצעירה. הזרם החזק של מאות אלפי עולים מכל קצווי תבל, קליטתם בארץ, שיכונם, ארעי וקבע, הזרמת המונים לעבודה חקלאית, סלילת כבישים, הקמת בניינים ציבוריים, כל זה בולע הון עצום.

כנהוג, הוצאות עצומות בכל ענפי־החיים, במיוחד במדינה צעירה ועמא פזיזא, שעוד לא הספיק לחנך אנשים מומחים בכל מקצועות החיים, מביאות עמהן שגיאות קלות וחמורות, פיזור ובזבוז.

אלו הם שני צדי המטבע, אורות וצללים, ויש מקום לשאול אם האורות מרובים על הצללים או להפך.

כשלעצמי, אני מעדיף להאמין שיצליחו לצאת למרחב מסבך הקשיים הכלכליים.

יש למדינת ישראל "נשק סודי" — היהודים בחוץ לארץ, ואני תקווה שידעו בישראל איך להעריך נכס יקר זה.

אגב, אני סבור שהכסף הבא מהמגביות לאוצר המדינה אינו בגדר נדבה, אלא פרעון־החוב שיהודי חוץ־לארץ משלמים לממן קיבוץ גלויות.

גם השקעות הון, אף על פי שאינן זורמות בממדים המקווים, אין לזלזל בהן. הרבה השקעות נעשו ונעשות. רק לפני כמה ימים שמעתי על קומץ אנשים, ודווקא יהודים שאינם מתיהרים בציוניותם, משקיעים בישראל עשרים מיליון דולר בבניית בית חרושת לניילון.

כבר הארכתי הרבה יותר משהיה בדעתי, ואתכם הסליחה. ———

שלכם בידידות

שמחה זאב זאלצמאן

חוהמ"ס תשי"ז

25 בספטמבר 1956

מר צבי וויסלבסקי היקר,

הצטערתי מאוד לשמוע על מחלתך. אני תקווה שהמחלה לא אנושה, ושבמהרה תשוב לאיתנך.

אגב, אספר לך איך נתגלגלו הדברים שנפגשתי בביתך עם מר יחזקאל קויפמאן ואני לא ידעתי כמעט עד יומי האחרון בישראל שנפגשתי עמו.

מעשה שהיה כך היה: לפני עלותי לישראל באביב שעבר הוגד לי, שהחוקר י ה ו ד ה קויפמאן בא מבאלטה־אוקראינה, הוא בן עירו של זקני, ושהוא הכיר את זקני אישית. מכיוון שאני והורי גרנו בעיר אחרת, כמעט שלא הכרתי את הסב שלי. לכן כשבאתי לירושלים, רציתי להיפגש עם יהודה ולשמוע ממנו על החיים בבאלטה בימים ההם.

בשיחה עם מר מנור שאלתיו למקום מגוריו של יהודה קויפמאן. כנראה, מר מנור לא שמע את השם יהודה וחשב שאני מתכוון ליחזקאל, ואמר שמר קויפמאן מבקר לעתים קרובות בביתך והוא יסדר הדבר בשבילי להיפגש עם קויפמן בביתך. לא שאלתי את מנור, למה דווקא בביתך ולא בביתו של קויפמן, כי אמרתי מי יודע, אולי לא נוח לו לקויפמן לקבל אורחים בביתו.

בינתיים הואילה אשתך הכבודה באחד מימות השבוע לטלפן אלי למלון ולהזמין אותי לביתכם לשבת הבאה. בתוך הדברים אמרה, שגם מר קויפמן יהיה שם. אמרתי לה שבין כך ובין כך אראה לי לכבוד לבקר בביתכם. נכנסתי לביתכם באותה שבת אחרי הצהרים. מצאתי אורחים אחדים, שוחחנו על דא ועל הא ובילתי שעה נעימה בחברתכם. כשהייתי כבר עומד לצאת, שמענו את שאון המעלית וגברתך אמרה: הנה מר קויפמן בא. אני חכיתי לקבל פני יהודה, אבל עד מהרה נוכחתי שזה מעשה בשני קויפמנים, שזה לא יהודה, וגם לא עלתה על דעתי, שאני עומד לפני יחזקאל. נשארתי כמה רגעים ויצאתי. אף על פי שפעם, לפני כמה שנים, נפגשתי עם יחזקאל, כשראיתיו בביתך לא הכרתיו כלל. בעיני היה נראה הפעם יותר צעיר משנשאר בזכרוני מפגישתי אז. ככה נשארתי קרח מכאן וקרח מכאן. לא הספקתי עוד לראות את יהודה והחמצתי את ההזדמנות שניתנה לי לבלות שעה קלה במחיצתו של יחזקאל — הסופר הדגול שאני מכבד ומעריץ מאוד מאוד.

הספר שלו "גולה ונכר" הוא יצירה ספרותית־מונומנטלית, מעין הפוך בו והפוך בו. רב צעיר סיפר לי הרבה מאוד על אודותיו, והתיימר בכבודו. בכל

פעם שהעלה את שמו של יחזקאל, ציין בגאווה, כי יחזקאל היה תלמידו. הוא אף הראה לי מכתבים שקיבל ממנו, ובמיוחד נשאר בזכרוני מכתב אחד שיחזקאל כתב אליו אחרי הקמתה של המדינה.

לא אופתע, אם כל הדבר היה מוזר בעיני יחזקאל. הוא שמע כל כך שאני משתוקק לראותו, כי הלא הוא לא ידע שאני התכוונתי ליהודה, והנה כשנפגשנו נשארתי לרגע ויצאתי.

לכשתזדמן לראות את יחזקאל, אסיר תודה אהיה לך, אם תבאר לו הדבר ותבקש בשמי סליחה ממנו.

בגמר חתימה טובה ומועדים לשמחה,

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 81]

[סד]

12 באוקטובר 1956

לכבוד ידידי היקר והנכבד מר זלמן שניאור,

את מאמרך "על ארי אבן זהב", שהופיע בסוף השבוע ב"הדואר", קראתי, ואז הבינותי סיבת התמרמרותך על שהמאמר היה תחוב זה מזמן במגירה נדחת במערכת, ומי יודע כמה זמן היה נשאר שם ולא ראה אור, אלמלא דרשת בכל תוקף או להדפיסו בלי כל איחור או להחזירו לך.

במאמרך זה אתה תובע עלבונו של סופר עברי, מחבר עשרים ואחד ספרים — ביניהם ספרים שקנו להם שם גדול בספרות העברית ובספרות הכללית — ועכשיו, במלאת לסופר שלושים שנה ליצירתו הספרותית, עוברים על זה בשתיקה ולית מאן דכר שמיה.

תגובה כזאת מצד חברים ושותפים ליצירה, תגובה של "לא יזכר ולא יפקד", אם מדעת או שלא מדעת, יש בה כדי לדכא נפשו של איש יוצר.

שורת ההגיון מחייבת לתת למאמר כזה זכות הבכורה, לפרסם אותו ברבים, בהקדם האפשרי. אדרבה, ישמעו חבריו של הסופר את קול אביר המשוררים העבריים וימהרו לתקן את המעוות. ———

מוקירך

שמחה זאב זאלצמאן

[סה]

4 בנובמבר 1956

פרופסור שלום שפיגל היקר והנכבד.

תודתי לך ממעמקי לב על מכתבך והשתתפותך בצערי הגדול *.

מה שמכאיב ומעיק על לבי ביותר הוא: שלא הספקתי לראותו בימי חליו ואף לא ללוותו בדרכו האחרונה.

הוא הידיד, החבר, ששׂש להושיט יד עוזרת לכל הפונה אליו, היה מחמיר עם עצמו ומקל על אחרים.

כשנפל למשכב מהתקפת לב והעבירוהו לבית החולים, לא נתן לבני המשפחה להגיד לי דבר. חרד היה לשלומי ולא רצה להבהילני. רק כעבור כמה ימים, כשהוטב מצבו, אמר כי מוטב שאשמע על מחלתו מפי אחד מבני המשפחה משאשמע זאת מפי אחר ושאל לכתוב ולהגיד לי כי המחלה לא אנושה, כי הוא כבר הולך וחוזר לאיתנו.

מיד עם קבלת המכתב הזמנתי מושב במטוס. מכיוון שיראתי להפתיעו, טלפנתי אליו לבית החולים להגיד לו, שאני עומד להמריא אליו במטוס בו ביום.

אבל הוא לא נתן לי לבוא. הטיסה, אמר, קשה ומיגעת, דורשת מאמץ רב; וכדי לשכנע אותי שאין כל סיבה לבהלה נתן לי שמו של הרופא שלו, שאוכל לטלפן אליו ואשמע מפיו שהכל כשורה. דיברתי עם הרופא והוא הרגיע אותי. ההתקפה, אמר, לא היתה רצינית, ועכשיו כבר נתן לו רשות לרדת קצת מן המיטה.

כה נשלל ממני העונג לראותו. דיברתי עמו פעם ופעמיים ביום ולא פיללתי שרק כפשע בינו ובין המות.

הקץ בא ביום ששי אחרי הצהרים. ומעשי שטן, דווקא ביום זה יצאנו אני ורעייתי את העיר ל"שלהי שבוע" בבית בננו בקונטיקוט. המשרד שלי היה כבר סגור ובבית אין איש ולא יכלו להתקשר עמנו עד יום השבת.

כששמעתי את הבשורה הרעה, כבר היתה השעה מאוחרת לטיסה ביום, ולטוס כל הלילה ומשדה התעופה לאוץ להלוויה אמרו שבנפשי הדבר.

ככה נלקח ממני קודם זמנו אחי החביב, האדם יקר הסגולות, היהודי המסור והנאמן, וצר מאוד מאוד.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

* על מות אחיו נתן ז"ל.

[סו]

3 במאי 1957

ד"ר משה סמבטיון היקר והנכבד,

הריני מאשר בתודה את קבלת מכתבך מ־25 באפריל.

הכרך הראשון של "מלון תלמודי אנציקלופדי" ששלחת על שמי הגיע אלי בזמנו. תמהני, שידידנו הטוב מר שניאור לא הגיד לך זאת.

הדבר שהגיע אותי לאשר קבלת הכרך לשניאור הוא: שהוא היה נרגז מאד על שהכרכים ששלחת בראשונה ל"הדואר" בשבילי ובשביל עוד אנשים לא נמסרו לנו עד היום הזה, אם משום שאבדו בדרך, או, אליבא דשניאור, משום רשלנות במערכת "הדואר", שאינם חסים על כבודם וממונם של אחרים. אבל תהיה הסיבה מה שתהיה, שניאור התרגש הרבה מזה, וכששמע שאתה שלחת את הכרכים שנית, היה דוחק את השעה והיה שואל אם הכרך כבר בא. לכן כמעט באותה שעה שהספר בא לידי, טלפנתי לשניאור להגיד לו זאת, וחשבתי שמכיוון שהוא עומד עמך כל הזמן בכתובים, לא ישכח להזכיר זאת באחד ממכתביו. אבל, לא אסתייע. נראה שמפני טרדותיו המרובות לא היתה לי כל זכות להעמיס עליו ולהשתמט מלכתוב לך במישרין ולהודות לך על הספר שהואלת לכבדני בו. ועמך הסליחה.

בדבר הכרך השני ועל רצונך הטוב להקדישו לי, "קטנתי מכל החסדים". בעד המעט שעשיתי שלא על מנת לקבל פרס, כבר באתי על שכרי בעונג ובסיפוק רוחני. חוץ מזה, ייתכן שתמצא איש שיהיה מוכן להביא עולה שמנה על מזבח המלון בעד הכבוד הגדול ששמו יהיה נקרא עליו.

לכן עצתי, שמכיוון שאתה זקוק עכשיו לסכומים נוספים שיאפשרו לך להמשיך בהוצאת שאר הכרכים, טוב יהיה אם תחפש אחרי מי שיעזור לך בממדים חשובים. אם תמצאנו, לך והקדש את הכרך השני לו, ולי תוכל להקדיש כרך אחר, ואם לא תמצאנו, איני צריך לומר לך שאחשוב לי זאת לכבוד וגם למקור שמחה לראות את הכרך השני מוקדש לשמי.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

23 במאי 1957

מר יערי * וגברת יערי היקרים,

בתודה עמוקה אני מאשר קבלת מכתבכם הנעים שקראתיו בצוותא חדא עם רעייתי ובתי מתוך עונג רב לכל אחד מאתנו.

גם אנחנו שמחנו מאד על ההזדמנות שניתנה לנו להכיר אתכם ולארח אתכם בביתנו. חבל, שבמשך שהותכם בניו־יורק לא הספקנו לראותכם ולבלות בחברתכם כהנה וכהנה.

מובטחני, שאיני צריך לומר לכם שבמשך שנות חיינו כאן, קרוב ליובל שנים, רכשנו לנו ידידים רבים, אנשים טובים מכל הזרמים, אבל הידידים שעשינו בארץ קרובים יותר ללבי. יש לי ההרגשה שכל אחד מהם הוא בשר מבשרי, כי למרות אהבתי והכרת־הטובה לארצות הברית, הדמוקרטיה היותר גדולה בעולם, שבשעתה נתנה מפלט לרבבות מבני עמנו הנרדפים על צוואר, שרשי נעוץ היום כמו לפני חמישים שנה בעולם הישן ובתרבות עמנו עתיקת־היומין.

חכמינו אמרו: "זכה עבודתו נעשית בידי אחרים", אבל בנוגע לבנין הארץ אומר: לא זכה עבודתו נעשית בידי אחרים.

היו ימים שגם אני הייתי בין החולמים לעלות לארץ ולהשתתף בבניינה, אבל לא אסתייעא מילתא. כשהילדים רכים מחכים עד שיגדלו, וכשנעשים לאנשים אי אפשר עוד לקחת את האם על הבנים וגם לא מן הבנים.

ההודעות מאו"ם ומחוגים אחרים אינן מבשרות טובות לגבי זכותה של ישראל למעבר חפשי בתעלת סואץ וחופש השייט במפרץ אילת. שר־החוץ של ארה"ב מדבר בלב ולב: בהפסקת המענק ובאיום של הטלת סנקציות כלכליות על ישראל, ובחלב ודבש תחת לשונו עם הרודן המצרי.

במיטב ברכות

שמחה זאב זאלצמאן

* אברהם יערי, ספרן וסופר.

[ראה מכתב 230]

18 באוגוסט 1957

מר משה שרת היקר והנכבד,

בשובי שלשום מאירופה הביתה מצאתי תלי תלים של מודעות ומכתבים שנצטברו במשך קרוב לשלושת החדשים שהייתי נעדר מן העיר. הערב הקדשתי שעה קלה לעבור עליהם, לבור את התבן מן הבר, לסדר אותם לפי התאריך ולהשיב עליהם על ראשון ראשון.

והנה מצאתי את אגרתך מ־17 ביולי. אני ממהר להריץ אליך את השורות האלו, להגיד לך כמה אני מצטער על שהמכתב לא הגיע לידי בשעתו ושזאת הסיבה שתשובתי נתאחרה עד כה ועמך הסליחה.

את התנצלותך על שלא עניתני בשעתו על המכתב שקיבלת ממני לפני זמן קראתי ברגשות מעורבים. מצד אחד אני מעריך כראוי את אישיותך המופלאה המתבטאת באדיבות שעוררה אותך להתנצל על דבר שהאיש הממוצע דש בעקביו, מאידך גיסא הצטערתי על שגרמתי לך מוסר כליות חינם. איך יעלה על דעת בעל שכל בריא, כי באותם התנאים שבהם נמצאת, עם סדר יום מלא וגדוש, עמוס בעיות מסובכות הדורשות התרכזות מתמדת, היה עליך לאבד זמן כל כך יקר להשיב על כל המכתבים שידידיך הציפו אותך בהם? אחרי ככלות הכל, הם היו מכתבי ברכה ותו לא.

ועכשיו לעיקר הדבר. שאלתני לבוא לעזרת "עם עובד" בסכום הגון. מי יתן והיה לאל ידי להביא עולה שמנה על מזבחה. אבל מי עוד כמוך יודע עד כמה מרובים צרכי עמנו בין בישראל בין כאן. לא אגזים אם אומר, שכמעט אין לך יום שלא אהיה נתבע לאיזה דבר. בין המכתבים שדיברתי לעיל עליהם, כמה מהם באים מישראל, כולם מאנשים חשובים השואלים תמיכה למוסדות חשובים כבית טשרניחובסקי וכו', וכאן אולי זה מיחזי כיוהרא, אבל האמת ניתנה להאמר, שדלתי פתוחה לפני כל מי שיש לו שייכות ליצירה יהודית, לסופרים בלי להתחשב אם זה סופר מקובל או שאינו מקובל, ולמוסדי חינוך ותרבות. לפעמים תמהני, אם מחכמה אני עושה זאת, מפני שאי אפשר לתמוך באופן ממשי בכל דבר ואין הקומץ משביע את הארי.

המצב הכספי במוסדות החינוך והתרבות, במיוחד באלה שאינם בעלי שמות מפורסמים המושכים את הקהל, ממש נורא. עם הקמתה של מדינת ישראל הופחה קצת רוח־חיים חדשה במוסדות האלה. בני־אדם התחילו להתעניין ואף להזדהות עם מוסדות המפיצים את התורה בלשונה המקורית ונראה היה אז שתמיכתם תספיק לכסות מרבית צרכיהם, אבל כל זה חלף ואיננו. עובדה

היא, ולשווא נחפש את הסיבה. מכיוון שמטבע הדברים אוחזים בני־אדם ברובם הגדול בקו ההתנגדות הקלה ביותר, תחת לכתת רגליהם לחפש תומכים חדשים הם מפעילים לחץ יותר ויותר חזק על הללו שנותנים להם אוזן קשבת.

כבר הארכתי הרבה יותר משהיה בדעתי. אני כולי אמונה שתקבל ברצון את תרומתי הצנועה. את שני הכרכים של פרופ׳ גרשם שלום על שבתי צבי קיבלתי ואסיר תודה אני לך על התשורה היפה. אעפ״י שלא הספקתי אלא לדפדף בהם קצת, מובטחני שקריאתם תתן לי עונג רב.

במצורף המחאה על אלף דולר.

בפריסת שלום מבית לבית.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[סט]

14 באוקטובר 1957

מר זלמן שניאור היקר,

בתודה עמוקה מרעייתי וממני ומכל ב״ב אני מאשר קבלת מכתבך משנים באוקטובר עם ברכתך לשנה החדשה. גם אתה ורעייתך ובני משפחתך היקרים ברוכים תהיו.

שמחתי לשמוע שהשלום לך בגופך אף כי לא בממונך. אין ברצוני לזלזל בהפסדי ממון שסבלת שם. אני מבטיחך שאני מעריך כראוי עד כמה הכסף חשוב לך, במיוחד עכשיו לעת זקנתך. אבל למה תזרה כוחך לרוח? עליך לשקול בכף המאזנים את זה לעומת זה, את בריאותך, שהיא גם בלאו הכי רופפת קצת, נגד ספק ספיקא שאחרי כל ההתרגזות וההתרגשות, שסם המוות הן לך, תציל מה שאי־אפשר להציל עוד. אני תקווה שתבין לי, שלא באתי בשורות אלה לתת לך עצות שאינך זקוק להן. יכול אתה להישען על בינתך אתה, שחוננת בה במידה גדושה, ולא הייתי אומר מה שאמרתי לולא דמיסתפינא שהמריבות והקטטות, הדינים והמשפטים, יפעלו לרעה עליך. חס אנוכי על בריאותך וגם על ממונך שאתה מבזבז על עורכי־דין.

אני מניח שהעניין בינך ובין המו״לים מסובך שבעתיים, בגלל העדרו של כתב מפורט ביניכם עם כל התנאים ששני הצדדים התחייבו לקיים, שההסכם ביניכם היה כולו בעל פה. אם אמנם כן הוא, ברח, ידידי! קבל עליך את הדין ותחסוך זמן יקר והוצאות מרובות הכרוכות במשפטים אלה. והיה זה

שכרך, שלמדת לקח מן הנסיון, שהתרופה היחידה למניעת דין ודברים לאחר זמן הוא, שהכל יהיה כתוב וחתום. וכאן מקומו של עורך דין לא יהיה נעדר. הוא ינהל את המשא ומתן, הוא יעלה את כל הפרטים על הכתב והוא יערוב שהכל שריר וקיים.

והנני שלך במיטב הברכות

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 227]

[ע]

17 בדצמבר 1957

ד״ר אברהם קאטש היקר,

רק מלים אחדות להגיד לך בשם רעייתי ובשמי אני, כמה שמחנו להיות בין המסובים אל המשתה של קרן התרבות העברית. ——— במיוחד הייתי נרגש מעומק הלב מדבריך שיצאו מן הלב ומדברי ד״ר גיוסום, אחד מחסידי אומות העולם.

לך יאתה תהילה, שהצלחת להכניס מחכמתו של שם באהלי יפת.

נקווה שהמפתחות שנתנו אמש לאורחי־הכבוד לא יעלו חלודה, שיפתחו לפניהם ולפני צאצאיהם את האוצרות הצפונים בחכמה היהודית עתיקת היומין, את החומר הנפלא הטמון מהדורות הקדומים עד לזמננו אנו.

קרן התרבות העברית על יד האוניברסיטה, מצבה חיה לך ולמשפחתך, מעשה ידיך להתפאר.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[עא]

28 בינואר 1958

דניאל יקירי,

אם אין זכרוני מטעני אמרת בשיחתנו הטלפונית, שבאלה הימים אתה עומד להוציא ספר חדש.

לצערי החמצתי כל השנים את ההזדמנות להשתתף בהוצאות המרובות הכרוכות בהוצאת ספריך.

אסיר תודה אהיה לך אם תרשני, לפחות בפעם הזאת, לתקן את המעוות ולחתום על מספר אכסמפלרים תמורת ההמחאה המצורפת על סך של מאתים דולר.

אתה יכול להפיצם כאוות נפשך, אם בין אנשים פרטיים, או בין מוסדות חינוך ותרבות, כאן או בישראל.

אראה לי למקור שמחה לתת את ההזדמנות לקוראים עברים שאין ידם משגת לרכוש להם את הספר, כי מובטחני שישביע עונג רב את כל קוראיו.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 174]

[עב]

[ראה מכתב 137]

13 במרץ 1958

לכבוד הרב שמואל מירסקי,

בשובי מנסיעתי הביתה, מצאתי מכתבים הרבה שנצטברו במשך הזמן שהייתי נעדר מן העיר. ——— והנה מצאתי בין השאר את מכתבך מיום 26 בפברואר, ואני ממהר לאשר קבלתו. ———

בנוגע לשאלתך לבוא לעזרת המפעלים החשובים בסכום של חמשת אלפים דולר — מי יתן והיה לאל ידי לעשות זאת. מובטחני שאיני צריך לומר לך כמה הייתי שמח לוא יכולתי למלא בקשתך. אבל מי עוד כמוך יודע כמה מרובים צרכי עמנו כאן ובישראל. ייתכן שזה מיחזי כיוהרא, אבל האמת ניתנה להאמר שביתי פתוח תמיד לפני כל דבר שיש לו שייכות ליצירה יהודית, לסופרים, בין אם זה סופר מקובל, או סופר שאינו מקובל, כמו למוסדות חינוך ותרבות כאן ובישראל. ———

אך להבטיח לשלם "לכשאפנה" זה לא לפי רוחי. אני כולי אמונה שתקבל ברצון את ההמחאה המצורפת על סך של 1000 דולר.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 138]

[עג]

17 במרץ 1958

פרופ׳ בנימין מזר * היקר והנכבד,

בהתאם לשיחתנו, אני שמח להמציא לך את ההמחאה המצורפת על סך של שלשת אלפים דולר.

כסף זה מיועד למטרה מיוחדת כפי שהוסכם ביני ובינך.

תרומתי זאת לאוניברסיטה היא חד שנתית, היינו ממרץ שנה זו עד מרץ 1959, ובדעתי לחדשה אז לשנה נוספת, וכן הלאה.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[עד]

20 במרץ 1958

רבי יעקב כהן היקר,

דבריך בבולטין של שבוע זה על נישואי תערובת באו לי כהפתעה בלתי נעימה ומכאיבה.

ראשית, אין הבולטין המקום המתאים לעורר בו ויכוח על דבר הנוגע ביסודות קיומנו. התמונה קודרת למדי, אם במשך חודש אחד אתה לבדך היית עד לששה יהודים העומדים להתחתן עם נכריות. זה באמת מספר מדהים, ענין להתעסק בו בכובד ראש, ולא לדון עליו כלאחר יד בבולטין.

שנית, תהיינה דעותיך על נישואי תערובת כאשר תהיינה, מאי חזית לצאת בקול קורא ומבשר, שיש בנישואי תערובת כדי לעודד ולחזק את לב יהודי אמריקה, שלפעמים קרובות נישואי תערובת מתנת אלוהים הם לעדת ישראל? ברכה הם מפני שהם מביאים גויים בעלי רגש להמיר את דתם, להסתפח אל הקיבוץ היהודי ולקבל עליהם עול דת ישראל בלב שלם, שהאהבה שהנכרי חש ליהודי והשאיפה שהנישואים יצליחו, יניעו את הנכרי לקבל עליו דת ישראל, אמנם מתחילה שלא לשמה, אבל מעין יחס גומלין כביכול, היהודי שלבו מכיר תודה לנכרי בעד הקרבן שהביא למענו, יראה לו לחובה, להעלות את הדת שהנכרי קיבל עליו לרמה רוחנית גבוהה. להלן אתה אומר, שאין אחינו בני ישראל רשאים לראות רק צד אחד של המטבע, את האבידה לעמם ולמשפחתם, ולהעלים עין מן ה״הזדמנות״. לא בארת הזדמנות זו מה היא,

* נשיא האוניברסיטה העברית בירושלים באותה שנה.

אבל מדבריך מובן שההזדמנות הנפלאה היא להכניס נפש אחת לדת ישראל.

תסלח לי, אם אומר שכל המסקנות שלך הן מצוצות מן האצבע. ילמדנו רבנו, מנין לך שהנכרי ימיר את דתו ולא היהודי? כל בר בי רב יודע, שלפי כל הכללים של ההגיון המיעוט הולך אחרי הרוב ולא להיפך.

אתה אומר, שאהבתו של הנכרי ליהודי ורצונו לראות סימן ברכה בנישואיהם יעיר את הנכרי להמיר את דתו.

ההסברה הזאת צולעת הרבה. כי למה לא תהיה כוהנת כפונדקית? מה על אהבת היהודי אל הנכרי ושאיפתו הוא לחזק את קשר הנישואים, למה לא ימיר הוא את דתו ולא הנכרי? ואם היהודי מסרב להמיר את דתו, מה זכותו ללחוץ את הנכרי אל הקיר שדווקא הוא, הנכרי, ימיר את דתו ולא הוא, היהודי?

כפי שאני יודע, ואין אני מתיימר לדעת הרבה, בנישואי תערובת ברובם הגדול הנוצרי נשאר נוצרי והיהודי אם אף לא ימיר דתו הוא מעין חמור־גמל, לא יהודי ולא נוצרי. בנידון דנן שאמרת, כי הבחורה היא הנוצריה, בראש וראשונה ייפגעו מזה הבנים, מפני שבימינו אנו האם מטפלת בחינוך הבנים ולא האב, במיוחד אם הוא אחד מדרי הפרברים, הוא יוצא לעבודתו בבוקר השכם וחוזר הביתה לעת ערב, ושטות היא להעלות על הדעת שהנוצריה תחנך את ילדיה כיהודים.

בדבריך יש הרבה מן "סתם ולא פרש". השאלה היא: במה הכתוב מדבר? אם לפנינו שאלת חכם, שהיהודי עוד לא אבד את כוח השופט, אז הדרך הברורה ביותר היא להסב את לבו מלהתחתן עם נכרי, ואין כאן כלל משום עלבון לגויים, אלא פשוט מפני שגם בלאו הכי אחד מארבעה סופו בגט, בפרט בנישואים בין אנשים מדתות שונות. ואם ענין לפנינו של Fait-accompli אז כמובן עלינו להציל כל מה שניתן להציל.

אבל מה על היהודי שעוד לבו נוקפו, שעודנו מהסס, אם מפני שעוד לא השלים עם מצפונו, או מפני המשפחה? אתה בדבריך תהיה הכוח הדוחף אותו לטמיון, אתה תכריע את כף המאזניים.

אתה נותן יד לא רק לאלו שהן ולאו ורפיא בידם, אלא אף להללו שאלמלא דבריך לא היה עולה על דעתם כלל להתחתן עם נכרי. אבל מכיוון שרביי לא רפורמי אלא רקונסטרוקטי, מדריך אידיאולוגי, מכריז שיש ברכה בנישואי תערובת, למה נבחין בין יהודי לנכרי? ייתכן שמתחילה הם חושבים באמת ובתמים שהנכרי ימיר דתו, אבל אחרי שהאהבה הגיעה לשיאה, חסרי אונים הם לעמוד על דעתם.

בדבריך הנלהבים על הברכה הטמונה בנישואי תערובת פתחת את הפתח כפתחו של אולם.

עוד דבר, אתה מדבר רק על המרת הדת ולא הזכרת אף במלה את ההסכם של שני הצדדים לחנך את בניהם על ברכי היהדות. לכן הבה ונתבונן מה גישתו של ד"ר קפלן בענין זה.

ראשית, הטון, ואל יהיה דבר זה קל בעיניך. ד"ר קפלן לא התלהב מרוב טוב וברכה הצפונה בנישואי תערובת, אלא כרופא ומנתח נתח את הבעייה לכל פרטיה.

בספרו "יהדות כתרבות" עמודים 418—419 הוא אומר: "הזמנים שנישואי תערובת היו בגדר של "הרג ואל יעבור", שהיו קורעים ונוהגים אבלות אם אירע הדבר שיהודי התחתן עם נכרי, כל זה כבר חלף ועבר". ראשית, הוא רואה בזה עלבון גמור לגויים שביניהם אנו חיים; שנית, מה בצע לגזור גזירה שלא יעמדו בה? אבל, הוא הרחיק לכת אפילו מהאורתודוכסים שמדקדקים רק על התיהדות ותו לא. ד"ר קפלן בחושו הבריא מכיר, שההתיהדות כשהיא לעצמה היא רק פראזה ריקה. לכן בדברים שאינם משתמעים לשתי פנים הוא אומר, שהמרת דת לחוד אינה שווה הרבה, אלא אבן הבוחן ועיקר העיקרים הוא שתנאי יהיה מותנה בין שניהם, שהבית שהם עומדים לקומם וחינוך בניהם יהיו יהודיים ביסודם.

כאן אנו רואים מה בין הרב לבין תלמידיו. מובטחני שד"ר קפלן לא שינה דבר ממטבע שטבעו חכמים עד שהפך בו והפך בו תחילה. ודאי עשה זאת אחרי לילות נדודים, והתלמידים: אחת שתים וחסל, כמשחל בינתא מחלבא.

שוב אני חוזר ושואל: כל הסנסציה הזאת בבולטין למה באה? האמת ניתנה להאמר, שדבריך עשו עלי רושם מזעזע.

השאלה המנסרת בראשי היא: היכן הגבול?

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[עה]

מונטריי (שוויצריה), 4 באוגוסט 1958

פרופ' הלל בבלי היקר והנכבד,

פריסת שלום חמה מרעייתי וממני לך ולגברת הכבודה. כן רצוני להודות לך על מכתבך היקר ועל כוונתך הרצוייה והטובה לתת לי את ההזדמנות להפגש עם הד"ר ווינברג ששמו כאן לברכה ולתהילה בפי כל. חבל שלא אסתייעא מילתא. הוא יצא לפני ימים אחדים לבאד גאסטיין להתרפא שם. זמנים קשים עוברים שוב על העולם כולו ועל המזרח התיכון בפרט. מדינת

ישראל הרכה והצעירה, אי מבודד בים הערבי, נמצאת במרכז הזעזועים. והשמועות אינן מבשרות טובות לגבי ישראל, לא מברית המועצות, יריבתה העיקרית במזרח, ולא מידידיה במערב.

מתחילה, אחרי הקמתה של המדינה, זכרה ישראל מתוך הכרת טובה את החסד שעשו עמה שתי המעצמות הגדולות, ארצות הברית וברית המועצות, שאלמלא הן, שהצביעו והשפיעו על מדינות אחרות להצביע באו״ם בעד כינונה של המדינה, לא היתה ישראל שבה לתחיה אחרי אלפיים שנה. לכן בעיית הציר שעליה סבבה מדיניות ממשלת ישראל היתה, איך לקיים יחסי ידידות הדוקים עם שניהם, עם הגוש המזרחי ועם הגוש המערבי, וישראל אחזה במה שהיה נראה אז כקו ההתנגדות הקל ביותר: לא להכניס את ראשה בין שני האריות, במאבק שבין המזרח ובין המערב. מדינאי ישראל האמינו, כי הפתרון היחידי לבעייה המסובכת היא, אי־הזדהות כלל, לא עם עמדת רוסיה ולא עם עמדת ארצות־הברית, במלחמה הקרה. אבל עד מהרה נתפכחו מאמונתם, כאשר רוסיה הסירה את המסווה מעל פניה והתחילה להתקיף את ישראל על כל שעל. אז נתברר שרוסיה ניהלה תעמולה באו״ם להצביע בעד תקומת המדינה לא מאהבת ישראל, אלא משנאת בריטניה. מדינת ישראל היתה בעיני ברית־המועצות הרע במיעוטו. אז נשאה ישראל את עיניה לארצות־הברית שתבטיח בהצהרה פומבית שהיא לא תתן לערביים לצאת למלחמה על ישראל ולישראל להתקיף את הערביים, אבל דאלס, שהיה האחראי על המדיניות של ארצות הברית, לא אבה אף לשמוע לזאת. אלמלא דעת הקהל האמריקאי בכלל ושל היהודים בפרט, לא היה דאלס מהסס כלל להקריב את ישראל על מזבח הלאומנות הערבית.

בינתיים הולך נאצר, הודות למדיניות של דאלס, מחיל אל חיל. המדינות הערביות נופלות תחת שליטתו, אחת אחת. מתחילה סוריה, עכשיו עיראק. ואין כל צל של ספק שגם ירדן ולבנון לא יוכלו להחזיק מעמד, אם חיילי אמריקה ואנגליה לא ירדו שמה. ומי יודע אם יימנע נאצר, שהשעה משחקת לו, מלהגשים את איומו בסיבוב שני עם ישראל. המדינות הערביות מקבלות מארצות הברית נשק לרוב, חינם אין כסף, ולישראל לא יתנו אף לקנות נשק ולשלם בעדו במזומנים. ישראל נאלצת איפוא לקנות נשק מארצות אחרות — והנשק לאו תמיד מן המובחר — ולשלם בעדו בכסף מלא. כל זה בזמן שגם בלאו הכי מצבה הכלכלי של המדינה רחוק מלהיות מעודד. אכן רבים ועצומים ההישגים, אבל גדולים מהם הצרכים. הבעיות הכלכליות הולכות ומחמירות. המדינה תלוייה כל השנים בזרם הון מחוץ לארץ, אבל האם אפשר להישען תמיד על ההכנסות מהמגביות, המלוות והשילומים? ישראל

ענייה באוצרות טבע. החמרים מובאים מחוץ לארץ ויש לשלם בעדם במטבע זר. בכדי לשלם בעד היבוא העצום מעוניינת המדינה חיונית להגביר את היצוא והייצור, אבל לא די בייצור בלבד. יש גם לשווק את הסחורות וזו אליה וקוץ בה. השכר בישראל גבוה ופריון־העבודה נמוך בהשוואה לשכר ופריון־העבודה בארצות המתחרות בה. מצב זה כשהוא לעצמו משמש כבר גורם מיקר, מפני שהוצאות הייצור קובעות את המחיר, ובגלל רמת־המחיר אין התעשיין בישראל יכול להתחרות בשוק עם תעשייני חוץ לארץ, שהוצאות הייצור שלהם נמוכות בהרבה מהללו בישראל.

אבל, התפקיד לצאת מסבך הקשיים הכלכליים שמדינת ישראל מנסה לבצע, ניתן לביצוע, במיוחד בעזרת יהודי אמריקה. עיקר הדבר, שלום עם הערביים, להסיר חרדת שוד ורצח מפתח ביתם, איום המתמיד לבטחונם. במשך כל שנות קיומה של המדינה לא היה לה אף רגע של נשימה חפשית. נקווה שבועידת הפסגה, העומדת להתקיים בקרב הימים, תפקחנה עיני מדינאי ברית־המועצות וארצות־הברית לראות, שאם אי־אפשר להם לגור בכפיפה אחת אי־אפשר גם לאחד להסיר את האחר העומד על דרכו, מבלי להביא כליון והשמדה על שניהם. לכן תהיינה האידיאולוגיות של שניהם שונות ומנוגדות כאשר תהיינה, הדרך היחידה למניעת הפורעניות היא לעשות נסיון למען יישוב חילוקי הדעות במזרח התיכון ולא לתת לתבערה להתפשט בכל העולם. בשתי המעצמות הגדולות תלוי שלום העולם כולו בכלל ושלום ישראל בפרט.

———

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 28]

[עו]

2 בנובמבר 1958

לרב היקר והנכבד מנחם כשר,

בנוגע לשיחתנו הטלפונית, דיברתי עם אחד ממכירי, שמתחילה הראה התעניינות בדבר והבטיח להודיעני ברורות ביום שלאחריו. כאשר עברו יומיים או שלושה ולא שמעתי ממנו, טלפנתי אליו פעמיים ואמרו: "כבר רכב, כבר שכב".

הבוקר טלפנתי אליו שוב ובעל־הדבר ביודעים או בלא יודעים נלכד

כשהרים את שפופרת הטלפון. כשהתחיל לעמוד על המקח, ובכל מקח שהוא לא יכולתי לקבל ממנו תשובה ברורה, אמרתי לו: "שקילא טיבותך ושדיא אחיזרי".

הוא הדבר שכבר אמרתי לאדוני: שאפילו המעטים המראים את עצמם כמעוניינים בתרבות עברית עוסקים בה כבפרקמטיה, רודפים אחרי מציאות, אחרי מלוא חפניים כבוד תמורת אגורות.

בינתיים אין רצוני להחמיץ את תרומתי. במצורף ימצא המחאה על חמש מאות דולר.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[עז]

20 בנובמבר 1958

מר מלאכי * היקר והנכבד,

דבריך "פרישה מאונס" שהופיעו ב"הדואר" נגעו אל עומק לבי. מובטחני שרושם קשה זה נוצר בלב כל מי שקרא את דבריך המזעזעים את הלב. עמדתי על מלוא משמעותם, והרגשתי את כאב לבך, כאב סופר עברי שהאיר עיני קוראיו כל השנים ועכשיו "שערי הספרים ננעלו לפניו".

אף על פי שאיני מכיר אותך אישית, שמך הולך לפניך, פעולותיך הספרותיות נהירות לי ולכל קורא עברי. כולנו מכירים ומכבדים אותך כאחד מראשי המדברים של הספרות העברית, לה הקדשת כל זמנך ומרצך.

אך לא באתי בשורות אלה רק לתת פורקן להרגשות שנעורו בנפשי בקראי את דבריך. המסירות והרצון הטוב אינם נבחנים בדברי אהדה בלבד.

לכן שאלתי ובקשתי, שתקבל ברצון את ההמחאה המצורפת על מאתים דולר. כקורא עברי אני רואה לי לחובה וגם למקור שמחה לפרוע מקצת חובי: שכר עבודתך הספרותית שנהניתי ממנה כל השנים. עובדה היא שלאור מצבה קפחה המערכת כל השנים את שכר סופריה. ובכן, אין כל צל של ספק שיש לך זכות והצדקה לגבות מקצת חובך מהקוראים העבריים.

אני רוצה להאמין שהצלחתי בדברי אלה לשכנע אותך לקבל את השיק ממני כשכר סופרים, ובאם לאו, אהיה אסיר תודה לך אם תואיל לקבלו בתור הלוואה. ואני כולי אמונה שלא תשיב את פני.

* סופר וביבליוגרף בארה"ב.

אגב, אעפ"י שאמרת שבשבוע אחד ביקרת בכל יום מומחה אחר, המומחה היותר גדול במחלת גלאוקומה הוא הד"ר דונינגטון וגם רופא אחר בשם ברלינר. אם תרשני אשמח לסדר בשבילך ראיון עם אחד מהם או עם שניהם. איני צריך לומר לך כמה הייתי מאושר אלו זכיתי למצוא רופא מומחה שיוכל להושיע לך.

במיטב ברכות להחלמה מהירה

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 140]

[עח]

15 בדצמבר 1958

מר ארי אבן־זהב היקר,

הריני מאשר בתודה את קבלת מכתבך מיום 19 בנובמבר.

במיוחד רצוני להביע לך ולרעיתך הכבודה בשם אשתי ובשמי אני ובשם כל בני משפחתי את רחשי תודתנו הנאמנים בעד מכתבכם היקר המלא חיבה וידידות ואיחולים לבביים ליום הולדת השבעים וחמישה שלי.

נרגש הייתי מעומק הלב מיחסך החם אלי ומדבריך הנלבבים. תרגמתי את המכתב מעברית לאנגלית לרעייתי ושנינו התענגנו עליו מאוד מאוד.

זה היה אחד המכתבים והמברקים המרובים שלא יכולתי לעבור עליהם בשתיקה, ואני מצטער שבעתיים על שבעקב טרדות שונות לא עניתיך עד כה, אבל מוטב באיחור מאשר לא לחלוטין.

ועכשיו איך אעבור ולא אגיב על השיר "הבת ירושלים" * שגרם לי קורת רוח רבה ? חן חן על העונג ועל הכבוד.

כל טוב

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

* פורסם ב"בצרון" ליובל הע"ה של רש"ז זלצמן.

[עט]

[ראה מכתב 41]

25 בינואר 1959

מר אברהם ברוידס היקר והנכבד,

בהתרגשות ובתודה עמוקה אני מאשר את קבלת מכתבך היקר והנלהב מיום כ״ב בכסלו עם ברכתך ליום ההולדת השבעים וחמישה שלי. גם אתה וכל הנלווים עליך ברוכים תהיו.

את המכתב קראתי וחזרתי וקראתי מתוך עונג וענין רב. נרגש הייתי מיחסך החם אלי ומדבריך היוצאים מן הלב. אני מצטער שבעקב טרדות שונות לא עניתיך עד כה ועמך הסליחה.

ניתחת את המצב השורר בארץ בטוב טעם ודעת, את האורות ואת הצללים. אין להתעלם מן העובדה, שיש הבדל גדול בין הדור החדש וזה שלפניו. לא קשה להכיר בעובדה הזאת כשאנו מתבוננים כיצד הם מתייחסים לירושת אבותיהם מדור דור. כל זה מתבטא בהלך מחשבתם, בתגובותיהם לדורות הקודמים, לפעולותיהם ויצירותיהם במאות שנות גלותם.

בספרות מחפש הנוער נושאים אחרים, זרים ומוזרים לרוח הוותיקים, נושאים שזולת הלשון אין בהם כלום שיש לו שייכות לאורח־החיים שנתקדש קדושת דורות.

אבל, לדעתי, מוקדם לחרוץ משפט בסוגיה זו. אני תקווה שהאידיאולוגיה הנטושה היא פרי תקופת־מעבר, שהעקרונות המוסריים נסתתרו ונטשטשו אך לפי שעה. בישראל, כבעולם כולו, הדור הצעיר שנתחנך בסבך קרבות שקוע ראשו ורובו בחיי שעה וסוף חיי עולם לבוא.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[פ]

15 באוגוסט 1959

דניאל * חביבי,

כשחזרתי אתמול מאירופה הביתה, מצאתי תלי תלים של מודעות ומכתבים שנצטברו במשך הזמן — קרוב לשלושה חדשים שהייתי נעדר מן העיר.

והנה מצאתי בתוך הערמה את אגרתך, בה הודעתני שכבר מלאו לך שבעים

* דניאל פרסקי.

שנה. אני ממהר לשלוח לך מיטב ברכות מרעייתי וממני. אנו מאחלים לך בריאות הגוף ושלוות הנפש להמשיך בעבודתך הפוריה עוד הרבה הרבה שנים.

כן רצוני להודות לך מקרב לב על הבעת רחשי ידידות ורעות ויחס נפשי כה עמוק אלי. הדברים הטובים מאיש בעל מידות כמוך יקרים לי מאוד.

בכשרון, בעוז ובאומץ לב נלחמת ללא פשרות זה יותר מיובל שנים בעד השפה העברית והתרבות העברית. בשפע לא יאמן של מאמרים וספרים היית בארץ הזאת אחד מראשי המדברים של הספרות העברית, בעושר לשון ויחוד סגנון הצלחת להלהיב את הקורא העברי. דור שלם היה מושפע מפרי עטך השפעה רבה. האישיות הרבגונית שלך מתבטאת בכל מאמר ומאמר שלך. פעולותיך בשדה תחית העם, הארץ והשפה הן לך מצבה חיה להתפאר.

בן שבעים אתה לפי הלוח, אבל עודך ער ומלא מרץ היום כאשר לפני שנים. רעננות רוחנית נשמרה בעבודתך הספרותית.

ענוותנותך הטבעית ומסירותך הרבה לכל מה שיש לו שייכות ליצירה עברית רכשו לך אלפי ידידים ומעריצים שביניהם אני נמנה כל השנים.

מוקירך

שמחה זאב זאלצמאן

[פא]

8 בספטמבר 1959

[ראה מכתב 6]

מר ארי אבן־זהב היקר,

קיבלתי את מכתבך מיום 22 באוגוסט. שמחתי לשמוע שהשלום לכם ושאתם מבלים את החדשים החמים בשוויצריה היפה והנהדרה.

הרי שוויצריה קסמו לי תמיד, הנוף שם אומר כולו נופש ומנוחה. עובדה היא, שאנחנו היינו באים שמה כמעט שנה שנה. בבורגנשטוק היינו לפני שנתיים ושלוש. גם בוונגן היינו פעם, אבל הגובה שם לא ערב לי, ואחרי ימים אחדים הייתי נאלץ לרדת למקום קצת יותר נמוך.

בנוגע לביקורי אצלכם, אבטיחך שהעונג להפגש אתכם פנים, היה אם לא כל כולו שלי, אז לפחות חלק כחלק עמכם. במקרה שמכתבי, בו הודעתיך את יום בואנו לישראל, עוד נשמר אצלך ותעיין בו, תראה שהתאריך היה מתחילה 21 באפריל. אחת הסיבות שהקדמנו לבוא היתה השאיפה לראותכם, ולראותכם בתל־אביב, ולא להטריח אתכם לבוא לירושלים יום אחד טרם צאתכם את הארץ.

כל זה אני אומר בגלל דבריך כאילו אני כביכול עשיתי חסד עם סופר עברי כאשר באתי לראותו בד׳ אמותיו.

דברים אלה העציבו אותי באמת, כי לדידי, והאמינה לי שאין אלה מלים בעלמא, יפות ד׳ אמותיו של סופר עברי מארמונם של המבלים את שנותיהם בסחר־מכר. הם העניים ממעש ולא אתם. אתם השאור שבעיסה, אתם תחיו לעולמים, אבל הנושאים ונותנים כל חייהם בחיי שעה, ברבות הימים הם ומעשיהם נשכחים.

מכיוון שנשארו רק ימים ספורים לצאת השנה, אהיה מהזריזים המקדימים לאחל לכם שנה טובה ומבורכת בבריאות טובה ובכל מילי דמיטב.

בפריסת שלום חמה מאשתי ובתי וממני לרעייתך היקרה.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[פב]

29 בספטמבר 1959

ד״ר זיסמן מונטנר * היקר,

הריני מאשר בתודה את קבלת מכתבו מיום ז׳ באלול.

ותודה כפולה ומכופלת על כוונתו הטובה להעניק לי מפרי עטו שלא על מנת לקבל פרס.

בנוגע להוצאת אחד מכתבי הרפואה של הרמב״ם, מי יתן והיה לאל ידי למלאות משאלתו. לצערי מרובים צרכי עמנו וכמעט אין יום שלא אהיה נתבע לאיזה דבר. ולהכביד עלי עוד יותר, בא בנין הבית בשביל האקדמיה ללשון העברית. על הסך שהיה מוסכם בינינו בתחילה הוספתי כהנה וכהנה.

אגב, בינואר שנה זו תרמתי על ידי מר גילמן מ״מזרחי״ אלף דולר ועל ידי מר יצחק רפאל ממוסד הרב קוק, מאתים דולר. אז הבנתי ששניהם מטפלים בהוצאת כתבי הרמב״ם. עובדה היא, שכבר קיבלתי הרבה ספרים ממוסד הרב קוק, ביניהם ״פרקי משה ברפואה״, ועוד.

במיטב ברכות מרעייתי וממני לך ולגברת הכבודה. לשנה טובה, שנת בריאות הגוף ושלוות הנפש.

פריסת שלום חמה לד״ר צבי מיתר ולרעיתו.

שמחה זאב זאלצמאן

* רופא וחוקר, פרופיסור באוניברסיטה העברית בירושלים.

האַט ספרינגס, 28 באוקטובר 1959

ד"ר מנחם גלן * היקר,

כפי שתראה מהכתובת דלעיל, אני נמצא בלווית אשתי ובתי במעיינות החמים אשר בארקנסו.

באנו לכאן אור ליום ראשון לחשבון עוונות, זאת אומרת ערב חג הסוכות. ודאי זוכר אתה מה שדרשו על הכתוב "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וענף עץ עבות" ומקשין וכי ראשון הוא, הלא ט"ו הוא, אלא ראשון לחשבון עוונות, שהעוונות בין מוצאי יום הכיפורים ובין חג הסוכות אינם באים בחשבון.

כאן אנחנו נידונים יום יום בצוננין וברותחין כפושעים גמורים לפי ה"שבט מוסר". יש תקוה שאחרי חמש־עשרה טבילות נצא זכאים בדין.

האורחים כאן במלון ברובם הגדול יהודים הם. בימי החגים מורגש איך נתרוקנו החיים היהודיים מתוכן רוחני. אבותינו הוסיפו מהחול אל הקודש, "קשה עלי פרידתכם", והוסיפו את יום שמיני עצרת. וכאן אין כל סימן והבדל בין קודש לחול.

נכנסתי כאן לבית הכנסת בליל שבת ויו"ט. הדפנות מכוסים בטבלאות לזכר הללו שהלכו לעולמם והחיים אין נותנים אל לבם שאני מילאתי את החסר למנין ולתפילה בציבור. בניו־יורק, כידיד וחבר של הרב מרדכי קפלן מבית הכנסת של החברה להרמת קרן היהדות, אני בא לשם בשבתות ובימים טובים. גם משם אני יוצא לעתים קרובות כלעומת שבאתי, בלי סיפוק רוחני. ייתכן שהאשם בי, הלוא "אין טיפה יורדת מלמעלה, אלא אם טפיים עולות כנגדה מלמטה", אבל שם לפחות בתוך עמי אנכי יושב.

נראה שאין תחליף לאמונה שלימה. כשלעצמי, בעקב הלחץ בבית אבא להיזהר במצווה קלה כבחמורה מזה, וספרי־ההשכלה שהחבאתי מתחת לכרכים הגדולים של הש"ס והיורה דעה מזה, יצאתי מכלל מאמינים נאיביים ולכלל כופרים שבהפקירא ניחא להם לא באתי.

אגב, מכתבך מיום ב' דחוהמ"ס שהעבירו מביתי למשרד, ומהמשרד לכאן, לא הגיע לידי עד הבוקר. אני ממהר לברך אותך ואת רעייתך ואת הבר מצוה בברכת מזל טוב. אני מאחל לכם שתזכו לגדלו לתורה ולמעשים טובים, שתראו רב טוב ונחת ממנו כל הימים.

* סופר ומחנך, איש פילדלפיה.

כשאחזור הביתה אשמח לשגר לבנך מתנה צנועה לאות כבוד והערצה אליך ולידידנו המשותף *.

במיטב הברכות

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[פד]

5 בינואר 1960

[ראה מכתב 130]

ד"ר אפרים ליסיצקי היקר והנכבד,

כשחזרתי הביתה אחרי העדר של כמה ימים מן העיר, מצאתי את מכתבך מיום ב' דחנוכה שהעציב אותי מאוד מאוד.

דבריך המעטים נגעו עד לבי. קראתי את דבריך וחזרתי וקראתים מתוך כאב לב. רציתי אם אך לשעה, להיות עמך, עמך בצרה.

קשה לשמוע על היסורים שאתה, אדם יקר, נתייסרת בהם, ולא להטיח דברים כלפי מעלה, לשאול את השאלה הנצחית של "זו תורה וזה שכרה?"

אבל מה בצע להוסיף שמן על המדורה? נקווה ששערי שמים לא ננעלו לפנינו, וכפי הנוהג כשמבקרים את החולה אומרים "מן השמים ירחמו עליך".

אגב, האגדה מספרת שזכותה של התורה עמדה להם לתלמידי חכמים בעת חלים. "עסוקים אנחנו, אמרו, חוזרים אנחנו על משנתנו". אם בסתם תלמידי חכמים כך, באחד מאבירי המשוררים על אחת כמה וכמה.

במיטב ברכות

שמחה זאב זאלצמאן

** הכוונה כאן לארי אבן־זהב.

[פה]

10 בינואר 1960

רחל * היקרה,

כשחזרתי הביתה אחרי העדר של כמה ימים מן העיר, מצאתי לשמחתי הרבה את מכתבך מיום ג׳ בטבת.

מכתבך בעברית צחה ומדויקת טופח על פניהם של שוללי השפה העברית מלימודי היהדות בבתי ספר שלנו כאן.

אומרים הם שרק לשווא אנחנו עמלים ללמד את בנינו את השפה העברית על האדמה הזאת, שהסביבה כאן זרה לרוח השפה. בגלל זה, הם טוענים, מה בצע לבלות זמן יקר על לימוד השפה שאין כל תקווה שתתקיים בידם? מוטב להתרכז על התוכן שהוא העיקר, ולהורות בשפת המדינה המובנת והשגורה בפי כל. יתכן שכוונותיהם רצויות, אבל מעשיהם לרפות את ידינו אינם רצויים.

מן הנסיון אנחנו למדים שהא בהא תליא. וכבר אמרו חכמינו שהללו שהקפידו על לשונם, תורתם נתקיימה בידם, מאידך גיסא, הללו שלא הקפידו על לשונם גם תורתם לא נתקיימה בידם.

את וחברותיך בישיבת רמ״ז מסמלות שהתורה בלשונה המקורית לא מעבר לים היא. הכל תלוי: א׳, ברצונם של ההורים לחנך את בניהם על השפה העברית, ב׳, בבתי־ספר כדוגמת ישיבת רמ״ז המורכבת מבית־ספר יסודי ותיכוני, ישיבה למופת מבחינה חינוכית ותרבותית.

בברכת תחית הלשון העברית

שמחה זאב זאלצמאן

[פו]

20 בינואר 1960

מר ארי אבן־זהב היקר,

קבל נא את תודתי העמוקה בעד אגרתך מיום 22 בדצמבר. שמחתי לשמוע שהשלום לך ולרעייתך היקרה.

אבטיחך שסיבת שתיקתי היא לא מחוסר עניין, אלא פשוט מחוסר זמן. בוא ואתן לך את סדר היום שלי: בימות החול, אחרי עלעול בעתון־הבוקר בן שמונים עד מאה העמוד, אני יוצא את הבית בתשע.

* תלמידת בית־הספר רמ״ז בניו־יורק.

בדרך כלל אני הולך ברגל כחצי הדרך מן המשרד בהליכתי ובחזירתי, מהלך שעה וחצי ליום, לא רק לשם חילוץ עצמות, אלא גם מפני שאין לך שעה יותר נאותה לפשפש במעשיך כמו בשעה שאתה הולך יחידי בדרך בלי מפריע. אני נכנס למשרד בעשר.

זה מזמן שהתחלתי לפרוק מעלי קמעה קמעה את כל העסקים. אבל עוד נשארו דברים הרבה שדורשים את תשומת לבי. בכל זאת לא אגזים אם אומר, שרוב שעותי במשרד ניתנות לא לפרובלימות מסחריות, אלא חברתיות. תלי־תלים של מכתבים, ואני עונה על כולם, אם בהקדם ואם באיחור, ביחוד על הללו שבאים מיחידים. כל מכתב שלא הספקתי לענות עליו נשאר על שולחני, ובכל פעם שאני יושב אל השולחן הוא תובע את תיקונו. מלבד זאת עלי לקיים שיחות טלפוניות ופגישות עם אנשים, שדווקא השעות שאני נמצא במשרד נוחות להם.

— — —

אם אפשר לך לפרוק את עול העסקים, אי־אפשר לך לפרוק את עול הציבור. אלו הם החיים כאן וקשה מאוד לשחות נגד הזרם.

אבל אין זאת אומרת שאנחנו רוקדים בכל החתונות. אין די שעות בימה להשתתף בכולן. אנחנו משתמטים עד כמה שאפשר, ביחוד מבנקטים. אנו מעדיפים לשלם למפרע את תרומתנו ולהישאר בבית. השם ברך אותנו בבנים ובבני־בנים, גם בנין ובנינה, ואנחנו בוחרים לבלות שעה קלה במחיצתם.

נוסף על זה, אני זקוק כאוויר לנשימה לקבוע עתים לתורה. אין יום שלא אקרא אחד מקרא ושנים תרגום בעברית, באנגלית, באידית, ולפעמים גם ברוסית, כמו "לא על הלחם לבדו", "ד"ר ז'יוגו". אני מקבל ספרים בקביעות מסופרי ישראל ומסופרים כאן, חוץ משבועונים וירחונים באנגלית ובעברית, "מאזנים", "בטרם". אני מעונין לראות את הצד השני של המטבע, "הארץ" מיום ששי, "הדואר", "בצרון". אם אין עתותי בידי לקרוא כדבעי כל ספר וספר, יכולני להגיד לפחות שדפדפתי בו.

אגב, נהניתי מאוד ממאמריו של מר א. שטינמן "מלכות לשון" ו"סתרי לשון" שהופיעו בחוברות האחרונות ב"מאזנים".

— — —

אם מכתבי זה על החיים היהודיים כאן ישעמם אותך, תמצא נחמתך בזה שמוטב לקרוא עליהם מלהיות עבד להם.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[פז]

1 במרץ 1960

ד"ר מנחם גלן היקר,

חן חן על התדפיס שקראתי מתוך עונג רב.

דבריך על אברהם מאפו שתיאר את רבי ישראל סלנטר בצבעים שחורים העלה בזכרוני מתהום הנשייה את הרושם המזעזע שעשה עלי גוטלובר בספרו "תולדות הקבלה והחסידות".

הייתי אז כבן ארבע־עשרה שנה. כל בני העיירה הקטנה באוקראינה שם גדלתי, ביניהם כל בני משפחתי, היו חסידים נלהבים מדור דור, כל כת וכת עם הרבי שלה. חסידי רוזשין, טשורטקוב, טריסק, זינקוב, וכו'. רביי גליציה לא יצאו ממקומם, אבל הללו שבאוקראינה ביקרו בעיירתנו שנה שנה. הרב מזינקוב גם התארח פעם בביתנו. מדי בוא אחד מהם העירה, היה אבי ז"ל, שהיה נזהר בכבודו של כל אחד מהם, ואני על ידו, מהמסובים על שולחנו של הרבי ל"שלוש סעודות".

בעיירתנו היו ארבעה שנקראו "אייניקליך", כלומר נכדי הבעש"ט. המעשיות ששמעתי על הבעש"ט שהתלבש פעם כבעל־עגלה, פעם כחוטב עצים או שואב מים לעזור לחולה מסכן קסמו לי מאד.

והנה, מעשה שטן, דווקא הספר הראשון מספרי השכלה שבא לידי היה זה של גוטלובר. בחדרי־חדרים פתחתי את הספר ובעמוד הראשון או השני ראיתי שהוא מכנה את הבעש"ט "חציר י ב ש", ראשי תבות של ישראל בעל שם. קפצתי ממקומי כמי שנשכו נחש, כולי מרטט מפחד שהייתי מסייע בידי עוברי עבירה ושעתיד אני ליתן את הדין. העליתי את הספר על הגג, השלכתיו אל מקום הסמוי מן העין לבלתי ראותו עוד.

הזמן עשה את שלו. הפחד התנדף. בקושי הוצאתי את הספר וקראתיו מתחילה ועד סוף. אבל היחס של בוז לאישיות שנתקדשה קדושת דורות עשה עלי רושם מדכא שלא נמחה מזכרוני עד היום הזה.

הספר השני שקראתי היה "הצופה לבית ישראל" של יצחק ארטר, גם הספר הזה עם חלומותיו עשה עלי רושם בלתי נעים, לא בגלל ההתנגדות לחסידות. ההתנגדות לשיטה זו או אחרת היא זכותו של כל אדם, אבל לחרף ולגדף ביחוד אנשים שזכרונם היה והווה לברכה בפי רבבות אנשים אין זה לכבודו של שום אדם, ובפרט של סופר עברי.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[ראה מכתב 8]

21 ביוני 1960

מר ארי אבן־זהב היקר,

———קבל נא את תודתי מקרב לב על ברכתך ליום הולדתי. גם אני אליך בברכה לגיל הזקנה שלך.

אתה אלי בגימטריה של עֹזי שכה יפה דרשת, ואני אליך בנוטריקון של עֹזי וזמרת יה וחזקה עליך שתהיה לא רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים.

אני גוזל ממך שנה, כדי שלא תהיה קרוב כל כך "לשוח", שתשיר "עזי וזמרת יה" בקומה זקופה.

בנוגע למכתביך אלי, הרשני להגיד לך, שטעות היא בידך לחשוב שאמרתי מה שאמרתי אודותם רק כדי להניח דעתך. למרות הדבר ש"אינך זוכר יום שהיית בריא", הגעת בחסד עליון למעמד בשירה ופרוזה שלאו כל סופר זוכה בו. דעתך צלולה ומיושבת עליך. ככוחך ביצירה אז וככוחך עתה, ואינך זקוק לי להניח דעתך.

בדבר הבדידות, כחבריך כן אתה. אדרבה, קח את הללו שהזכרת במכתבך. על שניאור אמר ברקוביץ בדבריו, מעין הספד עליו, ששניאור היה עדין ההרגשה (מפונק), בודד ולא ידע חיבת חברים.

על חיים ויצמן קרא מר שמואל שיחור את ספרו עליו "הנה הם באים", כלומר, אחרי מותו, אבל בחייו לא האירו אליו פנים. כולם התרחקו ממנו.

אגב, אם לא קראת את הספר של שיחור כדאי שתקראנו. מגנס היה עצוב ובודד. אפילו ביאליק ע"ה בשיר "לבדי" שר: "כולם נשא הרוח, כולם פרחו להם, ואוותר לבדי, לבדי".

מי יודע, יתכן שאנשים מסוג זה בודדים מרצון ולא מאונס. כל אחד מהם עולם מלא בפני עצמו הוא, שאינו זקוק לחברה.

———

בשלום וברכה מרעייתי וממני לשניכם

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

3 באוגוסט 1960

[ראה מכתב 204]

מר שלמה שולזינגר היקר,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת מכתבך מיום 15 ביולי ואת מכתבו של מר סדינוף משמונה עשר בו, בהם אתם מזמינים אותנו לסוף השבוע של 12 באוגוסט ב"מסד" ב'. חושבני שאינני צריך לומר לך כמה הייתי שמח להענות להזמנתכם, שבשבילי יש לה משנה חשיבות: לבקר ב"מסד", משאת נפשי כל השנים, ולהשתתף בטכס חנוכת הבית לאולם המכון ששמי ושם אשתי נקרא עליו.

לדאבוני אני נאלץ לחסר את נפשי מעונג־משנה זה, מפני שהרופא לא יתן לרעייתי לצאת את העיר, ולעזוב אותה, לו אף ליומיים או שלושה, אני ירא שלא יצא חלילה שכרי בהפסדי. אבל למרות המרחק בינינו, עמכם אהיה ברוח. מרחוק אתן לך את ברכתי הלבבית שכשם שזכית לבנות יש מאין, ומי עוד כמוני יודע זאת, כן תזכה להגדיל את "מסד" ולהאדירו ולהוסיף לפחות עוד מחנה אחד.

מובטחני שבמרוצת הזמן לא יוכלו "מחנים" לרווֹת את צמאון ההורים לתת לבניהם את ההזדמנות לבלות את חדשי הקיץ ב"מסד" — ישראל של מטה.

יהיו המחנכים פוסקים מה שפוסקים. לדעתי, השפה העברית והתודעה היהודית שהילד סופג לתוכו מתוך אכילה ושתיה בחברת רעים, התעמלות ושעשועים במשחקים שונים, סופם להתקיים הרבה יותר מהללו שהילד לומד על ספסל הלימודים.

חוץ מזה, החדשים שהילד חפשי בהם מבית־הספר משכיחים הרבה ממה שרכש בעמל רב בבית הספר בכל ימות השנה, בעוד שב"מסד", שהשפה העברית היא בו השפה המדוברת כל שעה, לא רק שהילד אינו מאבד טיפה ממה שלמד בבית־הספר, אלא רוכש לעצמו אוצר־מלים של שפה חיה ומדוברת, שלא קרא ולא שנה בבית־הספר. כללו של דבר, אף על פי שלא עליך המלאכה לגמור, חזקה שלא תסתפק בהישגים שכבר רכשת, עודך ער ומלא מרץ ומובטחני שעוד ידך נטויה.

——— אילו זכיתי לשבות עמכם באוירא שבתית ובנוכחות פקידי "מסד" וידידיו הייתי מציע הבעת אמון ותודה לך. הייתי פונה אל כל הנאספים שם ואומר: בואו ונחזיק טובה לשלמה שולזינגר שעשה עבודה ארגונית להפליא. הוא הכניס למחנות שם מיפיפות הסדר הנאה של יפת. שמו ראוי

לתהילה לא רק בעד עבודתו החינוכית, אלא גם בדרך שהוא מנהל את העסקים ב"מסד", הכל בסדר ומשטר. נחת רוח הוא לקרוא את החשבון השנתי של "מסד". הכל בדוק ומנוסה — הכל, לרבות פכים קטנים. כזאת הייתי אומר אילו ישבתי עמכם ומובטחני שהמלאך הטוב, אחד מהשניים המלווים אותנו בכל שבת ושבת, היה אומר: לו בכל המוסדות הציבוריים כך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[צ]

[ראה מכתב 67]

14 באוגוסט 1960

ד"ר משה דייוויס היקר,

בהתרגשות ובתודה עמוקה מרעייתי וממני אני מאשר את קבלת מכתבך מיום 21 ביולי. נחת רוח היא לקרוא את מכתבך שחדוות החיים שופעת מכל מלה ומלה שבו. ניכר בכם שאתם שואבים מלוא חפניים מהחיים הנפשיים, הרוחניים, התרבותיים והחברתיים שבישראל.

הלוא גם כאן, בארצות הברית, עם כל ההבדלים התרבותיים והחברתיים שבין שתי התרבויות שהיהודי נתקל בהן, האמריקנית והיהודית, שדרכיהן שונות תכלית שינוי, הצלחתם לאחד וללכד את הטוב והיפה שבכל אחת מהן וליהנות משתיהן.

האווירה בביתכם כאן, אווירה של קשר ממשי וחי עם הארץ, ועבודתך התרבותית שהפיצה מעיינותיה חוצה, סללה את הדרך לפניך. באת לישראל לא כאורח נטה ללון, אלא כמי שהורתו ולידתו שם ומצאת כר נרחב לפעולותיך, שלאו כל אדם זוכה בו. אפילו מי שלן באהלה של תורה והוא חדור אהבה ותשוקה לארץ אבות, עובר תשעה ירחי עמל לפני שיעלה בידו להתערות שם, מה שאין כן עמכם. אתה ורעייתך היקרה, העזר בחיים וגם ביצירה הספרותית שלך, באים ושבים כאזרחים כאן וכמו כן שם. כה לחי.

———

בכל טוב משנינו לשניכם

שמחה זאב זאלצמאן

[צא]

12 בספטמבר 1960

פרופ׳ פינקלשטיין היקר,

״דאגה בלב איש ישיחנה״:

נהירנא, כד הוינא טליא, הייתי עד ראיה ועד שמיעה לדברים שנחקקו בזכרוני.

מעשה שהיה כך היה. אחרי מותו של הרבי מזינקוב, נכד הרב מאפטא, התעוררה השאלה בין חסידיו בעיירתנו הקטנה: מי משני בניו ימלא את מקום אביו?

מתחילה היו כמה מהוותיקים נוטים לדעה של שבת אחים על כסא אביהם גם יחד. אבל בסופו של דבר, נגררו גם הם אחרי דעת הרוב המכריע, שאין שני רביים משתמשים בכתר אחד.

התחוללו וויכוחים סוערים. הללו קשרו כתרים לבן הצעיר, בן זקונים וחביב מאוד על אביו, שגם בקלסתר פניו היה דומה לו, ובאו הללו ואמרו לא, כי האח השני קשיש בהרבה מאחיו ולו משפט הבכורה.

כה נחלקו החסידים לשתי כיתות, כת כת עם הרבי שלה. אבי ז״ל סירב להזדהות עם צד זה או זה בסכסוך, וטעמו ונימוקו עמו. ראשית, אמר, המפלגתיות מקלקלת את השורה; שנית, מכיוון ששני האחים היו בני תורה ושניהם היו ראויים לאיצטלא זו, לשבת על כסא אביהם, הוא לא יבכר את האחד על משנהו, אלא יתמוך בשניהם. וכך עשה. הוא היה נזהר בכבוד כל אחד מהם. בכל פעם שזה או זה ביקר בעיירתנו, היה אבי בין הקרואים והמסובים על שולחנו לשלוש סעודות.

לא אבוא לגולל לפניו את הפרשה על כל פרטיה, איך נתגלגלו הדברים שהיחסים בין חסידי שני הצדדים, יחסי ידידות ורעות בחיי האב, נתחדדו במרוצת הזמן וירדו פלאים, אחרי מות האב. הדברים יהיו ארוכים ויגעים. הוויכוחים שבין הצדדים לא סייעו להפגת המתיחות, אלא החריפו אותה.

והנה בראשון לחשבון עוונות — ביום ראשון של חג הסוכות, האשים חד בר נש את גבאי בית־הכנסת בהענקת כיבודים לכבוד החג לאנשי שלומו ולא לצד שכנגד. ברור היה, שהלה רק תואנה ביקש לו ולא היה מושך תשומת לב הקהל, אלמלא הגיעו דבריו לאזני ראש המדברים, הרוח החיה של מפלגתו, וכאן מצא בעל החוב מקום לגבות את חובו. נתעורר פולמוס חריף ואחרי דין ודברים התלקחה מריבה בין שני הצדדים.

אחד היריבים, בר אורין, אבל אדם רגזן ועצבני, התקיף בעידנא דריתחא את אבי על שהוא עומד מן הצד ועל שיש בידו למחות (לא על ההתנהגות של

בני מפלגתו אלא על הצד השני) ואינו מוחה. ההתקפה ללא כל שמץ של הצדקה על אבי, שהיה מכובד על כל בני העיר, הוסיפה שמן על המדורה. אחרים תבעו עלבונו, אבל אבי ז"ל עטוף בטליתו, קם על רגליו, הסב פניו אל הקיר וכה נשאר צמוד למקומו ולא הפליט הגה מפיו.

כששככה הסערה ניגשו אליו ראשי הקהל, ביניהם האיש שהתנפל עליו, לבקש סליחה ממנו. כולם הביעו תמיהתם על שתיקתו. אבי אמר, שהוא לא השיב חורפו דבר מפני שני דברים: א' מפני כבוד התורה, שהלה שהתקיף אותו בן תורה הוא, וחייבים לנהוג בו כבוד; ב' שבדרך כלל הוא מעדיף להיות מהנעלבין ואינן עולבין. זו היתה חוויה שלא אשכחנה. דברי אבי ז"ל, שהיו נהירין לו שבילי התלמוד כשבילי העיירה ושלא פסק פומיה מגירסא עד יומו האחרון, נחרתו עמוק בלבי והטביעו את חותמם על רוחי.

בין הדברים שהייתי נזהר בהם כל השנים היו במיוחד הללו שמקובלני מבית אבא להיות נזהר בכבוד התורה ולומדיה ולא להעליב אפילו הללו דעליבו לך.

היחס שלי אל גדולי התורה ותופשיה גובל ביראת הכבוד. והנה זה זמן רב שלבי נוקפי שאולי שלא במתכוון נכשלתי, שלא התנהגתי כראוי עם הארי שבחבורה.

החשיתי עד היום מפני שהיססתי כל הזמן ואמרתי מי יודע, אולי אני רואה צל הרים כהרים; אולי אני מיחס חשיבות יתירה לדבר שגם מתחילה לא שם אדוני לב לו כלל וכלל, והכל כבר נשכח ונמחה מזכרונו, לכן מה בצע להעלות את הדבר מתהום הנשיה?

אבל מכיוון שהדבר עולה בזכרוני מפעם לפעם, וביחוד עכשו כשיום הזכרון ממשמש ובא, אמרתי: אדברה וירווח לי.

אני מתכוון למכתבו מיום 12 באוגוסט 1952. בו הוגד לי על הכבוד להעניק לי ציון לשבח על השתתפותי בכינוס מטעם הסמינר בירושלים. מכיוון שאני לא השתתפתי שם אמרתי בתשובתי אליו, שאינני רואה לי זכות להתעטף באיצטלא שאינני ראוי לה.

אבל, ככל שאני מוסיף להביט אחורנית, אני רואה שלא התנהגתי כשורה. במקום העובדות היבשות שהזכרתי במכתבי אליו, חובה היתה מוטלת עלי לבוא לפתח־ביתו, להודות לו על רצונו הטוב ולהעיר את תשומת לבו לדבר שנעלם ממנו, שאני לא השתתפתי בכינוס בירושלים. בגלל זה נוצר מצב משונה, מעין "אליה וקוץ בה". מצד אחד הייתי רואה לי לכבוד וגם למקור־שמחה לקבל את הציון, ומצד שני באו דבריו שאינם משתמעים לשני פנים, שהציון עומד להינתן לי רק בגלל השתתפותי בכינוס, ובנידון דנן

"מתוך הן אתה שומע לאו", שמכיוון שלא השתתפתי, אינני ראוי לכל הכבוד שאומרים לחלוק לי.

שומה היתה עלי לבאר את המצב שבו נמצאתי לא במלים יבשות, פורחות באוויר, אלא פנים אל פנים.

אני מצטער שבעתיים ומבקש סליחה ממנו על שלא התנהגתי כהוגן וכיאות עם איש בעל שיעור קומה כמוהו.

במיטב הברכות לשנה החדשה מרעייתי וממני אליו ולכל הנלווים אליו. השם חננו בנהורא מעליא ואני מאחל לו בריות גופא, שימשיך להעשיר את החיים היהודיים כיד כשרונו הטובה עליו.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 162]

[צב]

[ראה מכתב 191]

ז' בתשרי תשכ"א

28 בספטמבר 1960

ד"ר מרדכי קפלן היקר,

מכתבך מיום 18 באוגוסט קראתי ברגשות מעורבים. שמחתי לשמוע שהשלום לך ולרעיתך היקרה. מאידך גיסא, הלך הרוח הפסימי הנודף ממנו העציב אותי.

כשלעצמי, חושבני שאתה דוחק את השעה, שאין כל סיבה לפסימיזם. להיפך, אתה רואה את עולמך בחייך. בדד יצאת לדרך, הדרך שידעת מראש שלא תהיה סוגה בשושנים, והנה עברת את הרוביקון עם מחנה כבד של תלמידים, מעריצים, חסידים, תומכים שאין כל צל של ספק שהם ימשיכו את הדרך שהתווית להם ושסללת לפניהם.

במכתבך אתה אומר "שרק אחד מני רבבה מתענין בספר "דה גריטר ז'ודאיזם". נשאלת השאלה: מעקרא מאי קסבר, שהספר יעשה לו כנפיים ויהיה ל"בסט־סלר"? אני משוכנע שאחרי שנים, כשכל ה"בסט־סלרים" יהיו נשכחים ומונחים כאבן שאין לה הופכין, עוד יימצאו אנשים פה ושם שיקראו ספר זה.

אם אין זכרוני מטעני, היה זה ארתור קסטלר שאמר, כי הוא מעדיף עשרה קוראים אחרי עשר שנים ממאות בשנה הראשונה. והנה עובדה היא, שרק

לפני זמן קצר בשיחה עם איש אחד שמעתי שהוא קורא "ז'ודאיזם אז סיביליזיישן", עשרים וחמש שנים מיום צאת הספר לאור. מובטחני שאין זה מקרה יחיד, ורבים הופכים והופכים בו.

אתה אומר שלפעמים אתה שואל "למי אני עמל". ראשית, כבר יש שכר לפעולתך, לא כמבלי עולם העמלים בסחר־מכר, שקונים כבוד כפרקמטיה בשוק, מרימים אותם על נס, חולקים להם כבוד מן השפה ולחוץ כל זמן שידם פתוחה לרווחה. אם מסיבה זו או אחרת הם קופצים את ידם, כבר בחייהם הם קרואים מתים. לא כן אתה. אם לא תכתוב עוד אפילו אות אחת, חיה תחיה. שמך יחיה לעולמים.

שנית, אם אתה הולך רק אחרי מספר האנשים הדוגלים ברקונסטרוקשן, אף על פי שגם הם לא יספרו מרוב, אינך אלא טועה. ההשפעה שלך על העומדים מן הצד, מכל הזרמים, רפורמים, שמרנים ואפילו אורתודוכסים, גדולה מאוד. הרבה מהם מושפעים בלא יודעים, והרבה ביודעים אלא שלפי שעה אינם מודים בכך.

ואל יהיה קל בעיניך הקורא שאמרת שהוא מעונין בהצעות המוצעות אלא שאין בידו להגשים. לפעמים קורא זה בשיחת רעים (ו"חברך חברא אית ליה") ממלא שליחותו ודבריו נשמעים הרבה יותר ממאמרים היכולים להשתמע לשני פנים. כללו של דבר, אני חוזר על דברי רבי נחמן מברסלב ע"ה "גוואלד, זייט זיך נישט מיאש". תודה לאל שבגוף וברוח, ככוחך לפני שנים כוחך עתה, וחזקה עליך שלא תסתפק במה שעמלת ופעלת. עודך ער ומלא מרץ ועוד ידך נטויה.

במיטב ברכות ואחולים לבביים מרעייתי וממני לך ולגברת לשנת תשכ"א. שנה טובה ומאושרת לכם ולכל בית ישראל.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[צג]

4 בדצמבר 1960

ד"ר ישראל גולדשטיין היקר *,

רק מלים אחדות להגיד לך כמה התענגתי אתמול לשמוע את הנאום שלך בבית הכנסת להרמת קרן היהדות.

* ממנהיגי יהדות ארה"ב, עבר לדור בישראל.

הנאום היה כנחל שוטף, נאה וברור, מעניין, מרתק ומאלף. אין תימה שלקח שבי את כל שומעיו.

אני נוטל רשות לעצמי להשתמש בהזדמנות הזאת להגיד מקצת שבחך בפניך, ביחוד עכשיו, כשאתה עומד לעזוב אותנו ולעלות ארצה.

כרב מילאת את התפקיד הזה שהוטל עליך באמונה, הכנסת בתוך קהילתך מיפיותו של יפת באהלי שם. הצלחת לנטוע בלבבות הרבה ממעריציך שם, שהיו טרודים ושקועים בטרדות היום־יומיות שלהם, חובה ואחריות לכל דבר שיש לו שייכות לקיום היהדות והיהודים.

אבל אתה לא נשארת סגור בתוך ד׳ אמותיו של בית הכנסת, אלא הפיצות את מעיינותיו חוצה, בשפע תרומותיך בשדות הפעולה השונים, אתה מסמל את מורה־הדרך האידיאלי.

במעשיך ופעולותיך ובמלחמתך כל השנים לא רק נגד צרת היהדות, אלא גם נגד צרת היהודים, אתה משמש סמל ומופת למנהיגים שלנו.

נלחמת ולוחם אתה על דעותיך באומץ לב. לא נסת מן המערכה בגלל חילוקי דעות. נשארת עומד על המשמר וקלך נשמע לבלי חת.

בשם רעייתי ובשמי אני מאחל לך ולגברת שלך, שהלכה עמך כל השנים שלובת זרועך בדרך שהתווית לך ושסללת לפניך, בריאות הגוף ושלוות הנפש כדי שתוכלו להמשיך את עבודתכם הפוריה בעד ישראל ועם ישראל כיד כשרונכם הטובה עליכם.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[צד]

23 באפריל 1961

מר גלמן היקר,

מטבע הדברים שאנשים מתרגלים לכל דבר. מתרגלים לתכונות חיוביות כמו לתכונות שליליות. וכן הדבר בנידון דידן. ההרגל נעשה טבע שני להענות ליחידים ולמוסדות בחיוב כמו בשלילה.

אני תקווה שלא תחשדני בהתיהרות (דבר שאין בי), אם אומר שאחד מן הכללים שקבעתי לעצמי כל השנים הוא: להענות מתוך שמחה, ברב או במעט, לכל דבר שבצדקה בכלל, ולחינוך ותרבות עברית ולכל מה שיש לו שייכות ליצירה יהודית בפרט. בגלל זה נוקפני לבי על תשובתי השלילית. תהיינה

הסיבות וההתחייבויות שלי מה שתהיינה, אי אפשר לי להשלים עם העובדה שנתתי לך לצאת מביתי כלעומת שבאת.

בתקווה שתקבל ברצון את ההמחאה המצורפת בסך של מאתיים וחמישים דולר, הנני

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 58]

[צה]

7 במאי 1961

מר בן ציון גולדברג * היקר,

הרעיון הנפלא להקים בית על שם שלום־עליכם, הלהיב אותי מאוד. אני רואה לי לכבוד וגם למקור שמחה להסתפח אליכם, לסייע בתרומתי הדלה בהגשמת הרעיון שכולו אומר כבוד למחולליו ולמייסדיו.

נקווה שהקהל הרחב, לאלפים ולרבבות, יענה ברב או במעט לקריאתכם. ראוי מאוד שהבית יהיה לנחלת העם כולו.

אחרי ככלות הכל, שלום־עליכם שבכבודו אנחנו מתיימרים, אינו זקוק לבית להנציח את שמו, שמו של שלום־עליכם יחיה לעולמים בכוח כתביו. ועובדה היא, שהיהודים מעולם לא הצטיינו בהקמת יד ושם לזכרון גדוליהם וסופריהם. תורתם, אמרו, זאת אומרת, יצירותיהם — זכרונם.

בית ששמו של שלום־עליכם יהיה מתנוסס עליו, יהיה לכבודנו אנו, לכבוד כל המשתתפים בהקמתו ובשכלולו חלק כחלק, אחד המרבה ואחד הממעיט.

גדול יהיה כבוד הבית שיכיל את כל כתבי שלום־עליכם, המקור וכל התרגומים לשפות אחרות, יחד עם כל החומר עליו ועל חייו שנצטבר עד היום הזה, וגם כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש עליו.

הלא יחיד הוא שלום־עליכם ביצירותיו. כמעט שאין לנו דוגמתו בכל הספרות שלנו. שלום עליכם מעניין ומרתק בכל לשון שאתה שומע. שלום עליכם אינו מאבד אף טיפה בתרגומו של ברקוביץ.

סיפוריו של שלום־עליכם חודרים ונוגעים עד לב, ומעוררים בנו שמחה ותוגה, צחוק מתוך דמעות. גבוריו הם עצם מעצמנו, בשר מבשרנו, השמות

* חתנו של שלום־עליכם, עתונאי ידוע בארה"ב (ב"טאג").

והמקומות, ואולי אף השפה, נשתנו, אבל חיים הם בינינו כאז כן היום.

שמו של שלום־עליכם חי בפי היהודים באשר הם שם, בפי "עמך", אנשים פשוטים, כמו בפי האינטלקטואלים, ואפילו מי שלא קרא את ספריו, יודע אותם מפי השמועה. אני חוזר על מה שכתבתי פעם ליעקב כהן ע"ה:

טולסטוי בשנים האחרונות לחייו פרסם מסה בשם "אמנות מה היא" "Что такое искусство". במסה הזאת מגולל טולסטוי לפנינו שיטה חדשה שבשעתה עשתה רושם גדול בחוגים ספרותיים ואמנותיים. היא חוללה מהפכה בדעות שנקטו בהם יוצרים ובונים, חכמים ומבקרים מדור דור.

לפי השיטה הזאת, אמת־המידה בה מודדים כל יצירה ספרותית ואמנותית היא: אם ספר זה, ציור זה, פסל זה, טוב ויפה ומקובל על הקהל הרחב, מעשה ידי אמן הוא, ואם מובן ומקובל הוא רק על יחידי סגולה, כלומר על האינטלקטואלים בלבד ולא על פשוטי העם, לאו אמנות הראויה לשמה היא.

אמנות, אומר טולסטוי, הורתה ולידתה בעם, מן העם ואל העם. טולסטוי מביא ראיה לדבריו מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים. ואם אין זכרוני מטעני גם מספריו של טשארלס דיקנס. על יסוד זה מוריד טולסטוי מראש הפסגה ספרים, ציורים, פסלים מגדולי הקלסיקנים, משפיל ערכן של יצירות ספרותיות ואמנותיות שהיו עומדות ברומו של עולם, בכללן גם ספריו הוא.

יפסקו המלומדים, המוכשרים לחטט בהחלטתו של טולסטוי ולבקרה, מה שיפסקו, כשלעצמי הבאתי כל זה לראייה, אם לראייה אנו צריכים, שיצירת שלום־עליכם, אליבא דכולי עלמא, אמנות טהורה ונאמנה היא. מובנת ומושכת לב בעלי שיעור קומה, וגם לב אנשים פשוטים מבני העם.

במצורף שיק על חמש מאות דולר.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[צו]

16 במאי 1961

מר ארי אבן־זהב היקר,

מלים אין בפי להודות לך על דבריך החמים והידידותיים בכל מכתביך אלי בכלל, ובמכתבך האחרון מיום 4 במאי בפרט.

הם הם הדברים היוצאים מן הלב, שנכנסים אל הלב.

אתה מודאג ומשתוקק לשמוע משלומנו, אבל, אינך רוצה להכביד עלי, לכן אתה מציע להודיע טלפונית לאייזנברג והוא ימסור לך.

לא ידידי, בשום אופן לא. ברצון רב אכתוב לך במישרין, אם לפעמים באיחור זמן מה, אבל לא על ידי שליח. התענוג לכתוב לך מה שבלבי, שלי הוא, ולא אתננו למי שהוא אחר.

מוקירך שמחה זאב זאלצמאן

[צז]

[ראה מכתב 31]

12 באבגוסט 1961

גברת בבלי * הכבודה,

מכתבך מירושלים מ־2 באבגוסט לא הגיע לידי עד הבוקר, בגלל זה נתאחרה תשובתי קצת.

דבריך נגעו עד לבי. בכי לבך על האבידה הגדולה שאבדת, בוקע ועולה מכל מלה ומלה שלך. מותו של הלל, הידיד והחבר, סופר ומשורר בחסד עליון, בעל הלב המלא על כל גדותיו אהבה עצומה לעמו, ארצו ושפתו, אבידה היא שאין לה תמורה, ורבים, רבים ירגישו בהעדרו.

אבל, כאשר אמרת: "אין איש מת אלא לאשתו", לך יחסר הלל יום יום.

תמצאי נחמתך ביצירותיו הספרותיות שיחיו לעולמים ובאהבתו, אהבת עולם אליך. ב"שירים לרחלה" הרים המשורר קצת את המסך על האהבה הגדולה, אהבה בלי מצרים שהיתה בוערת בלבו אליך, ש"גם זו מתנת אלוהים", אהבת נפש שלאו כל אדם זוכה לה.

ברחשי ידידות לך ולבנך היקר מרעייתי וממני.

שמחה זאב זאלצמאן

[צח]

13 באבגוסט 1961

ד"ר דב ירדן היקר,

קבל נא, ידיד יקיר, את תודתי העמוקה על האגרות שלי שהחזרת, ועל השיר של רבי משה בן עזרה שהוצאת מנבכי העבר.

אבל, ביחוד אני מודה לך על מכתבך היקר עם הבעת רחשי ידידות אלי, שאני מעריך מאוד מאוד.

* אשת המשורר הלל בבלי.

אגב, נהניתי מאוד מסגנונו היפה של המכתב. קראתיו פעמיים או שלוש בקבלי אותו, והבוקר הוצאתיו וקראתיו שוב מתוך עונג רב.

בידידות לך ולבני משפחתך מרעיתי וממני.

שמחה זאב זאלצמאן

[צט]

15 באוקטובר 1961

פרופ׳ יחזקאל קוטשר היקר,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר ״הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו״ שאדוני הואיל לכבדני בו.

כבר דפדפתי בו קצת ומובטחני שהעיון בו יתן לי עונג מרובה.

בשבוע שעבר היה לי הכבוד להפגש עם פרופ׳ בן חיים. השעה שנמצאתי במחיצתו ושמעתי אליו ביראת הכבוד, היתה בעיני כרגעים אחדים.

שוב אני מודה לו על המתנה היפה.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[ק]

18 באוקטובר 1961

יעקב היקר (ירדן) *,

שמחתי מאוד לשמוע מאביך היקר, שהשבת תיכנס לגיל מצוות.

חבל שאיני מכיר אותך. אם אין זכרוני מטעני, שמעתי את קולך הערב, קול יעקב, בעד הטלפון, כשנסיתי להתקשר עם אביך בקיץ שעבר בברוקלין.

אכן, בר מזל אתה, יעקב. אני מקווה שתפסת את מלוא המשמעות של המאורע החשוב המתרחש בחייך. ראשית אתה חוגג את חגיגת הבר־מצווה שלך בעת ובעונה אחת שמדינת ישראל חוגגת את חג הי״ג לקיומה. זאת אומרת, שאתה זכית מה שלא זכו דורי דורות במשך אלפיים שנה. לך יש מולדת, נולדת על אדמת עם ישראל, אתה אזרח מלידה ומבטן של מדינת ישראל ריבונית, עצמאי במדינה עצמאית.

שנית, בוא וראה איך נתגלגלו הדברים. חגיגת הבר־מצווה שלך תחול

* בנו של ד״ר דב ירדן (ירושלים), מתמטיקאי ובלשן. ראה מכתביו 115—121.

בשבת פרשת לך לך. זה מהווה כמעט מאורע היסטורי. כאברהם אבינו בשעתו גם אתה יצאת, אמנם רק לזמן קצר, מארצך וממולדתך. אבל, "אל תאמר יעקב נסתרה דרכי" שעליך נגזר לחוג את חגך על אדמת נכר, רחוק מארצך, מקרוביך ומחבריך. אל דאגה, יעקב, חזקה על בעל הגמול שישלם גמולך. כשתקרא בתורה, תראה מתן שכרך בצדך. בך יקויים הכתוב "והיה ברכה".

כשתעלה השבת לתורה ותקרא מן הבימה את ההפטרה ואולי גם את פרשת השבוע, אז יתברכו בך כל הנוכחים בבית הכנסת. אתה, בידיעתך את השפה העברית על בוריה, ובידיעותיך שכבר רכשת לך בתורה נביאים וכתובים, תשמש להם סמל ומופת של נער עברי שנתחנך בתוך עמו על ברכי התורה והיהדות, יהודי נאמן לעמו, ארצו ושפתו, נער בריא בנפש ורוח, חפשי מכל תסביך ומעצורים.

יעקב, חכמינו אמרו "כל תורה שאין לה בית אב לאו תורה היא". מה מאושר אתה שנתברכת בבית אב להתפאר, שלאו כל נער זוכה בו, בבית־אכסניה של תורה הקם בעזרתך. אין כל ספק שהתורה תהיה אומנותך.

אביך הקדיש ומקדיש את שנותיו להגדיל תורה ולהאדירה, מובטחני שאתה תמלא את חובתך, החובה שהתורה, מורשת אבות במשפחתך מדור דור, תהיה נחלתך.

אני מקווה שלא הלאיתיך בדברי.

במיטב ברכות לך ולכל בני משפחתך. יהי רצון שהוריך היקרים ירוו ממך עונג ונחת, שתגדל להיות בן נאמן למורשת משפחתך הרמה.

כברכת

שמחה זאב זאלצמאן

ההמחאה המצורפת היא רק כאות הוקרה והערצה לכולכם.

[קא]

19 בנובמבר 1961

רבים מידידי ש.ז. זאלצמאן האיצו בו מפעם לפעם, שיוציא לאור את אגרותיו, וכן מכתבי סופרים ומלומדים שנשלחו אליו. הוא היסס הרבה, ולאחרונה הסכים שיוצאו לאור ליובל הגבורות שלו. אך כשנתיים לפני המועד נרתע גם מהצעה זו, כפי שילמד הקורא מהאגרות הבאות שהריץ לארי אבן־זהב, וכן לד"ר דב ירדן, שבשעתו עברו על הארכיון שלו — דברים שהוזכרו למעלה במאמר "בשערי הספר".

מר ארי אבן־זהב היקר,

———

השאלה המנקרת עתה במוחי היא: למה? למה זה לי, הלוא גם בלאו הכי ראשי עלי כגלגל.

לו היו לי כאן אנשים שאפשר לסמוך עליהם, אבל מי נשאר? ——— אתה במזרח ואני במערב. ———

לכן אני יושב ושואל את עצמי: למה? החסר דאגות אני שאלך ואוסיף עליהן? אני רגיש מאוד. דבר דק מן הדק שרוב אנשים אינם שמים לב לו, מעליב אותי. ומה יביא לי הספר? כבוד, אתמהה; ואם יביא, הריהו בעיני כקליפת השום. הלוא כל מגמתו היתה והווה רק למען ידעו דור שלישי ורביעי לשמור על הגחלת שלא תכבה.

———

צץ רעיון במוחי, רעיון שכל כולו תלוי בך, ברצונך לסייע במימושו. אם תרשה לי, אשלח אליך שוב את כל ההעתקים ממכתבים, מאמרים ונאומים שלי שכבר עברת עליהם. מכיוון שהמכתבים שקיבלתי מאחרים כבר נמצאים אצלך, אתה תוכל בקלות לסדר הכל, מה במוקדם, מה במאוחר, ולספרר כל עמוד ועמוד, כך שהכל יהיה מוכן ומזומן להימסר ב ש ע ת ו לידי המדפיס. ——— אתה אינך זקוק למומחים אחרים לחוות דעתם, אלא לפי הבנתך הטובה עליך תחליט אחת ולתמיד מה שראוי לדפוס ומה להשמדה.

לאחר שתסדר הכל, טוב יהיה אם תמצא מישהו בתשלום שיעתיק את כל החומר בשני העתקים על מכונת־כתיבה. אם לאו, אני אעשה זאת כאן, אף אשלח אותם לכריכיה לכרוך אותם. כרך אחד אשמור עמדי, את השני אשלח לך למשמרת.

אני אספר ואבאר את כל העניין לבני ביתי. בדעתי לתרגם לאנגלית את מכתבך אלי מבין כסה לעשור, כדי שידעו את התפקיד שמילאת, ושאתה עומד למלא בהוצאת הדבר אל הפועל.

אני אצוה, שעליהם להיוועץ בך, ואם תסכים, עליהם למסור כל הדבר בידך להוציא את החומר לאור.

מוטב שהם יתלבטו בהוצאה ולא אני. מה שנאה להם לא נאה לי. עלי להיזהר שזיקנתי לא תבייש את ילדותי. כל ימי לא הייתי רודף אחרי הכבוד, אף לא הססתי לצאת בבקורת חריפה על חיי היהודים כאן, העוסקים בצרכי צבור כבפרקמטיה, חולקים מלוא חפניים כבוד לכל מי שמשלם בעדו מחיר גבוה.

בינתיים, יתכן שיתווספו עוד מכתבים, שלי ושל אחרים, שאשלחם לך בקביעות בשני העתקים, אתה תעבור עליהם ואם תמצאם ראויים לדפוס תכניס העתק אחד במקומו בכרך שלך ואת ההעתק השני תחזיר אלי עם מראה מקומו בכרך שלי.

מכיוון שהחומר לא יצא לאור בחיי, ייתכן שתחליט לכלול גם מכתבים שאינך חושב לנכון לפרסמם בחיי.

———

אם תתמוך בתכנית שלי, תגולל אבן מלבי.

בכל טוב לך ולגברת.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה גם אגרת קד לד״ר ד. ירדן]

[קב]

ב׳ דחנוכה תשכ״ב

4 בדצמבר 1961

מר מאיר * היקר,

עוד חיה וערה בזכרוני פגישתנו בקיץ 1954 שנעמה לי מאוד. כן נשמר אצלי הספר יקר־המציאות, שהואיל אז לכבדני בו.

הספר מכיל ארבעים ואחת תמונות אכספרסיוניסטיות מארבעה ציירים יהודיים, כל אחד ואחד אמן בחסד עליון.

לעתים אנחנו מדפדפים בו מתוך עונג רב. במיוחד, זוכרני, איך הופתעתי הפתעה נעימה כששמעתיו מדבר עברית חיה וצחה.

חבל, שהמצב במפעלי נייר בחדרה רחוק מלהיות מעודד ———.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

* איש מילנו, פעיל הרבה למען ישראל.

[קג]

ד׳ דחנוכה תשכ״ב
6 בדצמבר 1961

ד״ר משה דייוויס היקר,

הצטערתי מאוד לשמוע שאמך שבקה לן חיים.

אינני יודע בת כמה היתה במותה, אבל מות אב ואם, לו אף חיו מאה שנה, אבידה שאינה חוזרת היא.

לא אנסה לנחמך עתה, כשמתך עוד מוטל לפניך, לכן אקצר ואומר: שלום לעפרה.

השמועה המעציבה הגיעה אלי רק הבוקר. אחרת, הייתי רואה לי לזכות לבוא לחלוק את הכבוד האחרון לאמך, שמובטחני שחייה ומעשיה הטובים היו סימן לבנה, ששמו נודע לתהילה בפי כל.

המשתתפים בצערך
שמחה זאב ומלכה זאלצמאן

ד׳ בטבת תשכ״ב
11 בדצמבר 1961

[קד]

ד״ר דב ירדן היקר,

לאנשים כמוך שתורתם אומנתם, הוצאת ספר לאור, אמנם לאו מלתא זוטרתא היא, אבל גם לא דבר נדיר הוא.

לכן, לא אופתע אם בעיניך נראה, שאני מייחס חשיבות יתרה לשאלת הוצאת החומר שלי, כאילו זו שאלה חיונית, כאילו טמון בחומר הכוח להשפיל או להרים קרני בעולם. בגלל זה אני פוסח על שתי הסעיפים. וכבר הלאיתיך בהן ולאו וחוזר חלילה.

אבל, חושבני שאחרי שיקול הדעת תראה שלא הרי הבעייה שלי כהרי הבעייה שלכם, בעיית סופרים וחוקרים שכבר השתרשו בעולם הספרות.

כאשר אחד מכם עומד להוציא ספר לאור, ייתכן שהוא חרד במקצת מפני שבט הבקורת והשפעתו על קהל הקוראים. אבל בדרך כלל אפשר להגיד שהוא בטוח ומאמין בעצמו, ואינו מפקפק כלל אם הספר ראוי לדפוס. טבעי הדבר, ביחוד במקום שאין איש, שהמחבר בכבודו ובעצמו יטפל בהוצאת הספר, או בהקמת ועד לסייע בהוצאת הספר והפצתו, ואין איש שם על לב שמא המחבר פוגע בכללי הנימוס של החברה.

כל בקורת ראוייה לשמה, אם לשבט ואם לחסד, יורדת רק לעומקו של דבר, לאיכות הספר מבחינת תוכנו וסגנונו, אבל אין איש מטי לספק במקומו וזכותו של הסופר להביע את דעותיו, בין אם המבקר מסכים עמהן ובין אם לאו.

אבל שונה הדבר בתכלית ביחס לאדם מן השוק. אם הוא ניגש להוציא ספר, מיד חושדים בו שהוא רודף אחר הכבוד, ואם הנסיון לא הצליח מבחינת הלשון והתוכן, אז אין רחמים בדין. מצליפים על הסוחר המסכן על שמלאו לבו להתעטף באיצטלא שאינה הולמת אותו. "כלך לך אצל סחר־מכר", אומרים לו, "שם מקומך, אבל מה לתבן את הבר?"

יתכן שאני רגיש יותר מדי, אבל השעה כבר מאוחרת בשבילי לשנות מטבע שטבעתי לעצמי כל השנים. נפשי בחלה במחשבה גרידא לפנות אל יהיה מי שיהיה לבקש ממנו לתת את שמו לוועד, ביחוד שאחרי ככלות הכל עוד לא הצלחתי להתגבר על הספקות המכרסמים את לבי, ספקות אם כל העסק כדאי.

לכן גמרתי אומר להשאיר את כל הדבר בידי בני ביתי. מה שיאה להם לא יאה לי.

אם הספר יצא על ידם, הם יוכלו לכלול הרבה מהחומר שאי־אפשר לפרסם בחיי.

הארכתי, מפני שחייב אני לך הסברה מפורטת אחרי כל העמל שעמלת, שאסיר תודה אהיה לך בעדו כל הימים.

סמוך לבי ובטוח שאם בני ביתי יפנו אליך, תעזור להם כמו שעזרת לי.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

העתק למר ארי אבן־זהב.

[קה]

17 בדצמבר 1961

פרופ׳ צבי אנקורי היקר,

אני עונה באיחור זמן על מכתבך מיום 20 בנובמבר, מפני כמה טעמים. ראשית, בגלל העדרי לכמה ימים מן העיר. שנית, רציתי לדון מתוך כובד ראש בכל צדי הבעיה, דבר שאי אפשר לעשות בחפזון. עובדה היא שאחרי שקראתי את כל המכתב פעמיים וקטעים ממנו עוד יותר, הוצאתיו אמש, ושוב קראתיו בשים לב.

שלישית, ויתכן שזו הסיבה העיקרית, שבלא יודעים, מה שאפשר לכנות תת־הכרתית, דחיתי את תשובתי מיום ליום, מפני שאי־נעים היה לי לענותך בשלילה.

הלוא כבר באותו יום שנפגשנו אמרתי לך, שאיני רואה כל דרך למצוא את הסך הדרוש, או אף משהו קרוב אליו, לממש את התכנית, לכן, כשקיבלתי את מכתבך, יכולתי במבט ראשון לחזור על מה שאמרתי קודם.

אבל, ההצעה להקים קרן לחקר תולדות עמנו, והזכות להיות מייסדה, קסמה לי כל כך עד שיום אחרי יום הייתי כחולם בהקיץ, חולם ומחפש דרך, אף על פי שידעתי מראש שאין דרך.

אגב, הרשני להעירך שטועה אתה, בחשבך שאיני מעריך כראוי את החקר שנעשה בשדה ההיסטוריה היהודית. אבטיחך, שכל מה שיש לו שייכות ליצירה יהודית קרוב ללבי ויקר לי מאוד.

לו יכולתי לקפוץ את ידי ולאטום אזני מלשמוע לכל הפונים אלי לעזרה, אז יכולתי לאגור את השבעים וחמשת אלפים במשך שלוש שנים, אבל החיים כאן והסביבה דורשים את שלהם, ואי אפשר לפרוש מן הציבור.

דבריך שאתה פונה אלי "בלב שקט ובמצפון נקי" ושמוכן אתה "להמית עצמך באהלה של תורה" נגעו עד לבי. ואני האחרון שאתה צריך להגיד לו זאת. אני יודע ומבין את לבך, כי רק התשוקה לחדור ולהוציא מנבכי העבר את אוצרות עמנו הניעה אותך לפנות אלי.

בסיום מכתבך אמרת: "אפשר שנהיה שותפים במפעל זה, א ם ת ר צ ה". אני יודע עד כמה קשה לך להעריך את המצב שלי ואת התנאים בהם אני נמצא. בדרך כלל אנחנו סומכים על המאמר "אין לך דבר העומד בפני הרצון". אולי כשנתראה שוב, יעלה בידי לבאר ולהבהיר הדבר קצת יותר. בינתיים כל טוב לך ולמשפחתך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קו]

25 בדצמבר 1961

מר דניאל פרסקי היקר,

הריני מודה לך מעומק הלב על הספר "לשון נקיה" שהואלת לכבדני בו. אף על פי שעוד לא הספקתי לקראו כראוי, מפני שאין זה מהספרים שאפשר לעבור עליו ברפרוף. ספר זה צריך באמת לימוד, בכל זאת כבר דפדפתי ועיינתי בו הרבה, מתוך עונג רב.

אגב, לפני חדשיים בערך קיבלתי הזמנה לחגיגת יובלו השבעים וחמישה של פרופ׳ טור־סיני. בברכתי אליו נגעתי בשאלת טהרת הלשון, ובייחוד בנטייה הנפוצה הרבה להשתמש במלים זרות, בזמן שיש לפנינו מלים עבריות במקורות לשון ראשון או אחרון.

והנה מצאתי שכיוונתי לדעתך, דעת מדקדק ובעל־מחבר "לשון נקיה" בפרק "מה לעשות למלים לועזיות" אתה קורא תגר על השימוש בלעז בשעה שיש לנו תחליפים עבריים.

היה ברוך בבריאות טובה, שתמשיך להעשיר את השפה העברית כיד כשרונך הטובה עליך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קז]

[ראה מכתב 40] 8 בפברואר 1962

ד"ר יחיאל בן־נון היקר,

המזכירה שלי העבירה אלי לכאן את מכתבך מ־25 בינואר שקראתי ברגשות מעורבים.

נעים היה לי לשמוע שפרופ׳ קוטשר קמסהיד עלי. מאידך, הצטערתי שבעתיים על שנשלל ממני העונג להענות לבקשתך, לבוא ברב או במעט לעזרת המוסד הקרוב מאוד ללבי ולרוחי.

הלוא אחד מן הכללים שקבעתי לעצמי כל השנים הוא לבכר מוסדות כאלה, זאת אומרת, מוסדות חינוך ותרבות עברית וכל מה שיש לו שייכות ליצירה יהודית, על מוסדות חסד.

אבל, מתוך דבריך נראה שהיכולת הפיננסית שלי מוצגת לפניך בצורה מסולפת. במכתבך אתה אומר: "בשבילך השאלה אינה כספית ביסודה, השאלה היא אישית ומצפונית, אם זה לפי רוחך". מי יתן והיה כדבריך, אז אבטיחך שהייתי רואה לי לכבוד וגם למקור שמחה לעזור לך בהקמת הבית, בין אם שמי או שם משפחתי יהיה מתנוסס עליו בין אם לאו.

אבל, אף על פי שחלילה לי לחטוא בלשוני, תהילה לאל שמבחינה כספית אינני חסר כלום, לא הייתי מעולם רץ להעשיר ואין בין אמידים חלקי. איני יכול להתמודד עם אילי הכסף, שבינך וביניהם הסך הדרוש לך, או אף מה שהוא קרוב לו, לממן את התכנית שלך, מה הוא. עובדה היא שגם השתתפותי

בהקמת בית בשביל ה"אקדמיה ללשון העברית" היתה הרבה יותר מכוחותי. נוסף על זה באות תמיכותי השנתיות שתומך אני, זה עשרות שנים, במוסדות וביחידים רבים. התמיכות האלה כבר נעשו לחם חוק שהמוסדות נשענים עליו.

אני חוזר שוב על מה שאמרתי לעיל שאני מצטער מאוד לאכזב אותך. אחרי ככלות הכל, אתה מעוניין במעשים ולא בכוונות טובות שלי בלבד. הארכתי קצת ואמרתי לך בגלוי מה שבלבי מתוך תקווה שיעלה בידי לשכנע אותך כי כשלעצמי הסדר הפוך הוא, אין כאן שאלה אם הדבר הוא לפי רוחי, אלא השאלה כספית היא ביסודה.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[קח]

אור לארבעה עשר בניסן תשכ"ב

18 באפריל 1962

רב מילר היקר,

אני נוטל רשות לעצמי להפנות תשומת לבך לדרך, שכמה מדבריך מעל הבימה נשמעים באזני הזולת.

אני תקווה, שלא תחשדני שבאתי להגביל את זכותך לדבר בגלוי מעל הבימה מה שבלבך. אבטיחך שלא מיניה ולא מקצתיה. להיפך, אני באמת ובתמים מאמין שהרבנות לאו רחוב חד־סטרי היא. גם הקהל מקבל עליו אחריות כלפי הבימה, ולא בכדי אמרו חכמינו "עשה לך רב", זאת אומרת: קבל עליך את מרותו כמנהיג רוחני, ואחד העיקרים היסודיים הוא: אל תרים יד על חופש הדיבור.

הדבר שהניע אותי לפנות אליך בטורים אלה הוא, שחושבני שאתה מעוניין לדעת איך מתקבלים דבריך אצל אחרים, איך הם מתייחסים אליהם ואיך הם מעריכים אותם. קודם כל, אני שמח לציין שעד כמה שאני יודע, הכל מתרשמים מאמנות הנאום שלך ומידיעותיך הרחבות והמקיפות בספרות העברית העתיקה. עוד דבר, בדרך כלל, לית מאן דפליג על המסקנות שאתה מוציא בנאומים שלך.

אבל מידה מסויימת של אי־נוחיות שוררת, כשאתה מצטט מימרות ממדרשים ואגדות שטוב להן שלא נאמרו משנאמרו.

דבריך בשבת פרשת תזריע לא נתקבלו יפה. הם צרמו אזני רבים מן הקהל.

אין זאת אומרת שעלינו להאפיל ולכסות, לשים מסווה על פנינו מראות את המציאות. אלא ראשית, מפני שלא חידשת כלום; הדברים כבר גלויים וידועים עתה לכל בר בי רב. שנית, והוא העיקר, שמסופקני אם לשם ידיעות אלה בא הקהל לבית הכנסת ביום השבת.

וכן הדבר על המדרש, שעתיד הקב"ה לעשות אריסטון לצדיקים בעולם הבא, שיהיו יושבים בתכתקי דהב פיזא, אוכלים בשר החזיר, נבילה וטריפה וגם יהיו מותרים בנידה.

השאלה המנקרת במוחי היא, אם דברים אלה יכולים לתרום דבר מה להרמת קרן היהדות. חושבני שמוטב יותר לצטט את המאמר: "יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא" או אפילו את המאמר: "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה".

אני חוזר ושואל: מה בצע לדרוש תלי תלים על פרשת תזריע ועל פרשת דינה ושכם, להתלוצץ ולהלעיג עד כדי חוכא ואטלולא על אכילת חזיר ועל חיי עולם הבא, לעורר צחוק המתפרץ ועולה מתוך גרונו של הקהל, צחוק שאינו מוסיף אלא גורע מכבודו של הפולחן? וכל זה בפני קהל אנשים שגם בלאו הכי הם מקטני אמנה. אין להתעלם מן העובדה, שהקהל ברובו הגדול אינו מתמצא לא בספרות העתיקה ולא בספרות החדשה. אף־על־פי שאי־אפשר לדעת בוודאות את המחשבות המתרוצצות במוחותיהם של רוב המאזינים לדבריך, לא אופתע אם יסיקו ממדרשים אלה את המסקנה שזו כל התורה, ואלו ואלו שטויות והבלים. מובטחני שאיני צריך לומר לך, שהגישה הנכונה למדרש ואגדה היא: "תוכו אכל קליפתו זרק". יש שם פנינים יקרות ערך, ומאידך גיסא, גם דברים שהשתיקה יפה להם.

הארכתי קצת, אבל האמינה לי שנכנסתי בעובי הקורה רק מפני שחס אני על כבודו של המוסד, על כבודך וכבוד מורי ורבי ד"ר קפלן.

מי עוד כמוני יודע איך ד"ר קפלן היה נאבק כל השנים בעד greater Judaism, בעד יהדות נעלה ונהדרת. כמה עמל השקיע כשידיו יסדו וטיפחו את החברה להרמת קרן היהדות, שעליה לשמש סמל ומופת בחיים היהודיים בארץ הזאת, לטעת בלבם אהבה והערצה לצור מחצבתם, לעמם וארצם, לתורתם ושפתם.

במצורף העתק מכתבי לד"ר קפלן משנת 1940. אמנם אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד; כן יש ריחוק של שלושים שנה ומעלה בין נאומיו של ד"ר קפלן ונאומיך עתה, גם התנאים ששניכם נתונים בהם שונים. אבל כאז כן היום, המגמה העיקרית היא להדריך ולחנך את הקהל היהודי בכלל ואת הדור הצעיר בפרט ולרומם את קרן היהדות.

אני מקוה שתקרא את דברי אלה ברוח שנאמרו.
באיחולים לבביים מרעייתי וממני לך ולגברת לחג שמח.
בכל הכבוד
שמחה זאב זאלצמאן

העתק לד"ר קפלן.
[וראה מכתב 136 א]

[קט]

3 ביולי 1962

מר ארי אבן־זהב היקר,

רב תודות לך על מכתבך מיום 19 ביוני.

בעד ברכתכם ליום ההולדת שלי, ברוכים תהיו. אגב, ד"ר ירדן אחרי שהותו בארצות הברית שלוש שנים, שנה אחת בלוס־אנג'לס ושנתיים בבית המדרש לרבנים בסינסינטי, חוזר עתה לישראל. אשתו וילדיו כבר יצאו מפה, והוא, מחוסר מקום באניה, נאלץ להשאר בניו־יורק לזמן קצר.

מעניין הדבר, שהנימוקים שהניעו את ירדן למהר לצאת מכאן, תלויים דווקא בשביעת רצונו מעבודתו בסינסינטי.

היחס אליו שם היה יחס של כבוד ויקר, שעות העבודה היו משמונה עד חצי היום, זאת אומרת עשרים שעות לשבוע, שאיפשר לו להמשיך את עבודתו הספרותית. בצאת השנה הראשונה נתנו לו הוספה הגונה, והבטיחו להוסיף כהנה וכהנה אם יחזור מדעתו להתפטר.

אבל, הוא מאן לשמוע להם, ירא היה שאם ישהה שם עוד שנה או שנתיים, אז יהיה קשה שבעתיים לעקור משם.

אין לנו, יהודי חוץ לארץ, כל הצדקה לראות את הקיסם שבין שיני האחרים ולא את הקורה שבין עינינו. אבל, עובדה היא שמכאיב מאוד לראות ישראלים, במיוחד מן הצעירים, הבאים הנה להשתלם, או לשם עניינים אחרים, הנשארים תקועים כאן ואינם שבים.

מאידך גיסא, אנחנו מתפעלים מאומץ לבו של איש, הבועט בעבודה על אדמת נכר, המפרנסת אותו ואת ביתו בכבוד, והוא שב אל ארצו ללא כל מקור של פרנסה שם למחיית ביתו.

בהוקרה
שמחה זאב זאלצמאן

14 ביולי 1962

ד"ר מרדכי קפלן היקר,

אני רואה לי לחובה להפנות תשומת לבך לעוול שנעשה בהעדרך לרב מ.

מעשה שהיה כך היה. לפני שבועיים בערך, שמעתי שיושב ראש הוועד, בפגישה עם אחד מבעלי המאה והדעה של החברה להרמת קרן היהדות, שמע את הלה שופך קיתון של בוז על הרב. לשכך את חמתו אמר היושב ראש, שהליכותיו של הרב הן גם לו למורת רוח, והוא כבר דיבר אליו והתרה בו. עכשיו הבטיח לטפל בעניין בכל חומר הדין.

עודני שוקל בדעתי את הדברים המוזרים, מאמין ואיני מאמין שקיבלתי את ההזמנה המצורפת להשתתף כחבר המועצה בישיבה מיוחדת. הזמנת חברי המועצה דבר נדיר הוא. עובדה היא, שזו הפעם הראשונה שהוזמנתי לישיבה למן היום שנדחפתי למעלה. אי לזאת ידעתי שהם מתכוננים לדון את הרב ברותחין בנוכחות כל חברי הועד והמועצה.

אף על פי שקשה לי לבוא בערב העירה ולחזור בשעה מאוחרת בלילה, החלטתי להיות נוכח בישיבה. והנה יום או יומיים לפני היום שהישיבה היתה עומדת להתקיים, קיבלתי הודעה שהישיבה נדחתה.

אבל בשיחה טלפונית עם מר ב. שמעתי דברים שעשו עלי רושם מזעזע. שני פקידי הועד נכנסו לביתו של הרב ודרשו ממנו בתוקף להתפטר, הם האיצו בו לפנות את מקומו ———. הם אמרו שאם יעשה זאת בשקט ללא התמרמרות והקמת רעש, אז גם הם יהיו נזהרים מלהוציא עליו שם רע, שלא היו שבעים רצון ממנו, דבר שיכול לחסום בעדו את הדרך למצוא משרה אחרת.

הרב המסכן ניצב כהלום רעם לשמע דבריהם, הוא התחנן לפניהם ואמר שייתכן ששגה, שבגלל היותו זר בארצות הברית לא התנהג לפי הנימוסים הקבועים כאן, אבל הטעות היא אנושית, והוא ילמד מכשלונותיו. אבל הם לא אבו לשמוע אליו.

איני צריך לומר לך, כי כשלעצמי לא הייתי תמים דעות עמו בכל דבריו, אבל לחסל את עבודתו כשכיר יום, אחרי ששרף את הגשרים מאחוריו, והסתדר כאן עם אשה ושני ילדים, זה ממש גובל עם אכזריות.

השאלה היא, איזה עוול מצאו בו, שהניע אותם להתנהג עמו באופן כה אכזרי? ודאי לא הנאומים שלו, שהם עצמם הרימו אותם על נס ואף אמרו שהדור הצעיר ממש שותה בצמא את דבריו.

לכן נראה, שהמקור לאי שביעת רצונם הוא לגמרי אחר. ההיסטוריה חוזרת

על עצמה באכסניה שלה. הם פשוט התחילו לבדוק בציציותיו. בעל המאה והדעה שהזכרתי לעיל שפך עליו את חמתו על שהוא הולך בגלוי ראש מביתו לבית־הכנסת, הוא טוען שמקומו של הרב ——— הוא בבית כנסת רפורמי ולא בבית כנסת שלנו.

אין כאן דבר חדש לפנינו. זה כבר אירע לכל הרבנים שבאו אחריך, מתחילה מתחו עליהם ביקורת חריפה ואחרי כן גמרו עליהם את ההלל.

אין כל צל של ספק, שהרב ——— הוא איש אינטלגנטי, בעל השכלה, מלומד בלימודים חילוניים כמו בעבריים. ידיעותיו בשדה הספרות העברית העתיקה עולות על אלה של הרב הממוצע בארצות הברית, אבל רק הוא בשנים, כולו רועש וגועש, רבולוציוני, מתקומם בשצף קצף נגד הסטטוס קוו, נגד הבערות של הבר מצוה והברכה ברכת שפטרני מן ההורים, והסעודות כיד המלך.

אבל, האם זה עוון פלילי שבגללו יש לגרשו ולהורידו מן הבימה?

דבר אחד ברור, שפייסנות אינה מביאה את התועלת המקווה. אם מישהו מחברי הוועד חושב, שאם יפייס פני נדיבים המתנפלים על הרב יקבל מהם מנה יפה, אינו אלא טועה. הנדיבים ימצאו דרך איך להשתמט מלהביא עולה שמנה על המזבח שהקריבו את הרב עליו. אם לא החטא שהסעודה אינה כשירה למהדרין מן המהדרין, אז ימצאו עבירה או אמתלה אחרת.

בפריסת שלום חמה מבית לבית

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קיא]

22 באבגוסט 1962

גברת בבלי היקרה,

קבלי נא את תודתי העמוקה בעד הספר "זכר להלל" שהואלת בטובך לכבדני בו.

דפדפתי בו ברגשות מעורבים. שמחתי לראות שהביבליוגרף הדגול מר מלאכי ליקט ורשם את כל יצירות בבלי ואת כל ההערכות והמאמרים שנכתבו עליו. מאידך גיסא, שם הספר לבדו העציב אותי מאוד. "ז כ ר להלל" מטעים את האמת המרה שהלל איננו.

ההקדשה הנלבבת בשער הספר העלה בזכרוני את הנשף שאת והלל שלך־שלנו פארתם אותו בנוכחותכם. לזכר המאורע הענקתם לי את הספר "אדרת השנים".

אבל, מה בצע לעורר זכרונות מעציבים?
אני כולי אמונה שבנכם היקר הוא כרעיה דאבוה והוא ימלא לך חסרונך ותשבעו ממנו רב טוב ונחת.
בפריסת שלום מרעיתי וממני.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קיב]

בין כסה לעשור תשכ"ג
3 באוקטובר 1962

אלינור וישראל * היקרים,

בגלל טרדות שונות נתאחרה תשובתי קצת, ועמכם הסליחה.

רב תודות לכם בעד הקטעים ובעד הספר "האש והעצים" שכבר קראתי פרקים ממנו מתוך עונג רב.

במיוחד אנחנו מודים לכם בעד מכתבכם היקר שקראנו ברגשות מעורבים. מצד אחד שמחנו לשמוע מכם, מאידך הצטערנו שבעתיים לשמוע שאתה, ישראל, נחלית והיית רתוק למטתך ולביתך זמן רב.

שמעתי רופאים אומרים שחולי לב מאריכים ימים, וטעמם ונימוקם עמם. האיש הממוצע, הם אומרים, הרואה את עצמו בריא ושלם עלול לגדוש את הסאה באכילה ושתיה ובעבודה מאומצת ובכל שאר הדברים שמקצרים ימיו ושנותיו של האדם, מה שאין כן חולי לב: הם לומדים מאונס או מרצון להתנהג בזהירות יתירה, הם חיים בקצב איטי, אמנם הם אינם יכולים להתמודד באתלטיקה, אבל בעבודה יום־יומית אינם נופלים משאר האנשים.

ה"מוסר השכל" מכל זה הוא, שהחולה שאינו זהיר מתחייב בנפשו.

לכן, ישראל, שמע לעצת ידידך אוהבך, היה קצת יותר זהיר משהיית עד כה, והארך עד מאה ועשרים. המאמר של אלינור בוואשינגטון פוסט הוא מועט המחזיק את המרובה. היא ניתחה את הענין בטוב טעם ודעת.

מתמיה הדבר איך הרבה אנשים כאן תפסו שלא כראוי את הסערה שפרצה בכנסת ובחוגים אחרים בישראל. הם ראו בה מחווה נגד עצם גירושו של סובלן. הם לא ידעו שסובלן לא היה אורח רצוי בישראל, שהאוכלוסיה שם, חוץ מקומץ אנשים ממפלגת השמאל, לא הביטה בעין יפה על הפליט, שלמרות

* ישראל פינקלשטין ז"ל מ"הארץ".

הדבר שהוא התנכר ליהודים וליהדות, בחר מכל הארצות דווקא בישראל, להתגנב שמה בדרכון מזויף, שלכל הדעות עלול היה לסבך את יחסי ישראל וארצות הברית. מה שהסעיר את הרוחות שם, לרבות רוחות ראשי המפלגות, שהסתערו בחימה שפוכה ובהצבעת אי־אמון לממשלה, הוא לא עצם גירושו של סובלן, אלא הדרך שהמשטרה טפלה בעסק ביש זה — החיפזון לגרשו ללא כל דין ומשפט. אם אין זכרוני מטעני, נפל שמה סובלן ביום ד׳ בשבוע, זהותו לא נקבעה עד למחרתו, ומפני השבת לא הספיק הפרקליט שלו להתייצב לפני בית דין עד יום א׳, ואז הוגד לו שהנאשם הוא כבר במטוס בדרכו לארצות־הברית.

במיוחד התמרמרו על סילוף האמת שסובלן לא הוסגר אלא גורש, גורש לידו ורשותו של מקשיין של אף בי אי. מאלף, אם לא מצחיק הדבר, ששר הפנים דחה את גירושו של סובלן מערב שבת למוצאי שבת. השר השייך למפלגה הדתית, היה נזהר מלהיות מסייע לעוברי עבירה, שסובלן הצדיק לא יבוא חס וחלילה לידי חילול שבת. הטיסה בשבת, עם כל חומר הדין, תולדה היא, ולא אב מלאכה, אבל ״אל תסגיר עבד אל אדוניו״ מקרא מלא הוא, והשר לא נרתע כלל מלעבור על הלאו הזה, על אחת ממצוות ״לא תעשה״ מבחינה אנושית ומבחינה חוקית.

למרות כל זאת חושבני, שנקל להיות מבקר מלהיות מחבר. עלינו להתחשב עם העובדה, במיוחד עכשיו, שפרשת אלג׳יריה כבר חוסלה, והיחס בין צרפת והערבים עלול להשתפר יותר ויותר על חשבון ישראל. ארצות־הברית היא המעצמה היחידה בגוש המזרחי והמערבי, שישראל יכולה להשען עליה, פחות או יותר, בשטח הכלכלי והפוליטי.

וכן הדבר עם יהודי ארצות־הברית, המהווים את הכוח היותר גדול בין יהודי העולם. בגלל זה לא יכלה מדינת ישראל להרשות לעצמה להשהות את סובלן בארצה, עד שיחרץ משפטו בבית־הדין העליון. מה שוואשינגטון תסלח לאנגליה, היא לא תסלח לישראל, וראייה לדבר, אם לראייה אנו צריכים, שאחד מחברי הקונגרס האמריקאי אמר לאסור על ״אל־על״ להשתמש כאן בשדות התעופה, בגלל סירובה להטיס את סובלן מלונדון לניו־יורק.

מלבד זאת, היהודים כאן רגישים מאוד לגבי מרגלים מבני ישראל, במיוחד היהודים שפחד של נאמנות כפולה תמיד לנגד עיניהם, שאינו מניח להם לישון — הם לחצו לחץ כבד על ממשלת ישראל.

למזלנו, סובלן בא לישראל באופן בלתי חוקי, וזה שימש אמתלה לממשלה לגרשו ללא כל שהיות.

זה היה הרע במיעוטו.

בנוגע לאופוזיציה, הטענות שלה היו בעיקר מפלגתיות, היא מצאה כאן מקום להתגדר בו.

עם מותו של סובלן, עוד לא ירד המסך על הטרגדיה המשולשת. רוברט סובלן טען כל הזמן שהוא חף מפשע. ז׳אק סובלן היה העד היחידי שעל עדותו ביסס התובע את ההאשמה נגד רוברט. אשת רוברט נתנה בערבון את כל חסכונות חייה בעד האיש שבגד בה.

בינתיים הוגד בעתונות כאן, שהאח ז׳אק שוחרר ממאסרו קודם זמנו. השאלה היא, איך קרה הדבר שהאח המת נשפט למאסר עולם, ולאחיו שנשפט גם כן בעוון ריגול, אבל רק לשבע שנים, גם עונש קל זה הומתק.

במיטב ברכות לשנה טובה ומאושרת, שנת בריאות הגוף ושלוות הנפש.

בברכת

שמחה זאב ומלכה זאלצמאן

[קיג]

13 בנובמבר 1962

ראובן * היקר,

בשיחה עם בתי שרה נתגלה לי סוד יובלך, יום הולדתך השבעים.

קשה להאמין שאותו ראובן רובין, הרענן והתוסס, הצועד בקומה זקופה, הוא כבר בן שבעים.

אשריך שזכית לראות עולמך בחייך, יצירותיך האמנותיות, שיצאו להן מוניטין בעולם, יחיו לעולמים.

המלכה שלי ואני וכל בני משפחתנו רואים לנו למקור שמחה לברך אותך בברכה הנובעת מעומק הלב, כי תמשיך עוד שנים מרובות להיות ער ופעיל בעבודתך, מעשי ידי אמן בחסד עליון.

אנו מאחלים לך ולאסתר מלכתך ולצאצאיך היקרים בריאות הגוף ושלוות הנפש, לשמחת לב אלפי מעריציך ומכבדיך שביניהם אנחנו נמנים כל השנים.

שמחה זאב ומלכה זאלצמאן

* הצייר ראובן.

[ראה מכתב 107]

6 בינואר 1963

ד"ר משה טשרנוביץ היקר,

האמת נתנה להאמר שמכתבך מיום ז' בטבת עשה עלי רושם מזעזע. במכתבך אתה אומר, שהמאתיים וחמשים דולר ששיגרתי לך לפני יומיים, או שלושה, כתרומתי ל"בצרון" לשנת 1963, אתה זוקף לחשבון השנה הקודמת.

ממכתבך יוצא, שאשתקד קיבלת ממני פרעון עד לחשבון, זאת אומרת שפרעתי רק מקצת החוב ולא כולו, חוב שלא היה לי כל מושג שחייב אני לך. אבל אתה כאיש מנוסה ובקי בחשבונות, ובגביית חובות מפוקפקים, וגם למען הסדר הנאה, השתמשת בפרעון שלי שנעשה לפני כמה ימים, לאזן את החשבונות שבינינו מהשנה הקודמת.

היוצא לנו מזה הוא, שלמעשה עוד לא קיבלת ממני כלום לשנת 1963, והחוב של השנה השוטפת עוד תלוי ועומד בשלמותו. וכאיש זריז וער בעבודתו, מיהרת לנצל את ההזדמנות לגלות את אזני על כך.

למותר לי להגיד שהופתעתי לשמוע ששקוע אני בחובות שקשה לי להחלץ מהם.

אבל, "אף על פי שאין אדם מעז פניו בפני בעל חובו" אני נוטל רשות לעצמי לשאלך, איך נתגלגלו הדברים שנכנסתי עמך בעסקים סבוכים ומסובכים אלה. האם יש חוזה בינינו, חתום או בעל פה, שהתחייבתי לשלם לך כך וכך לשנה, ומכיון שלא פרעתי את חובי בהתאם לחוזה, אתה בא ונושה בי?

הרשני להעירך, שתרומה ל"בצרון" היא בבחינת נדבה, זאת אומרת, מאת כל איש "אשר ידבנו לבו". לכן אין לך כל רשות להטיל ספק ברצונם הטוב של התורמים, אחד המרבה ואחד הממעיט. אין לך כל הצדקה להעריך את היכולת הפיננסית של התומכים, לחרוץ משפט, לקבוע את תרומותיהם, זוהי זכותם הם, ולא זכותך להיות בעל צדקה על חשבון אחרים. כשלעצמי, רצוני להגיד לך בדברים שאינם משתמעים לשתי פנים, אם אתה אומר להעמיס עלי את דאגותיך הכספיות, להמטיר עלי דרישות ותביעות, אינך אלא טועה.

לידיעתך, אפילו במשא ומתן, אם חל שינוי גמור, אין זה מן הנימוס לעמוד על המקח, ללחוץ את הקונה אל הקיר לקנות דבר שאין לו חפץ בו. ואם במקח וממכר כך, בדבר שבצדקה על אחת כמה וכמה. אחרי ככלות הכל, הבטאון שלך, עם כל חשיבותו, אינו הדבר היחידי שהעולם היהודי עומד עליו. מרובים

צרכי עמנו שאינם נופלים בחשיבותם, צרכים שתומכי "בצרון" אינם פטורים מלהחזיק בהם.

כללו של דבר, כאשר יאמר משל הקדמוני "דברי חכמים בנחת נשמעים", ולא בטענות ותביעות — תביעות בפה, במברק, במכתבים ועל ידי שליח.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 108]

[קטו]

15 בפברואר 1963

פרופ' צבי אנקורי היקר,

פריסת שלום חמה מן הארץ החמה. נפלא הדבר איך במרחק של שעתיים ורבע במטוס מניו־יורק, מידת החום כאן שבעים ושמונה מעלות ולמעלה, ושם אחת ושתיים מלמטה.

אלמלא הבטלה המשעממת, לא זזנו מפה עד לפני חג הפסח. אבל לשבת כלוא בחדר ולעיין בספר, חטא הוא. לא לשם זה באים לכאן, משלמים מחיר פנטסטי של שבעים דולר ומעלה ליום, ובחוץ השאון והצפיפות וקול מצהלות משחקים ומשחקות בקוביה ובקלפים, אין זה מקום לקריאה אפילו של ספרי בלשות, ועל אחת כמה וכמה ספרים שצריכים עיון.

דרישת שלום לגברת ולבנות.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קטז]

2 באפריל 1963

מר זמורה היקר,

בשובי הביתה אחרי שבועות מספר שהייתי נעדר מן העיר, מצאתי את מכתבך ואת התשורה היפה, הספר "מסעי אל ארץ הגמלים" שדפדפתי בו מתוך עונג רב.

דבריך המעטים על עבודתך "במרץ, במסירות נפש, ובמפח־נפש" נגעו עד לבי. האמינה לי שיותר ממה שאתה רוצה להיות נענה אני רוצה להענות לך, להענות ביד רחבה, להקל את המשא הכבד מעליך. הלוא אחד מן הכללים

שקבעתי לעצמי כל השנים הוא, להושיט יד, לעזור ברב או במעט לכל הפונים אלי בכלל, ולחינוך ותרבות עברית, ולכל מה שיש לו שייכות ליצירה יהודית, בפרט.

לצערי, ההתחייבויות השנתיות שלי למוסדות וליחידים, מלבד תרומות חד־פעמיות, שכמעט שאין יום שלא אהיה נתבע לאיזה דבר, רבו במשך השנים למעלה ראש, למעלה מכוחותי מבחינה כספית. התרומות השנתיות נעשו לחוק שהמוסדות תלויים בהן ונשענים עליהן.

בפרוס השנה החדשה הפקידים באים, או הם מקימים אנשים מהשכבה העליונה כשליחי מצווה להשפיע על התורמים להגדיל תרומותיהם, ולגרוע, רחמנא ליצלן, דינך כאילו את נפשם אתה קובע.

עובדה היא, שלעתים קרובות אני נאלץ למצוא תחבולות למלא את ההתחייבויות, לממן אותן על ידי הלוואה קצרת־מועד מהעסקים שלנו, דבר שפקידי מחלקת המס של הממשלה אינם מביטים עליו בעין יפה. אבל הכרח הוא לי לפרוע החובות בזמנם, אחרת הם באים ונושים בך, ממש כאילו זה עסק לווה ומלווה. תובעים בכתב, תובעים בפה. אחדים מהם, כ"הדואר", השבועון היחידי בכל ארצות הברית, שואף שנה שנה להפרע קודם זמנו, אם באופן ישיר ואם על ידי הלוואה על חשבון השנה הבאה. מעמידים אותך לפני שתי ברירות: להחזיק בהם, ואז הם מעלים עליך כאילו קיימת עולם מלא, מפני שכל מוסד ומוסד עולם מלא הוא בפני עצמו, כי הוא רואה את עבודתו כדבר העומד ברומו של עולם היהודי; אך אם אינך שם לב להם, הם מאיימים עליך שאתה ממש מתחייב בנפשו, זאת אומרת בקיומו של המוסד.

לצערי, לא חנני השם בכשרון להעלות על הכתב בעט סופר מהיר את המתרחש בלבי, לחשוף את הצער העמוק בחביוני נפשי בכל פעם שאני נאלץ להתנצל על שנשלל ממני העונג להיענות בתרומה לשביעת רצונם של הפונים אלי. הם נלאים לשמוע התנצלות ועם כל חכמתם ותורתם אינם יכולים להבחין בין דברים כנים, דברים היוצאים מן הלב, ובין אמתלות בעלמא. בדרך כלל יכולני לומר שאני מוצא סיפוק רוחני במסירותי לתרבות עברית, אבל די בו במקרה אחד, שיש צורך בשבילי להתנצל לפני איש כמוך, על תרומתי הדלה, להשבית שמחתי. בתקווה שתקבל ברצון את ההמחאה המצורפת, הנני בברכת חג שמח.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[קיז]

י״ד בסיון תשכ״ג
6 ביוני 1963

לכבוד הוד מעלתו נשיא ישראל רבי זלמן שזר,

הרהרתי הרבה אם ליגע אותך במכתבי זה, אם להוסיף עוד מכתב־ברכה אחד אל ערימת המכתבים השוטפים אליך מכל קצוי ארץ.

אולם, בסופו של דבר, החלטתי לתת פורקן למתרחש בלב, להיספח אל רבבות ורבי רבבות האנשים בישראל ומחוצה לה, האנשים המעריצים אותך ומאמינים בך, מאמינים שאתה נאה לכסא הנשיאות והנשיאות נאה לך.

הרבה כתרים היו לך טרם הכתירו אותך לנשיא, וכתר תורה וכתר שם טוב עולים על כולם.

אנו, היהודים, השפה העברית והתרבות העברית קרובות ללבנו, ולכן היית לנו לראש עוד לפני שנבחרת לנשיא על ישראל. אתה היית מראשי המדברים והלוחמים בארצות־הברית למען החייאת השפה העברית והפצת התורה ברבים; בדבריך השנונים העירות את תשומת לבם של השומעים, שהיו תמיד מוקסמים מעושר לשונך וסגנונך בשתי השפות, על הסכנה האורבת לנו מאדישותו של רוב מניין ובניין של האוכלוסיה היהודית אל החינוך העברי ואל הערכים היהודיים.

בחוגים העבריים כאן קבלו את דבריך ביראת־הכבוד כדבר בר סמכא בשדה החינוך העברי והתרבות העברית.

עוד חי ועד בזכרוני ובזכרון אשתי ביקורך בביתנו בסוף שנת 1934 או תחילת 1935. לא פה המקום להרחיב את הדיבור איך נתגלגלו הדברים שאני הייתי מהיוזמים להוציא לאור בארץ־ישראל בטאון יהודי בשפה הערבית, אולם עובדה היא, שההחלטה להוציא את העתון "חקיקת אל אמר" נתקבלה אז פה אחד בביתי בנוכחותך ובנוכחות ברוך צוקרמן, מוריס סמואל וכתריסר וחצי אנשים.

כולנו כאן בטוחים, שנשיאותך תהיה לשם ולתהילה ולתפארת לישראל ולכל עם ישראל.

במיטב הברכות והאיחולים. השם חננך בנהורא מעליא, ואני ורעייתי מאחלים לך ולרעייתך הכבודה בריות גופא ושלוות הנפש מתוך יצירה פוריה ברוח ובחומר ויציבות בטחונית.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[קיח]

19 ביוני 1963

[ראה מכתב 32]

— — —

גברת בבלי היקרה,

בדברי הזכרונות על ביאליק ע"ה *, כל מלה ומלה שיצאה מפיו נחרתה עמוק בלבי, ללא כל צורך מצדי, ובוודאי לא מצד מישהו אחר, לרשום את הדברים בשבילי. עובדה היא, שסיפרתים לפני שנים הרבה לשמעון הלקין, והוא האיץ בי לפרסמם, אולם בגלל טרדות שונות דחיתי את הדבר.

אגב, שמעון לא היה היחידי ששמעם ממני, אלא בכל פעם שהשיחה ביני ובין מישהו התגלגלה על ביאליק, סיפרתי את כל הדברים, מלה במלה בלשונו של אביר המשוררים, זאת אומרת באידיש, כמו ששמעתים אז מפיו. כן למשל על הרושם שההרים עשו עליו, הוא השתמש במלים "וויא בא פאריך", שאני תרגמתי לעברית בלשון יותר נקייה "כראשו של איש מוכה שחין" וכן תרגמתי אני, אני ולא אחר, את כל הדברים לעברית. בפריסת שלום מרעייתי וממני.

שמחה זאב זאלצמאן

[קיט]

27 ביוני 1963

(מאידיש)

ידיד חשוב בן־ציון גולדברג,

נראה שהכנסת את ראשך לתוך קולר פנוי בהערתך על הרמב"ם האומר שהכושיים והדומים להם דינם כדין בעלי חיים שאינם מדברים, ואם תאמר הלא דבר ידברון, ויש לומר בזה הם עולים על הקוף, אבל למדרגת בני אדם אינם מגיעים.

ובכן באו תלמידי חכמים שבעיניהם כל מלה במאמר היא הלכה למשה מימון מסיני ואומרים שעתיד אתה ליתן את הדין. ברם, כשיגיע הדבר לידי דין וחשבון אין אתה זקוק לעוזרים ותושיע לך זרועך.

ברצוני רק להעיר לך שבו במאמר מגלה הרמב"ם דבר מופלא עוד יותר. הוא אומר שאחת מארבע הכתות הם בני אדם "שעלו בידם דעות בלתי

* ראה "מפי ביאליק", למעלה, שער שני.

אמתיות, אם מטעות גדולה שנפלה בידם בעת עיונם או שקבלו ממי שהטעם ואלו הם אשר יבוא הצורך בקצת העתים להרגם ולמחות זכר דעותם".

ובכן היתה שאלתי אל יעקב קלצקין ואל רב צעיר עליהם השלום, שהיו בביתנו כמו שאומרים בני בית, הייתכן, היכי תמצי, מי יהיה הפוסק האחרון שיפסוק אם הדעות הן אמתיות או לא. הלא כה האשימו מתנגדי הרמב"ם אותו עצמו שדעותיו הן בלתי אמתיות ושרפו את ספריו. על השאר תעמוד מחליפת המכתבים בין רב צעיר וביני.

מנהגנו היה שאחרי ויכוח היינו מחליפים מכתבים ומבררים את הטענות בעד וכנגד. כך נצטברו אצלי בערך 75 מכתבים שלו. את גופי המכתבים שלחתי לידיד קרוב שלי בישראל, שימסרם ל"גנזים".

וכיוון שהגענו לדבר על רב צעיר וכיוון שידוע לי שכתבת עליו תמיד מתוך הערצה, הריני שולח לך עוד מכתב ממנו *, האפייני לו כל כך.

ומעשה שהיה כך היה. פעם סח לי רב צעיר שיהודי ממכריו, יהודי גביר אך לא יותר, הציע לו, שהיות והוא, היהודי, מתכונן לנסוע לפלורידה לבדו, יסע עמו רב צעיר על הוצאותיו, וידור עמו בחדרו. בעיני לא מצא הדבר חן. אני פשוט לא סברתי שדרך כבוד הוא לרב צעיר לבלות עם פלוני בחדר אחד, להסב עמו לשולחן אחד ועל הוצאותיו. מיד ביום שלאחריו הריצותי מכתב עם שק על 500 דולר ויעצתי לרב צעיר שיסע לפלורידה בעצמו, שידור באשר ירצה ושיעשה מה שלבו חפץ.

את מענהו תראה במכתבו, שסח לי אותו ענין כדבר של בדיחה, ונסיעה לפלורידה איננה מצות־עשה שיעשנה על הוצאותיו של מי שיהיה.

במיטב הברכות

שמחה זאב זלצמן

[קכ]

5 ביולי 1963

פרופ' צבי אנקורי היקר,

מלים אין בפי להודות לך בעד מכתבך המאלף והמעניין מ־19 ביוני. כל הערותיך, מתחילה ועד סוף, נכונות הן במאה אחוז.

אכן, מחונן אתה בכשרון לנתח דבר לפרטיו בטוב טעם, כל דבריך, בשיחה כמו בכתב, קולעים תמיד אל המטרה.

התפלאתי רק על שראית צורך לעצמך, להעיר את אזני, שדבריך שנאמרו בכנות ובגילוי לב, נובעים מיחסך הידידותי אלי. כאילו יש מקום בשבילי

* ראה למעלה, אגרת כו.

להטיל ספק בדבר. רחשי ידידות, כבוד והערצה אינם רחוב חד־סטרי, הם מתפתחים מתוך הדדיות גמורה.

כשלעצמי, יכולני להגיד ללא היסוס כל שהוא, כי כמעט מהיום הראשון שהכרתיך, אני נמנה בין מכבדיך ומעריציך. אני מעריך מאוד מאוד את דבריך ההגיוניים ואת דעותיך הצלולות. בגלל זה הריני משוכנע, כי גם יחסך אלי, יחס גומלין, מעל הוא לכל ספק.

אגב, הסיבה שהדברים על ביאליק ועל קלצקין נתפרסמו במאמר אחד, הוא ששני הסעיפים על ביאליק לא היו ארוכים ומספיקים למלא מאמר בפני עצמו.

מוקירך

שמחה זאב זאלצמאן

[קכא]

11 באוגוסט 1963

[ראה מכתב 186]

מר יהודה קפלן היקר,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת מכתבך המאלף והמעניין, שבא אלי דרך "הדואר", ובגלל העדרי מן העיר, נתאחרה תשובתי קצת, ועמך הסליחה.

מכתבך, בו תארת בצבעים כה מזהירים את אישיותו של הרב אליהו קלצקין, קראתי ברגשות מעורבים. הרב המופלג בתורה ובחכמה ובמידות טובות שציירתו מעשה ידי אמן, עמד לפני כמו חי ועורר בלבי יראת הכבוד.

מאידך גיסא, כשאנחנו מסתכלים בחייו המרים והמאוכזבים של בנו יחידו, חוקר והוגה־דעות בחסד עליון, אשר כבר בילדותו הצטיין כחריף ועילוי וניכר בו שנוצר לגדולות, וכנגדו בן בנו של הרב, בנו של יעקב, אשר אין לו כל חלק ונחלה במורשת אבות, אז נשאלת השאלה הנצחית של "זו תורה וזו שכרה ?".

אף על פי ששמעתי גם אחרים גומרים את ההלל על הרב אליהו, עובדה היא, שרובם לא הכירו את הרב באורח אישי. הם רק חוזרים על דברים ששמעו מאחרים, והללו שהכירו אותו, הם ראוהו או שוחחו עמו רגעים מספר, אולם אתה גדלת בין בני המשפחה, חיית עמהם כמעט תחת גג אחד, ואף על פי שלא אמרת אימתי נפרדת מהם, הרי מדבריך אני מניח שזה היה כבר אחרי התבגרותך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קכב]

22 בספטמבר 1963

לכבוד הרב מרדכי מנחם קפלן
ידיד מאוד יקר ונכבד,

חושבני ששני המאמרים המצורפים יעניינו אותך.

דברים שהיה לך אומץ אומץ הלב לפני חמשים שנה להטיח כלפי יהדות אַל־טבעית, וכמעט חייבת את ראשך לראשי הרבנות האורתודוקסית והשמרנית כמסית ומדיח, נידונים עכשיו בריש גלי מעל דפי העתונות, ואין פוצה פה ומצפצף.

אכן, כדור הארץ מקיף במסלולו את השמש, ולא להיפך.

מעניין הדבר, כי גם חכמי הדת הנוצרית מתלבטים בבעייה שזעזעה את ההשקפה הדתית המקובלת. רוב חברי הכנסיה הנוצרית אינם יכולים לעכל עוד את האמונה התפלה, כתקומתו של ישו מן הקבר, ועוד, ועוד.

גם הם אומרים להנהיג שיטה חדשה, מעין רקונסטרוקשן משלהם, על נצרות ללא אַל־טבעיות.

בגמר חתימה טובה לחיים ארוכים מתוך בריאות הגוף ושלוות הנפש.

ובמיטב הברכות

שמחה זאב זאלצמאן

[קכג]

29 בנובמבר 1963

פרופ׳ א׳ טרטקובר היקר,

אני עונה באחור זמן על מכתבך מיום כ״ה בתשרי * בגלל העדרי לזמן מן העיר, ועמך הסליחה.

צדקת, אדוני הפרופ׳, ש״ברית עברית עולמית״ ראוייה לשימת־לב כל איש שהשפה העברית קרובה ללבו. לצערי, שקוע אני כל השנים בחובות, זאת אומרת, בהתחייבויות שנתיות למוסדות שונים וליחידים שכבר נעשו לחוק, חוץ מתרומות חד־פעמיות.

לאמיתו של דבר אגיד שלא כולם עומדים על רמה גבוהה והתמיכה אינה תמיד לפי ערכם, ומי שחושב שיש כאן לתורם בחירה חפשית לבחור מרצונו הטוב את המוסד שהוא מעריך, ולמשוך את ידו משאינו עומד על רמה גבוהה,

* בענין ״ברית עברית עולמית״.

אינו אלא טועה. הלחץ כאן אין לשער גדלו. מעסיקים פקידים המקבלים משכורת גבוהה לנהל תעמולה ופרסומת צעקנית, משתמשים בכל מיני תחבולות כדי ללחוץ את התורם אל הקיר. אם התורם עודנו עומד במרדו, אז מעמידים את פני העיר להשפיע עליו. ממש כופין אותו עד שיאמר נותן אני.

תסלח לי על שהארכתי הרבה יותר משהיה בדעתי. אחרי ככלות הכל, אתה לא שאלת ממני לתאר את החיים היהודיים כאן התלויים ועומדים על מגביות, נשפים ובנקטים, וייתכן שאתה מכיר את החיים כאן לא פחות ממני.

בתקווה שתקבל ברצון את תרומתי הדלה.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 90]

[קכד]

6 בדצמבר 1963

ד"ר אברהם כ"ץ * היקר,

לפני שבועיים או שלושה קראתי, אם בעתונות ישראל או כאן, שזקן הרבנים מפתח תקווה הלך לעולמו. על הרב שמעתי הרבה לפני שנים רבות מפי אחד מידידי הטובים שלמה למפרט ז"ל. הוא הכיר את הרב באופן אישי בשנות שבתו על כיסא הרבנות בביון ואחרי כן בארץ־ישראל, כן שמעתי עליו מאחרים כעל אחד מגדולי רבני זמננו וגאוניו. הרימו אותו על נס כאחת הדמויות הבולטות והמעניינות ביותר בין הרבנים בישראל, שבתורתו וחכמתו האיר עיני רבים בהלכה, ביניהם גדולי תופשי־התורה, כי "וחי בהם" זה כלל גדול בתורה, כדברי המאמר "לכם שבת מסורה ואי אתם מסורין לשבת".

וראה זה פלא, שבכל השנים לא ידעתי שעוקר־הרים זה הוא אביך, ברם שמעתי שאתה מבקר מפעם לפעם את אביך הרב בישראל, אולם שהוא הרב בהא הידיעה לא פיללתי.

והנה להפתעתי ולצערי הגדול נודע לי ממאמרו של בן־ציון גאלדברג שקראתי אמש ב"טאג", שהאבל הכבד שאנשים לאלפים התאבלו בישראל, הוא הוא האבל על מות אביך היקר שזכה לשם ולתהילה ולתפארת בעולם התורה וההלכה. אבידתו אבידה שאינה חוזרת היא. תמצא נחמתך בעובדה

* הוא פרופ' קאטש.

שחייו ומעשיו הטובים היו סימן לבניו, שכולם הולכים בעקבותיו, דבר שלאו כל אדם זוכה בו. אביך זכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה, בהחייאת השפה העברית ובהפצת התורה והתרבות העברית ברבים. יהי זכרו ברוך. המשתתף בצערך.

שמחה זאב זאלצמאן

[קכה]

15 בדצמבר 1963

ד"ר דב ירדן היקר,

מכתבך המאלף והמעניין מיום 26 בנובמבר קיבלתי.

אכן עוד לא תמו אנשים ישרי־לב מקרב בני־אדם. אם אינני טועה, כבר אמרתי לך פעם מה כביר הרושם שעשה עלי אומץ־לבך, לעזוב משרה בארצות־הברית שקיימה אותך ואת משפחתך בכבוד, ולעומת חייך בישראל לפני בואך לכאן, אפשר גם להגיד, שחייך בסינסינטי היו כמעט חיי־רחבות.

חזרת ארצה, ללא כל שמץ של הבטחה ממישהו שם להכניסך, מיד אחרי שובך, לעבודה קבועה או אפילו לעבודה זמנית. אתה ידעת מראש, שעליך יהיה לכתת את רגליך שם, לחפש עבודה לכלכל את משפחתך, וכך הווה. אחרי ירחי עמל מצאת עבודה לשנה אחת, וזאת במשכורת שאינה מספקת לך די מחייתך.

וכאן אנחנו רואים שוב את ישרת־לבך. למלא לפחות מקצת מן החסר לך להחיות את ביתך, אתה מעדיף להשכיר את עצמך לכל מיני עבודות זרות, ובלבד שלא תצטרך לקבל עזרה מן החוץ...

מאידך, חושבני כי אתה, החי לא על הלחם לבדו, בא על סיפוקך. חי אתה חיים מאושרים מבחינת שלימות נפשית פנימית הרבה יותר מהללו שחייהם חיי־שעה, שרודפים תמיד אחרי עושר עושר ואין אושר.

ועכשיו רצוני להודות לך מקרב לב על רחשי לבך להקדיש לי את ספר השירים והפיוטים. באמת איני רואה במה זכיתי לכך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

נ.ב. פריסת שלום חמה לכל בני משפחתך.

[קכו]

29 בדצמבר 1963

לכבוד ידידי היקר והנכבד מר משה שרת נ"י,

רק מלים אחדות להגיד לך כמה שמחנו כולנו לארח אותך בביתנו בליל השבת. סיפורך החווייתי, מתובל בהומור, על המאבק שלך בגיל כה רך עם מורה אנטישמי בבית־ספר ממשלתי, ריתק אליו את כל המסובים.

ואשר לסכסוך בין "הדואר" וה"הסתדרות העברית", הרשני לשאלך למה היה לך לחזור אחרי איש מחונן ביושר־לב ובאומץ־לב לתווך ביניהם. לדעתי היה רצוי ומועיל ביותר ש"קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרונקא", אתה מעורר כבוד גדול ואמון מלא מצד כל הקהל, ומובטחני כי לו הקדשת לעניין זה חצי יום או אפילו יום שלם, כי אז יכולת, לא אך להוציא משפט, אלא גם לכפות אותם לקבל את מרותך ולציית.

עכשיו, מכיוון שאתה כבר עומד לצאת מפה, חושבני שהאיש השני במעלה הוא דווקא פרופ' צבי שארפשטיין. כי אין כל צל של ספק שהוא קשור בכל נימי נפשו ל"הדואר" ול"הסתדרות".

— — —

אחרי ככלות הכל, מה דורש שארפשטיין מהם? האם אין אנחנו זכאים לקבל מהם דין וחשבון כספי שנתי, מאושר בידי רואה חשבון מוסמך, כדוגמת הדין וחשבון של "הדואר", מחנות "מסד" ומוסדות אחרים?

ברגשי הוקרה וידידות לך ולכל בני ביתך מרעייתי וממני,

שמחה זאב זאלצמאן

נ. ב. בהתאם לשיחתנו, אני שולח לך המחאה על סך של חמש מאות דולר, תרומתי ל"עם עובד".

[וראה מכתב 231]

[קכז]

10 בינואר 1964

שלום וברכה אל כבוד מוהר"ר חיים בלאך נ"י,

בגלל טרדות מרובות נתאחרה תשובתי על מכתבו המאלף והמעניין מיום כ"ב בכסלו *, ועמו הסליחה.

לדעתי, טוב עשה שלא פרסם מאמר לגנות את האריה המת **. לדידי, אין

* הועבר ל"גנזים".

** הכוונה ליעקב קלצקין.

כל צל של ספק, כי בעניין שלפנינו, שבקטגוריה עסקינן, "שב ואל תעשה" עדיף מכל הבחינות.

מי עוד כאדוני יודע, כמה חביבים היו עלינו תופשי התורה בכל הדורות, כמה נזהרים היינו תמיד בכבודם של תלמידי חכמים. "תלמיד חכם אף על פי שסרח, אין תורתו נמאסת", "ואין מבזין אותו בפרהסיא". מי לנו גדול מרבי מאיר, לא רק שלא התרחק מאלישע בן אבויה, אלא היה מהלך אחריו ביום השבת להתווכח עמו בדברי תורה.

רבא מעיד על עצמו, כי כשבא תלמיד חכם לפניו לדין, לא היה מניח את ראשו על הכר, עד שהיה מהפך בזכותו.

בפרט, שבנידון דידן, אין השאלה אם ללמד סנגוריה, אלא אם להעמיד את בנו של הגאון מלובלין ליד עמוד הקלון, על שלא היה נזהר במצוות קלות או חמורות.

ואשר לאמונות ודעות בספר "קריזיס אונד ענטשיידונג", שהעלו את חמתו של ד"ר גאיר, עד כדי להגיד, כי לו היה גרמני וקורא ספר זה, אז גם הוא, גאיר, "לא היה נוהג אחרת משנהגו בנו הגרמנים", מעניין הדבר, כי מרוב שיחו וכעסו על קלצקין לא הרגיש גאיר כי בדבריו היה מהפך, כביכול, בזכותם של הנאצים, כי כמוהו כן הם, להבדיל, שקראו את הספר, לא יכלו "לנהוג אחרת משנהגו בנו".

כשלעצמי, אף על פי שאני לא קראתי את הספר, מובטחני, כי אך במר נפשו ובצערו העמוק על אבדן כל בני משפחתו בתאי הגזים, הטיח גאיר דברים שאין להם שחר, כי נאיביות היא להעלות על הדעת, שספר זה או ספרים אחרים מסוג זה, או פסוקים ומאמרים מן התורה שבכתב ותורה שבעל פה, ששונאי ישראל מכל הדורות השתמשו בהם להליז על היהודים, הניעו את החיות הטורפות להשמיד, להרוג ולאבד ששת מיליונים מאחינו בני ישראל.

האשמדאי וכל כת דיליה עבדו את התכנית למחות את עם ישראל מעל פני האדמה, ללא תשומת לב לדעות של אחרים, לשבח או לגנאי.

הוויכוח על הספר "קריזיס אונד ענטשיידונג", העלה בזכרוני התווכחות ביני ובין רב־צעיר ז"ל על מאמר הרמב"ם ב"מורה נבוכים" חלק שלישי פרק נ"א.

אם אדוני יעיין שם, יראה, שהרמב"ם מדבר על סוג אחד של "בני אדם שאין להם אמונת־דת לא מדרך עיון ולא מדרך קבלה, ודין אלו כדין בעלי חיים שאינם מדברים".

וסוג שני של "בעלי אמונה ועיון, אלא שעלו בידם דעות בלתי אמיתיות. ואלו הם, אשר יביא הצורך בקצת העיתים להרגם ולמחות זכר דעותם".

השאלה המנסרת היא: מי יהיה הפוסק האחרון לפסוק הלכה למעשה, אם הדעות אמיתיות הן, או בלתי אמיתיות? האם "נטורי־קרתא", שאין להם כל חלק ונחלה במדינת ישראל וברובו הגדול של עם ישראל? האם "אגודת ישראל" שהחרימה את הרב קוק ז"ל?

אולם, תחת להאריך כאן, אני נוטל רשות לעצמי לשלוח לו העתקות מהתכתבות בעניין זה עם רב־צעיר לפני תשע עשרה שנה. רב־צעיר התאמץ "ליישב בדוחק את השאלה ביחס לבני אדם מסוג א'".

ואשר לעיקר השאלה, במכתבי אליו, על האנשים מסוג ב', התווכחנו עליה הרבה בעל־פה, אולם, לפי עניות דעתי, השאלה במקומה עומדת.

באיחולים לבביים לבריאות הגוף ושלוות הנפש

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[קכח]

10 בפברואר 1964

[ראה מכתב 127]

לכבוד

רבי לוקשטין היקר,

אני מודה לך על מכתבך מיום 26 בינואר המאשר את מתן הספרייה העברית שלי לאוניברסיטה בר־אילן בישראל וכן על הודעתך על השימוש הטוב בה.

בפריסת שלום

שלך באמת

ויליאם זלצמן

[קכט]

11 במרץ 1964

לכבוד

מר דוב (בוריס) מרגולין,

מט. וורנון

מר דב מרגולין היקר,

רק מלים אחדות להגיד לך כמה שמחתי על שנזדמנו לפונדק אחד. אף על פי ששמעתי כל השנים את שמך ההולך לפניך כתלמיד חכם מובהק, אינה דומה שמיעה לראייה. משיחות ארוכות וקצרות ביניינו ראיתי בך יהודי

מלא וגדוש. מלא אתה כרימון ידיעות על חייהם ומעשיהם של אנשים מכל הזרמים, כפשוטי העם כבעלי שיעור קומה, כחפשיים כדתיים, ובעיקר כשרונך כמספר. מחונן אתה בכשרון להעלות מנבכי העבר מאורעות וטיפוסים שונים, להלבישם עור וגידים ולהעמידם כמו חי לעיני שומעך.

למשל, סיפורך על האנשים שגרו בשכנות עם משפחתך, הדוקטור לבוש המדים עם ציץ אדום בכובעו שהיה יוצא ובא יום יום לחצר בית מגוריך, ספק יהודי ספק אינו יהודי, עד שאיש אחד הצביע עליו שזה היה טשרניחובסקי בכבודו ובעצמו.

בתו הקטנה של המשורר, בת גילך, שראית אותה תמיד בחצר הבית, אולם אתה לא העזת להתקרב אליה ולהתיידד עמה. גברת פופובא, פילגשו של ראש המחוז, שביקורו אצלה עורר מהומה בין כל השכנים. ולהבדיל, סיפורך על ראש ישיבת סלובודקי, עוקר הרים בש״ס ופוסקים, שהמצב הכספי הדחוק בישיבה אילץ איש תם וישר זה לנוד לארצות־הברית, לכתת את רגליו כדי לרכוש מספר ידידים תורמים לישיבה. נפגשת עמו במלון ברודווויי סנטרל, וגם נוכחת בקבלת פנים שעיריית ניו־יורק עם וואלקער ראש העיר ערכו להאי גברא רבא. כל הנוכחים שם שמעו בהקשבה את הנאום שלו על אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה בכל ארצות אירופה, ולעומתם נהנים יהודי ארצות־הברית, שלמזלם הם או אבותיהם נדדו לארץ הקוראת דרור לכל יושביה, חירות שלימה ושוויון גמור עם אזרחי הארץ.

ושוב בביקור חטוף בדאנציג לרגל עסקיך, והנאצים ימח שמם כבר נתנו את אותותיהם גם שם. הטמאים בחולצות השחורות צעדו בצעדם הפרוסי ברחוב העיר. נחפז היית לחסל את העסקים ולברוח משם. אולם מכיוון שזה היה היום שאביך נפטר בו, נכנסת שם לבית כנסת לאמירת הקדיש, והנה להפתעתך מצאת את ראש־הישיבה שם. אף על פי שהיית בבחינת רואה ואינו נראה, כי הוא לא הכירך, ראית לך לחובה להתוודע לפניו, וכאשר שמעת שהוא בא לדאנציג לדרוש ברופאים, נשארת שם עמו ללוות אותו בחוצות העיר, שבלבושו ובזקנו המגודל משך אליו תשומת לב של ילדי הנבזים, וגם היית לו לפה לפני הרופא. אולם כשנדרש להתפשט אז הוא מבלי לומר לך דבר, רמז לך בתנועת עין אבהית לעזוב אותו עד אחרי בדיקת הרופא.

כללו של דבר, אני מרשה לעצמי לעורר אותך להקדיש שעה או שעתיים בשבוע להעלות על הכתב, אם בעצמך ואם בהכתבה למזכירה בכל לשון שהיא שומעת, את כל הזכרונות, ובלבד שלא ילכו לאיבוד.

הקל קצת מעליך את עולך הכבד, השלך יהבך על המנהלים, ושמח בחלקך ששפר לך שזכית לשני שולחנות, שלאו כל אדם זוכה.

כבר הארכתי הרבה יותר משהיה בדעתי ועמך הסליחה.
בפריסת שלום מבית לבית ובחג שמח וכשר

———

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 143]

[קל]

17 במרץ 1964

פרופ׳ צבי שארפשטיין היקר,

אני מצטער מאוד על שבגלל העדרי מן העיר, נשלל ממני העונג לנכוח במסיבת ״הדואר״ ובסעודת ״מסד״ שנערכו לכבוד יום הולדת השמונים שלך.

———

עכשיו לא נשאר לי אלא לברך אותך בברכה הנובעת מעומק הלב, שכאשר זכית לראות עולמך בחייך, כסופר ומחנך בעל שיעור קומה, כלוחם כל השנים בעד תחיית עם, ארץ ושפה, כן תזכה אתה ורעייתך היקרה, להמשיך עוד שנים רבות את עבודתכם הפוריה, מתוך בריאות טובה ושלימות נפשית פנימית, לשמחת לב כל בני ביתך ואלפי ידידיך ומעריציך כאן ובישראל, שביניהם יש לי הכבוד להמנות כל השנים.

בידידות נאמנה ובפריסת שלום חמה לך ולרעייתך מרעייתי וממני

שמחה זאב זאלצמאן

[קלא]

26 באפריל 1964

מר אברהם ברוידס היקר והנכבד,

זה מזמן שלא תרמתי ל״מאזנים״. במצורף שק על מאה דולרים.

כן רצוני להודות לך, ולוּ אף באיחור זמן רב, על שהואלת בטובך, כדרכך תמיד, לשלוח לי גם הפעם את גליון כ״ב, בו נכנסו כל הנאומים של סופרים ומורים בכינוס תמוז תשכ״ג, כולם מאלפים ומעניינים עד למאוד, בין אם תמימי־דעים אנחנו עם כל אחד ואחד מהם, בין אם לאו.

אין רצוני להכניס ראשי בין הרים גדולים, אולם לאמיתו של דבר אגיד, כי עם כל יראת הכבוד שבי אל מר קריב, כאחד מגדולי הסופרים והפובלי־

ציסטים בספרות העברית, וכאיש שהאמת תמיד נר לרגליו, דבריו הבוטים על הסופרים מתקופת ההשכלה ושלאחריה הנשנים והולכים שוב ושוב, עשו ועושים עלי רושם בלתי נעים, במיוחד אחרי שהפעם הרחיק לכת, להטיח דברים נמרצים כלפי ביאליק.

השאלה המנסרת היא: מה בצע להמשיך את הפולמוס ולשפוך קיתון של בוז על סופרים שקוראיהם הרימו אותם על נס בחייהם, וברובם הגדול שומרים להם אמונים, במיוחד בתפוצות, עד היום הזה?

אפשר ואפשר לחוות דעה על ערך הספרים הנלמדים בבית הספר, לבכר ספרים של סופר פלוני על פני ספרים של סופר אלמוני, או לבחור באותו ספר מאמר זה או סיפור זה, המתאים יותר לזמננו. כל זה ניתן לביצוע ללא פגיעה כלשהי בכבוד מישהו מן הסופרים.

קל מאוד למצוא מגרעות כשאנחנו מסתכלים אחורנית, אולם יש פנים לכאן ולכאן. אם השאלה של "אשתי מה היא, אסורה או מותרת" מעוררת גועל נפש בלבנו, אין כל צל של ספק כי "בעיר ההריגה" פעלה הרבה לעורר את הנוער היהודי להתארגן ולעמוד על נפשו. גם מדברי המדור "התגוננות" בספר "הפוגרום בקישינוב" אנו למדים שהפואימה שימשה דחיפה לרבים להצטרף לארגון.

כמה מספרי סופרי ההשכלה הועילו הרבה להסיר את המסווה מעל פני המתחסדים, המציגים לראווה את זהירותם במצווה קלה כבחמורה, ובעת ובעונה אחת הם מתייחסים בזלזול גמור לדברים שבין אדם לחבירו. בימי חלדי הייתי עד ראייה ועד שמיעה למעשי תעתועים של נוכלים אלה, בעולם הישן וגם כאן בעולם החדש. ההן שלהם לא היה הן והלאו לא היה לאו.

אין ברצוני להאריך, די אם אתן רק דוגמא אחת.

בשלוש שנות שבתי באוסטורה, מקום מגוריו וקבורתו של מהרש"א, הכרתי שם איש שבהליכתו ולבושו היה נראה כחסיד וכצדיק תמים. בחוץ חבש כיפה מתחת לכובע קטיפה, הקפוטה שלו היתה ארוכה והגיעה לקרסוליו. בעיר היה נודע כאיש שהיתה לו ידיעה פחות או יותר בש"ס ופוסקים. מקור פרנסתו ברזל או עופרת עם ידית לאחוז בה, שמשקלו היה ארבעים פונט.

אולם לאיש תם וישר זה היו איפה ואיפה, גדולה לקנייה וקטנה למכירה. פעם נתפס בקלקלתו, שלמו לו המחיר בעד פוד וקבלו רק שלושים ושמונה פונט. הזמינוהו לדין, אולם הנוכל הזה היה משוכנע שהקונה היהודי לא ימסור אותו לרשות, וכשהתייצב לפני הרב דמתא, עברו החוצפה והציניות שלו כל גבול. ה"עיט הצבוע" חמד לצון לו, הוא הודה שהקונה שילם לו מה ששילם בעד "פוד", "אולם מה בכך?" אמר, "בקי אני בשולחן ערוך, ולא מצאתי בו

בשום מקום שמשקלו של "פוד" הוא דווקא ארבעים פונט ולא ארבעים חסר אחת או שתיים". ויש עוד דוגמאות רבות אחרות.

מאידך גיסא, מי אני כי אטיל ספק בנכונות דבריו של האי ספרא רבה מר אברהם קריב, ובסמכותו לחלוק על גדולים אחרים? עליו חל המאמר "רב תנא הוא ופליג".

כבר הארכתי הרבה יותר משהיה בדעתי ועמך הסליחה.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 45]

[קלב]

23 במאי 1964

פרופ' צבי שארפשטיין היקר והנכבד מאוד,

בהתרגשות ובתודה עמוקה קראתי את השורות במאמרך השבועי ב"הדואר", שהקדשת ליום מלאות חמש שנים להקמת הבית של "האקדמיה ללשון העברית".

במיוחד ערבה לי הבעת רחשי ידידות ויחס נפשי כה עמוק לי. דבריך הטובים מאיש בעל מידות כמוך, יקרים לי מאוד.

בכשרון, בעוז ובאומץ לב נלחמת ללא פשרות זה יותר מיובל שנים בעד השפה העברית והתרבות העברית. בשפע לא יאומן של הרצאות, מאמרים וספרים, היית מראשי המדברים של החינוך העברי, ודור שלם היה מושפע משמיעת לקח מפיך ומפרי עטך השפעה רבה. האישיות הרבגונית שלך מתבטאת בכל מאמר ומאמר שלך. פעולותיך בשדה החינוך העברי, השפה העברית והתרבות העברית, הן לך מצבה חייה לתפארת.

בן שמונים אתה לפי הלוח, אבל עודך ער ומלא מרץ היום כאשר לפני שנים, רעננות רוחנית נשמרה בעבודתך הספרותית. וראיה לדבר, אם לראייה אנו צריכים, ספרך החדש "גדולי חינוך בעמנו" שכבדתני בו. הספר מעניין, מאלף ומרתק עד למאוד. השם חננך בנהורא מעליא, ואני תפילה שתתברך בבריות גופא ובחיי אריכי, שתוסיף להעשיר את הספרות העברית כיד כשרונך הטובה עליך.

בידידות נאמנה ובברכה חמה לך ולרעייתך היקרה, אשר רעייתי שותפת לה.

שמחה זאב זאלצמאן

[קלג]

2 ביוני 1964

לידידי הנאמן מר ארי אבן־זהב,

מכתבך מיום 21 במאי מאינטרלקן קיבלתי, ושמחתי לשמוע שכבר הגעתם שמה, ולוא אף עייפים מעמל הדרך.

לאמיתו של דבר אגיד, שאני מתקנא בך. מי יתן ויכולתי גם אני להימלט לזמן־מה לסביבה אחרת, הרחק מפה, הרחק משאונם והמונם של החיים כאן.

הייתי רוצה להימצא הרחק מהעסקים, שכאן אין מנוס מהם. אם נעדר אני ליום או יומיים מהמשרד, השיחות הטלפוניות המרובות מכבידות עלי יותר מהנסיעות שמה הלוך ושוב.

חוץ מזה עלינו להתחשב עם העובדה שהזמן אינו נעצר. מזדקנים, אף על פי שבהשוואה עם רוב האנשים בגילי אין לי כל רשות להתאונן. תהילה לאל אני הולך ונושא את עצמי בקומה זקופה, ואני נראה צעיר מכפי גילי. בכל זאת הבריאות מתרופפת לאט לאט.

כל זה נאמר כלפי מה שכתבתי לעיל, שטוב היה לו יכולתי לצאת מכאן לזמן ממושך. מעון הקייץ שלנו סמוך כל כך לעיר, שהחיים שם אינם משתנים בכלום.

במכתבך מ־28 באפריל אמרת בין השאר: "אל נכון אתה דוגר כבר בחשאי על מאמר(ים) חדש(ים)". לו היה כדבריך! לצערי, לא מניה ולא מקצתיה! אני מבזבז זמן על דברים של מה בכך. אחרי רפרוף על פני עתונים, שבועונים וירחונים, ומתן תשובות על המכתבים שאני מקבל כמעט יום יום, אין לי פנאי אפילו לקריאת ספר.

כבר הלאיתיך בפרובלימות שלי בזמן שיש לך די והותר משלך, ועמך הסליחה. בכל טוב לך ולרעייתך היקרה.

שמחה זאב זאלצמאן

[קלד]

7 ביוני 1964

[ראה מכתב 180]

פרופ׳ אהרן צייטלין היקר והנכבד מאוד,

אני עונה באיחור זמן על מכתבו מיום 22 במאי, בגלל העדרי לכמה ימים מן העיר ועמו הסליחה.

בשם ועד הנאמנים של קרן ישראל מץ, אני מודה לו על הכבוד שחלק לנו בהסכמתו להצטרף אלינו כחבר הוועד.

מובטחני, שנוכחותו בישיבות המעטות, והשתתפותו בדיון על העניינים הבאים לפני הוועד, להושיט יד ולהקל את מצבם החמרי של סופרים ומשוררים עבריים, חבריו במקצוע, תגרום לו נחת רוח רבה.

ואשר לטעות שהוא מכונה בשם אביו ז״ל, אמנם מבחינת השם לבדו טעות היא, ואני מבקש סליחה ממנו. מאידך גיסא, כאישיות רבגונית ורבת־פעלים, כגדול בתורה וחכמה, הוא, ייבדל לחיים ארוכים, ואביו הקדוש שהאציל מרוחו ומגאוניותו עליו, חד הוא. עליו, ללא כל ספק, חל המאמר ״ברא כרעיה דאבוה״, שכאביו כן הוא — דבר שלאו כל אדם זוכה.

חושבני, שבדרך כלל אפשר להגיד כי בשנים האחרונות רק מעטים מאוד מבני גדולי עמנו יכולים לעמוד במחיצת אבותיהם. אכן, רבים מהם מגיעים לשיא בחכמות אחרות, בתכונה והנדסה ובשאר חכמות הטבע, אולם בחכמת ישראל עתיקת היומין, מאן דכר שמם.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[קלה]

29 ביוני 1964

ד״ר דב ירדן היקר והנכבד,

זה מזמן שלא שמעתי ממך. נכסף אני לדעת משלומך ומשלום בני משפחתך, ואם כבר הצלחת להסתדר בעבודה קבועה.

בערך לפני שנתיים פנית אל ״קרן ישראל מץ״ בבקשה להעניק לך שלושת אלפים דולר, כדי לאפשר הוצאת המהדורה החדשה של דיוואן שמואל הנגיד.

בקשתך נדחתה אז, יען שמייסד הקרן קבע מסמרות בדבר, שזכות קדימה תינתן תמיד לבקשות של סופרים עברים הזקוקים לעזרה לפרנס את עצמם, בקשות שברוב השנים ההכנסה השנתית של הקרן מספקת רק בקושי למלא לשביעת רצונם של הסופרים הפונים אליה.

אולם בישיבה האחרונה של הקרן שהתקיימה לפני זמן קצר, אחרי דיון מחדש על מבוקשך, הבינותי כי חברי הוועד יהיו מוכנים לתרום אלף דולר לבצע הדבר, זאת אומרת, אם יש לך סיכויים לקבל את האלפיים הנשארים ממקור אחר, והאלף מן הקרן יעזור לך לממש הוצאת הספר לאור.

אודך אם תודיעני את דעתך בעניין זה.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 120]

[קלו]

15 ביולי 1964

לכבוד הרב הנכבד יוסף ליף נ״י,

קודם כל, רצוני להודות לו מקרב לב על התעניינותו המתמדת בגורל אחינו המסכן, קרבן מלחמת־העולם הראשונה, מלחמה שאחד מגדולי הנשיאים בארצות הברית ציין אותה כמלחמה לחסל, אחת ולתמיד, מלחמות בעולם.

לאסון האנושות כולה, נבואתו של וילסון, הנשיא שבשעתו הטביע את חותמו על המצב הפוליטי בעולם, נתבדתה.

עוד לא יבשה האדמה שחללי המלחמה הראשונה הרטיבו בדמם, ופרצה מלחמת העולם השנייה, שלעומתה המלחמה שקדמה לה היתה כמשחק־ילדים. פצצה אטומית אחת על הירושימה היתה שקולה כנגד כל הפצצות שהמטירו במלחמת־העולם הראשונה. החורבנות בעולם ברכוש ובנפש, היו נוראים כל כך, שלא שיערום הדורות הקודמים, במיוחד בעולם היהודי, כאשר מיליונים מבני עמנו נשרפו בכבשני האש.

ומה גדול הכאב לראות, כי גם בארץ הנאורה הזאת, טחו עיני מיליוני איש מראות את הסכנה האורבת לנו, ולעולם כולו, שמעמידים עכשיו לבחירות איש, שחוץ מדעות מסולפות וחשוכות אחרות, הוא מאיים במלחמה גרעינית בווייטנם, שאין כל צל של ספק, שאז תתפשט המלחמה לכל הארצות להשמיד, להרוג ולאבד אם לא למחות את מין האדם ואת כל היקום מעל פני האדמה.

הדבר שעורר אותי לכתוב אליו הוא, כמו שאמרתי לעיל, להודות לו על חסדו עם אחינו. ———

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[קלז]

18 באוגוסט 1964

ד"ר משה טשרנוביץ היקר,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת מכתבך מיום ו' מנחם אב, בו אתה חולק לי את הכבוד להשתתף בחוברת־יובל עשרים וחמש שנים להופעת ה"בצרון".

חושבני, שאיני צריך לומר לך שהייתי רואה לי לכבוד וגם למקור שמחה לנצל את ההזדמנות שניתנה לי להשתתף עם טובי הסופרים והחוקרים במאמר על רב־צעיר, המתאים לחגיגת המאורע.

אולם מה אעשה, שהרי כבר הורו חכמינו כי "לא כל הרוצה ליטול את השם יטול", שאפשר גם לפרש שהדברים נאמרו ברמז למה שאמרו במקום אחר, שלא יטול אדם עטרה לעצמו שאינה הולמתו, וכי "דע את עצמך" זה כלל גדול בתורת המידות.

אם תעיין במאמרי הראשון שפרסמתי לפני שנים ב"בצרון" "לדמותו של רב־צעיר", תראה ששם השמעתי בדברים שאינם משתמעים לשתי פנים, שלא באתי להעריך את אישיותו הספרותית של רב־צעיר, שהערכה ספרותית אינה ממקצועי, זאת עשו ויעשו אנשים המוכשרים לכך; שרטטתי שם קווים אחדים לא על איש התורה והמדע, אלא על האיש בין אנשים, על האיש שבפרק זמן קצר אחרי בואו לניו־יורק נקשרו ביניני קשרי ידידות, שבמרוצת הזמן התפתחו לאהבה ואחווה, הוקרה והערצה מתוך הדדיות גמורה, ועל זאת מעידים יותר מששים מכתביו, שיכולתי לצטט מכל אחד מהם כמופת חותך על הקשר האמיץ שנוצר בינינו. ———

לכן, הודות למגע האישי עמו כל השנים, הכרתיו לפני ולפנים, וראיתי את עצמי מוכשר לעזור לקורא לתפוס נכונה את אישיותו ואצילות נפשו, את יחסו החם והתנהגותו האדיבה עם ידידים משותפים. דיברתי במאמרים שלי על לבטיו הגופניים והנפשיים של האיש, ששרשו היה נעוץ בעולם הישן ושמו היה נודע לתהילה ולתפארת בכל ארצות אירופה, לפלס לו דרך בארץ נכריה. ציטטתי ממכתביו להראות שישיבתו בארצות־הברית היתה שרשרת של אכזבות: אכזבה שלא נתמנה לפרופסור באוניברסיטה העברית בירושלים, אכזבה שמשאת נפשו היתה כל השנים לעלות ארצה, ולא אסתייעא מילתא.

מאמציו העל־אנושיים להוציא את ה"בצרון" כמעט בידיים ריקות, ללא תמיכה ראוייה לשמה מבחוץ, הביאו אותו לעתים קרובות לידי יאוש גמור. הוא תלה כל תקוותיו ב"בצרון" שיירש את מקומו של "השלח", השקיע בו כל כוחותיו והביא קרבנות לשם קיומו.

הוא התאכזב מרה מההנהלה הציונית שלפי דבריו הבטיחה לסייע לו בסכום ניכר ולא קיימה את הבטחתה. הוא היה מלא זעם על אנשי ה"הסתדרות העברית", הוא היה מאוכזב מעורך "הדואר" שעינו היתה צרה ב"בצרון". אין פלא איפוא שלפעמים כשל כוח הסבל, ובעטוף לבו התמרמר על המתאמרים באהבתם ומסירותם אל השפה העברית והתרבות העברית שלא נקפו אפילו באצבע קטנה לעזור לו.

הבאתי כל זה בכדי להגיד, כי מאחר שאין רצוני להכניס את ראשי בין הרים גדולים, להעריך את יצירותיו הספרותיות של האי גברא רבא שהאיר עיני רבים בהלכה ופוסקים, שעל מידותיו וארחות חייו ועל התנהגותו המוסרית והחברתית כבר דיברתי באריכות בשני מאמרי, לכן, אם אקדיש לזכרונו עכשיו עוד מאמר ושוב באותו עניין, מעין קמחא טחינא, לא יהיה לכבודו של רב־צעיר ולכבוד ה"בצרון".

ומעניין לעניין באותו עניין. זוכרני איך נתגלגלה פעם השיחה ביני ובין רב־צעיר על רמתו הספרותית של "בצרון" והוצאותיו על שכר סופרים, והוא אמר לי, כי כאחד העם בשעתו, כעורך "השילוח", כן הוא עובר מתוך הקפדה יתירה על כל מאמר ומאמר הבא אליו מחבריו הסופרים לשם פרסומם ב"בצרון". אם המאמר מוצא חן בעיניו הוא מניחו במגירה, ולמחרתו הוא מוציאו ועובר עליו שוב מתוך תשומת־לב מיוחדת, עד שאין לו עוד כל צל של ספק שהמאמר ראוי לדפוס. ומטעם זה אמר, שהוא מבכר לשלם שכר־סופרים, ככל אשר יושת עליו, בעד מאמרים משופרא דשופרא, מלמלאות עמודי "בצרון" בקש וגבבא שמציעים לו בחצי חינם.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קלח]

27 באוגוסט 1964

[ראה מכתב 69]

לכבוד ד"ר משה דייוויס

ידיד מאוד יקיר,

מודה אני לך, ולוּ גם באיחור זמן, על מכתבך הנחמד מיום 12 ביוני. שנינו: רעיתי ואני שמחנו מאוד לשמוע משלומכם הטוב.

לצערי, גם אני מפגר בחליפת מכתבים, אולם בעוד שאתה עסוק בדברים

העומדים ברומו של "עם ישראל בדורנו", אני מבלה את הזמן בדברים של מה בכך.

מאמרך על שלושת הקיבוצים: קנדה, ארצות־הברית וארגנטינה, ההשוואות וההבדלים שביניהם, והצד השווה שבהם, שצילתם מרובה מחמתם, מעניין ומאלף מאוד. את המאמרים האחרים עוד לא הספקתי לקרוא, אולם מובטחני שגם הם יעניינו אותי.

מוזר הדבר, חושבני שבדרך כלל אפשר להגיד, שרוב בני־אדם כשהם מזדקנים ומגיעים אפילו קרוב לגיל שלי, הם פורקים מעליהם את עול העסקים ופורשים, ברם פרישה מעבודה אינה כלי המחזיק ברכה לכל אחד. הללו שהקדישו את כל מעיינם לעבודתם היום־יומית ולא הרחיבו את ידיעותיהם ואת אופקם התרבותי, משתעממים מאפס מעשה, ולביטול הזמן העובר בעצלתיים הם עובדים כל מיני עבודות זרות, ותוחלתם לחיים יותר נוחים ושלווים נכזבת.

בעוד שאני יושב ומצפה ליום שכולו טוב, או לפחות ליומא דפגרא אריכתא, לא לשבת בחיבוק ידיים ולהוציא הזמן לבטלה, אלא אדרבה, להתפנות מדברים קלי־ערך לדברים שמרחיבים את הדעת, לקרוא את הספרים שרק עלעלתי בהם ולא קראתים כדבעי, או לקרוא שוב ספר מהספרות הקלסית, כמאמר של פרופ׳ אורסקין: "במקום שני ספרים חדשים, קרא שוב ספר קלסי אחד".

לצערי, הדבר עוד ממני והלאה. עודני עסוק במשרד כמה שעות ביום, ועסוק אני בכתיבת תשובות, אם במוקדם אם במאוחר, על המכתבים הרבים שאני מקבל יום יום, וכן עסוק אני בפגישות עם אנשים שונים. עוד חי וער בזכרוני הרושם הכביר שעשתה עלי התמרמרותו של אבן־עזרא על השר "אשכים לבית השר — אומרים: כבר רכב, אבוא לעת ערב — אומרים: כבר שכב". בגלל זה אחד מן הכללים שקבעתי לעצמי הוא: לא להשיב פני איש הרוצה לראות אותי, לפחות בפעם הראשונה. באים, כביכול, להתייעץ עמי בדברים העומדים ברומו של עולם, איש איש ורפואה בדוקה בידו, איך להציל כאן את היהודים מטמיעה גמורה, איך להחזיר את עטרת היהדות ליושנה.

מבלה אני זמן יקר בקריאת עתונים, שבועונים וירחונים בשלוש שפות, במיוחד בחדשים האחרונים, כאשר פשיסטים וריאקציונרים מכל הזרמים יצאו מן החורים, הסירו המסווה מעל פניהם, מכריזים בריש גלי להפוך את הקערה של הדימוקרטיה על פיה, הדימוקרטיה היחידה שהקיבוץ היהודי, היותר גדול בעולם, נהנה בה מכל הבחינות, בחומר וברוח, מחירות שלימה ומשוויון גמור.

מי פילל ומי מילל, שהמפלגה הרפובליקאית תעמיד לבחירות איש שרק מתוך כפייה, בלב ולב, פנה עורף לקו־קלקס־קלן, אבל לא לבוירטשים, איש שהצהיר, שאין כל עוול בקיצוניות. אומרים שהוא מאיים במלחמה גרעינית בוייטנאם שאין כל צל של ספק שאז תתפשט התבערה למחות את מין האדם מעל פני האדמה. בשיחה עם כתב העתון המיליטריסטי "Soldaten-Zeitung' הוא גמר את ההלל על הגרמנים בכלל ועל הצבא הגרמני בפרט. מרננים אחריו כי דווקא בגלל מוצאו היהודי הוא שונא ישראל. הוא גם זלזל באו״ם וכן התנגד לשוויון זכויות לכושים.

לדידי, כל מאן דחשיד על שפיכות דמים, להרוג אנשים חפים מפשע, בגלל היותם בני גזע שחור, גם יהרוג אנשים על היותם בני עם ישראל, או על אמונתם שכל בני האדם נבראו בצלם אלוהים. עובדה היא, שבין שלושת האנשים שעונו עינויים קשים ונהרגו היו שני צעירים יהודים שנרצחו על שהפגינו נגד הפלייתם והפרדתם של הכושים במיסיסיפי; והרב לליולד נפצע קשה וכפשע היה בינו ובין המוות.

מה שמכאיב ומדהים הוא, כי תהיינה תוצאות הבחירות כאשר תהיינה, עובדה היא, שנמצאים בארץ הברוכה הזאת מיליונים שמחשבותיו של המועמד מחשבותיהם, התיאוריות הדמגוגיות שלו מוצאות הד בלבותיהם. ההתפרצויות והצעקות "בוז" לרוקפללר ולאחרים בסן־פרנציסקו, עד שלא נשמע קולם, כשהשתדלו לרכך קצת את המצע, להוציא את הבוירטשים, העלו בזכרון את הבלהות בגרמניה הנאצית. גם המיליונים שלא הביטו בעיין יפה על המועמד ושהיה בידם למחות ולא מחו, עכשיו, לאחר מעשה, הם שומרים אמונים למפלגה ותומכים ברשימת המועמדים. פלא הוא, איך טחו עיניהם מראות את הסכנה האורבת לאנושות כולה, אם ימסרו לאיש כזה את רסן הממשלה ואת האחריות ללחוץ על כפתור ולמחות את כל היקום מעל פני האדמה.

בידידות ורעות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

[קלט]

6 באוקטובר 1964

פרופ׳ צבי שארפשטיין היקר,

בהתאם לשיחתנו אמש בביתי, אני שולח לך המחאה על סך של אלף דולר, תרומתי למרכז המורים בישראל.

ההמחאה היא על שמם העברי, יען כי המלה האנגלית Union יכולה לעורר חשד בעיני המפקח על מס ההכנסה.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קמ]

12 באוקטובר 1964

לכבוד מר משה שרת,

ידיד יקר,

לשמחתי ולשמחת לב רעייתי וכל בני ביתי, קראתי בעיתונות האידית כאן שעיריית ירושלים העניקה לך אזרחות כבוד.

העירייה ראוייה לברכה על תבונתה וטוב טעמה. בחירתה בך היתה צודקת ומוצלחת מכל הבחינות, כי מי ראוי והגון לכבוד גדול זה יותר ממך? וכדברי אשכול, שאזרחות כבוד של העיר ירושלים כבוד לך וכבוד לה. יפה אמר ראש העיר, שכאן מצאה העירייה מקום לפרוע לך את חובה, חוב של תודה והערצה בעד שירותך כל השנים את עם ישראל, מדינת ישראל ובירת ישראל.

העירייה הצליחה לבחור איש שהתמכר בלב ונפש לחיי הישוב, איש שגילה מסירות מופלאה והבנה עמוקה לכל צרכי האומה בארץ־ישראל ובתפוצות. פעולותיך והתעניינותך המעמיקות לא היו ואינן מוגבלות לישראל בלבד.

לא אגזים אם אומר, שנהירין לך שבילי החיים היהודיים דניו־יורק כשבילי דתל־אביב. אתה מבקר כאן לעיתים קרובות, אם בענייני המדינה, אם בענייני הסוכנות, ולמרות טרדותיך המרובות בשדה עבודתך, לא עבר ביקורך אף פעם ללא השתתפותך הנלהבת גם בעניינים אחרים, חברתיים ותרבותיים, ומובטחני שהוא הדין בכל עיר ועיר של מדינות אחרות שאתה מבקר מפעם לפעם.

לך שמור מקום חשוב בהיסטוריה היהודית של עשרות השנים האחרונות, בגלל כל פעולותיך למען בני עמנו בכל אתר ואתר בכלל, ובכינונה והתפתחותה וגידולה של המדינה בפרט.

אתה מלאת תפקידים ראשיים רבים בחיי העם, ועם קום המדינה בלטה דמותך בחיים הפוליטיים. כשר־החוץ הקימות לך יד ושם וזכית לפופולריות רבה בבירות אירופה ואמריקה. בצלילות הדעת ובכושר הבחנה התאמצת להכניס סדר ולשפר את היחסים המתוחים בין ארצות־הברית ומדינת ישראל בשנות שבתו של אייזנהואר בבית הלבן.

מסופקני, אם העריכו אז כראוי את התפקיד הקשה שהוטל עליך לנהל משא ומתן עם שר־החוץ דאלס, איש שהיה רחוק מלהיות אוהב ישראל, ישראל תרתי משמע, עם ישראל ומדינת ישראל. עובדה היא, שמתוך שנאה כבושה האשים, בבערותו, את היהודים ברצח מחמד; משום כך, אמר, אין להטיל דופי בערביים השונאים את רוצחי אלוהיהם. מתוך דבריו המסולפים, לא הייתי מופתע לשמוע, כי הצדיק את הנוצרים על שפיכת דמם של היהודים, שלדידיה לית מאן דפליג כי היהודים, ולא הרומאים, היו אשמים בצליבת ישו.

רק איש כמוך, בעל הבחנה דקה, מחונן באורך־רוח ובשכל הישר יכול היה להחליש קצת את עוקצו והתנגדותו והתנגדות סיעתו לישראל במיניסטריון החוץ.

כראש המדינה היה רישומך ניכר ביחסי המדינה עם שאר הארצות כבתוך המדינה עצמה ———

ואחרון אחרון, אשכול העיר דרך אגב שבחודש זה תמלאנה לך שבעים שנה. קשה להאמין שאתה, הרענן והתוסס, ער ופעיל כל כך, הנך בן שבעים. תחילה סבור הייתי שטועה אני, אולם אחרי שקראתי זאת שוב בעיתון שחור על גבי לבן, אין לי ולרעייתי אלא לברך אותך ואת רעייתך הטובה והיקרה שיוסיף ד׳ לכם עוז ועצמה גופנית ורוחנית, ושתזכו שניכם לאריכות ימים ושנים טובות ובריאות, פעילות ופוריות, יחד עם כל צאצאיכם, לשמחתכם ולשמחת לב רבבות מעריציכם ומכבדיכם, שביניהם אנחנו נמנים כל השנים. כה לחי עד מאה ועשרים!

בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 232]

[קמא]

19 באוקטובר 1964

מר ויליאם רות * היקר והנכבד,

בהתאם לשיחתנו על אביר השירה והסיפור זלמן שניאור זכרונו לברכה, אני שולח לך בזה צילום מן השיר שלו "פרקים אבודים מדברי הכהן מענתות" יחד עם העתקים מחליפת מכתבים ביני ובינו בעניין זה.

שמחתי מאוד לראותך. אני מאחל לך החלמה מהירה, שתמשיך בעבודתך הפורייה למען עם ישראל, ארץ־ישראל וחכמת־ישראל.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[קמב]

21 באוקטובר 1964

מר ארי אבן־זהב

ידיד יקר,

אחת הסיבות שאיחרתי לענותך על מכתבך מיום 1 לחודש זה, הוא שהייתי עומד להפגש עם ויליאם רות. המתנתי עד שאראנו, בכדי שאוכל להגיד לך דבר על מצב בריאותו ושלומו.

ראיתיו שלשום לשעה קלה לשמחת לב שנינו. הוא היה נרגש כל כך, שהתעקש, למרות המחאות שלי, ללוות אותי, נשען על מקלו, עד למעלית. כפי שידוע לך היה חולה מסוכן. המחלה היתה, לדבריו, כל כך רצינית שרק רופא אחד או שניים בכל ארצות־הברית מעיזים להעמיד את החולה בפני סכנת ניתוח. הניתוח החליש אותו מאוד, והוא מדבר ומתנהל בכבדות.

לא הזכרתי את שמך לפניו, כי לא רציתי ליצור רושם, שאתה האצת בי לראותו, בזמן שהסיבה העיקרית לביקור שלי היתה הבטחתי לו לפני זמן רב לבקר אותו, הבטחה שבגלל טרדות שונות לא קיימתי, וזה ציער אותי מאוד, במיוחד אחרי ששמעתי שהוא מרחף בבית החולים בין החיים ובין המוות. עכשיו הייתי נזהר מלהבטיח לבקר אותו לכשאפנה, אולם בדעתי לראותו בקרוב ואז אספר לו עליך שאנשים אחים אנחנו.

———

בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

* תלמיד־חכם ונדבן, שהתעניין הרבה במצבם של סופרים ומלומדים.

[קמג]

29 בנובמבר 1964

[ראה מכתב 209]

מר אברהם שלונסקי היקר והנכבד,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת מכתבך מיום 12 דנא, שהקראתיו לרעייתי ולבתי, מתוך עונג רב לכולנו.

המכתב העלה זכרונות שנעמו לנו מאוד מאוד, זכרונות על הכבוד שהיה לנו להכיר אותך ואת רעייתך הכבודה, לארח אתכם בביתנו ובבית בתנו, ולבלות בחברתכם שעות נעימות שלא תשכחנה.

חבל, שבימות שבתכם בניו־יורק לא הספקנו לראותכם כהנה וכהנה, וליהנות יותר ויותר מחברתכם.

אנו מאחלים לכם בריאות הגוף ושלוות הנפש, שתמשיך להעשיר את השירה העברית כיד כשרונך הגדול הטובה עליך.

בחג חנוכה שמח, ובפריסת שלום חמה לך ולרעייתך היקרה מכולנו

שמחה זאב זאלצמאן

[קמד]

17 במארס 1965

מר ה. סקלר היקר והנכבד,

חן חן בעד הספר "מסך ומסכות" שקראתי בעניין רב.

את המחזה "הדרך לאלוהים" קראתי בו ביום שהוצאתי את הספר מן המעטפה, ואת המחזות האחרונים קראתי פה.

המחזה "הדרך לאלוהים" משך את תשומת לבי ביותר, בגלל היותו מבוסס על התייהדותו של נצר ממשפחת פוטוצקי. השם פוטוצקי קסם לי, יען שבילדותי קלטו אזני בבית אבי ז"ל, ובמיוחד מאחי אבי ומבני משפחתו, שמועות פאנטסטיות על ''Граф Потоцкій'' ובני משפחתו.

הדוד גר בחסד הרוזן בכפר הסמוך ל"אנטונין" מקום מגוריו של פוטוצקי. הדוד נשא ונתן עמו, ולעתים היה יוצא ונכנס בארמונו ובארמון נציגו, וסיפר נסים ונפלאות על כל מה שראה ושמע שם.

במיוחד נחרת בזכרוני מעשה שהיה, שאחד מגויי הכפר, שעינו היתה צרה ביהודי הגר חיי רווחה בכפר, אכל ביה קורצא בי נציגו של הרוזן, וכפשע היה בין הדוד ובין נישולו מהכפר, בו דר עם כל בני משפחתו עשרות שנים. בעיקר ירא היה, אחרי ששמע את האשמה שטפלו עליו, שגויי הכפר יתנפלו

עליו ועל כל בני משפחתו לפרוע בהם. הדוד גם ראה סמיכות הפרשיות בין המאורע עם הנסיך שהתגייר, ובין העלילה שהעלילו עליו, שאלמלא הפרשה הראשונה, שהיתה כל השנים לצנינים בעיני המשפחה, לא היה הנציג, שהיה בן תרבות ומבני משפחתו של הרוזן, מאזין לדברי הבאי. אולם, לפני סיפור המעשה, כדאי להאריך קצת ולהגיד תחילה, איך השתלשלו הדברים שהניחו מקום למלשין, להביא את דיבתו רעה אל הנציג.

הדוד היה חסיד נלהב של רבי חיימ׳ל מזונקוב ממשפחת הרב מאופטא. אחרי הסתלקותו של רבי חיימ׳ל, נחלקו הדעות מי משני בניו יירש את מקום אביו. אלה אמרו שהבן הצעיר בן זקונים וחביב מאוד על אביו, וגם גדול מאחיו בתורה ובחכמה, הוא ישב על כסא אביו, ואלה מהחסידים התנגדו בכל תוקף לבכר את הבן הצעיר על פני הבן הבכור. אכן היתה גם דעה שלישית, והיא ששני האחים ישבו יחד על כסא אביהם, אולם לא ארכו הימים, והכת הזאת התפוררה, כי אנשיה הכירו שאין שני רבנים משתמשים בכתר אחד. כה נחלקו חסידי זונקוב לשתי סיעות. סיעה אחת שמרה אמונים לבן הבכור, וסיעה אחת הכתירה כאדמו״ר את הבן הצעיר.

והבטאון Восход התלוצץ באופן גס על מותו של רבי חיימ׳ל שהיה בעל בשר. בהודעה על מותו אמר הכתב: ״הרבי מזונקוב, שכריסו היתה כבר בין שיניו, מת מהפלה״.

הדוד שלי נהה אחרי האח הצעיר, ובמרוצת הזמן הוא התלהב מהבן עוד יותר משהיה נלהב מהאב.

שני הרביים מזונקוב, כהרביים מהסביבות: טריסק, טולנא, רחמיסטריבקי ומשאר מקומות, היו נוהגים לבקר פעם בשנה בעיירתנו כמו בשאר עיירות. החסידים והחסידות היו מביאים ״פדיון״ לרבי שלהם עם פתק בו רשמו את בקשותיהם והרבי אצל להם ברכה. לעיתים רחוקות ביקר הרבי גם בחנויות של חסידים אמידים כדי לברך את מעשי ידיהם. מובן שה״פדיון״ היה אז פי כמה מן הרגיל. והנה נצנץ רעיון במוחו של הדוד, שמכיוון שהרבי שלו (משה׳לה) היה עומד לבקר בעיירתנו, הוא, הרבי, יסור בדרכו אל ביתו של הדוד בכפר וילון אצלו. וכך הוה, הדוד נסע לזונקוב והפציר בו, והרבי נענה לו, והדוד ערך לו קבלת פנים חגיגית לעיני כל גויי הכפר.

הרבי היה גבה קומה, בעל פנים מאירות, ולא היה מעורר תשומת לב מיוחדת, אלמלא הקפוטה של משי הארוכה שנסחבה על הארץ והשטריימל לראשו.

הכפר נעשה כמרקחה, שמועות שונות נפוצו על איש מוזר שבא בצל קורת היהודי. אחדים מגויי הכפר נבהלו מפניו. הנוכל לא החמיץ את ההזדמנות

שניתנה לו. הוא לחש באזני אחדים, שהאורח הוא איש קדוש של היהודים, ותפקידו הוא לתפוס ילדי גויים, להעביר אותם מדתם ולהכניסם לדת היהודית. אחרי כן הזהיר את נציגו של הרוזן מפני הסכנה. הוא אמר לו שגויי הכפר מוכים אימה, והם יתקוממו נגד הרוזן אם לא יגרש את היהודי מן הכפר.

קיצורו של דבר, הדוד נחלץ מצרה אחרי שהצליח לשכנע את הנציג שלא דובים ולא יער. הנציג אסר עליו מיום זה והלאה לארח מי שהוא אחר, חוץ מבני ביתו. גם חמת גויי הכפר שככה, אחרי שראו את הרבי עם הגבאי יוצאים לבדם.

אולם מאורע זה הדריך מנוחתו של הדוד. הוא לא ישב עוד בכפר בשלווה. יראתו מפני הסתבכות אחרת היתה גובלת עם פוביה. רק זכר העלילה עליו וזכר גיורו של הנסיך הביא צמרמורת בכל גופו.

ימים עברו והדוד, כמנהגו שנה שנה, בא לעיירתנו בחודש אלול להשתטח על קברי אבותיו. בבוקר התפלל תפילת שחרית בקלויז זונקוב, ואחרי הצהריים התאספו אליו מספר לא מבוטל של חסידים. הם ישבו בביתנו ועל כוס תה ועוגות שוחחו על דרכו בקודש של הרבי שיחיה, חזרו על תורות ששמעו מפיו ומפי אביו זכרונו לברכה.

והנה התגלגלה השיחה על גרים שקשים לישראל כספחת, ואחד מן הנוכחים התחיל לספר מעשה נורא שאירע לפני שנים עם גר צדק ושבני משפחתו האשימו את היהודים שחטפו אותו ובעל כרחו הביאוהו בברית היהדות. כל הנוכחים עשו אזניהם כאפרכסת, והלה הוסיף שהגר היה ממשפחת פוטוצקי. אך יצא השם פוטוצקי מפיו, והדוד קפץ ממקומו כמי שהכישו נחש. הוא פנה אל המספר ואמר בקול רועד מפחד: "יד לפה". בחדר השלך הס, הנוכחים הביטו עליו בתמהון. אחרי רגעים מספר אמר הדוד שאזניים לכותל, וירא הוא פן יוודע לרוזן שהוא השתתף בהלעזה ובהוצאת שם רע על משפחתו. כי לפי דבריהם, כל הדבר על גיורו של נצר ממשפחתם, שקר וכזב הוא, שהיהודים טפלו עליהם. לכן, אמר, אם אינם רוצים להמיט עליו, על הדוד, שואה, מאורע זה בל יזכר ובל יפקד בנוכחותו.

ירא אני שכבר הלאיתיך.

היה ברוך ומבורך באריכות ימים ובבריאות טובה.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 147]

6 באפריל 1965

מר אברהם ברוידס היקר,

בשובי הביתה אחרי העדר של חודשיים, מצאתי מכתבים, כתבי־עת וספרים שנצטברו במשך הזמן.

התחלתי משיב על המכתבים אחד אחד לפי התור, וגם לקרוא את הספרים מן הקל אל הכבד, לא מבחינה איכותית, אלא כמותית, כתדפיס "מן הארץ האחרת".

מוקסם הייתי מעינו החדה של האורח לרגע, מהמקומות שביקר, שמהם אפשר לעמוד על טיבו של התייר, כמאמר "בדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכין אותו", כי מי מרבבות תיירים מעוניין ב"פעמון הדרור". "דרור בארץ לכל יושביה", לרבות מיליוני כושיים שנשתחררו לפני מאה שנים להלכה, אבל לא למעשה.

מפעמון הדרור הוליכוהו רגליו ל"הארלם". שם קלטו אזניו עוול משווע נגד רבבות אנשים בהארלם ובשכונות אחרות בניו־יורק ומיליונים בכל רחבי הארץ, שבגלל עורם השחור נידונו לחיי עוני ומחסור. הלבנים, במיוחד הדרומיים, מביטים עליהם בבוז כעל טמאים וחלאת מין האדם. גם בניו־יורק לא יתנו להם הלבנים לגור סמוך להם, שלא ייטמאו בהם, כביכול. הם גרים בהמוניהם ברובע מיוחד בבתים מוזנחים ומלוכלכים. החדרים הם ללא הסקה, קרים כקרח בחורף, חמים ומעלים צחנה מחניקה בקיץ. הצפיפות נוראה, שש שבע נפשות בחדר מזוהם אחד, וצפיפות זו מביאה בעקבותיה עבריינות בקרב הילדים, כי הללו אינם מוצאים להם מקום בבית, ולכן הם מסתובבים עזובים ברחוב.

הגזע הלבן לא נקף באצבע קטנה להעלות את רמת חייהם של הכושים, לספק בתי־ספר בדרום לחינוך ילדיהם, ומה יעשה הבן, ללא חינוך וללא עבודה, שלא יחטא? אין תימה איפוא שהעבריינות בקרב הרבה מהם עולה מיום ליום. הגיעו הדברים לידי כך, שסכנה היא לצאת מפתח הבית בשעות הערב, וגם בבית אינך בטוח משוד ורצח.

ודא עקא, שבשנים האחרונות נתרבו כאן הריאקציונרים והדמגוגים מכל המינים, כמו שהוכיחו, אם להוכחה אנו צריכים, הבחירות האחרונות, עם גולדווטר כמועמד הרפובליקנים. בין מורדי אור אלה נמצא מספר לא מבוטל של שונאי ישראל הדגים במים עכורים. הללו מצאו להם מהלכים בחוגים כושיים ומרעילים את הרוחות, וכבר נשמע הד של קנאה ושנאה ליהודים מצד כושיים מרי נפש. הם מאשימים את היהודים שלא באו לעזרתם במידה

מספקת במלחמתם להשגת שוויון זכויות, וזה על אף העובדה שהיהודים השתתפו באחוז ניכר בכל ההפגנות ושניים מצעירינו אף הקריבו את חייהם למענם.

בברכת חג שמח

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 46]

[קמו]

אור לארבעה עשר בניסן תשכ"ה

15 באפריל 1965

לכבוד הרב אליהו יונג,

ראשית כל, אני רוצה להביע לו את תודתי העמוקה על שהואיל לכבדני, לסור אל ביתי לשעה קלה. הביקור שערך בביתי הסב לי עונג מרובה, והשיחה אתו על דא ועל הא, נעמה לי מאוד.

אני תקווה שיקבל בעין יפה את ההמחאה המצורפת על סך חמש מאות דולר. למותר לומר, שהייתי רואה לי למקור שמחה להכפיל את תרומותי. ודא עקא, שאחד מן הכללים שקבעתי לעצמי כל השנים הוא: לא להשיב ריקם פני איש, או מוסד, הפונה אלי בעד כל דבר שבצדקה בכלל, ובעד חינוך ותרבות עברית, וכל דבר שיש לו שייכות ליצירה יהודית, בפרט.

אגב אורחא, בגלל טעות שנפלה בכתובת שלי, לא הגיע לידי עד שלשום כתב־עת "המעין", ממנו שאבתי בששון וקראתי להנאתי המרובה את המאמר שלו "נישואי תערובת", וכן הדבר בתדפיס "יסודות יהודיים בסדר עולם חדש".

הלכתי בעצת פרופ' אורסקין, שהיתה מרגלא בפומיה המימרה "במקום שני ספרים חדשים, קרא שוב ספר ישן אחד". אף על פי שכבר קראתי את התדפיס לפני ארבע שנים, ואז כתבתי והודיתי לו, כפי ההעתק המצורף ממכתבי אליו מיום 17 באפריל 1961, אני קורא את התדפיס שוב בעניין רב.

במיטב הברכות אליו ולכל בני משפחתו לחגים וזמנים לששון, ברכות שרעייתי שותפת להן.

הנני מוקירו ומכבדו

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 110]

[קמז]

19 באפריל 1965

פרופ׳ אברהם השל היקר והנכבד,

רק מלים אחדות להודות לו, בעד ההזדמנות שנתן לי לתמוך בתרומתי הדלה באיש שגברא רבא קמסהיד עליו.

לבי על אנשים כמר — — שהוא משרידי השואה הנאצית, משמנה ומסלתה של יהדות אירופה.

האנשים האלה, ברובם הגדול, זכו שם לשני שולחנות. רישומם היה ניכר בכל ענפי החיים היהודיים שם, החברתיים כתרבותיים. הם גילו מסירות נפלאה לצרכי ציבור ותמכו ביד נדיבה לחינוך ולתרבות עברית ולכל דבר ששייכות לו ליצירה יהודית.

ובערוב יומם, האדמה עליה ישבו הם ואבותיהם ואבות אבותיהם, הקיאה אותם בלי חמלה לארץ נכריה, בין אנשים זרים שאינם יודעים את נפש הגר, הגר שנפל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא.

בברכת חג שמח הנני שלו בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 79]

[קמח]

21 באפריל 1965

לכבוד הרב שמואל מירסקי,

בהתאם לשיחתנו שלשום בביתי, אני שולח לו את ההמחאה המצורפת על סך אלף דולר, תרומתי להקמת בנייני מכון סורא.

אגב, כשנתגלגלה השיחה על האלף הראשון שתרמתי לפני זמן, נתרשמתי מדבריו שלא הרי התרומה להוצאת ספרי ״סורא״ כהרי התרומה המופרשת לבניית בית למכון סורא.

בעניין זה אני מרשה לעצמי לחוות את דעתי, שאלמלא התורה שהפיץ על פני ״ארץ וימים״ בספריו, שהוציא לאור כעורך, כסופר וכחוקר, לא היה ״נכנס מכון סורא לשלב חדש״. את אבן היסוד הניח כבר בשנת תשי״ד, כשהוציא לאור את הכרך הראשון של ״סורא״, ואולי עוד בתש״ח בעת עריכת ״תלפיות״.

במיטב הברכות לחג שמח ולבריאות טובה ולהמשך עבודתו הפוריה.

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 139]

[קמט]

9 במאי 1965

מר משה נתנזון היקר,

בשם רעייתי ובשמי אני מודה לך ולרעייתך הכבודה ולכל בני משפחתך, על שהואלתם להזמין אותנו לחגיגת בת מצוה של הנכדה שלך.

למותר לומר, שאנחנו נראה לנו לכבוד וגם למקור שמחה, להיות נוכחים ביום המיועד בבית הכנסת להשתתף בשמחתכם, ולשמוע אל הרינה ואל התפילה של נעים זמירות, שמבחינה מוסיקלית הוא הכניס מיפיותו של יפת באהלי שם.

ראשית כל אתה היית הראשון, לפני ארבעים שנה ומעלה, להנהיג את ההברה הספרדית בתפילות ובקריאת התורה. המבטא שלך, כיליד ארץ־ישראל ותלמיד חכם מובהק, כליל השלימות הוא וערב לאוזן עד מאוד. הנעימות שיצרת לשירים עשירי הלשון ויפי הסגנון, כשיר של יעקב כהן "באים ימים חולפים ימים", שירי יהודה הלוי, אבן גבירול ופסוקי תהלים, כמו "אלוהים לנו מחסה ועוז... על כן לא ניירא בהמיר ארץ", כולן מעוררות חרדת קודש.

ואפילו את התפילות היותר מאוחרות שנתקבלו בעם, שלשונן "אץ קוצץ" ושאין בהן אף ניצוץ של תפילה וקדושה, אף אותן הערבת בצלילים עדינים.

עליך אפשר להגיד בפה מלא שעמלת ופעלת הרבה להרים קרן היהדות בכלל וקרן בית־הכנסת בפרט. ואני תפילה, שתתברך בבריאות הגוף ושלוות הנפש, וכאשר שרת עשרות שנים, והשמחת לבות אלפי איש, כן תוסיף לשיר עוד שנים רבות, לשמחת לב כל ידידיך ומעריציך, שביניהם אנחנו נמנים כל השנים.

שלך באהבה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 146]

[קנ]

14 ביוני 1965

[ראה מכתב 233]

לכבוד מר משה שרת

ידיד מאוד יקר ונעלה,

מכתבך מיום 24 באפריל, אם בגלל היותו מצורף ל"מחברת" שנשלחה בדואר חבילות, אם מפני שביתות־האטה של עובדי הדואר בישראל ההולכות

ונשנות מפעם לפעם, בין כך ובין כך, הוא לא הגיע לידי עד שלשום, משום כך נתאחרה תשובתי עד כה.

את מכתבך קראתי ברגשות מעורבים. מצד אחד, קבלת מכתב ממך — שמחה בבית, שניים מקרא ושניים תרגום (לרעייתי ולבתי) את דבריך המהוקצעים, סגנונך המדויק, ועל כולם הבעת רחשי ידידות מאיש שבעיני כולנו הוא היה, הווה ויהיה כליל השלמות של ראש ומנהיג בישראל, עונג רב הוא לכולנו.

והפעם העונג שלי היה כפול ומכופל כאשר מצאתי לגודל הפתעתי את מתנתך, היא "מחברת תרגומי שירה", שלא הוצאתיה מידי עד שקראתי את כל השירים בו ביום, והיום חזרתי וקראתי כמה מהם שוב ושוב.

מוקסם הייתי מכשרונך הגדול לתרגם שירים מרוסית לעברית, שבתרגומם אינם נופלים בעושר לשונם וביופי סגנונם מהמקוריים.

מרשה אני לעצמי להביע את הערכתי לא בתורת מבקר, אלא כקורא פשוט בשתי הלשונות, שכמה משירי לרמונטוב שתרגמת, כהרבה שירים אחרים של פושקין, חרותים היטב בזכרוני ושגורים בפי ברוסית בעל פה עד היום הזה.

אכן הראית בשירים אלה שכוחך יפה בשירה כבסיפורת. יישר כוחך! לא יכולת לתת לי מתנה יותר טובה, ואני מודה לך מעומק הלב עליה.

מאידך גיסא, אף על פי ששמעתי שלפני כמה חדשים מעדת בבית ושברת את רגלך, לא שיערתי עד שקראתי, מתוך צער עמוק, במכתבך שהשבר טרם נרפא ושעודך זקוק לעזרת מכשיר מיוחד להתהלך קצת בבית. מקרב לב אנחנו מאחלים לך החלמה מהירה וגמורה.

על השתתפותך בועידת מפא"י והנאום שנשאת שם קראתי בעיתונות בנשימה עצורה. הדברים שהשמעת מתוך להבות אש לבך, ——— אם לא הניעו את אמות הספים של היכל התרבות, הם הניעו את לבותיהם של קרוב לשני שלישים מן הנוכחים שם. ——— (כאן בא עמוד שלם בעניין היחסים המפלגתיים בישראל. המלבה"ד).

בידידות נאמנה ובברכות מאליפות לך ולרעייתך

מרעייתי ומבתי וממני

שמחה זאב זאלצמאן

[קנא]

27 ביוני 1965

רב צוקרמן היקר והנכבד,

עקב שבתנו בכפר בחודשי הקיץ, נידון מכתבך מיום 10 דנא בגלגול מחילות, מתחילה לביתי בניו־יורק, מביתי למשרד ומשם הנה, בגלל זה נתאחרה תשובתי.

בשם רעייתי ובשמי אני מודה לך מקרב לב על ברכתך. גם אתה ברוך תהיה בבריאות הגוף ושלוות הנפש להמשיך את עבודתך הפוריה, לעורר בלב הנוער היהודי המתלמד במכללות ואוניברסיטאות רגשי כבוד לצור מחצבתו, יען שאין שמץ של ספק בדבר, שתקופה זאת בחיי הנוער, היא התחנה האחרונה, שעוד יש סיכויים להציל מטמיעה גמורה את אלה מהם שלא נתחנכו על ברכי התורה והיהדות.

אם בדרך כלל אפשר להגיד שמספר לא מבוטל מהמיעוטים אינו יכול לעמוד בפני הנסיון לחקות בהליכותיו את הרוב ולהתבולל בו, הסטודנטים היהודיים, במיוחד באוניברסיטאות מחוץ לניו־יורק, שאחוז היהודים בהן בטל בששים, על אחת כמה וכמה. שנות הלימודים בסביבה הגויית הן הגורליות מבחינת היהדות בחיי הנוער העברי.

בגלל גידולה המהיר של האוכלוסיה, אין האוניברסיטאות יכולות מחוסר מקום להיענות לכל הפונים אליהן, והתוצאות הן שהמצב חמור מאוד בשביל הנוער היהודי, הצמא להשכלה גבוהה שניים כנגד אחד של הגויים. לכן לאו דוקא מתוך הפלייה, אלא כדי לתת הזדמנות לבני דתות אחרות, יהודי ואינו־יהודי, אינו־יהודי קודם. בנסיבות אלו הסטודנט היהודי רואה צורך לעצמו להסתגל לסביבתו, לעשות רושם טוב על כולם, כיהודים כגויים. ואחרי שרכש לו ידיעות נרחבות במדעי הרוח והחברה הכלליים ולעומת זאת אין הוא יודע דבר ממדעי היהדות, הקו שהפריד בינו ובין הגויים, מנקודת ראות קיום היהדות, נטשטש הרבה, אם לא כל כולו, במשך השנים שהיה חי ביניהם. אין תימה איפוא שנשואי תערובת בין הנוער המתלמד באוניברסיטאות הגיעו לממדים לא שערום אבותינו.

לכן יבורך "הלל" על פעולותיו הכבירות לקרב את הסטודנט היהודי, להקנות לו ידיעות שלא אלמן ישראל, שאין אנחנו נופלים מכל העמים בתורה ובמידות, בסיפורת ושירה, בהיסטוריה ופילוסופיה, ושכדאי לעשות מאמץ לשמור על הגחלת שלא תכבה.

כבר הארכתי יותר משהיה בדעתי ועמך הסליחה.

בהוקרה שמחה זאב זאלצמאן

[קנב]

18 ביולי 1965

ד"ר אברהם כץ היקר והנכבד,

חן חן בעד שני הספרים "יגל חזון" ו"מדרש רבי דוד הנגיד" שהואלת לכבדני בהם. בגלל טרדות שונות לא הספקתי לעיין בהם עד סוף שבוע זה.

מאושר אתה שזכית להעלות מנבכי העבר עושר גדול של ספרים וכתבי־יד שהיו סמויים מן העיין כל השנים, וזה ממש נס בתוך נס. שערי האקדמיה והספריות בלנינגראד ומוסקבה שהיו סגורים ומסוגרים תחת השלטון הקומוניסטי, לאמריקאים בכלל וליהודים בפרט, נפתחו לרווחה לפניך והורשית לא אך להעיף עיניך בכל האוספים העבריים שם, אלא גם לפענח כתבי יד יקרי־מציאות ואף לצלם אותם.

ואחרון אחרון, ההקדשה בספר "מדרש רבי דוד הנגיד" לאביך ז"ל נגעה עד לבי. צערך העמוק, שהזמן עוד טרם הצליח להפיג אותו, על הלקח מאתך אביך הגדול, בוקע ועולה מכל מלה ומלה בה. אהבתך אליו, אהבה נפשית פנימית, והעלאת שמו בחרדת קודש יסודן בעובדה, כי כהאב כן הבן, ייבדל לחיים, קשור בכל נימי נפשו לחכמת ישראל. השלשלת נמשכת, חוליה נהדרת בשרשרת מעשיו הטובים של אביך: הוא הרביץ תורה ברבים, ואתה הקימות מכון לשם ולתהילה ולתפארת, מכון ללימודי היהדות באוניברסיטה ניו־יורק, לו הקדשת ומקדיש אתה זמנך ומרצך להגדיל תורה ולהאדירה בעיני הנוער העברי המתלמד שם. פעולותיך בשדה החינוך והתרבות העברית, כעבודתך המחקרית, מצבה חיה מברא שמזכה אבא.

בפריסת שלום חמה מבית לבית, בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

[קנג]

20 באבגוסט 1965

גברת צפורה שרת היקרה,

רק מלים ספורות להגיד שעמך אנחנו באבלך הכבד על הלקח מאתך עטרת ראשך ועטרת ראש כל בית ישראל.

הימים המעטים שכבר עברו לא הפיגו כלל וכלל את הכאב העמוק בלבנו. קשה להשלים עם הגורל האכזר שאיש יקר זה, שאנחנו ראינו לנו תמיד לכבוד ולמקור שמחה לבלות שעות כה נעימות בחברתו בכלל ולזכות מיוחדת לארח אותו בביתנו בפרט, לא ישוב אלינו עוד.

את מהות גדלו, גאוניותו הרבגונית כמלומד, כסופר, כבלשן, איך חבק זרועות עולם בידיעותיו הנרחבות בחיי החברה, בהליכותיו עם שרים ונציגים של מדינות גדולות וקטנות, ידידותיות ועויינות, כבר הרימו על נס חכמים וגדולים, ואין כל ספק כי גם בדורות הבאים יכירו ויעריכו את האישיות הזאת, רבת המחשבה ורבת הפעלים.

——— משה שרת היה ונשאר כל ימי חייו, וזכרו יהיה עדי־עד בדברי ימי עמנו, ראש ושר בישראל. משה שרת היה בחיר העם, של פשוטי־עם כגדולי־עם.

——— קשה להעלות על הדעת מנהיג אחר שזכה כמשה שרת לכל כך הרבה אהבה, כבוד והערצה מאנשים מכל הזרמים ומכל המפלגות. כולם כבדו ואהבו אותו, ומבחינה זאת, בחינת אהבת העם כולו, הוא ראה את עולמו בחייו.

אולם משה שרת לא זכה מן ההפקר והאנשים מדדו לו במידה שהוא מדד להם. הוא היה אוהב ישראל ואהוב עליהם. העם ראה בו גדול הדור, כליל השלימות, האצילות וטוהר המידות. הוא לא התנשא על אחרים ולא הביט מגבוה על שום איש. הוא היה נוח ונעים לכל אדם, דמוקרט מלידה ומבטן. האמת היתה תמיד נר לרגליו, והוא שימש סמל ומופת ליחסים ישרים בין אנשים מפולגים בדעותיהם; ואפילו האוכלוסיה הערבית התאבלה עליו.

תחיית העם בארצו והחייאת השפה העברית היתה משאת נפשו כבר בצעירותו.

———

משה שרת עבד ושרת את עמו כל ימיו, ומילא תפקידים בעלי חשיבות רבה בזמנים שונים ובמדינות שונות. הוא הכניס סדר בעניינים סבוכים ומסובכים, והיה ארדיכל המדינה בדרך. הוא סנגר על זכותו של עם ישראל בארץ־ישראל לפני ועדות בינלאומיות ולפני האומות המאוחדות, והכשיר את הקרקע לעצמאותו של עם ישראל בארצו.

אחרי הקמתה של המדינה בלטה דמותו של משה שרת כמדינאי דגול. כשר החוץ, ואחרי כן כראש הממשלה, הצליח להרים קרנה של המדינה ולבסס יחסים ידידותיים בין ישראל ובין מדינות אפריקה ואסיה.

מחונן באורך רוח ובשכל הישר פעל הרבה לשפר את היחסים המתוחים בין ארצות־הברית עם דולס במשרד החוץ ובין מדינת ישראל. ——— פעולותיו למען הציבור לא נפסקו עד יומו האחרון.

דבריו אלי במכתבו האחרון על עבודתו שלא הרפה ממנה גם כשהיה "מתפתל במכאובים" מעוררים חרדת קודש וקורעים לב.

כבר הארכתי ואני מקוה שתסלחי לי. עובדה היא שלא רצינו להכביד עליך

להוסיף עוד מכתב לכל המכתבים שהציפו אותך מכל קצווי ארץ, בגלל זה לא כתבתי בעתו והבענו מגינת לבנו במברק.

אולם הסתלקותו של משה שרת ז"ל ירדה על ראשנו כמהלומה קשה. הכאב נמשך ומעיק על הלב, ולא יכולתי לעצור ברוחי מלהביע לך את השתתפותנו מקרב לב בצערך, על ששירת חייו של בעלך היקר, אחד מגדולי האומה, בלא עת נפסקה.

בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

[קנד]

צום גדליה תשכ"ו

29 בספטמבר 1965

פרופ' טור־סיני היקר והנכבד,

מיטב הברכות, אשר רעייתי שותפת להן, שלוחות אליו לשנה החדשה.

אנו מאחלים לו שנים רבות טובות ובריאות, פעילות ופוריות.

השם חננו בנהורא מעליא, ואני תפילה שיתברך בבריאות הגוף והנפש, וכאשר עמד כל השנים בראש בית היוצר של השפה העברית ובתורתו ותבונתו האיר עיני רבים בחכמת הלשון. כן יזכה עד גבורות ועד מאה ועשרים להורות את הדרך בחקר הלשון כיד כשרונו הגדול הטובה עליו.

בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

[קנה]

28 באוקטובר 1965

מר דוד אפשטיין היקר והנכבד,

בהתאם לשיחה ביני ובין ידידנו המשותף ד"ר משה דייוויס, אני שולח לך את ההמחאה המצורפת על סך אלף דולר, כתרומה חד־פעמית, לאפשר לכם לממש את התכנית שד"ר דייוויס הציע, ושנתקבלה פה אחד בישיבה האחרונה של "הדואר" *.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

* נוסף על אלף דולר התרומה השנתית ל"הדואר". המלבה"ד.

העתק לד"ר משה דייויס.
נ. ב
מכתבך אל "קרן ישראל מץ" אחר את המועד. ישיבת הקרן התקיימה אתמול, ומכתבך הגיע לידי רק הבוקר. בעניינים אלה מוטב להיות בין זריזים המקדימים.

[קנו]

15 בנובמבר 1965

לכבוד שרת החוץ של ממשלת ישראל
גולדה מאיר
גברת מאיר היקרה,

הרשיני להביע לך ולראש הממשלה, שאין לי הכבוד להכיר אותו אישית, את שמחתי וברכתי מעומק הלב על האמון שקהל הבוחרים הביע לכם.

אחרי הקמתה של המדינה נקטתי עמדה נגד ההזדהות של חוגים מסויימים כאן עם הציונים הכלליים בישראל. אני עמדתי על דעתי, שאין כל רשות ליהודי חוץ־לארץ, אם ציונים ואם לא־ציונים, להתערב בעניינים פוליטיים של המדינה, לתעמל שם, במישרין או בעקיפין, בעד או נגד מפלגה.

הזכות הזאת, כבכל מדינה ריבונית, שמורה אך ורק לאזרחי המדינה.

אולם אין זאת אומרת שכל מי שחרד לכבודה ולשלומה של המדינה, אינו עוקב בלב נפעם אחרי כל המתרחש שם. לא אגזים אם אומר, שהפולמוסים לפני הבחירות, והבחירות, והציפיה בקוצר רוח לתוצאות, העסיקו והדאיגו אותי לא פחות מאשר את תושבי המדינה. ——— (כאן בא עמוד שלם הדן ביחסים המפלגתיים בישראל. המלבה"ד).

העם הנחיל למערך ניצחון מזהיר מבחינה מוסרית ומדינית. וכאן אנחנו רואים את החוש הבריא של המדינה הצעירה המורכבת משבעים לשון. בני עדות המזרח, שלא השתתפו בבחירות עד בואם ארצה, הפגינו שאינם נופלים בהגיונם בבחירות מהוותיקים.

נקוה שאחרי שהעם כבר חרץ את משפטו בבחירות, שהסעירו את הרוחות, יחזרו החיים למסלולם והארץ תשקוט ממלחמת אחים.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[קנז]

21 בדצמבר 1965

ארי * היקר,

אני מקוה שהשלום לכם ושכבר הסתדרתם בשעה טובה ומוצלחת במעונכם החדש.

נמצא אצלי צילום עם פרופ׳ איינשטיין. לא אשלח אותו אליך, יען שהכנסת צילום זה גובלת עם גניבת דעת הבריות, להראות כידיד וחבר של איינשטיין, בזמן שלא דובים ולא יער. מעשה שהיה כך היה. מידלסקס אוניברסיטה עמדה להמכר. הרעיון היה לקנותה ולהפוך אותה לאוניברסיטה יהודית על שם איינשטיין. למטרה זאת הזמין איינשטיין לביתו בפרינסטון אנשים אחדים, לפי רשימה שמישהו מסר לו, ואני הקטן הייתי בין הקרואים. אחרי הדיונים הצטלם איינשטיין עם כל אחד מאתנו. אולם הוא לא הכיר אותי בבואי ולא אופתע אם גם לא בצאתי.

לבסוף התאכזב איינשטיין ומשך את ידו מכל העסק.

לא ארכו הימים ומידלסקס עברה לידי יהודים בבוסטון וכה נוצרה אוניברסיטה ברנדייס.

בכל טוב

שמחה זאב זאלצמאן

[קנח]

11 בינואר 1966

לכבוד הרב יוסף חיים לוקשטיין, ניו־יורק

רב לוקשטיין היקר והנכבד,

מצטערים אנחנו על שנשלל מעמנו העונג להיות נוכחים במשתה שנערך לכבודו, לכבוד איש לו יאתה תהילה, איש נאה למקומו בבר־אילן ומקומו ** נאה לו.

בפעולותיו הכבירות בשדה החינוך היהודי והתרבות העברית, הוא מסמל רב ומורה־דרך שאינו רק נאה דורש מן הבימה, אלא גם נאה מקיים. תיתי לו על שבשכלו וחושו הבריא, הוא בהיותו עוד רב צעיר, בא לידי הכרה, שאם אין גדיים אין תיישים, אם אין תלמידים אין חכמים, כי החינוך היהודי, חינוך שיטע על תלמי לבות הילדים אהבה והערצה לעמו, לשפתו ותורתו, הוא הפתרון היחידי לשאלת קיום היהדות פה, על האדמה הזאת.

* ארי אבן־זהב. ** נשיא האוניברסיטה בר־אילן.

הילד היהודי שלא קיבל חינוך יהודי ראוי לשמו, ודבר הימצאו תמיד, בין בחוץ בין בבית ספר עממי, תחת השפעה זרה, הוא, כבני שאר המיעוטים, נוטה לחקות את הרוב ולהתבולל בין העם שהוא יושב בתוכו.

במיוחד גורליות מבחינה יהודית הן שנות שהותו הארוכה של הסטודנט היהודי בסביבה נכרית באוניברסיטה. במוקדם או במאוחר הוא עלול להזדהות עם הרוב, ואחרי שרכש לו ידיעות נרחבות במדעי הרוח והחברה, ובעת ובעונה אחת הוא נבער לגמרי במדעי היהדות. אז, אם מתוך תסביך נחיתות, אם מתוך שתיים שהן אחת: נחיתות הבאה מתוך בערות בחכמת ישראל, הקו הדק המפריד בינו ובין הגויים מטשטש כליל, ובסופו של דבר הוא נטמע ביניהם, ונשואי תערובת בין הנוער היהודי המתלמד במכללות ובאוניברסי־טאות הם מעשים בכל יום.

משום כך חובה נעימה היא להגיד: בואו ונחזיק טובה להרב לוקשטיין שהפיץ מעיינותיו חוצה, שהקדיש זמנו ומרצו להקים בית־ספר יומי יסודי וגבוה לשם ולתהילה כאן ובישראל, אשריהו שזכה להעמיד תלמידים הרבה. "זרוק חוטרא לאוירא אעקריה קאי" — חזקה על התלמידים שלמדו תורה בנערותם ברמ"ז, שגם לכשיזקינו לא יסורו ממנה, ועל אחת כמה וכמה שישמרו אמונים לצור מחצבתם.

בית ספר רמ"ז ומאות תלמידים שלמדו ולומדים ושעתידים ללמוד בו, הם מצבה חייה לו ולמשפחתו, מעשי ידיו להתפאר.

השם רמ"ז הוא מצבת זכרון לרב גדול בתורה וחכמה.

המאמר "כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה" מתפרש שלא קבלה מרבותיו, אולם אין המאמר יוצא מידי פשוטו, והוא, שיש יתרון לצורה המקובלת מבית אבא, דברי תורה הנשמעים בבית אב נבלעים בדם. אדוני הרב יצא ידי שניהם: הוא קיבל תורתו וכסא הרבנות מרבו וזקנו. ובית־ספר רמ"ז חולייה נהדרת היא בשרשרת מעשיהם הטובים של אבותיו.

אבל מי שסבור שהרב לוקשטיין מסתפק בהישגים שכבר רכש, ועכשיו הוא שוקט על שמריו, אינו אלא טועה. ידו נטויה תמיד להרביץ תורה ברבים, תמיד הוא ער ופעיל, תוסס ורענן. כנשיא בר־אילן הוא מתאמץ לגשר גשר בין ישראל והתפוצות, לעזור למספר לא מבוטל של בני יהודים חרדים, ודאי גם שמרנים, כאן, בארצות אחרות ובישראל, השואפים לקבל השכלה גבוהה מסורתית וחילונית כאחת, ובגלל זה הם מבכרים את בר־אילן על פני אוניברסיטאות אחרות.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

נ. ב.
כדי שלא יהיה נעדר מן המשתה נשכר, אני שולח במצורף המחאה על מאתיים וחמשים דולר, מחיר שני כרטיסים.

[קנט]

חוהמ"פ תשכ"ז
7 באפריל 1966

פרופ' טור־סיני היקר והנכבד,

שלשום קיבלתי מכתב מידידנו המשותף פרופ' בנימין מזר, בו הוא, בין השאר, מבשר ואומר, שהאוניברסיטה העברית הכתירה את כבודו בתואר ד"ר של כבוד. השמועה הנעימה שמחה אותי ואת רעייתי מאוד. שמחים אנחנו בשמחתו ובכבודו אנו מתיימרים.

לא שהוא זקוק לגושפנקה רשמית ולתואר אקדמי שקא מסהיד עליו וקושר כתרים לו. הוא הארי שבחבורה, פרופיסור שנים רבות באוניברסיטאות גדולות ומפורסמות באירופה, ושלושים שנה ומעלה באוניברסיטה העברית, נסמך והסמיך, הכתר והכתיר, חוקר בעל שיעור קומה שזכה לשם ולתהילה ולתפארת, — הוא אינו נזקק עוד למישהו לסמוך ידו עליו.

אלא אם כל דוקטורט אות כבוד והצטיינות הוא, שרק יחידי סגולה זוכים בו, דוקטורט של האוניברסיטה העברית במדינת ישראל ובירושלים עיר הקודש, על אחת כמה וכמה שזכות מיוחדת היא.

וכאן מצאה האוניברסיטה וכל חבריו מקום לפרוע לו את חובו, חוב של כבוד, הכבוד העליון ביותר, — כי מי ראוי והגון לכבוד גדול זה יותר ממנו? — חוב בעד זכויותיו המרובות ופעולותיו המבורכות והפוריות, כחד בדרא במחקר הלשון העברית, כנשיא האקדמיה, כפרופיסור באוניברסיטה, זכויות שאין ערוך להן.

מן הראוי לציין, שיחיד ומיוחד היה טקס ההכתרה הזאת, כי נוסף על הפרוצדורה הרשמית, מצאו חביריו הזדמנות לתת ביטוי נאמן לרגשי אהבה ומסירות אליו, אהבה והערצה בלי מצרים, גם כנושא כתר שם טוב.

המלים המעטות של פרופ' מזר על החגיגה, שכל כך הרבה חיבה והוקרה שופעות מהן, נותנות מושג מה מרגשי הכבוד והיקר שכל חביריו רוחשים לו.

אלוהים חננו בנהורא מעליא, ואני תפילה שיתברך באריכות ימים ושנים טובות ובריאות ושימשיך להגדיל תורה ולהאדיר. בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

[קס]

7 במאי 1966

לכבוד אביר המשוררים מר ש. שלום.

מר ש. שלום היקר,

כשחזרתי הביתה אחרי העדר ממושך מן העיר, מצאתי תלי תלים של מודעות ודברי דפוס רבים שנצטברו במשך הזמן.

והנה מצאתי בתוך הערמה את "ציורי האדמו"ר א' ו' שפירא" שהואלת בטובך לכבדני בהם.

בשם רעייתי ובשמי אני מודה לך מקרב לב בעד ההנאה שגרמת לנו. במיוחד לא יכולתי להשביע את עיני בתמונת עצמו של הצייר ובציור של הרבי מהוסיאטין שזקני היה חסיד נלהב של שושלת זאת.

אולם נוסף על הציורים, כולם מעשי ידי אמן בחסד עליון, קסמה לי אישיותו של הצייר. בפתח־דבר הצלחת במלים מעטות לגולל לפני הקורא את אורח חייו של אדם נפלא זה. כאן לפנינו תיאור חי של איש שעליו אפשר להגיד שנולד בכתונת פסים. נולד בחצר אבי השושלת לבית רוזין, כמוהו כחצר המלך בעיני רבבות חסידים, מחונן בשפע מעלות, מוסמך לרבנות עם סיכויים מזהירים לכהן אם לא כאדמו"ר, אז כרב ומורה הוראה, ולהתפרנס בכבוד, הוא יוצא ממולדתו ומבית אבותיו, עולה לארץ ישראל וגם שם הוא מעדיף, כמעט עד שנותיו האחרונות, חיי דוחק מיגיע כפיו על כסא הרבנות.

מעניין הדבר שאמנות הציור הפעימה אותו בשנותיו הששים, ואשתי תבלח"ט לא אחזה מכחול בידה עד שנתה השבעים, והציורים שלה זוכים להערכה רבה בחוגים יודעי דבר. התערוכה הראשונה כבר נקבעה באחת הגלריות בניו־יורק לשלהי דקייטא.

שוב אני מודה לך על שעלה זכרוני לפניך לזכני במעשה חושב של אביך ז"ל, איש כליל השלמות וטוהר המידות, שסרב להשתמש בתגא, איצטלה שהיתה ראוייה לו מכל הבחינות. ———

במיטב הברכות לאריכות ימים ושנים טובות ובריאות, פעילות ופוריות כיד כשרונך הגדול הטובה עליך

בהוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 207]

ח׳ באלול תשכ״ו
24 באוגוסט 1966

לכבוד הוד מעלתו נשיא ישראל רבי שניאור זלמן שזר
רבי שזר היקר,

מלים אין בפי להודות לו בעד הכבוד הגדול שחלק לי, לקבוע לי זמן לראותו, וזאת רק שעות ספורות טרם צאתו לשדה התעופה, כשהיה דחוק בזמן לבצע את תכניתו, מבחינה דיפלומטית ומבחינה חברתית, בארצות הברית.

אני ידעתי זאת, שחלילה לי לגזול ממנו זמן יקר, בגלל זה העיזותי לשאול לראותו רק לרגע, אולם הוא בנדיבות לבו הקציב לי הרבה יותר זמן מאשר היהנתי לייחל.

מי יתן והייתי מחונן בכשרון להעלות על הכתב בעט סופר מהיר, איך פחד ורחב לבי כשראיתיו נכנס לחדר ההמתנה, בזרועות פתוחות, לקבל אותי. נרגש הייתי מעומק הלב מיחסו האדיב.

זה שש שנים, שמחמת מחלת רעייתי, נשלל מאתנו העונג לבקר את הארץ. אף על פי שביקרנו שם שבע פעמים, אהבתי את הארץ אהבה בלי מצרים. במיוחד כמהה נפשי עתה, בערוב יומי, לדרוך לפחות עוד פעם אחת על אדמת ישראל.

השם יודע אם אזכה לכך, והרגעים המעטים שנמצאתי במחיצתו, מחיצת נשיא מדינת ישראל, היו לי למשיבי נפש, כאילו נמצאתי לא אך בירושלים של מטה, אלא אף למעלה מזה.

אדוני זכה לכתר תורה ולכתר מלכות, וכתר שם טוב שלו עולה על גביהן, כי שמו הוא לברכה ולתהילה בפי כל. אבל הוא לא זכה מן ההפקר, אנשים מודדים לו במידה שהוא מודד להם. לבו הוא כפתחו של אולם, מלא על כל גדותיו אהבת הבריות ואהבת נפש לאחיו בני ישראל. הדרך שבה הוא מקבל את כל האדם, בידידות וחמימות כה רבה, מושך אליו את לבות האנשים, מכל המפלגות ומכל הזרמים, כבחבלי קסם. אנשים נוהרים אליו לא אך להתחמם כנגד אור תורתו וחריפותו, אלא גם מפני שבנוכחותו הם מרגישים מעין התעלות הנפש ; הוא מלבב ומלהיב אותם, הוא משרה את שאר־רוחו עליהם.

במיוחד בלטה אישיתו הנלבבת והנלהבת במשלחת רצון טוב לדרום־אמריקה ולארצות־הברית. הוא נחל והנחיל את עמו ואת ארצו כבוד מלכים. הוא הרים קרנה של מדינת ישראל בעיני ארבע הארצות והצליח באופן יוצא מן הכלל להדק את היחסים ביניהן ובין ישראל.

היהודים, וגם רבים מתושבי הארץ, נהרו בהמוניהם לקבל את פניו ופני רעייתו שהיא אישיות בולטת מכל הבחינות בזכות עצמה. רישומכם היה ניכר בכל מקום שהגעתם לשם.

נרגש מקבלת־הפנים שערכו לכם במונטבידאו, לבשה אותו רוח השירה ובשיר "עינים יהודיות" נתן ביטוי נאמן של היהדות שם. בעינו החדה ראה לא רק לעיניים, אלא גם ללבב.

ביקורו בארבע הארצות כנשיא המדינה מאורע היסטורי חשוב הוא בחיי המדינה הצעירה, וחוויה רבה היא בחיי יהודי אמריקה שבכבודו אנחנו מתיימרים.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[קסב]

שושן פורים תשכ"ז

27 במרץ 1967

מר שניאור זלמן אש היקר

תמהני, מי הוא הבליעל שאכל עלי קורצא לפני ש"ז אש, וש"ז אש שפיקח הוא, נתן אזניים קשובות להולך רכיל ונפל בפח שהנוכל טמן לו.

אחרת, אי אפשר להעלות על הדעת שזה קרוב לחצי שנה שאינני בקו הבריאות וגם היו ימים שהמצב היה רציני, ואתה לא טלפנת אפילו פעם אחת לשאול לשלומי.

אין זאת כי אם יש בלבך עלי.

מאידך גיסא, אם אין כאן לשון הרע, אלא אתה בעצמך, ללא עזרה מן החוץ, ראית בכוח דמיונך את צל ההרים כהרים, וללא הגד לי דבר, על מה ולמה נמלטת, ודרכך זה ישר בעיניך, יבושם לך.

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 26 וכן אגרת לו]

[קסג]

כ״ב באייר תשכ״ז

30 במאי 1967

ד״ר דב ירדן היקר,

הריני מאשר בתודה את קבלת מכתבך מיום 24 לחודש זה. לא שמעת ממני זה זמן רב, יען שלפני חצי שנה בערך נחליתי במחלת השפעת. עוד לא החלמתי משפעת, כשנדבק בי נגיף אחר שעוד לא הרפה ממני עד היום הזה. והתוצאות: חולשה בידיים וברגליים, במיוחד בידי הימנית, והכתיבה עולה לי בקשיים מרובים, לכן אנוס אני לקמץ בכתיבת מכתבים. ברוב המקרים, אנשים שהתכתבתי עמהם תמיד בעברית, הכתיבה נעשית עכשיו על ידי המזכירה שלי, באנגלית. את ה״דיואן״ של שמואל הנגיד קיבלתי בעתו.

המצב האיום בישראל אינו נותן לי מנוח לא ביום ולא בלילה. הלוואי שבשעה גורלית זו, גורלית למדינת ישראל וגורלית לעם ישראל כולו, לא נהיה מאוכזבים מוושינגטון.

זה כשבועיים שהם אומרים לישראל ״כתר לי זעיר״ וחופש השייט במפרץ אילת יסודר שוב. בינתיים מדינות ערב מתבצרות ומתאחדות לאגודה אחת לעשות כלה ח״ו במדינת ישראל, ואם בסופו של דבר ישראל תהיה נאלצת להתגונן לבדה, הימים שכבר חלפו ועברו יעלו לישראל בדמים, דמים תרתי משמע, אבידות בקרב, והון עצום לכלכל צבא מגויס העומד בלי תנועה.

בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

[קסד]

י״ח בתמוז תשכ״ז

26 ביולי 1967

פרופ׳ בן חיים היקר והנכבד,

מחמת מחלת אשתי איחרתי להשיב על מכתבך מיום כ״ז בסיון, ולהודות לך ולכל חברי האקדמיה ולנשיאה הדגול, בעד איחוליכם ליום הולדתי. גם אתם תתברכו בחיים ארוכים, שלווים ומאושרים.

שמחתי לשמוע שהכרזתם על פרסי תשכ״ח, תשכ״ט. נקוה שבין המחקרים שכבר הגיעו לידכם ושעתידים לבוא לפני תום המועד, תמצאו שניים שראויים לפרס בעד השנתיים שכבר עברו.

אני תקוה שהשלום לכולכם ולמשפחותיכם, שלא נעדר מכם איש.

הנצחון של צה"ל בכלל, וחיל האויר בפרט, בשדה המלחמה, הפתיע כל אחד, אם לא אותם עצמם, נצחון עם קטן נגד אויבים גדולים ועצומים, מצויידים חינם אין כסף, בנשק ותחמושת שאומדים בביליונים, על ידי ממשלת רוסיה, שהתנכלה יחד עם מדינות ערב, לעשות כלה ונחרצה במדינת ישראל העומדת על דרכה להשתלט במזרח התיכון.

הימים לפני פרוץ המלחמה היו ימים קשים למדינה הקטנה והצעירה. נאצר, שונאה בנפש של ישראל, ריכז חיל גדול ועצום על יד הגבול, ויחד עם סוריה וירדן כתרו את ישראל מכל עבריה והתאמרו להשמידה. בשעה גורלית לישראל, היא חזרה על פתחי שלוש המעצמות הגדולות שהיו ערבות לחופש השיט במפרץ אילת. צרפת נהפכה בין לילה מאוהב לאויב. השיחות עם אנגליה וארצות הברית שנמשכו ימים רבים ועלו לישראל בהפסד זמן יקר, חוץ מאהדה לא הביאו תוצאות. הפצרת אשכול לראש ברית המועצות לקדם את פני הרעה, נשארה מעל.

מבודדת ומאוכזבת מידידיה שבשעת מבחן עזבוה לנפשה, למדה המדינה הצעירה לקח, כי אם אין היא לה מי לה. היא גייסה את כל חילותיה להתגונן ולהשיב מלחמה שערה בכוחות עצמה.

במלחמת ששת הימים הביסה ישראל את אויביה שסבבוה לעשות שמות בה. נצחון מזהיר הוא שאין דוגמתו בקורות עם ישראל.

מי יתן, כי כשם שנלחמו בלב אחד ובדעה אחת בקרב, כן ייאבקו פה אחד למען השלום, ולא יתנו למפלגתיות ולאנוכיות, למי ומי, מי ראוי לכבוד ולתהילה בעד הנצחון יותר ממשנהו, מי ילך לפנינו בממשלה ובאו"ם, להסיח את הדעת מהבעיות העומדות ברומו של שלומה וקיומה של המדינה.

הנצחון בקרב עלה למדינה הקטנה באבידות קשות קורעות לב. צמרמורת אחזתני בקראי כי בבית אחד, אם ששכלה את שני בניה ובעלה בקרב, יושבת ליד מיטתו של בנה השלישי שנפצע קשה.

כולם באחדותם הביאו את הנצחון בקרב, וצו השעה עכשיו כבימי המלחמה, לאחד ולא לפלג, לאחד וללכד את כל הכוחות המומחים והמוכשרים מכל המפלגות ומכל הזרמים לעבוד שכם אחד, לדון בכובד ראש על המצב הרציני שנוצר מבחינת השלום ומבחינה כלכלית.

השלום עוד מאתנו והלאה. בינתיים בתקופת מעבר בין מלחמה ושלום, על המדינה להוציא הון עצום לכלכל צבא גדול מגוייס ועומד הכן לכל צרה שלא תבוא, וכל זאת בזמן שגם בלאו הכי, המדינה הענייה באוצרות טבעיים, תלוייה ועומדת במידה רבה על ייצור וייצוא, והמאזן המסחרי גם לפני המלחמה היה רחוק מלהיות מעודד. מספר המבוטלים לא ירד בהרבה, אם

כלשהו, וזאת למרות העובדה שמספר לא מבוטל מחיל המילואים טרם שוחררו. הבעיות חמורות ואינן ניתנות לפתרון על־נקלה, בפרט בבית מפולג.

כבר הארכתי ואני תקוה שתסלח לי על שהרהבתי להלאות אותך בדברים שכל בר־בי־רב בישראל בקי בהם יותר ממני. מודאג אני מהמצב שם ואמרתי "אדברה וירוח לי".

בכבוד רב

שמחה זאב זאלצמאן

[קסה]

ראש חודש אלול תשכ"ז

6 בספטמבר 1967

לכבוד ראש העיר ירושלים מר ת' קולק

מר קולק היקר,

נחת רוח היא, לקרוא בעיתונות איך אתה ואנשי משרד הבטחון חותרים בכל כוחותיכם לחדש את פני העיר העתיקה, ולהחזיר אליה את כבודה הראשון.

אכן בר מזל אתה, שבשנות כהונתך כראש העיר, שחרר צה"ל את העיר, ונתקיים המאמר: "עתידה ירושלים להתרחב" וכו'.

מאידך, נתמזל לירושלים הגדולה והמשוחררת שבראשה עומד בעל מרץ כמוך.

הסיכויים מזהירים עכשיו, להגדיל את בירת המדינה ולהאדירה, ובעת ובעונה אחת לשמור על עתיקות העיר שנתקדשה מדורי דורות, וחזקה עליך שתשכיל לצאת ידי שניהם.

ההמחאה המצורפת על סך של אלף דולר, תרומה היא מרעייתי וממני לקרן מיוחדת שיסדת למען העיר ירושלים.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 182]

[קסו]

11 בספטמבר 1967

ארי * היקר,

אחרי שיקול דעת, באתי לידי מסקנה, שאין דרך אחרת לפני, אלא לגלות את אזנך לדבר, שייתכן שיגרום לך עגמת נפש, אף על פי שלדידי אין כל שמץ של סיבה לכך. הדבר הוא, שהמכתב ששלחת לסאלי ** על ידי אייזנברג נפל לידי. מעשה שהיה כך היה, סאלי יצאה לפני חודשיים להתרפא באיסקיה בקרבת נפולי, ומשם לישראל. היא שבה הביתה רק לפני שבוע אחד. וכיון שאייזנברג לא ידע את שם משפחתה: "ספר" וגם לא את כתבתה, הוא שלח את המכתב ל"סאלי זאלצמאן" על הכתובת שלי בניו־יורק, ובהעדרה של סאלי מן העיר. המזכירה, ששגינו, אני וסאלי, מעסיקים אותה, הוציאה את מכתבך מן המעטפה, וכשראתה שהוא כתוב עברית, היא ללא כל היסוס העבירה אותו אלי.

עכשיו, ידידי הטוב והמיטיב, אַל דאגה, שוב אני נרגש מעומק הלב מאהבתך וממסירותך אלי. ברם, זכור אותו האיש לטוב וזלמן שניאור שמו, שעל ידו נתגלגלה לי הזכות, זכות שאין ערוך לה, לרכוש ידיד כה יקר כמוך.

ואשר למכתב שנועד לסאלי ***, במידה מסויימת לטב הוא שבא לידי וקראתיו, יען שהוא עורר אותי לבחון מחדש את הנימוקים נגד הוצאת החומר לאור בחיי. אחרי עיון בדבר נתברר לי שהסיבה העיקרית נגד פרסומו הוא, כי כשלעצמי, מעולם לא ייחסתי חשיבות מרובה אל החומר, ועד היום הזה, למרות עידוד מן החוץ, עודני מפקפק בדבר. ספרים מסופרים ידועים מונחים כאבן שאין לה הופכין, והנה גם אני בסופרים, מוסיף ספר שאינני רואה בו ערך רב מבחינה ספרותית.

מאידך גיסא, לא יכולתי לבטל הערכות חיוביות, ומי לנו גדול מזלמן שניאור ז"ל, שהרחיק לכת לפרסם ב"הדאר", על דעת עצמו, מכתב, עם הערה משלו, שכתבתי לנכדי בירושלים ביום 25 במרץ 1954.

דניאל פרסקי עליו השלום, בכל פעם ששוחחתי עמו טלפונית, או פנים אל פנים, הוא ממש הפציר בי לאסוף את כל המכתבים שלו ושל אחרים ולפרסמם. ויבדל לחיים ארוכים דב ירדן, שבשנות שהותו בארצות הברית, קרא את החומר, בחלקו הגדול, ועורר אותי להוציאו לאור. ואחרון אחרון בר־הכי כמוך, בקי בכל החומר כב"אשרי".

* ארי אבן־זהב.
** סלי פפר, בתו של זלצמן.
*** על תוכן המכתב ר' האגרת הבאה, לד"ר דב ירדן.

לכן, בין שתי הקצוות חשבתי שאפשר לצאת ידי שניהם, מעין ייתי ולא איחמינה. אולם אחרי קראי את מכתבך ראיתי שאי אפשר לאחוז את החבל בשני ראשיו.

כללו של דבר, נעניתי להצעתך, לגשת להוצאת החומר לאור ואין צורך להחפז ולקבוע שעה אחרונה להוצאתו.

לדעתי הצעד הראשון הוא לשתף את ד"ר ירדן בעבודה. הוא יעבור בהקפדה יתירה על החומר שהכנסת, לתקן שגיאות של ההעתק במכונה שמצאתי בכמה מקומות, ואולי גם לשם יתר בהירות וגם, כדי לא להעליב את מישהו, להוציא או להוסיף מלה פה ושם. כל זה לא ידרוש הרבה זמן. העיקר הוא שאחרי כן הוא יעבור בדייקנות על החומר שנמצא ב"גנזים" שמחמת סיבה זו או אחרת לא הכנסת. הלוא יתכן שבמרוצת הזמן נשתנו הדברים ומה שהיה אָסור אז, מותר עכשיו. במיוחד אולי אפשר יהיה להכניס עכשיו הרבה יותר מכתבים מרב־צעיר, משניאור ומאחרים, אם אף יהיה צורך להשמיט מהם דברים שיכולים לפגוע במישהו. חושבני שהקורא יהיה מעוניין יותר במכתבים של אנשי שם מאשר באגרות שלי.

לפני כמה ימים קראתי ב"מעריב" מאמר של הסופר אייזיק רמבה על יעקב קלאצקין שיש לי כמה ספקות בו. נזכרתי שימים ספורים לפני מותו קיבלתי מכתב כתוב בשמו על ידי אשתו או בנו באנגלית או בגרמנית. אין אצלי העתק ממנו. האוריגינל נמצא אצלך או ב"גנזים". חושבני שכדאי להוציאו ולתרגם אותו לעברית ולהכניסו, ואם לאו — אודך אם תחזירנו אלי.

במיטב הברכות לרחל היקרה ולך מרעייתי וממני לשנת תשכ"ח.

שמחה זאב

רציתי לשלוח העתק ממכתבי אליך לירדן, אולם אמרתי, מוטב שאשאל את פיך תחילה. חייב אני לו הסבר מה הניע אותי לשנות את דעתי בדבר הוצאת החומר.

הצעתי שהוא יעבור על כל האגרות והמכתבים שלא נכנסו ושנמצאים ב"גנזים", כי ידעתי שזה אינו עסק בשבילך, לא לפי כוחותיך הרופפים לטפל שוב בכל הנמצא בערימה.

[קסז]

כ״ו באלול תשכ״ז
1 באוקטובר 1967

ד״ר דב ירדן היקר

לוט בזה העתק ממכתבי לידידנו המשותף מר ארי אבן־זהב, ממנו תראה אך מעט מן המעט כמה הוא עמל וטרח בשבילי כל השנים, הידידות ביניבו התפתחה הודות לזלמן שניאור ז״ל שהעריץ אותו כסופר ומשורר בחסד עליון וגם כאיש מדות ורמה מוסרית גבוהה.

שניאור דיבר אלי במרירות רבה על הסופרים שהתעלמו לגמרי מיובלו החמשים של אבן־זהב. הוא תבע את עלבונו בלשון חריפה במאמר שפרסם אז ב״הדואר״.

קודם לכן ידעתי את אבן־זהב רק מקריאת הספר שלו ״בסוד עניי הכותל״ שזכה בשעתו לפרס. אולם אחרי ששמעתי עליו משניאור התכתבתי עמו וקשר אמיץ נוצר ביניבו שהתפתח במרוצת הזמן למסירות וחיבה הדדית.

ליתר הבנה אבאר לך במה העמוד הראשון במכתבי מדבר. לפני שנתיים בתי סאלי, שרה בעברית, נפגשה עם אבן־זהב ועם אשתו העדינה, בתל־אביב. הם נדברו ביניהם שטוב ורצוי היה להוציא את החומר לאור ליובל פ״ה שלי. בתי התרשמה מאוד משניהם וכששבה הביתה היא ספרה לי על השיחה שהתגלגלה ביניהם. אני עמדתי על שלי לדחות את ההוצאה לאור עד לאחר מאה ועשרים שלי.

אולם עכשיו, אחרי שכבר נכנסתי לפני שלושה חדשים בשנה פ״ה, שלח ארי מכתב סודי לבתי על שם ד״ר אייזנברג, בו הוא שואל מאתה לעבוד עמו בצוותא בהכנות לקראת הוצאת הספר לאור ליום הולדת ה־פ״ה שלי, בתנאי מפורש שאני גופי לא אדע דבר וחצי דבר על זה. הוא השוה הוצאת הספר ליום הולדת פ״ה לחגיגת ע״ה, יובל יובל לגזירה שוה, שכשם שהתנגדתי אז בכל תוקף לחגיגה בתוך קהל ועדה, ובדיעבד הנשף גרם לי שמחה לא מעטה, כן הפעם, זה אפשרי בהחלט לשמור בסוד עד הרגע האחרון, ולאחר מעשה לא אהיה מתחרט.

עד כאן פרשת מכתב סודי שבארח מקרי נפל לידי.

ומענין לענין באותו ענין במכתבי הבא.

בכתיבה וחתימה טובה

מוקירך

שמחה זאב זאלצמאן

ט״ז במרחשוון תשכ״ח
19 בנובמבר 1967

לידידי היקר והנעלה ד״ר משה דייוויס

שימחתני במכתבך מיום 3 דנא, הלא זה כל כך הרבה זמן שלא שמענו משלומכם.

הדיון בסימפוסיון שנערך על ידי ״ג׳רוסלם פוסט״ על העלייה מאלף ומעניין מאוד, אף על פי שלא הייתם תמימי דעות בכל דבר. כן, למשל, על השאלה אם מלחמת ששת ימים שמשה נקודת־מפנה בעמדת יהודי התפוצות לגבי העלייה. נואם אחד השיב בחיוב: הוא הבליט את הרעיון, שכמעט כל יהודי רואה ומכיר עכשיו, שעלייה אינה עוד חלומו של סבו, או מזמור שיר לעתיד לבוא, של בניו ובני בניו, אלא חובת עצמו. לדידיה הנוער, בני מאה ועשרים אלף יהודים שהגרו מאלג׳יר לצרפת, במיוחד הסטודנטים והאינ־טלקטואלים ביניהם, עלה יעלו, אופטימיות שלאו כל המשתתפים קבלו אותה.

כמו כן היו הדעות מפולגות, אם ההתעוררות מהמתרחש בישראל, בימים שלפני המלחמה ואחריה, היתה חזקה למדי ששמשה דחיפה לראשי הארגונים של התפוצות להעמיד את העלייה על סדר יומם, ואם לא — איך להשפיע עליהם להעמידה לדיון ולהזדהות עמה? נשמעה הצעה להקים משרד עלייה, אך זו לא נתקבלה על דעת הכל.

אולם בדבר אחד היו כולם תמימי דעים, והוא שהציונים כאן והממשלה שם החמיצו את השעה, והלוואי שלא נהיה עכשיו מהצועקים ואינם נענים.

כמעט ממחרת כינונה של המדינה יצאו הרצים דחופים לארצות־הברית לגבות כספים, ועלייה מאן דכר שמה. שליחי המדינה, ביניהם השרים עצמם וראשי המגבית והאגרות כאן, עוררו את הקהל השכם והערב לתרום ולרכוש אגרות, אבל עלייה הס מלהזכיר.

אין תימה איפוא שהתורמים השלימו עם המצב, שאפשר ליהודי להיות ציוני מסור בלב ונפש למדינה, ולהישאר במקום מגוריו.

לשבחו של מר בן־גוריון, אף על פי שאינני תמים־דעים עמו בכל הפרשיות, ייאמר, שהוא היה היחידי, אשר הזהיר כל השנים, כי עתידה וקיומה של המדינה תלויים בעליית יהודי המערב.

מובן שאין אני מזלזל, חלילה, בחשיבות המגבית והאגרות, ואיני מטיל ספק בהכרחיותה של התעמולה שנעשתה למענן. השאלה היא, אם מן ההכרח הוא להקריב את העלייה על מזבח ההתרמה, ואם אמנם אי־אפשר היה לצאת

ידי שתיהן, להבליט את חובת העלייה, ובעת ובעונה אחת לתבוע מיהודי המערב לממן את כל ההוצאות של קליטת פליטי השמד ויהודי עדות המזרח, שבאו בעירום ובחוסר כל, ושעד היום הזה, מוציאה המדינה הון תועפות להתערותם בארץ.

ומעניין לעניין באותו עניין. מתמיה הדבר, שלא נעשה כל מאמץ לרכוש ידידים ואוהדים בין הנוער היהודי באוניברסיטאות. למען המגבית והאגרות באים לכאן מזמן לזמן אנשים חשובים בעלי לשון, וזמן קצר אחרי מלחמת ששת הימים בא לכאן למען האגרות עזר ווייצמאן. נקל לשער את הרושם הכביר שאלוף חיל האוויר שחולל פלאות להכניע את האויב כמעט ביממה אחה, היה עושה על הסטודנטים בנוכחותו ובנאומו, אילו נעשו סידורים שיקבלו את פניו וישמעו תלמידי סיטי קולג .N.Y.U, שמספר היהודים בה מגיע לאלפים, אילו דיבר בפניהם לאו דווקא על העלייה, אלא היה מספר להם מה שניתן לגלות על המצב בישראל לפני המלחמה, בימי המלחמה ואחריה, איך הנוער הישראלי, וגם אנשים בשנות העמידה, חרפו נפשם למות במלחמת מגן והשיבו מלחמה שערה, וכי מספר לא מבוטל של צעירים מארצות אחרות, בני־ברית ושאינם בני־ברית באו ארצה והתנדבו לעבוד בעיר ובקיבוצים, כדי למלא את מקום האנשים שגוייסו לצבא.

עובדה היא, שידיעות הנוער היהודי כאן על מדינת ישראל הן קלושות מאוד. אין הנוער משתתף במשתאות ובבנקטים ובסתם אסיפות למען המגבית והאגרות, שבהם משמיעים נאומים על המצב בישראל; הנוער שואב את ידיעותיו מן העתונות האנגלית, אם בכלל הוא קורא עתונים.

אחרי ככלות הכל, הנוער הוא העולה הפוטנציאלי. אם הוא יעלה, האבות יגררו אחריו, ואם לא יעלה, אין לצפות שהאבות יביאו את בניהם לעלות, ואם עלה יעלו, כבר למדנו מן הנסיון שלא יארכו הימים ושוב ישובו.

בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

אגרות ליונה*

[קסט]

8 במאי 1945

יונתי היקרה,

מפעם לפעם אני רואה מכתב ממך או מאביך, שנכתב אל אחיותי, חנה ומרים. כך קראתי את מכתבך לחנה מיום 19.3. ותמה אני על שלא מצאת לנכון לכתוב גם אלי לפרקים. אמנם גם אני לא כתבתי, אולם עליך לדעת שמטופל אני בבנים ובבני בנים ולכן מוטרד אני תמיד בדאגות שונות. בקיץ שעבר נחליתי ואחרי ניתוח שכבתי בבית־החולים כמה שבועות. אחר כן באה מחלת בתי. מחלתה נמשכה עתה כמעט כשנה ועדיין לא שבה לאיתנה. חוץ מזה עסוק אני תמיד במסחר ובצרכי ציבור. וסוף סוף לא צעיר אני ובעל־מרץ כמוך. איך שהוא, כתבי לי משלומך ומשלום אביך. כן כתבי לי מעבודתך, אם עוד לומדת את בבית־הספר, ביום או בערב, או אם כבר גמרת איזה בית ספר תיכון. אגב אורחא, מה גילך? בטוח אני שתסלחי לי על השאלה הזאת. הלא רק בחורות שכבר עברו את פרקן באות במבוכה כשהן נשאלות על גילן. בכלל, כתבי לי באריכות על כל דבר. אני שואל זאת ממך, אף על פי שיודע אני ומרגיש את מרת נפשך, אחרי האבידה הגדולה שאבדת, ולבי עליך מפני שיודע אני ומכיר, שאין אם מתה אלא לבתה. אולם הטרם תדעי, בתי, שאת הנעשה אין להשיב? אנחנו נלך אליה, אבל היא לא תשוב אלינו עוד. חובתך להתחזק ולהתאמץ, להסיר את העצבות מלבך. בטוח אני שזה גם רצון אמך. נקל לשאול, אבל קשה להוציא אל הפועל, תאמרי בוודאי. אני יודע כי דבר קשה הוא, אבל זהו סדר העולם. גזירה היא על החי לחיות, ובפרט על צעירות כמוך החובה לחיות ולהתענג על החיים ככל האפשר.

חיי בשלום, דרשי בשלום אביך

דודך זאב

כל ב״ב דורשים בשלומכם.

* בת אחותו הצעירה של רש״ז זלצמן בישראל.

[קע]

15 באוגוסט 1945

יונתי היקרה,

תודה רבה לך בעד מכתבך. להגיד שמכתבך עשה עלי רושם גדול, תהיה מלה דלה וחלושה לעומת מה שהרגשתי. האמת היא, שמכתבך חדר ונגע עד לבי. שמחה ותוגה שמשו בו בערבוביה, ודמעות זלגו מעיני בקראי אותו. כליותי יסרוני על שהחשיתי כל העת ולא כתבתי לך. האשמתי את עצמי ברשלנות ובאדישות, למרות כל נימוקי ההתנצלות, שעליהם דיברתי במכתבי הקודם. מכתבך העיר בי, העיר מתהום הנשיה, זכרונות שהיו נרדמים בנבכי לבי. כמו חי עברו לפני הימים בעיירה הקטנה בתוך ביתנו. אחותי הצעירה, שהיתה חביבה עלי תמיד מאד מאד, אף על פי שלא תמיד הייתי בדעה אחת עמה בכל דבר, ראיתיה בך, מתוך מכתבך, בכל חכמתה והדרה, ואז הרגשתי, שקרובה את, בתה, לי, קרובה מאד. אולם מה בצע בכל זאת, מה בצע לדבר עתה על דבר שלדאבוננו הרב כבר חמק ועבר? הדברים לא ישיבו אותה לנו עוד.

שמחתי מאד לשמוע על נישואיך. ההמחאה ששלחתי היום על סך שלוש מאות דולר — תשורה לך מרעייתי וממני, יחד עם ברכתנו הלבבית, ברכת מזל טוב לך, לאביך ולאהובך. מאחלים אנחנו לכם חיים ארוכים של אהבה וריעות, אושר וכבוד.

שמעתי שבוחרת את בלבנים ובצרכי בית יותר מבכסף. אולם, חוץ מתשלומי מכס, הכל עתה מטיב גרוע — ולמעלה מכל מחיר, משהו מאיכות טובה אי־אפשר להשיג בכל מחיר. לדעתי מוטב לחכות עד כלות המלחמה, שכבר הגיעה לקצה, ואז הכל יהיה בנמצא פה ובארץ.

אנא כתבי לי על החתונה, ביחוד על בחירך. מי ומי הוא, אם יליד ארץ ישראל הוא ובאם לאו, מתי בא שמה ומאיזה ארץ. מה מלאכתו, מקצועו, סוחר או פקיד, ובכלל מה התכנית לעתיד.

שלום וברכה לאביך.

שלך

שמחה זאב זאלצמאן

[קעא]

8 בנובמבר 1946

יונתי היקרה,

תודה רבה לך בעד מכתבך, תמונתך וברכתך. גם את וכל הנלווים אליך ברוכים תהיו. נקווה לימים טובים מאלו. נקווה שהאדמה, שבנינו ובנותינו הרטיבו בדמם, תקיא מקרבה את הצבועים, העושים מעשי היטלר ודורשים שכר כגואל ומשיח.

שמחתי מאד על התמונה. כשראיתיך בפעם האחרונה היית ילדה בת חמש או שש. בכל זאת הכרתי את פניך היפות, עם עיניך השחורות. פני אברהם בחירך פנים מאירות ושמחות. אור פניו מעיד בו, שקשה הוא לכעס ונוח לרצות. מי יתן ותהיו מאושרים כל ימי חייכם.

בעד מכתבך היי ברוכה. אבטיחך שהקשר בינינו לעולם לא יינתק. אף על פי שלא כתבתי לך, זכור זכרתיך, וגם דיברתי עליך עם אחיותי ובני ביתי. אכן עסוק אני בעניינים שונים, אבל חלילה לך להאמין, שהעסקים חשובים לי יותר מכתיבת מכתבים אליך. הסיבה הנכונה היא, שהעסקים דחופים ותובעים את פתרונם, בכל עת ובכל שעה. אגב אורחא, סבבוני מחלות שונות, בביתי ובבית בני ובתי. כעת, הדודה נמצאת בבית־החולים. לפני שבועיים היה לה ניתוח. אני מקווה שבעוד כמה ימים תשוב הביתה. ולכן שתיקתי כשתיקתך גם היא באה מחוסר זמן.

ועתה, יקירתי, הרשיני לשאול ממך דבר ואהיה אסיר תודה לך, אם תמלאי את שאלתי. שאלתי ובקשתי שתבטיחי לי, שאם יקרה באיזה זמן מן הזמנים שיהיה דרוש לך דבר, שתפני אלי כמו שפנית אל אמך בעודה בחיים, והיה זה שכרי. אנא, עניני על מכתבי ואמרי לי שתמלאי את בקשתי. ועתה חיי בשלום עם בעלך.

שלך שמחה זאב זאלצמאן

שלום וברכה לאביך

[קעב]

27 בספטמבר 1948

יונתי היקרה,

מה שלומך ושלום בתך, בעלך ואביך? תמהני, שלא שמעתי ממך זה זמן רב. אני כתבתי לך באריכות לפני כמה חדשים ולא עניתיני. בקשתיך לכתוב לי על שלום בעלך ——— כן בקשתיך לכתוב לי על המצב בארץ. אף על

פי שאני קורא את ה"דבר", שאני מנוי עליו, וכן אני שומע מפעם לפעם מידידים אחדים ואף נפגשתי עם כמה מהם שבאו הנה, בכל זאת אני שואף לדעת את תגובתכם על כל הנעשה בארץ לעיניכם.

פה, ברחוב היהודים, שמחה ותוגה משמשים בערבוביה. שמחים, שמדינת ישראל קמה אחרי אלפיים שנה לתחיה ונעשתה לעובדה חיה וקיימת. מצד שני ברור, שמלכות אנגליה הרשעה עם משרד החוץ בוושינגטון, המתנכלים יחד עם אילי הנפט לרעתנו, יעמדו לשטן על דרכנו.

בחיינו אנו הכל כנהוג. מזדקנים קצת וחולים קצת. ואפילו בנינו ובתנו כבר באים בימים. ——— אני והדודה קווינו לבקר את ארץ־ישראל בקיץ שעבר, אבל מפני מחלתה ומפני המאורעות בארץ נאלצנו לדחות את הדבר ועתה אנחנו מצפים לאביב הבא.

באהבה

שמחה זאב

[קעג]

10 באוגוסט 1949

יונתי היקרה,

אלפי תודות לך בעד מכתבך הנעים. האמיני לי, שהדודה ואני עוד לא שכחנו אף לרגע את השעות הנעימות שבילינו בחברתכם. אני נתקשרתי אליך עוד טרם פגשתיך. מתוך מכתביך הכרתי, שכל המעלות הטובות שקננו באמך זכרונה לברכה נמצאות בך. כשראיתיך ודיברתי עמך פנים אל פנים היה נדמה לי שאחותי חיה, חיה בך ובבתך הנחמדה.

בזה הרגע קיבלתי מברק מאחי נתן שהגיע לתל־אביב בשלום. שמחתי מאד על זה, מפני שהאווירון שהוא טס בו אינו מן המובחרים ובכליון עיניים חיכיתי לשמוע שהכל בסדר. אגב, רצוני לבקשכם, שלא תתנו לו להתרוצץ יומם ולילה. אף על פי שמצב בריאותו לא רע, דרוש לו להיות נזהר מאד, ביחוד עתה מפני השרב והחום.

כפי שאחי נתן אל נכון הגיד לך, כבר קניתי בשבילך מקרר ——— וסטינגהויז, מהמצויינים בשוק. ———

בשלום וברכה לאבא ולאברהם ולנתן ובאהבה מהדודה וממני אליך ולשרה'לה,

זאב

[קעד]

8 באוקטובר 1957

יונה ואברהם היקרים,

רעדה אחזתני בקראי את מכתבכם על הילקח מאתכם אביכם, שאהבתו אתכם לא ידעה כל גבול. מותו של אדם יקר זה אבידה היא לכולנו, אבידה שאינה חוזרת.

לבי עליך, יונתי היקרה. התייתמת מאמך שמתה עליך בדמי־ימיה ועכשיו מאביך שגם ימיו היו מעטים ורעים מאוד מאוד, ביחוד אחרי שנתאלמן מאשת־נעוריו שנפשו היתה קשורה בנפשה. האסון המר דיכא אותו ולא היה יכול להחזיק עוד מעמד בחיים.

מה אומר לך, יקירתי? לא אנסה לנחמך, יען יודע אני שרק לשווא אשחית את דברי. ביום ראשון שעבר חלפה שנה למות אחי נתן שעד היום הזה אני מתאבל עליו, והנה שבר על שבר.

כשהדודה שמעה את הבשורה המרה בכתה כל הערב. הלוא למרות ההבדל בינינו ובינו בכמה שנים אנחנו גדלנו יחד. אבל מה בצע להאריך ולהוסיף יגון על מכאובך!

שלכם, שמחה זאב

[קעה]

3 באפריל 1958

יונתי היקרה,

מכתבך מ־19 במרץ קיבלתי. מובן שתכנו לא הסב לי עונג מרובה, אבל שמחתי על ההזדמנות שניתנה לך לשפוך את לבך.

אומרים שצרות אחרונות משכחות את הראשונות. מסופקני אם כן הוא. מכתבך עורר בי רעיונות מדאיגים ועמוסי צער. כמו חי עמד לפני הגורל המר של רוב בני משפחתנו.

אחותי צפורה, ששנים אחרי נישואיה נשארה אלמנה חיה, נשרפה עם בתה חוה ועם אחותי ביילה בכבשני האש. מזלה המר של אחותי חנה, בנה טוניה נפל חלל בשדה מלחמת האזרחים בספרד. בתה ביילה, בנה שמעון, אשתו, בניו ובנותיו נשרפו בתאי הגזים. בנה יעקב, האחד שנשאר לפליטה, לקוי במחלות משונות. אחרי ניתוח בגרון איבד כמעט את כוח הדיבור. ממחלת השתן נתעוור באחת מעיניו. למלא את הסאה נדבקה בו מחלת קיבה אנושה.

כבר עשו לו שלושה ניתוחים. ויש לברך על כל יום ויום שהוא עודנו בחיים.
אבל החיים דורשים את שלהם, במיוחד מצעירה כמוך. עליך להשכיח את עצבונך, ליהנות מן החיים. תודה לאל, שהאורות בחייך מרובים על הצללים. אברהם איש יקר, איש מוסר וטוהר, פיו ולבו שווים, הבנות יפות ונחמדות, וחובה מוטלת עליך להשתחרר מהכבלים המעיקים עליך.
אודך אם תואילי לקנות מה שתקני בעד הבנות תמורת ההמחאה המצורפת.
באיחולים לבביים מהדודה וממני לחג שמח

שמחה זאב זאלצמאן

2. עם ספרים

[ח]

י״ד במרחשוון תשי״א
25 באוקטובר 1950

לכבוד מר שמעון מילנר,

הנני מאשר בתודה את קבלת ספרו על אורי לסר, שהואיל בטובו לשלוח לי. דפדפתי בו רק כרגע ולא יכולתי עוד להוציאו מידי עד שקראתיו כולו בהתעניינות מתמדת.

אמנות היא אחת הברכות הרבות שאלוהים לא ברכני ולא חנני בהן. כשאני מסתכל בפסל או בציור, אני רואה בלבי יותר משאני רואה בעיני. זכורני שפעם, באחד מביקורי בברלין לפני מלחמת־העולם השניה, הציעו לפני לקנות ציור בשם ״משה״, מעשה ידיו של צייר מפורסם. כשהבטתי בתמונה ראיתי שהעיקר היה חסר מן הספר. לא הכרתי בה את ״משה — איש האלוהים״, אפילו אם ננית, שמשה לא היה ולא נברא או שהיה מצרי או מדייני, כדעת פרויד בספרו ״משה והאחדות״. אגב, אף על פי שלא בר הכי אני לבוא בבקורת על פרויד, דעתי היא כי הספר הזה איננו מן המעולים שביצירותיו. אולם נחזור לענייננו. קוויתי שהציור הנזכר יעורר בלבי את יראת־הכבוד, שהרגשתי כאשר עמדתי לפני הפסל ״משה״, יציר מיכאל אנג׳לו, למרות הקרנים שלו. אבל לא מנה ולא מקצתה. לו הגידו לי, שהתמונה היא של איזה כוהן קתולי או פרוטסטנטי לא הייתי חולק על כך.

אבל כשהתבוננתי בציורים של לסר אורי הרגשתי בו וביצירותיו את היהודי, האמן בחסד עליון. ראיתי את ירמיהו, בין כמקונן ובין כרב את אלוהיו ודובר משפטים אתו: ״מדוע דרך רשעים צלחה?״ ואת ירושלים בחורבנה עם המתאבלים עליה, את משה אדון הנביאים, המחוקק הגדול עם שני לוחות הברית בידו, המביט בעיניו החודרות ושומע קול ענות במחנה, את היהודי העטוף בטליתו עם פניו החוורים, המפיקים צער ויגון על גלות השכינה, וכן הלאה.

בשלום וברכה

ש.ז. זאלצמאן

[ג]

12 באוגוסט 1956

מר יעקב כהן היקר והנכבד,

— — — כרך שנים עשר של כתביו, שכבודו הואיל לכבדני בו, הגיע לביתי לפני כמה ימים.

אמש הוצאתי את הספר לעלעל בו קצת, אבל לא יכולתי להוציאו מידי, הפכתי בו והפכתי בו מתוך עונג רב, ומקרב לב אני מודה לו על התשורה היפה.

טולסטוי בשנים האחרונות לחייו פרסם מסה בשם Что такое искусство "אמנות מה היא", שבשעתה עשתה רושם גדול בחוגים ספרותיים ואמנותיים (אגב, תמהני אם היא מתורגמת לעברית).

במסה הזאת מגולל טולסטוי לפנינו שיטה חדשה, שחוללה מהפכה בדעות שנקטו בהן יוצרים ובונים, חכמים ומבקרים מדור דור.

לפי השיטה הזאת, אמת־המידה בה מודדים כל יצירה ספרותית ואמנותית היא: אם ספר זה, ציור זה, פסל זה, טוב ויפה ומקובל על הקהל הרחב, מעשה ידי אמן הוא; אך אם מובן ומקובל הוא רק על יחידי סגולה, כלומר על האינטלקטואלים בלבד ולא על פשוטי־העם, לאו אמנות הראוייה לשמה היא.

אמנות, אומר טולסטוי, הורתה ולידתה בעם, מן העם ואל העם. טולסטוי מביא ראייה לדבריו מן התורה, מן הנביאים ומן הכתובים, ואם אין זכרוני מטעה אותי גם מספרי טשארלס דיקנס. ספר הספרים מושך לב כל אדם, כקטן כגדול, בני־תרבות כבני־ההמון.

על יסוד זה מוריד טולסטוי מראש הפסגה ספרים, ציורים, פסלים מגדולי הקלסיקנים, משפיל ערכן של יצירות ספרותיות ואמנותיות שהיו עומדות ברומו של עולם, בכללן גם ספריו הוא.

יפסקו המוכשרים לחטט בהחלטתו של טולסטוי ולבדקה מה שיפסקו, כשלעצמי הבאתי כל זה רק בכדי להראות ששירת כבודו, אליבא דכולי עלמא, אמנות טהורה ונאמנה היא, מובנת ומושכת לבם של בעלי שיעור־קומה וגם לב אנשים כמוני.

האמת ניתנה להאמר, שהרבה הרבה שירים, במיוחד מהמשוררים הצעירים, נראים בעיני כדברי הספר החתום, אבל שירי כבודו בתוכנם ובסגנונם נוגעים עד לבי.

קראתי, שניתי ושילשתי השירים: מה עשית לי אלוהים, השיר לאבות שכול, קולות מן הסער, שיר מזמור לאם צעירה, פרחים על קבר, ארבע כוסות, על כפות המאזנים, מזמור שלישי ורביעי.

בכלל אני מוצא בשירתו אותן ההרגשות, אותם הצער והסבל שמעיקים עלי, אבל אלוהים לא חנני בכשרון להביע אותם כראוי.

בהוקרה רבה

שמחה זאב זאלצמאן

———

[וראה מכתב 123]

[ג]

[ראה מכתב 1]

8 בפברואר 1957

מר ארי אבן־זהב היקר והנכבד,

קבל נא את תודתי מקרב לב על ספרך: "את ירושלים" שהואלת לכבדני בו. הספר הגיע לביתי כשהייתי נעדר מן העיר, ומשם העבירוהו לכאן, ולא הגיע לידי עד הבוקר.

הוצאתי את הספר מתוך המעטפה לעלעל בו קצת, אבל לא יכולתי להוציאו מידי. מוקסם הייתי מהיופי של השירים הנפלאים ומעושר הלשון והסגנון. הספר הוא באמת מלאכת־מחשבת, מעשי ידי אמן בחסד עליון, כולם אומרים כבוד ל"משורר ירושלים".

קראתי, שניתי ושילשתי את השירים הנוגעים עד לב. גלי זכרונות היו מפכים בי בקראי אותם. כמו חי עמד לפני היום "בדרוך רגלי בראשונה" ברטט של קדושה על אדמת ירושלים, כשהייתי משוטט בחוצותיה ברגש של יראת־כבוד.

מה שמכאיב הוא ש"בדורות כף רגל ישראל לא עברה" בחוצות ירושלים, הארץ היתה שממה, ועכשיו כש"בניה בלשד נפשם מרוים ערבה, באור לבם מיבשים ביצה" שונאינו מקטנם ועד גדולם מתנכלים לגזול מאתנו את האדמה שבנינו ובנותינו הרטיבוהו בדמם. הלב מתכווץ לשמע דבריהם של הצבועים באו"ם, המאיימים בהטלת סנקציות כלכליות על ישראל העלולות לגרום למדינה נזק איום. איפה ואיפה: איפה אחת להם ואיפה אחרת לעם ישראל.

———

מספרי הפרוזה שלך קראתי "בסוד עניי הכותל" ו"שיילוק".

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[ד]

ער"ה תשי"ח

25 בספטמבר 1957

מר יעקב כהן היקר והנכבד,

בהתרגשות ובתודה עמוקה אני מאשר קבלת השיר "מה טוב להלך" שהואלת בטובך לכבדני בו.

מוקסם הייתי מכוחו של השיר בעל שלושת הבתים להלהיב ולקחת שבי את לב הקורא, לעורר את הרגשות הטמירים בלב לארץ אבות המתחדשת.

כן אני מודה לך בשם רעייתי ובשמי אני על ברכותיך לשנה החדשה. גם אתה וכל הנלווים אליך ברוכים תהיו.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[ה]

25 בספטמבר 1957

ד"ר מרדכי קפלן היקר,

רצוף צילום השיר "מה טוב להלך" ממשורר האומה יעקב כהן.

ככל מה שאני מרבה לקרותו, כן להט ההתלהבות שלי עולה מעלה מעלה. מוקסם אני מכוחו של השיר בן שלושת הבתים להלהיב ולקחת שבי את לב הקורא, לעורר את הרגשות הטמירים שבלב לארץ־אבות.

בנוגע לשירי ש. שלום אני מניח שהאיש ששוחחת עמו התכוון לדיאלוג בין ר' מאיר ואלישע בן אבויה שתמצא בפואימה "שבת העולם" דף תנ"ד.

בברכת שנה טובה וחיים טובים

מוקירך שמחה זאב זאלצמאן

[ו]

[ראה מכתב 227]

15 בדצמבר 1957

מר זלמן שניאור היקר,

— — —

את השיר "מדברי הכהן מענתות" קראתי פעמים הרבה, וככל מה שהוספתי לקרותו הכרתי בו לא את הכהן מענתות, אלא את המשורר בכבודו ובעצמו.

את המשורר "ישר קומה, חד עין, אשר כל הבועט בו עקבו ירטש, אך כל מוצא דבקיו שכרו עמו. למצליחי השעה לא התיר נעל וקטרת לא הקטיר לאלילי הקהל. על זדון נערים־מושלים הוא קורא בגרון, ועל מוצצי חצץ ומשקרים: ענבים ועל מעלי הגרה ואומרים: זה חדש!"

יקירי, בכל השנים שיש לי הכבוד להכיר אותך באופן אישי לא אמרתי לך אף מקצת שבחך בפניך, מפני שני דברים: ראשית, מפני שבעיני אני, אם לא בעיני העולם כולו, הגעת ביצירותיך לשיא שאתה עומד למעלה מכל תהילות ותשבחות, שנית, אין זה מן הטעם הטוב להשמיע באזני גדול דברי שבח והודיה שיכולים להשתמע לשתי פנים.

אבל הפעם כמעט נכשלתי כשקראתי את השיר הנ"ל. נרגש הייתי מעומק הלב, מוקסם הייתי מכוחך להרעיש לבבות, להלהיב ולקחת שבי את לב הקורא.

לו עניתיך באותה שעה על מכתבך, מסופקני, אם יכולתי אז לשלוט ברוחי מלגמור עליך את כל ההלל.

בידידות ובהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[ז]

30 בדצבבר 1957

מר אהרן צייטלין היקר והנכבד,

כאחד הקוראים העברים רכשתי לי את הספר שלך "בין האש והישע". אגב, הספר אזל לפני זמן מה מן השוק והגיע לידי רק בשבוע שעבר, בשעה שהייתי עומד לצאת את הבית. הוצאתי את הספר מן המעטפה לעלעל בו קצת, אבל לא יכולתי להוציאו מידי. הספר ריתק אותי אל מקומי כל הבוקר. כשחזרתי לפנות ערב מהמשרד הביתה, קראתי בו שוב עד שעה מאוחרת בלילה. מוקסם הייתי מכוחו להרעיש לבבות, להלהיב ולקחת שבי את לב הקורא. נרגש הייתי מעומק הלב. קריאתו הטרידה את מנוחתי גם אחרי שכבר גמרתי לקרותו.

הספר הוא באמת מלאכת מחשבת, מעשה ידי אמן בחסד עליון. עושר הלשון ו"סגנון של הר גועש" מתנת שמים הם.

מכיוון שזר אני לך, אני תקווה שלא תהיינה לך אשליות ביחס אלי. אני לא באתי בשורות אלה למתוח בקורת על הספר. אין זה ממקצועי. לא מבקר אני ולא מחבר, קורא עברי אני, זה הכל. עוד דבר. בדרך כלל יכולני לומר, שכל

ימי הייתי נזהר מלהגיד שבחם של גדולי הסופרים בפניהם, בין אלה שיש לי הכבוד להכיר אותם באופן אישי ובין אלה שזר אני להם מתמול שלשום. לא עשיתי זאת מפני שני דברים: ראשית, מפני שבעיני אני הם עומדים ביצירותיהם למעלה מכל תהילה ושבח. שנית, אין זה מן הטעם הטוב, ובמיוחד לא לפי רוחי, להשמיע באזני גדול דברי שבח והודאה שיכולים להשתמע לשתי פנים. אולם לעתים רחוקות איני יכול לשלוט ברוחי, מוכרח אני לפעמים לסטות קצת מן הקו שקבעתי לעצמי ולתת פורקן למתרחש בלבי.

וכן הדבר בנידון דנן. לא להכניס ראשי בין הרים גבוהים באתי, אלא כקורא עברי "מכל השנה" רציתי להביע רק מקצת מן המקצת מן הרושם העז שספרך עשה עלי.

בטרם אחתום אשאלך להרשות לי לחתום על עשרים וחמשה אכסמפלרים תמורת ההמחאה על מאה דולר המצורפת כאן. אסיר תודה אהיה לך, אם תואיל להפיצם כעולה על רוחך בין אנשים פרטיים או מוסדות חינוך ותרבות, כאן או בישראל.

אני אראה לי למקור שמחה לתת הזדמנות לקוראים אחדים שאין ידם משגת, לרכוש להם את הספר שכולו אומר כבוד לשירה העברית.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

אגב, אני קורא את המאמרים שלך המופיעים ב"טאג". המאמר על אביך ז"ל נגע עד לבי. הספר "בין האש והישע" הוא מצבה חיה מן "ברא שמזכה אבא".

[וראה מכתב 179]

[ח]

11 במרץ 1958

ד"ר שמעון פדרבוש היקר,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר "בנתיבות התלמוד" שהואלת לכבדני בו.

כבר קראתי הרבה ממנו, להנאתי המרובה. מעניין ומאלף לקרוא את הראיות החותכות, כי "חקירת ההלכה לאור השיטה המדעית לא רק שאינה מתנגדת למסורת חכמי ישראל הקדמונים, אלא שבעלי התלמוד גופם עסקו בה".

איחרתי לאשר קבלת הספר בגלל העדרי מן העיר, ועמך הסליחה.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[ט]

28 בנובמבר 1958

גברת בבלי הכבודה,

צדקת, יקירתי, לא יכולת לתת לי מתנה יותר טובה מ"אדרת השנים". חן חן.

הספר הגיע לידי בבוקר כשעמדתי לצאת מן הבית אל המשרד. הוצאתי את הספר מן המעטפה רק לרפרף עליו, אבל לא יכלתי להוציאו מידי. הפכתי והפכתי בו מתוך עונג רב.

על כמה מהשירים חזרתי פעמיים ושלוש, ביניהם: על הגבול, זאת תפלתי, בליל יום הכיפורים, על הים, מול המפרץ, ראיתי דמות יהודי.

גם פסטרנק בספרו "ד"ר ז'יווגו" ראה דמות יהודי, והוא, פסטרנק, מגדולי המספרים והמשוררים, שהפגין אומץ לב לצאת בבקרתו המצליפה נגד חרושטשוב וכל כת דיליה, בשאלת היהדות והיהודים אפקו צר ומגבל. הוא, היהודי, מביט בשאט נפש על היהודי הזקן שקוזקים מתעללים בו. הוא מתרשם מהנצרות ומזלזל ביהדות, מתייחס בקלות ראש אל היהודים המעונים, הנרדפים על צוואר, שואל על מה ולמה הם שופכים את דמם כל השנים ואינם מזדהים עם תורת ישו להגמל אחת ולתמיד מחרון אף העולם.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתבים 30, 31]

[י]

7 בדצמבר 1958

פרופ' שלום שפיגל היקר והנכבד,

הריני מאשר באיחור זמן את קבלת הספר "עמוס לעומת אמציה" בגלל העדרי זמן מה מן העיר.

כשהוצאתיו מן המעטפה והצצתי בו נוכחתי שאין הוא מן הספרים שאפשר לעבור עליהם ברפרוף, כי זהו ספר טעון עיון. הפכתי והפכתי בו מתוך עונג רב.

העלית מנבכי העבר את הפולמוס בין עמוס ואמציה, ניתחת את עצומותיהם בטוב טעם ודעת, מילאת את החסר בטענותיו של אמציה וסיעתו באמנות רבה, ביררת השקפותיהם של שני בעלי הדין, הארת את הדרך לפני הקורא, ביחוד לפני מי שאינו מצוי אצל ספרותנו, לראות מתוך אספקלריה מאירה את נקודת השקפתו של הנביא מתקוע, שהציר שעליו סובבים חיי החברה הוא

הצדק והיושר, שהצדק הוא ראש וראשון לכל דבר, תכלית התכליות ויסוד היסודות, וכשם שאנך מראה עקימה כל שהיא בחומה, כן הצדק הוא אבן־בוחן, בה נבחנים, מן היושב על מדין, אם שפט בצדק את עמיתו, עד הנושא ונותן באבני צדק ומאזני צדק, או באבן ואבן ומאזני־מרמה.

הצדק הוא קריטריון לכל הדברים שבין אדם לחברו ואף להללו שבין אדם למקום. "שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה'". הדרך היחידה לבקש ה', שצדק ומשפט מכון כסאו, הוא להיות לכל לראש יודע צדק, "יודעי צדק עם תורתי בלבם", כמו שאמרת שם: "לוּ אותי עזבו ואת תורתי שמרו".

הצדק הוא השלמויות כולן, כולן מסורות ומשועבדות לצדק ואין הצדק מסור להן. כבר הארכתי הרבה יותר משהיה בדעתי, ועמך הסליחה. הנושא שעליו אתה דן בספרך הקסים אותי ולא יכולתי לעצור ברוחי מלהביע קצת מההרגשות שנעורו בלבי.

מעריצך

שמחה זאב זאלצמאן

[יח]

7 באוקטובר 1959

ד"ר משה דייוויס היקר,

———

ברצוני להודות לך על התשורה היפה, הספר "היום הרת עולם", שהואלת לכבדני בו. הוא, הן בסגנון, הן בעושר לשון כמו בציור, מעשה ידי אמן בחסד עליון. מוקסם הייתי מכוחו של ספר זה, מעט הכמות ורב האיכות, להלהיב ולקחת שבי את לב הקורא. לעורר את הרגשות הטמירים בלב, כולו אומר כבוד לך, לכוחות עליונים הפורצים ועולים כמעיין המתגבר. קראתיו וחזרתי וקראתיו. לו נתתי פורקן אז למתרחש בלב, הייתי גומר עליך את ההלל. אבל אין זה בטוב טעם ולא לפי רוחי להפליג בשבחו של איש בפניו. אם הרשיתי לעצמי עכשיו לסטות קצת מן הקו, הלא זה מפני שאתה עומד לצאת מאתנו בעוד כמה ימים לשנתיים. אמנם אין זה זמן רב בחיי איש בשנות העמידה, אבל בגיל שלי, אם לא אגיד מקצת שבחך בפניך עכשיו, אימתי?

———

מוקירך

שמחה זאב זאלצמאן

[כ]

28 במאי 1960

מר ארי אבן־זהב היקר,

השבוע גרמת לי עונג משנה. בשני בשבת קיבלתי את "שיילוק" במהדורתו החדשה ואחרי יום או יומיים קיבלתי את מכתבך היקר מיום 19 במאי. את המכתב קראתי מתוך הקפדה יתרה בשיטין ובין השיטין. דומני שהבינותי היטב את כל האמור וגם את החסר בו. המכתב בא כראיה נוספת, אם לראיה אנו צריכים, כמה אתה מחמיר עם עצמך ומקל על אחרים. אגב, על כל זה ועל ה"עצמאות" שמעתי הרבה מפי שניאור ז"ל.

רצוני לקיים מבוקשך, אך הרשני רק לשאלך: איפה קובעים אנחנו את התחום האחרון? כן, למשל, אתה הענקת ומעניק לי מפרי עטך, ספר אחרי ספר, חוץ מהמכתבים שכל אחד מהם הוא יצירה ספרותית בזעיר אנפין. ולא הרי ספר שקונים בחנות, כהרי ספר שמוגש כשי מהמחבר, יען שאז יש לקורא ההרגשה שהוא נמצא כל הזמן במחיצתו של הסופר וכאילו הוא, הקורא, שותף ליצירה.

מכל זה תבין מה גדלה שמחתי וכמה עונג שבעתי כל הימים, ביחוד אחרי שהיה לי הכבוד בקיץ האחרון להכיר את אשתך היקרה ואותך אישית.

לכן, ידידי הטוב, האם עלה על דעתך שגם העני ממעש משתוקק ומחפש דרך לשרת גם אותך ברב או במעט? אבל אני מקבל עלי את הדין, ומהיום והלאה הס מלהזכיר.

עכשיו ל"שיילוק". מתחילה היה בדעתי לקרוא את שני השיילוקים, שלך ושל שכספיר בחדא מחתא, זה בצד זה. אבל רק החילוני לקרוא את השיילוק המחודש שכחתי את זה של שכספיר. כאילו לא היה ולא נברא. נמשכתי אחרי סיפור המעשה עד שקראתיו מתחילתו ועד סופו.

אגב, לא רק השוויתי את שני הפרקים האחרונים עם הללו בספר שקדמו, אלא שגם שינויי לשון פה ושם בגוף הספר לא נעלמו ממני.

———

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

16 בדצמבר 1960

לכבוד ראש ושר בישראל מר משה שרת,

שמחתי לראותך לשעה קלה במלון ועל ההזדמנות שנתת לי להשתתף בהנצחת זכר ידידנו הדגול גרשון אגרון, ש"שירת חייו באמצע נפסקה".

כן רצוני להגיד לך, כמה התענגתי להאזין אל הנאום שלך במשתה שנערך בחסות ההסתדרות הציונית. הנאום היה כנחל שוטף, מעניין, מרתק ומאלף. ניתחת את הענין בבהירות רבה. חבל שקצרנית לא רשמה את הנאום לשם פרסום בעתונות כאן.

הנאום שלך העלה בזכרוני את העונג הרב ששבעתי בקראי את הספר שלך "משוט באסיה", שהואלת לכבדני בו. ואני מצטער שבעתיים על שהחמצתי כל הזמן את ההזדמנות לכתוב ולהודות לך על התשורה היפה, אבל טוב במאוחר מלא כל עיקר.

מוקסם הייתי מעושר הלשון ומיפי הסגנון של הספר. הפכתי והפכתי בו. הפרקים "בוקר אחד בכלכותה", "על גלי אהבה יהודית", "לפני המלך נתיצב", "מקדש קדומים שהתפורר ושוקם", "זעקת חרדה לשלום ולעצמאות", "הגלויה למר גולומב" — כולם כליל היופי.

מתחילה העברתי קו תחת השורות שקסמו לי ביותר, אבל כשראיתי שהספר יצא כמעט כולו משורטט, הפסקתי.

התוכן האיר את עיני, הביאני פנימה לתוך עולם שידיעותי עליו היו קלושות ומעורפלות. הספר יכול לשמש מדריך נפלא לא אך לתיירים, אלא גם לפקוח עיני מדינאים מן הגוש המערבי, ביחוד של הללו בוואשינגטון. שרכזו את כל תשומת לבם למלחמתם הקרה בקומוניזם בכלל, ובברית המועצות בפרט, והעלימו עיניהם מהמתרחש באסיה ובאפריקה.

מה שמכאיב ומדהים הוא שהמדינאים כאן, ביחוד בשמונה השנים האחרונות, לא למדו לקח מן הנסיון. ההיסטוריה חוזרת על אכסניה שלה. תחת להכיר בשעתה בסין העממית, בת שש מאות מיליון איש, ואף לעזור לה להתקבל לאו"ם, כמו שהיכרנו ותמכנו ביוגוסלביה, שהרי זו כהרי זו, השקענו הון עצום בסין הלאומנית שאין לה כל זכות לנציגות באו"ם.

שורת ההגיון נותנת, שאם אפשר היה ליצור יחסי הבנה הדדית עם יוגוסלביה, שומה היתה עלינו, לפחות, לעשות מאמץ לקרב אלינו את המעצמה הכבירה הסינית, ולא להפוך אותה לאויב ולדחוף אותה בשתי ידיים שתפול תחת השפעת הסובייטים.

והוא הדבר בקובה. קובה היתה רחוקה מקומוניזם, אבל כבר בביקורו

הראשון של קסטרו כאן לבקש עזרה מאתנו, הדבקנו תו של קומוניזם על מצחו והוא יצא מכאן כלעומת שבא. כה נלחץ גם הוא לקבל סיוע כלכלי וצבאי מרוסיה. אנחנו יכולנו לדור בכפיפה אחת עם בטיסטו, עם פרנקו, עם הנוכל בסין הלאומנית, אבל לא עם קסטרו. הלוא יש רגלים להשערה שאלמלא תמכנו כל השנים בבטיסטו, לא היה זה נופל וזה קם. לפחות בעקיפין אנו אשמים במהפכה בקובה.

במלחמתנו הקרה בקומוניזם הזנחנו גם את שכנינו באמריקה הדרומית. היחס שלנו אל בעיותיהם היה יחס של אדישות גמורה.

ועכשיו לעמי אסיה ואפריקה. נקווה שהממשלה האמריקאית הנכנסת בחודש הבא לשלטון תתן אוזן קשבת ל"זעקת החרדה לשלום ולעצמאות" של המדינות החדשות שהיו משועבדות ומנוצלות כל השנים, שנמהר להושיט יד להן שלא על מנת לשתף אותן במאבק בין המזרח והמערב, אלא יד של ידידות שאינה תלוייה בדבר, לעזור להן להתפתח מבחינה כלכלית וחברתית. אחרת, תמלא רוסיה את החלל הריק שיווצר שם ואז נהיה אנחנו מהצועקים ואינם נענים.

תסלח לי על שהארכתי ונכנסתי לרשות שאינה שלי.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[יד]

28 בדצמבר 1960

מר ארי אבן־זהב היקר,

תודה רבה לך בעד מכתבך שקיבלתי על ידי מנחם גלן. שמחתי לשמוע שהשלום לכם. כבר תמהתי על שלא שמעתי ממך מיום עזבך את ברן. אין זאת אומרת שאני תובע ממך, כאילו היית מחוייב לכתוב או שעליך ליתן דין וחשבון על שתיקתך. אבל, אחרי המחלות שהשיגו אותך ואת רעייתך היקרה, הייתי שואף לדעת אם שבתם בשלום הביתה והכל בסדר. כשלעצמי הייתי עומד לכתוב לך בין כך ובין כך, אבל חיכיתי עד שאקרא את ספרך "מגנזי נשמה" שקיבלתי לפני זמן מה ולא היו עתותי בידי לקראו עד עתה.

לו ידעתי תכנו של הספר, הייתי קורא אותו בו ביום שהגיע לידי. הספר מרתק כל כך עד שקראתיו כמעט בנשימה אחת במשך כמה שעות. התחלתי לקראו בערב ולא הוצאתיו מידי עד שעה מאוחרת בלילה, ואני מודה לך מקרב לב על התשורה היפה.

מובטחני, שאיני צריך לומר לך כמה התענגתי מהסגנון העשיר והעסיסי, אבל לאמיתו של דבר אודה שהתקשיתי להבין את דני, גבור הסיפור.

מתחילה חשבתי שלפנינו איש שאהבתו את אַסתר, אהבה עזה כמות, העבירה אותו על דעתו, שהאכזבה שנחל באהבתו אליה, העיקה עליו כל כך עד שלבסוף נטרפה דעתו. אעפ"י שאין זה מעשה שכיח, חושבני שכל אחד מאתנו שמע לפחות פעם בחייו, ואולי אף הכיר מי שהוא, שבנסיבות כאלו יצא מדעתו או איבד עצמו לדעת. בדרך כלל אפשר להגיד שאנשים כאלה מעוררים בנו חמלה ואף אהדה. אבל כאן לפנינו אדם מושחת מנעוריו, מַניאק עוד טרם הכיר את אסתר. בגיל תשע עינה את זינה בת השש. כיסופיו אל אחותו היו אי־נורמליים. הוא חיפש בה לא את האחות אלא את האשה. לו יכול, העיר על עצמו "היה לוקחה מבעלה למען תהיה לו כולה לו, לתפוש אותה, לקרוע מעליה את בגדיה וללחוץ אותה עד מחנק". הוא פגע ברגשות כל סביביו. כשהדוד שמואל הראה לו את קבר אבי אמו, ירק על הקבר. בחלומו המית את אמו, כביכול בכדי לשחררה מצער, אבל "רעיונך על משכבך סליקו". הוא התקרב אל פנינה וזינה רק כדי להתרחק מהן אחרי כן ולהכאיב אותן. אין זאת מחלת אהבה אלא מחלת רוח. מקומו היה, עוד בעודנו ילד, בבית החולים בהשגחת פסיכיאטור. כללו של דבר, נבצר ממני להבין, את מי צייר המחבר לפנינו, אם איש מן הסוג הראשון או השני ואולי משניהם גם יחד, דו־פרצופין — דו־פרצופין מפני שהרעיונות הנשגבים שהביע, בהרהוריו על החיים, אינם הולמים איש מן הסוג השני.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 108]

[טו]

17 באפריל 1961

לכבוד הרב אליהו יונג,

לצערי, בגלל טרדות שונות החמצתי לאשר בתודה עמוקה את קבלת החוברת "יסודות יהודיים בסדר עולם חדש", ועמו הסליחה.

התוכן מרתק ומעניין, ומי יתן והיה למורה־הדרך ולאורח חיים בחיי החברה והמדינה.

אנחנו מרימים על נס את הטכנולוגיה, שברכה וקללה משמשות בה בערבוביה. מצד אחד אין כל צל של ספק ששחררה את האדם מעבודת פרך;

ומצד שני הביאה בעקבותיה את האנושות לעברי פי פחת. פצצה אטומית אחת שקולה כנגד כל הפצצות ששני הצדדים המטירו במלחמת־העולם השניה.

עוד לא יבשה האדמה שהורטבה בדם ארבעים מיליון איש במלחמה האחרונה, וכבר מאיימים במלחמת־עולם שלישית.

הצרה היא שבני הדור הזה, ברובם הגדול, מעריצים ומקדישים את הטכנולוגיה כאילו זו כל התורה, מעין הפוך בה דכולא בה, והתורה שכל נתיבותיה שלום מונחת בקרן זווית. בחומר אנחנו מתפתחים בצעדי ענק, וברוח אנו נוחלים כשלון ומפח־נפש. נקווה לימים טובים מאלה.

[טז]

22 באוקטובר 1961

מר יצחק אלון היקר,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר "השוואות בין דיני ישראל ודיני ארצות הברית" שהואלת לכבדני בו.

כשקראתי את דבריך על הנושא "כולו חייב זכאי" נוכחתי, אם להוכחה אנו צריכים, שחוץ מידיעותיך בים התלמוד, חננך השם בשכל הישר.

בין תריסרי הספרים, הבאים אלי שנה שנה, ממחברים שונים, סופרים, משוררים, חוקרים, נמצאים גם ספרים מרבנים שאינם נופלים בסגנונם ובהגיונם מהספרים של טובי הסופרים.

מאידך אני נתקל לפעמים בספרים שבהם מראה המחבר את כוחו בפלפול בעלמא, מעין איך לטהר את השרץ בק"ן טעמים. זה דורש תלי תלים על כל קוצו של יוד, וזה מעייל פילא בקופא דמחטא, הצד השווה שבהם "דרוש וקבל שכר".

אני מקבל גם את הספרים האלה, ולפעמים גם את המחבר עצמו, בסבר פנים יפות, מפני שאחד מן הכללים שקבעתי לעצמי כל השנים, הוא להחזיק בידי כל הקובע עתים לתורה, ובמיוחד בהללו שמשקיעים את זמנם ומרצם בהוצאת ספר לאור, בין אם תמים דעות אני עמהם בין אם לאו.

אבל, לאמיתו של דבר, אגיד שאיני מעוניין כלל להפוך בספרים האלה. אני מעלעל בהם קצת מתוך סקרנות. הם מעלים בזכרוני את דברי הרמב"ם, מורה נבוכים פרק נ"א, על האנשים "שאחוריהם אל בית המלך וכל אשר ילכו יוסיפו רוחק מבית המלך".

וכן הדבר עם המחברים האלה, ככל שילכו לקרב הדבר אל השכל כן הם מתרחקים ממנו.

בגלל זה הסב לי עונג משנה ההסבר שלך על "כולו חייב זכאי" שבמשפט קדום קא מסקינן. הסברא הזאת מתקבלת על הדעת והולמת יפה את כל הענין.

אם "עוד טרם הספיקו לנתח את העדות ולהתווכח עליה, פתחו כולם והביעו את דעתם לחובה פוטרין אותו". כפתור ופרח.

מוקירך

שמחה זאב זאלצמאן

[יז]

31 במאי 1961

מר גבריאל פריילל היקר,

קבל נא את תודתי מקרב לב על הספר "מפת ערב" שהואלת לכבדני בו.

על כמה מהשירים שקסמו לי ביותר, חזרתי ועברתי פעמיים ושלוש.

מהם: "משורר וימיו", השיר לנשמת שניאור "איך נופלים ארזים שאננים בערבם", "דבר המאור", "אילן לאחר סער", "מעברים", "השקיעה שבנפש", "בסימן השעה הקצרה", "השנים", "אל הילד העברי".

אבל, אטו כי רוכלא ליחשיב וליזיל? כולם יפים, חודרים ונוגעים עד לב. כולם מעשי ידי אמן בחסד עליון.

היה ברוך בבריאות הגוף ושלוות הנפש, שתמשיך להעשיר את השירה העברית, כיד כשרונך הטוב עליך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[יח]

19 בנובמבר 1961

פרופ' מאיר וכסמן היקר,

אני ממהר לאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר "מורי הדורות" שאדוני הואיל בטובו לכבדני בו.

הספר בא לידי בבוקר, בשעה שהייתי עומד לצאת את הבית אל המשרד. עלעלתי בו ונתקלתי מיד במסה על "הלל הזקן" שמשכה את תשומת לבי. החילותי לעבור עליה ברפרוף, כשהייתי עומד על רגל אחת. אולם אחרי רגעים מספר הייתי שקוע ראשי ורובי בקריאת מסה אחרי מסה, מתוך

התעניינות מתמדת, ומתוך עונג רב. הספר ריתק אותי למקומי, מוקסם הייתי מתכנו, לשונו וסגנונו.

באתי אל המשרד באיחור זמן רב, אולם, כדאי הוא הלל, וכדאי הוא המחבר, להפסיד על ידם שעות בוקר אחד במשא ומתן.

אני מקווה שיקבל ברצון את ההמחאה המצורפת, שתמורתה תשמח לב קוראים אחדים, שאין ידם משגת לרכוש להם את הספר המעניין והמרתק.

שוב אני מודה לו בעד המתנה הנאה, ואני מאחל לו בריאות הגוף ושלוות הנפש, שימשיך להעשיר את הספרות העברית, כיד כשרונו הטובה עליו.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[יט]

11 בנובמבר 1963

פרופ׳ צבי אורלינסקי היקר,

מודה אני לך, ולוא גם באיחור זמן, על שעלה זכרוני לפניך בכלל, ועל ההנאה שגרמת לי בקריאת החומר שהואלת בטובך לכבדני בו.

ההקדמה למהדורה היפנית של ״ישראל עתיק־יומין״ קראתי למרות העם־הארצות שלי בשפה היפנית.

הנאום שלך במשתה להקדשת התרגום האנגלי החדש על התורה, הוא מועט המחזיק את המרובה.

התדפיס מ״עתון הספרות התנ״כית״, כבר קראתי לפני זמן קטעים ממנו, אם לא כל כולו ב״הדואר״, ועכשיו קראתיו שוב באנגלית בהתעניינות מתמדת.

במיוחד רתקה אותי המסה על טוינבי. יפה אמרת בסוף דבריך שייתכן כי אחרי שנים רבות, כהמן כן טוינבי, ששאב את תורתו מכלי שני, לא ייזכר ולא ייפקד בין חכמי העולם, לא כהיסטוריון ואף לא כתיאולוג או נביא, אם בכלל ייזכר שמו, ובתולדות עם ישראל הוא יירש את מקומו כמחרף ומגדף ששנאתו לעם עולם העבירה אותו על דעתו.

———

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[כ]

14 במאי 1964

גברת בבלי היקרה,

רק מלים אחדות להגיד לך ולוא גם באיחור זמן מרובה, כמה נהניתי מקריאת השיר "שיר ערש לילד קטן שגדל" שפרסמת ב"הדואר".

צר מאוד, שהלל שלך לא האריך ימים, לרוות מלוא חפניים נחת מכשרונך החזק, הבוקע ועולה מכל שיר ושיר שלך.

יישר כוחך! השירה מחזרת על אכסניא שלה. בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 33]

[כה]

28 ביולי 1964

פרופ׳ אהרן צייטלין היקר והנכבד,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר "מן האדם ומעלה". בגלל טרדות שונות לא הספקתי לקראו עד סוף השבוע שעבר. הספר מעניין ומאלף ומסמל יצירה ספרותית מעטת הכמות ורבת האיכות.

הספר מגולל לפני הקורא השקפת עולם מיוסדת על "חוק החזרה", כי לו פרצה מלחמת־עולם גרעינית ומין האדם נמחה מעל פני האדמה חוץ מגבר אחד ומאשה אחת, אז גזירה היא מלפניו ש"אחרי אבדן הכל הדרן", שהשניים יקימו הכל מבראשית עם קין והבל ועם כל הדם השפוך מאז עד היום הזה.

חוק החזרה נותן את אותותיו בארץ ישראל ההולכת ונבנית אחרי שנות אלפיים של רדיפות, שחיטות ושריפות של מיליונים מבני עמנו בכבשני־אש. יהודים מכל קצווי תבל נמלטים בעור שיניהם מן הגלות וחוזרים ארצה, וצברים שהעולם הרחב קוסם להם, עוזבים את המדינה הקטנטונת וחוזרים אל הגלות.

הטיפוסים שעוצבו בפואימה "השיבה לזכרון יעקב" חיים וקיימים כאן כמו בפולין. בן למשפחה יהודית הגונה, יהודון הוא, ולאו דווקא יהודי מחקה שלאכצ׳יץ, אלא שלאכצ׳יץ מלידה ומבטן מושך את לבות ה"אַנילות", ובישראל "שבטים הם ולא עם". האוכלוסיה אינה עשוייה מעור אחד. בעיני בלה — אוד מוצל מאש — סעדיה מבני עדות המזרח, תימני מזוהם הוא, ולגבי הרבנות הראשית ההתחתנות עם "בני ישראל" נשואי תערובת הן.

לובלסקי, יהודי מאונס, שונא את עצמו ואת היהדות. הוא היה כרוך אחרי אנילה, יען שפניה לא היו פני ז׳ידקים, אלא של גויה איזראליטית־ביבלית. כאיש שיודע להסתדר גם בגיהנום, הוא נמלט מפולין ששם נבצר להתבולל, ובא לארץ הביבליה להשתחרר שם מיהדותו.

לוריא האידאליסט, תלוש מן המציאות, שואל: מה תכלית למדינה ללא יהודים, אולם ללובלסקי — הכנעני, מדינה כל התכלית היא.

— — —

כבר נכנסתי לתחום שאינו שלי ועמו הסליחה.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 181]

[כג]

15 בדצמבר 1964

מר ה׳ סקלר היקר והנכבד,

מודה אני לך, ולוא גם באיחור זמן, בעד הספר ״בין ארץ ושמים״ שהואלת בטובך לכבדני בו.

בגלל טרדות שונות לא הספקתי לקרוא בו עד סוף השבוע האחרון.

אף על פי שכבר קראתי קטעים ממנו ב״הדואר״, הרי אינה דומה קריאת יצירה ספרותית, ללא הפסקות רבות וארוכות, לקריאת המשכים בעיתון, במיוחד בנדון דידן, שהספר מעניין ומרתק, ואני קורא בו מתוך התעניינות מתמדת.

שוב אני מודה לך מקרב לב בעד ההנאה שגרמת לי, ואני מאחל לך בריאות הגוף ושלוות הנפש, שתמשיך להעשיר את הספרות העברית כיד כשרונך הטובה עליך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[כג]

29 בדצמבר 1964

ארי * היקר,

קבל נא ידיד יקיר, ולו גם באיחור זמן מרובה, את תודתי מקרב לב בעד המתנה — הוא ספרך "דויד ובת שבע" שנתת לי.

לא אגזים אם אומר, שאין זכור לי ספר אחר מסוג זה, מן הספרים שקראתי בשנים האחרנוות, שמשך את לבי כספר זה.

תחילה קראתי חלק ניכר ממנו בהיותי כל כולי שקוע רק בסיפור המעשה, קראתי במהירות רבה כדי להגיע לסוף המעשה. עמדתי כל הזמן לימינו של גיבור הסיפור, בהצלחותיו כבכשלונותיו. שכחתי אז לגמרי, שהלוא זה דוד בן ישי שראה אשת אוריה רוחצת מעל הגג, אשה זרה לו מתמול שלשום, הוא חשק בה, הוציאה בחזקה מתוך ביתה, הביאה אליו ואנסה; ולאחוז את החבל בשני ראשיו, שבעלה לא יהיה לו עוד למכשול, הרג אותו בחרב בני עמון — הוא הוא דוד, איש המלחמות שידיו נגאלו בדם שבעת אנשים, מזרעו של שאול, למרות השבועה שנשבע, שלא יכרית את זרעו אחריו.

והנה באמצע קריאת ספר שני "ממזרח שמש" הייתי כאיש נעור משנתו. ראיתי כי מגוחך הוא בשבילי להיות כרוך רק אחרי סיפור המעשה כנערים לפנים כשקראו את "אהבת ציון".

התחלתי שוב מבראשית, וקראתי את הספר מתחילתו ועד סופו במתינות, ומתוך עונג משנה נהניתי מצחות הלשון ומהמאמץ לשנות פני הדברים, שגיבור הסיפור לא היה נורא כל כך כפי שמתארים אותו; שבלבו היה איש שלום, וכי הוא רק השיב לעצמו את הגזילה שנגזלה ממנו, היא אהובתו מימי עלומיו שהיתה מיועדת לו ובעל כרחה נמכרה במוהר רב לאיש אחר.

אכן מתנת־אלוהים היא, להעלות טיפוסים שונים, להעמידם לפני הקורא כמו חי, ברגשותיהם ותגובותיהם. כל אחד מהם משמש לקח מאלף בתורת־הנפש, והדברים ששמת בפיהם נשמעים כיוצאים מן הלב, משכנעים ביושרם ונכנסים אל הלב.

אפשר להגיד, שבמידה מסויימת מעוררת קריאת הספר אהדה לגיבור הסיפור, אפילו מנקודת השקפתו של הקורא לפי דברי המקרא, ובזה השיג המחבר את מטרתו המבוקשת.

———

* ארי אבן־זהב.

חזקה עליך שתמשיך להעשיר את הספרות העברית כיד כשרונך הגדול הטובה עליך.

שלכם באהבה

שמחה זאב

[כד]

2 בפברואר 1965

ד"ר גרשון חורגין היקר והנכבד,

חן חן בעד הספר "זרמים בפילוסופיה החדשה" שהואלת לכבדני בו. כבר קראתי חלק ניכר ממנו בעיון רב, כי אין זה מן הספרים שאפשר לעבור עליו ברפרוף.

אם "שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה תלמוד", ספר מאלף ומעניין בפילוסופיה של הוגה דעות בעל שיעור קומה, על אחת כמה וכמה.

תיתי לך על שהצלחת לגולל לפני הקורא שיטה בפילוסופיה החדשה בלשון פשוטה וברורה, כמעט כדבר איש אל רעהו. לא בכדי אמרי אנשי, שספריו של החוקר ויליאם דז'יימס בפילוסופיה, הכתובים בסגנון נוח ובהיר, קלי קריאה הם כסיפורי מעשה, והסיפורים מאחיו הנרי המספר, עקב סגנונם הקשה, כבדי קריאה הם כפרק בפילוסופיה.

היה ברוך ומבורך בבריאות הגוף ושלוות הנפש שתמשיך את עבודתך הספרותית והמחקרית כיד כשרונך הטובה עליך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

———

[כה]

7 באפריל 1965

מר אברהם ברוידס היקר,

מלים אין בפי לתאר את הרושם הכביר שקריאת הספר "לארץ המוקד" עשתה עלי.

אחוז בחבלי קסם קראתי חלק ניכר ממנו פעמים אחדות. במיוחד קראתי בנשימה עצורה ובחרדת קודש את "שיר המעלות למצדה".

כקורא עברי אני נוטל רשות לעצמי להביע את עניות דעתי, שזו אחת

ממבחר יצירותיך הספרותיות, מלאכת מחשבת מעשה ידי אמן בחסד עליון.
היה ברוך ומבורך בחיים ארוכים, בבריאות הגוף ושלוות הנפש, וחזקה עליך שתמשיך להעשיר את השירה העברית כיד כשרונך הגדול הטובה עליך.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[כי]

11 ביולי 1965

ארי * היקר,

הספר "שמים מאסו הבונים" העלה בזכרוני את הספר "מן האדם ומעלה" מאת אהרן צייטלין. אעפ"י שאין שני סופרים מתבטאים בסגנון אחד, הם לפעמים מבליטים רעיון אחד. הרשני לצטט קטע מאיגרת שלי אל צייטלין מיום 28 ביולי 1964.

"הספר מגולל לפני הקורא השקפת עולם מיוסדת על 'חוק החזרה', כי לו פרצה מלחמת־עולם גרעינית ומין האדם נמחה מעל פני האדמה חוץ מגבר אחד ומאשה אחת, אז גזירה היא מלפניו ש'אחרי אבדן הכל הדרן', שהשניים יקימו הכל מבראשית עם קין והבל ועם כל הדם השפוך מאז ועד היום הזה".

אתה נתת ביטוי נאמן לרעיון זה בצורה אחרת, מושכת ומעניינת, עשרים ושתיים שנה לפני צייטלין. בפתח־דבר אמרת, שהעתיד הרחוק־רחוק לא יהיה שונה מההווה על כל המגוחך והמדכא שבו. י'והן דניאל מאמין בנבואת "וגר זאב עם כבש", אולם אינו מאמין שאי־פעם יגור האדם עם האדם בשלום ושלווה.

יחיד ומיוחד הוא הדרך בו הלבשת רעיון זה עור וגידים. בכשרונך החזק ובעיני רוחך הצופות למרחוק ראית את אילי הכסף והתעשייה שהם בונים מתחת לאדמה לא מקלטים ארעיים להימלט מהתקפות־אוויר, אלא דירות־קבע, בתים מצויידים בכל הנוחיות שאינם נופלים בעשרם ויופיים מהארמונות בהם גרו לפנים על פני האדמה. במרוצת הזמן רוכזו מתחת לאדמה התעשייה, בכללה התעשייה המלחמתית, וכל בתי הספר הגבוהים על כל המעבדות. כה נוצר עולם הפוך. העשירים ואנשי המדע למטה, והאביונים ופשוטי־העם למעלה. תרבות חדשה נבנית למטה מחורבנה של תרבות שקדמה לה מלמעלה. (אגב, לנוכח השתלשלות המאורעות בעולם, ערים תת־אדמתיות אינן עוד כל כך פנטסטיות כמו שהיו לפני עשרים ושלוש שנים). המדענים

* ארי אבן־זהב.

מתחת לאדמה המציאו כלי־משחית חדשים: גאזים, תותחי־זהרורים, גצי־מוות, וכאז כן עתה האדם שיצר קידמה, הוא עצמו לא התקדם. התת־אדמתיים הכניעו ושעבדו את העל־אדמתיים, אלצום לעבוד את האדמה ואת היבול נטלו להם.

וכאן בא "חוק החזרה": ההיסטוריה חוזרת על עצמה. העריצים אינם יודעים שבעה, הם עושקים ורוצצים את המקופחים, משפילים אותם עד דכא, ואינם רואים ואינם לומדים מן הנסיון, שהאכזריות כלפי המשועבדים סופה מרידה נגד המשעבדים.

דרי מעלה התקוממו נגד דרי מטה, ובעזרת תת־אדמתיים של מדינות אחרות, שעיני כל אחת צרות בחברתה, הצליחו להפוך את הקערה על פיה, ולאחוז את הגה־השלטון בידם.

וגם כאן באה ההיסטוריה וטפחה על פני העל־אדמתיים. הסיסמה שלהם היתה: "חירות ושוויון לכל אדם", אולם לא ארכו הימים והמנוצלים נהפכו למנצלים. במקום עריצים ראשונים באו עריצים חדשים. העל־אדמתיים העלו מיליוני תת־אדמתיים למעלה והם עצמם התיישבו בארמונותיהם ושעבדו את משעבדיהם.

וחוזר חלילה. אחרי זמן התחוללה מהפכה והשלטון חזר לתת־אדמתיים הראשונים, והעל־אדמתיים שבו למקומם הראשון להיות טרף לשיני אויביהם.

היחסים שבין אדם לחברו, של דרי מטה, לא היו טובים משהיו כאשר גרו למעלה. עוסקי־הבורסה, שאוצרותיהם נתמלאו מחורבנם של המשקיעים הפעוטים, תפסו מקום חשוב בחיי החברה. לא בזו לגנב כי יגנוב, הם בזו לו על שנמצא או הודה בגניבתו. דרי־מטה לא היו סובלים גנב החוזר בתשובה.

ואין זאת אומרת שהרעיון עליו דיברתי לעיל זה כל הספר.

האהבה בין דניאל וסילביה, ההרפתקאות שעברו עליהם, כליאתו של דניאל בבית הסוהר והמשפט עליו, צער גידול בנים; בנם יוהן שהצטיין כל כך בלימודיו, עבודתו המחקרית, השנים שהתאבק בעפר רגליו של פרופ' לוצאטו, ואחרון אחרון — אהבתה של סילביה השנייה ליוהן, ואביה שלא נתן לה להינשא למדען, אולם כשראה עסק טוב נתקררה דעתו, ולבסוף התחרט, כי שמע מיועצו, כי המכשיר שיצר יוהן יביא לידי הפסקתן של מלחמות בעולם, והוא הלא השקיע כל רכושו בצרכי מלחמה — כל זה הוא חומר מעניין ומרתק לרומן בפני עצמו.

כבר הארכתי כמבקר, כביכול.

בכל טוב

ש.ז.ז.

[כז]

27 ביולי 1965

ארי היקר,

מה טוב להתפנות לשעה קלה, להתבדר ולקרוא מתוך עונג רב "בתוככי ירושלים", סיפורים קצרים, בהם תארת באופן מצויין חיי בני־אדם שונים באופיים ובתכונתם, בשאיפותיהם ובמאווייהם הגלויים ושאינם גלויים. כפסיכולוג הבקי בתורת הנפש כן אתה, אמן הסיפור, חודר כליות ולב ומגלה לפני הקורא את תשוקותיהם וכיסופיהם.

כולם עומדים לנגדנו כמו חי, וההרגשה היא כאילו עברו לפנינו על הבימה, ואנחנו רואים אותם מתערטלים לעינינו בגדולתם ובחולשתם.

הגיבורים אינם מבודדים, כל אחד אב־טיפוס הוא, ונדמה שאנחנו מכירים אותם מכבר, וכי רק אמש ישבתי עם וינר, כהן ומיסעס דייוויס על יד שולחן אחד במשתה המגבית המאוחדת.

בסיפור "הציץ ונפגע" נתת תיאור נאמן מן המתרחש במשתאות אלה לכל פרטיו ודקדוקיו. אכן חד־עיין אתה! אתה מכיר את החיים היהודיים כאן, התלויים במידה רבה בגביית כספים בשביל מוסדות שונים, הרבה יותר מהללו שגרים פה כל ימי חייהם.

החולשות של הדמויות מתוארות בצורה מבדחת וסלחנית, ואם הקורא בעל נפש הוא, הוא יודע שאין לך אדם בלי פגם, וכי גם הוא אינו בורח תמיד מן הכבוד, וגם הוא אינו מביט בעין יפה כשמושיבים את מיסטר כהן, מפני שכיסו גדול יותר, בשורה הראשונה ואותו בשורה האחרונה.

בדרך כלל אפשר להגיד שהטיפוסים אנושיים הם עם מעלות וחסרונות, מידות טובות ומגרעות. הקו המשותף ביניהם הוא אהבתם, אהבה בלי מצרים, לארץ־ישראל בכלל ולירושלים בפרט.

עומדים אנחנו ביראת־הכבוד לפני רחמים ששון, שנשמה יתירה קננה בו בכל ימות השבוע, אחת שמחה על בניינה של ירושלים החדשה, ואחת בוכה על חורבנה של ירושלים העתיקה.

גם הרב כרמל לא הזמין איש לסעודה מיום גלותו מהעיר העתיקה, ורצה שהחתונה של בתו תהיה צנועה, מפני שהם שרויים באבלות על ירושלים העתיקה.

הסיפור על ר' משה גראייבר עניין אותי מאוד, יען שעוד בהיותי צעיר הייתי עד ראייה לצביעות כזאת. אגב, פושקין ב"יבגני אונגין" מעיר בדברים מעטים על נבלה דומה לזו. שכניו של משה גראייבר היו מצפים בכליון עיניים למותו כדי שיירשו את ביתו. כשחלה חשבו, לשמחתם, שכבר בא

הקץ, והיו מתחרים ביניהם למצוא חן בעיניו, העמידו פנים כאילו הם חרדים לחייו, מזגו לו כוס חמין, האכילו אותו מרקחת. הישיש פיקח היה, הוא הבין את מזימתם הרעה, וכשהבריא נהנה הנאה רבה מצערם של שכניו שהתפללו למותו.

טוב לראות, כי גם ליהודה האקר שיחקה השעה, כמאמר "אין לך אדם שאין לו שעה", ויהודה האקר בעידניה סגיד ליה.

צדקה עשה הקדוש ברוך הוא עם ירוחם שגלה בנו צבי הארי לאמריקה והיה מפרנס את אביו ואחותו בכבוד וגם קיים מצוות הכנסת כלה, היא אחותו שהגיעה לפרקה.

טוב עשית להזמין גיבוריך לפונדק אחד, לחתונה של בת כרמל, בה ניתנה הזדמנות לקורא להיפרד מהם מתוך שמחת מצווה.

אשריך שזכית לנהורא מעלייא. היה ברוך בבריות גופא, לשמחתי ולשמחת רבבות קוראיך.

ש.ז.ז.

[כח]

ב' דחול המועד סוכות תשכ"ו
14 באוקטובר 1965

פרופ' אהרן צייטלין היקר והנכבד,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר "מדינה וחזון מדינה", שמרוב טרדות לא הספקתי לעיין בו עד שבוע זה.

אמרתי "לעיין בו", יען שאין זה מן הספרים שכל קורא רץ בו. הספר צריך עיון ולימוד.

כבר התעמקתי בו שעות רבות, וככל שהרביתי להתרכז בו, כן גברה ההתלהבות וההתפעלות שלי מחריפותו של המחבר.

עכשיו אני חוזר שוב ושוב על המעט שכבר קראתי, וכה אמשיך לאיטי עוד זמן רב להפוך בו ולהפוך בו, להשיג ככל שיד הבנתי המוגבלת נותנת לי לתפוס ולהבין את תורתו.

בינתים רצוני להביע לו את תודתי בעד העונג שקריאת הספר כבר גרמה לי ובעד העונג הרב הצפון לי מהמשכו.

———

שמחה זאב זאלצמאן

[כט]

הושענא רבה תשכ"ו

17 באוקטובר 1965

לרב היקר והנכבד אברהם מאיר הללר,

הריני מאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר "היהודי ועולמו", שמרוב טרדות לא הספקתי לעיין בו עד שבוע זה.

אחרי שעלעלתי בו קצת, ובמיוחד אחרי שקראתי את הפרק הראשון "הגדרת היהדות" המיוסד על המאמר "קודשא בריך הוא ואורייתא וישראל חד", הספר משך את תשומת לבי, ואני קורא בו מתוך התעניינות מתמדת.

הספר כולו מחזיק ברכה, ומקומו בכל בית יהודי בארצות הברית, לא לשם נוי בעלמא, כרוב הספרים על נושאים יהודיים, אם הם אינם מסוג נובילות ורומנים רבי־מכר, שהם נידונים למנוחות במדף הספרים ומוטלים שם כאבן שאין לה הופכין.

הספר שלך ראוי לשמש מורה־דרך לכל המשפחה, להפוך בו ולהפוך בו, להאיר עיני האבות והבנים בתרבות היהודית. בו ימצא הקורא תמונה קצרה על התפתחותה והשתלשלותה של היהדות על כל זרמיה, עיקריה ויסודותיה, וגם סקירה על החיים היהודיים החברתיים והתרבותיים בארץ הזאת ובארצות אחרות.

———

שמחה זאב זאלצמאן

[ל]

21 באוקטובר 1965

ד"ר שמואל בלומנפילד היקר והנכבד,

מודה אני לך, ולוּ גם באיחור זמן רב, בעד הספר "חברה וחינוך" שבגלל טרדות שונות לא הספקתי לקראו עד סוף השבוע האחרון.

הספר על בעיית החינוך היהודי, הבעיה העומדת ברומו של קיום היהדות בארץ הזאת, מאלף ומעניין. אתה ניתחת בטוב טעם ודעת את המצב השורר בשדה החינוך מכל צדדיו.

מעודד לשמוע חוות־דעת של בר־הכי כמוך, שהמאזן בין האורות והצללים הוא במידה שווה.

לי, כאדם מן השוק עם ידיעות שטחיות בתחום זה, נראה שצילתה מרובה מחמתה.

אחד ההישגים שמרימים על נס הוא שמספר התלמידים בבתי־ספר מכל הזרמים התרבה כמעט פי שניים ממה שהיה בראשית המאה. אולם טול מזה מספר התלמידים בבתי ספר של יום א׳ שמקבלים חינוך שאינו ראוי לשמו, והעובדה שהחינוך היה אז יותר אינטנסיבי, לעומת חינוך חסר משמעות רבה כיום, והשכר של הריבוי יוצא בהפסדו.

ההישג היחידי הוא התפתחות בית־הספר היומי, וגם כאן אליה וקוץ בה. רק שלושה אחוזים מהתלמידים מכל בתי־הספר, לרבות שמונה אחוזים שבבתי־הספר היומיים, מקבלים חינוך בדרגה תיכונית. מכאן אנחנו למדים, שהחינוך בבית־הספר היומי טרם היכה שורש בלב התלמידים להמריץ אותם להמשיך את חינוכם בבית־ספר תיכון.

המאמר ״ארץ ישראל עיסה לבבל״ אינו חל במובנו הרחב על ארצות הברית. בבל כמקום תורה עמדה על אותה רמה של ארץ ישראל. לא בכדי אמרו ״כל הדר בבבל כאילו דר בא״י״, אבל אמריקה אינה בבל מנקודת הראות של ימינו. א״י עיסה ליהודים הרוצים לעלות לישראל, אם מאונס, מארצות שהאדמה שהרטיבו בזיעתם ובדמם הקיאה אותם, ואם מרצון לחיות חיים בריאים ונורמליים, לגדל דור בריא וחזק בגוף וברוח, ללא סתירות ותסבוכות.

במידה מסויימת א״י עיסה גם לשאינו עולה הנושא את עצמו, זאת אומרת, ליהודי שקיבל חינוך יהודי והיהדות כבר מושרשת עמוק בנפשו, לו יכולה ארץ ישראל להיות גורם נוסף להרחבת אופקו מבחינה יהודית תרבותית. שם יוכל להתחמם כנגד אורם של סופרים ומשוררים בחסד עליון, חכמי תורה ומדע בעלי שיעור קומה, המגלים אוצרות גנוזים בחכמת ישראל וחוקרי קדמוניות השופכים אור חדש על חיי אומתנו בימי קדם.

אולם מה תתן ומה תוסיף ארץ־ישראל ליהודי שלא קרא ולא שנה ואין לו כל מושג בתרבות יהודית? יהודי זה אינו יודע ערכה ובבערותו אף מזלזל בה.

התלהבות רובם הגדול של היהודים האלה מכינונה של מדינת ישראל כבר נתקררה. הם רואים את המדינה כמקום מקלט ותו לא, מקלט לאחרים, ולהם — מאן דכר שמיה.

ארץ ישראל יכולה לחזק את המחוזק, כמאמר ״אין מחזקים אלא את המחוזק״, וכפי המאמר בצורה אחרת ״אין טיפה יורדת מלמעלה אלא אם טפיים עולות לה מלמטה״.

———

מובטחני שאיני צריך לומר לך שלא באתי בשורות אלה לחלוק על דעותיך,

דעות מומחה הלן באהלו של החינוך העברי. הדברים שאמרתי הם כמו שהם נראים לאדם מן החוץ.

———

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 37]

[לח]

9 בדצמבר 1965

מר אברהם ברוידס היקר והנכבד,

מחמת מחלת אשתי ומרוב טרדות איחרתי לאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר "מחצבת" שקריאתו עשתה עלי רושם עז.

השירים נוגעים עד לב, ועל רבים מהם חזרתי כמה פעמים. בשירים אלה אתה מגולל לפני הקורא פרשת החלוציות של הימים ההם. אתה נותן ביטוי נאמן לרגשות המעורבים של החלוצים, עינויים קשים ומרים הגובלים עם יאוש ומפח נפש, וגבורה ואומץ לב להחזיק מעמד.

מצד אחד בוקעות ועולות אנחות הסובלים עוני ומחסור, הנאנקים תחת עבודה מפרכת, ומאידך גיסא עומדים אנחנו בחרדת קודש לפני המעפילים, שבשארית כוחם ובזיעת אפם הם ממשיכים לחצוב סלעים, לסלול כבישים כדי לפלס דרך לדורות הבאים, עמלים קשה, שמתוך "הזיעה הסחוטה לחם הארץ ינוב בזכותה".

מה רב המרחק בין העולים לפני ארבעים שנה ומעלה, מבחינה חמרית ורוחנית, ובין העולים בזמן האחרון, הראשונים "לאין פת, לבלי גג, פותחים דף חדש ומאיר ולבוקר שרים".

והאחרונים, כל ההכנות נעשות לקבל את פניהם, לשכן אותם בדירה צנועה במקום איסטרטגי מבחינת התגוננות נגד האויב, והם שובתים שביתת שבת על האניה משום שהם רוצים להתיישב דוקא במקום אחר...

חג חנוכה שמח

שמחה זאב זאלצמאן

[לכ]

9 ביוני 1966

ארי* היקר,

הלכתי בעצת הקדמונים "חש בראשו יעסוק בתורה". ראשי סחרחר משיח ושיג... עשיתי אזני כאפרכסת להקשיב ל"שיח בצל הרים".

אחרי שקראתי את שני הכרכים הראשונים של "שיח בצל הרים"**, אי אפשר היה לי להפסיק ולהסתפק בקריאה ראשונה של כרך שלישי, שהגיע לידי תחילה, ואני חוזר וקורא בו שוב, להמשיך עד הסוף.

אולם כבר מקריאת הפרקים הראשונים בכרך הראשון, נוכחתי שקריאת הכרך השלישי בראש, לפני הראשונים, הוליכה אותי שולל.

הרושם נתקבל מהמאמרים בכרך השלישי, החל מקאסוטו וכלה באיינשטיין, שכל שלושת הכרכים הם קובץ של סיפורים ומאמרים על סופרים ואישים, שאין כאן מוקדם ומאוחר, שכל מאמר ומאמר הוא עניין בפני עצמו, לכן אין הבדל אם קוראים אותם ברציפות או בסירוגין, או אפילו אם פוסחים על אחד או יותר מהם.

אולם מקריאת פרק "הראשון" ופרקים אחדים הבאים אחריו, אנחנו רואים בעליל, שהפרקים בכל שלושת הכרכים מצטרפים לחטיבה אחידה, והיא לא מה שנראה במבט ראשון ספר בתוך ספר, ספר על המחבר וספר על סופרים ואישים, אלא ספר שהוא כל כולו תולדות חייו האישיים והספרותיים של המחבר בכבודו ובעצמו, ספר חייו מהשחרות והילדות, "עטו של אבא" עד היום הזה.

אחרי ככלות הכל, העלם בן י"ח השנים עם מחברת דקה של שירים בידו הרועדת, לא דפק בלב הולם על דלתות פרישמן וביאליק וסופרים אחרים לראיין אותם ולכתוב מסות על יצירותיהם הספרותיות. הפגישות עם גיבורי השירה והסיפורת שעודדו וחזקו את ידו, הן למעשה נסיונות וחוויות בחיי צעיר נמוך וחלש שהתאמץ להתגבר על המכשולים, שהטבע קיפח אותו בהם, לפלס לעצמו דרך בשדה הספרות העברית, וכדברי המחבר, כי כשהוא מספר על חבריו לעט ואישים אחרים שהיו לו קשרים הדוקים עמהם, על עצמו הוא מספר.

הפרקים על סופרים ואישים ערוכים בסדר קבוע, סדר המתאים לזמן הפגישות של המחבר עמהם, ואם הקורא רוצה לעקוב אחרי התפתחות חייו

* ארי אבן־זהב.

** ספר אבטוביוגרפי של אבן־זהב, ב כ ת ו ב י ם (קטעים ממנו ימצא הקורא ב"אמרי־פי והגיון לבי" 245—248). הספר מוקדש לרש"ז, והמחבר שלחו אליו בכ"י לקריאה.

של אדם נפלא זה, מילדותו הראשונה כשאביו ניבא לו עתיד מזהיר, שמן השמים כיוונו אותו להיות איש הרוח והספר, עליו לקרוא את הפרקים בסדר רצוף בזה אחר זה, ואז מובטח לו שיבוא על שכרו.

יען שכאן לפנינו תולדות חייו של איש סגולה, איש שביצירותיו ותכונותיו ומידותיו הוא למופת לאחרים, איך הוא, שבשחר ילדותו היה צנום וחלש וכה נשאר כל ימיו חלוש, סובל ממיחושים שונים, הגיע בכוח רצונו לשיא בעבודתו הספרותית כמשורר וסופר בחסד עליון.

כמו כן הוא מתבלט באופיו ואורח־חייו, בהליכותיו ובהתנהגותו הענוותנית עם כל איש, שוע או דל, סופרים ומלומדים כפשוטי עם, מכיר טובה לכל איש שהאיר פנים אליו, נוהג כבוד בכל אדם, מרבה לסַפר בתודה והוקרה רבה על חבריו הסופרים שעודדו וקרבו אותו, עובר כמעט בשתיקה ובעילום שם על צרי עין שהעליבו אותו, נעלב ואינו עולב, כדברי שמואל הנגיד: "בורח מתגרה ומריב לשונות", מחמיר על עצמו ומקל על אחרים, חי מיגיעו ולא על שכר סופרים, ויתר על התמורה הכספית של פרס ילין, סכום לא מבוטל לסופר צעיר חולה, נושא בעול כמה אנשים ובעול אב חולה.

כללו של דבר, "שיח בצל הרים" מעניין ומרתק. לפי עניות דעתי, יש בו משום לקח, שהמאמר "אין לך דבר העומד בפני הרצון" אינו מימרה בעלמא, אלא בדוק ומנוסה וכי במקרים רבים, הטבע בא כאילו לכפר על פשע שקיפח את האיש מבחינה גופנית, ולמלא את החסר הוא מוסיף לו כוחות רוחניים, כשרונות נעלים ונשגבים וסגולות נפשיות, והחלש עולה ברוח על הגיבור.

בכל טוב

שמחה זאב זאלצמאן

[לג]

28 ביוני 1966

ד"ר ראובן ואלנרוד היקר והנכבד,

בשובי הביתה אחרי העדרי מן העיר קרוב לשלושה חדשים, מצאתי תלי תלים של שבועונים וירחונים וספרים שנצטברו במשך הזמן, ביניהם הספר "בית בכפר", שהואלת בטובך לכבדני בו. לצערי, מרוב טרדות לא הספקתי לקרותו עד סוף השבוע האחרון.

לא אגזים אם אומר, שזה זמן רב לא קראתי ספר מסוג זה ששעשע אותי כ"בית בכפר", בו נתת תאור נאמן של החיים היהודיים בימים ההם ברוסיה, בעיירות הקטנות ובכפרים, שממשלת הצאר אסרה על היהודים להתיישב בהם.

רק יהודי אחד או שניים גרו בכפר, וחייהם שם היו רחוקים מחיי שלווה, כי נתונים היו תמיד לחסד המשטרה העירונית או הכפרית, שברוב המקרים היה היהודי זקוק לשחד אותה. אחרים גרו שם בחסד הפריץ, בעל אחוזה גדולה שהיה השליט שם. הפריץ השתמש ביהודי להפיק תועלת ממנו, והיהודי היה כפוף לו ועמד לפניו כעבדא קמי מריה.

תארת את הטיפוסים השונים בכשרון רב, והם עומדים לפני הקורא כמו חיים. הסב, שהטיל אימה יתירה בתוך ביתו, הפגין אומץ־לב וכבוד עצמי ביחס שבינו ובין הפריץ: הוא לא התרפס לפניו כדרך רוב יהודי הכפרים שהשפילו את עצמם לפני הפריצים, ולא יצא לקראתו לקבל את פניו בשבתות ובימים טובים. אם הפריץ נכנס אל ביתו ביום השבת בשעת הסעודה, הגישה לו הסבתא אוכל ליד בעל־הבית, אולם הסב לא זז ממקומו, הוא המשיך כאילו לא קרה דבר שיסיח את דעתו מן האוכל והזמירות.

הסבתא, שהייתה רועדת מפחד בכל פעם ששמעה את קולו החזק של בעלה, קול מפקד ומצווה, נתנה רמז למרת נפשה בנחמה את בתה שהתאוננה לפניה על חמותה וגיסותיה הממררות את חייה. אמה נחמה אותה ואמרה שהעיקר הוא שבעלה של הבת טוב אליה. ואחרי כן חזרה שוב הסבתא כמדברת לעצמה, כי העיקר הוא אם הבעל טוב...

הסבתא, אשה קטנה ורזה, התכווצה במעמד הסב, והייתה נראית קטנה משהיתה, ובקרבת זליק, שמצאה בו אזניים לשמוע, ראתה את עצמה גדולה. היא וכל בני המשפחה, לרבות האורחים שביקרו שם תכופות, נשמו לרווחה כשהסב יצא למסעיו.

בניהם יושקה ומיכל יצאו לאמריקה. יושקה לא למד חומש ורש"י, הוא עשה כל עבודות זרות בבית, הסב העליב אותו על כל צעד ושעל, ובאמריקה מצא את מקומו בזמן קצר, הסתדר יפה והרוויח. מיכל שהצטיין בלימודיו, קרא הרבה, ובאמריקה לא מצא ידיו ורגליו. הוא לא הצליח למצוא עבודה מתאימה שיתפרנס בה, נפל למעמסה על יושקה שתמך בו כל הזמן, ולבסוף מימן יושקה את הוצאות הנסיעה של מיכל הביתה, והוא חזר קרח מכאן וקרח מכאן.

המורה הארוך עם "כינור ציון"; המורה החדש שבז לציונות ולשירי ציון ושר שירים שקראו למלחמה נגד הקפיטליסטים; הבחורים בעיירות חובשי פנסנה, מטיילים ברחובות ותמיד ספרים תחת בית־שחיים, מתווכחים על דברים העומדים ברומו של עולם, על ספרים שקראו או שמעו עליהם, מתלהבים מ"סאנין", משאת נפשם היתה לעמוד בבחינות של ארבע מחלקות של גימנסיה או תעודת בגרות, בחינות שרובם הגדול לא עמד בהן כל ימי חייהם — כל הטיפוסים האלה היו מוכרים לי היטב.

גם חיי היהודים בכפרים היו נהירים לי. אחי אבי גר כל השנים בכפר עם כל בני משפחתו בחסד הרוזן פוטוצקי. אולם כבר הארכתי. חבל על עולם, שחמתו היתה מרובה מצילתו, שחרב ונחרב.

בתודה עמוקה בעד המתנה היפה, ובידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[לד]

24 ביולי 1966

מר אברהם ברוידס היקר והנכבד,

מחמת העדרי זמן רב מן העיר ומרוב טרדות אחרתי, לצערי הגדול, לאשר בתודה עמוקה את קבלת הספר "לכל ימות השנה", אשר ככל ספריך, כקטן כגדול, הסב לי עונג רב.

השירים, שבסגנונם ובפשטותם נועדו לתינוקות של בית רבן, ביפיים הם מהנים גם את האבות וגם את הבנים. כל שיר ושיר קולע אל המטרה שהתוית לו. במלים מעטות נתת תוך ועיקר של החגים. כפורים, כשם שהוא מכפר, גם אתה מכפר וסלח; פסח, דרור וחרות לנודדים ולכל בני־אדם, "עבדי הם ולא עבדים לעבדים". פסח משמש גם סמל לחרות ממחסור, "כל דכפין ייתי וייכול"; חנכה, נר ישראל, שלמרות צוררינו לא נכבה, אולם עלינו לעמוד תמיד על המשמר, לשמור שאורו יזרח ויהל; שבת, מתת מגבוה, יום מנוחת הגוף ומנוחת הנפש לכל עבדי עולם.

אגב, זוכרני נאום של ביאליק ז"ל שנאם בניו־יורק בנשף של הסתדרות העובדים בארץ ישראל. הוא אמר, כי אף על פי שכל בר־בי־רב יודע ששמירת השבת מצוות־עשה היא, "זכור את יום השבת", רק יחידי סגולה מבינים שעבודה בכל שאר ימות השבוע, גם כן מצוות־עשה היא, "ששת ימים ת ע ב ו ד". אז היו הימים שבהם העריצו והרימו על נס את הפועל בארץ־ישראל שנהנה מיגיעו, בהתאם למאמר "גדול האוכל מיגיעו יותר מירא שמים".

גם השירים "נשבענו", "אשרי שזכינו", "בגליל" וכו' יפים מאוד. כמו כן השיר "לב אחד". טוב שהילדים כמבוגרים ידעו יותר ויותר על האח הרחוק, הקרוב בלב.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[לה]

מוצאי יום הכפורים תשכ"ז
25 בספטמבר 1966

מר ה. סקלר היקר והנכבד,

מודה אני לך מקרב לב על שעלה זכרוני לפניך לאצול לי ברכה לשנת תשכ"ז, וזאת הברכה כתובה וחתומה בשער הספר "עוללות", שהואלת ברוב חסדך לשלוח לי.

בעד ברכתך ברוך תהיה ומבורך בחיים ארוכים, בריאים ושלווים, ומשנה תודה לך בעד ההנאה שגרמת לי בקריאת "עוללות", העולות בעושר לשונן וביפי סגנונן על בצירם של רבים אחרים.

לאמיתו של דבר אגיד שקשה היה לי להשלים עם שם הספר "סוף פסוק". ראשית, לפי עניות דעתי, יצירות ספרותיות ואמנותיות, כחלל העולם, אין להן סוף. לא בכדי שר יעקב כהן עליו השלום, "הוי, איהו גבול העולם, מתי אשיר כול עד תום". שנית, חזקה עליך, המעיין המתגבר, שמימיך יהיו נאמנים עוד שנים רבות טובות ופוריות. כן שמחתי לראות שה"שיחה עם הסבא" לא היתה "שיחה אחרונה", יען כי לאחרית וסוף עוד חזון למועד. אחרי השיחה בא המכתב על עניין העומד ברומו של עולם היהודי והיהדות.

אגב, בנידון דידן, אני מרשה לעצמי להגיד, כי לדעתי "התמורה" במדינת ישראל רחוקה מלהיות "כצעקתה". מובן שאין אורות ללא צללים, אולם יש לברך על שחַמתה שם מרובה הרבה הרבה מצילתה. שמו של טוינבי ושם כל נביאי־השקר לא ייזכרו ולא ייפקדו אחרי שנים מספר, ושם ישראל ינון עדי עד. הכנעניות, הסנוביות והשוביניות של מספר מבוטל של הצברים, חבלי לידה הם בתקופת המעבר שבחיי המדינה הרכה והצעירה, המעבר מעבדות לחרות, מגלותיות לעצמאות.

במיטב הברכות
שמחה זאב זאלצמאן

[לו]

[ראה מכתב 26]

21 בספטמבר 1967

לידידי היקר שניאור זלמן אש

אני מודה לך מקרב לב, ולוא גם באיחור זמן מה, על מכתבך מיום 2 דנא ורצוף לו השיר "על העין", ששמחו אותי מאוד.

במידה מסויימת אני רואה את עצמי כאילו אני הכנסתיך לתוך אהלה של תורה. ודאי זכורים לך ימות כהונתנו כנשיא וסגן נשיא ב"הרצליה", אז אני עוררתיך מפעם לפעם לקבוע עתים לתורה. לשבחך הקשבת אלי, עשית לך רב וישבת עמו יום יום ועסקת בתורה. הלכת מחיל אל חיל בלימודיך והחילות לנסות את כוחך בשיר.

זוכרני כי גם אז שלחת לי שיר מניו־המפשר ושאלתני לחוות את דעתי עליו. אני עודדתיך ואמרתי כי גם גדולי המשוררים שלנו התקינו את עצמם שנים רבות בפרוזדור טרם נכנסו להיכל השירה, לכן הפוך בה והפוך בה וסוף הכבוד לבוא.

ואשר לשיר "על העין" אני שמח לציין שהשיר מצא חן בעיני, ודוקא בפשטותו. סגנונו קרוב לרוח הוותיקים, שביצירותיהם הספרותיות, הן בשירה הן בפרוזה, דברו בלשון בני אדם.

אם ניקח למשל את השיר של ביאליק "שמים בקשו רחמים עלי" או את השיר של יעקב כהן "באים ימים חולפים ימים" הם כה יפים, נוגעים עד לב ובעת ובעונה אחת כל בר־בי־רב ירוץ בהם.

מה שאין כן עם השירים המודרניים מהמשוררים הצעירים, כשלעצמי כאילו הם מדברים אלי בלשון אחרת שאינה ערבה לאזני.

אין זאת הערכה ביקרתית של השירה המודרנית, אינני רואה את עצמי מוסמך למתוח ביקורת עליה, רצוני רק להגיד שהיא למעלה מבינתי, כאמנות המודרנית שתמונותיה ממלאות עכשיו את מוזיאוני העולם ובעיני הן כספר החתום.

אגב, הדברים שפרסמת ב"בצרון", לאו דוקא השירים אלא המאמרים האחרונים, הפתיעו אותי בסגנונם המתובל במלים וניבים מן התלמוד. לא בכדי אמרו חכמינו "אין לך דבר העומד בפני הרצון".

במיטב הברכות ממלכתי וממני ללילי‌אן ולך לשנת תשכ"ח.

שלך

שמחה זאב זאלצמאן

[לז]

כ״ד באלול תשכ״ז

29 בספטמבר 1967

ד״ר דב ירדן היקר

שלשום שבנו מהכפר הביתה, להפתעתי הנעימה מצאתי את הספר ״שפוני שירה״ ואני מודה לך מעומק הלב על הכבוד שחלקת לי להקדיש ספר יקר זה לשמי.

אכן ראוי אתה לשבח ולתהלה על שהקדשת ומקדיש את זמנך להעלות מתהום הנשיה יצירות ספרותיות שאין להן ערוך, החל ב״מחברות עמנואל הרומי״ ואחרי כן העבודה המונומנטלית ״דיואן שמואל הנגיד״ ועכשיו העשרת שוב את השירה העברית ב״שפוני שירה״.

ברוך תהיה ומבורך.

מוקירך

שמחה זאב זאלצמאן

[לח]

כ״ט בתשרי תשכ״ח

2 בנובמבר 1967

ארי היקר,

כאשר קיבלתי לפני חדשים מספר את הספר ״אמרי פי והגיון לבי״ תרגמתי ממנו באריכות לפני אשתי ותגובתה היתה חדה וחלקה: ״אַ יוד אַ חכם״; ואני עניתי ועונה אמן אחריה בכל פעם שאני קורא בו, בכל פעם, יען שאין זה מן הספרים שקוראים אותם מתחילתם ועד סופם ואחרי כן מניחים אותם בקרן זווית. ספר זה מיוחד במינו הוא, שאין קוראים אותו עד גמירא וחסל, יען שאין לו גמירא, אלא קוראים אותו וחוזרים וקוראים בו ולאו דוקא שוב מבראשית, כי בעצם אין לספר זה תחילה כמו שאין לו סוף. הספר מונח כל הזמן סמוך לידי, וכשעייפה נפשי מדאגות יום יום, אני פותח את הספר ללא תשומת־לב לשער, כי כל סעיף וסעיף בו שער לחכמה הוא. קורא אני בו פתגמים ומאמרים מחוכמים, מתבדר ונהנה מזיו חכמתם; ואף אם כבר קראתים פעמיים ושלוש, הם בעיני כחדשים.

ככל שאני מוסיף לקרוא בו, אני ממש מתפעל מחכמתך לדרוש ולתור בחיי אדם מבגרות ועד שיבה.

אין ספר זה קובץ של פתגמים ומאמרים שכבר דשו בהם אחרים, כולם פרי חכמתך הם. אם אתה מביא קטע ממאמר ישן, החידוש שאתה מחדש

ובונה עליו, כוחו יפה וגם מתאים יותר לחיים החדישים. אין זאת חלילה הקלה בכבודם של הראשונים, מאמריהם ופתגמיהם חיים ונאמנים היום כמו שהיו לפני אלף שנים, אלא שהחיים אינם קפואים ועומדים, הם הולכים ומשתנים מדור לדור, ובמיוחד נשתנו בעשורים האחרונים, במלחמות העולם הראשונה והשנייה, שבאו לשכן, כביכול, את השלום והחרויות בעולם, ואחריה המלחמה הקרה בין המזרח והמערב שהביאה בעקבותיה מדיניות של עברי פי פחת, סכנת מלחמה אטומית למחות את כל האנושיות מעל פני האדמה, — כל אלה זעזעו את יסודות החברה. ברם, הצדק עמך שאין יסוד חדש, אולם המושגים והערכים החברתיים והמדיניים נשתנו מן הקצה אל הקצה. כל זה אני אומר כלפי מה שאמרתי, כי ספרך שופע חכמת החיים, כחדישים כישנים. לספר "אמרי פי והגיון לבי" שמור מקום חשוב בספרות החכמה ליד "חכמת בן סירא" וחכמים אחרים. עומד אתה בספר זה לפני הקורא כבעל שיעור קומה, בסיפורת ובשירה, כמו שמעידים בשער רביעי כל הספרים שפרסמת, וכחוקר וחכם בחיי אדם. הסימן שאתה נותן ליוצר לשפוט אם יצירתו האמנות אמיתית היא, חל גם על הקורא. אחרי קריאת "אמרי פי והגיון לבי" הוא יושב ותוהה, ושואל: האמנם ספר זה המלא וגדוש חכמה ותבונה יציר כפיך הוא?

מוקירך ומעריצך שמחה זאב

[לט]

ב' במרחשון תשכ"ח
5 בנובמבר 1967

לכבוד גדול המשוררים מר ש. שלום
מר שלום היקר

בשובי מהכפר הביתה מצאתי להפתעתי הנעימה את "ספר חי רואי", ואני מודה לך מקרב לב על שעלה זכרוני לפניך לכבדני משופרא דשופרא של השירה העברית.

אני קורא וחוזר וקורא את השירים מתוך עונג רב.

השירים, אולם אטו כי רוכלא ליחשוב וליזול? הלא כל אחד ואחד מהם, מעשה ידי אמן בחסד עליון הוא. רצוני רק להגיד, שרבים מהם קראתי כמה פעמים ובכל פעם הם בעיני כחדשים.

השם יוסיף לך עוז ועצמה גופנית ורוחנית, שתמשיך להעשיר את השירה העברית כיד כשרונך הגדול הטובה עליך. בכל הכבוד

[וראה מכתב 208]

שמחה זאב זאלצמאן

שער רביעי

מכתבים

מסופרים, אנשי־מדע ואישי־ציבור *

* לפי סדר א״ב.

[1]

ברן, 23 בינואר 1957

לרש״ז זלצמן שלום רב,

———

בקשתי מהמו״ל שלי להמציא לי את ד׳ כרכי הפרוזה שלי, ואם ימציאם לי — אעבירם לך, והייתי גם אני במסתופפים במדפי ספריך. ובינתיים שלחתי לך בשבוע שעבר את ספרי ״את ירושלים״ (הציורים של שטיינהרדט מיוחדים אך לספר זה). דומני, כי אהבתך לירושלים — כפי שהשתקפה במכתבך לנכדך — תקרב שירים אלה אל לבך. כל המחזור ״ירושלים בגולה״ (ר׳ התוכן בסוף הספר) נכתב בתרפ״ח, ושים־נא לב במיוחד לשיר ״אני נחנק״ (ע׳ כ״ה), שכתבתיו במשך לילה תמים בחוהמ״פ תרצ״ח בורשה (בשיר זה בין שורה ז׳—י״א השמיט הסדר את שתי השורות שמצטט ילין ז״ל בדברי־המבוא שלו, והן עיקר), וכן לשיר ״מה הבאתי לך״ (עמוד כ״ו) שכתבתי לאחר שבועיים בבודפשט. מי פילל כי אמנם אין זו רק חרדה של נפש חולנית! ואני אך תפילה, שלא יקויימו שירים אחרונים שבאותו מחזור...

אך לאחר שקויימו הראשונים — מה חשיבות לגורל היחיד? כצל כבד מלווה אותי על דרכי השואה הגדולה, ואני מתפלל בחרדה עם המתפללים, כי שר־האומה יתן שילומים לאומה הסחופה ונצא מתוך הפיכת הימים מזוקקים ומטוהרים, ראויים לירושלים הבנוייה, כפי שראוה אבותינו ואבות־אבותינו מדור דור. מי יתן והיה!

ואני מכבדך ומברכך באמת ובתמים

שלך

א. אבן־זהב

[וראה אגרת ג]

[2]

תל־אביב, 25 בפברואר 1958

לידידי לרש״ז שלום רב,

וזה אך להודיעך, היקר והמכובד, כי עברנו את מעבר יבוק, כלומר, את הטלטול מעיר לעיר ומדירה לדירה. זה המשלוח הראשון של דואר מצדי לארה״ב וחשבתי, כי נכון יהיה מצדי להודיעך על כך. למען האמת, איש־ירושלים הנני וכל הווייתי קשורה בה, שכן חייתי בה ל״ה שנה ואף ינקתי

ממנה הרבה, אם לא את כל כולי. אולם עמדתי בפני הברירה: להשתקע, חלילה, בשויצריה או לרדת לשפלה — ואין צורך לומר במה בחרנו ללא היסוס, שכן כל הארץ היא ארץ־ירושלים — ואני מרגיש זאת עתה יותר מתמיד.

עוד איננו מסודרים כהלכה, ביחוד שאיננו חזקים והכל נראה לנו כהרי־הרים, אך מתקדמים אנו יום יום. כאן הספקתי לעשות אך שני ביקורים: אצל ידידנו הוותיק קלוזנר יאריך ימים (היושב בחורף כאן) ובבית־הסופר, הוא הבית שעל שם ידיד נפש שנינו טשרניחובסקי ז״ל. התכנית יפה, אבל אין כמעט יותר מהקירות, והוא בשכנות עם בית סוקולוב, שהוא מרוהט ומקושט כהלכה. הלב נצבט, שכן חששתי אותם הרגעים, שמא חלילה יהיה גורל הבית כגורל המשורר, שאת שמו נושא הבית. כן, הלב המה בראותי כל בנין ציבורי בקרבתו מהודר ומרוהט, ובית־הסופר, הוא בית שאול, עירום ועריה. ובכל זאת — יש בית־הסופר ויש שם לאחד גדולינו, שהקים לעצמו שם.

— — — וברכה לבבית מאשתי וממני לך ולרעיתך, והיה אך ברוך.

שלך בידידות־אמת

א. אבן־זהב

[3]

תל־אביב, 1 ביוני 1958

רש״ז היקר והטוב,

מכתבך מ־16 בח״ע הגיעני באמצע השבוע האחרון, ורב תודות לך עליו. — מיד נגשתי לבחירת מספר שירים מתוך המחזור ״הבת ירושלים״ בשביל ״בצרון״, והנה הם לפניך. — — —

אני מודה לך, ידידי, שאתה נותן לי לעשות באבטוביוגרפיה שלך כטוב בעיני. לא אתה הרשאי לשפוט, אם קורות־חייך יענינו ״מישהו אחר חוץ מבני משפחתך״. ואם גם מעטת לפרסם, הרי אתה בן יקר למשפחת־העברים, למשפחת הסופרים העברים — ולו גם בשל מעשיך הגדולים, שאתה עושה בצניעות ובענוות־חן. איני רוצה להאריך בכך, שמא יישמע מדברי הד לא נכון, הד של דברים שנכתבים לנדבן — ואני מן הרגע הראשון לא ראיתיך רק כאיש שכיסו סמוך ללבו, כי אם כעברי וכאיש מישראל שהוא נפש מנפשנו ורוח מרוחנו — שהוא ידיד לכל דבר טוב ומסוגל להיות ידיד לאלה שכל מאודם נתון לנר ישראל. ואם כי אני תפילה ותקווה, כי תאריך ימים לפחות

כהרב אייזנשטיין ז"ל הריני מצטער שאינך עתה בשנות החמישים שלך — כי חסרים אנו אנשים שכמותך: יודעי אהבה וחדורי צניעות מ ט ב ע ם. רצה הגורל ורוב רובם של ידידי היו גדולים ממני בעשרות שנים, ואחד אחד הלכו ונשארו לי בארץ רק בודדים — האחד ישיש וחולה והוא בירושלים (קלוזנר), השני — עוקר הרים וטוחנם מרוב רוגז (שניאור), וכך נמצא שאני כמעט בודד אפילו בארץ. מובן שהאשמה היא בי ולא באחרים, שהרי איני נוח לחזור אחרי האהבה והריעות, אך העובדה אינה משתנית.

משום כך תבין, רש"ז היקר, עד מה צפיתי שתבואו השנה, בשנת־העשור, לכאן ונתראה פנים אל פנים, ומשיחה ראשונה היית יודע, שהפחות מכל יש לי דאגות כלכליות ח"ו. עיין־נא במוטו שנתתי לספרי "בסוד עניי הכותל", ודברים אלה עמדו תמיד לנגד עיני ונזהרתי זהירות יתירה, שלא אפגע בקשה שבמחלות. אפשר שמפי שניאור ידידנו קיבלת רושם לא נכון, אך ב"ה זהו השטח שאני בריא בו — במידה שאדם בימינו ובארצנו יכול לחזות מראש. ——— ואני מבקשך לתכנן כבר מעכשיו לבקר בשנה הבאה בשוויצריה, ואם נחיה, ו ו ד א י נחיה — ואם ישרור השלום בעולם, נוכל להתראות כראות זה את זה אנשים אחים, שאין האחד מצפה מרעהו זולת הריעות, ריעות לשמה, ללא כל ריח־ורוח־לווי.

צדקת כי רבו טרדותינו במחצית השנה ——— אך חלילה לי לקבול, שכן — על אף הכל — בתוך אחינו ועל אדמתנו אנו יושבים, ואף יודעים להעריך זאת.

ואשתי, הקוראת מכתביך כמוני, מצטרפת לברכותי, ושנינו מברכים את רעייתך, בהוקרה ובידידות־אמת.

שלך

א. אבן־זהב

[4]

תל־אביב, 14 במרץ 1959

לידידי לרש"ז שלום רב,

אל נכון תתפלא שלא עניתיך עד היום על מכתבך האחרון (אני בוש מלציין את התאריך). ———

בינתיים, ידידי, שכלנו ידיד משותף, ולי היה האחרון מן הראשונים ששמר על ידידותו לי — והרי זמן־מה לפני כן אבד לי הישיש בידידי, קלוזנר ז"ל. אך בה בשעה שקלוזנר היה תשוש־כוח, הרי שניאור ידידנו שינס את מתניו —

ורגז ורגש, והפריז. בזמן האחרון ביקר אותנו בביתנו וסיפר לי על היקף עבודתו, ואני אמרתי לו, שאין זה מן החכמה וכי אסור לו לעבוד כל כך, ביחוד שלא היה זקוק לפרנסה, חלילה, ו"אל לו לאדם לרצות לבלוע בעולם הזה את כל העולם הבא" — ומהערה זו לא היה מרוצה. עוד במכתבו ה א ח ר ו ן, מפאריס, נזף בי על הרזיגנציה שלי, שאני יושב אוהל, מתרחק מכל חבורה, ואין אני רוצה להדפיס משהו חדש (ובכל זאת — במשך השנה האחרונה יצאו במהדורה חדשה 4 ספרי לבני־הנוער, כולם בשכלולים, לפי מיטב יכלתי הדלה). בשטח זה, כמו בענייני כספים, היינו נפרדים תמיד, אך אחידים היינו בתאווה לעצמאות, שאני רואה אותה כאויר לנשימה לי; ובה בשעה שידידנו נאבק עליה בקולי־קולות (והרי היה באמת ובתמים ה ג ד ו ל שבחבורה), הרי עבדך הקטן נאבק עליה בדממה ובדממת־דממה, ואין המאבק האחרון קל מן הראשון — האמינה לי.

אם כה ואם כה, נתייתמתי שוב ואני בודד משהייתי — ומה טוב שיש עוד קוראים שזוכרים לי חסד־נעורים ויש עוד ידידים בודדים כמוך, הפוקדים אותי מפקידה לפקידה.

— — —

בסוף מאי נלך לשוויצריה — אולי נפגש שם? מה מאד רצינו להכירך פנים אל פנים ולשמוח בחברתך שמחת ידידות כנה, שאינה תלוייה בשום דבר.

ושלום רב גם לרעייתך ולשניכם מאשתי.

שלך

א. אבן־זהב

[5]

ת"א, 16 באפריל 1959

רש"ז היקר והנכבד,

אתמול אחה"צ, ממש באמרי להריץ אליך את ברכת החג, הגיע מכתבך החביב מיום 10 בח"ז, ואנו מודים לך עליו.

— — —

אתה הואלת לשלוח לי את צילומו של מכתב אחד של שניאור. ברגע ראשון נדהמנו שנינו: כאילו הגיע מכתב מ מ נ ו. גם לי הרבה מאד מכתבים ממנו (דומני ששנינו היחידים שכתב אליהם ברציפות ושפך לפניהם את לבו ללא היסוס), ובכל מכתב אתה מכיר משהו מ"פרומתיאוס הכבול", או

בסגנוננו העברי מ"המשיח הכבול". האנרגיה היתה עצורה בו ויצירתו הכבירה לא הכילה את כולה, ויש שנדמה היה לך שהוא אך מתחיל להראות את כוחו המופלא, ורבות ונצורות עוד לפניו. חז"ל קבעו את המושג: ממית עצמו באהלה של תורה, ואילו ידידנו המית עצמו באהלה של ספרות; ולא הועילו אזהרות ידיד כמוני: בזה הוא חייב לסיים, את זה עליו לכתוב, עשרת הכרכים בשביל "הארץ" ו"דביר" מוכרחים להיות מוכנים תוך זמן קצר, ויהי מה! ויהי מה? בתוך־תוכי נפשו היה איש החיים, המחייב הגדול, ולא האמין שגם הוא חייב בזהירות — וכך הלך מאתנו. ——— אבדה ללא כפרה וללא תנחומים היא לידידי־האמת האחדים שלו (ויש לאדם רק ידידים בודדים), שהרי במקום ששניאור נמצא היה הכל תוסס, חי, מאמין בחיים כמוהו, ואף אני כמוך (ואולי יותר ממך, כי בודד אני ממך) לא השלמתי כלל עם העובדה, כי אמנם הלך מאתנו ולא יגיע פתאום מכתב ממנו בהתנצלות מזה ובטרוניה מזה; שלא יצלצל פתאום ויישמע קול־הנזיפה שלו: "נו, למה אין שומעים ממך דבר? עלי לדבר אתך, ובאופן דחוף, כן, אסור אליך"; או סתם צלצול בפעמון־הדלת, הצלצול המיוחד שלו, ואתה פותח את הדלת, והוא לפניך: תחילה בטרוניה על המדרגות הגבוהות במקצת, ואח"כ מתנשק, ובעודו בפרוזדור הוא כבר באמצע איזה ענין. האומנם כל זה לא יחזור, ולעולם?

אפשר שלא יחזור "למעשה", אך בדמיוני זה חוזר אף עתה מפעם לפעם, והוא חי בקרבתנו בדומה לעוד ידידים אחדים, שעשרות שנים חיינו יחד ואהבנו איש איש את רעהו אהבת־אמת. אך צר לראות עד־מה מיהרו לעבור ל"סדר היום". כך דרך החיים? אפשר, אך צר מאד, כי הרי היה משכמו ומעלה גבוה מכל האוחזים בעט והמושכים בעט — והוא ידע זאת, ואף דבר זה גזל את מנוחתו המעטה.

סלח שהארכתי, סלח, היקר והטוב, כי מוזר יהיה לך לשמוע זאת מפי: קלוזנר ושניאור היו האחרונים מאנשי־העט שהיו ידידי־אמת לי, והתרחקותי מהכל לא הפריעה לי כשידעתי שעוד השנים האלה, האחד מהם בחיים. הוא אהב אותך, הוא הוקיר אותך, הוא כיבד אותך כבוד־אמת (והוא ידע לאהוב ולהוקיר יותר מכל אלה שמתלחשים ומדברים בקול, כי סגולה זו היתה זרה לו), והרשה־נא לי, לעני ממעש, להמשיך ברגש זה גם במקומו, אם כי תחליף דל אני.

——— ברכת מועדים לשמחה לך ולרעייתך ולצאצאיכם מאשתי, המכבדת אותך כמוני, ומשלך בלבב תמים

א. אבן־זהב

[6]

אינטרלקן, 22 באוגוסט 1959

לרש"ז נ"י שלום רב,

שאלתי עליך בעקיפין, ומכיוון שגם לא השיגוך טלפונית אנו מניחים, שאתה נמצא במעון־הקיץ שלכם. ויפה אתם עושים, שכן — כפי שאנו שומעים וקוראים — השנה שנת שרב לניו־יורק.

ר' שמחה זאב ידידנו, אינך יכול לתאר לעצמך עד מה שימחתנו בביקורך בביתנו בתל־אביב, שמחה שמך ושמחה אתה מביא עמך, והיתה זו שמחה שאינה תלוייה בשום דבר. אודה, דורי נסח, אנו, האחרונים, המחזיקים בקרנות־הספרות קצת נבוכים והרבה נשכחים, והרי רגש טוב הוא לעני ממעש שקורא עברי ותיק, החרד לשפתנו, טורח ובא לראות סופר בד' אמותיו. ורק חבל שלא היה באפשרותנו להיות נוכחים בפתיחת בית האקדמיה ולראותך בזוהר־פעלך. — מסופקני אם נבוא לארה"ב: זו ארץ שדורשת מאמץ־רב, ומצב בריאותי נראה שאינו מאפשר לי כל מאמץ יתר, אך אנו תפילה ותקווה שנתראה בארץ או באירופה, והפעם הבאה לא לשעה, כי אם לימים.

אשתי ואני אומרים לך, היקר והנעים, שלום מכל לב, ודרכך — לאשתך ולבתך החמודות שראיתין כהרף־עין — לכם ולכל אשר לכם.

בידידות אמת

שלך

א. אבן־זהב

[וראה אגרת פא]

[7]

תל־אביב, 12 בספטמבר 1959

לידיד־נפשנו לרש"ז זלצמן שלום רב,

כפי שרואות עיניך רשמתי כבר מימין את כתבתנו בישראל, ועצם ההרגשה הזאת נותנת לאדם מישראל כמוני בטחון־מה.

— — —

כשאתה כותב, היקר, בדבר ביקורך בביתנו אתה מסתמך על מכתבך הקודם, שהרצת אלי מאיטליה ושואל, אם עודו נמצא אצלי. אודה, על מכתביך אני שומר בשל תכונם, כי בכל אחד מהם יש משהו מיוחד, וכולם יחד: מאור־פנים, ברכה שברכך הכל יכול ושהיא עולה על כל הטוב של המיטיב. כך אתה בהופעתך וכך אתה במכתביך — וזה לא נאמר לשם מחמאה, חלילה

וחס (מה רחוק אני מכל זה, ובשל כך שילמתי מחיר יקר בשנות חיי!), אלא משום העונג שנגרם לאדם בשבתו אתך או בקראו אותך. ואם כתבתי לך, שעשית חסד עם סופר שטרחת ובאת לראותו בביתו, הרי מתוך הוקרה כתבתי זאת ומתוך הערכת־אמת. ולמען האמת, זהו ביטוי עברי שאסור לתרגם: הרי כמה פעמים אנו מודים לאלוהים על רוב חסדו — האם יעציבו הדבר? יודעני גם יודעני, שאתה עשית זאת מתוך דחף פנימי, והערכת עצם העובדה באה אצלי לידי ביטוי, ביחוד לאור ההרגשה, שלא הכל חושבים כמוך, ולא כל שכן שאינם עושים כמוך, ויש שבדידותו של סופר — שהגורל הביאו לעולם קצת במוקדם — זועקת וקורעת שחקים, אם כי קול־הזעקה הזה אך מקול הדממה הדקה בא. אך חלילה לנו לקבול, אם יש בודדים כמוך, וכמו שהעולם חי על בודדים, כך חי הסופר שעבר גיל ידוע על הבודדים, וכן על זכרונות העבר. ——— והאם דבר קטן הוא, שמעולם לא שמעתי עליך דבר־רבב, ואף מן הקפדנים שבקפדנים? אני שמח על ידידותך ואני מקווה, שתהיה תמיד תלוייה באהבה עצמה ושתארך ימים רבים, וממילא אחזה גם אני עוד שנים רבות באור־החיים.

בידידות־אמת

שלך

א. אבן־זהב

[8]

אינטרלקן, 13 ביוני 1960

לכ׳ שמחה זאב נ״י שלום רב,

אודך על מכתבך מיום 28 בח״ע ועל חוברת ״חנוכת הבית״ ששלחת לי. אכן יש לי חוברת זו בביתי, אך מכיוון שבאה מידך לכאן גרמה לנו שמחה מיוחדת, שכן אנו רואים את דמותך לנגד עינינו; והיא אף הזכירה לי, כי בכ״ד בח״ז יום הולדתך — והוא הדבר הממריצני לכתוב לך ע כ ש י ו. מיטב איחולינו ליום העז, ומי יתן ונזכה להיות בין המברכים אותך ליום שתוכל להגיד: כי עזי וזמרת יה.

——— הפגישה שהיתה לי אתך למה היא דומה? לברק שהבריק, לפסיעה למול הראי תוך כדי ריצה. ואתה שואל ושואל, ויש טעם לשאלותיך, אך אילו ישבנו קצת יחד, היית שומע הרבה והכל היה מתחוור לך. משום מה אין העט נשמע לי כמו הפה, חוש איש־החזון שבי (אם מותר לי להגיד ככה) מכה על אזני: זה האיש רש״ז אזניים לו ולב מבין לו, ומכיוון שהוא

גם איש־הספר יוכל למלא לך — ולו גם לשעה — את החלל בידידות שהשאירו אחריהם קלוזנר ושניאור ז״ל, תל״א. והרי משום כך אני ממריצך לבוא קצת לאירופה ולשבת אתי שבת ידיד. יש לי, ידידי, צורך נפשי ל ש ו ח ח עם ידיד — — — ומפונק אני מראשיתי בשטח זה: ביאליק קיבל את ספרי הראשון בזרועות פתוחות (ר׳ אגרותיו תרפ״ז על ״מגנזי נשמה״), ואף היה לי לידיד נאמן — וחבל שהלך לפני שהתחילו שנות־השפע שלי; טשרניחובסקי היה לי קרוב מאד, וכשקיבלתי את פרס ירושלים — והוא אז כבר חולה — כתב: ״מפרס ירושלים לפרס נובל״; על שניאור אתה יודע, וקלוזנר היה חסידי וידידי הנלהב ל״ה שנים; ולא אדבר על אלה שהאוני־ברסיטה קירבה אותם אלי, ובראשם מאגנס וויצמן, שאהבוני אהבת־אמת. כל אלה כ מ ו פ ת א ו ם הלכו ממני, ותבין, היקר, שכל אנשי־השורה של הספרות, כל בני ״כת״ למינם, זרים לי — ויהיו זרים לי, אם לא אסכים לעשות כחש בנפשי. שאר־הרוח שבך, שבכל הליכותיך, הוא שמביאני להיות קשור בך ולהגות בך תכופות. לי זה כ״כ פשוט וכ״כ מובן, שהייתי מתכחש לכל עצמותי אילולי הייתי כך.

כמוך יש לי עוד ידיד באה״ב, כמעט בגילך, שבמשך י״ב שנות ידידותנו לא נפל רבב עליה, אך ההוא אינו קרוב כ״כ לספרות ה י פ ה, אף אינו רגיל בכתיבה בעברית ומשום כך יש בכל זאת מסך־משי דק־מן־הדק בינינו בהחליפנו מכתבים (בניגוד ל ש י ח ה בינינו, כשהוא בא לאירופה). כן, עברתי את גיל הזקנה וכך נכנסתי לרשותכם, והגורל רצה שאף פעם לא היו ידידי ״צעירים״, ובכל זאת — תמיד היתה ר ו ח ם צעירה; ואף רוחך כך, ואפשר גם זה המקרב אותנו. אך למה לנו לחטט בהתקרבות? חייב אדם לחטט בהתרחקות. ואם ירצה השם ונשב פעם יחד, אסביר לך מה מרחיקני מכל הכיתות והמפלגות — הן בספרות והן בציבור, — דבר העושה בימינו את האדם לבודד.

אמרתי בלקחי את העט בידי לכתוב בענייני ״שיילוק״ וכתבתי סתם דברים. כן, אני מניח כי אך כדי להניח את דעתי כתבת לי, כי מכתבי ״כל אחד מהם יצירה ספרותית הוא בזעיר אנפין״, ואני — ובזה אני דומה באמת לקלוזנר ולשניאור — כותב ישר מן הלב על הגליון, ללא ליטוש וללא מחשבה קודמת. בדרך זו אני מ ש ו ח ח עם ידידי. ואתה נהג ככה גם במכתבי: עברה ה״שיחה״ ואין לה עוד זכר בעולם הגשמי. — — — וכשתהיה עליך פעם הרוח, כתוב, גם אם תתמהמה.

שלך באמת ובתמים

א. אבן־זהב

[וראה אגרת פח]

[9]

תל־אביב, 22 בינואר 1961

[ראה אגרת י"ז]

לרש"ז איש ניו־יורק שלום רב,

———

לא אלאה אותך בימי־הנופש שלך במכתבים ארוכים ביותר, ——— אך בקצרה מחובתי להעמידך בדברים מעטים על אפיו של דני גבור "מגנזי נשמה" שלי, שאתה כותב שנבצר ממך להבינו. צדקת שיש כאן טיפוס דור־פרצופי, בתנאי שיובן הביטוי כהלכה: לא כמקובל — העמדת פנים, — כי אם אדם־שעטנז: מוחו צלול ומטושטש כאחד, וסופו שגובר הטשטוש (שכן יצא מדעתו), אך גם מתוכו נוצצת הצלילות (ומכאן הרעיונות שלו).

יודעני את הקטע שהטעה אותך לחשוב, כי דני הקטן עינה את זינה בת התשע. וזאת לא כתבתי, וזאת לא עשה. להיפך, מגע תמים של ילד בגופה של ילדה נראה בעיניו כחטא, שרק הילדות הנקייה כשלעצמה מכפרת עליו. אך יש לך עניין עם עלם בעל חזון, שהוא ט ה ו ר, בחור ששמר על תומו בגלל אהבתו, או מפני שהוא לפי אפיו טהור. אין הוא אחראי לנטייתו לאחותו, ואינו עושה, חלילה, כל דבר רע; להיפך, הוא מרגיש, כי אם ילחץ את אחותו אל לבו י ש ת ג ע — ואדם מושחת אין לו הכרה זאת. והוא התקרב אל פנינה וזינה לא "כדי להתרחק מהן אחרי כן ולהכאיב אותן", כלשונך, כי אם כדי להתרחק מ א ס ת ר, והוא מתרחק מפני שאין בכוחו ל ה י נ ת ק מאסתר — והאהבה העזה והקונפליקטים הנפשיים הם המביאים את בעל הרגישות היתירה על סף השגעון — ו א ז "הוא פוגע ברגשות כל סביביו", הוא בן המלחמה הראשונה, השסוע והמיואש, אך נפשו טהורה — ובמאבק פנימי זה הלך לאיבוד — יצא מדעתו. הרי ידעתי את דני יפה, והדור של אז — וביאליק בראשם — ידע טיפוס זה ומכאן היחס החיובי וההבנה לרוחו בימים ההם. עד כאן תשובה לדבריך, והשאר — בוא יבוא פעם בניתוח מפורט.

כל טוב לשניכם משנינו,

שלך

א. אבן־זהב

[10]

תל־אביב, 6 במרס 1961

היקר והאהוב באמת ובתמים,

לפני מכתבך מיום 26 בח״ע, שקיבלתי בערב שבת. אינך צריך להתנצל לפני על דחיית תשובתך וכל עיכוב נסלח לך מראש. אך מכיוון שאנו דואגים לך ולנעשה בביתך, הרי אם תקשה עליך הכתיבה זמן רב, טלפן־נא לד״ר אייזנברג (העומד אתי בקשר מתמיד בענייני ספרות) ומסור דרכו פריסת שלום.

אני מבין לך, ואתה יקר לי — מי נשאר לי מדורי? — גם בשתיקתך. מה שמצער אותנו ביותר הוא ״סוף הפסוק״ של מכתבך והגורם האמיתי לשתיקתך. הוא הדבר: יש דין ואין דין, יש דיין ואין דיין — ומי אנחנו כי נשאל, אחרי שאיוב מיצה את כל תמצית השאלות? ינחה אותך לבך הפתוח, עין־החסד שלך — ויעמדו אלה גם לך, כמו שעמדו כל השנים לאחרים.

— — —

ואיני צריך להגיד לך, כי בשוותי לנגד עיני באיזה מצב־רוח קיבלת את מכתבי על ״מגנזי נשמה״, הצטערתי שהלאיתי אותך בענייני ספרות דקים, שאולי הם קורי־עכביש לעומת חבלי־החיים שעה שהם יורדים על האדם. אך מה לעשות, ועולמי הפנימי, פנים שבפנים, הוא בכל זאת בין ״מגנזי נשמה״ (ראשון ספרי) ו״בתוככי ירושלים״ (אחרון ספרי)?

שלך בידידות

א. אבן־זהב

[11]

ת״א, 8 בדצמבר 1964

לידיד־נפש לרש״ז שלום ובריאות:

ביום חמישי האחרון שלחתי לך דו״ח מפורט בקשר עם החומר ל״גנזים״, ואמרתי לנפשי: עתה אסדר חומר שהזנחתי קצת, אך ״יושב בשמים ישחק״, ושחוקו אינו תמיד אלי גיל.

ביום המחרת, בערב שבת עם חשיכה, עברה אמי לשנת־הנצח, ובנשיקה: כמשחל בינתא מחלבא. וזו נחמתי, שהרי בשבועות האחרונים סבלה הרבה. ואכן, בשבועות־חייה האחרונים היה טעם לקרוא באיוב, אך בימי השבעה עומד לנגד עיני נעים הזמירות (ש״ב, י״ג 20—23). מוזר לאדם שעומד

בין הזיקנה לשיבה לומר: יתום אני. ובכל זאת — כל עוד חיתה אמי, היה בי משהו מן הנער, ורק עתה אני מתחיל להרגיש כי נתייתמתי וגם זקנתי. נחמתי היא, שהכנסתיה בשנה האחרונה למוסד הטוב ביותר שיש בארץ, ועוד יותר, שהצלחתי להעלים ממנה את דבר אבדן בנה בכורה — וכך שעה שכלתה צידתה, חשבה — אם חשבה בכלל — שלא בא לה בחייה שכול.

אני רואה את העבירה לחיי־עולם כראשונים, גם משלנו וגם משלהם: כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים, ועלינו להביט עד רגענו האחרון לאחור — ל ח י י ם שחיינו — ולא לפנים; ואמי חיתה בנעוריה בעשירות, אח"כ — בא"י — לא ידעה מחסור, אף מחלה לא ידעה — וכי דבר קטן הוא? ורק צר שבשנים האחרונות התמוטט הארז.

חכמינו אמרו: אֲבל אין לו פה, ובכל זאת אני מרגיש כי עלי לספר עליה בקצרה, ולא כמספר אחרי האבן, ולספר עליה אומר: לספר גם על אבי מורי ז"ל, שנפטר כ"א שנה לפניה.

אבי מורי ז"ל נתייתם מאביו בהיותו בן י"ז ועליו ריחים של משפחה בת 7 נפשות. הוא היה מתון ובעל־מידות, יודע ספר, גם לועזי, דבר שכיח בסביבות הסֵפר, ומעיין בו בשבת, כשהיה פנוי מעסקיו הגדולים (היה כל ימיו שותפו של אביו של שמעון ראבידוביץ, חברי מילדות). תמיד התפלאתי מניין לו ידיעותיו; הוא רכש את תלמודו בנחת והגיע בגיל צעיר לעשירות בשלווה. וציוני היה בכל נפשו ובכל מאודו, והוא שלימדנו בהיותנו ילדים את השירים של אז: "במחרשתי, כל אשרי ירשתי" ו"חושו, אחים, חושו". בארון־הספרים היו בעיקר ספרים חדשים, מכורכים הדר (8 חלקים מן האנציקלופדיה הרוסית־יהודית עוד הביא עמו ארצה). אחרת באופי היתה אמי: מגזע השולטים, המרדנים והפקחים. היא גדלה בבית עשיר מאד, ומשם באה לה הנטייה לכלים נאים ולבגדים נאים מאד. ביתנו היה מן המעטים שהיו בו פיגורות של חרסינה, שקנתה אמא מעבר לגבול — בגרמניה.

אותנו הילדים הלבישו מחלצות, כמנהג גרמניה דאז (מסרתי צילום ל"גנזים"). אמא קיבלה מאמה את הפיקחות, ועד ימיה האחרונים הפליאה רבים וטובים (ביניהם טשרניחובסקי ושניאור) בחכמתה ובכשרון־הסיפור שלה. ספר שקראה סיפרה את כל תכנו בטעם, ואף שיפרה אותו בנופך משלה; וידעה לספר על הכל, וראייה היתה לה חדה. אילו קיבלה את החינוך שיכלה לתת לשני בניה, היתה ודאי סופרת בחסד עליון. "כאמה כבתה" — ומאמה קיבלה ג"כ את רוח החפשיות. לא רק שלא האמינה באמונות תפלות, אלא הרחיקה לכת בשקלה את חיי־האדם במאזני־התבונה. דרכם של אנשים כאלה היא, שהם קשים לבריות, לפעמים, אולם מי שירד לעמקי נפשם אך כיבד

אותם. אבי היה "מודרני", אבל בכל שבת הלך לבית־הכנסת להתפלל, ואילו אמי היתה רחוקה מאלה (אמה כבר לא חבשה "שייטעל" מימיה ואצה לכל הצגה של להקה, גם לעת זיקנה), אך שמרה על הדלקת הנרות ועל הכשרות. אבי נטה לאתיקה, ואמי — לאסטתיקה, ועוד לאחר גבורות לבשה מחלצות, ואמרה: "את הצעירות מייפים הנעורים, ואת הזקנות — הבגדים", ובשנתיים האחרונות, כשכבדו רגליה, עמדה על כך שילבישוה בבגדים הנאים. בבית הנכים ראתה רבים לבושים ברישול (ואף היא כך בחדשים האחרונים) והביטה בעיניה הירוקות־המחוכמות כאומרת: וי לי שהגעתי לכך. אבי קיבל את הדין, היא — לא. וטוב שמתה בנשיקה, מתוך נמנום בצפותה לביקורי אצלה...

השוני שבאופי של אבי ושל אמי אמר לדבק טוב, ותמיד ראינו בבית ביטויי אהבה, ממש כבימינו אנו. אמי נפטרה בדיוק ביום שנפטר אבי, וכך נזדווגו אצלי ליום־אזכרה א ח ד. קויים בהם: הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו.

אפשר ולא מחכמה היה לכתוב כל זאת אליך — וזו לך הוכחה נוספת, ידידי בעל הבינותים, עד מה אתה קרוב לי. ולך אני חייב תודה עמוקה: דווקא בשבועות הקשים של אמי ז"ל שקעתי בעולמך, תלא"א, בקשר עם "גנזים", וכך נשתחררתי בימים ממחשבה נוקבת על מצב אמי — ואין גמול לחסד זה.

יהי רצון שתגדרנה פרצותינו ולא נוסיף לדאבה עוד.

אהבה מבית לבית

שלך

א. אבן־זהב

[12]

8 באפריל 1965

רש"ז יקירי ואהוב־נפשי:

אתה נוגע במכתבך * בתרעומת ביחסי־סופרים, ליתר דיוק: ביחסי סופרים אל ידידך כותב טורים אלה. ודאי שצדקת, אך אם אשים על הכף האחת את הסופרים מסוג ביאליק, טשרניחובסקי, שניאור, קלוזנר ועוד אחדים, ועל הכף השנייה את כל שורת הסופרים על הכתות והמפלגות והפלגים, הרי תכריע הכף הראשונה בכוח כזה שיזעזע מוסדי עולם־סופרינו. בפני ידיד

* מיום 28 במארס 1965.

כמוך אין טעם להתענות: ודאי שאני נאבק תמיד ברעיונות ובביטוי, אך עשרות השנים עברו ומי שיש לו "שיילוק" ו"דויד ובת־שבע" ו"ענייי הכותל" ו"את ירושלים" וכד' — לא יוכרע ע"י שתיקה. ר"פ אני ממציא לך מאמר ב"הבוקר" — היחידי עד עתה, אך הוא כתוב באהבה, בדרך ארץ, והאיש רציני, כפי שאפשר ללמוד מניתוחו, ואין לי עמו כל חשבונות וחישבונות. אין אדם חי ורבע תאוותו בידו: אי־אפשר שיכתוב אדם ספרים שיש להם קוראים רציניים. שיהיה בלתי־תלוי במובן חמרי ועוד יהיה בריא וגם אהוב על כל הסופרים. אילו נשאו אותי על כפיים, הייתי חי תמיד בחשש שיפילוני ארצה... אני מסתפק בשניים הראשונים, וסוף סוף, על אף המיחושים הרציניים שהיו לי בחיי, הגעתי לגיל בין זיקנה לשיבה, ועוד ידי נטוייה. ולא עוד אלא שהיה בכוחי לסדר, שבחדשי הקיץ איני מעונה מהחום והזיעה, וכמוני אשתי, שהיא חלשה תמיד ועדינה ורגישה — איך אקבול על יחסי סופרים? גם אני אלך, גם הם ילכו וישארו נכסינו; ואני מקווה, כי מכל עמל 45 השנים (כן תרבינה — ותרבינה) יישארו ספרים אחדים, שיזדקרו מתוך הררי הספרים שנדפסו ביובל שנים זה. כן, אני מקווה, אני בטוח — ומה אתלונן? אם אין ברדיו שיחה על "דויד ובת־שבע", אין מלה ב"מאזנים", ב"הארץ" — יבושו הם! ודאי, אילו חיו הגדולים הנ"ל, לא היה כדבר הזה — והרי לא היה בימי־חייהם, — אך אבדן ידידים אלה מצער אותי לאין ערוך יותר מן העובדה, שאין מגיבים על "דויד ובת שבע". לפי שעה "שיילוק" הוא אחד ויחיד, ואולי אף "דויד ובת־שבע" הוא מיוחד עפ"י דרכו — ועובדה זו לא תמחה כל השתקה. כשהאדם מזדקן הוא רואה גם את אלה כמשחקי נערים שובבים, כתעלולי־הבל, ועיניו נשואות אל השרשי, אל היסודי, ששום רוח בלתי מצוייה לא תזיזנו.

שלך

א. אבן־זהב

[13]

ניו־יורק, 10 במאי 1951

(מאנגלית)

מר זלצמן היקר,

בארוחת הצהרים החגיגית לכבוד ראש ממשלת ישראל ב־9 במאי, התחייבת לרכוש אגרות מלווה של ממשלת ישראל בסכום של 50 אלף דולר. היה זה אקט של תמיכה בעצמאות הכלכלית של ישראל שנתקבל בסיפוק ע"י כל הנוכחים.

מצורף בזה גליון־חתימה מיוחד שאתה מתבקש למלאו ולהחזירו. כמו כן נמצאת פה, לנוחיותך, דוגמת המחאה, שלפיה אתה מתבקש למלא את המחאתך שלך. אנו מעוניינים לאסוף את הסכום הגדול ביותר לפני עזיבתו של ראש הממשלה.

אני מודה לך עוד פעם על העזרה שהגשת לי עד כה. אני יודע שאוכל לסמוך על עזרתך התמידית במשימה הגדולה שלפנינו ושעזרת כל כך הרבה לקידומה.

שלך בלבביות

בנימין אברמס

יו"ר הוועד בניו־יורק רבתי

למען אגרות־המלווה של ממשלת ישראל

[14]

ניו־יורק, 27 בספטמבר 1951

לכבוד

מר שמחה זאלצמאן

מר זאלצמאן היקר,

הנני להודות לך בזה על תרומתך בסך 500 דולארים למען הוצאת ספרי־מקרא לילדים ולבני־הנעורים. תרומתך זו תהיה קודש להוצאת הספר "בימים ההם" מאת יהודה שטייגברג שעיבודו בלשון קלה ופשוטה, נוחה לילדינו, הולך ונגמר. לא אגזים כלל אם אומר שבזכותך יווסף נכס חשוב בספרית ילדינו ונערינו במדינה זו — ותבוא עליך הברכה על נדיבות לבך ועל זרועך הנטויה למתן עזר וסעד רוחני לפעולותינו.

— — —

בברכת שנה טובה,

עזריאל אייזנברג

ועד החנוך היהודי באמריקה

נ.ב. אני תקוה שבמשך הזמן תצליח להשפיע על קרן מ"ץ להפריש סכום כסף להדפסת ספרים לנוער כנ"ל.

[15]

ר׳ שמחה יקירי,

הנני משיב לך את מאמרך *. התענגתי לקראו. אמנם מיצית את התמצית במשנתו של מ.מ. קפלן. לא שיערתי שאפשר לסכם את השקפותיו של קפלן במאמר קצר אחד, אבל האמת ניתנה להאמר שדבריך הם בבחינה של מועט המחזיק את המרובה.

תבורך!

בברכת חג שמח הנני שלך

בהוקרה ובהערצה

אייזנברג

ועד החנוך היהודי באמריקה

[16]

12 בינואר 1965

המוסד לשיקום יהודי, ניו־יורק

(מאנגלית)

לכב׳

מר ויליאם זלצמן

ניו־יורק

ויליאם היקר

אודך עד מאד על ההמחאה על הסך אלף (1000) דולר שהגיע לפני ימים מספר מאת מיני וממך.

יודעני כי הנך אחד מאלה שלא רק תומכים בנו, כי אם גם קוראים מה שנכתב ונחשב בעיון על נושא זה. זווג מיוחד זה הוא נדיר, ובכך אני מצטרף בהחלט לדברי משה שרת בראשית מכתבו שהרשית לי לקראו.

בפריסת שלום לבבית, הנני מכל לב

אירה אייזנשטין

* הכוונה למאמרו של רש״ז זלצמן : מ. מ. קפלן ומשנתו, הדאר תשי״ז, גליון י״ד. ראה למעלה, שער שני, ה.

[17]

ניו־יורק, 8 בספטמבר 1965

(מאנגלית)

למר ויליאם זלצמן,
7 סטוני רוד, וסטפורט
ויליאם היקר,

אודך מאד על ששלחת לי את המכתב היפה שכתב אליך משה שרת באביב האחרון וכן את המכתב ששלחת לצפורה שרת בחודש שעבר.

אני נוטל לעצמי את הרשות להגיד, כי לדעתי היתה זו ידידות שבין שווים, וזה אומר הרבה.

———

בברכות חמות למיני ולך מיהודית וממני,

באמת ובתמים

אירה אייזנשטין

[18]

26 באפריל 1965

מר זלצמן ורעיתו הנכבדים,

האוניברסיטה העברית בירושלים מציינת בימים אלה את שנת הארבעים לקיומה. הזדמנות זו מאפשרת לכל אותם האישים הקשורים באוניברסיטה לסקור את הישגי המוסד בארבע עשרות השנים האחרונות.

סקירה זאת, דומני, עשויה לשמש מקור לגאווה ולסיפוק רב. מהתחלה צנועה גדלה האוניברסיטה והתרחבה למוסד המוכר ברחבי העולם כאחד מהמוסדות הבכירים להשכלה גבוהה. אלפי בוגרי האוניברסיטה העברית נוטלים חלק פעיל וחיוני בהתפתחות המדינה ובהפצת מורשת היהדות וערכיה.

לצערנו, נבצר מאתנו להשתמש בקריה האוניברסיטאית שלנו שעל הר־הצופים. אולם, מאמצי הממשלה, העם היהודי והאוניברסיטה סייעו לנו להגיע לאחד ההישגים הבולטים בשנים האחרונות: להקמת מרכז גדול ומרווח ללימודים ומחקר בליבה של ירושלים, להקמת בתי־הספר לרפואה ורפואת־שיניים של האוניברסיטה במרכז הרפואי שבעין־כרם, ולביסוסה ברחובות של קריה נאה לפקולטה לחקלאות.

התרחבות ניכרת זו התאפשרה הודות לנדיבות־ליבם של שוחרים כמוך, אשר היו למייסדי קרייתנו החדשה.

לציון חגנו, עורכים שוחרי האוניברסיטה בארה"ב סעודה בניו־יורק, במלון וולדורף אסטוריה, ביום ה־22 למאי. אני מקוה כי תהיה נוכח במאורע זה, שבו ישא את דברו הנואם הראשי, שופט בית־המשפט העליון של ארה"ב — ארתור גולדברג.

בטוחני שתהיה זאת הזדמנות נאותה להעלות על נס את פעלם של מייסדי הקרייה, שעליהם אתה נמנה. הנני מקוה כי בשומעך היום את סיפורה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תרגיש סיפוק רב ביודעך כי הודות לסיוע שנתת אופשרה תרומתנו החיונית למדע ולהוראה.

שלכם באמת ובתמים

א. אילת

נשיא

[19]

יום ב׳ לסדר ועושה חסד וגו׳

שמחה זאב זלצמן, רעי ומיודעי,

מ ת ן ב ס ת ר

שלש מדות בנותני צדקה בסתר:

אחד נותן צדקה, ומיראתו שמא יודע ח"ו מי הוא הנותן אינגו חותם את שמו על ההמחאה, ומובטח הוא כי מעשה הצדקה שלו ישאר סוד כמוס, טמיר ונעלם. ובזה הוא מקיים את הכתוב "וצדקתו עומדת לעד".

השני נותן צדקה בסתר, אבל הוא יודע למי נתן אע"פ שהנוטל אינו יודע ממי נטל.

השלישי: עליו אמרו חז"ל (ב"ב דף י׳) "נותנה ואינו יודע למי נותנה, נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה".

מתנתך היא ממין השלישי — הנותן והנוטל אינם יודעים זה על זה.

"אמר ר׳ אליעזר גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו" (שם דף ט׳).

קבל נא את תודתי הלבבית לא רק בעד תרומתך ההגונה כי אם גם, וביחוד, בעד מכתבך המצוין שיוכל לשמש סמל לנותני צדקה.

בברכת שלום, מוקירך

אייזיק אלן

[20]

ב׳ לסדר ובאו עליך כל הברכות

רומא

כ׳ ידידי הא׳ זלצמן,

זה לי היום הרביעי באניה המובילה אותי לארצנו ועוד אינני מרגיש את אותה הרעדה הקדושה שהרגשתי לפני שלוש עשרה שנה בנסעי לארץ בפעם הראשונה. זוכרני את הרגשות והגעגועים שהבליגו עלי אז בחשבי כי בכל רגע ורגע הנני מתקרב אליה יותר ויותר ועוד מעט ואראה פנים אל פנים את שאהבה נפשי, את הארץ החביבה אשר מימי ילדותי נשאתי את נפשי אליה והיא מלאה את כל חושי ומחשבותי. אז ראיתי בעיני דמיוני ארץ חמדה יושבת גלמודה ובודדה ועיניה מוסבות ימה לראות מי מבניה המפוזרים בכל קצווי תבל יבוא לבקרה, להרימה מעפר, לחבוש את פצעיה ולנחמה מיגונה.

אז הרגשתי כי זכות מיוחדת זכיתי להיות מן הראשונים לבוא מאמריקה לראות ולהראות. חשבתי את עצמי לשליח להולכה, להביא לה את שלום בניה באמריקה אשר מצאו להם מנוחה, עושר וחופש, ובכל זאת נכספה נפשם לארץ אבותיהם ומתאמצים לפתור את החלום שחלמנו זה אלפיים שנה באופן מעשי וממשי, לעזור בבנין חרבותיה ובהקמת הריסותיה. וגם קוויתי כי בשובי אל אחי בגולה אוכל להביא אתי מעט מהאש הקדושה להלהיב את מוחם ולהצית את נפשם ולספר להם את שלומה ואת שלום בניה אשר שבו אליה ובחיקה מצאו את האושר הגדול אשר רק אלה שנגזלו מזרועות אמותיהם בילדותם וזוכים לשוב לביתם אחרי שכבר נזדקנו יוכלו להרגיש.

אבל לא כן עכשיו. ביחד עמדי נוסעים תיירים למאות ואלה אשר בדעתם להתיישב שם לעשרות. הנסיעה אינה עושה עלי שום רושם ואינני מצפה לחוש איזו התרוממות או עלית נשמה כשאגיע לשם. כל הענין נעשה חילוני ואני יודע למפרע כי מעט מאוד מהקדושה שרחפה לפנים מעל לארצנו נשארה שם. אמצא שם אנשים אצים ורצים, דוחפים זה את זה בשביל ככר לחם ושונאים זה לזה על לא דבר ויורדים לחייהם על דברים של מה בכך.

באמת הנני מצטער מאוד כי באנו לידי מצב כזה שיהודים עולים לארץ בלי שום רגש נעלה, בלי שום חוש של קדושה. באניה הנני נפגש עם אנשים שונים וכמעט כולם מוצאים מגרעות ולקויים בארץ. כבר הגדתי לאחדים מהם כי בין העופות הטמאים ישנו עוף אחד ש״ראה״ שמו, ובמסכת חולין הננו מוצאים ביאור — מפני מה נקראת ״ראה״ ? מפני שעומדת ברגליה בבבל

ורואה נבלה בא״י. עוד טרם באו לארץ הם יודעים כי הכל שם פגום, ואיך נוכל לקוות כי התיירים והמתיישבים החדשים יוסיפו איזה נופך של קדושה משלהם?

היה שלום, ידידי, וה׳ יברך אותך ואת אשתך וכל ב״ב בשנה טובה ומוצלחת.

———

מוקירו ומכבדו

אייזיק אלן

רב תודה בעד הספרים.

[21]

תל־אביב, 19 ביוני 1963

מכובדי מר זלצמן היקר

תודתי אמורה לך על שניים: על פגישתנו ערב צאתי מארצות־הברית ———ועל פרקי הזכרונות ששלחת לי (זכור לי שרמזת בפגישתנו ההיא כי הנך מתעתד למסרם לדפוס). אגב, בעת ובעונה אחת עם ״הדואר״ הגיע לידי גליון ״הארץ״ ובו ידיעה על הפרס שקבעת בעד מחקר בתורת הלשון. וכך נתמזגו שלושת הדברים גם יחד — ותולדתם המכתב הזה. אשר לפגישה — כבר אמרתי מעט מן־המעט את אשר עם לבי. ואשר לפרס — הן ידעת את השקפתי בעניינים אלה: מאמין אני כי ההשקעה הגדולה, הראוייה לשמו של הנדיב ושהנדיב ראוי לה, היא ההשקעה בתורה, במחקר, ולא בבניינים. מישהו טבע כאן מטבע־לשון Edifice Complex, ותמים־דעים אני עמו כי זו מחלת־הדור. לדעתי, חטאו מדריכי המדיניות התרבותית שלנו בתבעם מנדיבים שאינם בעלי־נכסים סתם, אלא הם בעצמם תלמידי־חכמים, כספים לבניין בתים ולא לבניין המחקר. דעתי היא, פשוט, שיש להבחין בין כסף לכסף ובין תורם לתורם, ורק אותם תורמים שאין הבנתם חורגת מעבר לגבול החמרי חייבים להתבע למעשים בשטח החומר, ואילו הנצחת שמו של תלמיד־חכם, שעשרו לא קלקל את רוחו, חייבת להיות בשדה הרוח. שוחחנו בזמנו על כך, כזכור לך, ואף הצעתי הצעות מסויימות, והגם שמצטער אני כי לא יצא מכך דבר, שמח אני שמחת־אמת שהפנית את תשומת־לבך לעידוד המחקר ע״י הפרס שקבעת עתה; מקווה אני בכל זאת, שהדברים שאמרתי וכתבתי לך בזמנו, עשו את פעולתם במידה זו או אחרת, למרות שהפעולה איננה בתחום בו יש לי עניין אישי במישרין.

ועתה לעניין השלישי: הזכרונות. קראתים בהנאה רבה ובעניין רב. למדתי מהם דברים שלא ידעתי, ולמדתי מהם להכיר גם אותך. אני חוזר ואומר: אין די מלים בפי כדי לחזק ידך במלאכת הכתיבה. זכית להיות במחיצתם של אישים חשובים שקבעו את דמות עמנו בשלושת הדורות האחרונים. זכית להאריך ימים ולהשקיף על שלושת הדורות בעין בוחנת, נבונה ואוהבת, וזכית גם לכשרון להביע את הדברים הבעה כנה, בהירה, אישית ועם־זאת מתעלה מעל לאישי. שלוש זכיות אלה לאו כל אדם זוכה בהן, ומזכות הן נהפכות לחובה — חובה להציב לדברים יד ולקבעם בכתב לדורות. כיוון שעיתותיך בידך ובלא ספק אתה נהנה גם הנאה אישית מעצם הכתיבה — מדוע לא תקבע לך את כתיבת הזכרונות האלה כמטרה, כעבודת־יומך ממש? הרחב את היריעה, תכנן את הדברים בתנופה רחבה יותר, ולאו דווקא בגבולות של מאמר ב"הדואר". — — —

— — —

אשמח לשמוע מפיך בקרוב ודרוש נא בשלום הגב' זלצמן ומיטב ברכותי לך מאשתי וממני.

משלך כתמיד

צבי אנקורי

[22]

ניו־יורק, 26 באוקטובר 1942

למר ז. זלצמאן

ניו־יורק, נ.י.

חבר יקר,

בימים אלה מלאי שנאה וחרדה יש שירעב האדם לניב חם, ללחיצת יד חמה, לחיזוק ועידוד של שבת אחים. אני מודה לך מקרב לבי שכבדתני והשתתפת אתנו ב"שלוש סעודות" בו' חשוון, תש"ג. ואף גם זאת שהואלת לתרום תרומתך הנדיבה לטובת פעולות ההסתדרות העברית.

אני לא אשכח את חסדך, ומי יתן ואלוהי ישראל יאמר לצרותינו ולמצוקות העולם די.

בכבוד ובהוקרה,

ד"ר ישראל אפרת

[23]

23 באפריל 1944

לידידי הנכבד ר' שמחה זאב זאלצמאן, שלום רב!

קבל־נא את תודתי העמוקה על מכתבך הרצוף ידידות יחד עם המחאה בצדה. כנראה לא השגיח אדוני באותה הטעמה מיוחדת שספרי נשלח ב מ ת נ ה, כביטוי של הוקרה בקשר עם חנוכת הבית של "הרצליה". וכידוע מתנה אין לה חליפין ואין לה תשלומין. ואמנם זמן רב הייתי חוכך בדעתי כיצד להגיב על זה. אבל משום שאני מעריך את כבודו ויודע את אצילות רוחו, שבוודאי לא היה בדעתו לפטרני במתנת כסף, הריני מקבל את מתנתו כאות של הכרה ואשתמש בה לדבר שבתועלת: אשלח ספרים באותו הסכום לספריות שבכאן ושבארץ־ישראל בשמו של אדוני וברשותו.

בכבוד ובתודה

א.א. אפשטיין *

[24]

כ"ד תמוז תשכ"ג

16 ביולי 1963

לכבוד

מר שמחה זאב זלצמן

ווסטפורט, קונ.

מר זאלצמן היקר שלום רב,

תסלח לי שלא שלחתי לך את הקבלה הרצופה ע"ס 1,000 $ כאישור על תרומתך הגדולה ל"הדואר" שקיבלנו לפני שבועיים. הטרדות הרבות והחום המחניק מנעו ממני אישור קבלת תרומתך היפה מיד אחרי קבלתה ואתך הסליחה.

ומותר להודות לך על תרומתך זו ועל עזרתך הגדולה שאתה תמיד מושיט ל"הדואר" מיום ליום. אנו רק מתפללים שנזכה ליהנות מעזרתך ומידידותך עוד שנים רבות ואנו כולנו מאחלים לך ולגברת זלצמן אריכות ימים ובריות גופא ושלוות הנפש.

שלך,

בברכה ובידידות,

דוד אפשטיין

* אברהם אפשטיין, סופר ומחנך בארה"ב.

[25]

י"ז סיון תשכ"ד
28 במאי 1964

לכבוד
ר' שמחה זאב זלצמאן
ניו־יורק

מר זלצמאן היקר מאד, שלום רב:

קבל נא את תודת משפחת "הדואר" ותודתי אני על תרומתך הגדולה למען "הדואר" בסך 1000 $ שקבלנו השבוע ממך. הנני מוצא את זה למותר להדגיש לפניך את חשיבות "הדואר" כי אעבור על "אל יורה הלכה בפני רבו", כי מי כמוך יודע ומבין את ערך "הדואר" בחיינו התרבותיים ותרומותיו בהרמת קרן ספרותנו בארץ זו.

אנו כולנו מתפללים שעוד שנים רבות נזכה לעזרתך המלאה והגדולה יחד עם רעייתך העומדת על ידך ועוזרת לך במעשיך הכבירים לתורה ולתעודה.

כמו כן הנני רוצה לנצל הזדמנות זו להודות לך על מאמציך למען "הדואר" לא רק מהונך, כי אם גם מגרונך, כי הנך משפיע על אחרים שיעזרו לנו ביד רחבה. הנני מתכוון לתרומתם של הא' והגב' ארווין א. אדלמאן בסך 500 $ שקיבלתי ממך והנני מאשר קבלת התרומה הזאת ישר אליהם. הנך באמת מקיים "עושה ומעשה", וגם על זה תהיה מבורך.

בברכה חמה אליך ולגב' זלצמאן, הנני,

בהוקרה ובידידות

דוד אפשטיין

[26]

שניאור זלמן אש (בלי תאריך)

שיר משירי החרות והגאולה
מוגש בידידות נעם
לחברי ורעי החביב,
ר׳ שמחה זאב זלצמן, שליט״א.

ויליאם יקירי מחמד נפשי,
עוד לא בא לעולם הנוכל
שרגליו לרע ירוצו
ומגמתו לחתור
תחת משתית בנין ידידותנו;
מתנוססת היא לתפארת,
בנויה לתל תלפיות
וכל הולכי רכיל,
לא יעזו אותה למוטט.
רגשי לבנו
תמיד לכם נתונים

אליך וללוית החן שלך
מינה הכבודה
בישראל ויהודה.
מיתרי כנור נפשנו
נוגנים לחן עתירה,
שחג הגאולה והאביב
יצרור בכנפיו לשניכם
החלמה מהירה;
תחזקנה ידיכם
משוובות נפשות — טף ונשים,
משמחות אלוהים ואנשים.

להתראות בקרוב
שלך, שלכם
שניאור זלמן וליליאן אש

[ראה אגרת קלב וכן לו]

[27]

8 באוקטובר 1964

למר שמחה זאב (ויליאם) זלצמאן, ידידי הנכבד והיקר: —

אסיר תודה אני לך וברצוני להביע לך זאת בהמכתב הקטן הזה.

מוכרח אני להודות כי כמעט כל ימי חיי קשה היה לי להבין את הפירוש הנכון של המלות ״ולו דומיה תהלה״, איך יכולים לקחת איש שמעולם לא הצטיין במידותיו הטובות ובהנהגתו היפה ולהציג אותו כדוגמה לאחרים? אם עשו זאת והצליחו, הוא בוודאי מפני שראוי הוא לעלייה כזאת ומן הדין הוא לספר ולהוסיף ולספר עבורו (= עליו) ברבים ולדבר ולהוסיף ולדבר על ערכו.

אבל בעזרתך נפתחו עיני ונוכחתי לדעת כי ישנם אנשים שעליהם נאמר כי דווקא הענוותנות שלהם הוליכה אותם לא רק על הדרך הישר, אבל גם על דרך ההצלחה בחיים. ואין ספק בלבבי שעל דרך זה, שהיה דרכך בכל, יוליך אותך כל הימים והשנים של חייך.

עוד הפעם: תודה! תודה רבה!

ובמטותא מנך, כי מה ששייך להמכתב הקטן הזה שאני כותב עתה לך, לא אי־הדייקנות היא הסיבה העיקרית בחילוף־מכתבים זה בינינו; הסיבה העיקרית היא מצב־הבריאה (= הבריאות) שלי שאין במה להתפאר עכשיו כשזקנתי ובאתי בימים אחרי שנים רבות של עבודה קשה ופורעניות שונות. זאת היתה סיבתה העיקרית של שתיקתי בעת שחפצתי להראות לך את דייקנותי ולענות על מכתבך ולהגיד לך את מה שחפצתי להגיד בדומיה, כי לך דומיה תהלה.

בידידות לך ולמשפחתך

מ. אשעראוויטש *

[28]

ניו־יורק, כ״א מנ״א תשי״ח

[ראה אגרת עה]

לידידי היקר מר שמחה זאב זלצמן ולרעיתו הנכבדה

שלום וברכה מעתה ועד עולם!

עם שובי ממסע־טיול קצר שערכתי עם רעייתי ובני קדמני מכתבך היפה ושמחתי עליו. יישר כוחך שזכרתני לטובה.

ניתחת בטוב טעם ודעת את המצב הפוליטי במזרח התיכון המעורר דאגה וחרדה מיוחדת לגורלה של מדינת ישראל. אין לנו אלא להשען על ההשגחה שעמדה לנו עם תקומת המדינה וכמובן גם על עוז־רוחו של עם ישראל כולו. ויהי רצון שיקויימו דברי הנביא: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע — וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה וכו׳ וכו׳.

נצטערתי שלא נזדמן לך לראות את הד״ר ווינברג. כלי יקר הוא, יקר שביקרים. אף הוא יצטער על הפגישה שלא נתקיימה ביניכם, כי כתבתי לו עליך לפני צאתך מניו־יורק.

* עתונאי אידי ותיק, מסופרי ה״פארווערטס״. המכתב נמסר בסגנונו, ממש כמו שכתב אותו.

אני מקווה שאתה ורעייתך החביבה מתענגים על המנוחה ועל יופיה של מונטריי. לפני שלוש שנים ראינו שם, אני ורעייתי ובני, ימים נהדרים.

ושלום וכל טוב לשניכם וברכת שמים וארץ.

בידידות רבה

הלל בבלי

[29]

ניו־יורק, ג׳ לחנוכה תשי״ט

ידידי היקר

מר שמחה זאב זלצמן

אני מצטרף בכל לב לדברים הטובים שכתבה רעייתי לך ולרעייתך החביבה. יקרו לי מאד דבריך על ״אדרת השנים״ שלי. אותם השירים שציינת קרובים גם ללבי. אשרי המחבר שיש לו קוראים אניני־טעם כמוך.

שלום וכל טוב לך ולרעייתך ולכל אשר לכם.

בידידות רבה

הלל בבלי

[30]

[ראה אגרת ט]

ניו־יורק, 8 בדצמבר 1958

למר ש.ז. זלצמן, ידידנו הנחמד,

איך אעבור ולא אגיב על דברים יפים כמו אלה שכתבת על מתנת ״אדרת השנים״? והפעם אשתף גם את בעל הצפונות בספר זה, הללי־הללנו. כי על כן בקראו אף הוא בהנאה את דבריך הפליא את הבנתך שהראית בבחירת השירים שעוררוך לקרוא שוב ושוב, כי אלה טובים גם בעיניו. ושמואל בננו ודאי היה מוסיף: ואני אוהב ״צדפית קטנה״.

———

אני רואה מה הנעימה המעוררת אותך ביותר, כרושם שקיבלתי בעת שהסחת עמנו האורחים אותו ערב נפלא (והיטבת עשות מכולם!), כי הדופק היהודי הוא ציר ללבך המרגיש. נכון הוא, כפי שהבעת על המתכחשים, כפסטרנק ודו׳. הם נבוכים גם ביצירה.

ועתה חן־חן לך ולגברת זלצמן על נדיבות לבכם בצורת המתנה לביה״ס

רמ״ז, המצפה כה לעזרה. אני רואה מן הפתק המצורף שהם פונים לא בשאלה, אלא כאילו עשוך בן למשפחת המנדבים. גם זו זכות.

אכן אוסיף ברכה על ברכה: היו בין הנותנים והוסיפו שנים על שנים.

בחיבה רבה לשניכם

רחל בבלי

[31]

תל־אביב, 2 באוגוסט 1961

לאדון זלצמן הנכבד והיקר,

שלום עליך ועל ביתך.

יום־יום אני מלמדת את עצמי קצת יותר שאמנם הלך הלל מאתנו, ללא שוב. מוקפת אנשים, שבאו לכבדנו, אותי ואת הבן, בזכות שמו הגדול של הלל שלנו, גם פה כמו שם, אשר אתה ר׳ זאב־וויליאם זלצמן, היית אחד מהם. יש לי הרצון לאמר לכולם תודה, בשמי ובשם הלל שלי. כי על כן כך ביקש, והתרגש לכל מי שבא אליו, כתב אליו או הביא פרחים, ולכל מי שלחש או רחש דבר טוב לי, למענו־למעננו, כמוך אתה, אשר בשם תלמיד־חכם מובהק וסופר כינה אותך הלל, ואדם יקר ובעל־מידות, ובפירוש אמר לי: תודי למר זלצמן... והוסיף על כך בשבחך אף באזני ידידים משותפים, על אשר התדפקת על הטלפון שלנו בדבריך הטובים האבהיים. ואני מוסיפה ומספרת לאמי תחיה, בת השמונים, הנפלאה והחכמה, בהשארי לבדי אתה, איך באת אותו יום ו׳ נורא לטכס הלוויה — ממרחקים, ואח״כ אלי לנחמני בעת צרה ויגון אשר באו עלי כך לפתע. ואני עוד טרם אדע את דרכי לפני. — — — אכן תודתי לך על כל אלה, כי ״הרוח שבאדם״ הוא ההבדל שבין האחד לשני.

ונוגעת ללב האהבה הרבה שנודעה להלל בחייו ובמותו, שהובעה על ידי המספידים אנשי התורה והרוח הגדולים גם פה, כמו בניו־יורק. ונהי ובכי הרבים שאהבוהו... וכתמצית חייו, בה הגיע לשיא של שירה גדולה ואמונה ואהבת אלוהים ואדם, כך נאה לו כאשר לבו חפץ, כי ינוח בירושלים. רק הלב דואב שלא זכה כפי שקווינו גם לחיות שם...

עתה הוא מעורה עם אדמת ירושלים, בהר־המנוחות, ממש כשורה מתוך אחד מאחרוני שיריו שהכתיבני: ״בתל־שלוה אנוח, אתערה״ — ועל מצבתו תהיה חרוטה שורה אחרונה משירו זה: ״ובשיר תפילה אחבר שוב אל לב ההויה״. גילוי המצבה יהיה, כמנהג ירושלים, במלאות ה״שלשים״.

לרבים מאד הלל יחסר, אני יודעת, אך לי ולשמואל *, אשר היה לנו כחומה בצורה, יחסר יום־יום...

שמואל מצטרף לברכה ולרחשי החיבה לך ולשלך, ודברי חיבה במיוחד בשמי לגברת זלצמן הטובה, ולך

בכבוד רב ובהוקרה

ובתודה

רחלה בבלי

[וראה אגרת צז]

[32]

9 ביוני 1963

למר שמחה זאב זאלצמאן הנכבד והיקר,

———

אשא ברכתי לשניכם, לך ולרעייתך, היקרים — לארך ימים לשמחה ולבריאות, ונזכה נא לראות על דפי הדפוס את דבריך הטובים בעלי־הטעם. וזה הדבר שעוררני לכתוב אליך עם קראי זה עתה על ביאליק ועל קלצקין מזכרונותיך עליהם. יפים המשלים של ביאליק בצורת ה"מעשיות" שלו, ובלבי תמיהה: הזכרת את כל שפע הדברים האלה עד שרשמת אותם? (לא אתפלא!). איך ניתן לך לרשמם מיד, או שמא הוא רשמם בשבילך? באשר נשמעים הם בלשון ביאליקאית. ובקלצקין — החלק על תפלתו מעורר את הלב. אני כשלעצמי אך זאת יודעת, כי היה בו היסוד הזה גם למעשה, ומספורי הלל עליו ועל אביו (שהלל עם אביו פעם לנו בביתם —) התם והישר והגאוני כאחד, שהאמין בבנו כשם שהיה צ ר י ך להיות — בעיני אביו, דברים מעין אלה שמעתי...

ולבסוף: יפים דבריך אתה על הרגשות היפים לגבי המתים היקרים. תבורך! ואתה, ידידנו, כסמל הטוב שגם אני וגם שמואלי נושאים את שמך באהבה. ושמואל — גדל לתפארה.

כל טוב לכם ולשלכם,

רחל בבלי

[וראה אגרת קיח]

* הבן.

[33]

כ"ג סיון תשכ"ד

23 במאי 1964

[ראה אגרת כ]

לכבוד מר ר' שמחה זאב זאלצמאן היקר, ידיד לרוחי,

חן־חן על שכתבת לי דבריך היוצאים מלב על שירי, והמה באו ליפות לי את היום וימים שלאחריו. יקרות בעיני התגובות...

———

יפים גם דבריך שהנך אומר על הלל. האמת היא שהוא תמיד תבע ממני שאני ח י י ב ת להדפיס. ואני תמיד דחיתיו בתשובה: אם זה טוב עכשיו — זה יהיה טוב בעוד זמן... עד שפעם, וכאן אגלה לך סוד, כתבתי סיפור, שאפשר גם אתה קראת אותו, בעילום־שם, בבצרון 238, ושם הספור "מכתב לאלוהים". אז הוא בכה ואמר: רחלתי־חלתילי, אני מאשים את עצמי שלא בכוח האצתי בך, וכוחות נפלאים טמונים בך, שמעתה לא תסתירי אותם ——— והוא שלח את הסיפור לישראל לתחרות. זה היה זמן לא רב לפני שנפטר, ועתה בספרי לך זאת — הרי זה נשמע באזני שלי כצוואת אוצר שהעניק לי: — לתת בעצמי אמון יתר, וכל שלמדתי ממנו ביודעים ובלא־יודעים — הולך ופורח בי, בהיותי כל־כך הרבה עם לבי. ———

שלכם באהבה,

רחלה בבלי

[34]

י״ד חשון תשי״ד

תל־אביב, 23 באוקטובר 1953

לכבוד

מר שמחה זאב זלצמאן

מלון ״השרון״, הרצליה

ידידנו היקר,

שמחנו לפגישה עם כב׳ בישיבת הועד המרכזי של אגודת הסופרים ב״בית ביאליק״. אנו יודעים להעריך את גילוי יחסו הלבבי ונדיבות רוחו לצרכי הספרות העברית.

את תרומתו, בסך 1000 ל״י, החלטנו להקדיש ל״גנזים״, המכון הביו־ביבליוגרפי ע״ש חברנו המנוח אשר ברש ז״ל.

בתודה ובהוקרה

בשם אגודת הסופרים העברים

בארץ־ישראל

הועד המרכזי

א. ברוידס — יהודה בורלא

מזכיר — יו״ר

[35]

חיפה, 3 בפברואר 1939

לכבוד

מר ויליאם ס. זלצמן,

ניו־יורק

מר זלצמן היקר,

חברי ה׳ כרוך מסר לי על התרומה שאדוני שלח בשביל המוסד החדש — המרכז לספורט שימושי — הנושא עליו את שמי.

אני משער כי אדוני קיבל בינתיים אישור רשמי מאת ועדת הבניין על קבלת הכסף. חפץ אני בכל זאת לצרף ברכת תודה מיוחדת לאדוני על הענותו למפעל החדש. אדוני ישמח בוודאי לשמוע, כי הצלחנו להבטיח כבר חלק גדול של הכספים הדרושים להקים את הבניין, והרינו חושבים להתחיל בבניין באביב זה, על מנת לפתח את המוסד במשך שנה זו. רוצה אני לקוות כי המוסד החדש יהיה חוליה חשובה בפעולות בית הספר הריאלי, ועוד יותר מזה ימלא אחר הצרכים החיוניים בבנין הארץ, ארגון והכשרת

הנוער שיוכל לשמור ולהגן על חייו וכבודו של הישוב. זוהי כעת דרישת השעה בארץ וזכות גדולה נתגלגלה לנו, שעלינו הוטל התפקיד האחראי והמכובד הזה.

שמחתי לשמוע מאדוני בהזדמנות זו ולהיווכח מחדש שהוא שומר אמונים למוסד שבו חינך את בנו. ———

במעטפה מיוחדת הריני שולח חוברת שפרסמנו לחצי היובל של בית הספר וכן את סיכת הסמל של החגיגות.

בכבוד רב

ובברכות נאמנות,

בירם

בית־הספר הריאלי העברי

בחיפה

[36]

י״ז חשון תשכ״ג

14 בנובמבר 1962

לכבוד

מר ויליאם זלצמן

ניו־יורק

מר זלצמן הנכבד,

קראתי בצער את תחינתך וזעקתך המרה נגד תהליך ההרס בהרצליה, דוקא בימים שציפינו לפריחה ולגידול. אכן נזכרתי בדברי משוררנו, ״ראיתיכם שוב בקוצר ידכם״ — קהילה יהודית רבתי בעולם, המכלכלת עשרות ומאות ארגונים, פעולות ומוסדות, ואין בידה לשמור על מוסד חינוכי צנוע, בו השקיעו את מרצם והונם מיטב המחנכים והבעלי בתים במשך עשרות בשנים. אקווה שיהיה הד לבקשתך, ואלה האחראים למשבר בהרצליה, עוד ישובו מדרכם ויסייעו למוסד חינוכי־תרבותי־חלוצי זה.

הדבר המדאיג אותי הוא, שאם אישים בעלי חזון ומסירות לדבר העברית וקודשי ישראל לא יעמדו בראש הרצליה, הרי לא יתקיים אותו המוסד שרכש לבות בני העליה וכל מי שדבר החינוך העברי קרוב אל ליבו. כל זמן שעברי ותיק ומסור בעל שעור קומה כמוך עומד לימין הרצליה, הרי עוד לא אבדה התקווה.

בכבוד וביקר, הנני

ד״ר שמואל מ. בלומנפילד

[326]

28 באוקטובר 1965

[ראה אגרת ל]

לכבוד

מר שמחה זאב זלצמן

ניו־יורק

למר שמחה זאב זלצמן הנכבד והיקר מאד,

רב תודות בעד מכתבך המעניין והתשורה היפה.

קראתי בעניין רב דבריך ובשום אופן לא אסכים שהנך "אדם מן השוק" בנוגע לענייני חינוך ותרבות. כמה זלצמנים איכא בשוקא, משכילים ובני תורה השומרים על גחלת היהדות בלב אוהב וכואב? מי יתן והיו לנו מאות "מן השוק" כמוך, ואז לא היינו עומדים בפני הבעיות החמורות עליהן אתה מעיד.

לפעמים, כשאני משקיף על מצב החינוך הרופף, הנני נוטה להסכים אתך ש"צילתה מרובה מחמתה", אך כיהודי בן מאמינים, עלי לדעת שבין השאלות אשר עלי להשיב עליהן בעולם האמת, תהיה: "הצפית לישועה?" מוכרחים לצפות, אף שזה קשה.

כמו כן אני נזכר באחד המחזות של לייויק, עליו השלום, הדן בשואה, ובה הרב דורש מקהלתו: "געוואלד, יידען, זייט זיך ניט מייאש", ומשום זה אינני מרשה לעצמי רגש של ייאוש שבסופו של דבר איננו מועיל ואולי גם מזיק. זאת ועוד: אם תלמיד חכם ובעל בעמיו כמוך שם לב לדברי "צעיר", מביע דעותיו ותומך בו, הרי גם בזה יש מן העדוד, וכל ניצוץ וניצוץ עלול להצטרף לנר התמיד שיעורר ויפיץ אור על בני דורנו.

בברכה נאמנה ובתודה רבה, הנני

ד"ר שמואל מ. בלומנפילד

[38]

[ראה אגרת י]

ניו־יורק, 16 בנובמבר 1937

ניו־יורק

מר זלצמן,

חבר מאוד נכבד

הננו מודים לך מאוד בעד דברי הניחומים שלך אשר שלחת לנו. ברגעים קשים אלה, בזמן שהידיעות על המעשים הזידוניים מגיעות מהארץ, בזמן שדם מיטב בנינו נשפך על אדמת המולדת, אין דבר טוב, מלהרגיש, כי איננו בודדים במערכה. ישנם ידידים אשר חרדים לגורל המפעל הציוני בארץ, ומכירים בערכה של תנועה חלוצית, המשמשת חיל מילואים לאלה העומדים בחזית הראשונה בבנין ארצנו.

שום דבר לא יוכל להפחידנו. שום מעשי רצח ושפיכת דמים לא יזיזו אותנו מאותן העמדות שכבשנו עבור העם היהודי. מתפקידנו אם כן, דווקא בשעה טרופה זו, לחזק את עמדותינו. כל עזרה שאנו מקבלים עוזרת לנו במלחמתנו הקשה, שהננו מנהלים נגד כל הכוחות האויבים למפעל הבנייה בארץ.

תרומתך היא לא רק תרומת כסף עבורנו, כי אם עידוד מוסרי רב בעבודתנו החלוצית כאן באמריקה.

בברכת ציון הנבנית בדמיה

משה בלומשטיין

(ההנהגה הראשית השומר הצעיר בצפון אמריקה)

[39]

יום י״ב בטבת תשכ״ה

17 בדצמבר 1964

לכבוד מר ויליאם זאלצמאן, ניו־יורק.

אדוני היקר והנכבד!

בזה אני מביע את תודתי העמוקה לכב׳ על הפרס בסך —3000. ל״י שהואיל בטובו להעניק לי באמצעות האקדמיה ללשון העברית בירושלים, עבור עבודתי המחקרית על הנושא: ״היסודות העבריים בשפת הדבור של יהודי בבל״. אתמול הרציתי בפני מליאת האקדמיה והנהלתה על נושא זה ונשיא האקדמיה הפרופ׳ נ״ה טור־סיני כבדני בסכום הנ״ל מאת כב׳, בהתאם לחוות דעת ועדת השופטים של הפרס הנ״ל שמצאה את המחקר מתאים למטרה זו.

זה לי למעלה משלושים שנה שהקדשתי את כל זמני הפנוי לחקירת כל מה שנוגע ליהודי בבל, בשטח ההיסטוריה, הלשון, השירה והפיוט, הפולקלור והמנהגים, ללא כל סיוע כספי מאיזה מקור שהוא. מטרתי להציל כל מה שניתן להציל על גולה וותיקה זו שהתחסלה בימינו. עד כה הספקתי לפרסם כמה ספרים מחקריים ומאות מאמרים בחמשים עתונים על הנושאים הנ"ל ונושאים אחרים. בעוד כחודשיים ימים יופיע אי"ה ספר גדול ממני על תולדות יהודי בבל מסוף ימי הגאונים ועד ימינו (1031—1965), שיופיע בהוצאת "מכון בן־צבי" שע"י האוניברסיטה העברית בירושלים. מיד לכשיופיע אתכבד לשלוח לכב' עותק אחד ממנו. כיום ברשותי מחקרים חשובים מאוד בכתבי־יד, שעברו עליהם פרופיסורים ומומחים ושבחום, מהם ספרים המוכנים לדפוס ומהם טעונים עבוד והשלמה. אני מתלבט במציאת מקור כספי להדפסת מחקרים אלה, כי כאן בארץ אין אפשרות להדפיס ספר מדעי ללא עזרה כספית, כי ספרי מדע נמכרים רק למעטים ואינם מכסים את ההוצאות. במצב כזה שמחתי על עזרת כב' האדיבה, שפתרה חלק מבעיותי.

נשיא האקדמיה הפרופ' טור־סיני מסר לי כי יש בדעתם לשלוח לכב' העתק מהרצאתי הנ"ל שבה מסרתי פרטים על מחקרי הנ"ל, לתשומת לב כב'.

אני ורעייתי חוזרים ומודים לכב' ולרעייתו על הסיוע הנ"ל.

בכל הכבוד וההוקרה

אברהם בן־יעקב

[וראה בשער האקדמיה, אגרת xvi]

[40]

ב"ה, כ"א בשבט תשכ"ב

25 בינואר 1962

מר זלצמן היקר והנכבד!

הרהרתי הרבה עד שהחלטתי לכתוב מכתב זה. אם יפגע בך המכתב ח"ו, עמך הסליחה, אך אם, כפי שאני מקווה יגע בך ובלבך, אודה לך על כמה שורות של תשובה מהירה.

החלטתי נובעת בעיקר מן הדיון בישיבה האחרונה של מליאת האקדמיה, בה שמעתי דברי הערכה יפים עליך מפי פרופ' קוטשר חברי, אשר הוסיף עוד אח"כ תאור חם ונלבב בשיחה פרטית. (לצערי, לא יכולתי להתפנות כדי להשתתף בחגיגה בהיותך בארץ ולא זכיתי להכירך פנים אל פנים). פרטים על הדיון ההוא תשמע בוודאי מנשיאנו במישרין, ואין אני מוסמך לכתוב על כך.

פנייתי אליך היא אישית־ציבורית. בעבודתי היום־יומית הנני מנהל שני מוסדות־חינוך דתיים בחיפה (תיכון וסמינר), שיסדתים לפני 12 שנה, טיפחתים ורביתים לרמה מדעית גבוהה, אך לא הצלחתי להקים להם בניין, והם נמצאים בשיכון בלתי אנושי. כרגיל פה בארץ, אין להשיג את הסכום, אעפ״י שאינו גדול כל כך. בשבילי זהו שבר מזעזע. הקמת הבנין — תהיה הצלה וישועה למוסד.

אילו היית מוכן להשקיע מכספך ולקשור את שמך או שם מי מאבותיך במפעל חינוכי בחיפה, יכולת להופיע כגואל. בשבילך השאלה אינה כספית ביסודה — סכום של 200 אלף דולר יספיק לביצוע התוכנית הרגילה (סכום גדול יותר יאפשר תוכנית נרחבת יותר להקמת מרכז לחינוך). השאלה היא, כמובן, אישית ומצפונית — אם זה לפי רוחך, ואם כן, אהיה מוכן להמציא לך פרטים המבוקשים על ידיך.

אם ברצונך לקבל אינפורמציה עלי או על המוסדות — מורי ורבי פרופ׳ טור־סיני (שאינו יודע על פנייתי זו) יוכל לספר לך לא מעט, כמובן, גם אישים אחרים מהאקדמיה או מתחום החינוך בארץ. בארצות הברית תוכל לקבל אינפורמציה מפי חברי פרופ׳ אברהם השל או מפי פרופ׳ ג׳וסלין שבאוניברסיטת קאליפורניה.

בברכה וכבוד רב,

ד״ר יחיאל בן־נון

[וראה אגרת קז]

[41]

תל־אביב, כ״ב כסלו תשי״ט

ידידי מר שמחה זאב זאלצמן היקר,

עם קריאה ב״הדואר״ נתגלה לי סוד יובלך, יום הולדתך השבעים וחמש. הריני רואה לעצמי חובה נעימה לברך אותך מקרב־לב כי תמשיך עוד שנים מרובות כדרכך, להיות עֵר ופעיל בחיי הציבור ותרבה במעשים טובים.

— — —

חשבתי כי תזדמן אלינו לחגיגות העשור ונפגש בבית החדש, שהתחיל לשמש מרכז חשוב לפעילות תרבותית וספרותית. שוכנים כאן משרדי אגודת הסופרים, מערכת ״מאזנים״, המכון הביו־ביבליוגרפי ״גנזים״, האקדמיה ללשון העברית, סניף תל־אביב. מדי שבוע נערכות פה הרצאות, מסיבות ואסיפות.

חבל, שלא נסתייע הדבר ונמנע ממך להגיע לתאריך החגיגי ולחזות במו עיניך בשמחת המדינה ואזרחיה. מאז בקורך ועד היום, למרות הקשיים המרובים, שאנו נתקלים בהם — הרי פעולת הבניין מתנהלת במלוא הקצב. ובמקום שיש עשייה, יש לפעמים גם ליקויים. אנו מדינה צעירה ומוסדותינו הכלכליים משלמים שכר־לימוד. כן, אנו לומדים איך וכיצד לבנות עם, שהיה במשך דורות מפוזר ומפורד ועתה עלינו ללכדו ולצרפו בכור היתוך לחטיבה לאומית אחת. ולא אאריך בפרשה זאת, שהיא כאובה ומופלאה. אינני יודע אם יש עוד חיים רבי־מתח ועניין כמו בישראל. וכל מי שמסייע לנו להקים ביתנו — זכות גדולה לו. אפשר ייראו דברי כתקליט ציוני, אך זאת היא הכרתי ואמונתי. רוב יהודינו עדיין לא הבינו כי המדינה הקטנטונת שלנו, היא סם־חיים להם ולצאצאיהם. ואף־כי אנו מוקפים זאבי־ערב, — וגם בשעת כתבי שורות אלה מהדהדות יריות הסורים והפגזותיהם הקטלניות על חולתא בצפון הארץ, — כאן סלע־המעוז והמקלט האחרון. מאז ימי אברהם בכבשן אנו במבחן האש. קורות עמנו נתונים תמיד בסימן המוקד. גורל אכזר מעמידנו באלפי־נסיונות, במרי־המאבק למען קיומנו — וברגע האימים בא ומבריק הנס.

ידידי, זכורות לי יפה פגישותי אתך, שהסבו לי קורת־רוח, שכן לא כל אחד השקוע בעולם העסקים מתפנה כמוך להטות אוזן לניגון הנפש ומכבד סופרים ותלמידי־חכמים. בתקופתנו הטכנולוגית, העומדת בחותם האמצאות האטומיות, טוב לדעת כי יש עוד מי אשר לבו פתוח לקלוט דברי פיוט וידו מושטה בנדיבות וגומלת חסדים.

אני ממשיך בעבודתי כמזכיר אגודת הסופרים, שלושים שנה רצופות וללא ליאות ליד הדוכן הזה. התיקים והפרוטוקולים שלי מכילים היסטוריה שלימה של ציבור הסופרים העברים. הייתי רוצה לנוח, להתמכר להשלמת ידיעותי, ללמוד מה שהחסרתי בימי נעורי המקופחים. יש עמי תכניות לכתיבה — אך הזמן מתבזבז לקטנות, בעבודה משרדית. חיי המציאות אינם מפנקים את החולמים והנכספים להתרפק על בת־השירה. אף־על־פי־כן אינני נרתע מן המכשולים וממשיך להתחזק. אני שולח לך כמה מספרי החדשים בחבילה מיוחדת ואשמח אם תקראם. אשר לכינוס כל שירי, לא יכולתי להקדיש, לפי שעה, את הזמן הדרוש להתקנת הדברים. עבודתי, כאמור, מאומצת. עם פטירת ותיקי סופרינו, אשר שימשתי אותם באמונה, נעשה עצוב ואני כמיותם. חסרים לי ביאליק, טשרניחובסקי, ברש, שמעוני ופיכמן, שהתהלכתי עמהם כתלמיד וכחבר. החבורה הזאת היתה בעלת סגולות מיוחדות, תרומיות. הקו האנושי ההומני הנחה אותם. כיום קם לנו דור חדש, מחוספס, נוקשה,

שנתחנך וגדל בסבך מלחמות, שפיכת דמים ואבדן האמונה. הנוער בכל הארצות נתון בטרגדיה של ניתוק משרשי קודמיו. אין שאיפות רמות ונאצלות. שח האדם ונשתעבד לממון ולמכונה. כנפי החזון מתקפלות בחשאי, נתנפצו לוחות המוסר והאכזבה מרובה. סימני שאלה דוקרים ונוקבים נצבים לעיני האנושיות, המצפה בחרדה למשב רוח מטהר, לנשימת רווחה. ובתוך הקלחת הזאת, ביורה הרותחת, במהומת עמים ואימפריות פי שבעתיים גדולה ומחריפה בעיתנו בארץ ובתפוצות. ———

הארכתי קצת והריני מסיים ברחשי ידידות נאמנה.

כל טוב לך ולביתך

אברהם ברוידס

[וראה אגרת עט]

[42]

תל־אביב, י״א בתמוז תש״ך, 1960

ידידי מר שמחה זאב זאלצמאן היקר,

תוך היסוסים מרובים שלוח אליך המכתב הזה. איני יודע אם צריך הייתי להעלותו על גבי הנייר. יש דברים, שאדם מעדיף להשיחם בעל־פה ונזהר לתת להם ביטוי בכתב. ———

הדבר קשור בפרשה אינטימית, בפרטים אבטוביוגרפיים שלי.

הגעתי לארץ בהיותי בן 15, בעודני נער. במקום לשבת על ספסל הלימודים פניתי מיד לעבודה, שאינה לפי כוחותי. ישרתי חולות, סללתי כבישים, טיפסתי על פיגומי־בניין רעועים כשפח הטיט והבטון מעיק וחותך בכתפי הרכות. אף טעמתי טעמו המר של המשבר הגדול, שנמשך חמש שנים רצופות 30—1925. עברתי אוניברסיטה של ימי מצוקה ועמל מפרך, וכך תרמתי חלקי לכיבוש שממת הארץ. מיטב עלומי הקדשתי ליעוד החלוצי, לחזון תחייתנו.

זאת ועוד: ביאליק ראני אז בסבלי והיטה לי חסד. הוא שהכניסני כעובד בלשכת אגודת הסופרים. בינתיים זזו מחוגי הזמן. בגרתי. בניתי לי בית ופילסתי נתיבי בחיים ובספרות. אני חי, טורח ומתפרנס. אבל אינני יכול להרשות לעצמי לצאת לכמה חדשים לסיור לחוץ־לארץ. יוצאים מטעם מפלגות, שליחי ימין ושמאל, עסקני מגביות לסוגיהן וכו', או כאלה שהם בעלי מרפקים ומצליחים להשיג מענקים מיוחדים. אני איני אלא משורר עברי, שצמח מקרקע המכורה כאותו צמח בר. ובדורנו העומד בסימן הקשיחות

הטכנולוגית, נדחקים המשורר ובת־שירתו לקרן זווית. אכן, כאמור, אינני מן המשתבצים בפינקס הלבלרות והחישוב המעשי. אולי טוב כך. אפשר טבעית היא ההתבדלות הזאת מכלל המפליגים והטסים. ארחק מהם ומשאונם. לא לי הראווה וההנאות. וכבר אמרתי לעצמי להשאר בעגולי ולוותר על רצוני לצאת פעם לחו״ל. אך דומני, כי עצם הנסיעה, הכרוכה בהחלפת רשמים, בראיית נופים חדשים, עשויה להרחיב אפקי. ובסוד: צמאתי להסתופף בסביבת המוני־יהודים, הממשיכים עדיין לחיות בתפוצות. יקרו לי אחי הנמצאים גם מעבר לתחומי מדינתנו. מעונין אני לראות בעיני ממש את ניו־יורק ויהודיה. חלום כמוס עמדי: לקשור קשר־של־פיוס מהכא להתם. מי יתנני לדובב את חוויית הגורל המשותף של קיבוצי־העם, אשר עם כל הריחוק הגיאוגרפי — אחד הוא ישראל לעולם! הלוואי ואזכה לקיים חפצי.

— — —

שלך בברכה רבה

אברהם ברוידס

[43]

ה׳ אייר תשכ״ב

9 במאי 1962

ידידי מר שמחה זאב זאלצמאן היקר,

קראתי דבריך המאלפים הקשורים בעתידות פעולתה ותכניתה של קרן התרבות העברית בארה״ב. צדקת בהערכת המצב בכללו ונראות לי הצעותיך. בעיקר נכונה מסקנתך כי ״אין שוללי השפה העברית ומחיביו יכולים לדור בכפיפה אחת״. נגעת בשורש המשגה הזה, העשוי להכביד ולסבך את הפעולה. אך ההגיון הבריא סופו שינצח. —

עצם ה ה ת ע ו ר ר ו ת למען הקניית השפה העברית ותרבותה להמונים נרחבים, — יש בכך ערך לאומי־חינוכי ומשמעותה חשובה מכל הבחינות. לפיכך מן הראוי ליחד מחשבה לגבי הכוונת דרך־המעשים אל אפיק רצוי ויעיל. יש, איפוא, להקים תנועה עממית לעברית ולהפעיל חבר מדריכים מסור לתכלית זו. היום, בכתבי האגרת, חג העצמאות. התכונה מרובה והעיר תל־אביב — בה נערך המצעד הצבאי הראשי של צה״ל — מלאה אזרחים מכל קצות הארץ. שמחה לעינים לחזות בעם החדש, שהוצבר לכאן מעפר גלויותיו. זכינו למדינה, ואף כי קטנה היא בשטחה הגיאוגרפי, — אין ערוך לחשיבותה בתולדות ישראל. מדינונת זו, אעיז לאמר, מקיימת ביודעין

ובלא־יודעין את היהדות והיא כפנס מאותת להציל מן הטמיעה האורבת לבנינו, יותר מאשר בזמנים אחרים. אינני יכול להגיד, שהכל מצטייר פה בצבע ורוד. אבל בסיכום הכללי — יש נחת. הלמות היצירה מהדהדת בדרכים ואשרי המאזין והמשיג פעמי הגאולה. —

אצלי — בתחום הפרט — עודני ממשיך באגודת הסופרים. בחוהמ״פ ערכנו את ועידתנו העשרים ונדרשתי למאמץ רב בארגונה.

הסופר חיים הזז נעתר לי לשאת נאומו בערב הפתיחה. דבריו היו חריפים והעלו את גילויי השלילה שבקרב הדור הצעיר, המנותק מן הרציפות של תרבות האומה. הדברים גררו תגובה וויכוחים, שיגיעו בודאי גם אליך. —

— — —

הריני מקצר באגרת ואץ עם בני ביתי להזין עינינו במפגני החג.

מיטב איחולי לך ולביתך — בריאות, שלום וכל טוב.

ברחשי ידידות נאמנה

אברהם ברוידס

[44]

כ״ט באייר תשכ״ב

2 ביולי 1962

ידידי שמחה זאב זאלצמאן היקר,

— — —

בכתבי אגרת זו מהדהדת הידיעה על תלייתו של הצורר אדולף אייכמן בכלא רמלה. ואף כי אין אנו ששים לדיני מיתה, — נשמנו לרווחה. שופטי ישראל נשמעים לצו אלהי האומה, כמו שנאמר: יש שעה בהיסטוריה של היחיד והכלל, המחייבת לכבוש את מידת הרחמים. איך נענש שאול המלך בעוון גילוי חולשתו כלפי אגג? ולא זו בלבד, אלא, ששמואל הנביא נטל על עצמו לבצע את שיסוף האויב. למעשה הזה נודעה, כנראה, חשיבות מרובה עד כי מצאו לנכון לרשמו לזכר דור־דורים.

— הנה קם בתוכנו חסיד כ — — — ומרעיו ובקשו חנינה וכו׳. אך מנהיגות העם היושב בציון לא נמס לבבה. ״זכר את אשר עשה לך עמלק!״ קיימנו את דבר הזכירה ונהגנו כיהודים אמיצי־נפש, שדמם אינו הפקר.

משפט אייכמן רמז וסמל בו להוקעת פרצוף השטן, לסוף הצפוי לרשעי הגויים. לסוד הכוח המופלא והחיות של נצח ישראל. בברכת חזק וחזק!

אברהם ברוידס

בלי תאריך

[ראה אגרת קלא]

ידידי הטוב ר׳ שמחה זאב זאלצמאן נ״י!

הגיעני גליון ״הדאר״ שהואלת להביא לעיוני. ראוי הנך לתודה, שכן נהניתי באמת למקרא דבריך המוקדשים לזכרו של ז. שניאור במלאות חמש שנים לפטירתו. דומני, שאתה בין המעטים — ואולי היחיד — אשר האיר נכונה את דמות האיש והמשורר, שהתהלך בינינו מבלי שעמדו מקרוב על טבעו.

בצדק הדגשת את מהות הרוגזה שבאופיו והדחף המסעיר והממריץ להתעלותו משיא אל שיא. רק קטני־מוחין, צרי־אופק ומתקנאים ביקשו תואנות להתגרות בו ולהקניטו.

אף אני נכוויתי בגחלתו של שניאור וראיתיו בכעסו, בריתחתו שאינה יודעת ריסון ומעצור. (זהו ספור בפני עצמו). אך לבסוף הזמינני ל״סולחה״ ופייסני. הוא נעשה לי ידיד והכרתי שורש תכונותיו. לפיכך הריני שותף למיצוי המסקנות שהעלית בעין טובה ובהבנה.

אכן בחוטים עדינים חיברת רשמי שיחתך עם יעקב כהן וקטעי דבריו של יעקב קלצקין כדי להסתייע בהערותיך הקולעות. נתגלו בך ראייה מצויינת וכושר הבחנה דקה לגבי הזולת. היטבת לשרטט את קווי דיוקנו של שניאור ופתחת פתח אל נפשו הלבוטה.

אילו שיקעת עיקר אונך בכתיבה היה שמור לך בספרותנו מקום מכובד כמבקר, כמסאי. אינני מפריז בהערכה זו.

הנה מכתבך הנחמד אלי בעניין ה״דף״ וקטרוגי אברהם קריב על ״קוצו של יוד״ ליל״ג ו״בעיר ההריגה״ לביאליק. הפליאוני משפטיך המהוקצעים ותגובתך ההגיונית, השקולה. בוודאי צדקת. אך קריב לא ישתנה. דעותיו ורעיונותיו, שהוא דוגל בהם, מובעים בצורה פסקנית. כזה נוסח כתיבתו וכך מזג דיבורו הנלהב.

אני מכיר אותו יפה על מעלותיו וחסרונותיו. אילו היה נוטה לפשרנות ומציג את הבעיות בדרך המתקבלת על הדעת, כי אז היה חסר ומפסיד את חותם ייחודו.

מסתבר, כי אנשי היצירה, אותם בעלי נשמה יתירה, חורגים בהליכותיהם ובהשקפותיהם מן השיגרה ומכעיסים את הבריות. הם החומר התוסס והמתסיס שבכל הזמנים. לא נותר לנו אלא לשאת באורך־רוח את שגיונותיהם והימים יפסקו הלכה סופית.

*

בודאי תמהת על שתיקתי הממושכת. היו גורמים לכך, שלא אוכל לפרטם. בין היתר עשיתי צעד מכריע וחותך — עזבתי את לשכת אגודת הסופרים לאחר 37 שנים רצופות. הרי תבין מאליך, שהחלטה כזו נרקמת במסתרים והביאה אותי למתיחות רבה. מיטב עלומי וימי תרמתי למערכת ה"כוכבים" שלנו. כל סופר — בין אם גדול ואם קטן — הוא בבחינת כוכב... לעתים קרובות הייתי גם עד קרוב מאד לכיבוי מאורם של כוכבי ספרותנו ונושא בצערם ובסבל מצוקתם כאח וכחבר.

עתה באה תקופה חדשה ומודרנית העומדת בסימן הרובוט והמיכון. אני את שלי עשיתי במיטב היכולת והמצפון. — — —

פרישתי עשתה לה כנפים ועוררה הדים. בהווי הצבורי שלנו אינם רגילים לתופעה מסוג זה, שאדם מעמיד נקודה ונוטש כסאו. יש שציינו זאת כגילוי גבורה מצדי ויש שראו בכך מעשה פזיז ולא מחוכם. — בכל אופן כך נגזר ונחתם. מה יהיה? אינני רוצה להרבות מחשבה. בינתיים אשתדל לנוח, להפיג עייפותי ולהרגיע עצבי המרוטים. אצטרך לכנס פזורי שירי, שהם עדיין מצפים לגואלם. —

*

החום בעצם תקפו וכאן עורכים סימפוזיונים, מדיינים ומתווכחים על קשרי־אחים בין הכא להתם ועל עליית יהודים לישראל. לעתים נדמה לך כאילו שני צדדים נצבים אחד לעומת משנהו וטוענים טענותיהם.

צץ ועלה בי הרהור לגבי הצד היהודי האמריקאי. יש, כנראה, איזה כישוף באווירת הנכר, מין הנאה מסותרת בעינויי הגעגועים מרחוק, בראייה החזיונית לעבר ירושלים. בתוך הביעותים והמרירות של גולה מצוי איזה תבלין מגרה ומשכר. עוד לא באנו לחקר השניות המוזרה המתגלית באופי היהודי שלנו. אנחנו עם קשה עורף ורך כדונג, מעפילי מרומים ושוקעי תהומות. דרכינו מלאי סתירות וניגודים, תמיהה ופתיעה. משהו מן הפליאה והנס מקופל בעצם גלגולי קיומנו מקדמת דנא.

הלואי ואותו הכוח הנעלם, שזכינו בו במשך דורות, יעמוד לנו לימים הבאים ונהיה כולנו מאוחדים בפעימת גורלנו ובאחות הלב והגזע של בני אברהם, יצחק ויעקב. אמן!

שלך

בברכת שנה טובה

ובאיחולי בריאות ונחת־רוח

אברהם ברוידס

[ראה אגרת קמה]

כ״ד ניסן תשכ״ה
26 באפריל 1965

ידידי היקר ר׳ שמחה זאב זאלצמאן,

שמחתי לאגרתך הכתובה באותיות־פנינים, בניבך העברי הזך והצלול. בעיקר התרשמתי מן הנאמר על הכושים. אבל, לצערי, היתה זו התרשמות מעיקה בשל הערתך: ״הגיעו הדברים לידי כך, שסכנה היא לצאת מפתח הבית בשעות הערב, וגם בבית אינך בטוח משוד ורצח״. אם אדם כמוך, שקול ומיושב בדעתו, שאינו נתפס להגזמות, מבטא הרגשת־אימים, זה עורר בי הרהורים עגומים ביותר. נתקלתי גם בעתונות בנוגע למקרים של רציחת יהודים בברוקלין. המצב, כנראה, חמור ולא ימצא תיקונו המהיר. בינתים אנו ניזוקים.

נשאלת השאלה: מדוע הציונים והעברים שלנו, יושבי ארה״ב, טרם הסיקו מסקנה, כי שעתם לעקור למדינת ישראל? לא אומר, שבעיית הביטחון נפתרה כאן לגמרי ואיש־איש יוכל ליהנות בשקט תחת גפנו ותאנתו. אנו נתונים פה בחרדת־תמיד, בגוננות בלתי פוסקת ומוכנים אפילו לקרבנות. אבל בארץ התנ״ך פירוש שונה וטעם אחר לנופל על אדמת המכורה. ———

הנה חגגנו את חג הפסח. תל־אביב ויתר הערים, המושבות והקבוצים שקקו והמו אוכלסי יהודים, אזרחי המדינה, ויהודים אורחים מארצות הברית, אנגליה, צרפת וכו׳. היתה שמחה לעינים לחזות בקיבוץ הגלויות. רק מי אשר לבו פתוח הרגיש כאן בודאי את חדות חודש האביב ומשמעותו ההיסטורית בשבילנו.

ומעניין לעניין: שמעתי על הכנותיך להסדיר את אוסף איגרות הסופרים העברים שברשותך. דומני, שמלאכה מסוג זה צריכה להיעשות בידי מומחה לדבר. בהזדמנות הריני להביא לתשומת לבך כי משלוח־האגרות ל״גנזים״, באמצעות ארי אבן־זהב, נתקבל ברצון ובישיבת ההנהלה ציינו את הדבר כראוי לבעל האגרות הנחמד.

ברחשי אחוה ובמיטב הברכה לך ולרעיתך

———

אברהם ברוידס

[ראה אגרות מד, מה]

דגניה, כ״ג בתמוז תשי״ב
16 ביולי 1952

ידידי היקרים מר זלצמן ורעייתו,

יש הרבה עידוד במכתבך, במכתב המתקבל מאיש הנמצא בגולה ויודע להעריך נכונה את העניינים בארץ. להעריך נכונה הווה אומר, — על כל הקשיים הכרוכים בחידוש מולדתנו. האשלייה מסוכנת מאד, אולם גם התעמקות בקשיים מסוכנת. ———. נראה לי שאתה, ידידי, תפסת את המידה הנכונה וזה משמח ומעודד.

בו בזמן קשה מאד לשאת את המכות הקשות הנחתות על ראשינו. הן זה רק עתה חזרתי מלווית אליעזר קפלן ז״ל. לעם, למדינה הוא היה שר. לי הוא היה גם חבר קרוב, יחד עברנו כברת ארץ ארוכה וקשה ונראה לי שהתקופה הזאת רבת החוויות והמעשים הולכת ומתחסלת. איננו דלי מעש ואיננו דלי אישים, אולם במקום אלו שהולכים לעולמם אין באים אחרים... לא, לא, לא באו אחרים במקום שמריהו לוין ז״ל, במקום ארלוזורוב, במקום ב. כצנלסון ואחרים, לא, לא בשיעור קומתם! והרי אנו כ״כ זקוקים לאישים דגולים, מסורים ללא חשבון של זמן וכוחות, אישים שיוכלו להשתלט על הגלויות המתקבצות למולדת, להשתלט על כוחות עויינים מבחוץ ומבפנים, כ״כ זקוקים להם והם הולכים וכלים...

נורא ואיום, קשה לשאת בעול ובצער.

ובכל זאת — צריך להתגבר, צריך להיאזר כוח, צריך להתאמץ עוד יותר, צריך לעבוד ללא ליאות וללא מחשבות עקביות... כן, כן, אסור לנו להיות עקביים עד הסוף. אף פעם לא פעלנו לפי ההגיון הישר, העקבי, מלחמתנו לא היתה הגיונית ונצחנו, לא הכל מה שאנו בונים בארץ הוא הגיוני ועקבי והארץ מתפתחת. יש לנו הגיון משלנו שאינו מובן תמיד לאנשי־מעשה ובוודאי לא לגויים. אני שומע את זאת שבוע שבוע מפי גויים ויהודים־גויים המבקרים בבית גורדון; ״כיצד הקימותם את זאת?״, ״כיצד כפר קטן מקבל עליו עול כזה?״... כן, כן, כיצד... גם ביחס לדגניה היקשו מומחים, עתה היא עובדה מאלפת.

וצריכים אנו להתגבר ולהאמין, להאמין בלי סוף.

היו שלום ושלום על ישראל ומדינתנו הצעירה.

שלך

יוסף ברץ

דגניה א׳, ב׳ ניסן תשי״ג
18 במרס 1953

מר זלצמן הנכבד,

הנני המום מעוצם המכה שהוכיתי במות חיים גרינברג ז״ל. לא רק מנהיג היה לי, כ״א חבר נעורים. בהיותי בן י״ד פגשתיהו ראשונה, הבחנתי מיד בכשרונו הגדול ובאישיותו המוסרית. גם הוא איננו... דור שלם הולך ומסתלק לעינינו, ונשאר חלל ריק. לא מילא איש את מקומו של שמריהו לוין ז״ל, של ארלוזורוב, של ב. כצנלסון, של מוצקין, של א.ד. גורדון, של א. קפלן... כ״א באישיותו ובכשרונו הציבורי. לא נפריז אם נאמר: גרינברג היה אחד בדורו. וכ״כ גדול הצער — דלונו, דלונו!

אנו, החיים, ממשיכים, מוכרחים להמשיך!!

מאז ביקרת בא״י השתנה הרבה. נוסף הרבה, נבנה הרבה ונוספו הרבה צרות וקשיים. האדמה בוערת תחתינו ומסביבנו. נחשול השנאה שהתפרץ בארצות ה״דמוקרטיות״ מכה גלים, הולך ומתפשט ברחבי כל העולם. אנו מודאגים מאד למצבנו הפוליטי בארצות הברית. הידיעות משם אינן מעודדות אותנו.

הולך וקרבים ימי חג החרות. הרבה אורחים מאמריקה פנו אלינו, לקבלם לסדר בדגניה. אני נזכר בבקורך אצלנו ובקשרי הידידות שנקשרו ביניכם ומשפחתנו. אני בודק את השמות, שמא גם משפחת זלצמן בין הבאים לחג הפסח? אני מקוה שעוד נתראה בארץ.

מאז ביקרת אצלנו, השתנה משהו גם בדגניה. נוספו ילדים — כן ירבו. לא נוספו חברים לקבוצה אם כי הצורך בתוספת דחוף מאד. נוספו בניינים, הננו בונים אולם להרצאות ולימודים נוסף לבית־גורדון. מסתבכים בעול של חובות כדרכנו בכל המפעלים הציבוריים. אני ממשיך בענייני סעד תרבותי לחיילינו. מחצית השבוע הנני בדגניה, והמחצית השנייה הנני בדרכים, ומרים אשתי ממשיכה לחלוב את הפרות... יש נחת מהילדים, לא חסר גם צער. הרי בא״י צער, יגון ושמחה משמשים בערבוביה... ובסיכום — ״נישט צו פערזינדיקען״ * — נתגבר על הצרות, עוד נזכה לימים יותר טובים. אני מקווה שעוד נזכה לראותכם בארצנו.

ברכות לחג, שלום לרעייתך גם מבני משפחתי

שלך

יוסף ברץ

* בל נחטא, לא רע.

[49]

כ״ו סיון תשי״ד
23 ביוני 1954

מר זלצמן היקר,

———

בזמן האחרון היה לשיחת הכל ביקורו של ציר רוסיה בדגניה — שמא קראת על זה ב״הארץ״? העזתי לעשות מה שאין מעיזים אנשי פוליטיקה והדיפלומטים שלנו. אחרי שטיילנו בדגניה כמה שעות, אחרי שחייכנו והסברנו פנים אחד לשני, והוא ואשתו היו באמת נעימים וחביבים בשיחה החפשית, הרהבתי עוז בשעת הצהריים ואמרתי לו כמה דברים שהוציאוהו מן הכלים. שאלתיהו: מדוע גזרו הסגר על יהודי רוסיה, מדוע מונעים מאתנו קשרים עם הורינו, מדוע רוסיה הסוציאליסטית פונה עורף לאנשים שהקימו מפעל סוציאליסטי בישראל, שאין דוגמה לו בכל העולם?

לאור השאלות האלו התקצף הגוי והפך לדיפלומט והשמיע דברים קשים מאד. הכחיש שברוסיה אין נותנים ליהודים לצאת את רוסיה, הסביר שאין רוצים לעזוב את רוסיה משום ששם גן־עדן... אגב שאל, ״ומאמריקה באים לא״י, ומאנגליה??״ באים, לדעתו, רק אלו שרע להם בארצותיהם, אולם מגן־העדן ברוסיה, למה יבואו?

הדיפלומטים שלנו אמרו לי אח״כ, שטוב עשיתי בהעלותי בפניו את שאלת העליה ובכלל, טוב שלא ישמע רק דברים ״מתוקים״. ———

בזה אסתפק הפעם. ——— בביתי ובדגניה הכל בסדר (בשפה המקובלת בא״י...). לו בכל הארץ היה כמו בדגניה — היה לא רע.

שלום לך־לכם מבני משפחתי.

שלך,

יוסף ברץ

[50]

דגניה א׳, כ״ג טבת תשט״ו

מר זלצמן, ידידי היקר,

בו בזמן שטיפלתי בעניין בית־גורדון הקשור באחיך בלוס־אנג׳לס (עזבון מהד״ר בוכמן לבית־גורדון) קיבלתי את המכתב מקרן־מץ והמחאה ע״ס 150 דולר. ידעתי שזהו פרי עבודתך והשפעתך. נכתוב מכתב רשמי ל״קרן מץ״. ולך — תודה והוקרה. שמח אנכי שמצאנו עוד ידיד נאמן לבית המוסיף

דעת לחקלאים ומוסיף כבוד למדינה. מבקרים בבית אלפים מחו"ל, ביניהם אנשי מדע, וכולם — הלל ושבח למהותו ולסידורו. אמנם הסתבכנו מאוד בשנה האחרונה. בנינו אולם להרצאות והגענו עד לידי ריהוט ואיננו יכולים לגמרו. המחירים מבהילים ואין ידנו משגת את האמצעים הדרושים. אולם... אולם כך נעשה כל דבר בארץ, מתחילים... בוודאי לא מעשי ולא מסחרי כך לבנות, לא מעשית היתה כל עלייתנו ארצה לפני 45—50 שנה, ועתה — בחגיגות העליה השנייה אומרים שאנו הלא מעשיים היינו הריאליסטים הגדולים ביותר...

אסכם — גם חולמי חלומות היינו, אולם אף אחד מאתנו לא חלם שעוד בחייו הוא יזכה לראות את תוצאות עבודתו. בוודאי לא חלמנו לראות במדינת ישראל מחודשת. לא חלמנו, וזכינו לכך, האם יש עוד הרבה מאושרים כמונו?

מרים עוד ישנה אחרי חליבת לילה ואיני רוצה להעירה, בטוחני שגם היא רוחשת לכם ברכות ושלום.

ברכתי לחג' זלצמן.
מתי נתראה בארץ?
שלכם בידידות,
יוסף ברץ

נ.ב. אני מקוה שהקצבת קרן־מץ היא הקצבה שנתית.

[51]

ג' ניסן תשי"ז
4 באפריל 1957

למר וויליאם זלצמן
ידידי היקר,

היום הבאנו לקבורה את נתן ז"ל *. באו ללוויה חברי ההסתדרות, המפלגה, יוצא הפערבאנד, חברי הדגניות ואחרים. היתה לוויה מכובדת. באו כל אותם הידידים שהכירו את נתן בפעולתו הציבורית המגוונת.

קברנוהו בבית־העלמין בדגניה, ההופך לפנתיאון בו מקופלות תולדות עמנו שקם לתחיה תוך היאבקות קשה מאד, בבית העלמין שמצאו בו מנוחת

* אחיו של ר' שמחה זאב (וויליאם) זלצמן.

עולמים ותיקי דגניה, בנים ובנות ואישים דגולים מחו"ל, אישים שפעלו למען תחיית ארצנו ולא הגיעו אליה בעודם חיים...

גאים אנו שנתן ז"ל בחר לו את מקום מנוחתו בדגניה, נקשר את שמו עם הבית הנושא את שמו של אהרן דוד גורדון. נשמור על קברו וזכרו כשם שאנו שומרים על קברי בנינו, אחינו, יקירינו!!!

אבקשך להמציא לנו בהקדם את תאריך לידתו ומותו, למען נקים את מצבתו בעוד רעיתו בארץ.

בכבוד רב וידידות

יוסף ברץ

[52]

תל־אביב, ערה"ש תשי"ב

לכבוד

מר זאב זלצמן, בניו־יורק.

אדון וידיד יקר,

שמענו מפי ידידנו מר בנימין, יוזם "גבעת הסופר" וחבר הועד שלנו, על התעניינותך הלבבית במפעלנו זה, שאנו טורחים בהגשמתו, ואנו מביעים לך בזה את תודתנו מקרב לב. לא רבים הם נדיבי רוח ועברים נאמנים כמוך ועזרתך יקרה לנו מאד.

תכנית "גבעת הסופר" לכשתתגשם במלואה, תעשיר את עם ישראל היושב בארצו והשרוי בתפוצות במוסד יחיד במינו, שישמש מעין מרכז היצירה הרוחנית של אומתנו; וכל המסייע בהקמתו משים עצמו שותף למעשה רב לדור ולדורות.

אנו שמחים להודיעך, כי בין כסה לעשור מתחילים בבניין שני הבתים הראשונים של "גבעת הסופר": א. הבית שמקים בשבילנו חבר המועצות בישראל, ב. הבית שמקימה קהילת בואנוס־איירס על שם המשורר ש. טשרניחובסקי ז"ל.

שני הבתים הראשונים האלה בלי ספק ישמשו מנוף להקמת בתים נוספים, ובעיקר הבית המרכזי, שיכיל את המוסדות השונים, אשר יהוו יחד את תוכן המפעל.

ועתה הגיעה שעתכם, אתם הראשונים בשורת העושים למען ארץ ישראל של מעלה, לפעול למען הבנין המרכזי הנזכר. אין אנו מתכוונים לתרומות כסף מזומן, אלא לחמרי בניין, שמחסורם בארצנו גדול מאד.

אנו מודים לך על תרומתך בסך אלף דולר לטובת "גבעת הסופר", שהתחייבת לפני פרופ' יהודה ז"ל, ואנו מבקשים ממך לברר אם המנוח כלל את מפעלנו בצוואתו. אנו ממלאים את ידך לבוא בדברים בנדון זה עם האלמנה.

אנו חוזרים ומדגישים, כי כל התרומות, שועד "גבעת הסופר" אוסף, הן קודש לבנין, וההוצאות הכלליות מתכסות ע"י אחדים מחברי הועד, בתוכם גדול חלקו של מר בנימין גיצ'קו.

בקרוב נשוב ונכתוב לך פרטים על עבודתנו בארץ ובחוץ ונשמח לקבל את תשובתך בהקדם.

ברוב יקר וברכת שנה טובה, שנת שלום ורווחה, לישראל ולמדינת ישראל.

בשם ועד "גבעת הסופר"

אשר ברש, ד. שמעוני, יעקב פיכמן

[53]

שיקגו, 6 באוקטובר 1942

למר זאב זלצמן, שלום רב

מר זלצמן יקיר ומכובד,

מכתבך נגע עד לבי. אכן איננו במדבר. יש עוד לב כואב על מצב עם הספר שניתק את יחסו לספר. יש עוד לב מרגיש את החשיבות של הספר העברי. מרגיש אני שאם הבודדים הכואבים יתאחדו ויתחזקו יעלה בידם ללבות את השלהבת שבערה פעם בלבנו ושהיא הולכת ועוממת לדאבוננו הרב.

קבל נא את תודתי על מאתים וחמשים הדולר שהואלת בטובך לשלוח לי בתור תשלום למפרע על חשבון תמיכותיך השנתיות*. מברך אני אותך שתראה נחת בכל מפעליך ואלוהי אבותינו ישמור על בנך המתנדב הנמצא במרחקים.

בהוקרה רבה ובברכת שנת גאולה ויצירה

שלך,

שלמה גולדמן

* תרומה לשם הוצאת ספר.

[54]

23 באוקטובר 1945

לכ׳ ידידי הנעלה הסופר וחובב־הספרות מר זאב זאלצמאן נ״י

אני שולח לכ׳ את הכרך הראשון של כתבי שמעון גינצבורג, שאך זה יצא לאור בהשתתפותו של כ׳. רצופה בזה תודתי החמה ותודת כל בני משפחת המשורר לכ׳ על עזרתו במפעל הקמת שם שמעון גינצבורג על נחלתו הספרותית.

אני בטוח שכל חובבי הספרות העברית ומעריצי זכר המשורר המנוח יקבלו את הספר ברגשי תודה לכ׳ ולחברי הועד שעזרו בהוצאת הספר באופן מתאים לעמדתו של המשורר בספרותנו.

בכבוד רב

ד״ר יקותיאל גינצבורג

מזכיר הועד להוצאת כתבי שמעון גינצבורג

נ.ב. בעוד ימים אחדים אשלח לכ׳ גם את החוברת האחרונה של ״עם וספר״ שבה נדפסו רשימות אחדות ע״ד שמעון גינצבורג (שיר מאת פסח גינצבורג ומאמרים מאת שלמה הלל׳ס, ישראל מץ וה. לוריה ואחרים). אנו חושבים להדפיס באחד הכרכים הבאים את הרשימות האלה יחד עם עוד רשימות אחדות מוקדשות לזכרו של שמעון ע״י מוקיריו־מכיריו. אני נוטל לי את הרשות להזכיר לכבודו את הבטחתו להכין רשימה כזו. כפי בקשתו שלחתי לו למטרה זו את הספר של שמעון גינצבורג ״שירים ופואמות״ לפני חדשים אחדים.

[וראה אגרת כג]

[55]

ניו־יורק, סוף 1950

לכבוד

הסופר הנכבד ותומך הספרות

מר ש. זאב זאלצמאן,

ידוע המאמר: ״המתפלל על חברו והוא זקוק לאותו דבר הוא נענה תחילה״. הכוונה היא שהוא נענה בדבר שחברו זקוק לו ולא בעד עצמו. לולא זאת היה כל אחד מערים ומתפלל על חברו כדי שהוא יענה תחילה בשביל עצמו.

מטרת המכתב הזה הוא לבקש עזרה לעתון מ ת מ ט י. אבל לא להעתון המתמטי "סקריפטה מתמטיקה" שאני עורכו, כי אם בשביל עתון למתמטיקה בשפה העברית היוצא לאור בא"י על ידי קבוצה של צעירים נלהבים בעלי כשרונות מצויינים במתמטיקה.

העתון יוצא ארבע פעמים בשנה בשם "רבעון למתמטיקה" בעריכת ד. ירדן. השנה הזאת היא השלישית לקיומו. כל המאמרים נכתבים ונדפסים בעברית ובסוף כל חוברת ניתנת תמצית המאמרים באנגלית ובצרפתית. למרות צעירותו כבר יצאו לעתון מוניטין באירופה ובארצות־הברית כמו שאפשר לראות ממאמרי הבקורת שהופיעו עליו בעתונים המדעיים הגדולים, המכירים בחשיבות החידושים שנדפסו על עמודי העתון המתמטי העברי הראשון והיחידי בעולם.

מלבד חשיבות התוכן יש לעתון ערך גדול מאוד בתור אורגן מפתח את הכשרונות המתמטיים המזהירים הנמצאים במספר הגון בארץ ישראל. יוצרי העתון החשוב הזה הם, לא עלינו, "קבצנים" גדולים, אבל לא קבצנים מומחים במלאכת השנוררות. והראיה שמחמשת מיליוני היהודים הנמצאים באמריקה בחרו בי, כלומר באדם הטרוד בבקשת אמצעים לעתונו הוא, להיות העוזר והשתדלן שלהם כאן. אבל כנראה חשדו בי שיש בי מה שיש בהם, כלומר, מידה ידועה של בטלנות שתגרום לי להזניח לזמן את עתוני אני כדי למצוא עזרה להם. ולעזרה הם זקוקים עד מאוד. מלאכת ההדפסה וכל העבודה הטכנית נעשות בידים של העורך והסופרים והם הם המכסים ממשכורתם בתור מורים את הגרעון שכל חוברת גורמת להם...

הם כותבים לי שסכום חד־זמני של אלף דולר היה מוציא אותם מן המצר ו"מעמיד אותם על רגליהם" והם מבקשים אותי לפנות אל נדיבי ישראל באמריקה בבקשה לבוא לעזרתם. בין הנדיבים אני מכיר רק אחד המבין ומעריך קניינים תרבותיים עבריים. שם הנדיב הזה הוא ש. זאב זאלצמאן.

בקשתי שטוחה לפניך, מר זאלצמאן היקר, שתקבל על עצמך לעזור לצעירים היקרים האלה בהשגת הסכום הזה. אין אנוכי מכיר אף אחד מהם פנים אל פנים, אבל אני מכיר את טיב עבודתם ויכול להעיד שבהיסטוריה של המדע בישראל אין עוד דוגמא של קבוצה שלמה המקדישה את עצמה לכיבוש המקצוע המתמטי בשביל הספרות הלאומית, כדי שלא תהיה נופלת בזה מהספרויות העולמיות האחרות. אני בטוח שבין אלה שזכו להיות ידידיך יימצאו אחדים שיחפצו להיות שותפים אתך בענין זה. אני אחשוב לי לזכות מיוחדת להיות בין האחדים האלה בתרומה של 25 דולר. באופן זה יחסר לסכום הדרוש רק הסכום של 975 דולרים.

אם תחפוץ בידיעות נוספות ע״ד העתון הזה ועל ערכו במדע הכללי ובספרות המדעית העברית, אשמח לבוא אל לשכתך ולשוחח אתך ע״ד הענין הזה.

בכבוד רב ובהוקרה

יקותיאל גינצבורג

[וראה אגרת לה ומכתב 56]

[56]

[ראה אגרת לה]

ניו־יורק, 19 בינואר 1951

לכבוד ידידי הנעלה מר שמחה זאב זאלצמאן,

דבריו הטובים ועזרתו המהירה לעתון רבעון למתמטיקה בזמן שהתכונן להכנס לבית־חולים לשם ניתוח נגעו עד לבבי. על יחס כזה יש לברך. אני מקווה שכ׳ ירפא רפואה שלמה ושמכתבי זה כבר ימצא אותו על יד שולחן עבודתו.

הרבעון של המתמטיקונים הצעירים בארץ ישראל, שמחיבתי להם קראתי להם בטלנים, רבעון זה הוא יצירה תרבותית עברית מקורית ממדרגה ראשונה. הם — ולא אני ולא אמירה * — מניחים את היסוד לספרות עברית במקצוע מדעי שעמנו הצטיין בו תמיד ומצטיין בו עכשיו. הם המפתחים את הטרמינולוגיה המדעית הנחוצה, הם המפתחים את הכשרונות הצעירים בארץ והם הממשיכים את הטרדיציה של גדולי חכמינו בימי הביניים ביצירת ספרות מדעית בעברית.

מפני כך לא חששתי כלל לפנות אליו בענין העתון הזה. כדאי והגון המפעל הזה לתפוס מקום חשוב בין המפעלים שתומכי התרבות העברית דואגים להם: הצעירים היקרים האלה עושים כל כך הרבה ומבקשים סכום כל כך מועט! אני חושב לי לזכות גדולה שבחרו בי להיות להם לפה, אף כי אין אחד ביניהם שאני מכיר פנים אל פנים ואני שמח מאוד על יחס כבודו אליהם, יחס עדין של אח גדול השש לבוא לעזרת אחיו הצעירים. אני מקווה ליום שאפגוש אותו, כפי הצעתו במכתבו היקר, ולטכס עצה איך להוציא אל הפועל את דבר ביסוסו של המפעל הזה.

בברכת רפואה שלמה, בתודה רבה

ובכבוד והוקרה

יקותיאל גינצבורג

[57]

ניו־יורק, 4 בדצמבר 1939

ידיד יקר ונעלה, מר וו. זלצמן,

תרשני להביע לך בשמי ובשם הוועד הפועל של "קרן התרבות" את הערכתנו העמוקה ואת רחשי תודתנו הלבבית על כל אשר עשית ועודך עושה בשביל הרמת קרננו.

מכונת־הכתיבה העברית אשר הואלת לקנות בעד משרדנו חוט של חן עברי מתוח עליה, כי משמשת היתה תלמיד־חכם כפרופיסור ישראל דוידזון עליו השלום — והנני שמח ביחוד כי תהיה מכונה זו מזכרת נאה במשרדנו לאחד ממיסדיה של "קרן התרבות" וכי נתגלגלה לנו זכות זו על ידי זכאי כמוך.

שלך בחבה ובהוקרה רבה,

שמעון גינצבורג

[58]

[ראה אגרת צד]

ניו־יורק, כ"ה באייר התשכ"א

אל כבוד האדון הנעלה מר שמחה זאב זאלצמאן, שלום וברכה!

מר זאלצמאן החביב!

מכתבך בצירוף ההמחאה, שאני מאשר אותה בתודה, לא בא אלי כהפתעה. עזבתי את ביתך בהרגשה פנימית שתשובה זו עדיין לא־סופית. דנתי אותך לכף זכות בהיותי יודע עד כמה מטרידים אותך מכל הצדדים. נתבעים ונותנים, ונותנים אפילו כשלא נתבעים על ידי אחרים, אלא הלב תובע...

מעשיך ופעולותיך בשטח השפה והתרבות העברית ידועים למכביר. לא אורח אני בהיכל התרבות העברית ונהירין לי כל השבילים — הסופרים, היוזמים, התובעים והנתבעים. כאשר שמעתי את תשובתך השלילית לימדתי זכות עליך. חשבתי לנפשי, אולי זה עוול נועז מצדי להעמיס על אישים כמותך מעמסה נוספת. עזבתי את ביתך בלי שום טינא, חלילה. הייתי בטוח שהתשובה החיובית, באיזה צורה שהיא, תבוא בזמן מן הזמנים, ואם לבך הטוב היה נוקף, לפי מבטאך, ונזדרזת לשנות את החלטתך, הנך קובע לעצמך ברכה ותודה מיוחדת.

כותב השורות הללו זכה לעלות ולשבת על כסא הגאון הרב ריינס זצ"ל, והדבר הרוחני הענקי הרב בר־אילן ז"ל — איזה זכות עמדה לי לכך, איני יודע, אבל עובדא היא — ומיום שאני מכהן בכהונה זו השקעתי את כל

כוחותי להגדיל ולהאדיר את העבודה התרבותית הממזגת בתוכה אהבה מוחלטת לכללות האומה, לבנין המדינה, ולהגברת הרוח הלאומי והמוסר העברי.

כשתבקר בימים הקרובים את ארצנו הייתי חושב לי לכבוד מיוחד להראות לך — אינו דומה ראייה לשמיעה — מה פעלה התנועה הדתית־הלאומית בשטח התורה והתרבות העברית המקורית.

בין התומכים בעבודתנו הענקית תבורך גם אתה ומשפחתך הכבודה, ותזכו להמשיך את המורשה הרוחנית ותמיכת היצירות הספרותיות והתרבותיות מתוך חדוות־הנפש והרחבת הדעת.

בתקוה להפגש אתו, ברצות ד', בארצנו.

בידידות גמורה ובתודה נלבבה,

א. ל. גלמן

[59]

ב' במרחשון תש"כ

ידיד יקר ונעלה ר' שמחה זאב זלצמן, שליט"א!

אחדשה"ט — לא אדע אם חזרת כבר לביתך, אולם בטוחני שמכתבי יגיע לידך, כי רוצה אנכי לאשר את קבלת מכתבך ששלחת אלי ממעינות הרפואה החמים.

— — —אנשים סופרים, רבנים ומשמשי־בקודש רגיל אנוכי למכתביהם, אולם כשאחד מן הסוחרים, יהודי שאיננו חי על "יהדותו", כותב מכתבים ממין זה שאתה כתבת אלי, הוא מצריך את מקבלו לברך "שהחיינו"... מן המכתב הקצר הזה אני רואה לא רק שאתה בן־בית בשפתנו העברית ובספרותנו העתיקה והחדשה אלא גם שיש לך עין רואה וחדה התופסת את חיי היהודים כאן שבקווים מועטים יכולת לתאר לי את היהדות כמות שהיא.

אני יכול להוסיף רק שורות אלו: כל הצרה כאן היא שאין לנו יודעי תורה ויהדות. הלוואי והיו לנו לפחות אפיקורסים!... תוכל לתאר בעצמך, כיצד היו רבנינו ודרשנינו צריכים "לעבוד" על דרשותיהם אילו ידעו שיש להם קהל של מביני תורה. אמנם כולם מדברים על educated laity... אין כדבר הזה. לא אדע אפילו אם העומדים בראש הציבור רוצים שיהיה קהל כזה. לכן, תצא לפעמים כלעומת שבאת אף מן המשובחים שבבתי־הכנסת. כולם עומדים עדיין בדרשות על פרשת השבוע ותחת לחנך את שומעיהם, מה יתנו להם? — בקורות על ספרים עוברים לסוחר, תיאולוגיה מסולפת הבנוייה

על מה שפלוני ה"גלח" אמר, ומה שפלמוני ה"כומר" חשב, ומה שאלמוני הפילוסוף הביע, וטוב להם לצטט את סארטר, ניהבור, פוסדיק, טיליך וכדכוותם מאשר את גדולינו וחוקרינו, וידועים הדברים ואין כאן מה להאריך. כל זמן שיהיו לנו חברי בית־כנסת אשר אינם יודעים כיצד לגולל ספר־תורה כשמכבדים אותם בגלילה ולברך על התורה אפילו כשהברכות מודפסות באותיות אנגליות מאירות עינים על לוח לפניהם, לא תבוא הישועה הדתית. וגם ממדינת ישראל לא תבוא. וזה שהעמידו את "ישראל" במרכז החינוך לא אדע אם זה יעזר ליהדות באמריקה. ושלילת הגולה (תפוצה?) ג"כ איננה עוזרת...

הבעיה היא גדולה ועמוקה. והכל היה מתורץ ומפורש אילו היתה היהדות האמריקאית מורכבה אנשים כמו ר' שמחה־זאב. אפס כמה שמחה־זאב'ים איכא בשוקא דאמריקא?...

הארכתי קצת ואתך הסליחה. ד"ש למשפחתך היקרה וכן ממשפחתי.

בכל לבי ובכל הערכתי אותך

מנחם גלן

[60]

ב"ה יום ה' פ' חקת התורה, תשכ"ג

27 ביוני 1963

נכבדי ויקירי ר' שמחה זאב זלצמן, שליט"א

בו ביום שקבלתי את "הדואר" (גליון טו סיון תשכ"ג) כרגיל בעירנו במאוחר, כשבוע לאחר הופעתו, עמדתי לכתוב אליך ולהגיב על הרושם העז שמאמרך "זכרון לראשונים" עשה עלי. הכרתי אמנם, ממכתביך, שעט־סופרים לך אך טרדות הזמן היו בעוכריך... ועתה רואה אנכי גם רואה כי כתר־סופרים הולמך. המשך והצלח, כי יש לך מה להגיד ויודע אתה כיצד להגיד, ומי יתן ונקרא את דבריך עוד רבות בשנים. בתארך את ד"ר י. קלצקין בעמדו עטוף טלית ומעוטר בתפילין הגדלת עשה. ולוּ יכול היה אביו הרב ממרינפולי לראותו בכך אחרי שדאג ל"יהדותו"... (ואולי ראה זאת, אם מאמינים אנו בהשארות הנפש...).

——— לפי: "מי ומי ביהדות העולמית" יום הולדתך השמונים — עד ימיו ושנותיו של מרע"ה — חל ביום השבת הבא, דהיינו הכ"ט ביוני.

ובמה אברכך? — מי יתן ששנות הגבורות שלך — בהן תגביר חיל —

חילך ל"ספרותא", ושאזכה גם אנכי להיות מחוגגי יום הולדתך התשעים ויותר.

והנני מוקירך מעריצך המסור לך בכל לבו.

מנחם ג. גלן

[61]

אור ליום ו' עש"ק, כד טבת תשכ"ז

24 בינואר 1967

לכבוד ידידי היקר והחשוב לי מר שמחה זאב זלצמאן, שליט"א!

רק לפני יומיים שלחתי קבלה ע"ש המזכירה של אדוני לסכום ששלח לי והנני בא עכשיו לקיים את הבטחתי לכתוב אליך (אני איני גורס את הפניה בגוף שלישי ולכן תסלח לי. חושבני שיש יותר הערצה וכבוד בגוף שני, בנוכח, מאשר בגוף שלישי שהוא גם זר, רחוק, ולועזי...).

שמחתי מאד שאתה, אדוני, אומר לפעלי — טוב. כוונתי: שאני קבלתי על עצמי משימה ספרותית נאה זו לחבר מונוגרפיה על "ידידנו המשותף", הסופר והמשורר בחסד עליון ארי אבן־זהב. ובמכתב זה שאפשר שייארך במקצת אודיעך איך באתי לידי רעיון זה.

כמוך כמוני יודעים אנו, שהסופר והמשורר ארי אבן־זהב הוא יחיד במינו בשטח הסיפורת והשירה. בשניהם הוא מיוחד, עומד לעצמו, אם לא לבדד. ועובדה זו — ולא פחות "השתיקה" מסביבו — היא היא שהעלתה בלבי את הרעיון לעשות מעין "חשבון הנפש" של יצירתו הענפה בספרות. לי היתה הזכות לכתוב את הבקורת הראשונה על "ימי־דוד" בשבועון "דאס אידישע פאלק" עוד בשנת 1929 עפ"י בקשתו של העורך, אב. גולדברג ז"ל. בהגיע לידי העיבוד החדש של ספר זה (שיצא אז בשלשה חלקים) בשם "דוד ובת־שבע", מתחילה בתרגום אנגלי ואח"כ במקורו, שאני חושב אותו ליצירה בעלת ממדים ענקיים, החייה בי רעיון שלא נתן לי מנוח: כדאי להציג לקורא העברי את האיש כסופר וכמשוררה של ירושלים, שהגדולים היו חסידיו־ידידיו הנלהבים, ואילו בשתי עשרות השנים האחרונות אף אין מזכירים אותו, בה בשעה שדווקא בשנים הללו נתן מהעידית שבפרי־עטו: סיפורי "בתוככי ירושלים", "שיילוק" מחודש, ו"דוד ובת־שבע", כנ"ל. את הספר האחרון העמידה הביקורת האנגלית במקום של כבוד — אף השוותו עם "יוסף ואחיו" לתומאס מאן. בספרדית יצא ספר זה בסידרת

"המספרים הגדולים בני זמננו" (בה יצאו כמה מספריהם של בעלי פרס־נובל: מאן, המינגוויי, פוירל בוק וסופרים גדולים אחרים). לי היתה הזכות להימצא במחיצתו בירושלים שנתיים, ואף בארה"ב — ביחוד כשהתגורר בעיר פילדלפיה, ותמיד הפליאה אותי פשטותו ויחסו כאדם; אך עוד יותר — ההיקף הרחב של עולמו הספרותי. לעומת ה"משתיקים" אותו, שלא בצדק, כמובן, חובת חסידיו ומעריציו — ויש לו הרבה כאלה — להבליט את יצירתו ולהראות מה מקומה בספרות החדשה.

שתיקה זו שלא בצדק כלפיו ציערה אותי תמיד, וכוח עמידתו לפלא היה לי, איך יכול לעמוד, ביחוד בהיותו כמעט תמיד איש חולה. ולכן אם יעלה בידי לנתח את יצירתו רבת־הפנים יובלט מפלא זה עצם הכוח היצירתי הטבוע בו. "דוד ובת־שבע" שימש לי מדרבן אחרון ואני מתכונן, בע"ה, לעבודה זו בדחילו ורחימו ומקווה אנכי כי אלקי היוצרים בסתר ומהנים בגלוי יהיה עמדי ואוכל להביא משימה זו לגמר טוב. יחס כמו זה של אדוני לרעיוני שהתבטא במעשה רב מוסיף לי עידוד ומטיל עלי אחריות כפולה ומכופלת ומקווה אנכי לעמוד בה לשביעות־רצונם של חסידיו שעוד לא פסו, ואולי גם לרצונו של המספר־המשורר גופו — ויהי רצון שיהא חלקי בין ענוי עולם כנושא משימתי! ———

ושוב אני מביע לך את תודתי מעומקא דלבא על ההבנה שהראית לפעלי זה ללא דרשתיו, והנני מברכך באריכות ימים, בבריות גופא ונהורא מעליא, ושאזכה להמציא לך ולנושא המונוגרפיה עותקים ראשונים. אכי"ר.

בכל הכבוד הראוי ובידידות כנה

מנחם ג. גלן

[62]

לכב' ידידי הנכבד מאד ע"ה וע"ה ע"ה וע"ה

כמוה"ר ר' שמחה זאב זלצמן שליט"א.

"ח י ד ת ש מ ח ה"*

ע"ה וע"ה ששכלי קצר מלהשיג את ע"ה וע"ה של מעלות כ' ומקוצר ידי להגיש לכ' ע"ה וע"ה — אברכו אפוא מע"ה:

ע"ה, שכב' יתברך מאת ע"ה שהוא ע"ה, שכשם שזכה לאכול מפרי ע"ה

* ליובלו השבעים וחמש קיבל בעל־היובל הרבה מכתבים ומברקים מסופרים ואנשי־מדע, וכולם שמורים בתיק "לגנזים", מכתב זה מודפס בשל המקוריות המיוחדת שבו.

וישב ע"ה וע"ה ועבד באמונה את ע"ה וע"ה בע"ה ובע"ה, כן יזכה כב' ליהנות מע"ה ויהא חלקו באמונה בע"ה ובע"ה מעתה וע"ה!

כברכת מוקירו

אפרים דוידזון

פתרון "חידת השמחה"

לכב' ידידי הנכבד מאד, עסקן התרבות וערכי היהדות, עדין־הנפש ועתיר־המידות, כמוה"ר ר' שמחה זאב זלצמן שליט"א!

עד האלוהים ועדים השמים ששכלי קצר מלהשיג את ערך היתרון וערך ההפלגה של מעלות כב' ומקוצר ידי להגיש לכ' ענף־התהילה ועלי־הברכה — אברכו אפוא מעומק הלב:

עתירתי הכנה, שכב' יתברך מאת עושה השלום שהוא עליון העליונים, שכשם שזכה לאכול מפרי עץ הדעת וישב על התורה ועל העבודה ועבד באמונה את עבודת הקודש ועסקנותו הברוכה בעידוד הספרות ועזרת התרבות, כן יזכה כב' ליהנות מעץ החיים ויהא חלקו באמונה בעולם הזה ובעולם הבא מעתה ועד העולם!

[63]

כ"ו חשון תשי"ב

25 בנובמבר 1951

מר זלצמן היקר,

———

רצוני להודות לך בזה על הצעתך האדיבה בענין ההלוואה לועד האמנות העברית. מסרתי את תמצית שיחתנו לחברי באסיפה האחרונה. בעוד חדשיים בערך נעבור שוב על חשבונותינו, ואם רק נוכל לסלק את החוב הזה, מה טוב; ואם לאו, נכנע בלית ברירה לדברך ונבקשך לוותר על החוב.

אולם, כדי שתראה מה פעל הונך ומה איפשר אונך, הנני שולח לך במעטפה מיוחדת גלילים של שלושת סרטי השירים שהוצאנו, ואם יש לך פרויקטור, תוכל לראותם להנאתך. במקרה שאין לך פרויקטור, אבקשך שתרשה לנו לשלוח אליך אחד מאנשינו שיראה לך בלשכתך את העבודה שהצלחנו להתחיל בה.

כמו כן אני שולח לך במעטפה מיוחדת את ספרי "יהדות אמריקה בהתפתחותה", שיצא לאור לפני חדשים מספר ותקוותי שתמצא ענין וחפץ בו.

בהוקרה רבה,

משה דייויס

[64]

ניו־יורק, ד׳ באדר א׳ תשי״ז
5 בפברואר 1957

לכבוד
מר שמחה זאב זאלצמאן
ניו־יורק

מר זאלצמאן היקר והנכבד,

מה נעם לי לפתוח את עמודי ״הדואר״ אמש ולמצוא את מאמרך המצוין על מורי ורבי, מרדכי מנחם קפלן. אחים אנחנו במאמרים השנה על מורנו הדגול, ואע״פ שדבריך קצרו משלי, נדמה לי שקלעו יותר למטרה. לשונך נקייה היא ומחשבתך היא עמוקה וחודרת. יישר חילך על מעשי ידיך ופרי הגיונך.

בברכה רבה לרעייתך היקרה, וברכת שלום לך,

משה דייוויס

[65]

כ״ב מרחשון תשי״ז
אוקטובר 1957

מר זאלצמאן הדגול מרבבה,

חסדך ואמתך משוכים על האדם כולו, ועל הסופר העברי במיוחד.

אשריך שזכית להבנה כזו, ואשרי שמכיר אני אותך. מעשך הצנוע והרב גם יחד לא ישכח מלבי: צנוע בהתנהגות, ורב בקיום מצוות עשה *.

חן חן שכתבת לי; וחן חן ששיתפתני במצווה זו.

מי יתן ויברכך ד׳ שתוכל להמשיך בהשפעת נימוסיך ובלימוד דרכיך.

ד״ש לבבית לרעייתך.

בכבוד ובחיבה

משה דייוויס

* המדובר הוא במעשה נאה כלפי סופר.

[66]

ניו־יורק, 3 בינואר 1958

ידידי היקר,

כמה נשתבחת במידה גדולה זו של "אומר ועושה!" *. לדידי, נדיבות־רוחך רבה מנדיבות־ידך וענוותנותך עולה על כולנה — הלוא היא הדרך הנפלאה שבה הנך מושיט את עזרתך, ואשר בה הנך משמש אות ומופת. על כל אלה תודתי והערכתי נתונה לך וביחוד על מכתבך.

שלחתי העתק של מכתבך אל המושל מקלדין, שהרצה באותו ערב הרצאה מאלפת, כי ידעתי עד כמה ישמח הדבר את לבבו. על ידי כך תינתן לי גם ההזדמנות להסביר לו את סוד המאמר "לכשאפנה"... היהודים מעדיפים את הזריזים בתורה ובמצווה.

שלך כמו תמיד

משה דייוויס

[67]

ירושלים, כ"ו בתמוז תש"ך

21 ביולי 1960

לכבוד

מר ו. זלצמן

ניו־יורק

מר זלצמן היקר והחביב,

מבין אני את משמעות הפסוק "יום ליום יביע אומר" בהבנה חדשה. הימים חולפים ובכל יום עזה עלי תשוקתי לכתוב לך והעניין נדחה בגלל ענייניים מידיים שלא הרשו לי עד כה לכתוב לך מכתב ידידות כפי שרציתי. אליבא דאמת, חושב אני עליך יום יום כשאני בא לקרית האוניברסיטה ויודע שגם משכנך הוא כאן. אתה ראית בחזונך מה תפעל האקדמיה ואני רואה את פעלה במו עיני.

———

על עבודתי המדעית ועל המכון החדש כולו אפשר לי לומר שאנו נמצאים בתקופת הזריעה. התכניות הן מרובות ואנו מטפחים אותן מדי יום ביומו.

* המדובר הוא בעזרתו לפנימיית הסטודנטים שהוקמה על ידי ביהמ"ד לרבנים באמריקה בקריית האוניברסיטה בירושלים.

לאשרנו נצטרף הפעם לקורסים המיוחדים של המכון שלנו לעובדי מדינה והסוכנות בשליחות לתפוצות, הפרופ׳ קפלן. הוא מורה שעורים מסביב לספרו החדש והחשוב "היהדות הגדולה בהתהוותה". אנשי מפתח חשובים בציבוריות בישראל יושבים בכיתה, אנשים המיועדים לשליחויות ולתפקידים שונים, הן מטעם הממשלה והן מטעם הסוכנות. ———

על תכנית המכון בוודאי קראת ב"הדואר". פרסמתי מאמר בחודש אדר, ואם אקבל תדפיסים ממנו אשלח לך אחד מהם במהרה.

——— אין לך מושג כמה ידידים יש לכם בארץ וכמה הם מצפים לראותכם שוב.

היו ברוכים בכל מעשיכם.

ביקר,

משה דייוויס

[וראה אגרת צ]

[68]

ה׳ בתמוז תשכ״ג

27 ביוני 1963

לכבוד

מר ש.ז. זלצמן, ניו־יורק

חברי וידידי היקר מאד,

ברוך המגיע לגבורות, והכובש את לבבות כל חבריו וידידיו בחינו, בחסדו ובחידוש נעוריו בכל יום תמיד.

את ה"שמחה" במעונך יודע אני מכבר ומכיוון שהנני מרגיש את עצמי כבן־בית גמור, הרי השמחה היא ה"שמחה" שלי.

אני מודה לך מקרב לב על המתנה ששלחת לי ביום הגדול הזה, מאמר הזכרונות שלך, זכרון לראשונים. אני מתייחס לדברים כאל מתנה אישית אלי, מפני שהמאמר מוכיח שצדקתי בבקשתי העזה שתקדיש זמן לתעוד בע"פ ותעוד בכתב. ע"י דלייה זו מתוך זכרונך החד ונסיונך המרובה והקדשתך המיוחדת לתרבות ישראל — ובמיוחד באמריקה, תוכל לזכות את הרבים בפרשיות סתומות ונסתרות במאבק הרוחני בארה"ב. אני מפציר בך להמשיך בכיוון זה ותבורך מאת הרבים.

בימים אלה גם ראיתי את החוברת המיוחדת שהוכנה ע"י האקדמיה ללשון העברית. עוד אוסיף דברים בנפרד לרעייתך הדגולה. עד אז שא־נא את

ברכתי אליה, ואל כל חברי המשפחה, שיוכלו להתעמק עוד יותר בעבודתך.

אחד המשפטים בהרצאתך שהשפיע עלי ביותר היא ההצהרה שהצהרת בהנאה מוצדקת שילדיך כולם כאחד קשורים במדינת־ישראל באלף נימים. על נימה זאת בחייכם, שלך ושל רעייתך, הלוואי יוכלו רבים מאחינו בני ישראל לרצות להצהיר. להם ולנו אתם דוגמא.

לוטי מצטרפת בברכות נאמנות לך ולכל בני ביתך

בכל יקר,

משה דייוויס

[69]

ב' תמוז תשכ"ד

12 ביוני 1964

לכבוד

מר שמחה זאב זאלצמאן, ניו־יורק

חברי ויקירי,

— — —

לא הספקתי להודות לך על שזכרתני ושלחת אלי את מאמרך הנאה, הכן והחודר, על זלמן שניאור ז"ל. הדברים אותם הנך מצטט מתוך מכתבו, מעידים כמאה עדים על תכונתך המיוחדת, שאף המשורר הבין באמרו: "שכן לא חיכיתי לדברים קולעים אל המטרה כדבריך, ובעיקר למדתי שאתה מכיר בי במקצת". ואם שניאור אמר "במקצת", הרי נתכוון בעצם להרבה.

רוצה אני להוסיף, שאני נהנה תמיד לקרוא את ההערכות ואת ההארות על החיים והאנשים שהנך יודע באופן כל כך מפליא, ואף קשרת את נפשך בהם. לכן, בקשתיך גם בנוכחות רעייתך היקרה, שאם שעתך אינה נותנת לך להעלות את הדברים על הכתב, שתתחיל להשתמש בשיטת התיעוד בעל־פה, ותקליט את הדברים. אמנם תכנית ההקלטה שלנו לא יצאה לפועל מסיבה זו או אחרת. מבין אנכי כי אוהב אתה לגבש את הדברים דווקא בכתב. אם כן חובה עליך, יקירי, לעשות את מלאכתך. כוחך אתך, ואתה — עשה את המלאכה הזאת.

— — —

אשתי מצטרפת לברכתי לך ולרעייתך — אותה אנו אוהבים ומעריצים כמוך.

בכל יקר,

משה דייוויס

[וראה אגרת קלח]

י״ד בכסלו תשכ״ו
8 בדצמבר 1965

לכבוד
מר שמחה זאב זאלצמאן
ניו־יורק, נ. י.
ידיד יקר ונערץ:

כידוע לך, מלאו השנה ארבעים־וחמש שנים לקיומו של ״הדואר״. בישיבת ועד ההנהלה של חברת ״הדואר״, שדנה על מערכי המסיבה השנתית שנועדה להתקיים ב־26 ביאנואר, הוחלט להשתדל ולהשרות על המסיבה מחגיגיות זכרונם של הימים הראשונים ההם, עת קפצה התנועה העברית את הקפיצה הנחשונית הזאת לתת לתנועה העברית בארץ זו כלי־מבטא קבוע, תחילה בצורת עתון יומי, וכשנתברר שאין הדבר בהישג ידה — הפכה אותו לשבועון, הוא ״הדואר״ שלנו, שעל אף לבטיו וחיבוטיו הממושכים מאז היותו ועד היום, הוא עומד על משמרתו כסמל הגחלת העברית בגולה, נשען על קומץ נדיבים נאמנים, השומרים על שלהבת התרבות העברית באמריקה, שלא תכבה בתוך הגלים הזידונים של ים הטמיעה.

בתוך קומץ הנדיבים הללו שמך, ידידנו היקר, הוא אחד השמות המעטים המשווים כבוד ופאר על המפעל ועל החבורה הנושאת אותו על שכמה. שהרי אתה אחד מראשוני התנועה העברית — משכיל עברי שהישן והחדש נתמזגו בו לאחדים לעשותו לתואר אדם המעלה של הטיפוס היהודי החדש, ועל כולם — חובב הספרות העברית בכל לבו ונפשו וגם סופר מכוח עצמו. לפיכך מצאנו כולנו, חברי ועד ההנהלה, שלך נאה ולך יאה להיות השנה אורח־הכבוד של המסיבה. בחירה זו נעשתה גם על דעת נשיא חברת ״הדואר״, מר דב (בוריס) מרגולין, שהוא כעת נעדר מן העיר. כיון שאין הדבר סובל דיחוי, הואיל ויום המסיבה ממשמש ובא, אנו באים לפניך כשליחי הנשיא ושליחי הוועד בבקשתנו, שתואיל לקבל את הכבוד הצנוע הזה מידינו, ובכבודך יתכבד המפעל כולו ותיאצל ממנו קרן של זוהר על כל הנושאים בעולו.

מקווים אנו, שבקשתנו תירצה לפניך, ונחזיק לך טובה, אם תואיל בטובך להודיענו את הסכמתך בהקדם.

בידידות ובהוקרת אמת,
יצחק סנדרו משה דייוויס
יו״ר ועד ההנהלה

[71]

[ראה אגרת נח]

לייקווד, יום ב׳ דחוה״מ פסח תשט״ו

11 באפריל 1955

לכבוד העברי הדגול, רב־התבונה ויקר־הרוח, ר׳ שמחה זאב זלצמן, שלום!

איגרתך היקרה הגיעה לידי. הפכתי והפכתי בה. דבריך החביבים וביאורך למאמר ״כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה״, נגעו עד לבי.

הפירוש שלך מתקבל מאוד על הלב. נראה לי, כי אילו היה אבי מורי ז״ל מפרש מאמר זה, היה מפרשו באופן כזה, כי הגיוני הוא ופשוט הוא.

ראה נא, למשל, את פירושו של אבי ז״ל לדרשת רב הונא על הפסוק ״חיתך ישבו בה, תכין בטובתך לעני אלהים״ — אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת, ואיכא דאמרי: שמסרחת ואוכלת — תלמודו מתקיים בידו. (בספר ״לאור האגדה״ צד ע״ד, עירובין נ״ד, עמוד א׳).

כשתעיין בפירושו זה של אבי מורי ז״ל תראה כמה קרוב הוא לפירושך אתה לאותו מאמר.

והדברים שמסרת על ההד שהעלתה הקדמתי ״עם הספר״ בלבך, וכל מה שסיפרת על אביך מורך זצ״ל, על תורת בית אביך, ואשר למרות כל התלאות והיסורים אשר עברו על אביך ז״ל, ״לא פסק פומיה מגירסא״ — העלו דמעות בעיני.

אשרינו שזכינו לאבות ומורים כאלה שצוו לנו חיי רוח. מתורתם אנו נזונים ומכוחה ומכוח כוחה מתקיים גם הדור הבא.

ברוב ענין וברגש רב קראתי לפני זמן מה את איגרתך היקרה לנכדך החביב, שפירסם משוררנו הדגול ז. שניאור ב״הדואר״. הלא זוהי ההשפעה הרבה של ״תורה שיש לה אב״, הנמסרת באופן ישר, ולפעמים אף בעקיפין, לדורות הבאים. היא, היא ש״צוותה לנו את החיים והביאתנו עד הלום״.

— — —

ברוך תהיה על חיזוק הידים ועל עידוד הרוח שמצאתי באיגרתך היקרה־יקרה.

בברכה: מועדים לשמחה!

ברגשי תודה וברחשי הוקרה רבה,

שלמה דמשק

[72]

לייקווד, יום ג׳, כ״ח באלול התשט״ז

לידידי היקר, לעברי הדגול מר שמחה זאב זלצמן, נ״י, שלום רב!

שלחתי היום לכ׳ את ספרי החדש ״מפה ומשם״.

במדור א׳ של הספר, בשם ״בעיירת־הארנים״, כינסתי רשימות על ההווי היהודי־אמריקאי, כפי שהוא משתקף באורחות חייהם, בשיחם ובשיגם של האורחים השונים הבאים לנווה־החורף לבקש נופש ותענוגים.

במדור ב׳ של הספר, בשם ״מחיים נגוזו״, כינסתי מרשימותי מעיירת־מולדתי ניסוויזש, שבהן העליתי דמויות חביבות, ציורי נוף ופרקי זכרונות מחיים נכרתו.

בסוף מדור זה, ברשומות, ניתנו גם דברי פולקלור מעיירת־מולדתי.

רואים אנו עצמנו כמוהיקנים אחרונים — אחרונים לדור נגדע, וחובה קדושה מוטלת עלינו לרשום את כל מה שמושיט לנו זכרוננו בקנה בחיי העיירה היהודית, שמאות בשנים נוצרו בה, ובאווירה שבה, ערכים יקרי־ערך ונאצר בה מן היפה והנעלה שבמדות ישראל.

חסים אנו אף על פכים קטנים ורוצים להצילם מן הנשיה.

— — —

בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנת התשי״ז, הבעל״ט, לו ולבני משפחתו היקרים.

ברחשי ידידות והוקרה רבה,
שלמה דמשק

[73]

לייקווד, עש״ק, ב׳ באייר תש״ך
29 באפריל 1960

לכבוד העברי הדגול, נדיב־הלב ויקר־הרוח,
מר שמחה זאב זלצמן — שלום וכל טוב!

מקרב לב אני מודה לכבודו על איגרתו היקרה. דבריו הטובים ביחס לספרי ״גם שם זרחה השמש״ והידיעה, שרשימותי גרמו לו ״עונג רב״ — הביאו קורת־רוח גם לי. וברוך יהיה על זאת!

הלא על זאת יתפלל כל מוציא ספר, שיצירתו תעלה הד נאמן בלב הקוראים ותגרום להם הנאה.

ויקבל נא כבודו את תודתי הרבה על ההמחאה, שהואיל לשלוח אלי מתוך אדיבות רבה.

בקורת־רוח אמלא את בקשתו להפיץ מספר טפסים מספרי "גם שם זרחה השמש" בין קוראי עברית, שידם אינה משגת לקנות את הספר.

ברחשי תודה וברגשי כבוד והוקרה רבה,

שלמה דמשק

[74]

תל־אביב, ראש חדש מרחשון תשי"א

לכבוד מר שמחה זאב זלצמן,

אישי היקר, נדיב הלב וישר הרוח. מכתבו מערב חג הסוכות, שקבלתיו אמש הזכירני את הבטחתו, שאמנם הוסחה מלבי. כי איך יכולתי לשמור אותה בזכרוני במשך שנה שלמה המלאה תהפוכות הזמן? יודע אני, שמר זלצמן עמוס טרדות פרטיות, משפחתיות, עסקי מסחר ועסקנות ציבורית. ואיך אפשר שאני הקטן והדל והוצאת ספרי יתפסו מקום בין כל אלה? והנה בא מכתבו הנ"ל והוכיחני, שאם הלב הוא רחב וטוב, אז יש מקום גם לאלה. אם אמת ההגדה האומרת שיש ל"ו צדיקים בעולם שבזכותם קיים כל דור אומר אני שר' שמחה זאב הוא אחד מהם. והוא אינו זקוק לתודה. ואף על פי כן אני מביע לו תודה מעמקי לבי על שמרו את זכרוני בלבו ואינו מסתפק רק בתמיכתו להוצאת ספרי, אלא משפיע גם על אחרים. הוא עושה וגם מעשה. בטוחני ששני הכרכים הראשונים ששלחתי אליו כבר הגיעו לידו, ואשמח מאד, אם זמנו ירשה לו לשים לפעמים את עינו בהם. ואולי גם ימצאו חן בעיניו. את הספרים שיצאו עוד, כמו שאני מקווה, עד סוף השנה, אשלח לו כמובן.

———

לבקשתו אני כותב לו על המצב עתה בארץ, כפי שאני רואה אותו, ולשם זה עלי להרחיב קצת את מכתבי.

רק שנתיים עברו מאז זכינו למדינה עצמאית. זכייה זו באה לנו בשעת הרת עולם. כל הארצות נמצאו במצב של ים סוער גועש, שנחשוליו מאיימים להציף את העולם ולהפכו לתוהו ובוהו. האגדה מספרת, שהקב"ה היה בורא תחילה עולמות ומחריבם משום שלא הניחו את דעתו, עד שיצר עולמו זה שמצא בו ענין וקבע לקיומו "שנת אלפי שנין". ואולם מימות עולם קמו שטנים שחוללו מלחמות המחריבות עמים וארצות. אחר המלחמה העולמית הראשונה קם לעינינו הס"מ עם כנופיתו השחורה, האומר לפרוש את ממשלתו על כל האנושיות. למטרה זו החיה את דור ההפלגה, הכניס פירוד ושנאה

בין עמים ובין אחים בכל עם והכין דור מבול אשר פצצות האטום והמימן תחרבנה את העולם לפני סוף האלף הששי.

והנה בשנות חבלי המלחמה השניה צצה וקמה מדינת ישראל. אך מיד התחילה רותחת האדמה מדן ועד באר שבע משאון מפלגות. ——— שרי המדינה לא ירדו אלינו ממרום והם עלולים לשגיאות. הם גם תלויים במפלגותיהם. הפקידים לא קיבלו חינוך ממשלתי, והנהגתם אל אלה הפונים אליהם לקויה ובלתי תרבותית. האזרחים ברובם הגדול הביאו אתם ארצה לקויים, שדבקו בהם בארצות גלותם. תוך השנתיים זכינו ל"קיבוץ גלויות" שמספרו עולה כמעט למספר יוצאי מצרים. הללו קיבלו חנוך, הרגלים, השקפות ודרכי חיים שונים מן הקצה אל הקצה מאלה השוררים בארצנו זה יובל שנים. ארצנו לא הגיעה עדיין למצב של "זבת חלב ודבש".

———

אולם מי שמתבונן אל מהלך המאורעות ויודע את מקור הכשלונות, אך הוא רואה גם את הטוב, הוא יעיד שלא ראה יהודים אפילו מן העולים העניים, שיגווע חלילה ברעב ויתהלכו ערומים ויחפים. כולם, מלבד חלק מהעולים החדשים, יושבים איש איש בדירתו, צרה או מרווחת, עוסקים איש איש במקצוע, במשרתו, או בעסקו ומרוויח את פרנסתו. הארץ הולכת ונבנית לארכה ולרחבה. מאות ישובים חדשים נבנו במשך השנתיים ונתרבתה האוכלוסיה בקרב המושבות עד שהיו לערים. בכולן הוקמו מוסדות יעילים. נפתחים בתי־ספר, בתי תרבות ואומנות. מאות אלפי ילדים ונוער מכל הגילים לומדים והם מתפתחים, מתאקלמים ומסתגלים לתנאי החיים החדשים; והחיים סואנים ורועשים מסביב. שטחים גדולים נחרשים, נזרעים וניטעים. כבישים ארוכים ורחבים בתוך הערים ומחוץ להן נסללים ועוד ועוד, עד שהמדינה מקבלת צביון ומראה מודרני. היש עוד בעולם אומה כאומתנו, שהיתה במשך כאלפיים שנה גולה וסורה, ענייה ודחויה ובמשך שנתיים שבה אל ארצה, שהיתה זנוחה ושוממה, והקימה אותה מחורבנה, הכפילה את תושביה; עשו לה שם בעולם והכניסוה לתוך משפחות העמים? היש עוד אומה שתוכל להתפאר בנצחונות כאלה?...

אנו מאמינים ובטוחים על יסוד כל מה שקרה בזמן קצר זה, ששרי המדינה ומנהיגיה יתבוננו וילמדו ממה שלפניהם וימצאו את הדרכים לשפר ולהיטיב. ——— היסודות הפרודוקטיביים יפתחו את החקלאות ותוצרת החרושת והם ימלאו את דרישות הישוב ברוב צרכיהם. ——— אז יבואו אלינו אנשי מעשה ישרים, מלאי אהבה ומסירות לעמם. הללו ישקיעו מהונם בארץ ויקימו בתי חרושת, מוסדות תרבות ומוסדות סוציאליים, שיהיו לתפארת להם ולארצם.

המדינה תתעודד, תתפתח ותשתכלל, ועמנו שהיה ללעג ולקלס כקבצן נודד וכפרזיט בעיני העמים שבתוכם התגולל, יהיה עם יושב על אדמתו, עובד ונהנה מיגיע כפיו.

אלה הם הדברים שהעליתי על הנייר לבקשתו. ———

במצבי לא חל כל שנוי. הגיל ומצב הבריאות אינם מרשים כל עבודה גופנית ומעשית. יושבים בית. כותב מעט ועוסק קצת בצרכי ציבור ואומר: ברוך השם יום יום.

———

להתראות! שלכם בדרישת שלום ובאחולים טובים.

[וראה אגרת לו]

בהוקרה

שלמה הלל״ס

[75]

[ראה אגרת לז]

תל־אביב, ששי באדר א׳ תשי״א

ידיד יקר־רוח ונעלה מר שמחה זאב זלצמן,

שמחתי מאד לקרוא את חות דעתך על ספרי שקיבלת ואתה קורא בהם בהתעניינות, כי הם מעלים בתוכך גל של זכרונות על ימי ילדותך ועל עיירתך. רבים הם האנשים, בהם סופרים ותיקים וסתם קוראים, שדברו עמי, או כתבו לי, שבחים ותהילות על ספרי אלה. אך אני מחשיב יותר את דעתך משני טעמים. ראשית זכורני מה שהעיד באזני הפרופסור טשרנוביץ ז״ל על מר זלצמן, שהוא תלמיד חכם ואדם רציני, המתענין בספרי הרמב״ם ובספרי חכמים אחרים. שנית, ידוע לי, שאתה מעולם המעשה ובעל עסקים גדולים, ואנשים מסוג זה ברובם הגדול רחוקים מהספרות בכלל וגם מהספרות החדשה, שהקריאה בה לדעתם היא איבוד זמן לבטלה. והנה בא מכתבך היקר והוכיח לי, לא בפעם הראשונה, שגם בזה הנך יוצא מן הכלל. דבריך על ספרי הרהיבוני. זכרונות על ימי הילדות ועל העיירה היהודית, שבה גודלנו וחונכנו, אך לאחר מכן הוציא אותנו הגורל מתוכה וטלטל אותנו לארצות רחוקות, זכרונותינו עליה וגעגועינו אליה יקרים לנו. והנה זכיתי, שספרי הוציאו אותך לשעה קלה מתוך הטרדות המרובות ומהדאגות החמורות, הממררות את חיי ההווה בימינו אלה, והם החזירוך לימי הילדות המסולאים בפז, הנמצאים בתהום העבר. מכתבך זה גרם לי קורת רוח מרובה ותודה רבה לך, ידיד טוב ויקר, בעדו.

——— בארצנו ימי הגשמים הולכים וכלים. השמים מתבהרים ומתכחלים: האוויר מזדכך, מתבשם מריח הפריחה של עצי־ההדר והפרחים למיניהם. ואוויר ארצנו, הלא משוררנו ר׳ יהודה הלוי מעיד שהוא חיי נשמות. יהי רצון שלא יארע כל מכשול ותוכלו לבוא לבקר את מדינתנו, שהיתה מחסה ל״קיבוץ גלויות״, והישוב בה כבר הוכפל, כן ירבה.

———

לפני שמונה ימים שלחתי לך על כתבתך את הכרך השלישי של כתבי, את הספר ״הר הכרמים״, שהופיע לפני ימים אחדים. כל המבקרים המושבעים שלנו, ביניהם גם הפרופסור י. קלוזנר, גמרו עליו את ההלל.

קראתי את דבריך הנכוחים בנוגע לפטריוטים שמילאו את אוצרותיהם זהב במלחמה השניה ועל חשבון המלחמה בקוריאה, ועתה הם מצפים למלחמה השלישית, הלוואי ויתבדו, והם מפקיעים כבר את השערים על כל הסחורות וצרכי האוכל משעה לשעה. ומה נענה אנחנו, אזרחי מדינה קטנה צעירה, שאנו ניזונים ע ל ה ר ו ב מתוצרתן ותעשייתן של ארצות עשירות כאמריקה ואחרות? יש ששבועות עוברים ללא בשר ודגים ומצרכים רבים אחרים. בהלה אחזה את התושבים בנוגע להלבשה והנעלה. הכל צרים על החנויות וקונים כל מה שעיניהם רואות, בין שיש להם צורך ב״מציאות״ ובין שאין להם צורך, אם רק יש להם בנקנוטים. אפסו אצלנו צרכי כתיבה. אין לגמרי ניר. במקרה נשתמרו אצלנו גליונות ניר אחדים ואני משתמש בהם למכתבים לידידים נאמנים. עוד טוב לאנשים שיש להם קרובים עשירים באמריקה ובשאר ארצות, והם פונים אליהם בבקשות ל״חבילות״ מזון. אני רואה את מחסני הדואר והם מלאי חבילות כאלה עד אפס מקום. אהה, מתי יעבור פחד המלחמה המעיק על כולנו והכל ישוב לחיים נורמליים, והעולם כמנהגו בשנות שלום יתנהג?! מתי תתקבל תפילתנו: ״כל הרשעה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ?״ אז תוכל גם מדינתנו הקטנה והחלשה להתקיים ולהתקדם.

הארכתי כמדומני יותר מדאי, ואתה סלח ומחל!

אני מקוה שמכתבי זה ימצא אותך בריא ובמצב רוח טוב.

בשם רעייתי ובשמי דרישת שלום חמה לרעייתך העדינה ואחולים טובים לכם.

בהוקרה ובהערצה

שלמה הלל׳ס

[76]

רחוב רדק 5, ירושלים. ג׳ מרחשון תשכ״ד
21 באוקטובר 1963

לכבוד
מר ש. זלצמן, ניו־יורק.
ידידי היקר והנכבד,

מודה אני לך — ולוא גם באיחור־זמן מרובה — על שתים, שהן אולי אחת: על שעלה זכרוני לפניך בכלל ועל ההנאה, שגרמת לי בקריאת פרקי־זכרונותיך, הקשורים בגדולים שלנו, ע״ה, ביאליק וקלצקין. תודה מקרב לב — ולוא אתה נשמע לעצת ידיד, היית צריך להתחיל לכתוב אבטוביוגרפיה. לא אאריך בזה הפעם, אך הואילה־נא לעיין היטב בהצעתי זאת, שאם אינני טועה, כבר הצעתיה לפניך פעם.

מה עיכב את כתיבתי עד כה? — בקיצור גמור: גם טרדות־פרנסה קלות (ואפילו בחופש־הקיץ) גם מחלה קשה, שתקפתני דוקא במשך 5 השבועות האחרונים לחופש־הקיץ שעבר. וד״ל.

בברכה נאמנה לך ולרעייתך ולכל הנלוים עליך,
מכבדך ומוקירך באמת,
ש. הלקין

[77]

בני־ברק, ה׳ בכסלו תשכ״ו
29 בנובמבר 1965

האדון והגברת זאלצמאן הנכבדים,

זה עתה הודיע לי פרופ׳ טור־סיני, נשיא האקדמיה ללשון העברית, על החלטת האקדמיה להעניק לי את הפרס, הנושא את שמכם, לשנת תשכ״ו. פרס זה ניתן לתכנית מחקרי ״תורת ההגה ותורת הצורות של לשון המשנה, כפי שהיא מסורה בכ״י פרמה למשנה (דה־רוסי 138)״. המחקר הוא תולדה של מסקנות מורי, פרופ׳ קוטשר, במאמריו על לשון חז״ל (זכרונות האקדמיה ז—ח, תש״ך—תשכ״א, 185; ספר חנוך ילון, 246), והוא מבקש לברר את הממצא הלשוני באחד מכתבי־היד המעולים למשנה כולה, ששרדו בידינו. מבקש אני להביע בזה את תודתי הנאמנה לכם, שיזמתם ויסדתם פרס זה

ממעשי ידיכם, על העידוד והתמיכה, שזכיתי בה — כמוני כאחרים — מתרומתכם הנדיבה לחקר לשון קדשנו.

בהוקרה ובכבוד

ג' הנמן

[78]

פילדלפיה, אפריל 1955

לכבוד הדגול והחשוב ר' שמחה זאב זאלצמאן, שלום

אך זה קבלתי מכתבך ומה שבתוכו. ומיד (שלא כרגיל) הנני ממהר להביע לך את תודתי הרבה. תאמין לי, חביבי, שאמנם מקרא מפורש הוא, שהכסף יענה את הכול; ואולם זוהי שורת הכלל. ויש יוצא מן הכלל, שכן התידדותי עמך עולה על כולם. ברוך המקום שביחס לצרכי האיש בחייו יש לי כול, חוננתי במשפחה עשירה בתורה וחכמה. אף את מחותני הד"ר יהודה קופמן (אבן שמואל) ודאי מכיר אתה, שבמקרה התחתן בני הפרופיסור זליג הריס בבתו, שהיא עתה "היד הימנית" לפרופ' אלברט איינשטיין. משתכר אני הפרנסה בריווח, שאת העודף הנני מקדיש לבניין ארצנו ותרבותה. אבל יש שהייתי מתקנא בך, חביבי, לאו דוקא בעשירות סתם הכתוב מדבר, כי אם בשלימות הגמורה שבחייך. מעודי התקשיתי בניב הידוע: תורה וגדולה, שמשמעה עשירות. אלא שמכיוון שהמונח עשירות מתרחב לכמה גוונים ומובנים: יש עשירים מקמצין, ויש שעונה עזות, או עושר השמור לבעליו לרעתו וכו' וכו'. לפיכך דקדקו ואמרו: "מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד" (גיטין נ"ט) כלומר עושר הקשור לתורה, בחינת המקיים את התורה מעושר, עושר נפשי. ועל כגון דא כדאי לברך אותך באריכות ימים ושנים, למען תהיה למופת למי ש"יכול ואינו רוצה". אליבא דאמת שלחתי לך את ספרי ותקליטי במתנה גמורה. אלא שאני מקבל את המחאתך באהבה וברצון בתור הבעת רגשי ההתידדות. ובזכותך אעניק מתקליטי למי שרוצה ואינו יכול...

אגב אורחא, כדאי להודיעך שראשי החזנות ותורתה וגדוליה נמנו וגמרו שניגונים אלה יוצאים מן הכלל במקוריותם, ברוח המסורה האמיתית ובנעימותיהם הלבביות שעל פי הנוסח המקובל בבתי הכנסיות שבמזרח אירופה וברוב ישובי היהודים הצפופים. ועל פי סברת המנגן המפורסם גרשון אפרת, מחבר האנתולוגיה של נגינת בית הכנסת, ויתר סנהדרי החזנות, זוהי תורה שלמה בשביל החזנים שבדורנו, הרחוקים מהנגינה המסורתית

העתיקה, ובקשתי שברגעי מנוחה תואיל להקשיב לניגונים הללו. על פי עצתם של גדולי החזנים לא השתמשתי בקישוטי נגינה של מקהלת משוררים וכלי זמר, כי אם "כולה כמות שהיא", זאת אומרת בכל פשטותה וטהרתה, בחינת "לא תוסיפו ולא תגרעו". אבל יש כאן הבעת הרגש של היהודי המתחטא לפני יוצרו ושופך את רוחו, בחינת "תפילה לעני כי יעטוף", לזה התכוונתי, ולפי דעת החזנים והרבנים יודעי דת וניגון, הצלחתי בכך.

לכשאזכה לשמוע ממך עד כמה ירדת לסוף דעתי — אשמח מאד, ואסיר תודה אהיה לך.

המכיר ומוקיר אותך בכל לבבו ובכל נפשו

שלך באהבה,

חיים הריס

[וראה אגרת נט]

[79]

ב"ה אסרו חג הפסח תשכ"ה

24 באפריל 1965

[ראה אגרת קמז]

לכבוד ידידי היקר ר' שמחה זאב זאלצמאן הי"ו,

מכתבו הנהדר קובע ברכה לעצמו. ברוך יהיה על המצווה ועל כוונת המצווה. גדולה צדקה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם. עמו"ש *.

בכבוד רב וכ"ט

אברהם יהושע השל

[80]

25 בדצמבר 1958

למר שמחה זאב זאלצמאן היקר, שלום וברכה,

קבלתי בתודה את מכתבך הטוב ואת המחאתך האדיבה.

עשה אעשה ברצון ובשמחה כדבריך, היינו, אמציא תמורת המחאתך ספרים לקוראים ולמוסדות חינוכיים, ומובן שעל ידי כך יפפל תענוגי. כי הרי זוהי שאיפתו של סופר וזוהי תקוותו: שירבו קוראיו.

* עד מאה ועשרים שנה.

ותבורך מר זאלצמן היקר, שהנך עושה ומעשה, קורא ונותן אפשרות של קריאה לרבים.

ושוב קבל נא את תודתי הנאמנה.

שלך בהוקרה ובידידות

ראובן וואלנרוד

[81]

[ראה אגרת סג]

ירושלים, 12 באוקטובר 1956

למר זאב זלצמן השלומות והברכות.

המכובד, מחמת מחלתי הממושכת (כמעט שלוש שנים) אין בידי להענות לדברי ידידי בשעתם, ולפיכך לא הסמכתי תשובה לקבלת מכתבו הנעים מאד. ——— מכתבו מתאר בהומור דק את הרדיפה בטעות אחרי יהודה קופמן ואיך נתחלף זה בזה בביתי. סיפרנו את השתלשלות העניינים ליהודה קופמן והוא נצטער על שלא נפגש אתך. יחזקאל קופמן שמח שהכיר אחד מטובי המשכילים של דורנו, העברי המסור בלב ונפש למפעל תחייתה של הלשון העברית והספרות העברית החדשה והסמיך מעשים גדולים למחשבת הלב.

אני ורעייתי מברכים אותו שימלא את כל אשר לבו הוגה לתקנתם של ערכים אלה היקרים מכל יקר. שמחים אנו על שנוסף לנו ידיד יקר. לכשאשביח בבריאותי אכתוב לו מכתב מפורט.

ויהי ברוך ומבורך הוא ורעייתו הכבודה

שלך בהוקרה

ד״ר צבי וויסלבסקי

[82]

9 ביולי 1964

למר שמחה זאב זלצמן היקר, שלום וברכה,

אני מודה לך מאוד על שזכרתני ושלחת לי את גליון ״הדואר״ מח׳ אדר תשכ״ד שבו אתה מזכיר את שמי במאמרך על המשורר זלמן שניאור. ויש לי להעיר את אזנך כי ראשית כול כבר קראתי את מאמרך זה. מקבל אני את ״הדואר״ מזה שנים על פי הכתובת שלי ב״שיכון סופרים״ והמאמר העיר את תשומת לבי לזכרונות המעניינים שלך על המשורר. וכן גם ציערני הדבר

על שהוספת לי את התואר "זקן השחקנים של 'הבימה'". נמצאתי גזלן בעל כורחי, כי גזלתי בזה את התואר הזה משחקן "באמת זקן" בהרבה ממני, קרוב ל־15—16 שנים לפי עדות עצמו, והוא השחקן יהושוע ברטונוב, שאם כי הוא כבר בפנסיה הוא עדיין מופיע פה ושם באחד התפקידים במחזות "הבימה". כמה קלעת אל המטרה, כי אני היחידי מן השחקנים שהחלו ב"נשף בראשית" במוסקבה (חנה רובינא היא היחידה שנשארה מאז מן הגבירות).

אני מקוה, כי כעבור מספר השנים, שהזכרתי לעיל, עוד אהיה קיים בעולם הזה, ואם יהיה לי כוח אקדיש אותו לכתיבה, מה שאני עושה כעת ממילא, בכתבי את ספר תולדותי ע"פ היומנים שאני כותב מזה קרוב לחמישים שנה. ואם עוד אהיה מתאים להופיע על הבימה אעשה זאת ואם לא... לא אחכה עד שיאמר לי הקהל: "רד! רב לך!". אני מופיע כעת בעיקר בנשפים ומעצב את דמויותיהם של סופרי המופת שלנו שהיתה לי הזכות להכירם ולחיות במחיצתם, כמנדלי מו"ס, ביאליק, י.ח. רבניצקי, ש. פרוג, ז. שניאור, טשרניחובסקי, י. פיכמן ועוד ועוד. יש סכויים כי ממשלתנו תתן לי את האפשרות להקליט את קולותי—קולותיהם ואת פני—פניהם בצילום. נשארו מעטים מאוד שעדיין זוכרים את סופרינו אלה, וכיצד אמר לי פעם המשורר ביאליק עוד באודיסה בשנת 1915? "אילו היה מעין ארגז כזה שיכול היה לקלוט קולות ובד שאפשר יהיה להראות עליו פרצופים, היה מחובתך להקליט קולותינו ולהעלות את פרצופינו, כי לאחר שאתה, גם אתה תסתלק, מי יוכל לעשות זאת?" ואמרתו זאת היא אצלי בבחינת צוואה מאתו ואני משתדל לגשם אותה. אפשר שזה יהיה מתאים יותר בשביל הטלביזיה החינוכית. לא מזמן ערכה אגודת הסופרים העברים נשף כזה משלי בשם "עיצוב דמויות סופרים" ע"י דוד ורדי. הנשף הצליח מאוד. היתה נוכחת גם הגב' ביאליק בשחקי את בעלה המנוח והגב' רבניצקי, כלתו של י.ח. רבניצקי, וכן סופרים אחדים מאודיסה שעדיין זוכרים את מנדלי, טשרניחובסקי ואחדים שעיצבתי אותו ערב. הביקורות היו טובות מאוד מפי הנוכחים עדי־הראיה והשמיעה של אותם סופרים, וזה נתן לי עידוד להמשיך במפעלי זה.

מה שלום הגברת זלצמן ומה שלום בני המשפחה שלכם?

האם אתם מתכוננים לבקר בארץ בקרב הימים? נשמח לראות את פניכם. בהיותי בארצות הברית ניתנה לי ההזדמנות הטובה על ידי המפיק של המחזה אשר שיחקתי בו "העשירי למנין" לעבור בכל אמריקה ולראות את קרובי הרבים המפוזרים בסטייטס רבים עד טריהוט של מדינת אינדיאנה. ואפילו הלכתי לקבר אבותי בטריהוט זאת.

אשר למדינת ישראל, היא ב"ה מתפתחת והולכת. מי יתן וירבו לבוא אליה אחינו בני ישראל ממקומות מושבותיהם שהם פזורים שם, כאשר הבטיחו נביאינו "מארבע כנפות הארץ". אנו זקוקים להם בעיקר בשביל הבטחת מדינת ישראל ובטחונו וקיומו של עם ישראל.

ברגשי ידידות

דוד ורדי

[83]

25 באפריל 1963

ידידי היקר מר שמחה זאב זלצמן,

מכתבך הלבבי נעם לי מאד; אני מאמין לכל מלה ומלה הכתובה בו; שמחתי לקרוא על יחסך הער לעניני חנוך ותרבות עבריים, ולכל מה שיש לו שייכות ליצירה יהודית בפרט; יישר כוחך! הלואי וירבו כמוך בישראל!

ואני יודע להעריך את אצילות נפשך באמרך, שהנך מצטער "כל פעם שאני נאלץ להתנצל על שנשלל ממני ה ע ו נ ג להענות בתרומה". אני לוחץ את ידך ומאחל לך, שתזכה למלוי משאלות לבך בנדון זה.

———

מי יתן והיו לכל הפחות כמה מניינים כמוך בין יהודי אה"ב, כי עתה היתה הספרות נעזרת.

זוהי הצרה, — יודעים רק את שמותיהם של נדבנים מעטים, ופונים אליהם ורק אליהם בכל הזדמנות; חבל! ———

הכרותנו הקצרה, לצערי, — הוכיחה לי, כי אתה איש־הספר ואיש־הרוח, וכי שמח תשמח להושיט יד לטובת הספרות.

———

הרשני נא לשמחך מזמן לזמן במשלוח ספר, שאהיה סבור, כי תמצא בו ענין ונחת־רוח.

מוקירך וידידך

י. זמורה

הוצאת "מחברות לספרות"

[84]

11 ביוני 1964

ידידי היקר מר שמחה זאב זאלצמאן,

המעשה שלך כלפי — הפתיעני וגרם לי נחת־רוח; העובדה הפשוטה, כי בלי פניה מצדי ובלי בקשה מפורשת בשעה זו — זכרת אותי ואת מפעלי — נעים לי מאד.

אם איש טרוד כמוך מתפנה לדאגה לאיזו הוצאת־ספרים נידחת — סימן טוב להוצאת־ספרים זו; סימן טוב הוא לי, כי קניתי לי ידיד ורע כמוך, — אני גא בזה ומודה לך מקרב־לב.

*

בימים אלה הוצאתי לאור כרך א׳ מבין ג׳ כרכים של כתבי אברהם רגלסון. הוא כתב לי, שהוא רוצה לכתוב לך הקדשה על טופס אחד ולשלחו לך שי ידידות וכבוד.

לאחר שיעשה כן — אשלח לך, כמובן, את הספר ואשמח אם תקרא ותחווה דעתך על הספר.

בידידות והוקרה

י. זמורה

הוצאת "מחברות לספרות"

[85]

תל־אביב, ז׳ כסלו תשט״ז

22 בנובמבר 1955

מר זלצמן היקר והנכבד,

תסלח לי ברב חסדך על שלא כתבתי עד עתה, פשוט, בלשון המליצה, עיתותי לא היו בידי. — — —

במשך החדשים האלה הספקנו להעמיד את המוסד על מכונו, הצלחנו למשוך אלינו מספר של חכמים הגונים וכן לבחור בקבוצת תלמידים ותלמידות אשר המורים גומרים עליהם את ההלל. חוץ מהבנין הגדול, הלא הוא האודיטוריום העומד להגמר בעוד חדשים מספר, כל הבניינים עומדים על תילם.

תיירים רבים מאחינו בני ישראל באמריקה אשר באו וראו את המקום הזה, מלאו פיהם תהילה. אנו מתכוננים לשנה החדשה ומקווה אני שנוכל בשנה הבאה לקבל בערך כמאה עשרים וחמישה תלמידים, וביניהם מספר

חשוב של תלמידים ותלמידות מאמריקה. הקבוצה האמריקאית של השנה היא הקבוצה הגדולה ביותר, שהגיעה ארצה ללמוד, ולפי הידיעות שקיבלתי מארה"ב מתכוננים תלמידים ותלמידות במספר לא קטן לבוא בשנה הבאה, גם ללימודי השנה הראשונה וגם לשניה.

אין צורך להגיד לך שהייתי צריך להתגבר על קשיים רבים. עדיין אין הסידורים בממשלה משוכללים במידה הרצויה, לפיכך דרוש רשיון על כל דבר ודבר שיש לקבל מחו"ל, לרבות ספרים, ורשיונות עוברים דרך כמה משרדים והרבה ידים עוסקות בהם, ומובן שאינם חוששים לזמן העובר וכלה. אבל התגברנו, ועוד נתגבר.

ראוי לציין שהעתונות העולמית ועתונות ישראל מתיחסות באהדה רבה אלינו. ——— הטכניון ומכון ויצמן משתפים פעולה אתנו מתוך רצון טוב. בעלי האוניברסיטה העברית הם היחידים הנרגנים באהליהם ועל צרות עינם נידונו ברותחים מסופרים שונים בעתונים כמו "הארץ" ו"זמנים". כמובן שהמשנה עתים הוא שיחדיר ללבם של אלה את ההבנה שכל מוסד נוסף של תורה וחכמה הוא ברכה לארץ וגם למוסדות החכמה.

אנו הקצינו בספריה מקום מיוחד שקראנו לו בשם "פינת זלצמן" ושם נמצאים רוב הספרים של אספך. אם יש בכוחך לעזור לפינה יפה זו בספרים חדשים היינו מודים על החסד הזה. ישנם כמה וכמה ספרים יסודיים הן בעברית והן בלשונות אחרות ובמיוחד אנציקלופדיות שאנו זקוקים להם, אבל אין לאל ידינו ברגע זה לרכשם.

אני מקווה לראותך, ואולי עוד בקרוב, ואז נשתתף יחדיו בשמחת השגינו.

בברכה ובהוקרה רבה,

ד"ר פ. חורגין

נשיא

האוניברסיטה בר־אילן

[86]

תל־אביב, ב"ה י"ג אייר תשי"ז

14 במאי 1957

מר זלצמן היקר והנכבד מאד,

הצטערתי מאד שלא עלה בידי להתראות עמך ולשוחח על כמה ענינים הקרובים ללבנו. אם איני טועה מסרתי לך בשיחתנו הטלפונית על הנדודים העומדים לפני לאחר תום ימי מסעי באמריקה וקנדה. באנגליה, הולנד

ואיטליה שהיתי כמה שבועות. פעלתי שם למען האוניברסיטה בר־אילן, גם בחומר וגם ברוח ואף הספקתי לעמוד, אמנם עמידה קלה, על מהותם של חיי היהודים במקומות אלה. מה שחזקני ועודדני במיוחד היתה האהבה התמימה והזכה שמצאתי בכל מקום בין היהודים מכל הסוגים והגוונים. אז אמרתי בלבי: מדינת ישראל בטוחה מפחד אויב ומשואת מדנים בין אחים, כל זמן שאהבה זו פועמת בלב פזורי העם.

מובן ששמחתי מאד לשוב ארצה, כי הרי בה מצאתי כל אשר איוותה נפשי מאז ומקדם, ושמחתי גם על כך שהפעם הרגשתי עצמי באמריקה, מקום בו חייתי רוב שנותי, כזר ונכרי גמור. ברכני ה' שזכיתי תוך זמן קצר להתערות בחיי הארץ עד כדי תלישות מוחלטת מאותה סביבה בה פעלתי משך שנים רבות.

אין ספק כי מקור שמחתי בחיים כאן, היא אותה תרומה דלה שזיכוני מן השמים לתרום לארץ — ייסוד האוניברסיטה בר־אילן. כל רגע וכל שעה שאני שוהה בין כתלי המוסד ורואה את פני התלמידים החביבים והיקרים הצמאים לדעת והמוכנים לכל עול של תורה, עלז לבי בקרבי וכל תג של התקדמות וכל קו של עליה וכל תכנון לעתיד מרבה גיל בעולמי.

— — —

אנו מעריכים מאד את תרומתך לספריה שלנו*. ספריך, הן אלה שקנינו בארץ והן אלה שנקנו בכספך באמריקה, נמצאים בשימוש מתמיד, ואתה קונה עולמך בכל יום ובכל שעה בצדקה זו שעשית עם תלמידינו.

בהוקרה ובברכה,

ד"ר פנחס חורגין

נשיא

אוניברסיטת בר־אילן

[87]

ירושלים, ו' בכסלו תשכ"ב

14 בנובמבר 1961

ידידי וידיד מוסדנו החשוב והיקר מר ש"ז זאלצמאן,

מודה אני לך, מר זאלצמאן היקר והנערץ, על מכתב הברכה היפה כל כך, ששלחת לי לרגל מלאות לי שבעים וחמש שנים, ועל כל דברי ההערכה,

* תרם למטרה זו — 1800 דולר.

שקטונתי מהם. יפים הם דבריך גם בלשונם ובסגנונם, האומר כבוד לכותבם. ומי יתן, שנזכה לראות יחד בשנים מבורכות בהרמת קרן עבודת התרבות העברית בארץ ובתפוצות ושל מוסדנו היקר לך ולנו.

בברכה לכל ביתך,

בהערצה נאמנה, שלך

פרופ' נ"ה טור־סיני

נשיא האקדמיה ללשון העברית

[88]

[ראה אגרת קנט]

ירושלים, כ"ט בניסן תשכ"ו

19 באפריל 1966

ידידי וידיד מוסדנו, שאתה חבר כבוד בו,

אישי הדגול והנערץ מר ש"ז זאלצמאן נ"י

שמחה ויתרת כבוד נתת לי במכתבך המלא ידידות ויקר, שאין אני מרגיש את עצמי ראוי לו, ששלחת לי לרגל מתן התואר דוקטור לאות כבוד, שהעניקה לי האוניברסיטה העברית לפני מספר שבועות. ואף על פי שהייתי חולה בשבוע שלפני הטקס, וגם כעת אינני מרגיש את עצמי במלוא הבריאות, בטקס עצמו יכולתי להשיב לשולחים דבר תודה ודברי זיכרונות, והחגיגה עברה ללא פגם, אם אמנם ראיתי צורך להדגיש באותו מעמד, שהיו אחרים ראויים לפחות כמוני, שלא זכו לכבוד כזה, ואף רעיתי, שליוותה את דרכי גם בימים קשים, לא זכתה להיות אתי באותו מעמד.

אין הבדל רב בשנים בינך ידידנו הנערץ ורעיתך שתחיה, וביני הצעיר ממך במספר שנים, ושנינו, אע"פ שלפי דרכנו ניסינו לעשות ללשוננו ולתרבותנו, לא הספקנו כדרך כל אדם לגמור בכל המצווה הגדולה שהתחלנו בה, ומי יודע כמה עוד נוכל לתקן ולהשלים במקום שעשינו בכוחותינו המוגבלים. אבל אחים ורעים אנו ושותפים במפעל השואף לגדולות, ויחד אנו עובדים לקראת המטרה הנצחית. ומי יתן ותראה אתה, ביחד עם רעיתך הכבודה, בשגשוג מפעלנו, גם בתוך האקדמיה ללשון העברית וגם בכל חיי לשוננו בארץ ובתפוצות.

בתודה עמוקה

מעריצך ואוהבך הנאמן

פרופ' נ"ה טור־סיני

נשיא האקדמיה ללשון העברית

[89]

ירושלים, כ״ז במרחשוון תשכ״ז
10 בנובמבר 1966

מר זאלצמאן ידידי ומכובדי,

עונג רב נגרם לי על ידי מכתבך הטוב והחם, ובו ברכותיך הלבביות ליום הגיעי לשנות גבורה.

ברכות אלה, שבאו מאת חבר, הגדול ממני בשנים אחדות, יש בהן משום עידוד רב. תודה לך ולרעיתך עליהן מקרב לבי, ויהי רצון שיתקיימו בי, כדי שיהא בכוחי לשרת בשנותי שנשארו לי את העניינים היקרים לך ולי גם יחד.

ויהי רצון שאתה ורעיתך תנובו בשיבה טובה דשנים ורעננים.

כברכת

ידידך מוקירך

פרופ׳ נ״ה טור־סיני

נשיא האקדמיה ללשון העברית

[90]

כ״ז כסלו תשכ״ד
13 בדצמבר 1963

[ראה אגרת קכג]

מר זאלצמאן יקר:

אנכי מודה לך מאד עבור תשובתך האדיבה והמענינת מיום 29 בנובמבר שנה זו.

אכן צדקת גם צדקת בדבריך על המגביות המרובות המסתדרות בארצות הברית. גם אנכי במקצת מכיר פרשה זו, שכן ישבתי שנים אחדות בארץ זו והספקתי ללמד דרכיה הטובות, ופעמים גם פחות טובות. עיני בודאי איננה צרה במאמציהם של המוסדות השונים להשיג תרומות לצרכיהם הם, כי כל מוסד מנסה לעשות משלו להגנת עניני הציבור ולסיפוק צרכיו; השאלה בכל זאת במקומה עומדת, אם היחס בין התרומות הוא היחס הנכון, ואם פעמים אינם סובלים במרוץ המגביות דוקא מוסדות חשובים מאד כשלעצמם, אולם שאין ביכלתם להתחרות עם השאר בפרסומת הנעשית על ידיהם. אנוכי מפחד שהתנועה העברית היא אחד הקרבנות ההם. הרי אין ספק שמקומה של תנועה זו היא בשורות הראשונות של הציבוריות היהודית, כי ללא שפה ותרבות עברית לא ידע העם להחזיק מעמד בגולה, ובכל זאת מה

מוגבלת היא מידת העזרה הניתנת לה. עלינו תכופות להילחם מתוך יאוש ממש כדי לגייס את האמצעים הדרושים לתיקון נשמתה של האומה.

לפיכך אנוכי מעריך כפליים ושלוש את דברי העידוד במכתבך וגם את התרומה שהואלת להעביר לנו. לו היה כל אחד, בשורה הארוכה למדי של ראשי הציבור בארצות הברית, הולך בעקבותיך, היינו בוודאי מגיעים למטרה במהירות הרבה יותר גדולה וללא מצוקה כספית בלתי־פוסקת שהיא מנת חלקנו.

שלום רב עליך מאת המכבדך
אריה טרטקובר

[91]

ניו־יורק, ב״ה מוצש״ק כ״א תמוז תרצ״ט

לידידי החביב יקר רוח איש תבונות משכיל על דבר אמת וענותו צדק מר שמחה זאב זלצמן נ״י שלום וברכה,

ידידי ואדוני הנכבד,

נבהלתי היום על ידי הקריאה שלו בטלפון לשמוע כי בנו היקר נפגע במכונית וקרה לו אסון. אני מקווה שיצא מן הסכנה וישוב לאיתנו. ביותר התפלאתי, כי בעת צרה כזו שלבו על בנו לא שכח מלהגיד לי שלא יסוג אחור מהבטחתו ודברו לא ישוב ריקם ושיהיה עושה ומעשה בעניין שהתחלנו; ראיתי עד כמה נפשו עדינה, שאף בעת צרה נפשו נתונה לצרת רבים ולצרכיהם הלוקחים את לבבו ומקום יש בראשו להניח שני תפילין, זה של יד הסמוכה ללב, צרכי יחיד, ושל ראש, צרכי רבים. לאחר שחדל מלדבר הייתי כמבולבל שעה והרהרתי בלבי, הלא דבר הוא שקרא אלי פעמיים להגיד לי הדברים הללו. וחשבתי שמא חושב אדוני שיש בלבי טינא עליו על מכתבו, מפני שלא שלחתי לו תשובה מיד. ולכן הנני ממהר להגיד לו שידע נא ידידי שח״ו לא הרהרתי אף רגע אחרי מידותיו, כי אותו ראיתי צדיק לפני בדור המדבר הזה שפיו ולבו שווים. גם הדברים שהשמיעני במכתבו לא הפליאוני, כי אני יודע את נפש גרי האריות שבמדינה זו שאלמלי מוראה של רשעת הגויים איש את יהדותו חיים בלעוה. כי יש כאן רק יחידי סגולה, אחד מעיר ושנים ממשפחה, שיש אלוהים בקרבם וזיק של אהבת היהדות וספרות ישראל עוד בוער בלבם ולהיחידים השרידים הללו פניתי. ואני אומר: אם שנים הם — ר׳ שמחה זאב זלצמן מהם הוא. בטוח אני שאחרי היחידים רבים

יבואו ואין להתייאש, רק חזק ואמץ, כי אין העולם מתקיים אלא על היחידים המועטים שבדור ולא על הרבים ההולכים אחרי ההבל ויהבלו.

———

והנני ידידו המכבדו ומוקירו הרבה

חיים טשרנוביץ *

[92]

ניו־יורק, ב״ה ג׳ אלול תרצ״ט

18 באוגוסט 1939

לידידי הנכבד, יקר רוח, איש תבונות, משכיל על דבר אמת, מו״ה שמחה זאב זאלצמאן נ״י, שלום ידידי הנכבד,

———

הנני להודיעו כי החלטתי בשעה טובה ומוצלחת להתחיל בעבודה ** מיד והזמנתי כבר את מר רגלסון שהוא סופר מפורסם למזכיר ספרותי וכן שלחתי כבר הזמנות לסופרי וחכמי ישראל בארץ־ישראל ובחו״ל ובמדינה זו להזמינם לשלוח מאמריהם עפ״י התכנית שעשינו. בדבר השם עדיין לא הוחלט בבירור. השם ״דעת״ שחשבתי עליו מתחילה אינו מתקבל על ד ע ת כמה מן הסופרים, מפני שהוא מביע ביותר את המובן של חכמת ישראל ומדע היהדות הטהור בעוד שאנחנו ניתן מקום בירחון זה לספרות כללית ולשירה ולבקורת ועוד. ישנן עוד הצעות בדבר השם, כמו מאורות, אורים, יסוד, יסודות וכדומה. אולם לא השם הוא העיקר, בכל אופן נשאר השם ד ע ת על החברה בתור מו״ל, שיקרא שמה בישראל, ד ע ת, חברת מפיצי תרבות עברית, שתכלול גם הפצת ספרות עברית בכלל לכשירחיב ה׳ את גבולנו. באתי גם בדברים עם אנשים שונים שיעזרו להפצת הירחון. ביחוד נחוץ איש מסחרי בתור מנהל מסחרי לקבץ חתימות וכדומה. אולם על זה עוד נדבר לכשיתבסס העניין ותסתדר ההנהגה בכלל. אני לא שיערתי מראש כמה עבודה סידורית יש בזה ששמתי על שכמי, העולה הרבה על הסידוד הספרותי כעורך. אבל אני מקווה שבהמשך הזמן אמצא עוזרים ותומכים לדבר, כי יודע אני שכל ההתחלות קשות. ———

והנני ידידו מכבדו ומוקירו

חיים טשרנוביץ

לפרוס בגיני בשלום רעייתו הכבודה ובשלום כל ב״ב.

* רב צעיר. ** להוצאת ״בצרון״.

[93]

כ״ב כסלו ת״ש

לידידי עוז החכם השלם יקר רוח איש תבונות נדיב ועל נדיבות יקום מר שמחה זאב זאלצמאן נ״י, שלום לו ולביתו ידידי הנכבד,

התיעצתי עם ידידנו ר׳ ישראל מץ בדבר סידור הועד למען הבצרון והוא כמובן נותן את שמו על הועד, אבל חושב שאדוני הוא האיש הראוי להיות יושב־ראש של הועד, שמו נאה לבצרון ובצרון נאה לשמו ואין לנו אחר מבלעדו. אין דעתו נוטה לכך שאני עצמי אהיה היושב ראש ואני סובר שטעמו ונמוקו אתו, מפני שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות ומכש״כ בשר ודם. גם ידידנו מר ישכר טהוי סובר שאדוני הוא האיש.

בקיצור, ידידי, הלא כתוב ״אין מסרבין״ ואם ר׳ ישראל וכל ישראל מסכימים חייב כבודו לבטל דעתו מפני דעת אחרים. יודע אני את רוב טרדותיו גם את חובותיו, אבל יכול אני להבטיחו שאשתדל בכל כחי לבלי להטריח עליו ביותר ובנידון דידן לא המעשה הוא העיקר אלא השם. כי עיקר הדבר מה שאנו רוצים כעת בסידור הועד אינו אלא כדי שיהיה שם לפנות להנהלה הציונית בבקשת התמיכה שעל זה אנו צריכים מאמצים רבים כדי להרבות עליהם רעים ושמו של אדוני הולך לפניו ויתנו כבוד לשמו ולא ישיבו את פניו ריקם. כמובן גם שאר החברים יעמדו לימיננו, כי גם מר טהוי הבטיח לי עזרתו והשתדלותו. בבקשה, ידידי, נא אל תשיבני ריקם מלפניך, כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור. והנני ידידו המכבדו ומוקירו כרום ערכו ומאחל לו ברכה והצלחה.

חיים טשרנוביץ

אטלפן אל אדוני לאחר קבלת מכתב כדי לשמוע תשובתו החיובית, אם לא אשמע ממנו בכתב.

[וראה אגרת טו]

[94]

ניו־יורק, 20 באוגוסט 1941

לידידי עוז המשכיל המפואר חכם לבב ואמיץ כח מר שמחה זאב זאלצמאן נ״י שלום וברכה,

ידידי הנכבד,

קשה לי לפנות אליו שוב כפיטורא בפי ושט. כי נראה אני בעיניו כתפילת ״ונתנה תוקף״ בימים נוראים, שחוזרים עליה בכל שנה ומורידים עליה

דמעות בצעקות ויללות עד לשמים וגומרים ב"צום קול ממון". ולקינוח סעודה, כדי שלא יהא נפחד ונרעש מפחד שלוש המלים הללו, ביחוד מזו האחרונה, גומרים עליו את ההלל בשיר ושבח של "אדם יסודו מעפר וסופו לעפר" ובכן מה רעש אם תצדק הרבה? הכל הבל הבלים.

משל למה הדבר דומה? לבצרון. כשמגיעים "הימים הנוראים" וצריכים לעשות חשבון הנפש וספרי המדפיס וספרי הסופרים פתוחים לפנינו ובעל הבית דוחק והחנווני אינו מקיף, שוב מבצבצת השאלה המרה "להיות או לחדול?" מיום שנפתח ה"בצרון" אני יושב על מדוכה זו. רבש"ע, לכל בריה ראיתי גבאים, גזברים ואמרכלים ומפסעים על ראשי עם קודש, קבצנים ומקבצים ומאספים ובעלי קופסות של צדקה לכל מיני דברים, בין שישנם בעולם ובין שאינם בעולם הזה, ועלובה זו ש"בצרון" שמה אין לה ועד של חצי תריסר יהודים שיתנו לה מזונות ויפרנסוה ככלב וכעורב. כלום אינה ראוייה לכך שיהודים אחדים יתעניינו בה? ויש שמגיעה שעה שאני אומר לנפשי, למה נכנסתי לפרצה דחוקה זו? ——— האנוכי הריתי את העברית הזאת? אם אנוכי ילדתיה, שאומרים לי שאה בחיקך? כך אני חושב וכך אני אומר, אבל כשמגיע הדבר לידי מעשה אין בי כח להפסיק, כי נדמה לי כאילו אני הורג נפש חיה. שמכיוון שהוציא ראשו הרי הוא כילוד ואין דוחין נפש מפני נפש.

——— הדבר שמצערני ביחוד הוא שנדמה לי שחסרה רק יד קטנה אחת, עזרה קלה שהיא, כדי להרים את המשא הזה. לו עלה בידי לבנות מסביב לבצרון קבוצה קטנה של משכילים דורשי ספרות עברית ודורשי השכלה עברית, חוג מצומצם שיתעניין רק בביצור הבצרון, מי מכספו ומי בעצתו ומי בהשפעתו. הלא כבר אמרו חכמים: גדול המעשה יותר מן העושה. דייני שאני נותן את זמני לסידור הספרותי, והלא יש לי גם קופה של "כל כתבי" מאחורי. במעט עזר היו יכולים ליטול מעל שכמי את המשא הכבד הזה ולמוסרה לאחרים והייתי לוקח לי עזר כנגדי להצילני מאבוד הזמן על דברים של מה בכך, על קורספונדנציות וכמה מיני דברים פעוטים שירחון חשוב כזה דורש. כמה פעמים אני אומר כבר להפסיק, אבל אם כן, מה יאמרו הבריות? ——— כולם מהללים ומשבחים את הבצרון וכבר קנה לו שביתה באמריקה והשפעתו מרובה ואנו נהיה מוכרחים לסוגרו, מאין כח ללידה, ומאין יכולת להמשיכו. אוי לאותה בושה, אוי לאותה כלימה!

———

בקיצור, ידידי, ——— אני החלטתי להמשיך עוד שנה. ——— אין אני יכול ואין אני רוצה להעמיד לו חוב כמה שיתן ואם ירצה ליתן להבא איזה

סכום. אני יודע אותו יותר מדאי ואת נפשו הנדיבה ואין הוא זקוק לאחרים להזכירו. אבל מה שאני דורש ממנו כמאיש שהיה המתחיל בדבר זה ושבמידה ידועה נושא וסובל באחריות של הבצרון זהו, שהוא יקבל עליו שני דברים, אבל קבלה אמתית, קבלה של הבטחת חוב. ראשית שישתדל בכל כחו עד כדי הכרח להשפיע על ההנהלה הציונית שיתנו לבצרון סכום של חמשת אלפים שהבטיחו מתחילה ולא קיימו (להסתדרות, כלומר להדואר, נותנים כעת שמונת אלפים) ואני יודע שבידו להכריחם לכך, שהרי הוא מן העסקנים הראשונים למגביות, ושנית, שישפיע להמשיך את אחדים מידידיו לתמיכת בצרון. אמנם אני יודע שזהו נגד טבעו וקשה לו, אבל אלמלי לא היה קשה לפניו לא הייתי צריך לבקשו. ואידך פירושא היא, "תן לחכם ויחכם עוד".

ובהיותי מקווה שאדוני וב"ב נמצאים בקו הבריאות בקיץ זה, הנני המברכו בכל טוב ומבקשו למסור פריסת שלומי לרעייתו היקרה ולכל ביתו.

ידידו מכבדו ומוקירו

חיים טשרנוביץ

[95]

ניו־יורק, עשי"ת תש"ב

לידידי הנכבד המשכיל יקר רוח איש תבונות
מר שמחה זאב זלצמן נ"י שלום וברכה,
ידידי!

קיבלתי את ה"כתיבה" שלו על ידי שליח מיוחד בעצם הזמן ש"מלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין" ואמנם קוויתי לכתיבה טובה מזו ששלח לי, אבל מכל מקום אני מקווה עדיין ל"חתימה" טובה, שהרי אם אין אנחנו בין צדיקים גמורים לפחות דיננו כבינונים התלויים ועומדים ומחכים לקריעת רוע גזר דין.

ידידי! קראתי ושניתי ושלשתי את מכתבו הנעים וגם קראתי בין השורות ואף מה שלא נכתב כלל ומכל מקום הענין קצת מוקשה אצלי. אדוני סומך על אותו האיש ששואל שאלת תם "מה זאת?" או אפשר שאלת הרשע "מה העבודה הזאת לכם?". לבנים הללו כבר נתן בעל האגדה תשובה מספקת, ואנו אין לנו עסק אלא עם ה"חכם", והחכם עיניו בראשו ויודע שיש צרכי הגוף ויש צרכי הנפש. לו היה אותו החכם מדבר אלי, הדואג כל כך ל"עם ישראל הטובע בדמו", הייתי שואל אותו: כמה תעניתים בשנה הוא מתענה

על צרות ישראל וכמה לילות הסתלק ממשחק בקלפים מפני שלבו מיצר ודואג על "עמו הטובע בדמו" וכמה תענוגים ובזבוז כספים על מותרות ותענוגי בני אדם אסר על עצמו בנדר, כדי שהכסף הזה שהוא מבזבז לרוח ילך לעזור לעם ישראל שהוא אוהבו כל כך. מסופקני אם היה אותו האיש חסר כלום ממסחרו ומכספו ואף מנדבותיו, אף אם הוא פזרן, לו היה עוזר באיזה סכום קטן או גדול גם לתמיכת הספרות העברית ולדבר כבצרון. כמובן בשביל אותו האיש "אין בכך כלום אם ימות הבצרון", אפשר שבשבילו אין בכך כלום אם ימות חלילה כל ישראל וילכו לאבדון ובלבד שיישאר הוא ומשפחתו ועשרו, אבל בשביל האנשים שיסדו את הבצרון, בשביל אנשי הרוח המאמינים גם בתחיית הרוח של עם חי, בשביל הללו המאמינים בהמשך המסורה של ספרות ישראל, מסורה של אלפי שנים, בשביל יחידי סגולה המשוכנעים שעם שאין לו הוה אין לו גם עתיד וגם עברו בטל ומבוטל, ושעם בלי ספרות חיה ובלי שפה חיה הוא אבר מדולדל בעמים וסופו לעבור ולהיבטל מן העולם ואין לו חלק ונחלה בתרבות האנושית העולמית, בשביל איש השם דבר זה על לבו ומתייחס אליו ברצינות — אם ימות ירחון כ"בצרון" תהיה זו מיתת אסכרה וחרפה ובושה להיהדות האמריקאית, חרפה וכלימת עולם שלא תמחה, שהישוב הגדול ביותר כעת בעולם לא היה יכול להחזיק ירחון אחד ספרותי עברי מעולה יותר משתי שנים, ואף זה לאחר שהעורך "המליונר" רב צעיר היה לו גרעון על כמה אלפים. יאמין לי, אדוני, שאם מי שהוא צריך להיות שמח מן הצד החומרי אם ימות הבצרון — זה אני, העני ממעש, אני ולא אחר, ולא אותו האיש שאמר לו שדואג לעם ישראל הטובע בדמו. אני דואג לעם ישראל לא פחות מאותו האיש. ואף על פי כן אני דואג גם לכבוד ישראל ולכבוד ספרות ישראל. גם ידידנו ר' ישראל מץ שהיה מהסס בתחילה מחמת כובד המסים, כשהגיע לתפילת "שלא נבוש ולא נכלם" החליט להמשיך כמקודם. ואף אני לאחר כמה היסוסים החלטתי להמשיך, כי אין בי כוח להמית ילד חי, כי גם נתרכזו סביב הבצרון אמנים ועוזרים וסופרים החיים ונהנים ממנו עצה ותושיה וגם עזרה חומרית שהיא, בקיצור הוא חי אף על פי שאינו נושא את עצמו.

לאמיתו של דבר אין כאן השאלה של חוסר כספים אלא של חוסר הערכה של הצורך. לו למשל היה ידידו החסיד נותן להה"בצרון" אותו הסכום שנתן להצדיק היה חסר אפשר ברכת הצדיק, אבל לא היה חסר מכספו. אלא שהוא נותן לדבר שהוא מאמין בצרכו, החסרי משוגעים אנחנו? יש שמוציאים אלפים על מרוץ סוסים ועל ועל ועל וכשתובעים מהם על עם ישראל אומרים שאין להם. לא ממון הם חסרים אלא שכל ולב.

———

ואמנם אני רואה קושי גדול להמשך ה"בצרון" בשנה הבאה מחמת העלאת המחירים בהדפסה ודוחק הניר ביחוד, כי מטעם זה נתאחר ה"בצרון" האחרון. אני רוצה לבקש את אדוני, שהרי הוא מושל בכיפה של מסחר הניר, אפשר יכול אדוני להתנדב לבצרון ניר ממחסניו בשביל כל השנה במחיר השווה לו לעצמו לא כפי השער שבשוק העולה מיום ליום, באופן שיהיה זה נהנה וזה לא חסר, ואפשר שימשוך לזה גם את מר מייזר שיעשו דבר זה בשותפות ואני מבטיח לו שאדפיס על הניר דברים כשרים ואף חסידות, חוץ מתפילין ומזוזות. אפשר יהיה זה עסק טוב בשביל שני הצדדים?

בקיצור, ידידי, שפכתי לפניו את כל לבי ושמא אמרתי לו דבר שלא כרצונו אבקש סליחתו, הלא עומדים אנו בימי מחילה וסליחה. ושוב אני מאחל לו כתיבה וחתימה טובה. והנני מבקשו למסור ברכתי וברכת אשתי לרעייתו היקרה בנשים ולכל ב"ב.

בידידות והוקרה

חיים טשרנוביץ

[96]

ל"ד בעומר תש"ב

כבוד ידידי עוז המשכיל המפואר הנדיב איש אשר רוח בו מו"ה שמחה זאב זלצמן נרו יאיר,

ידידי!

כראש ועד החינוך של "הרצליה" הנני חושב לי לחובה להביע את תודתי בשם המורים והתלמידים בעד נדבת־לבו הטובה להניח יסוד לקנין בית אולפנא לבית המדרש הרצליה. בכל פעם שהייתי בא לבית הספר הייתי מרגיש בושה וכלימה שמוסד חשוב כזה לא יהיה לו בית תלמוד של כבוד. ואני שמח מאד שזכות זו נתגלגלה על ידי ידידי שהוא היה אחד מן הראשונים שהרגיש בעלבון זה, סימן שהוא בעל רגש, ואני שמח ביחוד שאני גיליתי את שאר הרוח שבאדוני וצירפתי אותו לעבודתי הספרותית לעמוד על ימיני לתמכני. מעטים מאד בינינו אנשי רוח שיבינו את הערך של קניינים רוחניים שרק הם נצחיים, וכל הקניינים הגשמיים רוח ישאם ויעבור על מקומם ואינם. רק הבניינים הרוחניים הם בניינים עדי עד וכל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותם ממקומם. אין איש יודע ויכול למצוא את הבית שבו דר הרמב"ם,

האבן־עזרא, ר׳ יהודה הלוי, ר״ש בן גבירול ועוד. אבל כל איש יכול למצוא את המקום שבו הניחו הגדולים ההם את רוח חכמתם, הלא הם ספריהם. אין עושין נפשות לצדיקים, אמרו חז״ל, שמעשיהם הם הם זכרונם, שספריהם יישארו לעד וגם הללו שתמכו בהם ונתנו להם את האפשרות לחבר את ספריהם גם שמותם ינון לעד ביחד עם שמות החכמים, המורים והמאורות הגדולים בישראל.

ובהיותי מביע לו את רחשי לבי, לו ולרעייתו היקרה בעד ידם הנדיבה, איני יכול ביחד עם זה לבלי לצרף את הבעת הנאתי על מכתבו העברי הנחמד, שבו הביע את מחשבותיו, מה הניע אותו לעשות את תרומתו הנדיבה, באופן כל כך נאה המתאים לרוחו הטוב ולמסירותו הנאמנה לחינוך עברי ולספרות עברית.

בתודה והוקרה לו ולרעייתו הנדיבה הנני ידידו המקושר אליו בעבותות אהבה, מכבדו ומוקירו,

חיים טשרנוביץ

[97]

ניו־יורק, 11 באוגוסט 1942

כבוד ידידי עוז החכם השלם משכיל על דבר אמת
מו״ה שמחה זאב זלצמן נ״י שלום לו ולכל ב״ב
ידידי הנכבד,

אמנם כלל הוא שתיקה כהודאה, אבל כנראה יש חולקים על הכלל הזה. אני חושב שבוודאי ידידנו הידוע או שהוא רואה ואינו נראה או שאינו רואה ואינו נראה. ובכן צריכים לחכות עד שיגיעו ימי תשובה.

אולם יש לי קושיה אחרת על דברי חז״ל. הלא אמרו המתפלל על חבירו הוא נענה תחילה, וכבודו אמנם הוא מתפלל על חבירו, אבל לא ראיתי שיהיה נענה תחילה. הלא יש בסידור התפילה כמה ״ענינו״, ענינו בעת רצון, ענינו בעת צרה ועוד, ואני חשבתי את ידידי בכלל ״ענינו טוב ומיטיב ענינו״, טוב לעצמו ומיטיב לאחרים, ומאז שקיבלתי מכב׳ את הק״ן בעד ה״בצרון״ לא ידעתי אם זהו עד לחשבון, או חוץ לחשבון או החשבון עצמו. ואני לא מצאתי על החשבון הזה שום רמז בתורה חוץ מק״ן צפור. אבל ידע נא שהאם עדיין רובצת על האפרוחים ועל ידי זה לא קיים ״לא תקח האם על הבנים״. ובכלל, כלום נעשה ״יורד״ חלילה או כלום נעשה ״בצרון״ יורד? הלא אדרבה ואדרבה, אדוני הרי קורא ותיק הוא ורואה את העמל והטרחה

ורוב העבודה הקשה ועדיין אין לי לא מזכיר ולא עוזר. זה שלוש שנים שאני מושך בעול, אני לבדי ואין איש אתי, כלום אין זה שקול כנגד בית כנסת אחד או כנגד רבי אחד או ת"ת או הבאת משיח של הרבי וכדומה שכל כך הרבה עמלים יש כנגדם עם גבאים גזברים ואמרכלים ואסיפות? כלום אין שווה מוסד כ"בצרון" שכבר קנה לבבות רבים, שימצא לו עזר כנגדו מחצי מנין יהודים שיתעניינו בזה ויעמדו על ימיני, כדי שאוכל לפחות לגמור את השנה בלי דפיציט? איה הם המשכילים שבדור? חיפשתי בחורים ובסדקים ולא מצאתי אלא איש אחד ששמו מר זלצמן, אפשר יודע אותו? אני איני יודע איה מקום כבודו. אני מבקשו שימצאנו ויודיע לי מתי אוכל להפגש עמו ולדבר על לבו.

סוף דבר: ידי פשוטה לקבל שקים.

אני בא לפרקים אל העיר בשביל הגהות הספר "תולדות ההלכה" שאני גומרו בדפוס כעת. גם ההגהות רעה חולה וד"ל. ואשמח מאד להפגש עמו בכל זמן שיגיד.

והנני ידידו אוהבו ומוקירו

חיים טשרנוביץ

[98]

ניו־יורק, 28 ביולי 1943

להמשכיל הנכבד מר שמחה זאב זלצמן נ"י שלום וברכה,

ידידי הנכבד,

לאחר שדיבר עמי כבודו על ידי הטליפון הרגשתי שהוא רואה שה"איחוד" * הוא קשה אף להתחיל לדבר בזה ומזה יכול לדון עד כמה יהיה קשה להוציאו לידי פעולה. ישנן כמה מלים יפות כשלום, אחדות, לבלי ללחום, וכדומה, אבל כשמתחילים לחשוב על הגשמתן רואים בחוש שטוב לבלי להשתמש בהן, שהן אינן אלא מעוורות את העינים ומעבירות את האדם על התכלית הרצופה במלים הנאות הללו.

אני דן אותו לכף זכות ואני רואה בלי ספק שכוונתו רצויה, באמת הלא "הסתדרות עברית" הוא שם נאה ונראה כתכלית נאה ומדוע באמת לבלי להכנס ולעשות שם סדרים נאים ומתוקנים שיהיה טוב לשמים וטוב לבריות? וכך חשבתי אנוכי כשמשכוני כמעט בזרוע לתוך הקבוצה הזאת לפני כמה

* עם ההסתדרות העברית באה"ב.

שנים, אעפ״י שמי שהיה לפני נשיא ——— התרה בי שלא תהיה תפארתי על הדרך הזאת. אבל לבסוף נסיתי כמה נסיונות ובזבזתי הרבה זמן ולבסוף יצאתי בדימוס. ואני חושב לחובה לפני גם כעת להתרות בו שאל ילך בדרך אתם וימנע רגלו מנתיבתם. זהו פתח רחב להכנס וצר לצאת. ———

אני אוחז בכלל: קשה עתיקא מחדתא. קשה לעולם לתקן חורבה מלבנות בית חדש. משום כך ברחתי מהם ובניתי לבדי את ה״בצרון״ שהוא בנין נאה ומהודר לכל הדעות ואילמלי היו לי אנשים אחדים שיטלו מעל שכמי את עול הפרנסה שבס״ה הלא מצער הוא, איזה אלפים לשנה החסרים לתקציב, כדי להקל מעלי את המשא הכבד הזה, הרי אפשר היה לנהלו באופן מהודר וגם להרחיבו ולשכללו ולהרחיב את חוג עבודת הספרות העברית על ידו בצנעה ובכבוד בלי רעש ומהומה ובלי קשקוש בקופסות. אני חושב אפילו על חידוש חברת ״חובבי שפת עבר״ שהיתה ברוסיה שתוכל להוציא בהמשך הזמן גם ספרים עברים טובים או תרגומים וכדומה. על זה אפשר לדבר, אבל תמיד כלל הוא שטוב חדש מישן.

———

כמובן אין אני אומר לו קבלו דעתי, יש לו ב״ה שכל ודעת וחכמה ואינו זקוק להוראתי ואין אני אומר אלא מהרהורי לבי. בכל אופן, אם הצד ההוא ירצה להפגש הלא כבר החלטנו ללכת ולדבר עמהם, והעיקר צריכים לדרוש מהם התמיכה, והאיחוד נניח עד שיבוא אליהו.

והנני ידידו מכבדו

חיים טשרנוביץ

ניו־יורק, דחוהמ״פ תש״ד

כבוד

ידידי עוז החכם השלם מר שמחה זאב זלצמן נ״י שלום וברכה,

ידידי היקר,

אני רוצה לקיים: אשיחה וירוח לי. זה כבר שאני רוצה לדבר עם אדוני בהתגלות לב, אבל אין טבעי בכך, וכשמגיע הדבר לתוכחת מגולה מאהבה מסותרת אני מתקשה כפליים. כשהיה אדוני בביתי עם רעייתו החשובה שהננני מכבדה הרבה עבור חכמתה וישרת לבבה הטוב נסבה השיחה על ״בצרון״ ו״הרצליה״, ועל שאלתי, למה האנשים המתעניינים בהרצליה אינם מתעניינים בבצרון ענתה לי בצדק שאנשים מבינים יותר ענין בי״ס מענין הוצאה

ספרותית. אמרתי לה: זה אמת בנוגע לרוב ההמון, אבל איה הם י ח י ד י ס ג ו ל ה שחייבים להבין את ערך הספרות העברית? ואודה ולא אבוש, שבדברים הללו כוונתי לאדוני בעצמו וכמדומני שאף היא — — — הבינה את הרמז ואף היא נאנחה ולא השיבה דבר. ועל זה אני דן. איש כמוהו צריך להבין את ערך הספרות העברית שנתחנך עליה, שזוהי יסוד ושורש היהדות של עבר הווה ועתיד. אין אני רוצה חלילה להקטין את ערך הרצליה שאדבר להלן על זה, אדוני יודע עד כמה אני מעונין בבי"ס זה. אבל לולא היתה הספרות העברית, כלום היתה הרצליה בעולם? ומהו כל ערכה של הרצליה אם לא הערכים הספרותיים שיצרו היוצרים והבונים שלנו? אין אני מגדיל את עצמי, אבל אין אני רוצה ואין אני מחוייב להקטין את עצמי. סוף סוף טבעת קטנה אף אני בשלשלת הספרות העברית והמדע הישראלי, ומה עשו משכילי הדור בשביל הוצאת כתבי? הנה עוד שנה ויהיה יובל של חמישים שנה לעבודתי הספרותית ולא נמצא אף איש אחד שיחשוב על הוצאת כתבי, בין הללו המונחים בכ"י ובין המפוזרים על שבעה ימים של גליונות ומאספים שלא היה להם גואל. מה היה לאחד העם לולא אספו כל מאמריו בספר אחד "על פרשת דרכים"? מי הולך לחפש מאמרים מפוזרים בגליונות המליץ והצפירה מלפני חמישים ששים שנה? והוא הדין במאמרי וחקירותי ואישים שלי המפוזרים בגליונות ומאספים שונים. כבודו בעצמו הלל לפני כמה פעמים את "חכמי אודיסה" שלי וכעת שפרסמו ספר סוקולוב כתב קליינמן בהעולם שמאמר של רב צעיר על סוקולוב הוא המעולה שבכל המאמרים שנכתבו עליו. ועד היום לא יצא זה בספר מיוחד, ויש לי עוד כהנה וכהנה. — — — ואיה הם ידידי וידידי ספרותו של רב צעיר? אולם לא על זה אני דן. אין אני תובע מאיש דבר. חוטב עצים אני ובנפשי אביא לחמי ב"ה וכשאשתי מקמצת מעיסתה אני מוציא מזמן לזמן ספר ששמו תולדות ההלכה ועוד ספרים של מה בכך שאינם מגיעים לקרסוליהם של "חכמי ההסתדרות העברית" ואני מוכרם לפי השער שבשוק. אשתי צוררת הספרים וחובשת אותם ואני מטעינם על כתפי ומוליכם אל הפוסטה (פעם שאלני פקיד הפוסטה, למה אין בעל הבית שלך שוכר נער צעיר למשלוח הספרים מאשר להעביד איש זקן כמוך שכבר הגיע זמנו לנוח?), אבל אני איני מתבייש בזה. יתביישו אחרים ולא אני. לבי מיצר על זה שעבודה של איש של חמישים שנה לא נערכה ולא נמצאה לה גואלים, סימן לא טוב לדורנו, וביחוד להללו המתיימרים להיות חובבי עברית וידידי ההשכלה והמדע העברי. אולם זהו ענין פרטי. ואין אני יכול לדרוש מאיש דבר, מפני שבמקרה אני הוא רב צעיר.

אולם בנוגע ל"בצרון" זהו כבר ענין אחר. הנה אני עומד על משמרתי זה חמש שנים, ועובד עבודת פרך ממש. אני עובד בשביל חמישה, ששה אנשים, וחוץ מזה שאני עובד שלא על מנת לקבל פרס, שזהו ג"כ לא טבעי, הנה זה לוקח כל זמני ומרצי ומבטל אותי מעבודתי במחקר ספרי ובקובצי כתבי. וגדול צערי מנשוא, שכולם מהללים את הבצרון ואומרים שכבושם הזה לא בא ובאמת ראוי הוא להלל הגדול, כי מימי "השלוח" לא היה כמותו ועוד עולה עליו, וכשמגיע הדבר לידי מעשה אין איש (חוץ מר"י מץ), ———— ומניחים לרב צעיר הזקן שיכה ראשו בקיר, מפני שיודעים שהוא בוודאי ימשוך בעול ולא יניחהו לנפול, שיהיה זה סקנדל למשכילים ולספרות העברית.

ואני מוכרח להגיד לאדוני את האמת, שעל שום איש אין לי קושיה כל כך כעל כבודו, שאני יודע שהוא מחבב ומוקיר את הספרות העברית ואת הבצרון ואת מאמרי וכמדומני אף אותי גופא ומכל מקום הוא עומד מרחוק, נוגע ואינו נוגע. מרגיש אני שאם הוא עושה איזה דבר הוא עושה כאילו למעני ולמען ידידותנו ואינו נכנס בראשו ורובו כבענין הרצליה, למשל. ———— אם שמע איזה לעג שנכנס ללבו ח"ו יגיד לי בפה מלא ואכיר לו טובה הרבה. ———— מכל מקום אפשר היה להעמידו שיהיה חי נושא את עצמו ושיהיה גם לי מזה איזה סכום ידוע, לפחות עד כדי שאוכל לקחת מזכיר לעצמי שיסדר את "כל כתבי" ליום שידובר בי. וגם לשכור עוזרים חשובים שיטלו מעלי את רוב העבודה. מרא דעלמא כוליה! כלום עמלתי ויגעתי חמשים שנה לשווא ודורי נסע ונגלה ממני?

אולם די לחכימא כמותו ברמיזה גדולה זו. ————

והנני בברכה שלמה למר ולרעיתו הכבודה ולכל ביתו

מכבדו ומוקירו

חיים טשרנוביץ

[וראה אגרת כ]

[ראה אגרת כ]

ניו־יורק, 8 במאי 1944

לידידי עוז החכם השלם יקר רוח איש תבונות
מר שמחה זאב זאלצמאן נ״י שלום וברכה,
ידידי היקר לי מאד,

הרבה נצטערתי על שגרמתי לידידי צער על ידי מכתבי (דחוהמ״פ תש״ד), שהיוה סתם דברים ובכלל דברים היוצאים מן הלב בטענה להקורא היקר, ובשביל שאינה ידועה לי האדריסה הנכונה של ״הקורא היקר״ שלחתי המכתב על שם כבודו שהוא בלי ספק קורא יקר הוא. וכך הוא דרכה של תורה; כשכעס הקב״ה על סדום אמר: המכסה אני מאברהם... כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדק ומשפט וגו׳ (בראשית יח יח). ובכן בחר ה׳ בצדיק הדור לשפוך לפניו את מרירותו, ושנוי בנביאים: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם (עמוס ג ב), ומשולש בכתובים: את אשר יאהב ה׳ יוכיח (משלי ג יב), ושנוי בתלמוד: צדיקים נתפסים בעון הדור (שבת לג). ובכן אף אני הלכתי בדרכיו של הקב״ה: כשהרגשתי צורך לשפוך מרי שיחי וכעסי, תפסתי בבגדו של מר. אבל חלילה וחלילה אל יחשוב לי דיבור זה לחטאה, כי יודע אני שמעטים כמותו חובבים ותומכים המסורים בכל לב לכל קדשי בני ישראל. כמותו ירבו בישראל וגם כבודו יודע ומרגיש בוודאי עד כמה אני מחבב ואוהב אותו כאח לדעה ולצרה, ועד כמה אני מכבד את אשתו היקרה בעלת הנפש העדינה וכל בני ביתו היקרים והחביבים. ה׳ עליהם, יחיו בבריאות הגוף ובמעליא נהורא ובכל טוב ובשלום ושלווה.

והנה מאד מאד הצטערתי לשמוע שאין הוא במצב הבריאות ושעליו לעזוב את העיר למעיני הרפואה. אני מתפלל שה׳ ישלח לו רפואה שלמה במהרה וישוב לאיתנו ולעבודתו היקרה כמקדם, כי נחוץ הוא לכל ידידיו ומכבדיו ולכל עבודת הקודש של עמנו.

והנני המכבדו מאד ואוהבו בכל לב
חיים טשרנוביץ

ניו־יורק, 14 בינואר 1945

לידידי המשכיל החכם השלם מר שמחה זאב זלצמן נ״י שלום

בקשר עם הערתי בדבר מאמר הרמב״ם במו״נ פרק נא ביחס למדרגת אנשים פחותי ערך שהם כבהמות. — — אמנם הוא משפט חריף נגד בני אדם הנבראים בצלם, אבל הרמב״ם בעל ״שלטון השכל״ ראה הבדל גדול בין אדם שאין לו שכל ומידות אנושיות ובין בעלי חיים, וכן הוא אומר בפירוש המשניות מסכת בבא קמא פ״ד על המשנה שור של ישראל שנגח שור של עכום פטור וז״ל: ואל תתמה על דבר זה ואף יקשה בעיניך כמו שלא יקשה בעיניך שחיטת הבהמות ואעפ״י שלא חטאו לפי שמי שאין בו שלמות המידות האנושיות אינו בכלל האדם על האמת, אבל תכלית מציאותו לצורך האדם, כלומר לצורך האדם השלם. וכנראה הוא מדבר מאנשים במדרגת פראים העומדים על מדרגה פחותה מאד שאינם בני תרבות כלל ומשפט כזה הוציא על עכו״ם שלא קבל עליו מצוות שנצטוו בני נח שהורגין אותו (ה׳ מלכים פ״ח ה״ט) ומצוות בני נח הן היסודות של המשפט הטבעי כשפיכות דמים, גילוי עריות, גזל ודינין (כלומר כל משפט מסודר שהוא שבלעדי זה אין חברה ישובית כלל והיא אנרכיה שלמה), אבל מי שמקבל עליו שבע מצוות בני נח הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעוה״ב (שם הי״א), ובכן הוא דרש מבני־אדם התנהגות של חברה מסודרה על יסודות משפטיים ומי שאינו נוהג בזה הרי הוא באמת אינו מן הישוב ומסוכן לחברה האנושית. ובתשובותיו הוא מגלה דעתו מפורש בנוגע לאומ״ה בהכרעה ליברלית ואומר וז״ל: ומה ששאלת על האומות — הוי יודע דרחמנא ליבא בעי ואחרי כוונת הלב הם הם הדברים וכבר אמרו חז״ל: חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא, ואמרו חכמי האמת: גוי שיושב ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, והוא דוחה אם כן את המאמר עכו״ם שעוסק בתורה חייב מיתה ומתיר ללמד את המצוות לנוצרים (תשובה ס״י שס״ד). הנה ברור לפי זה שהמשפט הקשה שהוציא הרמב״ם במורה נגד בעל המדרגה הפחותה אין הדברים אמורים אלא כנגד פראים ממש שלא קיבלו עליהם שום סידור של חברה נימוסית איזו שהיא שהוא חשבם במדרגת בינונים ״למטה ממדרגת האדם ולמעלה ממדרגת הקוף״. אמנם לנו יש השקפה אחרת על זה, אבל יש סמוכין גם לדעת הרמב״ם ואנו יכולים להבינו.

והנני ידידו מכבדו

חיים טשרנוביץ

[וראה אגרת כא]

ניו־יורק, אור לערב ר״ה תש״ז

כבוד ידיד נפשי היקר המשכיל הנכבד מו״ה
שמחה זאב זאלצמן נ״י שלום וכוח״ט.
ידידי הנכבד,

קיבלתי מכתבו עם יותר מכולי שבחי בפני. מה שכבודו מתפלא על כל המלאכות שיש לי, לחבר חיבורים ולכתוב מאמרים ולהורות הוראה לתלמידים ולבוא בכתובים עם מאות אנשים ולהיות עורך וכו׳ וכו׳ אין זה חידוש כלל, זה היה דרכם של כל הראשונים שאמרו עליהם שהיה להם שם הכתיבה ומלאך המגיד, וכדומה מילתא זוטרתא כזו, אבל שכח דבר אחד ממעלותי שלא היו אצל הראשונים, וזוהי להיות שנורר בשביל ה״בצרון״ ולקבץ פרוטות מנדחי ישראל, דבר זה לא היה לא הרמב״ם ולא רש״י יכול לעשות וגם אני איני יכול, אלא שההכרח לא יגונה וזהו באמת נס גדול. מקשין העולם על האגדה הידועה בשבת יג: מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ונעשה לו נס... והניק את בנו. ושם: כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית. מקשין העולם, למה היה לו להקב״ה לשנות סדרי בראשית, הלא היה יכול להמטיר לו כסף מן השמים בשביל שכר מניקה! התירוץ הוא, שכל מיני נסים עושה הקב״ה אפילו לשנות סדרי בראשית, אבל לתת כסף זה אף הקב״ה אינו יכול לעשות. ויאמין לי, ידידי, שכל הדברים שאני עושה אני עושה במנוחה ובשלווה, ממש בעונג ובשמחה וכפי מבטא כבודו ״כמשחל ביניתא מחלבא״, בלי עמל ויגיעה, כי מה שאדם עושה מתוך נחת רוח ומתוך הנאה נפשית אינו עיף ויגע — אבל דבר שהוא לזרא לאדם הוא קשה כקריעת ים סוף והוא כאבן מעמסה עליו.

באמת הגיע הזמן שדבר זה היו צריכים לקבל על עצמם אחרים. זה שבע שנים שאני מושך בעול הבצרון וב״ה שהירחון עשה חיל וקנה לו שם גדול כשם הירחונים הגדולים, השילוח והשחר, ועדין אינו חי נושא את עצמו. אין לשער את כובד המשא המוטל עלי בעבודת העריכה המפרכת את הגוף והנפש שיש בה גם דברים פעוטים שאחרים היו יכולים לעשות, ושאף נערים היו צריכים לעשות. וביותר אני מצטער על זה שאלמלי היה ועד מצומצם של אנשים אחדים לוקחים את הדבר בידיהם היו יכולים לעשות זה בלי רוב עמל ויגיעה, רק בעזרתם הרוחנית ובהשפעתם האישית, כגון להשפיע על ההסתדרות הציונית ועוד הסתדרויות וכדומה. אבל כשאני לבדי עוסק בזה עושה הדבר רושם של ענין יחיד, אעפ״י שכולם יודעים שכל עבודתי היא שלא עמ״נ לקבל פרס וכשיש גרעון עלי לכסותו. בשנה זו יהיה לנו גרעון

גדול בסכום של כמה אלפים. ובאמת כבר חשבתי להפסיקו, כי כבד המשא מנשוא, אבל זו תהיה חרפת המשכילים העברים במדינתנו. ——— אין לי כוח להמשיכו ועוד יותר קשה לי להפסיקו. מעולם לא הבנתי כל כך עומק מאמרם: המתחיל במצווה אומרים לו גמור — אומרים לו מן השמים.

והנני שוב מברך אותו ואת רעיתו היקרה ואת כל ב"ב בשנה טובה ובכוח"ט

ידידו מכבדו

חיים טשרנוביץ

[103]

[ראה אגרת כו] ניו־יורק, 20 דצמבר 1946

לידידי עוז החכם השלם נדיב ועל נדיבות יקום
מר שמחה זאב זאלצמן נ"י שלום וברכה,
ידידי הנעלה,

קיבלתי את מכתבו הנלבב עם ההמחאה ומאד מאד הייתי נרגש מן הצעתו הנדיבה, שחוץ מנדיבת לב ראיתי בה גם דביקות נפש אלי ואהבה ואחווה, שאמנם היתה ידועה לי תמיד, אבל ממכתבו היקר ראיתי ונוכחתי עוד יותר עד כמה הוא חושב עלי לטובה ועומד על ימיני לשמרני מחילול כבודי ושמי.

ואמנם אני סיפרתי לאדוני את ההצעה של פלוני אלמוני כקוריוז, אבל לא עלתה על דעתי לקבלה למעשה. ובנוגע להצעתו הנדיבה של אדוני, הנה למרות זה שהייתי מקבל עונג נעים להיות בחברתו, לשוחח עמו בדברי תורה וחכמה, ובחברת אשתו העדינה שתחיה, הנני מוכרח להגיד לו, עד כמה שהדבר קשה לי, שאדוני השפיע עלי רוב טובה שאיני יכול לקבל. והטעם הוא מצד הדין — הלא אני בעל הלכה — וגם מצד היושר.

על פי דין, כפי שכבודו יודע את המשנה; מי שיש לו מאתים זוז לא יטול, ואני יש לי לפחות מאתיים זוז. כל ימי הייתי מצטער על זה שאקיים בעצמי עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. היו לי בימי חיי כמה ימים רעים ומרים וגם בבואי למדינה זו קיימתי: מוטב שיעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות. ומצד היושר: מצפון לבבי אומר לי שבשעה קשה ומרה זו שצרכי עמנו הם מרובים כל כך, בין בנוגע לרוח ובין בנוגע לגוף, אין לי רשות מוסרית לקבל תמיכה אפילו מידידי היותר טוב על "מותרות".

הנני מקווה שאדוני יבין ללבבי ויקבל את דברי התודה שלי על מחשבתו הטובה שהיא חשובה לפני כאילו היתה מצורפה למעשה, על פי הכלל

שלימדונו רבותינו שמחשבה טובה בו. והנני מאחל לו ולהגברת החשובה בריאות הגוף ושלוות הנפש.

כברכת ידידו מכבדו ומוקירו
חיים טשרנוביץ

[104]

ניו־יורק, 11 באוגוסט 1948

לידיד ותיק ונאמן המשכיל המפואר
מר שמחה זאב זאלצמן נ״י שלום וברכה,
ידידי הנכבד,

קיבלתי מכתבו בתודה על שהוא מתעניין במצב בריאותי. ב״ה שמצבי הוטב כעת. אמנם הייתי חולה זמן ידוע על ידי קלקול הקיבה וכפי שאני עושה כל דבר ברצינות לעומקו היתה הקלקלה שלא עמ״נ לתקן כמעט, אבל ב״ה שלא הגעתי למדרגת צדיקים המתים בחולי מעיים ואף לא הגעתי למדרגת יודיע צערו לרבים כדי שרבים יבקשו עליו רחמים והדבר נשאר בסוד ביני לבין הרופא. אבל נחלשתי הרבה ע״י המחלה וכעת אני חוזר מעט מעט לאיתני ואני עובר בכל יום על הפוסק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה ואני מתחייב בנפשי אבל לא בגופי. אולם אני חוזר לאט לאט גם לתלמודי, כי אני מסיים הדפסת החלק הרביעי של תולדות ההלכה והמדפיס מאיץ בי ואומר הב הב וגם מדפיס קובץ מאמרי על המדינה בשם ״חבלי גאולה״, ובכן אסור לי לשבת בטל ולעסוק ברפואת הגוף.

ייסוד מדינת ישראל הוא ממש נס בתוך נס, למרות כל המכשולים מיורשי היטלר. זהו ממש פלא כיצד בזמן קצר העמידו את כל המכונה של המדינה לתפארת בכל מחלקותיה. אלא שנראה לצערנו שהמפלגות שוררות בה יותר מדאי, באופן שכל מי שאינו בעל מפלגה אינו יכול להגיע לשום שלטון ושום דעה שהיא. הוא כמעט חוץ למחנה. חוששני שכשיגיעו ימי הבחירות אז יבצבצו מן החורים והסדקים כל מרעין בישין ויתחילו להטיל קיתונות של שופכין איש על רעהו ———. לדעתי היו צריכים לדחות לזמן ידוע את הבחירות. אולם מי שומע לנו העומדים מאחורי הפרגוד של המפלגות?

אני מקווה ששלום למר ולרעייתו היקרה ולכל ב״ב.

בידידות והוקרה
חיים טשרנוביץ

[ראה אגרת לא]

ניו־יורק, 2 בנובמבר 1948

לידידי עוז המשכיל הנכבד ר׳ שמחה זאב זאלצמן
שלום לו ולרעייתו היקרה.

עלי להגיד לו מקצת שבחו בפניו, שמכתבו שבא אלי מחוהמ״ס מצויין בסגנונו ובתוכנו, וכעורך בישראל, שמודד כל כתב יד מבחינת העריכה, יכול אני להגיד לו ש ה ו א ר א ו י ל ד פ ו ס. אדוני תפס את הענין מצדו ההיסטורי והמוסרי על כל המצב שישראל, העם והמדינה, נמצא בו. כל השנאה הדתית וההיסטורית, שנאת עולם לעם עולם, שהצטברה במשך אלפיים שנה ל ע ם ישראל עברה כעת מכל אומות העולם ל מ ד י נ ת ישראל. שורש השנאה בא גם היום מרומא וענפיו מתפזרים בכל העולם אף בין הללו הרחוקים משנאת הדת, כי גדול כוח הירושה. והשונא הגדול ביותר הוא העם הגדול והחזק ביותר בעולם, עם אנגליה, זה שאמרו עליו שהוא עם התנ״ך, ואפשר דווקא מטעם זה שהוא עם התנ״ך של החלק השני, הברית החדשה, שבאה לעקור את הברית הישנה. ———

אני מקווה שבקרוב ישוב וייפטר כבר מדינה של גיהנום עפ״י השבט מוסר ויצא זכאי אחרי הטבילות והטהרות ונתראה אי״ה כבעלי תשובה ואפשר כצדיקים גמורים.

ידידו מכבדו ומוקירו
חיים טשרנוביץ

ניו־יורק, צום גדליה תש״י

כבוד ידידי עוז החכם השלם משכיל על דבר אמת
מר שמחה זאב זאלצמאן נ״י

הנני מתכבד לשלוח לידידי את הספר מסכת זכרונות, הספר הראשון שיצא על ידי ועד היובל, והנני מקווה שיהנה ממנו, כי הוא יצא בהידור. ואמנם עוד יש מהדורה מהודרת, אבל זו עדיין נמצאת ביד הכורך ולא חפצתי לדחות בינתים את המשלוח. ———

ביחד עם זה הנני שולח לכבודו כלגזבר של ועד היובל את החשבון בעד הספר עם כל החשבונות, שחלק מהם הוצאתי לע״ע מכיסי ואבקשו לשלוח אלי את הסכום כפי החשבון. ———

ושמח אני להודיעו, כי בינתיים כבר נסדר בדפוס אחד מן החלקים של תולדות הפוסקים והוא כבר מוגה כולו, רק צריכים להדפיסו, וגם חלק שני הולך ונסדר. שני החלקים ביחד יתפסו הערכה על ספרות הפוסקים מן הגאונים עד אחרי השולחן ערוך בצירוף תולדות השו״ע שהיה נדפס ב״השילוח״ של אחד העם, שזוהי עבודתי הראשונה שעשתה רושם גדול בשעתה, כמעט מלפני חמישים שנה! אבל לצערי עלי לע״ע לעשות את כל העבודה לבדי, כי עדיין לא מצאתי לי עזר כנגדי, ואני מחפש אחריו.

כמו״כ תצא בקרוב מהדורה שניה של תולדות ההלכה חלק א׳ י״ב עפ״י פאטאסטאט, כי המהדורה הראשונה כבר אפסה מן השוק ויש עליה דרישה רבה. העבודה רבה לפני, צריך אני להתפלל רק על בריאות הגוף וכוח רוחני, זה מה שהראשונים קראו ״סיעתא דשמיא״ ———.

———

והנני ידידו המברכו באושר ושלוות הנפש ושולח לו ולרעייתו היקרה ולכל ב״ב ברכת השנים.

מכבדו

חיים טשרנוביץ

[107]

ז׳ טבת תשכ״ג

לכבוד

מר שמחה זאב זלצמן — שלום רב!

ידיד יקר ונעלה מאד:

אנחנו מאשרים בתודה את המחאתך לסך ר״ן דולר כתרומה נוספת על חשבון השנה הקודמת. הפקדנוה מיד כדי לסלק את החשבון למדפיס. זה עתה הופיעה חוברת חדשה ונדמה לי שיש בה חומר מענין ומאלף. עלינו לגשת עתה לעריכת חוברת חדשה, היא חוברת טבת (והאיחור הוא כמובן מפני חסרון כיס) וא׳ העברית יהיה בעזרנו.

ושוב: קבל נא את תודתנו ואיחולינו לכל מילי דמיטב ולרוב נחת בפרט ובכלל.

בברכה והוקרה

ד״ר משה טשרנוביץ

[108]

[ראה אגרת קיד]

ח״י בטבת תשכ״ג

לכבוד

מר שמחה זאב זלצמן — שלום רב!

ידיד יקר ונעלה:

מכתבך מ־6 ביאנואר, 1963, קיבלתי. על חלק מן ״האשמה״ שאתה תולה בי אני מודה. אמנם ביקשתי בסוף 1962 תרומה נוספת, כמו שהואלת לתרום בשנים 1961, 1960, 1959 וקודם לכך. הסברתי פעם בקשתי במכתבי אליך מא׳ ר״ח טבת, ש.ז. שהיא נובעת מן ההכרח ״לפרוע את החובות למדפיס ולעובדים ואין פרוטה בכיס״. ממילא מובן, שלא באנו ח״ו אליך בטענות ותביעות, כאילו חוב אתה חייב לנו. לא מיניה ולא מקצתיה! היפוכו של דבר הוא. באותו מכתב מא׳ ר״ח טבת כתבתי: ״אף עתה, בשעה שבאמת אנו שואלים: מאין יבוא עזרי? אפילו בשעה זו אין אנחנו רוצים לייגע ולהטריד את ידידינו ביותר... נבקשך (על כן) שתנהוג אתנו לפנים משורת הדין ותמלא את התרומה הנוספת כדאשתקד״...

יודע אני גם יודע שישנם בעולמנו דברים אחרים הטובים לא פחות מן ה״בצרון״. ברור לי שידך פתוחה למעשי חסד וצדקה, תרבות ותקומה, אולם

עלי שוב להודות שכל העול הכבד של כלכלת ה"בצרון" מוטל ומעיק עלי עד כדי יאוש. ולמי נפנה כשמגיעים מים עד נפש אם לא לידידינו המנוסים, שדואגים דאגת קיום העברית וספרותה באמריקה?

צדקת גם באמרך "שתרומה ל'בצרון' היא בבחינת נדבה". הרי לו היה כאן ענין של חובה, לא היינו צריכים להתחנן על קיום ירחוננו. ודווקא מפני שאין ה"בצרון" "סחורה" אלא דבר של חסד—ככל מעשה תרבות ורוח באמריקה—הרי קיומנו תלוי ברצון הטוב של המנדב וזיקתו למפעל. אם זיקה זו חסרה, לא יועילו שום הפצרות, בקשות ותחנונים.

חלילה לנו להעמיס עליך, מר זלצמן היקר, כל "דאגותינו הכספיות". ואף נזהר אני, כמו שהתנצלתי במכתבי הקודם, להטריד את ידידינו, "כי אם לפרש את המצב כהוויתו, ולבקש שיתנו לנו יד לבל ניפול בנופלים". דברים אלה רחוקים, רחוקים מאד מ"דרישות ותביעות".

אעפ"י כן אני מקווה, שאם גם טעינו וצירפנו את תרומתך ל"חשבון" השנה החולפת (וסכמנו על בקשתנו ש"תמלא את התרומה הנוספת לכל הפחות כדאשתקד"), הרי לא נעשה הדבר חלילה כדי להוליך אותך שולל, אלא מכיוון שלא פירשת אחרת בשלחך את ההמחאה הנחנו על יסוד בקשתנו הנחה שהסכום הוא הוספת־חירום, כבעבר, ואתך כמובן הסליחה אם טעינו.

מספרים על יהודי שקיבל מכתב מבנו והוא מלא קינים. הראה היהודי את המכתב לידידיו ופניו נוהרים משמחה. שאלוהו: למה פניך נוהרים, הרי המכתב מלא קינה? ענה היהודי: כן, אני יודע, אולם צאו וראו באיזו עברית נאה נכתב, שפתים ישק! כך מכתבך, מר זלצמן היקר. אמנם גערת בי והוקעת את "אשמתי", אולם נהניתי מן העברית שלך, מסגנון דבריך וכשרון הביטוי המצויין שלך!

ואם אשם אנוכי, אל יאשם ה"בצרון". אני תקווה שתכלול אותו לכל הפחות כמו בעבר בין שאר פעולותיך הרבות לטובת עמנו, ארצנו ותרבותנו.

שלך בהכרת טובה ובברכות נאמנות

ד"ר משה טשרנוביץ

[109]

כ״א בשבט תשכ״ד
3 בפברואר 1964

לכבוד
מר שמחה זאב זאלצמאן — שלום רב!
ידיד יקר ונעלה מאד:

הנני מאשר בזה ברוב תודה וברכה את קבלת תרומתך החשובה לסך ה׳ מאות דולאר לשנת 1964.

היית תמיד מן הידידים הקרובים והנאמנים ביותר של ירחוננו. לולא מתי מספר הידידים האלה, בני העליה שהם מועטים בכל דור ודור, לא היה יכול ה״בצרון״ להגיע עד הנה — לשנת הכ״ה לקיומו. כל ימי ה״בצרון״ היו ימי עוני, ועתים גם של יסורים, אך כנראה שזהו גורלו של כל מפעל רוחני, ככתוב באבות: כך היא דרכה של תורה (וגם של ספרות ומחקר), פת במלח תאכל וכו׳. אולם יש בעבודה זו חוץ מעגמת נפש מרובה, גם סיפוק נפש שלמרות כל הקשיים לא עזבנו את המערכה ולמרות החובות המעיקים עלינו לא הנחנו למפעל להתמוטט.

ועתה כשנכנסנו לשנת הכ״ה להופעת ה״בצרון״ אנו תקוה שבעזרת תומכי הירחון נוכל להמשיך במסורת רב צעיר ז״ל וגם להוסיף אריח על גבי אריח בבנין ספרותנו העברית באמריקה. אנחנו מצפים תמיד לימים טובים מאלה בחומר וברוח והלואי ויבאו.

כידוע לך, מר זאלצמאן היקר, אנחנו מצמצמים בהוצאות ומעמידים אותן על המינימום, אחרת לא היינו יכולים להתקיים בכלל, אולם גם בלי תומכינו לא היינו מגיעים עד הנה. וכשתיכתב פרשת ה״בצרון״ ותולדותיו, הרי ללא ספק יודגש חלקם של התומכים האלה בתרומה שתרמו ולא אגזים אם אומר שזכותך בקיום מפעלנו מכריעה.

בברכות נאמנות ובאיחולים לבביים
משה טשרנוביץ

ב' חוהמ"פ תשכ"ה
19 באפריל 1965

[ראה אגרת קמו]

שיו"ט וכ"ט * לכ' ידידי מר שמחה זאב זאלצמאן שליט"א.

מפני 'חבילי טרדין' — צרכי עמנו מרובים מאד — מן הנמנע הי' לי להשיבו על שורותיו הנעימות ולהביע את תודתי החמה בעד תרומתו ** לטובת חניכי הישיבות ברשת Vocational Planning אשר ל־ J.D.C. חן חן בעד העתקת מכתבו היקר אשר כבדני בו לפני ד' שנים.

פסיעה גסה של חיי כשרה לשכחה ואין בידי לרסן את המון אחב"י אשר תמיד דופקים על פתחי (ולא הייתי מרסנם אם הי' לאל ידי), כי רבו האומללים מהסביבה משליחי ישראל ומאלה אשר מתפוצות הגלות.

הפעם אודה לכ' על תרומתו החשובה. שמחתי מאד להשתעשע עמו ולדבר בניחותא על ענינים רמים אשר שנינו משותפים בהם.

עוד ידי נטוי' למלאות את החסרון כדי שנוכל להרים קרן התורה ולומדיה וגם לכלכל את שאיפתנו להמעיט אם לא לחסל את הפרולטריאט הדתי האינטלקטואלי במולדת.

בדר"ש ובברכות נאמנות
מו"מ *** שלו
אלי' יונג

* שמחת יום טוב וכל טוב.
** 500 דולר.
*** מוקירו ומכבדו.

[111]

ירושלים, 4 באפריל 1938

[ראה אגרת יא]

לכבוד ידידינו הנעלים

האדון שמחה זאב זלצמן נ״י

ורעיתו הכבודה מרת מלכה תחי׳

ניו־יורק.

חובבי ציון היקרים,

חפצתי לכתוב לכב׳ קודם ולהודות על דבריכם המעודדים אלינו לאחר האסון הגדול אשר קרנו *. גם עתה קשה לי לקחת את עטי בידי ולהתרכז בכתיבה, אך הנני רואה חובה קדושה לעצמי להביע לכב׳ בשם בעלי ובשמי, את תודתנו מקרב לב בעד השתתפותכם הכנה בצערנו הגדול. יתן ה׳ ואך שלום ושלוה ישררו בביתכם כל הימים.

הנני מקוה כי הג׳ זלצמן זוכרת את השיחה שהיתה לי אתה בקרלסבד. אם ידועים לכב׳ איזה פרטים נוספים, נא להודיעני אותם.

בד״ש לבביות לכב׳ ולמשפחתכם הכבודה ואחולים נאמנים לקראת חג הפסח הבעל״ט, בשם בעלי ובשמי.

הנני ברגשי כבוד,

אטה ילין

[112]

ירושלים, בית־הכרם, ר״ח תמוז תרצ״ד

14 ביוני 1934

לכבוד ידידי הנכבד האדון ויליאם זלצמן

ברוקלין, ניו־יורק

ידידי הנכבד,

תיכף בשוב רעייתי מחיפה אחרי נסיעתכם מסרה לידי את הסך מאה דולר אשר הואלת בטובך לתרום לטובת בניין מוסדנו. אך לסיבת טרדותי המרובות בזמן האחרון לא עלה בידי לכתוב מכתבים עד בוא ימי החופש מעבודתי באוניברסיטה, והנה בא החופש והנני ממהר לכתוב גם אליך.

אנוכי ורעייתי שמחנו מאד על ביקורכם הפעם בארץ ישראל ועל אשר

* בנם אבינועם נרצח ע״י ערבים.

עלה בידכם לראות את ההתקדמות הגדולה אשר בה התקדמה ארצנו במשך השנים האחרונות והננו שנינו מאחלים לכם שיעלה בידכם לשוב ולבוא אלינו ולא רק בתור אורחים כי אם בתור תושבים.

ושלום רב לכבודו ולרעייתו בשמי ובשם רעייתי.

ידידו מכבדו

דוד ילין

[113]

ירושלים, י״ב חשון תרצ״ט

6 בנובמבר 1938

ידידי היקר והנכבד האדון ו. זלצמן,

היום נתקבלו שני מכתבים מאחי חתני ומידידו אשר בו הם שמחים מאד על קבלת התעודות אשר שלחת אליהם לאפשר לשניהם לבוא אל ארצות־הברית.

תודה רבה לך, ידידי, והנני בטוח כי תשמח להכירם ולראות את גמוליך. תודה לך ביחוד על המהירות שמהרת להוציא הדבר לפועל.

אנוכי ורעייתי דורשים בשלומכם הטוב, אתה ורעייתך וכל ביתכם.

לבנו כואב על כל מה שאנו קוראים בעתונים יום יום, איך היינו לשמה ולבזה ולבזיון בארצות המתפארות כי הן נאורות. יאמר ה׳ למלאך המשחית הרף, אמן.

ידידך מכבדך

דוד ילין

[114]

ירושלים, כ״ג באלול תשי״ז

למר זלצמן ולגברת זלצמן ברכותינו שלום.

יקירי,

רעייתי חוה ואנוכי מברכים אתכם בברכת שנה טובה, שנת אושר ובריאות, שנת שלום וקיבוץ נדחים לציון. תזכו לרוות נחת מכל צאצאיכם. ונא למסור גם להם את ברכותינו הנאמנות.

בהביטנו עתה לאחורינו אל השנה שעברה יש לנו יסוד איתן להיות מרוצים. השנה התחילה בסכנות גדולות ובאיומים נוראים ומסתיימת בגידול

הארץ ובהתפתחותה. בשנה זו נכנסו לארץ שבעים וששה אלף עולים, רובם ממזרח אירופה, אנשים משכילים ובעלי־מקצוע, אנשים שלא קווינו עוד לראותם, והנה יצאו מעמק הבכא והגיעו לחיים חדשים בארץ בין אחיהם. דבר זה עצמו נס גדול הוא, אולי לא פחות גדול מהנצחון במדבר סיני. יתן ה׳ שתהא השנה הבאה עלינו לטובה, והשנים שלאחריה, שנות שלום, ואז נוכל להמשיך ולגדול, להמשיך ולהרחיב את הבנין וההתישבות עד שנהיה אומה גדולה יושבת על אדמתה ואין מחריד.

שלכם בלבב שלם

אברהם יערי

[115]

ירושלים, כ׳ טבת תשי״א

לכבוד מר שמחה זאב זלצמן,

ניו־יורק

בשם מערכת ״רבעון למתמטיקה״ הנני להביע לך את תודתנו הנאמנה על מתנתך־תרומתך בסך 150 דולר לטובת עתוננו.

זה ארבע שנים שה״רבעון למתמטיקה״ מופיע בלא הפסק, בשמשו מכשיר־התפתחות לכוחות צעירים ברוכי־כשרון, ובנשאו את דבר המתמטיקה העברית למעונינים בה ברחבי העולם. אולם חסר אמצעים חמריים, נוסף על קשיי הזמן, העמידו לא אחת את קיום העתון בסכנה. ברגעי יאוש שפקדונו לרגל התנאים הקשים, נשאנו את עינינו לאחד נדיב, שיקום ויהי לנו אחיעזר ואחיסמך. והנה קמת אתה, מר זלצמן היקר, ——— והושטת ממרחקים יד עזרה לאחיך בציון העודרים במערכות המדע העברי. שא אפוא, אדם יקר, את ברכתנו על תרומתך המעודדת. ———

בכבוד ויקר,

דב ירדן

עורך ה״רבעון למתמטיקה״

[116]

פִּיּוּט לְשָׁנַת תש״כ

יְסָדוֹ ד״ר דֹּב יַרְדֵּן

תְּהִי הַשָּׁנָה הַבָּאָה שְׁנַת יְשׁוּעָה וּגְאֻלָּה
שְׁנַת בְּרָכָה לָאָרֶץ וְלַגּוֹלָה כֻּלָּהּ
כְּתֹב, אֵל, עַמְּךָ בְּסֵפֶר חַיִּים וְשָׁלוֹם וּגְדֻלָּה
דְּיַי הָסֵר וּפְדוּת בַּשֵּׂר אֹם לְשׁוֹשָׁן מְשׁוּלָּה
הֵן כְּבָר לָקִינוּ בְּכִפְלַיִם – שְׁלַח אֵפוֹא בִּרְכָתְךָ הַכְּפוּלָּה
וְחָנֵנוּ שִׁמְחַת עוֹלָם בְּלֹא צַעַר מְהוּלָּה
נְסָה אוֹר פָּנֶיךָ עַל צִיּוֹן וְשִׁיתָהּ בַּהֲדָרְךָ כְּלוּלָּה
הָשֵׁב נִדָּחֶיהָ וְאַל תְּהִי עוֹד גַּלְמוּדָה וּשְׁכוּלָּה
נַתֵּק מוֹטוֹת אֲסִירֶיהָ וּפְתַח לָהֶם דֶּלֶת נְעוּלָּה
שַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וּמְשֵׁם מְיַן מְצוּלָּה
שִׂים מִדְבָּר לִפְנֵיהֶם לַדֶּרֶךְ, וַעֲרָבָה – מְסִלָּה סְלוּלָּה
שִׂים רְכָסִים לִפְנֵיהֶם לְמִישׁוֹר, וּלְבִקְעָה – כָּל גִּבְעָה תְּלוּלָּה.
כְּצִפֳּרִים עָפוֹת גֵּן, אֵל, מְדִינַת יִשְׂרָאֵל הַדְּגוּלָּה
סוֹבְבֶנָּהָ, בּוֹנְנֶהָ, נִצְּרֶנָּהָ כְּאִישׁוֹן וְגַמְלָהּ גְּמוּלָּה
מִמְּכוֹן שִׁבְתְּךָ הַשְׁגִּיחָה אֶל עַמְּךָ, אֵל שׁוֹכֵן זְבוּלָּה
שְׁמֹר שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל וְאַל יֹאבַד עַם סְגֻלָּה

ערב ראש השנה תש״כ, לוס אנג׳לס

[117]

י״ד בתשרי תשכ״א, סינסינטי

ידידי היקר מר שמחה זאב זלצמן,

——— הנה בשרתני את הבשורה הטובה על אשור ההשתתפות בהוצאת הדיואן של רבי שמואל הנגיד. אכן, יש שכר לפעולתי ושבו בני משפחתי לגבולם, וזו תורה וזה שכרה שאוכל להוציא את שירי הנגיד המפוארים ברוח ולא בצער, בשמחה ולא בעצב. מעתה אוסיף אמץ בעמלי לצחצח את שירת הנגיד עד שתהיה כאספקלריה המאירה. והיה כי ישאלו: מי העלה אור בספרות ישראל, מי תמך בידי חוקרים צעירים וזקנים, ידועים בשם ואשר שמם כוסה במשאון, מי העושה צדקה בכל עת, בהדרי הדרים, ביד נדיבה

ובנפש אצילה ובסבר פנים מאירות — ואמרתם: הוא היקר שמחה זאב זלצמן, אחיעזר ואחיסמך לחכמי ישראל, קם לפני ספר תורה ולפני גברא רבא, כי — גברא רבא הוא, נדיב הוא ועל נדיבות יקום.

במיטב האחולים ובברכת גמר חתימה טובה

מוקירך ומכבדך

דב ירדן

[118]

ערב שבת בין השמשות
כ״ב באב תשכ״א, סינסינטי

ידיד נפשי מר שמחה זאב זלצמן,

— — —

שגיתי באהבת השירים והפיוטים החדשים שגליתי בכתבי־היד ואעבוד בהם כל הימים ויהיו בעיני כימים אחדים באהבתי אותם — — — והנה מנחה לך שלוחה לכפר את פניך, שיר חדש של רבי משה בן עזרה, אשר לא ראה אור הדפוס מעולם ולא שזפתו עין אנוש בדורנו. — — — יבוא דודי לגני ויאכל פרי מגדיו ויהי מן הראשונים לקרא את השיר הנחמד הזה. ודבר שאינו צריך להאמר הוא שכאשר יראה אור הדפוס, הוא ואחרים שאני מכין, אל מי אשלחנו ראשונה להנות את נפשו? הלא אל ידיד נפשי, מיטיבי ואיש חסדי, אשר הפלה את חסדיו עמי זה שנים רבות. ומחמת קצר הזמן אבוא בקצירת האמר והיה זה שלום, לך ולרעיתך הכבודה, גם בריאה ואיתנה תהיה! כברכת ידידך מוקירך

דב ירדן

– – ⏑ – – ⏑ – –
מַה נָּעֲמָה אַהֲבַת מְיֻדָּע שֶׁ–
אַהֲבָה בְּיִרְאַת אֵל מְמֻסָּכָה
חִמַּדְתִּיהוּ לְפִי שִׂכְלוֹ
שׁוֹעֵ לְהָשִׁיב כָּל מְבַקֵּשׁ הוֹן
גִּיחוֹן וּפִישׁוֹן הֵם שְׁתֵּי יָדָיו
הוּא לִי בְּיוֹם הַחֹם כְּצֵל סֶלַע
שַׁשְׁתִּי בְּמוֹ חַסְדּוֹ עֲדֵי פָנַי

– – ⏑ – – ⏑ – –
מָשְׁלָה בְּגַב לִבִּי וּבְכָסְלַי
מֵאֵין אֶמֹר ״לוּלֵי״ וְלֹא ״אוּלַי״
גַּם תֹּם דְּרָכָיו יָקְרוּ עָלַי
״הֵן״, אַךְ בְּדַבֵּר ״לֹא״ מְאוֹד כְּיָלַי
לָתֵת, וְכָל שָׂנָיו נְהַר אוּלַי
כָּבֵד וְכִמְעַט יִבְלוּ עָלַי
אַט יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן, וּמַעְגְּלַי

יִרְאֶה בְּעֵין לִבּוֹ סְעִיף לִבִּי — וַיַּעֲשֶׂה חֻפְצִי וּמִשְׁאֲלַי
יִסַּר בְּמַדָּעוֹ אֱנוֹשׁ עַד כִּי — נוֹסְרוּ פְּעָלַי בּוֹ וּמַעֲלָלַי
10 אֲנָאָה בְּחָבְרָתוֹ עֲדֵי אֶחְשֹׁב — כִּי עַל בְּנֵי עָשׁ אֶסְחֲבָה שׁוּלַי
אִישִׁים קָרָאוּנִי "אֲבִי אֹמֶר" — וּבְשׂוֹא חֲסָדָיו קָצְרוּ מִלַּי
שְׁלוּם בְּיָדֵי אֵין, לְבַד לָשׁוֹן — עִם לֵב נָתִתִּים לוֹ בְּתַגְמוּלַי
יְכִלוּ יְמוֹת עוֹלָם וְלֹא אֶמְצָא — תַּכְלִית לְשִׁירַי בּוֹ וּמַהֲלָלַי
הֶרֶף זְמַן וּשְׁעֵה וְאַל תַּהֲפֹּךְ — דּוֹדָיו, בְּיַעַן נִמְתְּקוּ אֵלָי

[119]

ירושלים, י"ד באב תשכ"ב

14 באוגוסט 1962

ידידי היקר מר שמחה זאב זלצמן

נכספה נפשי לשמחך בהודעה שהסתדרתי בעבודה ואחר עד כה מלכתב לך. אך כיון שעבודה לא נזדמנה לי עדין אמרתי לא אמתין עוד. אודיעך אפוא קדם כל שהגענו כלנו בשלום לירושלים. מצאנו את ירושלים בפרט ואת הארץ בכלל יפות משעזבנון. רק דירתנו קטנה במשך הזמן ביחס אל הילדים שגדלו, אבל אנו שמחים בחלקנו ובמדת היכלת נשתדל לשפר אותה כדי להגדילה ולו במקצת.

הסבה העקרית שלא השגתי עדין עבודה היא שלא כשאר כל בני האדם אני. מחפש אני עבודה שתוכל לפרנסני עם בני משפחתי במינימום של זמן, למען אוכל להקדיש את עתותי הפנויות לתורה. תנאי זה מקשה על מציאת עבודה, אבל אקוה שסוף סוף יעלה הדבר בידי.

הנני מצרף בזה העתק של מכתבי לקרן ישראל מץ, שהנני שולחו לתעודתו יחד עם מכתב זה.

מלבד דיואן הנגיד מוכנים אצלי עוד כמה חבורים, כגון: דיואן דון וידאל בן באן בנשת, הגנוז עדין בכתבי־יד ולא ראה עוד את אור הדפוס. יהיו בו כחמשה גליונות דפוס והוצאות הדפסתו כ־500 דולר. כן בתכניתי להוציא קובץ של שירים ופיוטים מתוך כתבי־יד, ועוד.

ואתה, ידידי, הואילה נא להודיעני על שלומך ושלום רעיתך, ואם בכל זאת תוכלו לעלות עוד פעם לארץ, לראות אותה בבנינה ובפתוחה.

בברכה והוקרה

דב ירדן

[120]

ירושלים, ח' במרחשון תשכ"ב
14 באוקטובר 1964

[ראה אגרת קלה]
מר זלצמן היקר

בטרם יגיע מכתבי זה לידיך ודאי כבר נודע לך כי קבלתי מקרן ישראל מץ תרומה בסך אלף דולר כסיוע בהוצאת המהדורה החדשה של דיואן שמואל הנגיד וכבר אשרתי את קבלת הסכום הנ"ל.

ועתה אל בשורה טובה אבוא: אתמול התחילו בסדור הדיואן בדפוס. לי נודע הדבר רק היום ומיד בקרתי בדפוס כדי לראות במו עיני שאכן התחילו במלאכה. נתקים המאמר: כל התחלות קשות, אבל מעתה אקוה שהכל ילך כשורה עד שנזכה לברך על המוגמר.

והנה למותר להדגיש את התודה ואת הברכה אשר ירחש לך לבי, שהיית ה"עלה הראשונה" גם במפעל המפואר הזה. אני תפלה לעלת כל העלות שתזכה להגיע לשנת 1993, שנת האלף להולדתו של שמואל הנגיד ולהשתתף בחגיגות לכבודו.

———

בברכות ובהודאות

דב ירדן

[121]

ירושלים, י"ט בטבת תשכ"ה
24 בדצמבר 1964

ידידי היקר מר שמחה זאב זלצמן

זה זמן רב רציתי לכתב אליך אלא שאני ממתין עד שיהיה לי דבר של חיוב להודיע לך. היום נזדמן לי דבר כזה. היום הביאו לי מן הדפוס הגהות ראשונות מן כמחצית מן הטכסט של שירי שמואל הנגיד ואחר השבת אקבל את הנותר. זה הוא שלב חשוב בדרך להוצאת הספר. במשך כל הזמן אין אני יושב בחבוק ידים. עושה אני ימים כלילות על שכלול הספר עד כמה שידי מגעת. ביחוד מלאכה קשה היא, אבל חשובה ונחוצה, לחבר ביבליוגרפיה מקיפה מכל מה שנכתב על הנגיד, והנני עושה גם זאת. סדר חיי כאשר כבר תארתי לך באחד ממכתבי הקודמים. עובד אני משבע בבקר עד 11 בלילה, בהפסקות קצרות, רב הזמן "עבודת הקדש" ורק מעוטו "עבודה זרה" לשם

פרנסה. מקוה אני שבמשך פחות משנה יראה הספר אור ואני מצפה ליום שבו אוכל לשמח את לבך בו.

שלך בידידות נאמנה

דב ירדן

[122]

תל־אביב, 21 ביולי 1933

לכבוד ידידי הנכבד מר זלצמן

חביבי!

מוכנים אנו עכשיו לעזוב את ארץ ישראל וללכת אל הקונגרס הציוני, ולשוב משם אל ארץ מגורינו.

התהלכנו בארץ אבותינו, את כל יפיה והדרה ראינו, הריה ועמקיה, וגם את מושבות היהודים בעיר ובכפר. וזה ראינו, כי יש כאן מרץ עצום, פרטי וגם לאומי, מרץ המתגבר על כל המעצורים ואבני הנגף. יש כאן רוח של תקווה ושל אומץ הלב, שלא תמצא בכל ארצות הגולה. ובאמת יש לנו גם היום בארץ ישראל התחלה של חיים לאומיים על כל פרטיהם. והחיים כאן מתהווים, מתפתחים, מתגברים ומתבגרים יום יום, ויש אחרית ותקווה לארץ ישראל ולעם ישראל. אין זאת אומרת כי רק אורות ראיתי פה: מרובים גם הצללים, אבל אלה המה המכשולים ואבני־הנגף שכל יחיד וכל קיבוץ ימצאם על דרכו. וכל יחיד וגם כל קיבוץ הלא פולמוסים יש לו, ורק פה בארץ אבותינו יתגשמו החיים הקיבוציים בצביונם הלאומי. יש כאן לא רק כלל־ישראל, אלא גם "כנסת ישראל", גוף פוליטי מאורגן המתפתח והמתבגר, בעניין ובבניין, למרות כל המעצורים החיצוניים והפנימיים. והקטון גדול יהיה. — וכל הימים שעשינו בארץ נתחזקה בי האמונה בנצחיותו של עם ישראל ובכוחותיו. כי ארץ ישראל היא רק היא תשיב את לב הבנים אל האבות, ופה ילמד הדור הצעיר לכבד את עצמו ואת עמו גם יחד. — אלה היו מחשבותי כשבאתי לכתוב לך, חביבי, ולצייר, כפי יכולתי, את מראה עיני ואת רגשותי, ואת תקוותי. ומה שכתבתי זה הוא הסך־הכול והתמצית של מה שראיתי פה, בארצנו המחדשת נעוריה, הפרוגרסיבית. —

רבים המה יהודי גרמניה הבאים להשתקע בארץ, ומובטחני שגם הם יעשירו ויגדילו את הארץ בהונם ובמרצם ובכוח הפעולה שלהם. — אין איש מדבר כאן על העלייה אם רבה היא או דלה, וזה הוא סימן טוב. אינם מדברים, מפני שמתייראים מעין הרע השולטת בנו... והארץ קולטת את העולים

ואין כאן מחוסרי עבודה ומשלוח־יד. גם הפועל וגם העוסק בפרקמטיא יעשו חייל.—

לא כתבתי לך עד היום כי ידעתי כי לא לסיפורים של ילדי־יום מתאווה אתה, וגם לא לדברים של מה־בכך. רבות ראיתי ורבות שמעתי וכשנשוב לארץ מגורינו, ועוד הפעם נשב במסיבת רעים, ארבה שיחה על הארץ, על האדם, על ההרים והעמקים, על העצים ועל האבנים, וגם על האזוב שבקיר.—

ועתה, ידידי, היה בטוב, אתה ובני ביתך, שלום שלום לכם כולכם וגם רעייתי היקרה קוראת לכם כולכם שלום.

והנני מוקירך ומכבדך

ג. ישרון

[123]

תל־אביב, כ״ג אלול תשט״ז

30 באוגוסט 1956

[ראה אגרת 3]

למר ש.ז. זלצמן שלום,

ותודה מקרב לב על דברי הידידות ועל הברכות ———— ושמח אני, שמצא בשירתי מבע לרגשותיו ולהגיונות לבו הכמוסים.

ואשר לטולסטוי ולמאמרו ״מה היא אמנות?״ — הנה ידוע גם ידוע האיש הזה, שהוא סופר אמן גדול ממדרגה ראשונה, בתהפוכות המחשבה שלו, שבאו לו מתוך תאוותו־שגיונו להיות גואל ומייסד דת חדשה, מה שהמריצו להתקומם ולהפוך את כל ערכי התרבות על ראשם. אין דבר! שקספיר נשאר שקספיר ובטהובן נשאר בטהובן, אם גם המוז׳יק הרוסי אינו מסוגל להבינם — לפי שעה. ילמד ויתפתח ויתחיל גם הוא למצוא טעם בהם. ואין כאן רק שאלה של בהירות הביטוי, אלא גם של אמיתות הרגש והחזון ושל כשרון היצירה.

רשימותיו של אדוני על המצב בארץ יש בהן מן הראיה הנכונה. ומי יתן ויאמנו דבריו על הדחייה הזמנית של מה שקוראים ״הסיבוב השני״, אשר אין להמנע ממנו ואשר סוף סוף, כפי שאנחנו רוצים להאמין, ייגמר בנצחוננו. ״ויכבד אלהים את לב פרעה״... — לא אחת עזרו לנו הערבים בעקשנותם וברברבנותם. כה יעמדו לנו גם בעתיד, בעזרת השם!

ושלום וברכת שנה טובה ורבת־הצלחה בכל לו ולרעייתו הכבודה ולכל בני ביתו מאת רעייתי ומאת ידידו הנאמן

יעקב כהן

[124]

ב״ה ד׳ טבת תשי״ח

למר זאלצמאן היקר והדגול,

מעומק הלב אני בא להביע את רחשי תודתי הנאמנים בעד מכתבך האדיב והמלא חיבה וידידות.

נעמה עלי ברכתך ואת מברכי אברך בתודה ובהערצה. ובהזדמנות זו הרשה לי להודות לך עבור עזרתך החשובה במשך השנים הרבות בקשר לספרי על האיסלאם והישגי המכון שאנוכי עומד בראשו.

חסרים לנו אנשים כמוך ויישר כוחך!

בברכה מבית לבית

ובכל טוב ובהוקרה

שלך

אברהם כץ (קאטש)

ניו־יורק יוניברסיטי, המכון לחינוך

[125]

ניו־יורק, ט׳ בכסלו תשי״ח

2 בדצמבר 1957

מר זלצמן הנכבד,

— — —

הנני להודות לך, מר זלצמן היקר, על הענותך האדיבה לפנייתי ותרומתך בסך חמשת אלפים דולר לאוניברסיטה. הנני רואה בזה צעד ראשון לקשריך עם המוסד הזה, מעין הקדמה לצעדים הבאים. מקווה אני, כי תשתדל לרכוש כמה מידידיך כתומכים במפעל זה וע״י כך תקל עלי את בצוע הדבר, שלפי דעתי חשוב הוא מאד לא רק לתל־אביב, אלא לארץ כולה.

אשמח מאד, אם אוכל לראותכם בקרוב בארץ, לגמול לכם על מידת הכנסת־האורחים הנאה שלכם, וכן להראותכם את מוסדות החינוך והתרבות של העיריה, ובעיקר את ילד השעשועים שלי, האוניברסיטה העירונית.

אני מקווה, כי עוד נתראה לפני צאתי מכאן בחזרה לארץ. בינתיים רציתי להודות לך על יחסך היפה והידידותי אלינו ואל שליחותנו.

בכבוד ובידידות

חיים לבנון

ראש עיריית תל־אביב

[126]

ברוקלין, ל׳ שבט תש״ב

יקירי, נפשי אויתיך, מר שמחה זאב זלצמן נ״י.

חביבי!

האגדה מספרת, כי ל״ו צדיקים ישנם בעולם ובזכותם העולם קיים. אם יש רגלים להאגדה הפיוטית הזאת, אז אני מאמין, כי אתה אחד מל״ו הצדיקים. שהדי במרומים, כי שפת חנף שנאתי, ודברי יוצאים ממעמקי לבי, כי יחיד ומיוחד אתה בניו־יורק ההומיה בענוותך ובטוב לבך, ומי כמוך במרגישים בצרות רעהו וביסורי נפשו?... יקרת בעיני, נכבדת ואני אהבתיך, ובספרי ה ה ו ל ך ו נ ד פ ס ועומד לצאת לאור אספר לדור יבוא את אשר ירחש לך לבבי, לב משורר עברי. אם שעתך פנויה, הודיעני נא בטובך את היום ואת השעה, שאוכל לראותך במשרדך או בביתך.

ושלום לך ולכל אשר לך שלום מאת אוהבך הנאמן.

יחזקאל לויט

נ.ב. שולח אני לך את שני שירי החדשים, שזה עתה נדפסו.

22 בינואר 1964

[127]

(מאנגלית)

מר זלצמן היקר,

עונג רב היה לי לשוחח עמך בסוף השבוע החולף אודות עניינים משותפים. עלינו להיפגש בעתיד לעתים יותר קרובות.

ברצוני להודות לך בדרך זו באופן רשמי על החלטתך למסור את ספרייתך לאוניברסיטה בר־אילן בישראל. החלטתך לעשות תרומה זו היא נבונה, מעשית ונדיבה. האוניברסיטה בר־אילן היא האוניברסיטה הצעירה בארץ־הקודש שהתרחבה במהירות. 1200 התלמידים של האוניברסיטה יפיקו תועלת רבה מהאוסף המצויין של ספריך, המקיף שטחים כל כך רבים של מדעי היהדות והתרבות הכללית.

אני מקווה שתואיל בטובך לאשר מכתב זה, ואני אעשה אז את הסידורים המתאימים להעברת הספרים לישראל ללא דיחוי. מובן שדבר זה ייעשה בדרך שלא תיגרם לך כל טירדה או אי־נוחיות. אנו רוצים שככל האפשר לא תופרעו, אתה וגב׳ זלצמן.

יש תמיד צד מעשי בתרומה מסוג זה, וברצוני שתנצל עובדה זו. כוונתי היא להנחה ממס לתרומות, שאתה זכאי לה. כמובן שנעריך את הספרים,

לאחר שנעביר אותם לבר־אילן, ונודיעך מה ערכם, באופן שתוכל לפעול בהתאם לכך.

המכתבים הרשמיים אינם לרוחי, ולאיש שכמותך אני מעדיף לכתוב ישירות ואינטימית. לכן הרשה־נא לי להגיד לך בצורה בלתי רשמית עד כמה אני אישית מעריך את תרומתך. אני מכיר את כב' מזה שנים, ונשמר שמך בלבי כאחד הנאמנים שבקהילה היהודית באמריקה, ותרומתך האחרונה לאוניברסיטה אך מאשרת שוב את הערכתי הרבה אותך.

יברך ה' אותך ואת רעייתך בבריאות ואורך ימים ושנים. ויהי רצון שתוכל להוסיף ולעשות מעשים טובים למען כל הראוי לכך.

בלבביות

שלך

יוסף ה. לוקשטיין

[וראה אגרת קכח]

[128]

[ראה אגרת נה]

ניו־אורליאנס, 30 בנובמבר 1954

לכבוד נדיב הלב ואציל הנפש מר שמחה זאב זאלצמאן,

מר זאלצמאן היקר: — ממלא אני בקשתך ושולח היום להרצליה בשמך, בתורת מתנתך, ארבעה טפסים מספרי.

אני מודה לך מקרב לבי על ההמחאה שהיא עודפת הרבה על מחיר ארבעת הטפסים ששלחתי להרצליה והרבה יותר מזה על מכתבך שהוא שקול בעיני כנגד כל ההמחאות שבעולם! יקר לי מכתבך ויהיה לי למשמרת ולמעודד רוחי, עדות נאמנה כי לא פסו עוד אמונים גם באמריקה, השומרים על גחלת־הקודש שלא תכבה, ואשריך, ידיד יקר, שזכית לשני שולחנות, וש"השולחן הגבוה" שזכית לו מאציל מכבודו ושאר רוחו על השולחן השני ומגביהו לגבהו. ידועות לי פעולותיך באון ובהון למען החינוך העברי והספרות העברית וברכתי עם ברכת כל העברים תחול על ראשך!

והנני שלך

בכל הכבוד ובידידות

אפרים א. ליסיצקי

[129]

ניו־אורליאנס, צום גדליה תשי״ח

לכבוד שמחה זאב זאלצמאן,
חבר יקר,

מכתבך היקר בצירוף ההמחאה קיבלתי ואני מודה לך מקרב לבי. באמת כבר באתי על שכרי בהמחאה הקודמת ששלחת לי, ולא היה צורך בהוספה זו! ואולם מכיוון ——— שנענית לי בטובך לסייע בידי בהוצאת ספרי החדש ״אמנות עם סגולה״ שהולך ונסדר בארץ ויופיע אי״ה לחג החנוכה, הנני מצרף המחאה זו לתרומתך הנדיבה ותודתי כפולה ומכופלת — מה אשיב לך על תגמוליך עלי? קיימת מצוות ״פדיון שבויים״, שכן בספרי החדש עשיתי נפשות לטיפוסים יקרים שסימלו בחייהם את המסורת היהודית והמידות היהודיות הנאצלות — טיפוסים שהיטלר וסטלין ימ״ש כאחד הביאו עליהם כליה!

והנני במיטב ברכות לשנה החדשה עלינו ועל כל ישראל ובברכת: ירבו כמותך בישראל!

אפרים א. ליסיצקי

[130]

ניו־אורליאנס, ב׳ חנוכה תש״ך

לידידי נדיב הלב ואציל הנפש שמחה זאב זלצמן,

מאשר אני בזה קבלת ההמחאה ——— שהעברת אלי ——— לסייע בידי להוציא ספרי החדש ״כמו היום רד״. קיבלתי אתמול ידיעה מן המו״ל בישראל כי הספר כבר מסודר וגם הותקנו אמהות־הדפוס ואי״ה לחג הפורים הבע״ל יצא לאור.

מסובל אני בייסורים, ממש ״אפפוני חבלי מות״ יום יום, אך יחסם האדיב של חברי אלי משען ומשענה לנפשי — ברכת ד׳ עליך!

אני לוחץ ידך מרחוק ברחשי תודה שלא נתנו להבעה

בידידות נאמנה ובהוקרה

אפרים א. ליסיצקי

[וראה אגרת פד]

[131]

ניו־אורליאנס, ב׳ חוה״מ של פסח תשכ״א

לכבוד שמחה זלצמן,
ידידי היקר,

מאשר אני בזה קבלת מאת הדולארים ששלחת לי לסייע בידי בהוצאת ספרי ״כוכבים נופלים״. ספר זה הוא ההפטרה שבה מסתיימת פרשת־יצירתי. עליך ועל שכמותך אמרו חז״ל: צדקתו עומדת לעד — זה הכותב ספרים ומשאילן לאחרים — הכותב וגם המסייע בידי הכותב.

במה אודה לך על חסדך עמי? לי דומיה תודה.

בברכת מועדים לשמחה
אפרים א. ליסיצקי

[132]

הקריה, 3 בדצמבר 1950
כ״ד כסלו תשי״א

[ראה אגרת לד]

מר זלצמן היקר,

קיבלתי את מכתבך מ־3.11.50 ומאד שמחתי על תכנו.

רגשי הערכתך והוקרתך העמוקים לכל הנעשה כאן בארץ, הם עידוד רב בשבילי. לא פעם אנו רואים רק את הקושי ומה שלא הושג, ואיננו נהנים מההישגים.

אני רוצה שתדע שכאשר ענית לנו בשלילה, לא היה לי ספק שלו זה היה באפשרותך, היית עונה בחיוב. על יחסך לענינים שלנו אני יודעת היטב ואני שמחה מאד שמצאת צורך לבוא לעזרת המדינה במצוקתה עכשיו.

אני מודה לך מאד מאד על מכתבך.

שלום וברכה וכל טוב
ג. מאירסון *
שרת העבודה והבטוח העממי

* גולדה מאיר, אח״כ שרת־החוץ ולבסוף ראש ממשלת ישראל.

[133]

יוני 1940

לאוהבי ואהובי מכבדי ומכובדי
מר זאב זאלצמאן,

הנני להציג לפניו את ידידי הרב הגדול ד"ר יחזקאל לעוויט. יודע ומכיר אנוכי אותו מילדותו. מצויין הוא בכשרונותיו הנפלאים, אחד מיחידי הסגולה בידיעותיו בספרותנו הישנה והחדשה, עד להפליא...

כדאי והגון הוא כי יתודע עמו ויתענג בחברתו. —

שלום להגברת זאלצמאן

בכבוד ויקר

צבי הירש מאסליאנסקי

[וראה אגרת טז]

[134]

י"ב בתשרי תשכ"ב

22 בספטמבר 1961

מר זלצמן היקר,

ערב נעילת הקונגרס העולמי השלישי למדעי היהדות נמסר לי על תרומתך לאוניברסיטה העברית המיועדת ל"תרביץ" והנני להביע לך תודה על כך.

בהזדמנות זו אני שמח לציין כי הקונגרס העולמי השלישי למדעי היהדות עבר ברוב הצלחה, הן מבחינת ריבוי המלומדים מהארץ ומחוצה לה שהשתתפו בו והן במה שנוגע לתוכנו. אין ערוך לחשיבות של התוודעות אנשי מדעי היהדות מכל התפוצות בירושלים. ברור הדבר שניתן לקיים קונגרס זה בירושלים רק הודות למכון למדעי היהדות של האוניברסיטה, שאילמלא היה קיים היינו חסרים הרבה. הרבעון "תרביץ", שתרומתך מיועדת לו, הוא כלי המבטא המדעי של המכון ומתפרסמים בו מחקרים חשובים בענפים השונים של מדעי היהדות.

———

ושוב הנני להודות לך על עזרתך הנדיבה והמתמדת ועל הענין הרב שאתה מגלה באוניברסיטה וביחוד בפעולה הנעשית בה בשדה מדעי היהדות.

באיחולי שנה טובה,

לך, לגב' זלצמן ולכל המשפחה

ב. מזר

האוניברסיטה העברית בירושלים

13 באפריל 1964

מר זלצמן הנכבד והיקר,

קראתי כעת בעיון רב, בהתרגשות ובהנאה את מאמרך על זלמן שניאור ז"ל, שנתפרסם בהדואר. אכן, "הקוים לדמותו" עוררו בי הרהורים נוגים וזכרונות רעננים על האיש ויצירתו, על דמות מופלאה זו שלא תשכח מלבי, על המשורר והסופר, שתמיד הערצתי והערכתי הערכה רבה. בשנות חייו האחרונות נתקשרתי עם שניאור בקשרי ידידות נאמנה, והתייחסתי בביטול גמור לכל אלה שניסו לחפש בו חטאים ופגמים וירדו לחייו. לפני שש שנים אף היה בתכניתי — לאחר התיעצות עם השר זלמן ארן, אחד ממעריציו המובהקים — להציע לשלטונות האוניברסיטה העברית להעניק לו דוקטוראט־כבוד, אבל איחרתי את המועד. וחבל.

מובטחני, שתמלא בקשת רבים ממוקיריו וידידיו, ותפרסם ספר זכרונות על שניאור בצרוף המכתבים שקבלת ממנו. בזה תציב ציון ראוי לשמו על קברו, ותהיה זו תרומה נכבדה להעלאת זכרו וקרנו בעיני קהל הקוראים בארץ ובתפוצות.

אשמח מאד לשמוע ממך תגובה על דברי.

בשנה האחרונה, מאז שובנו מארצות הברית, היינו שרויים באבל כבד על מות גיסי יצחק בן־צבי ז"ל והאם הזקנה דבורה. מחר יהיה יום השנה מאז פטירתו של הנשיא. הוקמה "יד בן צבי", מפעל להנצחת שמו, להוצאת כתביו ולסידור ארכיונו.

———

שלך בהוקרה ובברכה לבבית

בנימין מזר

האוניברסיטה העברית

[136]

ניו־יורק, כ״ד באלול תשכ״ה

21 בספטמבר 1965

לכבוד מר ש.ז. זלצמן הנכבד,

וסט־פורט

ידידי היקר והנערץ,

הנני מביע לך ולרעיתך היקרה רגשי תודה והוקרה מקרב לב על הכנסת האורחים המצויינת, שנהגתם בי ובאורי. יום שבת זה בחווילתך, באווירה של שלוות־נפש והתרוממות רוח, שיחות רעים והחלפת דעות ודברי הגות, יחרת בזכרוני כאחד הימים הנפלאים, בהם שאבתי השראה רוחנית ונהניתי מידידות נוגעת ללב. אכן, שמחתי מאוד למצוא אותך ואת מיני * במצב בריאות טוב, בקרב המשפחה המצויינת והאהובה עלי, מטפחים יצירה רוחנית וקשורים בנימים רבות עם המתרחש בעולם היהודי ותרבות ישראל. נהניתי מדברי היצירה של מיני, ואני מודה לה מאוד בשם דינה ובשמי על התמונה, שזכינו לקבל במתנה. שמחתי להפגש עם סלי והרברט ** ומשפחותיהם, התרשמתי מאוד מהילדים, ומביע אני את התקווה והתוחלת לקבל את פני כולכם בשנה הבאה בירושלים ולארחכם בביתנו.

ברכת שנה טובה, שנת אושר ונחת רוח, שנת שלום לישראל ולעמים, שנת שגשוג למדינת ישראל שלוחה לך ולכל בני ביתך.

באיחולים לבביים

ובברכת כל טוב

בנימין מזר

[136 א]

(מאנגלית *)

[ראה אגרת קח] 23 באפריל 1962

מר זאלצמן היקר,

אני מודה לך על מכתבך שקראתיו בענין רב. הואילה בטובך לסלוח לי שאני משיב לך באנגלית ול מכתבך הערוך בעברית כה נאה. דומה, שמעטות הן העדות שתוכלנה להתפאר שעל חבריהן נמנה אדם בעל סגנון יפה כמוך. לשוני העברית לעומת הסגנון שלך היתה מהלכת על גבי כלונסאות.

אני מכיר לך טובה רבה על התעניינותך בעבודתי. פטור אתה מכל בקשת

* תרגם ד״ר גרשון חורגין.

סליחה ממני על הבקורת שאתה מותח על מה שאמרתי ומה שאני עתיד לומר. כל יחס יוצר בין רב ובין חבר של קהילתו צריך לכלול את האפשרות של דו־שיח מעין זה.

קשה להשביע תמיד את רצונה של כל העדה כולה. התגובות החיוביות שקבלתי לדרשותי, שלא ערבו לך, עולות במספרן על התגובות השליליות. התגובות החיוביות אינן שטחיות, מקוריות הן ואמיתיות. אזכיר מעט מהרבה את תגובתם של ד"ר קפלן ורעיתו שלא מצאו דופי בדרשותי.

בדרשתי על "תזריע" בקשתי להעמיד זה לעומת זה את ה"שחור" שבדברי רבותינו לעומת ה"לבן" שבמאמרי המעולים שבהם. במאמרי רבותינו המעולים סיימתי את דרשתי. רבים משומעי לקחי שעמהם דנתי על דברי הבקרת שלך לא מצאו בדרשתי ענין היוצא מן הכלל אם נסתכל בה מבחינה כוללת. אשר לדרשתי הקודמת, שבה ישבתי על המדוכה של "מאכלים אסורים" וכו' ודנתי בדבר ביטולם לימות המשיח, הייתי מוכרח להשתמש בכל החומר הקשור לענין, אחרת היה דיוני רחוק מן המציאות ולא כל שכן מן האמת. הבעיה העיקרית היא אם הנצרות בטלה את חוק התורה או התגלות שניה של ה' תבטלו. קרוב לענין זה היא הבעיה אם מצוות ה' רעות מצד עצמן או מפני שנאמרו על ידי ה'. אני תמים דעים שהמדרש כשהוא לעצמו יכול ליצור רושם בלתי רצוי. אבל חש אני שברקע של דיון רחב אין מקום לאי שווי־משקל (בין השחור והלבן). הציטטה ממדרש תהלים פרק קמ"ה מובאה גם ע"י ר' יוסף אלבו והיא מדברת לענין. דיוני, בנוסח אחר, אם יובנו בכללותם הם ענין של עדיפות אישית אם להסתכל בנושאים מתוך מקורות החומר החשובים ביותר, מבלי להביא בחשבון את תוכנם, או להשתמש בחומר שאין בו משום פגיעה (בדת). דעתי היא שלא מן הצדק הוא להעלים ענינים חשובים של עובדות רק משום שהצניעות יפה להם. בבית הכנסת, ביחוד, אל נחשוש לקרוא דברים בשמם הנכון. אני מעריך מאד השקפות מנוגדות שאני מכבדן ואיני מקבלן.

יש ענין אחר בדבריך שבענוה רבה אני מוכרח לחלוק עליו. אתה טוען כנגדי כך: מאשר שרוב באי בית הכנסת אינם בעלי ידיעות בספרות הרבנית מן הראוי הוא שנשים לפניהם את המדרשים שהם "כמשי דקים" ולהתעלם מן המדרשים שהם "עבים כשקים". בתחום זה התנגדותי היא עקרונית. סבור אני שרע המעשה לבחור את המעולה בלבד שבמסורת שלנו.

אחד ממומיה של היהדות, שעל ברכיה חונכתי, היא הדגשתה היתרה של חכמת קדמונינו וטהרתם, וההטעמה הרבה על בערותם וירידתם המוסרית של הדורות החדשים. אני סבור שגישה זאת מוטעית מבחינה פסיכולוגית ושכלית.

וכשאני אומר בדרשתי שרבותינו לא היו בני עליה כפי שמקובל, הנני אומר זאת לא על פי מקרה אלא בכוונה ובתכלית. כוונתי היא להראות שרבותינו היו בני אדם ואנו למרות בערותנו ואזלת ידינו לא נחדל מלשאוף לחיות חיי דת במסגרת המתאימה לחיי ההוה. לגבי דידי ענין זה הוא עיקר חשוב ב"ריקונסטרוקציה". זה דורות על דורות שמטיפים לנו שכל הטוב הצפון בהוה מקורו בעבר. בתחומה של הדת, הריני מאמין, אין זה אמת. אני מאמין, כמו שד"ר קפלן דרש בימים האחרונים, שבמובן מה הננו עולים על אבותינו ויודעים יותר מהם בענין מהותו של ה'. לא נצא נשכרים אם נגיד לדור הצעיר, שרבותינו היו נעלים ומצויינים ומום אין בם. הנני אומר את ההערות האלה ברגשי כבוד כלפי איש ישיש ממני בשנים וגדול ממני בחכמה. אני מבין ללבך ומעריך את השקפתך האמורה בכנות מוחלטת. אבל אני תקוה שתעריך השקפה מנוגדת האמורה גם כן בכנות רבה. הנני מאמין שעל ידי כך שאני מציג את רבותינו כבני אדם, אביא את הדור הצעיר להתיחס לספרותנו העתיקה ולהסתכל בה כחלק של המדע הכללי ולא כענין שהוא כל כך אידיאלי ומושלם בתכלית שהוא למעלה מהשגתם.

לעתיד אכפיל את מאמצי שלא לפגוע ברגשותיו של מאן דהוא משומעי. אעשה כן עד כמה שאפשר לבן אדם לעשות. אם במקרה נפגעו רגשותיך הריני מבקש את סליחתך בכל לבי. אני מקוה שתבין שמה שעשיתי, עשיתי לא ברוח של זלזול ופחיתות כבוד. עשיתי מה שעשיתי בכדי שהקהל ילמד יותר ולא פחות על דבר ענינים שאתה ואני חושבים שהם בעלי ערך גדול ומתמיד.

בכל האיחולים

שלך בכנות

רבי אלן מילר

[137]

ניו־יורק, ב"ה יום ד', 26 בפברואר 1958

לכבוד

מר זאב זלצמן רוב שלום וברכה!

מר זלצמן היקר,

שעה של קורת רוח היתה לי עת ישבתי בצל קורות ביתך מוקף ספרים יקרים וחפצי אמנות. ראיתי בני עליה והם מועטים, ויהיה מספרם מה שיהיה, אתה אחד מהם. — —— ואם אני בא לספר מקצת שבחך בפניך, הרי זה מפני

* גב' זלצמן. ** בת ובן של זלצמן.

שמצאתי בך את אשר ביקשה נפשי: מי שרואה את חבריו נימנים לדבר מצווה תרבותית והוא נימנה עמהם.

הלא תזכור את שיחתנו על העבודה רבת הענפים והפירות שב"סורא", שב"תלפיות" ושב"מכון הישראלי" של ישיבה אוניברסיטה. ברכה משולשת זו אינה יכולה להיתפס אלא על ידי אנשים מחוננים בכשרון ובדעת. הרבעין "תלפיות", השנתון "סורא" ושורות הספרים היוצאים גם פה וגם בישראל מקדשים את החדש ומחדשים את הקדוש ומחברים את ירושלים של מעלה עם ניו־יורק של מעלה. ———

עומד עתה להופיע הכרך השלישי של סורא והוא מלא וגדוש מחקרים, מסות וסימפוזיונים. מכון סורא עומד גם לבנות ספריה חשובה בירושלים ת"ו. כמו כן עומד להופיע כרך חדש של "תלפיות" ובו מופיעים מן הגנוז לאור חומר חשוב מתורתם של גאוני בבל וגדולי הראשונים ומחקרים מגדולי דורנו היושבים איש בסתר אוהלו ורוקמים את מסכת התרבות הישראלית בדורנו הנבוך.

שאלתי ובקשתי שתבוא לעזרת כל המפעלים הנזכרים בסכום של 5,000.000 $. אני מבטיחך שברכתי וברכת דורות תחול עליך על פעלך הטוב הזה.

בד"ש לבבית לרעיתך ולכל אשר לך, הריני,

בידידות ובהוקרה

שמואל ק. מירסקי

(ישיבה אוניברסיטה)

[138]

[ראה אגרת עב]

ניו־יורק, יום ב', 17 במרץ 1958

לידיד נפשי היקר מר זאב זלצמן,

שלום רב וברכת אהבה!

היום קיבלתי את מכתבך החביב מ־13 במרץ בצירוף המחאתך ואיני רוצה להחמיץ את התשובה עליו אף לרגע. את אשר עם נפשי אומר, שמכתבך מלא החן והכנות שמחני ועודדני. אין הדור יתום אם אנשי־שאר־רוח כמוך שרויים בתוכו. תפילתי למחיה חיים שיתן לך הרבה שנות חיים, שתוסיף לחזק את מפעלי הבנין והיצירה כמשאת נפשך.

———איני יכול בשום פנים לראות את תרומתך כתרומה נדיבה בעלמא,

כי אם כזו הנובעת מחכמת לב של איש תרבות, ועוד חזון למועד ומועד לחזון.

בד"ש לבבית לך ולרעייתך ולכל אשר לך, הריני,

מוקירך ומכבדך בכל לב,

שמואל ק. מירסקי

(ישיבה אוניברסיטה)

[139]

[ראה אגרת קמח]

כ"ז בניסן תשכ"ה

25 באפריל 1965

לכבוד האיש שאני מאושר להיות נמנה בין ידידיו בלב ונפש ר' שמחה זאב זאלצמאן נ"י,

לא אוכל להביע כמה שמחה נתן בלבי מכתבו הנלבב מ־21 באפריל. מה גדולה התרומה להקמת בנין מכון סורא בירושלים כשהיא באה מאיש שמדותיו תרומות מתרומות מדותיהם של אנשי מדות, אנשי הרוח שבכל הדורות.

מבין שורות מכתבו מצהירה הערכתו הנאמנה של הספר, וחרדתו שהעסק בעצים ובאבנים לא ישקע את העסק בספרות ובמחקר, דבר העומד לנגד עיני מאז נתתי את דעתי להקמת בנין חשוב זה.

מתחת לאבני היסוד של הבנין שיוקם בע"ה בקרוב אראה באמת את הספרים שהזכיר ושעסקתי בהם עד שבאתי לשלב זה של בנין.

דבריו החמודים והמעודדים יהיו לנגד עיני ויעוררוני להמשיך ולהחזיק יד אחת בבנין ויד אחת ביצירה ובמחקר.

באמת לא יתום הוא דורנו אם אנשי רוח יקרים כמוהו שרויים בתוכי.

יברכהו ה' בבריאות הגוף וברעננות שחננו ה' בה עוד רבות בשנים שיעשיר ברוחו הכבירה, בלבו הנדיב ובכח מעשיו את המפעלים התרבותיים שהוא משקיע את נפשו הגדולה בהם לשמחת כל מכבדיו ומחבביו הנאמנים ובתוכם המסור בלו"נ

שמואל ק. מירסקי

בצפיה להתראות ביום א' 23 במאי במעמד החגיגי כשיחודש מתן התואר אלוף ע"י סורא לבניה בוניה של ישיבה ראשונה של גולה בצורתה המחודשת בבירת ישראל.

[ראה אגרת עז]

ניו־יורק, ט״ו בכסלו תשי״ט

לר׳ שמחה זאב זאלצמאן היקר והנכבד,
שלום וברכה,

היה ברוך לי על מכתבך היקר המלא רגשות אנושיים, השתתפות כנה בצערי, ודאגתך לגורלי. את מאמרי ״פרישה מאונס״ כתבתי לא כדי לעשות רושם, כי אם מפני שקוראים רבים פנו אלי ולמערכת ״הדואר״ לסיבת העלמי, ושמח אנכי לראות את הקוראים הנאמנים לספרותנו חרדים למצבי. ביחוד עשה רושם עז בנפשי ייחסך החם אלי ודבריך הנלבבים שיצאו מלב טהור, המלא אהבה לספרותנו.

ידוע לי מכבר הימים שלא רק חובב ספרות אתה כי אם הנך מגדיל את חסדך לסופרים העבריים והאידיים, תומך ביד רחבה בכל מפעל תרבותי וספרותי. נדרש תמיד ללא שאלוך, מעניק מטובך טרם יפנו אליך, ולכן לא התפלאתי על ההמחאה בת מאתיים הדולאר שצרפת ליקרתך. לא אכחד, שנדבת רוחך העמידה אותי לפני בעייה. מעודי לא נהניתי מתורתי ולא חפצתי ליהנות. לא קבלתי מעולם אם קפחו את שכרי ואם לא שלמו לי שכר סופרים. כתבתי הרבה מאמרים ועשיתי עבודות ספרותיות שונות בחינם. וגם עתה, בעת שההוצאות על הרופאים והרפואות לרפא את עיני עלו לי בכמה מאות דולארים, לא פניתי לעזרת מי שהוא. אבל אנוכי אהיה חוטא לנפשי אם אשיב את פניך ריקם, פן אפגע ברגשותיך העדינים, שאני מוקיר מאד. ומקרב לבי אודך על תשומת לבך למצבי ונדיבות לבך.

תודה לך על העירך אותי לבקר את הד״ר דונינגטון ואת הד״ר ברלינר, ורצונך הטוב לסדר את הראיון בעבורי אתם. את הד״ר ברלינר ביקרתי בחודש ספטמבר, ומקודם — את הד״ר טורץ, ושניהם לא מצאו גלקומה בעיני, כי נרפאתי מזה בניתוח הראשון, אבל גילו downgrowth בעיני — תוצאת תסבוכת שנתהוותה אחרי הניתוח השני, וגם טורץ וגם ברלינר מצאו את העין בסכנת עוורון והתרופה היחידה היא הריפוי בקרני רנטגן. הד״ר טורץ שלח אותי לד״ר מריאם, מומחה למקצוע זה בבית החולים הפרסביטריני שבו מכהן גם הד״ר דונינגטון. ת״ל שהריפוי הועיל. ראייתי הוטבה במקצת, אבל לא אוכל לקרוא ולכתב, עדיין אני עומד תחת פיקוחו של הד״ר מריאם, אתמול ביקרתי אותו וכפי שהגיד לי נצלה העין מעוורון, אבל יש לחכות כמה חדשים עד שאוכל לקרוא ולכתוב והוא יעץ לי לנתח בקרוב את עיני הימנית, כדי שאוכל לעבוד בה.

בהזדמנות זו אני מתכבד להגיש לך את ברכתי להולדת הע"ה שלך. יאריך ה' את ימיך עד מאה ועשרים שנה ותזכה עוד שנים רבות לתמוך את ספרותנו וסופריה ולמלא את גרונם של ת"ח מיינך.

מוקירך מכבדך מאד

א. ר. מלאכי

את מכתבי זה אני כותב במס"ק * על ידי אשתי, והיא מביעה לך את תודתה על מכתבך היקר וליחסך הטוב אלי.

* במסירת קולמוס.

[141]

ירושלים, י"ח באדר א' תשכ"ב

מר זאלצמאן היקר,

כותב אני לחוד על פרופ' טור־סיני והרגשתו כיום.

אשתו המנוחה הייתה בת 71 שנה. ברור, שאסונו גדול מאוד. בשבועות הראשונים אחרי מותה דאגנו לו, כי מרוב צער נחלש וגם חלה וחרדנו לבריאותו. גם נשאר בבית לבדו ללא עזרה ובלי אדם שידאג לו. אבל כיום, בעזרת בניו ובעזרת ידידים, נמצאה אשה המנהלת את ביתו ושומרת עליו והוא חוזר לאט לאט לאיתנו. אהבתו לעבודה המדעית עמדה לו ועומדת לו בצרתו זו. הוא עבד כל הזמן בלי הפסק, ואף על פי שהדבר עלה לו בקושי, רק בה, בעבודתו, מצא ניחומים. כיום אפשר לאמור, שהוא נכנס למסלול עבודתו הנורמאלי והוא בא לאקדמיה פעמיים בשבוע.

תוכן מכתבך אמסור לו היום והוא ישמח מאוד לראות בך ידיד כל כך נאמן ומסור. גם הוא ידידך ואוהבך בלב ונפש.

דרישת שלום לבני משפחתך.

שלך בהוקרה רבה

א. מנור

המנהל האמרכלי

האקדמיה ללשון העברית

[142]

מיאַמי, 6 במרץ 1940

לידידי ויקירי מר זלצמן,

שמחתי על מכתבך המשותף אלי ולרעייתי הכתוב עברית והמלא עדינות וידידות. כל מכתב הכתוב אלי בעברית יתן לי שוב את ההזדמנות "להחזיר את גרושתי" ולכתוב גם כן מלים אחדות בשפה אשר אהבתיה כל כך בימי נעורי, אף כי הכתיבה בעברית עכשיו תעלה לי על פי רוב בזיעת אפיים.

אם רעייתי ואני נמצאנו תמיד בחברתך וחברת רעייתך הוא רק מפני שחברתכם היתה תמיד נעימה מאד עלינו, וחבל שמצב הבריאות של בני משפחתך עמדו לשטן לנו והניעו את הגלגל החוזר להשיב אתכם לניו־יורק כל כך מהר.

פה ירד היום בבוקר גשם שוטף והקדיר את פני השמים, אבל עתה אחרי הצהרים יראה השמש בכל הדרו ואורחי בתי המלון יחד כולם יושבים ואומרים עוד הפעם שירה על שפת הים, ואני תפילה כי הקור בניו־יורק יבוא במהרה עד קצו למען יבוא הקץ גם לחיי הבטלה שלנו ונוכל לשוב לביתנו.

בכל הכבוד וד"ש לך ורעייתך וכל ב"ב בשמי ובשם רעייתי

ישראל מץ

[143]

מט. וורנין, אור לארבעה עשר באדר תשכ"ד, 26 במרץ 1964

[ראה אגרת קכט]

לכבוד ר' שמחה זאב זאלצמן

מכובדי,

חן חן לך על דבריך היפים ועל כל המחמאות על חשבוני שכתבת במכתבך אלי. באמת קטונתי מכל החסדים האלה, אבל אני מוכרח להודות כי שמע דברים אלה ממך גרם לי הנאה כפולה.

מקווה אני שפעם, ואולי עוד בקרוב, תנוח דעתי עלי ואוכל לעשות כעצתך ולהעלות על הניר את כל הקורות אותי וכל הדברים שראיתי והאנשים שפגשתי בנתיבות חיי. האמת היא שעדיין אין אני חושב על כתיבת זכרונות ואין אני כמוך, מושך בשבט סופר, כשם שמאמריך ב"הדואר" מעידים עליך. נהניתי ממאמרך האחרון על שניאור ז"ל. הוא מאמר מעניין באמת — כתוב בטוב טעם, בסגנון יפה והתוכן הוא עשיר ומלבב. עליך להעניק לקוראי "הדואר" מפרי עטך הברוך לעתים תכופות יותר.

אבל אני כשלעצמי מוכרח אני לעת עתה להמשיך באורח חיי הנוכחי ולהיות חוטב עצים ושואב מים ולתמוך בכל מה שאפשר בידי אלה, החכמים והסופרים, שאנו יוצקים מים על ידם. כי לכל ילוד אשה תפקיד מיוחד לו וגורלי הוא להיות אחיעזר ואחיסמך לחכמים וסופרים ולכל העוסקים בצורכי ציבור ספרותנו. אבל ברצות ה׳ אשתדל בעתיד גם לנסות את כוחי בכתיבת זכרונותי ואולי גם אני אוכל להוסיף דבר מה בכתב.

והנני מקווה שנוכל להתראות לעתים יותר קרובות ולשוחח על עניינים הקרובים לרוחנו וברכתי נתונה לך, לרעיתך ובני ביתך.

שלך בברכת חג שמח

דב בוריס מרגולין

ד״ש להרברט וכל הנלווים לו. יש לי מוסר כליות שלא נתקשרתי אתו. מן השמים מעכבים — ״נאטשאלסטוואו״. צריך להזכיר להם — וכבר אמרו: ״אל תגעו במשיחי — אלו תינוקות של בית רבן״...

ניו־יורק, יום א׳ 10 בפברואר 1957

למר ש.ז. זלצמן המשכיל הנכבד שלום וברכה,

א.נ.

קוויתי לראותך אתמול בבית הכנסת וללחץ את ידך ולהגיד לך בפה מלא ״יישר כחך״ על מאמרך המצוין ב״הדואר״ של השבוע שעבר על ד״ר מ.מ. קפלן ומשנתו. ואם לא נזדמן לי למסור לך את דברי משה בעל פה הבה ואגיש לך זר פרחים בכתב, כי למה ייגרע חלקך מכל זמר טוב בקונצרט או שחקן המצטיין בתפקידו. והלוא אותם ילווּ תמיד מחיאות כפיים סוערות...

ראשי תנועת התקומניים (ריקונטרקשיוניסטס בלע״ז), דברניה ומפרשיה מתפלספים עפ״י רוב יותר מדי בהרצאותיהם על הגיונותיו של ד״ר קפלן ומכבידים במאמריהם על הקוראים ועל השומעים, ובמקום לבאר, לברר, לקרב ולעניין את הבלתי מעוניינים הם מערפלים את הרעיונות ומצליחים להרחיקם ולאבדם.

על כן מצא כל כך חן בעיני מאמרך הכתוב בטוב טעם, בשפה צחה ובסגנון עסיסי ובעיקר בצורה מובנת לכל קורא. בטוחני שהצלחת לשכנע בדבריך רבים מן העברים הנוהגים ללעוג לד״ר קפלן ״המטפס על הקירות״ ויעריכו

לכל הפחות את מאמציו הנשגבים לקיום האומה, אם גם לא יסכימו במאה אחוז לשיטתו, ותבוא ברכה על ראשך.

שוב אגיד "יישר כחך" ושלום רב לרעייתך החביבה.

בהערצה רבה

משה נתנזון

[145]

יום ו' עש"ק ג' מרחשון התשכ"ה

9 באוקטובר 1964

למר ש.ז. זלצמן הנכבד והדגול שלום וברכה

רב תודות לך על אשר פקדתני ושלחת לי העתקה מפרק זכרונותיך.

תיאורך, ה"חדר בעיירה", הוא גם מאלף וגם משעשע וכתוב בסגנון עסיסי, וכדאי להדפיסו ב"הדואר" או לכל הפחות ב"למשפחה" וכן להגישו כמטעמים לקהל הקוראים שייזכר ויהנה.

כששמעתיך מספר בבית הכנסת חלק מתיאורך באופן כה נעים ומלבב, עלו גם בי זכרונות מאותם הימים כד הוינא טליא, ורעדה נשמתי, והקהל התמוגג. הלוואי ורבנו היה מזמין אותך לעתים תכופות למסור לנו חלקים מזכרונותיך, והיו אלה "דברי־תורה", כי פרקים אלה מחיי אחינו בגולה בעבר הקרוב אינם נהירין לרוב חברינו. והאמת היא שהרוב רוצה ללמוד ולרכוש ידיעות על עמנו ותרבותנו. אלא מאי? המורה והמדריך צריך להיות בעל שכל ובעל גישה פדגוגית ולא לפטם את השומעים המעורבים (כאלה שהם ידענים עם הרוב הגדול שהוא בבחינת "תינוק" במסורת היהודית) כמו שמפטמים אווזים בלי מידה ובלי משקל...

ובכן יישר כחך ותבוא נא ברכה על ראשך.

בהערצה רבה

משה נתנזון

[146]

[ראה אגרת קמט]

עש"ק פ' אמר, התשכ"ה

24 במאי 1965

למר ש.ז. זלצמן הנכבד והיקר שלום וברכה,

על אדיבותך, על נדיבות לבך ועל יקרתך הנפלאה אנו מודים לך מקרב לב.

כמעין זך ומרענן בנאות מדבר שנגלה למוכי־שרב אחרי תעייה ממושכת באין מים לרוות את צמאונם, כן השפיעו דבריך עלי ועל דכדוך נפשי.

לא כאן שעת הכושר לפרט את הגורמים למצב רוחי המדוכא בשנים האחרונות, מצב־רוח לוחץ ומעיק המביא לבריאות־גוף רופפת גם לי וגם לרעיתי. יספיק אם אגיד שהגורם העיקרי הצליח לטעת בי רגש של "זר" או הרגשת אדם בחתונה של זרים במוסד שלו הקדשתי את מיטב שנותי (ארבעים שנה ואחת ולמעלה) לעבודת הקדש במסירות בלתי אנוכיית במלוא מובן המלה. נהניתי כל השנים מאהבה הדדית בין חברי החברה וביני והיה רגש אמיתי של "שבת אחים גם יחד" והנה לפתע התפלגו חברינו והיו לשני מחנות, בעד וכנגד...

ולכן נרגשתי עד אין שיעור למקרא דבריך הנעימים, המלטפים והמעודדים. מעולם לא הרגשתי צורך רב כזה לעידוד בכדי לרומם את מצב רוחי.

לא מסגונך העסיסי ושפתך הצחה בלבד התרשמתי והתפעלתי אלא מתכנו הלבבי של מכתבך, מדברים שיצאו מלבו של אדם חשוב ויקר, בר־אורין ובעל טעם שכמותך, ומתוך אינטואיציה מפליאה שהנה יש לענות על שאלת ידיד: "מאין יבא עזרי?" וע"כ נכנסו עמוק עמוק ללב דוי.

———

בחבה ובהערצה רבה

משה נתנזון

[147]

23 למרץ 1965

[ראה אגרת קמד]

לכבוד מר שמחה זאב זאלצמאן, שלום וברכה וכל טוב.

מר זאלצמאן מכובדי:

הגיעה יקרתך מיום 17 לח"ז ושמחתי לשמוע שקיבלת את הטופס של "מסך ומסכות" וכי כבר הספקת לקרותו.

כמו כן קראתי בעונג אותו פרק של זכרונות שנתעוררו עקב שמו של גיבור המחזה "הדרך לאלוהים". הרשני להגיד לך כי הסגנון, ההרצאה וההסברה של אותו פרק מעידים על כשרון הבעה נדיר ובטוח אני כי אילו הקדשת שעה פנויה וקורטוב של מאמץ ספרותי להעלות זכרונות מעין אלה על ספר, ודאי היית תורם לספרותנו תרומה הגונה להערכה נכונה של תרבותנו במזרח אירופה שכבר עברה ובטלה מן העולם.

כמובן שאני מצדי אשמח אם דברי אלה יגרמו ל"אתערותא דלעילא" מעין זו.

בברכת חג שמח הנני שלך

בכל הכבוד

ה. סקלר

[148]

וועלי מטרים, ל"ג בעומר, תש"ך

16 במאי 1960

למר שמחה זאב זאלצמאן הנכבד והיקר שלום וברכה וכל טוב:

———

ארשה לעצמי להאריך קצת בעניין "בית זאלצמאן" להאקדמיה ללשון העברית וחנוכת הבית. ספר חנוכת הבית שנתת לי, מר זאלצמאן הטוב, מתנה חשובה היא לי. אין אצלי צל ספק כי מאורע היסטורי גדול יצרת בבניין בית זאלצמאן לאקדמיה העברית, דבר גדול ונפלא, ומה נהדר הבניין! הבית ללשוננו הקדושה והאהובה. זכות גדולה זכיתם, מר זאלצמאן ורעייתך הנכבדה, שבניתם בית ללשון הקודש, לתורה ולחכמה.

קראתי את ספר חנוכת הבית מאלף עד תו, והתפעלותי היא רבה. כמה דברי תורה וחכמה נאמרו שם; וביחוד הפליאוני פסוקי התנ"ך ומאמרי הגמרא שהובאו בנאומים. היתה זו אספה לשם שמים: כולם יהודים, כולם תלמידים חכמים, מלומדים, סופרים ושרים. לא היה שם לא כומר ולא גוי פוליטיקון, אלא יהודים בלבד; אספה גבוהת המטרה וכולה קודש. סלח לי, רבי שמחה זאב, הטקס הביא לי שמחה גדולה, כי כאן, בארצות הברית, החביבות ויקרות לנו, כמעט שאי אפשר לחנוכת הבית של ישיבה, ועאכו"כ של מוסדות אחרים, בלי כומר ובלי גוי פוליטיקון. ואני רואה במנהגי ישראל בארץ סימני גאולה גלויים.

אשריכם, מר זאלצמאן והגברת, שזכיתם לכבוד רב ונהדר כזה. וגדול יותר

הוא הכבוד, שאי אפשר לקנותו בממון, ששרי ישראל וחכמיו הללו אותך, מר זאלצמאן, כתלמיד חכם וכאמן־הסגנון, אשר ביתו בניו־יורק הוא בית ועד לחכמים וסופרים — כבוד כזה למעלה מכולם.

הפתעה נעימה הופתעתי כשקראתי שאתה, מר זאלצמאן, היית עילוי ולמדת ש״ס ופוסקים ובמיוחד יורה דעה, הכינות עצמך לרבנות.

הפתעה זו למה? הרי קראתי כמה מאמריך העבריים בסגנון מצויין, מדוייק, סגנון סופר טוב! כן, אולם הרי ישנם סופרים עברים טובים שלא היו עילויים ולא למדו כמעט כלום בש״ס ופוסקים. לפיכך, איני מגזים, שמחתי לקרוא על העילוי שבך ואיש הש״ס ופוסקים.

ואני מוקיר אותך ביחוד על לבך הטוב לחינוך העברי, כי קרוב לי ויקר הוא החינוך העברי — עם ש״ס ופוסקים — מעודי עד היום הזה, וכל עוזריו קרובים לי ויקרים.

נאומך בחנוכת הבית הוא יפה מאוד, הן בסגנונו והן ברעיונותיו, למשל, בהעדיפך ״לעתים קרובות״ מוסדות חשובים שאינם מפורסמים, ועל הנוער הישראלי בארצות הברית; וסימן לזריזותך בבניין ובעזרה, שהזכרת שבניית הבית תגמר בשלושת רבעי שנה ולבסוף נמשכה בעצלתיים.

נראה מזה וממעשיך שהנך: אומר ועושה, מדבר ומקיים. אשריכם.

— — —

בכבוד ויקר

ש. ערדבערג *

[149]

ניו־יורק, 6 במאי 1935

מר זלצמן יקירי,

כמה פעמים טלפנתי אל לשכתך ולא מצאתיך. הריני פונה איפוא אליך בכתב. העניין פרטי הוא בתכלית. אם תוכל לעזור לי בעניין זה או לא תוכל יחס הידידות וההוקרה שלי אליך לא ישתנה אף כחוט השערה. מקווה אנוכי, כי גם יחסך אלי לא יסבול מפני הבקשה הזאת אשר אני בא לבקש מאתך.

ודאי ראית בגליון ״הדואר״ האחרון את הידיעה הקצרה על ספר שירי שנכנס לדפוס. בחיי אני ידיעה זו היא רגע מרומם. זה חמש עשרה שנה אני שופך את שיחי בשירי. שירי נדפסו, כידוע לך, בקבצים העברים החשובים ביותר, ב״התקופה״, ב״מאזנים״, ב״מסד״, ב״הדואר״, ב״התרן״ ועוד. עד כאן

* מעובדי העתון היומי בניו־יורק ״דער טאג״ (היום).

לא זכיתי לאסוף את נדחי לספר. כמה עגמת נפש גרם לי המצב הזה תבינה, כי לב מבין ונדיב לך. מעשי ידי, קרעי נפשי, טובעים בלב ים, ים השכחה, ועיני רואות וכלות. כמה מן המשוררים הצעירים ממני הוציאו את ספריהם, כי בבתי־הספר אשר בהם הם מלמדים באו על שכרם. ואנוכי נשארתי בלי אח ובלי גואל לשירי.

והנה הגיעה השעה הגדולה. מסרתי את שירי לדפוס ב"הוצאת עוגן" אשר על יד ההסתדרות העברית. כיוון שכסף להסתדרות אין, צריך כל סופר ומשורר להספיק את הכסף בעצמו. מסרתי את השירים לדפוס ואשליך את יהבי על השם, אולי ירחם.

ועתה גואל נחוץ לי לשירי, אדם שירש מנפשו של ר' חסדאי אבן שפרוט שתמך ביד רחבה במשוררי דורו. אלמלא נתן לי חביבנו ישראל מ"ץ לפני שלוש שנים את הוצאות הדרך לארץ ישראל, הייתי פונה עתה אליו. אל מי אפנה איפוא אם לא אליך?

היה נא אתה גואל שירי, אם תוכל. אל ישארו שירי לעולם קבורים בתוך עתונים וקבצים שמעטים עתה הפותחים אותם. חסד זה אם תגמול עם שירתי לא אשכחך לנצח.

התוכל?

על הפרטים אדבר אליך, אם תודיעני כי ישר הדבר בעיניך.

שלך בלב נאמן,

מ. פיינשטיין

[150]

ניו־יורק, 22 במאי 1935

מר זאלצמאן היקר,

אינך יכול לשער עד כמה שימחתני בהבטחתך לעזור לי בהוצאת ספר שירי. אין זאת, אמרתי בלבי, כי לא פסו אנשי לבב אצלנו, ויש קצת שכר לעמלי. אילו ידעת עד כמה באתי במצר בגלל הספר, היית נוכח לדעת מה גדול המעשה אשר עשית. ראה נא, שלושים דולר היו לי, האחרונים עד שאקבל המחאה מ"הרצליה" (אלוהים יודע מתי). שילמתי את הכסף לחנות הנייר הבוקר והריני מוצג ריק. אך איני דואג, הספר ייכנס לדפוס בעוד ימים אחדים. מיטב הגיגי במשך חמש עשרה שנה לא ישאר מפוזר בקבצים ועתונים, מאכל לעכברים.

אחת אבטיח לך, מר זאלצמאן, כי לא לבד שלא אשכח את טובתך זו, כי

אם אעשה את כל אשר יהיה בכוחי להשיב לך את הסכום אם במזומנים או בשיעורים לבנך.

קבל נא, איפוא, את תודתי הנאמנה.

———

שלך,

מ. פיינשטיין

[151]

ניו־יורק, 5 ביולי 1945

מר זלצמן היקר,

———

אני בורח מניו־יורק, ובעיקר מ"הרצליה", מחר בבוקר השכם. עיפתי עד מוות, עייפות גוף ונשמה. שתי השנים האחרונות עלו לי בדמים ממש. מצב בריאותי אינו טוב כל עיקר, ולשווא תנחמני כי הכול כשורה. יודע צדיק נפש בהמתו, — בנוסחו של טוביה החולב, יודע אנוכי את קרבי ואת בני־קרבי. לבי ועצבי מספרים אתי יום יום, וביחוד בלילות. ידי רועדות בשעת אכילה ובשעת כתיבה, אך, הבלים! השד לא יקחני, ואם יקחני לא יזכה במציאה גדולה בכל אופן.

בכפר תקוותי לשוב אל הכתיבה, לא כתיבת חשבונות, כי אם יצירה ספרותית. הגיעה השעה שאתחיל חושב על העולם הבא שלי, וזה ישנו רק בספרות ולא בעסקנות חינוכית־עברית או בעסקנות יהודית. ———

ושלום לך, ולגברת שלום. ואל תשים לב לשגיונותי־שגעונותי. מי ישים לב למשורר?

שלך,

מ. פיינשטיין

[152]

ניו־יורק, יום ששי, 24 באוגוסט 1945

יקירי מר זלצמן,

שבתי אל אשתי בכפר אמש בשעה 2 אחרי חצות. טיילתי מן התחנה מרחק של שני מילים וחצי, דרך יער עבות, באין בית מסביב. היתה לי הרגשה נפלאה של מנוחה בנפש ובגוף. הרהרתי: מה נאה עולם זה, יער זה! ואפילו

עננים אלה המשחירים את שולי הירח, גם הם נאים. והצרצר מצרצר ומישן ולא מרגיז. ולמה כל הכצעקתה שלנו, בני העיר, ילידי מאת העשרים? מה אנו מרעישים עולם בקנאותינו הקטנות, בקטנותנו הגדולה, בשנאת אחים, בדאגה רק לעצמנו? על מה אנו נלחמים ומקריבים דם דור שלם? ——— כך הרהרתי לי בעברי ביער, אחרי חצות הלילה, בתוך הדממה המפליאה. ואדום גם אני. כי מה בצע? טיפש, טיפש הוא האדם ורעים רעים הם המושלים בו.

שלך

מ. פיינשטיין

[153]

ת"א, יום ה', בדצמבר 1953

יקירי מחמדי שמחה זאב,

———

מי פלל? במשך 10 שעות נגזלה ממני תפארת חיי. הלא אסתר שלי עמדה לימיני תמיד. לולא היא לא היתה "הרצליה" *. גדול היה סבלה תמיד. כדי שאוכל לקיים את "הרצליה" היתה מלמדת יום יום בבית ת"ת ושני ילדינו, מרנין וענוגה, היו נשארים לבדם בבית. היא סבלה מתוך בינה ושתיקה, כי ידעה עד כמה חשובה עבודתי ועד כמה היתה חביבה עלי.

וכמה היתה שמחה כאן מאז באנו לארץ עד בוקר היום המר והנמהר, יום שבת שעבר. קמה בכאב ראש, ואנחנו בבית אחי בבאר טוביה. הרופא אמר כי הכול כשורה: קיבה. ——— אחרי חצות — רופא מומחה וגם הוא ניחם. וכעבור ½ שעה הוציאה את נשמתה הטהורה, שטף דם במוח. ———

באנו לטיול. שלה נגמר בבית העלמין בקרית שאול. שלי? אני מתהפך ביסורי, בוכה יומם ולילה בלי הפוגות. לאן אלך? האשוב הביתה? הביתה! איזה בית? ——— חרב עולמי. רק בקבר שקניתי על יד קבר אסתר שלי, אשוב אל המנוחה. נחלתי שודדה, שודדה.

———

שלך,

מ. פיינשטיין

* על "הרצליה" ראה שער ששי.

יום ה׳, 14 בינואר 1954

חביבי ר׳ שמחה זאב —

כך. שבתי הנה בגפי. קשה להשלים עם הגורל המר כי אסתר שלי, נשמת חיי, תומכת גורלי, איננה אתי ולא תהיה לנצח. מה מאד המר לי שדי, ומדוע? בשמחת ציון על ראשנו עלינו ובלב שבור, פצוע, שסוע, זב דם, בלי כל תקוה לעתיד שבתי הנה לבדי. לולא ילדינו החמודים ונכדתנו הייתי שם קץ לסבל הזה זה כבר. הפחד שבזאת אמיט על ילדי שואת עולם מנעתני מעשות זאת.

חרבו חיי ואיני יודע איך אקומם את הריסותי. כוח אין בי לעמוד על רגלי. זה 35 ימים שאני ישן רק 2—3 שעות ללילה. אני מנסה למצוא פתרון ואין. ראה נא, אבי, מורי ורבי היקר, מה עומד לפני. עלי לחסל את ביתנו שבנינו במשך 32 שנים. לאן אלך? האשכור לי דירה קטנה ובה אבלה את שנותי הבאות? הבדידות משגעת אותי ממש. האלך לגור עם מרנין שלי או עם אחת מבנותי? האם זו הדרך? אליטה חביבתי ודוד יקירי מתחננים לפני שנקנה בית ביחד בקרבת ליוינגסטון, בשכנות עם ענוגה ושמואל חמודינו, באופן שנוכל להפגש יום יום, ובשבתות ובחגים יבואו אלינו גם מרנין ושרה שלי. אני אובד עצות.

הטוב כי אעשה ניתוח נוסף בחיי — לעזוב את ניו־יורק ולעלות ארצה? שזר הציע לי משרות אחדות חשובות. אך מה יהיה על משפחתנו? איך אשא חיי בדידות שם, רחוק מילדי אך קרוב לגל העפר היקר בו נטמנה אשת־נעורי, אשר בלעדיה לא הייתי יכול לעשות כלום בכל ימי חיי? הלא "הרצליה" לא היתה קמה לולא עמדה אסתר שלי לימיני. ואם כך אעשה, מה יהיה על "הרצליה"? מרנין שלי לא יסכים בשום אופן להשאר שם.

מה אעשה? אולי תוכלו אתם, אתה ואשתך היקרה, לעוץ עצה. אני מבולבל. כוח המחשבה אף כוח הכתיבה ניטלו ממני. עצבי הרוסים עד היסוד. דעתי נטרפת עלי ממש ואני צופה בעתיד בחרדה ועיני רואות רק התנונות מתמידה.

אולי תוכלו אתם לעיין בפרובלימות האלה ולחוות לי את דעתכם. אני יודע כי קרובים אתם לי כל כך, קרבת לב ונפש.

אשתדל בכל כוחי לבוא לניו־יורק בשבוע הבא. אם אבוא אנסה לסור אל דירתכם.

רבש״ע, מדוע לקחת ממני את אסתר שלי, מדוע נחת עלי ועל כל משפחתי אגרופך האכזרי.

שלך,

מ. פיינשטיין

[155]

10 בפברואר 1958

[ראה בשער הרצליה, אגרת ו']

אחי החביב ר' שמחה זאב,

——— קשה לי להתגבר על הרגשות שתקפוני בשעת קריאת שורותיך המלאות אהבה והערצה. אמנם צדקת: איבדתי חלק חשוב מחיי על דברים של מה־בכך. כמה הייתי רוצה לשוב עכשיו אל העבודה הספרותית. מי יודע, אולי נשאר עוד משהו, איזו גחלת בוערת, לוחשת, מתחת לעיי האפר הממלאים את לבי החרב. אין שלוות הנפש, ולא בשל "הרצליה" אלא בכלל. נשמתי נקלעת בכף הקלע בעולם התחתון והנבזה הזה. אולי תספוג נשמתי בדרך הקלעותה איזו ניצוצות טובים ואותם תלביש אחר־כך במלים, בחרוזים, ביצירה ספרותית. הלואי.

אחת ידעתי כי אין לי סבלנות לעשות את עבודות החול, העבודות היום יומיות, בנקיטים, הרשמה, פרסומות וכיוצא בהם. אך מה לעשות? כסף אין לי. אילו היה לי די כסף הייתי יוצא לנסיעות ארוכות בעולם כולו. אולי היה זה תופש אותי בציצית נשמתי ומחזיר לי מקצת מן המנוחה ומן ההשראה. יש שנדמה לי, כי אילו יכולתי להתבודד באיזה מקום, באיזו פינה נידחת בעולם, או בקרן־זווית חרישית בישראל, היתה באה רפואה פורתא לנפשי הדוויה. ——— מה מעודד ——— לקבל מכתב־אהבה כמכתבך. זה מחזיר לי משהו שאבד. לאהבה ולעידוד אני זקוק ולא למתיחות־עצבים הבאה עלי יום־יום במשרדי ב"הרצליה".

מקל־נוד! כן, מקל־נוד נגזר עלי, ואפילו כשאני יושב כאן נשמתי נודדת מקצה העולם ועד קצה העולם מבלי למצוא שלווה. ——— אחת ידעתי: מאסתי בקטנות. אני רוצה להאחז במשהו כביר, נשגב, ללפות את העמודים כשמשון בשעתו ולומר: תמות נפשי עם השירה, עם היצירה הספרותית. מה עוד נשאר לי בחיים?

ד"ש לגברת.

שלך, במסירות רבה,

מ. פיינשטיין

[156]

15 באפריל 1962

ר׳ שמחה זאב החביב

ראשית כול: מועדים לשמחה לך, לגברת ולכל משפחתך היקרה.

מה שלום כולכם?

אני חי וקיים. יושב כמעט יום יום 6—8 שעות ליום באולם ״דן״ וכותב. אמנם השירים אינם שמחים, אבל אין לשכוח כי מיטב הספרות יסודה ביסורים. מי יתן והיו שירים אלה טובים בעיני (קשה לשפוט מיד. יש לחכות עד שתהיה לך פרספקטיבה. ביאליך היה מחזיק שיר במגרה שנה קודם שהיה מוסרו לדפוס).

נפגשתי עם כמה עשירים שהבטיחו לעזור ל״הרצליה״. מי יתן ויכולתי לקפוץ שוב לעבודה כשם שעשיתי לפני 41 שנה. מי יתן! רצון יש לי, העיקר אם יש היכולת.

———

ד״ש לך מאת י.ד. ברקוביץ. נפגשתי אתו בעת טקס פתיחת המוזיאון לזכר שאול טשרניחובסקי בבית הספר. נורא להביט עליו. כמה הזקין. הוא הדין גם בפרופ׳ סלושץ, אבל הוא כבר עבר את גיל התשעים.

אני מתרוצץ בערבים לתיאטרון, לאופרה, לקונצרטים, למועדון הסופרים. אין ברירה. יום שבת אני מבלה רוב היום ב״אהל שם״ ושומע הרצאות על הנביאים, על התלמוד, על האגדה וכו׳ וכו׳. הרצאות אין חסרות כאן.

נפגשתי עם שרת ועם גולדה מאיר ודיברנו על ״הרצליה״. ״הרצליה״ ידועה כאן בין כל הסופרים, המחנכים והמנהיגים. עדיין לא זזתי מכאן.

———

אני עכשיו במצב של ״לך לך מארצך וממולדתך״. איני יכול לשבת על מקום אחד. סוף־סוף הייתי בישראל כבר 16—17 פעמים ואין חידושים בשבילי. ועוד דבר, הסופרים כאן הם כל כך אנוכיים. אינם שמים לב לזולתם. זה מרגיז אותי מאד. לזאת לא פיללתי. קטנות שכזו לא ראיתי מימי.

———

שלך במסירות לב — משה פיינשטיין

3 במאי 1962

יקירי ר׳ שמחה זאב

אני יושב באולם ״דן״, משעה 8 בבוקר (עכשיו 4) וכותב פרוזה ושירה. איני יכול למצוא ביטוי לרגשותי בשירים מעטים. הלב מלא וגדוש והמוח כולו מחשבות כנמלים. כשאני מתייגע מכתיבת שירים אני מתחיל לכתוב מכתבים אל כל הקרובים אל לבי. ואתה בראש כולם. אני מוכרח להעסיק את מוחי כל הזמן, איני יכול לשבת סתם, להתפרקן ולנוח. אין מרגוע. העתיד מפחיד אותי כל כך מכל צד ומכל פנים. מי פילל כי כך יארע לי ולמשפחתי? באתי הנה למצוא קצת מנוחה לנפשי הדוויה והיה עלי לראות את קצו של אחי הצעיר ממני, אחד ממייסדי באר־טוביה. זה קרה 7 ימים לפני פסח והתכוננתי לבלות עמהם ועם ילדיהם ונכדיהם את הסדרים ואת הפסח. תחת זאת היה עלי להשתתף בפרידה אחרונה. אין פלא איפוא שאיני יכול למצוא מרגוע.

חוץ מזה מגיעות אלי ידיעות לא משמחות מ״הרצליה״ ומאת מרנין*. כך אני שסוע בין מזרח למערב ואיני יכול למצוא מנוחה. אני משתדל להיות עסוק כל הזמן 19—20 שעה ליום. ארבע שעות שינה מספיקות לי. מי רוצה לבטל את החיים הקצרים בשינה? אני אינני מתעייף כלל אף על פי שאני מרבה להתרוצץ ממקום למקום בערבים, ממועדון־סופרים אחד למשנהו, מהרצאה להרצאה, מתיאטרון למועדון. החיים אצלי נעשו למרוצה, לבריחה. ״אני בורח ממך אליך״ אמר אבן גבירול ב״כתר מלכות״ שלו. כך גם אנוכי. אני בורח מן היגון אל היגון. גורלו של אדם בעולם... רצונו של אלוהים בכך והוא עושה את כל אשר ברצונו. לך והטח כלפי מעלה! לשוא!

———

כתבתי עד כאן כעשרים שירים ו־300 עמוד פרוזה (יומן של ״מבפנים ומבחוץ״, כלומר כל מה שמתרחש בנפשי פנימה, רגע רגע וכל מה שמתרחש לנגד עיני מחוצה לי. אני חושב כי זה ספר מענין. הוקסלי כתב דבר מה דומה לזה).

כתוב אלי. מכתבי ידידים מעודדים אותי מאד. ומי ידיד לי כמוך?

שלך במסירות, משה פ.**

הזכרתי את שמך כמה פעמים לסופרים בשעת ועידת הסופרים העברים. קבלו אותי בתור חבר פה אחד אע״פ שאני איננני ישראלי ולא הגשתי בקשה

* בנו. ** פיינשטין.

אל הוועד הפועל, ככתוב בחוזה. ובכן, יש משהו, עשיתי משהו, אך לא די.

התחלתי חוקר את חיי ר׳ עקיבא. חלום יש לי: לכתוב פואמה גדולה על רבי עקיבא הקרוב אל לבי מאד, מאד. מי יתן והיה החלום דמציאות. סבלנות לעבודת מחקר אין לי, אבל אני מוכרח להתגבר על חוסר־הישע שלי. אני מוכרח. אינני יכול להרשות לעצמי להתנוון. עלי ליצור ויהי מה, אך אני צריך עידוד.

ושוב שלך

משה פיינשטיין

[158]

תל־אביב, 1 בנובמבר 1963

חביבי ר׳ שמחה זאב זלצמן:

מכתב זה אני כותב מתוך מרירות־נפש, ולא כדי להכעיסך חלילה אני עושה זאת, כי פשוט אתה כאח לי זה שלושים שנה ויותר, ואני מוכרח לשפוך את שיחי לפניך.

——— מה לא נתתי ל״הרצליה״ מכוחי, מחיי, מחלומותי וממסירותי לכל הקדוש והיקר לנו? וכמה עשית אתה למען ״הרצליה״! והנה באו שתי ״זמורות זר״ והחריבו כמעט את המוסד שנתן כל־כך הרבה לחינוך העברי באמריקה וכן גם לארץ־ישראל. ———

הייתי ואיננני עוד. הכושי גמר את מלאכתו, יסתלק הכושי! וזה שנים אחדות שאני נודד בעולם, חולה בגוף וגם בעצבים, מנסה לכתוב, לפעמים מצליח, אבל, אוי ואבוי ליגון השורר בשירתי ועוטף אותה בטלית בלה! יום יום מלון אחר! בית אין, ומשפחה אין, ספריה איננה, ידידים כמעט אין. הסופר העברי כאן דואג רק לעצמו ולא לזולתו. אנוכיות כזו לא ראיתי מימי.

שער בנפשך: הייתי יותר משני שבועות בבית־החולים לניתוח קשה על הפרוסטטה. מזכיר אגודת הסופרים כאן, שאני חבר בה, פנה לכל החברים והודיע כי אני בבית־חולים ואף איש לא בא לבקרני, חוץ מאברהם ברוידס ונחום נרדי ואשתו. ומה לא עשיתי בניו־יורק למען רוב הסופרים האלה? נשפים, בנקטים, כבוד, אסיפות, עוד ועוד, וזה גורלי מעמל חיי.

עכשיו נשארתי בלא בית. היו לי בתים: שלי, ״הרצליה״, בית בני, בית בתי, בית גיסתי, ועכשיו — אפס ואין. רק המחברת יש לי, ואלמלא דיברתי אליה, אך היא אינה עונה אף פעם, מקבלת היא באהבה ומחרישה — ואלה הם חיים? לעזאזל! חיים כאלה אינם שווים פרוטה.

כך הוא גורלי: "מאיגרא רמא לבירא עמיקתא" — ועד מתי? י. ד. ברקוביץ שיחיה, אמר לי כי אני 5 "איובים" ולא אחד, אך לאיוב היו שלושה רעים שדברו על לבו, ניחמו אותו, נטעו בו אמונה חדשה, בטחון בחיים, אופטימיות, איפה 15 החברים שלי, איוב "המחומש"? אינם! אינם!

כתבתי מספר שירים, כתבתי נובילה "במערבולת", אני כותב עכשיו רומן גדול בעשרת אלפים עמוד על החיים בכלל, שמו יהיה: יומן שמבחוץ ויומן שמבפנים. הלוואי שאצליח. יש פרקים מאד יפים מצד השירה והמחשבה שבהם. אני רוצה להוציא עוד פעם את כל שירי יחד עם השירים החדשים בשנים שלושה כרכים. רצוני להוציא לאור את ספרי על החינוך וגם את מסות־הביקורת שלי על הספרות העברית וגם האנגלית. "עולם הבא" איני יודע, "עולם הזה" אין לי עוד. חלף ואיננו. יש רק קיבה לעיכול, יסורים, ומנית הימים האחרונים של עתיד. מה עוד יש? אקווה לעולם הבא, לשור הבר, ללוויתן וליין המשומר? למה? למה?

— — — כך לחיות לא אוכל עוד! אין כל מטרה ואין כל תוכן, ומה אם אוסיף עוד 10 ספרים עבריים? מה יהיה אז? מי ישים לב אלי? וכסף להוצאת ספרי מהיכן יבוא? — אוי ואבוי, לשם כך הקרבתי את כל חיי, אני ורעייתי והילדים?!

סלח לי שהעצבתי אותך. אל מי אדבר אם לא אליך, כדבר אח אל אח? מי ישמע ומי יאזין לי? נפטרתי! מת מהלך על שתי רגליים והלב קהה והנפש רצוצה, ואני עזוב ובודד בעולם. "אני והמחברת" — — — אין לי חברה אחרת, אין לי, אין לי!

— — —

משה פיינשטיין

[וראה בשער הרצליה, אגרת י']

[159]

10 בפברואר 1964

ר' שמחה זאב היקר,

אני מודה לך מקרב לב על תשובתך על מכתבי האחרון. סוף סוף לא שכחת אותי ואני זקוק לידידים שיתמכו בי.

י.ד. ברקוביץ אמר לי כי אני חמישה איובים — ולי אין אף שלושה ידידים כאן, לצערי הגדול, שיעודדוני במקצת, לכל הפחות על ידי מכתבים. המכה האחרונה, התפטרותו של מרנין שלי מ"הרצליה", מוציאה אותי

פשוט מדעתי. לא ברצוני יצאתי מ"הרצליה", כי פשוט לא יכולתי לעשות את אשר עשיתי כל ימי חיי! אני יושב וכותב כל היום — ברירה אחרת אין לי, ואני מבין היטב את בני היקר. הוא נשאר תלוי באוויר ועבודת השנוררות שעשיתי אנוכי אין הוא יכול לעשות.

על דבר אחד לא ענית לי עדיין, והוא על ספר שירי החדש שיצא בקרוב. קוויתי כי תשפיע על "קרן מ"ץ" שתעזור לי בעניין זה. היש תקווה? אינני עשיר ואין לי כסף להוציא על ספר זה ועל עוד שני ספרים שאני הולך ומחבר. הלא זו היתה דרישתך ממני במכתב שכתבת אלי לאחר שיצא ספרי האחרון. הגורל הכריחני להתמסר יותר ליצירה ספרותית.

ומה שלומך, יקירי, ומה שלום הגברת? אני? מילא, אתה יכול להבין. בעל לב מרגיש אתה ומבין את כל המתרחש בי.

והיה בריא
שלך
במסירות

מ. פיינשטיין

[160]

יום ד', 1 ביולי 1964

ר' שמחה זאב ידידי יקירי,

קודם כל מה שלומך ומה שלום הגברת היקרה.

אני תמה מאד שלא ענית לי על מכתבי הקודם, זה מובן לי ואף על פי כן.

מצבי אינו טוב כל עיקר... ואני ירא כי עלי לשוב לבית החולים, וכסף אין לי והפנסיה היא צחוק השטן, לאחר כל כך הרבה שנים של סבל והקרבה עצמית, רצוני כי ספרי יצא לפחות. בעד הספר (שירים) שיצא השבוע שלמתי 1000 $. ולמה ילכו ספרי האחרים לאבוד? קרן מץ מוכרחה לעזור לי, כמדומה לי שאני ראוי לכך, וסלח לי על הקיצור, אני מעוצבן מאד מאד, ואהבה עמוקה לך ולכל המשפחה.

שלך מ. פיינשטיין

[161]

ניו־יורק, כ״ג בטבת תשי״ד

ר׳ שמחה זאב זאלצמאן היקר,

שבתי היום מביקור בערי השדה ומצאתי את מכתבך המאלף והמענין. צדקת באמרך כי ״השפה העברית צריכה לתפוס מקום מרכזי בחינוך״. לדאבוננו הרב אין בני הדור החדש גורסים כך. כשלעצמי, משתדל אנוכי להפנות את תשומת לבם של עסקני החינוך למקומה של השפה העברית במערכת פעולותינו. והנה לפני חודש ימים בערך הרהבתי עוז בנפשי להביא את דבר העברית לפני נציגי קופות הצדקה (אשר התאספו בקליבלנד לרגל מלאות חמישים ליסוד הפדרציה המקומית) ואמרתי כי מבלעדי התרבות העברית אין סיפק בידינו להמשיך טוות את חוט קיומנו בתפוצות. ואמנם יש להודות כי בימים אלה שמים לב לדברינו וייתכן כי נוכל להגביר את היסודות העבריים בתכנית הלימודים של כל בתי־האולפן.

נו, וכך אנו חיים, ויום הגאולה קרוב לבוא!?

בידידות כנה ובהערצה

יהודה פילטש

חן חן לך על תרומתך.

[162]

[ראה אגרת צא]

ניו־יורק, כ״ז באלול תש״ך

19 בספטמבר 1960

לכבוד

מר זאב זאלצמאן, שליט״א

ניו־יורק

מר זאלצמאן, יקירי ומכובדי,

מכתבו המתאר תנאי החיים הרוחניים בילדותו, בעיירה קטנה, גרם לי עונג וגם צער. כמובן נהניתי מן הסיפור, היפה והנעים, בו הוא נותן תיאור של אביו; ומתוכו אפשר לעמוד על טיבם של הוריו, שזכו להעמיד בן כמותו.

מאידך גיסא, נצטערתי שעלה על דעתו של כ׳, שאולי יש בלבי ח״ו שום טינה עליו, ואדרבא הרי אני מעריצו כאחד מן היחידים המיוחדים בדורנו. ח״ו שאקפיד על אדם כמוהו אף אם היה נוגע בי בענין כבוד המדומה,

וכ״ש שמעולם נהג עמדי בחיבה יתירה. צר לי שמפני הטרדות הרבות הקשורות בישיבת כרכים, אין אנחנו נפגשים עכשיו כבזמן שעבר. בכל פעם שנפגשנו למדתי ממנו מידות טובות וישרות. שמח אני שלקח על עצמו הטרחה לכתוב לי מכתב כזה, שיהיה שמור אצלי בין מצד התוכן, בין מצד הכותב.

והנני תפילה שיזכה לחיים ארוכים, לשנות טובה וברכה בשבילו ובשביל כל הנלווים עליו, ויזכנו ד׳ לראות גאולה שלימה לישראל ולכל העולם.

בהוקרה ובידידות גמורה,

אליעזר ארי׳ פינקלשטין

[163]

ניו־יורק, 27 בנובמבר 1936

חביבי שמחה זאב זלצמן,

זה חמישה ירחים שמונח מכתבך הקצר והמחזיק־מרובה על גבי שולחני — ותובע תשובה. דחיתי מיום ליום, משבוע לשבוע עד הרגע הזה. הידעת, מחמדי, מדוע? מפני ש ה פ ת ע ת נ י ו ה ר ע ש ת נ י באופן שלא פיללתי כלל. מה אשיב לך? וכי יש טעם להודותך תודה בנלית ושגורה?...

שהדי במרומים, כי שלחתי אליך את הספר מנחת־ידידות שלא על מנת לקבל פרס. הלא חברי ואיש־בריתי הנך זה כ ר ב ע־מ א ה שנה. הלא מוקיר שפתנו וקורא עברי ותיק ונאמן הנך, אשר מעטים־מעטים, לדאבוננו, ישוו לך וידמו לך באמריקה זו שלנו. הלא אמן־הסגנון אתה ומושל במכמני לשוננו, אשר גם סופרים ידועים יוכלו ללמוד ממך. חשתי סיפוק־נפש, כי תקרא את פרי־רוחי, את ספר־בכורי, בשים־לב ובהבחנה, כדרכך מאז.

— — —

והנה כמעט נואשתי: לאחר כ״ה שנות עבודה ויגיעה בשפתנו ולמען שפתנו — כיצד נענו קוראינו הטובים לספר־יובלי? אחדים קנו ואחדים הפיצו עשרה או עשרים טפסים — ותו לא. רק אתה קמת ופיזרת קצת את יאושי: לא העיקר הסכום כשהוא לעצמו — אלא העיקר: הצורך הנפשי, הכוונה הטהורה, האהבה האמיתית החבויים מאחורי הסכום הזה. יישר כחך, ר׳ שמחה זאב! ינחמך ה׳ כאשר ניחמתני!

ביניינו לבין עצמנו: אילו היו לנו, למצער, עשרה צדיקים כמוך, כי־אז יכולתי להוציא שאר כתבי הנפוצים ללא יד ושם — שאריתי ה י ח י ד ה בעולם הזה לאדם בודד ועירירי כמוני — בלי קושי מיוחד. הנה תשוקה בוערת

בלבי לכנס בספר את מבחר הגיונותי, פיליטוני וחידודי על חגים ומועדים — וקצרה ידי. באכסניה ישראלית זו ששמה אמריקה ובה ארבעה מיליונים וחצי מיליון נפש יהודים נחתים — כמה זלצמאנים יש לנו? לא רק נער — תינוק בן־יומו יספרם...

אגרתך נעמה לי מאוד. ביחוד לא אוכל לשכוח את אמרתך זו: "אבל מדוע הקדשת או קראת את ספרך "לאלף ידידים" — הטרם תדע שאין מי שימנה את ידידי פרסקי?"

על חשבון עזרתך הממשית חילקתי חינם לחמישים תלמידים ויודעי־עברית קצרי־יכולת. ברכתם תחול על ראשך.

— — —

ולרעייתך תאמר: שלום שלום לה, שנשמתה חצובה מעולם האצילות!

בכל לב ונפש

שלך,

דניאל פרסקי

[ראה אגרת יג]

ניו־יורק, י"ז בחשון תרצ"ט

לידידי הנאמן זה רבע־מאה שנה שמחה זאב זלצמאן!

זה כחודש ימים בדיוק, שקיבלתי את מכתבך החביב והיפה — — — ומה אומר ומה אדבר? מאז ועד עתה לא חדלתי מהרהר בך, ביקרת־נפשך ובמסירותך האין־סופית לספרותנו ולעובדיה המתמידים. האמת היא: י ר א ת י לענותך. לא ידעתי באיזה סגנון לדבר אליך. היש בכוח מלים קרות להביע את רחשי לבי הפתוח והחם לקראת התנהגותך הנפלאה עמי?

אל־נא תטעה: לא הסכום החשוב כשהוא לעצמו, זו השתתפותך בהוצאת ספרי, הוא העיקר; אלא ביותר: נשמתך הטהורה, שביקשה לה ביטוי ממשי וניכר לעין.

כדרך יולדת, הנשבעת תמיד בחבליה הנוראים, כי לא תוסיף ללדת לעולם ומקץ שנה־שנתיים היא מפרה את שבועתה, שהרי זה יעוד־חייה — כן הנני גם אני. בהוציאי את ספרי הגדול הראשון "לאלף ידידים" (מקודם הוצאתי חוברות שונות, "צחוק מארץ ישראל", "ששון ושמחה" ועוד ועוד) כמעט נואשתי מתוך יחסם האדיש של אנשי־שלומנו. אולם אחר שנתיים של עבודה ומאמצים נמכרו ונפוצו כל 1300 טפסי הספר עד אחד — ורווח

לי מעט. כמעט אמרתי בלבי: די לי עמל ספר אחד — ולא יותר. והנה לא יכולתי עצור ברוחי ואולצתי להוציא הפעם ספר שני "מטעמים לחג", העולה לי כפליים בהוצאותיו מחברו הקודם. "קבלת־הפנים" של עסקנינו ולמדנינו לקראת ספרי, כנהוג, אינה מעודדת ביותר — עד שקיבלתי את מכתבך עם המחאתך. עודדת את רוחי וחיזקת את ידי במידה שאין לך מושג. נפחת בי תקוות חדשות והתחלתי לעבוד לטובת ספרי זה והפצתו ביתר עוז — וברגע זה הוטב קצת המצב, אף כי נכונו לי שנתיים של עמל רב. אצל הגויים עוסק המוציא־לאור בהפצה והסופר פטור מכול; ואילו אצלנו לא די שהשקעתי בספרי זה עשרים שנות כוח וכשרון ועצבים, אלא שחובתי להקדיש מעתה רוב זמני, כדי שלא יהא הספר כאבן שאין לה הופכים — כשאר הספרים העברים באמריקה.

אמנם גם הפעם נדרתי, כי זה ספרי האחרון, בכל־זאת אל תאמין לי: אם ירצה השם, אם נחיה שנינו בשלום ובבריאות, תהיה הראשון לקבל מידי את ספרי השלישי בעוד כשנתיים או שלוש שנים...

כלום תרשיעני, רעי כאח לי? מה יש לי בעולם הזה? לא כלום: לא אשה, לא בנים, לא משפחה. למרות חוגי אלפי ידידי ומכירי, הנני באמת בודד במועדי, יושב גלמוד בחדרי השומם עד שלרוב אפרוץ בבכי על שנותי שעברו לבטלה, על מיטב עלומי שקיפדתי ללא תכלית וקרן־אורה. אין מקום להתפלסף: "הלא אשמתי היא"; אבל העובדה היא: הנני עירי ועצוב ומקופח. לולא ה"הבל" וה"מקסם" של הוצאת ספרים עבריים, שהם בבחינת ילדים של ניר, כי עתה אבדתי בעניי ובבדידותי: דעתי היתה נטרפת עלי...

הנה, למשל, בשבועות האלה הוצרכתי לעקור דירתי ולחזור אליה שוב ואין איש עמדי לטלטל את המון ספרי ועתוני ונירותי. קללת הרווקות נראתה בעיני בכל אימתה וחדלונה. רק בני הניירים, הם ספרי, היו מוטלים בקרן־זווית על הקרקע ושלחו אלי עין־נחמה... אוי ואבוי ל"אב" שכמותי!

לא אוסיף עוד לכתוב, כי גבר עלי המון רחמי על עצמי ו"ודוויי" הפעם כבר גלוי־לב למדי.

היה ברוך ומברך, אתה ורעייתך החביבה, עם בניך הנעימים!

שלך,

מאז ועד עולם

דניאל פרסקי

[165]

ניו־יורק, 24 באוקטובר 1939

חביבי זאב זלצמאן,

במה אודך על כל תגמוליך עלי? ברכת שנה טובה שלך בצרוף הפנקס הנחמד מעין לוח ת״ש זעזעו את לבי. נוכחתי, כי תמיד הנך מעלה את שמי על ראש שמחותיך.

מי יתן והיה לבך זה עמדי כל הימים. אילו היה לנו בארצות־הברית, לכל הפחות, ״מניין״ של עברים אנשי־מעשה, נדיבי־לב ורחבי־יד כמוך, כי־עתה היינו מקימים לנו בזה ספרות עברית יפה ומשובחה להפליא.

יאריך ה׳ את ימיך וימי רעייתך יקרת־הנפש וראיתם אך טוב ואושר במשפחתכם ובכל עם ישראל ואני בתוכם!

בחיבה רבה

דניאל פרסקי

[166]

25 בנובמבר 1943

לחביבי ר׳ זאב זאלצמאן ורעייתו היקרה, שלום!

אין לי מזכיר אף לא מזכרת
(לא יפה ולא מכוערת),
לכן תשובתי מתאחרת.
אך ברכתך לשנת תש״ד
(בצרוף לוח כרוך בד)
בלבי נשארת
לעולמי־עד.

שלך בהערצה

דניאל פרסקי

שמעתי על כל הגדולות אשר תעשה ל״הרצליה״. אני מקנא בך כי עלית למדרגה רוחנית גבוהה כל־כך.

בקרוב יופיע ספרי החדש ״זמנים טובים״.

[167]

26 בדצמבר 1944

יקירי זאב זאלצמאן ורעייתו,

את ברכתכם לשנה טובה בצרוף פנקס־השנה הנחמד קבלתי רק ב ש ב ו ע ש ע ב ר, אף כי חותמת־הדאר מעידה על יום 14 בספטמבר. כנראה, ארע האיחור במשרד "הרצליה". על כל פנים תתברכו שבעתיים מאלהי הברכות, כי לא שכחתוני. אם תקרא בקביעות את דברי ב"הדואר", הנה לא אחת ולא שתיים אני מגנה את עשירינו, שאינם מנצלים את ההזדמנות הטובה לעשות בעולם הזה מעשים טובים, שישאירו להם זכר־עולם. ענשם, כי מתחרטים הם אחר־כך. אתה לא תתחרט לעולם, כי עשית מעשה היסטורי: הקימות את היכל־התרבות "הרצליה", שיעיד לנצח על גודל־נפשך ועל נדיבות־רוחך. אקווה, כי עוד תגדיל תושיה למען שפתנו וחנוכנו. תודה על כוונתך הטובה לשלם ביד רחבה בעד ספרי "זמנים טובים". אך דע לך, כי זבדתיך זבד טוב מעשה־ידידות והנאתך מספרי — זה גמולי. כמובן, יש לך רשות לקנות כמה טפסים שתחפוץ (בשקל הספר) ולחלקם חינם בין התלמידים. על כל פנים, מעטים כמוך בין נדיבינו.

שלך מאז ועד עולם

דניאל פרסקי

[168]

ניו־יורק, 8 במרץ 1945

יקירי זאב זאלצמאן, שלום ודבא *!

שמעתי לעצתך בידי מ. פיינשטיין והבאתי בשבילך אל משרד "הרצליה" ש ב ע ה־ע ש ר (17) טפסים מספרי "זמנים טובים", כלומר: דולאר ומחצה הטופס. עכשיו אני מוכן לזמן (to cash) את המחאתך בת עשרים וחמישה דולארים (אף כי תאריכה 17 ביאנואר 1944). אך אבקש ממך, ידידי, להזכיר את פיינשטיין, כי יחלק את הספרים בשמך בתור פרסים או מתנות. אל־נא יהיו כאבן שאין לה הופכים בשעה ש כ ל ספרי עד אחד אזלו מן השוק והנם יקרי־מציאות.

את המסחר הספרותי עשיתי עמך, כי ראוי הנך להיות יוצא מן הכלל. אהבתך ה מ מ ש י ת לחינוך העברי, לספרות העברית ולשפה העברית ידועה לכל העברים באמריקה. דע לך כי את כל ההמחאות — — — החזרתי

* כח, מלשון וכימיך דבאך (דברים לג כה).

בכבוד גדול לבעליהם. בהריצי ספר למי־שהוא, הרי זה לפי שהוא ידיד־נפשי ויש לי הנאה אם הוא קורא את דברי. — — —

בשמעי את ברכתך העברית בנשף הסיום של "הרצליה", התפרצתי בהתפעלות: הנך מיטיב לכתוב עברית מכמה וכמה סופרינו. באמת נולדת להיות סופר עברי, כי כוח־ביטוי לך ותוכן לך, אלא שפרשת למסחר — וזנחת את תפקידך הרוחני בעולם הזה. אך לעומת זה הנך פודה את נפשך במעשיך ה ג ד ו ל י ם למען תרבותנו.

אפשר שבחורף הבא ייסדו חברי ועד להוצאת כ ל כתבי בשלושה או ארבעה כרכים. כמובן, אוציא הכל ר ק על חשבון עצמי, כי יש לי רב. חברי הוועד יעזרו רק בעצה ובהשפעה ובכבוד־שמם. עוד חזון למועד. ברי לי שלא תסרב להיות חבר בוועד.

היה שלום ובריא ומבורך, כי בשלומך הגופני והמשפחתי שלום גם למשאת נפשך, היא לשון־קדשנו האהובה.

שלך עד עולם

דניאל פרסקי

שלום לגברת ולבנים!

[169]

11 ביוני 1947

יקירי מוקיר חכמים וסופרים ר' זאב זאלצמאן, שלום ודבא!

בשורה נעימה היה לי דבר נשואי בנך הצעיר צבי עם בת־גילו. הלא עודני זוכר בהיותו עולל־שעשועים לשמחת הוריו, אחיו ואחותו. כמה מהר־חיש אץ־רץ הזמן.

אין לי לברך — מ ו ב ט ח לי, כי צמד־החמד ילך בדרכיך והיה לתפארת לעמנו ולתרבותנו.

אמנם התפלאתי הרבה, כי לא הזמנתני לבוא ולהשתתף בשמחת החתונה. אך מסתמא טעמך ונמוקך עמך (אולי חשדת, כי אין לי מחלצה לפי כבוד וואלדורף־אסטוריה — ואמנם יש לי).

תמיד אני מצטער: כמה זאב זאלצמאן איכא בשוקא!

בברכת כל טוב לך ולרעיתך, לבניך ולבתך ומזל טוב לצבי הנחמד.

שלך מאז

דניאל פרסקי

בקרוב יופיע ספרי החדש "עברי אנכי" (שפתנו, ספרותנו ותרבותנו). אתה מוליד בנים של בשר — ואני מוליד בנים של ניר...

ניו־יורק, ב׳ בניסן תש״ט

יקירי ר׳ שמחה זאב זאלצמאן, נרו יאיר כשמש ביום בהיר!

———

הנה לך מכתבי הסגור. כאן תמצא את צרור אגרותי, שהיו שמורות תחת ידך בסדר נכון (כפי שנוכחתי מתוך שני החורים בקצות השולים). קראתי עתה שוב את אגרות עצמי, כאילו הייתי זר, ומה אומר לך? לבי נכמר על עצמי. אתה כמעט היחידי, ששפכתי לפניך את כל מר־נפשי וגיליתי את מקורות בדידותי וצערי בצורה פשוטה וגלויה. אולי לא הייתי כותב עכשיו בנעימה כזאת, כי פשוט אני מתבייש. אולם האמת היא, כי גם עכשו אני מ ר ג י ש כך, כמו שתארתי לפניך ברוב ידידות.

בכלל הייתי יועץ אותך לעשות כמעשה ישראל מץ (בספרו ״אגרות סופרים עברים״) ולהדפיס בצורת ספר את המכתבים החשובים, שקיבלת בכל ימי חייך. אין ספק, כי ספר כזה היה מלא־ענין ורב־ערך. ואתה מצדך תוסיף איזו הקדמות ומבוא. שים לב להצעתי הטובה!

———

כתבתי אליך, כי א י נ ך נ ר א ה בקהל ובאספות ובנשפים (ואמנם אחר־כך ראיתיך בוואלדורף־אסטוריה לכבוד מנחם בייגין ושם תרמת המחאה בת חצי אלף דולאר ואמרת לי, כי גם ל״הגנה״ תשלח כתרומה הזאת ממש)

———

במכתבי סיפרתי לך, כמו אל ידיד־נפש, על הוצאת ספרי ——— תמיד חשבתי: בהוציאי ספר ובשלחי אותו לידידי, איני רוצה בשום אופן שישלמו בעדו. ———

———

והנה אתה כותב אלי ——— ״לוא באת אלי, כאשר באו רבים, ביניהם סופרים ומשוררים בחסד עליון, לשאול עזרתי בהוצאת ספריך, הייתי ש מ ח מ א ד לעשות כל מה שביכלתי למענך. אבל אתה מאנת לעשות זאת וטעמך ונימוקך עמך״. דברים נ פ ל א י ם, חי נפשי! גם אני ידעתי, כי לוא באתי אליך, כידיד ותיק מלפני שלושים וחמש שנים — היית עושה הכל בעדי. אבל מאנתי ועודני ממאן. אני מודה לך בעד רצונך הטוב הזה ויהי רצון כאילו ע ש י ת כבר. תודתי נתונה לך מקרב לבי, כי אני מצרף מחשבתך למעשה. כבר כתבתי אליך, כי יש לאל כיסי לעמוד על רגלי הכספיות. למה לי החיסכון, אשר חסכתי כל ימי חיי (וגם חסכתי מפי אשתי וילדי שאינם...), אם לא לגדל את בני היחידים — הם ספרי ילדי־רוחי?

אני מקנא בך, שתוכל לעזור בעניינים תרבותיים. הנה תמכת אשתקד ביותר מארבעים סופרים ומשוררים ומוסדות של חינוך ותרבות בלבד. עליך להחשב לאדם מאושר אם תוכל למצוא סיפוק־נפש כל־כך מלא ושלם מפעולות יקרות כאלה. ——— הלוואי שתאריך ימים ותוסיף לעמוד לימין שפתנו וספרותנו!

———

והנה אשים קנצי למלין, כי קצר המצע. זהו מכתבי היותר ארוך שבזמן האחרון. דיברתי אליך כדבר איש אל רעהו. אילו היו לנו כתריסר יהודים כמוך, כי־עתה היו חינוכנו ויצירתנו ואנשי־הרוח שלנו במצב יותר טוב ונכון.

ושלום, כמובן, לרעייתך אצילת־הרוח ולבניך, הם תלמידי לשעבר.

שלך,

בכל לב

דניאל פרסקי

[171]

ערב רה"ש תשט"ז

לאלוף־נעורי, נדיב התרבות העברית,

ר' זאב זאלצמאן ובני־ביתו!

התרוממת עד כדי שיא הסטורי בתרומתך הנעלה למען האקדמיה ללשון העברית. שמך ינון לעד כנר־תמיד מתוך היכל־תרבותנו המרכזי הזה. עלית, עלית, ר' זאב!

לשנה טובה תכתבו

דניאל פרסקי

[172]

י' במנחם־אב תשי"ז

לאלוף־נעורי ולידיד־נפש, ר' ש.ז. זאלצמאן,

האכסה ממך דבר? בשבוע הבא ביום ה', ח"י באב (15 באוגוסט) תמלאנה לי שבעים שנה, אכנס למשפחת הישישים ועטרת־השיבה תתנוסס על ראשי הקרח. זוהי "עובדה הסטורית" שאי אפשר לשנותה, לאחרה או להקדימה בשום אפן שבעולם...

מצד העבר — ודאי אין לי סבה להצטער. הקדשתי חיי לעברית ולתחית

תרבותנו והשגתי השגים לא־רעים כלל. אולם מצד העתיד — לא כדאי להזכירו כלל, שכן הוא מרמז על קצור החיים ועל התקרבות קץ הדרך...

בזה באתי איפוא להודותך על כל חסדי ידידותך עמדי זה רבות בשנים — והבה נתפלל, כי עוד שנים רבות נוסיף לעבוד ברוח אחת ובלב אחד בעד משאת־נפשנו הגדולה והקדושה: תחית האומה באמריקה ושגשוג מדינת ישראל למענה ולמעננו.

בזכרונות חמים

דניאל פרסקי

ושלום שלום לגברת!

[173]

ניו־יורק, ז׳ באלול תשי״ז

מחמדי ונכבדי ר׳ שמחה זאב זאלצמאן!

בזה תמצא את ארון־ספריך במכללת בר־אילן — והשלט היפה מעיד על התורם נדיב־הרוח.

יקרים לי עד מאד דברי־ברכתך במכתבך האחרון למלאות לי שבעים שנה. הלא אתה הנך עברי נאמן לא רק להלכה, כי אם למעשה, לא רק בכל אונך כי־אם גם בכל הונך. בנין האקדמיה ללשון העברית בירושלים מתנת־כספך — הוא באמת בנין עדי־עד, שיעביר שמך המזהיר לדורי־דורות. הנך יודע איך לחיות בעולם הזה. אמנם טוב להתענג בנסיעות ובארצות נחמדות וכדומה. אך יחד עם זה יש להתענג עונג אין קץ על מעשים טובים, על עזרה למוסדות־תרבות, על תמיכה באנשי־רוח. סיפוק־הנפש מכל המצוות האלה — אין למעלה ממנו, כי פירותיו נאכלים בעולם הזה והקרן קיימת לעולם.

———

נקווה עוד לברך ולהתברך בשנות השמונים והתשעים וכן הלאה.

שלך,

דניאל פרסקי

[ראה אגרת עא]

ניו־יורק, י״ז בשבט תשי״ח

יקירי ובחירי, מוקיר סופרים וחכמים, פטרון האקדמיה ללשון העברית, ר׳ שמחה זאב זאלצמאן!

באמת המחאתך היתה לי להפתעה רבתי. אילו שאלת את פי ל כ ת ח י ל ה, הייתי עונך בשלילה גמורה. הלא איש בעל יכולת חמרית אנוכי ויש לי, ברוך השם, חיסכון הגון בבאנק — ובכן למה לי לבקש עזרה כספית לספרי? הנה הופיע ספרי האחרון ״קול המועד״ (שאשלח אליך בקרוב) בהוצאת ״דביר״ בתל־אביב — ולא עלה לי הספר אף בפרוטה אחת, ולא עוד אלא שקיבלתי כשכר־סופרים מכסה הגונה של טפסים. אמנם אני מתכונן להדפיס בקרוב על חשבוני את יומני־הנעורים שלי (כפי שכבר הודעתי בפיליטוני), שכעת יש להם ערך היסטורי, על המפעלים והמאבקים בראשית המאה בעיר־מולדתי מינסק למען העברית. את הספר הזה אשלח חינם לכל דורש — וכמובן, אפסיד את כל הכסף שאשקיע בו (בימינו כל ספר עולה, למצער, כאלף וחמש מאות דולאר). אך הלא לתכלית זו חסכתי את כספי — ולא, כמובן, להורישו לצאצאי, שאינם....

ובכן, חביבי ר׳ שמחה, התחבטתי הרבה בדעתי בדבר המחאתך: להחזיר אם לא? וכך עבר שבוע ימים — עד שהחלטתי, כי אסור ל ג ר ו ם ל ך צ ע ר אם אשיב את המחאתך. כאן לא הכסף בלבד עיקר, אלא הכוונה הקדושה והטהורה שבכל המעשה הנאה הזה, המעיד על נשמה יתירה של עברי נאמן וקנאי כמוך, השואל כל ימיו לשתף בפועל־ממש את יכלתו היקרה לכל מפעל עברי ספרותי, חינוכי ולשוני. לדאבוננו, כמה זאלצמאנים יש לנו בשוק החיים היהודיים באמריקה? ובכן החלטתי לעשות כאשר כתבת, כי א מ כ ו ר לך בסכום הזה מכסת טפסים, כפי המחיר הקצוב — ואפיצם חינם לספריות, ליחידים ולמוסדים. והיה כי אדפיס תחילה את יומני־הנעורים שלי, שאחלקם חינם, אולי אדפיס על שער הספר בנוסח מעין זה: הספר הופיע בהשתתפות ר׳ שמחה זאב זאלצמאן. אלא שאז אמלך בך לקבל מאתך את הרשות וההסכמה לנוסח.

אני חוזר וקורא את דבריך העדינים והנעלים במכתבך, כי ״תראה לך למקור שמחה לתת הזדמנות לקוראים העברים, שאין ידם משגת, לרכוש להם את הספר״. רק איש־סגולה כמוך עלול לכתוב מלות־חן כאלה. ועל זאת תבורך!

ושלום לגברתך הדגולה! שלך,

באהבת־אח דניאל פרסקי

[175]

ניו־יורק, י״ט בשבט תשי״ט

מחמדי ונכבדי, ר׳ שמחה זאב זאלצמאן,

חן־חן בעד מנחתך היקרה: אגרת המשורר אברהם ברוידס ותשובתך הברורה עליה *. נתרשמתי מדבריו הכנים והעמוקים כאחד של המשורר, שגם אתה מצדך השיבות עליהם כהלכה. אולי תבוא הזדמנות לידי לצטט פה ושם מתוך שתי אגרות־היקר האלה.

אולם עליך להחזיק טובה לעצמך, כי הנך בדורנו כמעט נדיב־הלב ונדיב היד היחידי, המעניק מאונו ומהונו ביחוד למוסדות־תרבות, ספרות ולשון. הנה הבנין לאקדמיה ללשון העברית הוא פרי תרומתך. הנה אתה משתתף בהוצאת הרבעון ״תרביץ״. תרמת לבית טשרניחובסקי, להוצאת ״מאזנים״ ועוד ועוד. אשריך, שקשרת את גורלך הרוחני בגורל נצח ישראל ונכסי־רוחו. יודע אתה א י ך לחיות בעולם הזה — ולהניח פירות לעולם הבא.

ושלום לגברת.

שלך,

בחיבה

דניאל פרסקי

[176]

ניו־יורק, ח׳ בניסן תשי״ט

חביבי ונכבדי, ר׳ שמחה זאב זאלצמאן,

אני רק חוזר בזה על מה שכבר יעצתיך פה אל פה, כי עליך לקבץ כל אגרות הסופרים והחכמים, שהגיעו לידך משך ימי חייך — ולהוציאן לאור בצורת ספר. כמובן, יש למסור את העריכה לסופר מנוסה בעניינים כאלה, כדי שיוסיף ביאורים והערות. תוכל לספח לספר גם את הרשימות לכבודך, שנדפסו בעתונים — יחד עם קיצור האבטוביוגראפיה שלך. הספר ישמש מקור נאמן לתולדות ספרותנו בדור הזה — וכן לתאור פעולותיך התרבותיות.

ושלום לך, לרעייתך ולבני־ביתך!

בברכת פסח לשמחה

דניאל פרסקי

את העתקת שתי אגרות ז. שניאור אעביר ל״גנזים״ בתל־אביב.

* ראה מכתב 41 ואגרת עט.

[177]

ניו־יורק, כ״ז בכסלו תש״ך

מחמדי ונכבדי, ר׳ ש״ז זאלצמאן,

אודך, כי העברת אלי את החוברת המצוירת והמצולמת על חנוכת בית זאלצמאן של האקדמיה ללשון העברית בירושלים. אקווה לכתוב על כך ב״הדואר״ קצת כעת ועוד יותר בימי החדש העברי, בין פורים לפסח תש״ך, אם ירצה השם. עליך להעביר גם למערכת ״הדואר״ את הקונטרס המפואר הזה, הנותן כבוד לשמך.

מה יש לי להוסיף? הלא ידע תדע איך לחיות בעולם הזה: מצאת את המקום הנאמן ביותר לתלות בו את כוכב חייך — הלא הוא ההיכל הנצחי של שפתנו הלאומית.

ושלום לגברת!

שלך,

בברכת חנוכה

דניאל פרסקי

[178]

כ״ג באיר תשכ״א

חביבי ונכבדי, ר׳ שמחה זאב זאלצמאן,

עשית לי הרבה קורת־רוח במשלוח החמר המדעי של האקדמיה ללשון העברית. מצאתי חפץ רב במאמר על המלון ההסטורי, אף כי עורר בלבי קצת הרהורים עצובים: מי יודע אם אזכה לראות עין בעין, לכל הפחות, את הכרך הראשון של המלון ההסטורי הנכסף הזה, שהוא חלום־שעשועיהם של כל שוחרי שפתנו...

אחלי להמציא לידי גם שאר החמר מאת האקדמיה הנ״ל.

אני עוסק כעת בהדפסת שני ספרים חדשים ״לשון נקיה״ ו״נחת ממדינת ישראל״.

ושלום ורפואה שלמה לאשתך היקרה.

שלך בכל לב

דניאל פרסקי

[179]

[ראה אגרת ז]

ניו־יורק, 2 בנובמבר 1958

למר שמחה זאב זאלצמאן — שלום וברכת כל טוב!

———

יקרים לי דבריך ביותר דווקא משום שהם דברי קורא ולא דבריו של איש שהספרות אומנותו. הן אל זאת יתפלל כל סופר: אל קורא משכיל מוקיר ספרות, אשר אוזן לו לשמוע ולב להבין, איש שיותר משהוא רוצה לדבר הוא רוצה להקשיב, וד״ל. בקשר לכך אמסור לך פרט, שאולי יהא בו מן הענין בשבילך. הרבה דובר ונכתב על ספרי במדינת־ישראל, הן בקשר לביקורי והן בקשר לפרס אוסישקין שזכה בו, אך דווקא הדברים ששמעתי מפי מדינאי, האוחז, אמנם, גם בעט סופרים, אך על בעלי מקצוע ואנשי בקורת אינו נמנה מכל מקום, — דווקא אותם דברים עשו עלי רושם מיוחד. כוונתי לראש ממשלת ישראל.

כשנתקבלתי לראיון ע״י דוד בן־גוריון היו דבריו הראשונים אלי בענין ספרי ״בין האש והישע״; את הספר קרא ב.ג. בהיותו מוטל בבית החולים לאחר שנפצע בכנסת...

אגב, את שמעך הטוב שמעתי לא פעם, מר זאלצמאן, ואין אתה זר לי, כפי שאתה סבור. נפגשנו, אם אין זכרוני מטעני, בביתו של רב צעיר ז״ל.

בהוקרה, בתודה ובמיטב הברכות,

אהרון צייטלין

[180]

22 במאי 1964

לכבוד מר שמחה זאב זאלצמאן שלום וברכה,

קבלתי את מכתבך מיום 14 במאי ש.ז., בו אתה מזמינני בשם ועד הנאמנים של קרן ישראל מץ להיות חבר בוועד זה.

פעולותיה החשובות של קרן מץ ידועות לי ואני מסכים להצטרף לוועד הנאמנים.

בכבוד רב,

אהרון צייטלין

בטעות אני מכונה במכתבך (וכן על המעטפה) בשם אבי ז״ל.

[וראה אגרת קלד]

[181]

ניו־יורק, א׳ באלול תשכ״ד
23 באוגוסט 1964

[ראה אגרת כח]

ידיד נכבד ויקר,

שא תודה על מכתבך האחרון, בו הבעת רעיונות נאים על ספרי. לא רבים הקוראים היודעים לרדת לסוף דעתו של סופר. המכתב נותן כבוד לכותבו ולהבחנתו בדברי ספרות. ברוך אתה וברוך טעמך.

ומאחר שמתקרבים אנו לר״ה הריני מברך אותך ואת ביתך בברכת שנה טובה וכל טוב.

בתודה וברחשי־לב נאמנים, אהרון צייטלין

[182]

ירושלים, ט״ז באלול תשכ״ז
21 בספטמבר 1967

[ראה אגרת קסה]

מר זאלצמן היקר,

תודה לרעייתך ולך עבור תרומתכם לקרן ירושלים.

רבים הם התורמים מחו״ל — אך אתם הראשונים שכתבתם לנו בעברית ועל זאת שמחתנו כפולה.

המשימות שלפנינו רבות, ותרומות חברים וידידים כמוכם יעזרו לנו לאחד את ירושלים — הן מבחינה מוראלית והן מבחינה פיננסית.

בברכת שנה טובה, טדי קולק

[183]

ניו־יורק, 18 בינואר 1943

מר זאלצמאן היקר:

מתוך קורת־רוח מיוחדה קראתי וחזרתי וקראתי את דבריך אלי, המעידים שלא במתכוון על כמה מידות תרומיות של בעליהם. הלוואי וירבו בישראל אצילי־רוח כמותך.

לאחרי היסוסים ופקפוקים שונים — ומכאן איחור תשובתי, שלא כדרכי ושלא כנימוסי — גמרתי בדעתי לקבל את תרומתך; יודע אני להעריכה באיכותה הנאה, שכן לא נתבקשת עליה והיא באה מרצון עצמך. ברם, שכר

התרגום בשביל ספרי, העומד להתפרסם באביב הבא, נפרע בינתיים במלואו ואינו זקוק לסיוע. אבל בדעתי להוציא באנגלית גם את ספרי "ברוך שפינוזה, חייו, ספריו, שיטתו" — אגב, מדור הביוגרפיה של ספר זה הוא כעין תריס כנגד סירוס האמת מצד הנוצרים וכנגד עלילותיהם של הללו על היהודים בנידון החרם וכיו"ב — ואם הנך מסכים לכך, תהא תרומתך משמשת סיוע לתשלום שכר התרגום בחלק מסויים. אם מאיזו סיבה לא יתקיים פרסום הספר, אחזיר לך את תרומתך מתוך רחשי תודה על כוונתך הרצוייה. בבקשה להודיעני, אם הנך מסכים לכך.

אשמח מאד להזדמן עמך שוב ולשוחח אתך ארוכות וקצרות. ואולי תואיל לבקרני בקרוב? כמעט כל היום וכל הערב אני נמצא בחדרי.

שלחתי לך היום תורת מתנה טופס־הידור (Luxe) של ספרי "מסכת ראשונים", אחד הטפסים המעטים שנתפרסמו בשעתם ומן המעטים מהמעטים שנשתיירו לי. ייתכן שאוכל לשלוח לך גם טופסי־הידור משל ספרי: "הרמן כהן", "שקיעת החיים", "זוטות".

במיטב ברכותי ובכבוד רב,

יעקב קלצקין

פ"ש לזוגתך המכובדת.

[וראה אגרת יט]

[184]

(מאנגלית)

לה טור דה פיי, 21 בינואר 1947

ידידים יקרים!

הגעתי בשלום. שלוחות לכם מיטב ברכותי וכל טוב.

מה שלומכם? מתי בדעתכם לבקר בארץ? אני מקווה לשמוע מכם בהקדם.

שלכם

יעקב קלצקין

[185]

(מאנגלית)

26 במרס 1948

מר זלצמן היקר,

אני כותב אליך במקום אבי הרתוק למטתו מאמצע פברואר ואין לאל ידו לכתב אליך. לבו חלש ונבצר ממנו אפילו להכתיב מכתבים.

בענין אשרת הגירה לאמי, שהואלת לתת לה אפידיויט, קבלנו הודעה מן הצירות האמריקנית הכללית בציריך, שבה העירו את ההערות הבאות בקשר לאפידיויט:

— — —

עיניך הרואות כי דרישותיהם מרובות וצר לי שאדיבותך הסבה לך את כל הטרדה הזאת. אולם, בשים לב למצב הבינלאומי, אנו שואפים יותר מתמיד להביא את אמנו לארה״ב. אבי ואני נכף לך אפוא עד מאד אם תוכל לשלח את התעודות כדרישת הצירות.

אבי שולח לך את ברכותיו הלבביות, וכן לרעיתך, ואליהן אני מצרף את שלי.

בכבוד רב,

שלך, קנט מ. קלצקין *

[186]

30 ביולי 1963

לכבוד ר׳ שמחה זאב זאלצמאן

קראתי בענין רב בהדואר של ט״ו סיון את המאמר שלו על הסופרים ח.נ. ביאליק ויעקב קלאצקין.

הדברים על ד״ר קלאצקין עוררו בקרבי זכרונות משנות ילדותי, בשנים הראשונות במאה הנוכחית, בעיר מולדתי בליטא, מרימפול.

רב עירנו אז היה הרב אליהו קלאצקין. הוא היה יחיד במינו, אישיות מופלאה ועשה רשם כביר במראהו הנהדר והליכותיו הנאות. זיו של קדושה וטהרה היה נסוך על פניו העדינים והאצילים. הוא היה גבה־קומה ועיניו הפיקו אהדה לכל הבריות. כל אחד התייחס אליו בכבוד והערצה. בעברו ברחוב, עמד כל אחד לברכו. אפילו האשה הזקנה שהיתה יושבת בפינת ביתנו עם סל הכעכים והעוגות לפניה, וראשה מורכן משיבתה, היתה עושה מאמץ לעמוד כל פעם שעבר הרב.

דירת הרב היתה בקומה למעלה משלנו: דרך המעלות ראינו את אוהל הרב, שבו היה יושב רוב הזמן ומעיין בספריו שמלאו את החדר. כל היום היו באים בני עדתו ויוצאים לדון אתו על כל הדברים. שמאלה נמצאה הדלת לדירת הרב. הייתי עולה לשם לפעמים בשליחות לרבנית מאת אמי. ממשפחת הרב זכרתי את יעקב ואת הבת — רייזל. בהיכנסי לשם, היה יעקב — זכורני, פותח במשחק אתי, ורודף אחרי סביב לשולחן. צחוק רב מילא את החדר. גם רייזל לקחה חלק במשחק.

* בנו של קלצקין.

גאים היינו להיות בין שכניו של הרב אליהו. יחוס זה הוסיף ברק בחיינו הכהים והקודרים. אחרי איזו שנים יצא הרב אליהו למלא את כסא הרבנות בעיר לובלין. בעזבו אותנו הפסידה מרימפול הפסד רוחני כבד. בכלות מלחמת העולם הראשונה הגיעה השמועה אלינו שיעקב קלאצקין שוהה בברלין. אני גמרתי אז את חוק־הלמודים בגימנסיון הממלכתי, וערכתי בקשות להתקבל לאיזו אוניברסיטה בגרמניה. אבי פנה במכתב ליעקב לשאול ממנו עזרה והשתדלות בשבילי בנידון זה. תשובתו באה על כרטיס וצלומו עליו. פניו היו יפות ושערות ראשו ארוכות. כשנודע לי בשנות מלחמת העולם השניה שד״ר קלאצקין נמצא בניו־יורק, כתבתי אליו שהייתי רוצה להיפגש אתו. השיב מיד שאבוא אל המלון שלו. קצת נדהמתי בראותי אותו. קלסתר פניו של הצילום הנ״ל עוד השתמר בזכרוני, והנה איש קרח עומד בפתח. ברך אותי והעיר, שזוכר הוא את המשפחה שלי, סיפר לי קצת על נדודיו על פני תבל ומסעיו בארצות הברית. אמר שבשיקגו מצא אגודת יוצאי מרימפול העושה גדולות בסיוע לנצרכים מגולי עירנו. הגדתי לו שגם כאן קיימת אגודה כזו ובקשתיו לבוא לאסיפה הבאה. גם הזמנתיו לבוא לדירתי לבלות איזו שעות אתנו. הבטיח לעשות ככה כשיפנה מעבודתו. גם ביקש שאשתדל להשיג בעדו סיגריות שהיו בצנע רב אז. הוא בא לאסיפת אגודתנו וגם הרצה לפנינו. דיבר על הגשמיות הרבה השוררת בחיי היהודים כאן, החסרים תוכן רוחני. באסיפה זו חתמו רבים מחברינו על ספרו שהופיע אז בהוצאת הספרים של פישר בשם: שבח לחכמה, בתרגום מעברית לאנגלית על ידי א. רגלסון. לא ראיתיו עוד. אחרי זה הוגד לי שחזר לשוויצריה, וכי מחלוקת שררה בינו ובין אשתו. לא ידעתי שהיה לו בן כאן. שמחתי לקרוא במאמר שהבן התחתן למשפחה יהודית נכבדה. על גורלה של רייזל איני יודע. שמעתי שחיתה ברוסיה.

זוכר אני עוד ספר אחר שיעקב חיבר בשנות העשרים בגרמנית. השם — אם איני טועה — היה ״חורבן ובנין״, בו חזה שכשתקום מדינת יהודים בפלשטינה, יבוא פילוג בעם היהודי, אלה היושבים בציון ואלה שנשארו בגולה — חיי שני קבוצים אלה יתפתחו בכיוונים שונים, האחד בניגוד לשני, עם לשון ותרבות אחרת.

יסלח לי כבודו בהטרידי אותו במכתב זה. הלא ידיעותיו על סופר והוגה זה הן רחבות. אלא שחשבתי, שאם יעלה בידי להוסיף איזה פרט לתולדותיו של יעקב, כדאי הוא מכתבי.

בברכות כל טוב יהודה קפלן

[וראה אגרת קכא]

[187]

ירושלים, 26 בדצמבר 1937

מר זאב זלצמן, שלום וברכה,
רעי היקר,

במעטפה מיוחדה הריני שולח לך טופס הרצאתי לפתיחת שנה אקדמית זו באוניברסיטה, יחד עם טופס מאמרי על "גישה חדשה לחינוך" שהופיע ב"הארץ". למרות כל השנים שהקדשתי לבעיות החינוך, מוצא אני כי עלי להתחיל מחדש באירגון שיטה חינוכית, הן להלכה והן למעשה, ההולמת את תנאי החיים כאן. באמריקה היה תפקידי לחבל תחבולות כיצד להציל את הנוער מכור ההיתוך המאיים להתיך כל שריד של אישיותם היהודית, וכאן תפקידי הוא לסייע בייצור כור ההיתוך שימס את כל ההבדלים, מבחינות הרקע והמגמה, המפצלים את קיבוץ הגלויות המתאמץ להתהוות עם. אין לתמוה איפוא שהייתי מוכרח לדון לגניזה את כל חומר המחשבה שצברתי בשנים שעברו, ולשוב לעבודות נעורי כשהייתי מעונין בחינוך הכללי. אודה, כי לא בנקל עולה לי לבצע את ההסתגלות הדרושה, אבל מאחר שהוטלה עלי החובה להעניק את המעט שביכלתי לפתרון הבעיות המסובכות, אאזור את כל כוחי לצאת ידי חובתי.

אחד הגורמים המועילים לי במילוי תפקידי הוא בלי ספק הידיעה כי בחברתנו "החברה להרמת היהדות" הכל לא רק בסדר אלא במצב איתן והגון, וכי הדו־שבועון שלנו "הריקונסרוקשיוניסט" לא רק ממשיך את קיומו אלא הולך וטוב מבחינת תכנו ומבחינת מספר החותמים עליו. מובטחני כי בשתי עובדות אלה יש לך חלק חשוב, וכי השתתפותך הפעילה היא שסייעה לאפשר אותן. בשביל זה קבל נא את תודתי הלבבית.

בדרישת שלום לך ולרעייתך בשם רעייתי ובשמי, הריני

ידידך

מרדכי מנחם קפלן

[188]

ירושלים, 29 בספטמבר 1938

לידידי היקר והנאמן מר שמחה זאב זלצמן, שלום וברכה,

אך זה קיבלתי את מכתבך מספטמבר 17 למרות היותו שלוח ע"י דואר האווירון, ואני ממהר להשיב עליו ולהודות לך על ברכותיך הלבביות לקראת השנה החדשה. בשמי ובשם רעייתי אני מאחל לך ולרעייתך ולכל בני

ביתך שתזכו להיות מן הנהנים מן הקב האחד של אושר שירד לעולם זה, וכי כה עצומה תהא בריאותכם בגוף ובנפש עד שתשמש לכם תריס נגד תשעת קבין הפורעניות שהביאו בני אדם על עצמם.

היום ייחתך דינם של באי עולם ע"י ארבעת האנשים המזדמנים במיוניך (מינכן). כה נבוך אני עד שאיני יודע איזה גזר דין לחשוב לחסד ואיזה לחשוב לשבט, יען כי אפילו אם ננצל מחרב מלחמה בשעה זו ניכנע לכוח האגרוף. את מצב רוחי הנוכחי מתאר הנביא באמרו: "הבוגד בוגד והשודד שודד... על כן מלאו מתני חלחלה וגו'" קשה לי איפוא בשעה טרופה זו להעלות על זכרוני את רישומי במשך השנה החולפת, אבל מכיוון שהמצאת לידי את מצוות "תשובה" — ולא מבחינה אחת — לא אחמיצנה, ביחוד בימים אלה שהם עשי"ת *.

אודה ולא אבוש כי הסיבה שלא כתבתי לך שנית עד עכשיו היא, שלא היה לי אף יום אחד של מנוחת הרוח מאז קיבלתי את מכתבך בסוף פברואר. מאורעות הדם שגברו מיום ליום וההתיחסות הקרה של הממשלה והנויטרליות שלה שאינה מבחנת בין הרוצח לבין הנרצח הרגיזו את רוחי ודכאו את נפשי ולא רציתי להעציב אותך בדברי התמרמרות. זה יותר משנה שאני בארץ, ולא עלה בידי לסייר יותר משלוש נקודות מחוץ לירושלים, יען כי הדרכים הן בחזקת סכנה ואני כלוא בביתי כאילו הייתי אסיר. אפילו את טיולי היום־יומי הייתי מוכרח לשנות. בראשונה הייתי מטייל במקומות קצת מרוחקים מן השכונה היהודית, אבל עכשיו מוצא אני לנחוץ להסתובב רק באותה שכונה. המכוניות המזויינות תותחים רצות הנה ושוב, ומכוניות־המשא של הצבא המעבירות ילדים מבתיהם לבתי ספר והמחזירות אותם לבתיהם, מהוות מראה שאינו הולם את הברכה "יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך". אווירא דארץ ישראל אינו מחכים אלא מזעזע את הנפש עד שרשיה.

זוהי אווירה של שדה־מלחמה. בני עמנו נלחמים כאן על חייהם נגד אויב האורב לו מבעד העינים של כל ערבי. לפני שבועות אחדים יצאה פתאום גזירה מאיזה מפקד מיסטורי שכל ערבי יחבוש "כפיה ועגל" במקום התרבוש, ופתאום נעשו כל הגולגולות בעלי "כפיות ועגלים" שיש בהם רמז מעין החליפות השחומות של ה"נאצים". האם אשמים אנו שלא חזינו מראש, כי עלינו להתחשב עם העם היושב פה מספר מאות שנים ובמקום זה נקטנו באמצעים שעוררו את ההתנגדות והשנאה נגדנו? התשובה היא, כי היינו כל הזמן כה נרדפים על צווארנו ומספר מנהיגינו היה כה מצומצם, עד שאי

* עשרת ימי תשובה.

אפשר היה לנו לסדר את התישבותנו בארץ מתוך מחשבה בהירה וזהירה. בין כך ובין כך אין הארץ כעת מסוגלת אלא בשביל אלה שאין להם אלטרנטיבה אחרת. מי שאינו עוד עול ימים קשה לו להסתגל לתנאים הקיימים. אולם הצעירים העובדים בחבורה מעודדים איש את אחיו ומגלים אומץ לב וגבורה שבלעדיה אי אפשר להתקיים כאן. אולי זקוקים אנו לנסיון קשה כזה, כדי להקים דור שיוכל להחזיק מעמד בעולם אכזרי של חיות טורפות בצורת אדם. אפילו הממשלה הטפשית והעקשית מוכרחת לתת ליהודים מפעם לפעם זכויות שעל ידיהן הם מתבצרים בארץ, כגון הנמל בתל־אביב, שדה התעופה לאווירונים, הוספת מספר גפירים וחיילים יהודיים וכו'.

השאלה היא, מה יכול אני להעניק לחיי מתיחות כאלה? אילו היינו דרושים לפחות להישמע לשלטון פנימי בענייני חינוך, והיה נהוג כאן ביקור הכרחי של כל הילדים והמתבגרים בבתי ספר, כמו בכל מדינה מודרנית, היה אולי אפשר להשפיע על מהלך ההתפתחות של החינוך. אבל כעת אין אנו אלא ציבור — אם לא של עצבים — לפחות של עדות, כיתות ומפלגות שונות, שכל אחת מהן היא עולם בפני עצמו, ואין לה שום שייכות עם חברתה ולא שום אחריות אליה. הרשת של בתי־הספר כאן אינה גוש מלוכד אלא אוסף של בתי ספר ממינים שונים, שבכל אחד מהם שולט המנהל בלי מעצור, וקיומו וקיום בית ספרו תלויים בקפריזות של הורי הילדים. מלבד זה מצאתי כאן ארבעה סמינריונים המכשירים מורים לבתי הספר והם מתייחסים אל המכון הפדגוגי באוניברסיטה כאל יריב. הטענה כי כוונת המכון היא להרים את רמת החינוך וההוראה, הלא זוהי מעין טענת היהודים כלפי הערבים. גם הם מעלים את רמת החיים. ואנו יודעים מהי תגובת אלה שהרמה הזו פוגעת בעצב הכלכלה שלהם.

שמח אני לראות שעלה ביד שוחרי "הרקונסטרוקשוניסט" שאתה עומד בראשם, להמשיך את קיומו בשנה שעברה. מפאת תכנו הוא גדוש ומלא ענין. דומני כי רכש לו חותמים נוספים, וביחוד אוהדים למהלך שיטתו. עוד לא שמעתי מאייזנשטין על תוצאות הועידה במחנה Cejwin. מקווה אני כי הצליחה הוועידה וכי המשתתפים בה מצאו דרכים חדשים להרחיב את השפעתו של ה"רקונסטרוקשוניסט" ואת חוג חותמיו.

———

במיטב איחולי

בידידות בשם רעייתי ובשמי

מרדכי מנחם קפלן

[189]

ניו־יורק, י״ג בתמוז תש״ה

לכבוד מר שמחה זאב זאלצמאן, שלום

רעי היקר,

הריני מחזיר לך את טופס המכתב ששלחת לפרופ׳ טשרנוביץ *. מתוכן המכתב איני יכול להסיק מה היתה טענתו של ד״ר טשרנוביץ. האם כיחש שהרמב״ם דן למיתה מי שנוקט באמונות כוזבות? לא יתכן שהרמב״ם היה דן אחרת, יען כי היה חי בתקופה שההנחה השוררת בה היתה שתיקון נפשו של האדם תלוי לגמרי באמונותיו. ולא היה הרמב״ם יכול, למרות גדולתו, להתעלות מכל הנחות תקופתו.

כשתפנה לפירושו של ה״שם טוב״ על אותו הפרק שממנו הבאת את הציטטה תמצא דברים בוטים כמדקרות חרב כגון אלו: ״אמר שם טוב רבים מהחכמים הרבנים אמרו כי זה הפרק לא כתבו הרב ואם כתבו צריך גניזה והיותר ראוי לו השרפה״. כך היו חושבים ומתנהגים בני אדם בימי הביניים, ואין להטיל עליהם אשמה, יען כי אפילו הגדולים שבהם לא הגיעו לקרסולי אדם, נאמר, כמאנן מבחינת רגשות אנושיים. יצר השררה סילף את מחשבותיהם, ומפני שלא היו להם אמצעי שלטון אחר מלבד אמונות דתיות, השתמשו בהן להטיל מרותם על ההמונים. כך עשו גם היהודים, גם הנוצרים וגם המוסלימים. בימינו אנו השתמשו גם הנאצים וגם הקומוניסטים באמצעי זה, נוסף על כוח האגרוף שיש בידם. אוי ואבוי שנמצאים גם אצלנו מנהיגים רוחניים שעודם מחזיקים בכלי זיין ברבריים אלו.

בידידות

מרדכי מנחם קפלן

[190]

[ראה אגרת כז]

ניו־יורק, מוצש״ק ג׳ אדר תש״ז

לידידי היקר מר שמחה זאב זאלצמאן, שלום וברכה

בעוד שעה אמצא ברכבת הנוסעת לחוף המערבי דרך שיקגו. איני רוצה להתמהמה בתשובתי למכתבך הנעים והחביב שקיבלתי ממך אתמול. לכן אף שאני ממהר — או מפני שאני ממהר — לכתוב לך, יהיו דברים מעטים.

* ראה מכתב 102 ואגרת כא.

הריני מחזיק לך טובה על שאתה רוצה לשדל את מקורבי שאופק שאיפותי רחב הרבה יותר מענין הסידור. אתה חושב שבקראם את המאמר ששלחתי לך יווכחו שטעו בהערכתם את עבודתי במשך שלושים שנה. דומני שאתה אופטימיסטן גדול בחשבך ככה. אם כל הספרים והמאמרים שהוצאתי לאור לא עשו שום רושם עליהם, אם מפני שאינם ראויים או מפני שאינם רוצים להבין, איך עולה על דעתך שתפקחנה עיניהם פתאום כשיקראו עוד מאמר אחד מאתי? הם זקוקים לא לחומר ספרותי נוסף כדי לראות נכוחה, אלא לטענות ושידולים מבר הכי כמותך, שלדבריך הם עושים את אזניהם כאפרכסת. אם באמת אתה רואה איזה סימן ברכה בנסיון להביא סדרים בתוהו ובוהו של חיינו היהודיים במדינה זו, נסיון שלו הקדשתי את כל מאוויי ומאמצי, אתה צריך רק להעיד על זה בפני מקורבי והם ישמעו לך ויעשו כל מה שביכלתם לחזק את ידי וידי סיעתנו.

אני נוסע כעת ללוס־אנג׳לס כדי ליסד שמה סניף לסמינריון שלנו. באותו הסניף ימצאו שלושה מדורים, א) לחינוך, ב) לעבודה ציבורית, ג) לאמנות, מלבד ספריה ובית נכאת. הכוונה היא לתת לו צורת ״אוניברסיטה למדעי היהדות״ ולקראו באותו השם. זהו הצעד הראשון למימוש הרעיון של האוניברסיטה. בדעתי לשהות במערב כשלושה שבועות.

בפריסת שלום לך ולרעייתך מאתי ומרעייתי,

ובידידות

מרדכי מנחם קפלן

[191]

ירושלים, 18 באוגוסט 1960

למר זאב זאלצמן, שלום וברכה,

היום מסר לידי מר לב, מזכיר המכון ליהדות זמננו, את טופס המאמר על ספרי החדש של ד״ר ש. מארגאלעס. הריני מודה לך מקרב לב על שהואלת לשלוח לי אותו המאמר.

כמובן, שמח אני מאד שמארגאלעס לא רק הגיב בהתלהבות על ספרי, אלא שגם הוא מתאר את תכנו באופן פופולרי העלול לגרות את התאבון לקרוא אותו. לעתים קרובות עולה על לבי השאלה הידועה של יהודה ליב גורדון ״למי אני עמל״. העובדה היא, שרק אחד מני רבבה יש לו זמן, מרץ והתעניינות לעיין בספר שלא נכתב לשם בידור. אפילו אם פה ושם ימצא מי שהוא מעונין במה שאני כותב, לרוב הוא שייך לאלה שאין בידם להגשים את

ההצעות המוצעות. סוף סוף לגבי ספרי, "לא המדרש עיקר אלא המעשה", ואם מעשה אין, מה יש?

זוהי הפעם הששית שאני נמצא בירושלים. לא זזתי מן העיר מאז הגעתי לכאן עד היום. ידוע לך, בוודאי, שמשה דייויס הוא מיסד המכון החדש ליהדות זמננו ומנהלו. הוא ביקש ממני שאתרום לקורסים שהיה בדעתו לארגן בשביל שליחי הסוכנות ופקידים בממשלה בקיץ זה. מפני שאינני מן אומרי־לאו לבקשות כגון אלה מצאתי לנחוץ לקבל את הזמנתו. אולם קבלתי זו עלתה לי בששה שבועות רצופים על עבודת ההכנה של 24 הרצאות.

משימתי זו הפסיקה את עבודתי על ספר חדש שהתחייבתי לכתוב על הדת (אני מעדיף להשתמש במונח "אמונה" או "רליגיה" במקום "דת") בכלל, מבחינה הומניסטית, ולגמור את כתב היד לפני צאת שנת 1960. מלבד שתים או שלוש פעמים בשבוע המוקדשות לקבלת פני אורחים יושב אני כל הזמן על המדוכה של הבעיה הישנה שטרם נמצא לה פתרון, היינו, איך להפוך את הרליגיה מסלע של מחלוקת לסלע של שלום ואחדות.

בדרישת שלום וכל טוב לך, לרעייתך, ולכל בני משפחתך, מרעייתי וממני.

בחיבה

מרדכי מנחם קפלן

[וראה אגרת צב]

[192]

ירושלים, כ"ג בתמוז תשכ"א

7 ביולי 1961

לרעי היקר, מר זאב זלצמן, שלום וברכה.

דווקא בימים אלו שיש לשתי משפחותינו די פנאי להיפגש ולהשתעשע בשיחות על עניינים המשותפים לנו, רחוקים אנו איש מרעהו ששה אלף מילין. לכן מוכרחים אנו להסתפק לפחות בהתכתבות.

———

לאחר שהגענו לירושלים והסתדרנו בביתנו, היתה משימתי הראשונה להרצות מספר הרצאות למורים ולשליחים המתעתדים לנהל תעמולה בחו"ל. פעם זו השתמשתי במשך הרצאותי בחומר שבספרי "לחידוש פני הציונות". כה נתלהבתי מתכנו עד שהייתי מוכן לארגן חוג של שומעים שהיו מרוצים ללמוד עמי אותו הספר כמו שלומדים פרק משניות, אבל בתנאי מסויים שאחר

שיגמרו את הספר ייהפכו לחוג של אנשי מעשה ויחליטו להוציא לפועל אחדות מההצעות המוצעות בו. אולם לאחר חקירה ודרישה מצדי נודע לי, לדאבוני, שעונה זו היא עונת נדודים, וא"א לארגן חוג כזה. מה שהעציב אותי במאוד הוא שלמרות שעברו כמעט שנתיים מזמן שנדפס הספר, כמעט שאין פה איש שיודע על מציאותו, יען כי המו"ל לא התאמץ להפיצו. כששאלתי אותו מדוע אין הספר נפוץ, השיב כי זכר השם "ציונות" מעכב את הפצתו, ככה שנוא השם "ציונות" פה בארץ. האם מימיך היית מאמין שדבר כזה יכול לקרות? בטוח אני שאילו היה נמצא פה מישהו שהיה מיופה להפיץ את הספרים שהמוסד שלנו הוציא לאור, היו נמצאים בשוק. כנראה אין דבר לטובת הכלל שיכול להיעשות בלי מאמצים ואמצעים היוצאים מן הכלל. (לא התכוונתי לכתחילה למשחק מלים זה, אולם "ויצא העגל הזה").

כעת הריני מתכונן להשתתף בקונגרס העולמי השלישי למדעי היהדות שיתקיים החל מ 25 ביולי עד הראשון באוגוסט. נושא הרצאתי הוא "הטבעיות כמקור האמונה והמוסר". מקווה אני שבריוני "נטורי קרתא" לא יימצאו בקונגרס, והמבין יבין.

במיטב איחולים מרעייתי וממני לך ולגברת.

בידידות לבבית

מרדכי מנחם קפלן

[193]

28 במרץ 1967

למר שמחה זאב זאלצמאן, שלום וברכה,

שמחתי מאד במלים הספורות שלך, מצד אחד, ומצד אחר העציבו אותי מאד. שמחתי על זה שהוכיחו עד היכן נפשותינו קשורות זו בזו, והתעצבתי על זה שתארת את שובך הביתה כמעבר "מן הפח אל הפחת". זהו באמת גורל ידידים נאמנים שעליהם להשתתף בקטביות שלו.

רבי עמנואל גולדשמיט, עוזרו של אייזנשטיין, בא לכאן כדי לרכוש נפשות בשביל תנועתנו השיקומיסטית. הוא יימצא כאן כעשרה ימים, כמובן עלי לסייע לו במאמציו. זה גוזל ממני הרבה זמן, שעלי להקדיש לעבודתי. אמנם לאיזו תועלת עבודתי, אם לא יימצאו נוהים אחרי תורתי?

בידידות נאמנה לך ולמלכתך ממלכתי וממני.

מרדכי מנחם קפלן

[461]

יום ד' י"ז חשון תש"י
9 בנובמבר 1949

ר' שמחה זאב זלצמן נ"י,

ודאי תשוקת ידידים לך לדעת מה הווה לי בהרפתקאותי. והרי ראשי פרשיות:

———

פרשת עבודה. — מנמל חיפה הגעתי אל תל־אביב בערב שבת, שחל אז בערב סוכות. ביום א' בבוקר (שבארץ הוא א' דחול המועד) כבר הייתי על יד המכתבה שלי. עד כאן ערכתי תרגומים עשויים בידי אחרים, אף קראתי כתבים המוצעים להוצאתנו — לשם הבעת מבינות. ספרים אמריקאיים אחדים, מאותם שהמלצתי עליהם, נתקבלו. אחד מהם, Walden by H.D. Thoreau, אהיה אני מתרגמו. שעות העבודה: מ־8 עד 2. ששה ימים בשבוע. בסוף שש השעות, אני עיף. אך בערבים אני מחליף כוח, והריני תר אחר עבודת לילה באחד העתונים. זה הענין האחרון עוד לא בא לידי גמר.

———

פרשת הארץ. — הפתיעתני הארץ ביפיה. הרי הייתי בה פעם, ובכל זאת הכל נראה לי ירוק יותר, רענן יותר, ועצם השממה עושה רושם של הריון. אין זאת כי דרור לאדם נותן יפעה לאדמה. תל־אביב נתקשטה בערוגות פרחים על שפת הים ובמבועי מים בעיגולי־ככרים.

———

פרשת קבלת־פנים. — היו לי פגישות ומסיבות עם אנשי "דבר", עם אגודת הסופרים וקלוב פאן, עם חברת הציירים והפסלים והמוסיקנים. לא שכחה ולא רעש — וכך נאה.

———

ברכת הארץ עליך ועל אשר לך,

בהוקרה

אברהם רגלסון

ת״א, כ״ב טבת תשי״א
31 בדצמבר 1950

ידידי, אציל מעם, ר׳ שמחה זאב זלצמן,

———

הילדה תמר, בת י״ד כיום, מסודרת במוסד חינוכי (מין רפובליקה קטנה של ילדים עובדים ולומדים) שבמשמר העמק, מקום מפואר בזריחות ושקיעות מעל הרים, וביער (יער ממש!) של ארנים, ברושים וחרובים. במקום הזה הראו בוגרים וילדים גבורות־פלאים בימי הכרזת העצמאות והתקפת הערבים; אף נפלו קרבנות, ומצבות, הקבועות באותו יער, מספרות שרותם ללאום.

אף חיה, זוגתי הטובה תח׳, מצאה לה מקום־עבודה בקיבוץ משמר־העמק (כי בעיר אין להשיג דירה לחלוטין, וגם בקיבוץ רק בנסים נתפנה צריף־לינה בשבילה), ומלאכתה משולשת: שליש בהוראת עברית, שליש במחסן המלבושים, ושליש במטבח. סידור זה לחיה יהא קיים עד היפתח השיכון שלנו בתל־אביב. דירות ל־400 משפחות תהיינה מוכנות בעוד שלושה חדשים, והכניסה — על פי הגרלה. אולי אהיה בין הזוכים וקודמים.

צרה קשה באה עלי ממו״ל רמאי אחד, שעשיתי טובה עמדו (נתתי הכשר על מהדורה אחת, בת 1,200 טופס, מסיפור־ילדים שלי שהדפיס בגניבה בהיותי באמריקה), וכאותו נחש באגדה, נתכרך על צווארי ואינו רוצה לרדת עולמית. הארכתי אפי שנה תמימה, לתת לו פתח־תשובה ——— ואולם כעת אני ניגש לתבעו לדין לפני שופטי ישראל. ואוהב צדקה ומשפט בעוזרי.

הנני מחליף בית־עבודתי בתרגומים, מ״עם עובד״ ל״ספרית פועלים״, וב״על המשמר״ אכנס לעבודת־יום תחת עבודת־לילה. השינוי יתן לי תוספת־מה הן בכסף הן בזמן, שאוכל להקדיש חילי גם לשירה — אפשרות שהיתה מנועה ממני עד עכשיו, פרט לרמזי־שירה שבמאמרים.

ביליתי שבת זו עם חיה ועם תמר במשמר־העמק. גשם פקד הארץ, והציל יבול הירק והתבואה, שסבל מבצורת חלקית. תפוחי־הזהב תלויים בשלים, כבדים ועגולים, ומאירים כפנסים מופלאים על אילנותיהם הנמוכים.

היום, בשובי ממשמר־העמק, ראיתי ראשונות הכלניות האדומות מעבר לשטח המדברי של עמק חפר.

בשבת שעברה דיברתי לפני מתיישבים באום־זרע (אני — עברית, ומישהו תירגם הונגרית, שפת אנשי המקום). הם כשנה וחצי בארץ, וכבר יש לכל אחד 20 דונם נזרעים, ופרה אחת, ובית קטן. הילדים מגלגלים בעברית, והם חמודים.

ביום ד׳ שעבר ביקרתי במגדל־גד (אצל אשקלון, לא רחוק מרצועת עזה). באיזו זריזות מהנדסים ומכונאים מתל־אביב ופועלים פשוטים מתושבי המקום (הרבה מהם — עולי תימן) עוסקים בעבודה, ובאיזו עליצות הם שבים מן העבודה באור־ערבים צהוב, אלו למסעדות ולבתי־מלון ארעיים ואלו אל נשיהם וילדיהם! רואים ארץ בבניינה, ומשפחות מתנחלות באוהל וצריף וחלקת־גנה, ועיר חדשה וברוכה מתווספת על מחרוזת ערי הארץ.

מסור אחולי מלב לזוגתך הנעלה, ———

ונבורך בשלום,

אברהם רגלסון

[196]

ת״א, יום ב׳, י׳ בניסן תשי״א

16 אפריל 1951

ר׳ שמחה זאב זאלצמן נ״י,

הפסח מלבלב בתפוחי־הזהב ומתרחרח מניקוי־בתים ומכירת מצות ויין בחנויות. והריני מוצא עצמי עמוס־חובות שלא נפרעו, וביניהם החוב הנעים לכתוב אליך ולאחל לך חג כשר ועליז.

———

מחוסר חמרים נתאחר השיכון, וזו צרה ממשית לי, כי אין לי מקום לא להנחת חפצים, לא להכנסת אורחי ובני־ביתי, והמלונים עוברים על גדותיהם מצפיפות־אדם. חברת השיכון מבטיחה הגרלה בחודש מאי, אך בנוגע לכניסה אינה אומרת כלום. ——— אושר לי לחיות ולעמול בארץ.

אני עוסק כעת בחיבור מזמור ליום השבת, ואני משבץ בו רעיונות ידועים, כגון שהשבת מפרנסת את ששת ימי המעשה, ואף היא נוטלת מהם את הסממנים להדלקת הנשמה היתירה והחיבור יש לו מגמה דידקטית: להמליך שבתא מלכתא בלבוש חדש בחיים המתחדשים כאן.

ברכה שאני נותן לעצמי אני נותן גם לך: לשנה הבאה — בית נאמן על אדמת הצבי.

אברהם רגלסון

[197]

ניו־יורק, 19 בפברואר 1945

מר זלצמן היקר,

קיבלתי את תרומתך בסך של —.1000 דולר (בהמחאה ממך על סך —.825 דולר, בהוספת 175 דולר ע״י ד״ר קלצקין) בשביל הקרן להוצאת כתבי ד״ר קלצקין.

תבוא על התודה והברכה.

המסור לך

רות *

[198]

ניו־יורק, 23 באוקטובר 1942

מר זלצמאן יקירי,

תודה רבה לך, בשם כל חברינו, בעד תרומתך הטובה להסתדרות העברית בסך 150 $ ע״ח 250 הדולרים שהוכרז עליהם במסיבת ד״ר אפרת.

עזרתך וחיבתך מחזקות את ידינו. ובטוחים אנו בך שגם להבא תעמוד לימיננו ותסייע לנו בעבודתנו.

שובר־קבלה מצורף בזה.

שלום לרעיתך הנכבדה.

שלך,

בברכת כל טוב

מ. ריבולוב

לא ידעתי שאתה מיטיב כל כך לדבר בלשוננו.

יישר כחך!

[199]

ז׳ תשרי תשי״ב

ידידי היקר ר׳ שמחה זאב זאלצמאן,

תודה רבה לך על תרומתך הטובה ל״הדואר״, ויחד עם זה אני נותן תודה לרעייתך ולך על מידת הכנסת־אורחים היפה שנהגתם בנו בשבוע שעבר. אקוה שהמסיבה הזאת, הראשונה, תשא פרי ישווה לה.

* ויליאם רות.

אם תואיל להודיעני מתי תשובו לניו־יורק אודך, כי רוצה אני לקבוע את הישיבה הראשונה של הוועדה המיוחדת אשר נבחרה — לשם עבודה והצלחה.

שלום מבית לבית
שלך בידידות נאמנה
ובברכת גמר חתימה טובה
מ. ריבולוב
עורך הדואר

נ.ב. שובר־קבלה מצורף בזה.

[200]

ג׳ שבט תשכ״ד
17 בינואר 1964

מר זלצמן הנכבד,

הריני מתכבד לאשר קבלת הסכום של $ 500 שהואיל להעניק כתרומה למוסדנו *. בהזדמנות זו עלי להודות לו על אדיבותו כלפי בזמן פגישתנו הנעימה בביתו. בחבילה מיוחדת שלח לו משרדנו כאות הוקרה 4 כרכים כתבי הרמב״ן, במהדורה מדעית משוכללת של מוסדנו.

בכבוד רב,

יצחק רפאל
יו״ר ההנהלה

קבלה רשמית ר״ב.

[201]

ניו־יורק, 22 באוגוסט 1939

לכ׳ אדוני הנכבד מר וום. זלצמן,

שלום וברכה:

ארשה לעצמי לפנות לכ׳ כלעברי נאמן ובעל נפש לתנות ולספר את מצב ירחוננו העברי היחיד באמריקה ובכל התפוצות מחוץ לארץ ישראל.

לא הייתי עושה זאת כי אין דרכי להתאונן ולבקש חסדים, אבל מעשה שהיה מאלצני והוא:

* מוסד הרב קוק.

יש לנו משורר עברי אחד, בעל כשרונות נעלים. אולם לא זכה — ומצבו החמרי ירוד מאד. בא יום אחד והיה נידון להיות מושלך החוצה עם כל מטלטליו ושש ילדיו. נודע לי הדבר. אצתי, וברגע האחרון שילמתי את שכר־דירתו (—.40 $) ובשכר זה התחיל לכתוב דברי בקורת ב"רמה". אך בזה בלבד לא תם סדר דאגת הקיום של המשורר הלז.

מדוע נפל בגורלי אני להיות השליח לדבר מצווה ולא על שכם אגודות יותר גדולות הקיימות כאן? זוהי שאלה, אך נמנע אנוכי מלהעלות את התשובה על הכתב. כשנזדמן אוכל להרחיב את דיבורי.

לע"ע, אבקש מכ' לעמוד לימיני בענין החשוב הזה לכבוד ספרותנו וסופריה. לתשובתו הטובה אחכה.

בכבוד רב

רפאל שוחט

[202]

ניו־יורק, ערב יוה"כ שנת ת"ש

שנת שלום וברכה לידידי הנכבד העברי הנאמן

מר שמחה זאב זאלצמאן,

את מכתבך מסרטוגה ספרינגס קיבלתי בתודה מרובה. כך נאה וכך יאה לאיש עברי אשר לב יהודי פועם בקרבו. אמנם כן. מרובים צרכי ישראל, צרכי הגוף וצרכי הנפש. מציקים ביותר צרכי הגוף והכל עוסקים בחיי שעה, ורק אנו המעטים פונים עורף לשעה לחיי שעה ועוסקים גם בחיי עולם, אלה המשמשים ערובה לקיומנו. תחזקנה ידיך. יהי רצון ששנת ת"ש תביא תשועה שלמה לבית ישראל.

בידידות נאמנה

רפאל שוחט

[203]

ניו־יורק, 12 באוקטובר 1942

לכבוד מר זלצמן הנכבד,
אדוני היקר,

במכתבי זה באתי לכתוב לו על סופר צעיר, עסקן ציבורי עברי וציוני אשר נקטף בעלומיו כמעט לפני שנה וחצי והוא רפאל שוחט ז״ל. לפני מותו היתה בקשתו להוציא את ספרו לאור. אני בתור חברתו בחיים במשך י״ח שנים ידעתי להעריך את כשרונותיו, את רוחו ומרצו הכביר. רפאל שוחט ז״ל היה חלוץ בא״י בימי בחרותו ובארצות הברית היה חלוץ רוחני, אולם לדאבון לבי השבור אין מקום באמריקה לחלוציות רוחנית, בפרט בעולמנו העברי והציוני, והוא נחנק בתהום מחשבותיו ושאיפותיו הרחבות אשר נשא בקרבו מאין אפשרות להוציאם לפועל.

בהתאמצות רבה עד למאד מילאתי את צוואתו הקדושה של בעלי המנוח הבלתי נשכח והוצאתי לאור את ספרו בשם ״כתבי רפאל שוחט״ — לא לשם מסחר חלילה עשיתי זאת אלא להקים לו מצבה ספרותית אשר בה משתקפת נשמתו הנעלה, ואני מקווה שבמכירת הספר בין העברים אכסה את כל ההוצאות.

ידעתי שכבודו הכיר את בעלי המנוח רפאל שוחט ז״ל וגם תרם סכום ידוע להוצאת הירחון ״רמה״ אשר המנוח הוציא במשך ג׳ שנים.

מקווה אני שאדוני יקבל בסבר פנים יפות את הספר שאני שולחת לו ״כתבי רפאל שוחט״.

בתודה וברגשי כבוד,

שושנה שוחט

[204]

כ״ה ניסן תש״ך
22 באפריל 1960

מר זלצמן היקר:

בשם ועד הפועל של מחנות ״מסד״, מתכבד אני לאשר בתודה את מכתבך מ־20 לאפריל, ההמחאה בסכום של 3,000.00 $ והשטר של 2,000.00 $ שהחזרת לנו. לוטה קבלה על תרומתך של 5,000.00 $ שתרמת למען הקמת אולם המכון במסד ב׳.

מעומקא דליבא הננו מודים לך על אדיבות לבך, על התענינותך ועזרתך

לביצור מפעלנו והרחבתו. בוודאי תשמח לשמוע שהגנו עושים מאמץ רב להקים את אולם המכון לעונת תש"ך כדי שחניכי המכון והפרוזדור יוכלו להנות ממנו ולהשתמש בו בפעולותיהם במשך העונה הבאה. בטוחים אנו שמשכן זה ישמש למעון תורה ותרבות עברית לילדי ישראל באמריקה.

הננו לאחל לך ולרעיתך בריאות טובה וחיים ארוכים והמשכת פעולותיכם החשובות והפוריות למען התרבות והחינוך העברי בארצות הברית ומדינת ישראל.

בקרוב נודיעך על תאריך חנוכת הבית של אולם המכון במסד ב' ומקוה אני שתשתתפו במאורע חשוב זה.

מיטב האיחולים לרעיתך החביבה.

בכבוד ובידידות נאמנה,
שלמה שולזינגר
מנהל מחנות "מסד" בארצות־הברית

[ראה אגרת פט]

[205]

י"ז באב תש"ך
10 באוגוסט 1960

מר זלצמן היקר:

הנני בזה לאשר את קבלת מכתבך מה־3 באוגוסט. ———

תוכן מכתבך גרם לחברינו ולי קורת רוח מרובה. דבריך המעודדים נכתבו כאילו ביקרת את "מסד" הרבה פעמים ועל כגון דא אפשר לאמר שיש לך טביעת עין של תלמיד חכם... ועל מחמאותיך אלי הנני להגיד: "קטונתי מכל התהילות והתשבחות"...

את מכתבך נקריא בטקס חנוכת הבית שיתקיים ביום הראשון הבא וגם נפרסמו בעתון המחנה.

צילמנו תמונות אחדות מהאולם ונמציאן לך בקרוב.

מיטב הברכות לך ולרעייתך, בשם ועד "מסד", החונים והמדריכים, בשם רעייתי רבקה ובשמי אני.

בהוקרה ובידידות נאמנה,
שלמה שולזינגר
מנהל מחנות "מסד" בארצות־הברית

ניו־יורק, ו' בטבת תשכ"ב

13 בדצמבר 1961

לכבוד

מר זאב זאלצמאן

לוט הדו"ח הכספי של "מסד" לשנת תשכ"ב. ממנו תלמד על ההתקדמות שעשינו אשתקד, תודות למרץ והמסירות של חברי ועד "מסד" העוסקים בצרכי ציבור באמונה.

הנני רוצה בזה להפנות את תשומת לבך לעניין שעליו ניהלתי אתך משא ומתן אשתקד. ——— אני חוזר בזה על בקשתי והצעתי למען ילדי "מסד", שתואיל בטובך להקציב סכום מיוחד ל"קרן המילגות" עבור חוני "מסד" שתקרא בשם "קרן זאלצמן למילגות" (או נוסח מתאים אחר). מילגות אלה תינתנה לאותם הילדים המצטיינים בידיעותיהם בעברית והנצרכים בעזרה כספית. בקשתנו הממשית היא שתקציב תרומה שנתית בין 1000 $—500 $ לקרן המילגות.

אשתקד וגם בשנים שעברו חלקנו למעלה מ־42,000 $ במילגות לילדים נצרכים. פרטים על המגבית ל"קרן המילגות" תמצא בדף 9 בדו"ח הכספי. רוב התרומות הן של חברי ועד "מסד".

הנני תקווה שתמצא השנה את הדרך והאמצעים למלא את בקשתנו הצנועה. ותודתנו נתונה לך למפרע.

פריסת שלום לבבית לרעייתך היקרה.

המאחלך בריאות וכל טוב,

מוקירך ומעריצך

שלמה שולזינגר

מנהל מחנות "מסד" בארצות־הברית

[207]

16 במאי 1966

[ראה אגרת קס]

לכבוד

איש עברי נאמן ויקר סגולות,

לר׳ שמחה זאב זלצמן נ״י, שלום רב

אודך על מכתבך הנלבב מיום 7 במאי ועל רוב טובך. מה טוב ומה נעים, שיש לנו עוד יהודים כמוך, כן ירבו, המאחדים בקרבם תורה וגדולה. ברכת הצלחה לרעייתך היקרה בתערוכת ציוריה. אבי האדמו״ר הצייר ז״ל היה אומר בשם אבי השושלת דבית ריז׳ין: ״מה טוב חלקנו — כל מה שהוא טוב, הוא חלק ישראל״. ואבי ז״ל היה מוסיף: ״ומה יפה ירושתנו — כל מה שהוא יפה בעולם, הוא מורשת יעקב״.

אגב, האדמו״ר מהוסיאטין הנזכר במכתבך היה דוד אבי ז״ל מצד אמו־זקנתו, וחתנו ויורש כסאו של האדמו״ר מהוסיאטין, ר׳ יעק׳ניו מבאהוש ז״ל (שהיה גם כן ש״ב, אחי סבתא ז״ל) הראה לי פעם בביתו ברחוב ביאליק בת״א ציורים שהוא צייר בנעוריו.

והנני שלך בברכת אריכות ימים ושנים,

ש. שלום

[208]

י״א בחשון תשכ״ח

[ראה אגרת לט] (14 בנובמבר 1967)

לאיש יקר וסגולה, נאמן רוח ישראל,

לר׳ שמחה זאב זאלצמן שלום וכל טוב סלה,

מר זאלצמן היקר והנכבד,

תודה מקרב הלב על מכתבך הנלבב ועל דברי התפעלותך למקרא ספרי ״ספר חי רואי״, דברים חדורי הבנה מעמיקה. אשרינו שיש לנו בתפוצות הגולה איש יהודי דגול כמוך, שלבו דופק עם לב הספרות העברית, וידיו מחזקות ידי פועליה אמונים.

יהי רצון שתאריך ימים ושנים ותראה בטוב ביתך ובית ספרותנו אשר אהבת.

שלך ברגשי כבוד וידידות,

ש. שלום

[209]

12 בנובמבר 1964

למר זלצמן וב״ב שלום רב!

רק היום הומצאה לי כתבתכם (שאבדה ממני), וזוהי סיבת אחורה של אגרת זו. היא באה להודות לכם על היחס הלבבי שהוכחתם לנו בימי שבתנו בניו־יורק. והרי אין מוקדם ומאוחר ברחשי תודה היוצאים מן הלב.

היה לנו באמת נעים עד מאד להכירכם וליהנות מחברתכם. אנא מסור ד״ש לרעייתך הכבודה ולמשפחת ספר הנלבבה.

ועוד אנו נושאים בלבנו רצון עז ותקווה (היא תלויה לא בנו) להתראות.

בברכת שלום והרבה חיבה

מ. וא. שלונסקי

[וראה אגרת קמג]

[210]

5 בדצמבר 1964

לידידנו היקר ר׳ שמחה זאב זאלצמאן וב״ב

שלום וברכה!

קבלנו את מכתבך ושמחנו לחידוש הקשר, קשר של חיבה שהוא קשר של קיימא. שמחנו להתבשר ממכתב זה, שכולכם בקו הבריאות, והרי זה עיקר גדול.

עתה, כשהימים ההם, ימי שבתנו בניו־יורק. מ ת ר ח ק י ם והולכים, מתקרבים והולכים רשמי העונג שזכינו להם בעת הקצרה ההיא. ואנו זוכרים לעתים קרובות את בית זלצמן ואת בית ספר בין רשמי הנועם המיוחדים.

שלום לכולכם וברכת כל טוב.

ד״ש מרעייתי.

שלכם

באהבה ורעות

א. שלונסקי

[211]

ערב חג הסוכות תשכ״ז
28 בספטמבר 1966

מר ש״ז זלצמאן הנכבד והיקר,

תודה על דבריו. דבר של מה בכך הוליד מכתב יפה.

———

אשמח אם אדוני יואיל ליתן עינו בספר *. יודעני שהוא בעצמו כתבא רבא, משכיל עברי דגול, וגם קורא ותיק ומוקיר רבנן וספרים. אולי יפיק ספר זה רצון ממנו.

לא הייתי מוסיף דבר, שהרי לא זכיתי עדיין להכירו פא״פ, אלא שנפעמתי מכתב ידו המצוין, מן האותיות המאירות עינים, מן השורות המישירות צעד, מן החלוקה לפיסקאות — הכל מעשה אמן, מלאכת מחשבת. כן היה הסדר כולו של המכתב למופת. ויסלח לי על המחמאה. בודאי אני מכניס תבן לעפריים. אולי תהיה לי עוד הזדמנות להכירו פא״פ לפני שובי ארצה בקיץ הבא.

והריני מברך אותו בגמר חתימה טובה ובמועדים לשמחה.

מוקירו

אפרים שמואלי

[212]

תל־אביב, כ״א באדר תשט״ו
15 במרץ 1954

מר זלצמן היקר והנכבד,

עם קבלת מכתבך מ־2 במרץ התיעצתי עם חברי בועד המרכזי של אגודת הסופרים ובאנו לידי מסקנה, שהדרך הטובה ביותר (היא גם הקלה ביותר) לצרף את תרומתך הנדיבה לקרן גמילות־חסדים שלנו, שממנה אנו מפעם לפעם נותנים סכומים מסויימים לחברים זקוקים. ביחוד לפני החגים אנו מחלקים סכומים ניכרים. מובן, כי בעזרת תרומתך נוכל להגדיל את ההקצבות, ביחוד לקראת חג הפסח אשר הוצאותיו מרובות, וברכת רבים עליך תבוא.

אם הצעתנו נראית לך תואיל נא לתת הוראה לאחד מידידיך בישראל להמציא את תרומתך במזומן לאגודת הסופרים.

* ״בית ישראל ומדינת ישראל״, הוצאת יבנה, ת״א.

בבנייני "גבעת הסופר" * יש תזוזה לטובה. מארגנטינה נתקבל סוף סוף סכום כסף המאפשר את המשך הבניה.

והנני שולח לך בזה בשם חברי ובשמי את תודתנו הלבבית ואת ברכתנו, ברכת חג שמח.

בכבוד ובידידות

ד. שמעוני

[213]

תל־אביב, כ"ב בכסלו תשט"ו

17 בדצמבר 1954

לכ' יו"ר ועד קרן מץ, ניו־יורק

מר זלצמן היקר והנכבד,

אחרתי עד כה להביע לך בשם ועד גבעת הסופר את תודתנו העמוקה על תרומתכם הנדיבה בסך שלושת אלפים דולר, מפני שרציתי לברך על המוגמר, כלומר לאחר שיכוסה הגג בבניננו. כיסוי זה יצא עכשיו לפועל בעזרת תרומתכם. הבניין עתה מוגן לכל הפחות מהגשמים, ואם כי עד גמר הבניין כלו עוד ידרשו מאתנו מאמצים רבים, על כל פנים כבר התקדמנו במידה משמחת.

בתודה לבבית ובברכת כל טוב

דוד שמעוני

ועד "גבעת הסופר"

[214]

תל־אביב, י"ג בניסן תשט"ו

5 במאי 1955

מר זלצמן הנכבד והיקר!

במכתב מ־29 במרץ הודיעני "פרדס גן חיים" כי נתקבלה ממך הודעה ועלי להתקשר עם החברה, אך מכתב זה הגיע לידי רק אתמול, 4 במאי, הואיל ורק אתמול שבתי מירושלים. ביקשתי את מזכיר אגודת הסופרים להתקשר מיד עם "פרדס גן חיים", והוא אמנם עשה זאת, והיום מסרתי למר ברוידס קבלה על סך 1000 ל"י בשביל החברה.

* בענין זה ראה מכתבים 52, 213, 215.

על כל פנים מהיותי בטוח, שהכסף יתקבל, נתתי הוראה למשרדנו להקציב השנה סכומים גדולים יותר (כמעט כפלים) לסופרים הזקוקים*. חלק הגון מתרומתך הנדיבה עוד נשאר בקופתנו, וכמובן נשתמש גם בו לשם מתן־סיוע לחברינו הנצרכים.

ותודתנו הלבבית לך, וברכת טובים עליך תבוא!

מכתבי זה משמש תשובה גם על המברק שלך.

מכבדך ומוקירך

ד. שמעוני

[215]

תל־אביב, ז"ך באלול תשט"ו

14 בספטמבר 1955

לכ' מר ש.ז. זלצמאן הנכבד שלום וברכה,

הנני פונה אליך בזה בעניין גבעת־הסופר. מר אברהם הלקין הודיעני כי הנך נכון למסור את הסך חמשת אלפים דולר, שהוקצבו לשם ייסוד ספריה על שם ישראל מץ ז"ל, לגבעת הסופר (עד כמה שהנני זוכר, גם שוחחנו על כך בביקורך האחרון בארץ). גבעת הסופר תייחד לשם כך חדר מתאים באחד מבנייניה. אבקשך איפוא בזה להמציא ל"גבעת הסופר" את הסכום הנ"ל.

בהוקרה רבה ובברכת שנה טובה

מכבדך מאד

ד. שמעוני

[216]

ניו־יורק, 18 ינואר 1945

למר זלצמן זאב, פה.

ידיד נכבד,

זה שבועות אחדים שיצאתי מבית החולים ובכל העת דרשתי אחרי אדריסתך, להודות לך ולרעייתך הטובה, על פריסת־השלום ששלחתם לי בסל מלא פירות. ולא מצאתיה. ———

* כפי שכתבתי לך במכתבי הקודם אנו נוהגים להקציב לפני כל חג סכומים מסויימים לחברינו הנצרכים.

בקיצור: היום נמלכתי לשאול את פי ידידנו מ. פיינשטיין ב"הרצליה". פה נושעתי. והנני שולח לך את תודתי הלבבית לך ולרעייתך, על אות הידידות ששלחתם. אולי תודה מאוחרת אבל נאמנה. בסוף החודש אני נוסע לשבועות אחדים לקנדה, וטרם אצא הייתי רוצה מאד לראותך. ידידנו מר ניידיץ מסר לי דבר אחד לדבר אתך בשמו. ואם תתן לי זמן ומקום — אתראה אתך בחפץ־לב ואמסור לך מה שצריך. ———

המוקירך מאד

ז. שניאור

[217]

פילדלפיה, 5 באפריל 1945

למר וו. זלצמן שלום רב,

ידיד נכבד,

לרגל־סיבובי הספרותי הוטלתי ליום יומים לכאן. לפני לכתי קיבלתי את מכתבך. מה אעוץ לך? הרי את מכתבי שלי (לפני זה) כתבתי רק על סמך השיחה שהיתה לי אתך בביתי ועל סמך השיחה בטלפון שהיתה לך עם רעיתי. רחוק אני מהטיל עליך איזה עול כל שהוא. חלילה! אבל רואה אני, ולא בפעם הראשונה, כי כל העובדות שסיפרתי לך ולבעלי־תרבות ובעלי־יכולת אחרים כולם נשא רוח. יש לאמריקה יד רחבה בכל מה שנוגע לאלף אלפי עניינים, ורק לא לספרות ולסופר. ועל דעת כל אלה לא יעלה, כי אם יש אצלנו מעט "תחיה" ומעט "ארץ" (א"י) הנה רק על עצמות הסופרים עברו אלה, מימי רבי יהודה הלוי שנרמס בסוס דוהר ועד ימינו אלה. קיצורו של דבר: אין לי אלא לסמוך על עצמי, היינו: לכתוב ולשיר ולחזור ולכתוב ולשיר עד הסוף ———. אבל לכתוב ולהוציא בעצמי פרי עמל 43 שנים (חמישים וחמשה כרכים בערך) אין אני יכול ואין אני רוצה. אין זה לא לפי כוחותי ולא לפי יכולתי הפיננסית. די לי בזה שאני מתפרנס זה 25 שנה על חשבון הספרות האידית, ואין דורש ואין מבקש. ככה היה וככה יהיה וכל הסיפורים על דבר "תחייה" אינם אלא בדיה בשעת "יובל ארבעים" כביכול. אני רואה זאת בבהירות יתירה.

המוקירך מאד

ז. שניאור

פ.ס. "פרקי יער" ועוד ספר (אידי) שיצאו על חשבוני יישלחו לך באלה הימים. בין כך ובין כך זכית יותר מאחרים.

ז.ש.

[218]

29 באוגוסט 1947

לידידי מר ווילִיאם זלצמן שלום רב,

חן חן לך בעד המחמאות שנתת לי במכתבך מיום 27 לחדש זה ובעד העונג שגרמת לי בזה, כי קיבלת ספר למקרא לא רק לך אלא גם לרעייתך הכבודה.

ואולם, ידידי היקר, מוכרח אני להשיב לך בזה את השק ששלחת לי בטובך. אין אני מקבל שום תשלומין בעד ספרי לידידי. אני משתכר היטב ואין אני "עושה חיים" כמחברים עניים. ותודה לאל.

בשעתו השתתפת בהוצאת ספרי "פרקי־יער" יחד עם ידידנו ניידיץ ומר מ"ץ והייתי אסיר תודה לך. וכפי הנראה הביאה אותך אותה השתתפות לידי טעות. הספר "לילדי ישראל" יצא בהוצאותי שלי וכבר נמכר כולו. רק חמישים ספרים נשארו. אני חושב כי ידיעה זו תגרום לך קורת רוח נאמנה.

והנני שלך בכל לב

ז. שניאור

[219]

ניו־יורק, 7 באפריל 1950

למר ווילִיאם זלצמן

ידיד מאד יקר,

קיבלתי בשביל הגברת ס. בפריז את המפרעה של 100 דולר. אקווה כי במשך החודש (עד נסעי) תקבל בקרן מ"ץ את השאר לכלכלת שנה לפחות (25 ד' לחודש) ודבר טוב ייעשה באופן צנוע זה, שכן יחיד נשארת לכולנו אחרי פטירתם של י. מ"ץ ויצחק ניידיץ. ואלוהי ישראל יאריך ימיך עד מאה ועשרים ותוסיף לעשות טובות לכל מר־נפש.

אני נשאר כאן עד 29 לחודש אפריל בדיוק וטס אח"כ לפריז. ומשם לארץ.

אך יצא הספר "לוחות גנוזים" המוקדש לך תקבלו. (הוא כבר נגמר בסידור — קבלתי ידיעה). אני וילדי מודים לך ולרעייתך הכבודה ולבניך בעד ה"סדר" הנאה שסידרנו בביתך.

לשנה הבאה בירושלים!

המוקירך מאד

ז. שניאור

פריז, 31 באוגוסט 1950

לידידי לזאב וו. זלצמן שלום רב,

לראש־השנה הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה, שנת תשי״א, אני מאחל לך, לרעייתך ולכל ב״ב כתיבה וחתימה טובה ורב נחת!

הספר ״לוחות גנוזים״, המוקדש לך, יוצא בעוד שבוע שבועיים בארץ ישראל ויישלח לך על פי בקשתי.

לא רציתי להטריחך בנוגע לענין של חסד אחד שאינו סובל שום דיחוי. אבל ידעתי כי נמצא אתה בנאות־קיץ ואתה רחוק מניו־יורק ומאנשי החסד שלה...

פה מתגוררת אלמנת —— שבוודאי הכרת אותו כמוני, בקונגרסים הציונים. ספרי המדע שלו נדפסים עכשיו בא״י אבל מפני איסור משלוח דויזים נשארה בעירום ובחוסר כל...

אבל לזה דאגתי כאן והיא, האלמנה, מקבלת כדי מחיתה בצמצום וגם חלקי שלי אינו קטן. האסון הוא שחלתה פתאום בקטרקט (סנוורים) וכבר נתעוורה למחצה, ויש לעשות לה ניתוח (בשויצריה) ולאלתר.

———

עשירה גדולה היתה ויצאה בעירום ובחוסר כל כדי להנצל. ירדה פלאים כמרתא בת ביתוס...

אני בטוח שתוכל להמליץ מיד אצל בנותיו של מ״ץ ז״ל שישלחו מיד מ״קרן מץ״ לפחות 250—300 דולר לצורך ניתוח זה.

אילו ר׳ ישראל מ״ץ בחיים הייתי משיג סכום זה לאלתר. עכשיו ״ירט דרכי״ ואין לי שום חיבור עם בנותיו של המנוח ועם חתניו שאני מכיר רק מעט. בטוח אני שאם תכתוב אל בנותיו (בעיקר אל הצעירה) בשמי — תעשה חסד זה על אחריותה.

לא אשמתי היא, שפונים אלי כל מרי לב. שמי מפורסם והם חושבים כולם כי ״כל יכל״ אני גם בעניני עזרה וממונות, מה שאינו כן...

כל תקוותי עליך שתציל נפש מישראל וכלתו של אדם מפורסם, שעשה הרבה בשביל עם ישראל וארצו והיה ידידו הפרטי של הד״ר הרצל. ———

שלך בידידות

ז. שניאור

[221]

16 באוקטובר 1950

למר ז. זלצמן שלום רב!

אני מאשר בזה את קבלת מכתבך מיום הושענא רבה. בנוגע לבנות ישראל מץ ז"ל: הודעתיך בפירוש, במכתבי שאתה עונה עליו (מיום 31 באוגוסט), כי איני יודע אפילו את שמן (לאחר החתונה) ואיני יודע את אדריסתן. במכתבי הנ"ל — לקחתי עלי את האחריות המעטה לעשות אותך לשליח־מצווה. האשה ——— הולכת ומתעוררת וכל יום מיותר מגדיל את הסכנה. מצב כזה, חשבתי, דוחה כל צרמוניה מיותרת. ואתה הקרוב בזמן ובשטח אל בנות מץ ז"ל היית יכול לעשות את זאת בשיחה טלפונית קצרה בשמך ובשמי. למסור את הדבר ל"חברי הועד" זהו עסק לחדשים רבים וכאן S.O.S. כך דעתי גם עתה: כי פיקוח־נפש ועוורון של בת ישראל נודעת לשם דוחה לא רק שבת, כי אם גם מצב לא־נעים במקצת שאתה כותב עליו.

צרותי שלי הפרטיות עוברות ראש. אני עומד עכשיו לפני ניתוח מסוכן דיו, ובעטיו של זה אני מבטל את נסיעתי לישראל לאלתר. אסע לחדשים אחדים לארצות־הברית, ושם נראה, כמו שאומרים, איך יפול דבר... בנוגע לבריאותי. ——— ובינתיים שלום לך, לרעייתך ולכל אשר לך.

המוקירך מאז

ז. שניאור

[וראה אגרת לג]

[222]

[ראה אגרת לח]

ניו־יורק רבתי, 2—1 במרץ 1951

למר זאב זלצמן שלום רב, במיאמי

ידיד מאד נכבד,

קיבלתי את מכתבך בתודה. אני בעצמי משתדל, כעצתך, לבלתי התרגש. אבל מה לעשות? וה"שתדלנות" אינה מועילה. אפילו הפרק בחכמת הרפואה שאני יודע בעל־פה אינו מועיל. העמל, עמל לא אנוש, שעמלתי במשך 50 שנה בספרות (70 כרכים בעברית ואידית), במדע, בלימוד, בקריאה וכו' התישו סוף סוף את כוחי. והקרקע בורח עכשיו מתחת רגלי שוב. ה"עסק" הגדול שעשיתי ב"ישראל" במכירת 30 כרכים — כבר בטל מאליו. הכסף שאני

צריך לקבל אין לו שום ערך—כפי שידעת. פה הזנחתי את "פורוורטס" על חשבון ה"גליקעון" בישראל ויצאתיו. ועכשיו אני קרח מכאן ומכאן... ———. אני דואג מאד, בעיקר, לשנים הקרובות, הבאות. אין אני צעיר עוד והכוחות כלים. מלא אני חזיונות ותכניות־מעשים כרימון, אבל את המנוחה של טולסטוי ב"יאסניה־פוליאנה" לא אשיג כבר לעולם, לא כאן ולא בארץ־ישראל. כל הכיבודים הריקים היו לי לזרא, פשוטו כמשמעו: שבעתים. הפולמוסים (של מבקרי "נטורי־קרתא") אינם נוגעים אפילו בכף־ירכי השמאלית. אין אני שם לב בכלל לשום בקורת שאינה יוצאה מן הלב. גם בקורת זוהי אמנות. וחסר־כשרונות אינו עלול בעצם לבדוק את בעל הכשרון. אבל לא זה העיקר במצבי הרוחני של עתה, של הימים שעברו ושיבואו... אין אני מתלונן, חלילה, על המצב החמרי, כי אם על המצב של הספרות העברית. אין קרקע תחת הרגליים. ——— וקבלתי בענין זה הרבה מכתבים מארץ ישראל מאת ברקוביץ, אבן־זהב, הז"ז, ברש, פיכמן, ורואה אני כי משפטי שלי אינו סובייקטיבי כלל וכלל. כשתשוב לכאן אראה לך את המכתבים.

חבל ששכחת את ספרי "אנשי שקלוב" בניו־יורק. נתתי אותו לך בכוונה טובה שתשתעשע קצת בשבתך במנוחה שלמה במיאמי. והנה "לקחת ושכחת".

בפריסת שלום לך ולגברת זלצמן בשמי ובשם רעייתי,

שלך,

ז. שניאור

[ראה אגרת נז]

רמת־גן, 11 במרץ 1955

לידידי הטוב מר זאב זלצמן, לרעייתו ולכל ב"ב.

ראשית כל עלי להתנצל שלא עניתי על מכתבך עד עכשיו. תיכף בבואי ארצה "חטפתי" שפעת (גריפ) כבדה, אני ואשתי. בכלל, אין עכשיו בית כאן אשר אין בו שפעת. הכל חולים ואני עבדך, שגופי נתרופף מחמת מחלות במשך 1954, זכיתי מן "ההפקר" לאלתר. שנית בנוגע לתלונותיך על ההדפסה ב"הדואר" רואים מיד שאינך סופר ואינך חי על הספרות, תודה לאל בורא עולם. אני שכבר מספר אני ושר בשירים "על לב רע" במשך 53 שנה ויותר כבר מכיר אני בתעלולי המדפיסים, בשגיאותיו של הבחור הזצר ובקפריסות העורכים. ברגע האחרון תמיד חסר מקום קבוע והם

מקצרים את מה שאפשר. אבל על שלי ועל ה"עטרה" שעטרוני מעל לשמי אני מוחל, העיקר הוא שהכל בנוגע אליך יצא שלם מלבד השם (מכתב סתם במקום מ כ ת ב ל מ ו פ ת *), ואפשר מאד כי "למופת" היה צעקני קצת וטוב שיצא צנוע יותר. ומה שנוגע למכתבך כל העיקר שבו יצא שלם. ———

ובוודאי ילמדו ממנו קצת אלה היושבים על סיר הבשר בחו"ל.

העניינים (אחרי "עזה") יגעים קצת. העד־לא־ידע עבר בלי רושם גדול, כי הלך־הנפש אצל רבים היה מדוכדך מיחס העמים אלינו. לערבים ה כ ל מ ו ת ר ולנו ועלינו רק להבליג ולהתאפק — עד אימתי?

החיים קצת יותר קלים בנידון מזונות ממה שהיו, אבל ד י ק ש י ם לאדם החי על "הדייעט" כמוני עבדך. קשה להשיג זה ואת זה ואשתי כבר מתאוננת: "זכרנו את הדגה"... ואין לתמוה. עליה נופלת כל האחריות לרזשים חמור כשלי. ———

אשתי דורשת בשלום כולכם בכל לבה

שלכם

ז. שניאור

[224]

רמת־גן, 10 במאי 1955

לידידי היקר מר זאב זלצמאן נ"י,

מכתבך מתחילת אפריל קיבלתי ולא עניתי מיד, כי לא היו חדשות, ועל ענייני העורכים והמסדרים ומנהגיהם לא רציתי לחזור. הרבה סבלתי בימי אף מ"חפציותיהם" ו"מחוסר מקום" וכו' והדברים עתיקים. עכשיו נפוצה כאן ידיעה אחת בעתונים, כי נדבת לטובת בנין האקדמיה העברית סכום הגון (מדברים על 35 עד 50 אלף דולר). לא יכולת למצוא דבר נאה ומקום נאה מזה, אתה החובב כך את השפה העברית ותרבותה ואת הספרות שלה. כאחד מן החברים של אקדמיה זו אשא דברים עליך באסיפה הבאה בירושלים.

בינתיים ודאי נודע לך כי קיבלתי בעד ספרות שנת תשט"ו את פרס־העצמאות (פרס המדינה) וגם הטכס היה נאה. ———

בפריסת שלום לך ולרעייתך ממני ומאת רעייתי שלי אני חותם את דברי המעטים, כי עוד רבה המלאכה לפני היום ומחר ולא ארבה עוד דברים.

המוקירך וחובבך

ז. שניאור

* ראה בהערה לאגרת נד.

[481]

ניו־יורק, (יום ג') 9 באוקטובר 1955

לכבוד מר זאב זלצמן, פה.

ידיד מאד יקר,

רצופים בזה, כאשר הבטחתי לך, הפרוספקט של "המילון התלמודי" (לסמבטיון) עם גליון אחד לדוגמא. מהם תראה ותווכח על טיבו של ספר יקר (בעשרה כרכים) זה אשר לפניך. אין צורך לשתות את כל החבית בבת אחת כדי לעמוד על טעמו של יין. ואין זו רקלמה סתם. מעשרת הכרכים הנ"ל (עיין בפרוספקט), כבר יצאו שני כרכים על נייר משובח ובכריכה נאה. הספר א' כבר נשלח גם לך מארץ ישראל, ואיני מבין מדוע לא קיבלת אותו. בכל אופן אני מוכן לתת לך את הכרך א' לעיון, לך ולכל המתעניינים בהוצאה מועילה כזו.

העיקר הוא: כי בשל המאורעות בארץ־ישראל מעטו בשנים האחרונות ה"מתעניינים" בספר, גם שם וגם פה. מתעניינים עכשיו בסייף והספר נשמט מכל יד של אנשי־תרבות... ———. בקשתי שטוחה לפניך ולפני אנשי מוסד מ"ץ (בעצם: לפני שני מוסדות מ"ץ ז"ל) לבוא לעזר מידי לסופר והמו"ל (סמבטיון כינויו). ——— חושב אני כי מוסד מ"ץ צריך ויכול לבוא לסופר ומו"ל זה לעזר לפי שעה בסך 500 $. המו"ל זקוק לאלפיים, אבל בינתיים אני מקווה לקבל בשבילו מעט כסף אצל מר ב. מרגולין, הרב ——— וכו'.

אין אני אץ למלא את חפציותיהם של סופרים סתם "הרוצים לראות את כתבי־ידם נדפסים"... אבל זהו ענין אחר לגמרי. זוהי אנציקלופדיה שלימה ומועילה, ובמחיר שווה לכל־נפש, מה שאין כן האנציקלופדיה הגדולה של התלמוד, שרק אנשים אמידים יוכלו לרכוש אותה.

בתקווה שתעשה דבר־מה לטובת הוצאה זו וגם תצליח אני חותם,

בברכת־שלום ובחיבה, שלך

ז. שניאור

פ.ס. סלח לי על הפוטשורק * שלי...

עיני כהות קצת וקשה עלי הכתיבה. ז. שניאור

* כתב־יד, ברוסית.

[226]

ניו־יורק, 27 בנובמבר 1956

לכבוד מר וויליאם־זאב זלצמן שלום רב,
ידיד מאד יקר,

אני חוזר ומודיעך בכתב ובצירוף מכתב (שכבר השיבות לי) על מצבה החמור של הוצאת המילון התלמודי, האנציקלופדיה של הד״ר משה סמבטיון בתל־אביב.

על ערכו ונחיצותו של ספר זה יש לך כבר מחברת שלימה עם גליון לדוגמא. אתה יודע גם כן כי הספר הראשון (חלק ראשון) כבר הופיע והחלק השני נשאר תקוע בדפוס, בשל המצב החמור בארץ־ישראל. משל למה הדבר דומה? לאדם הנחפז לעבודה ציבורית־רוחנית ובאמצע דרכו נתקע בבוץ, צועק לעזרה ואין עוזר. זה כחצי שנה שאני מתלבט בשביל האדם הנ״ל ואין אני רואה סימן של תשומת־לב וברכה בשביל ענין ספרותי גדול שכזה. מעיד אני עלי שמים וארץ שאני בעצמי כבר השתמשתי בשעת עבודות ספרותיות במילון הנ״ל בהצלחה. אבל ההמשך חסר. ולולא השתי מאות וחמשים דולר שהמציא לי המשרד שלך, ——— היה מצבו בכל רע.

מוסד מץ ז״ל נוסד בשביל עזרה אישית וספרותית כזו. ואילו היה חי אתנו הייתי מקבל בשביל האנציקלופדיה הנ״ל סכום לא פחות מאלף דולר ובקלות יתירה. עכשיו כשר׳ ישראל מץ אינו אתנו — אני מוכרח לפנות, בהשתדלותך וברצונך הטוב — אל יורשי מץ שימהרו בעזרתם לאלתר ובמהירות האפשרית בסכום לא פחות מחמש מאות דולר שזהו סכום לא גדול בערך להוצאות הגדולות של דפוס ונייר בארץ ישראל.

והנני מוקירך וחובבך

ז. שניאור

[227]

רמת־גן, 20 נובמבר 1957

מר זאב זלצמן היקר,

על מכתבך מיום 14 באוקטובר ש.ז. אני עונה לך רק עכשיו ואף זאת בקצרה. ———

חשדת בי לפי מכתבך, כי עשיתי חוזה של ״חוזק״ עם המו״לים הנ״ל. כלום חושב אתה אותי ל״מתחיל״ שאינו יודע את מו״לינו? כמה וכמה צפרדעים חיים כבר בלעתי בשלהם מימי נעורי היותר מוקדמים (משנת 15

לימי חיי) ומלומד אני בנסיונות. דברי החוזה היו טובים ומתוקנים, אבל "הם" כפרו בעיקר והשתמטו בכל מיני אמתלאות, עד שהגעתי לדין. וכמובן עשו סוף־סוף פשרה ובמקום 20 אלף לירות דמי פיצויים לא קיבלתי אלא 20%. אבל ניצחתי.

את בריאותי אבדתי, בין כך ובין כך, ואני עומד לצאת לטבריה או לירושלים למרפאה לשבועות אחדים. זו ספרות עברית וזה שכרה, ידידי, אחרי 55 שנות ספרות בשתי לשונות, אחרי 70 ספרים הגונים ושבעים שנות חיים הוגש לי סיורפרייז הגון. אבל לא אובה עוד לדבר על זה. ———

מעולם לא סבלתי פה כמו שסבלתי במשך החדשים האחרונים שאני בארץ, וזה מערער את כל תכניותי לעתיד הקרוב. סוף סוף אדם קרוב לעצמו ואין אני מחוייב לעשות את עצמותי מדרכה לחלוצים צעירים אחרי שנות השבעים שלי.

——— ולא באתי לצער אותך ואת אשתך, אלא להודיעך בשל מה שתקתי עד עתה ובשל מה אני מקצר הפעם. ———

ודאי נתראה בימי הסתו הבאים, ואם תבוא לארץ תחילה נתראה פה בוודאי.

ובינתיים פריסת שלום לבבית לך, לרעייתך, לבניך ובנותיך — כלותיך והילדים בכלל.

המוקירך מאד

ז. שניאור

[228]

3 בפברואר 1958

מר זאב זלצמן היקר,

חייב אני לך תשובה על מכתבך הנעים מיום 22 דצמבר לשנת 1957. היו מעצורים רבים ———.

את הערכת השיר שלי, במכתב (מיום 15 בדצמבר 1957) קראתי בעונג רב וגם לידידי הסופרים הקראתיו. הקב"ה העניק לך גם טעם מובחר. נתקיימו בך דברי חז"ל: "טובה תורה עם דרך ארץ", אמנם היו תגובות רבות על שיר זה (בדברי־שבח), אבל הערכתך חשובה מאוד בעיני, שכן לא חיכיתי לדברים "קולעים אל המטרה" כדבריך. ובעיקר למדתי שאתה מ כ י ר בי במקצת. הנני בעצם הומוריסטן טוב־לב, ומי שיתעה אחרי "לשון־הרע" מוצא בי כל מיני יהירות ורשעות שלא היו ולא נבראו. זהו שרמזתי גם בשירי הנ"ל:

האגוז קשה מבחוץ ומתוק וטוב בפנימו, ופרי־התומר והשזיף — להיפך, ושומר שיניו ירחק, לכל הפחות — ינהג זהירות... ויפה הבנת.

בינתיים חלו בענייני הספרותיים שינויים לטובה. יצאתי (בשן ועין) מ"עם עובד" (יותר נכון באלף "עם אובד") ונכנסתי בעצת ידידי ד. ברקוביץ ל"דביר", אכסניה ספרותית שלי לשעבר (בימי אודיסה — ברלין, ביאליק — רבניצקי), ואיני מתחרט. אני מקבל מפרעות גדולות. וכן לקח ל"פרס" עתון יומי אחד גדול את כל עשרת הכרכים (4500 דפים) היוצאים בסריה ר א ש ו נ ה. — — — יש לי עוד לגמור ספר אחד של מ ח ז ו ת בשיר. וידי מלאות עבודה למלא את החסר. היינו: חלק רביעי, חדש כולו, למערכת ספרי־השיר שלי שיצאו קודם לכן. השאר פרוזה. תקבל כמובן את כל הסריה הנ"ל על פי אדריסתך בעוד 9 חדשים (ירחי לידה) אחד אחד. הם נדפסים כבר "בקיטור מלא".

— — —

אני גומר את מכתבי זה בחג־פורים שמח לך, לרעייתך, לבניך ולבנותיך — כלותיך ונכדיך. כולם כאחד חביבים עלי ועל רעייתי.

המוקירך מאד

ז. שניאור

[229]

אסרו חג השבועות תשי"ד

לכבוד ידידי היקר מר זאב זאלצמאן נ"י

התענגתי על אגרתך הנהדרת והריני מודה לך על המחאתך. ברם ספר זה נדפס על חשבונו של המו"ל בארץ ישראל ולא נתכוונתי בשלחי אותו אליך אלא לאות ידידות. צוויתי להמציא לספרית "הרצליה" שני טפסים (ליותר מזה אינם צריכים, לפי דעתי), אחד שלחתי לספרית ההסתדרות הציונית באמריקה (הספרנית רצתה להזמין את הספר ותקציבה הזעום לא הרשה לה) ועוד שלושה ספרים אשלח לספריות אחרות. הודעתי לספריות שהספרים הם מתנתך. את שאר הכסף הריני מחזיר לך ואקווה שלא תמצא בזה כל סימן וזכר לפגיעה, שכן יקר לי כבודך מאד.

בדרישת שלום לך ולביתך

שלך

צבי שרפשטיין

ירושלים, י"ח בתמוז תשי"ז
17 ביולי 1957

ידיד יקר ונכבד,

חלפה שנה תמימה מיום שקיבלתי ממך אגרת מלאה רחשי ידידות והערכה נדיבת־לב למעט שעלה בידי לפעול בשרות האומה. הוקרתי מאד התגלות זו של יחס נפשי כה עמוק לי ולעבודתי מצד אדם בעל מידות תרומיות כמוך. גם מאד יקר לי מכתבך משום שנכתב עברית — שפת חיי הנפש של עמנו. גדול צערי על אשר בעוונותי הרבים לא עניתי על אותו מכתב עד היום. גשם נדבות של מכתבים ומברקים ניתך עלי באותם הימים מכל קצות תבל והתחלתי משיב עליהם אחד־אחד לפי התור. אבל בטרם כיליתי כמחצית המלאכה קפצה עלי נסיעה למרחקים וכאשר חזרתי לא עמד בי הכוח לחזור לאותה עבודת מצווה משום קוצר־רוח וחולשת־דעת. אני מודה ומתוודה על חטאי זה ומחלה פניך כי לא תשית עלי חטאת.

ועתה לענין שעוררני לפנות אליך. אפשר הגיע לאזנך כי קיבלתי עלי לעמוד בראש הוצאת הספרים "עם עובד". זוהי הוצאה מיסודה של הסתדרות העובדים, אך מראשית צמיחתה היא נתנה דעתה לסייע לפיתוח הספרות העברית ולשרת את הציבור היהודי במלוא ההיקף של תרבותנו הלאומית והאנושית. יש לזכותה כמה וכמה הישגים חשובים המעידים עדות נאמנה על מגמתה הרחבה והכללית הזאת. במרוצת הזמן נכנסה ההוצאה למצוקה כספית ופעולתה כמעט נפסקה, אך כעת נעשה מאמץ לחדש את עבודתה ולשוות לה קצב מהיר והיקף רחב. ממילא מובן כי אנו מעונינים להוציא עד כמה שאפשר ספרים שיהיו "נושאים את עצמם", זאת אומרת מכסים את הוצאות הדפסתם ע"י הפצתם. עם זה ברור כי לא נצא ידי חובתנו הציבורית והלאומית אם נסתפק רק בספרים כאלה. אין "עם עובד" מוסד מסחרי גרידא. חובת ההוצאה הזאת להוציא לאור ספרים שיהוו נכסי יסוד באוצר התרבות העברית, גם לתת אפשרות לכשרונות ספרותיים מובהקים להגיע לידי ביטוי, גם להעניק לציבור קוראי עברית בארץ ובחוץ לארץ חומר קריאה הראוי לחינוכם ולסיפוקם הרוחני — וכל סוגי הספרים האלה אינם מה"משתלמים" ע"י מכירה בשוק ואין להעריכם לפי אמת־המידה של כדאיות מסחרית.

הועד הפועל של ההסתדרות הקציב אמנם סכום ידוע לכיסוי ההפסדים של "עם עובד", אבל אין סכום זה מספיק כלל וכלל לפעולה ראויה לשמה — על כל פנים לפעולה באותם ממדים ובאותה תנופה אשר החתום מטה נושא

את נפשו אליהם ואשר ציבור הקוראים והסופרים כאחד מצפה להם ממנו.

מכאן ההכרח שהגעתי אליו לבקש עזרתם של אישים נדיבי־לב אשר דבר הספר העברי קרוב ויקר ללבם ועתיד הספרות בעברית הוא מדאגותיהם. אודה, כי בראש וראשונה חשבתי עליך, אדוני היקר. ידעתי גם ידעתי להעריך את הנטל הכבד אשר עזרתך לבנין הארץ העמיס כבר על שכמך — את חלקך מדי שנה בשנה במגבית המאוחדת, את חתימותיך על שטרי המלווה הישראליים, ועל הכל את תרומותיך למטרות מיוחדות, בכלל זה את תרומתך הנדיבה להקמת בית לאקדמיה של הלשון העברית בירושלים. עם כל זה מקננת בלבי התקווה כי לא תשיב פני ריקם וכי תמצא שיש לאל ידך לבוא לעזרת "עם עובד" למען תוכל להוציא לפועל לפחות מקצת שאיפותיה. ———

הנני נוטל רשות לעצמי להגיש לך בהזדמנות זו לשי את שני הכרכים של חיבורו הגדול של פרופיסור גרשם שלום על "שבתי צבי והתנועה השבתאית", אשר גאוות "עם עובד" עליו. חשבתי כי תשמח לצרף נכס יקר־ערך זה לאוצר ספריך וגם כי ע"י כך תקבל מושג־מה מטיב היצירות אשר "עם עובד" רואה כבוד לעצמה לסייע להוצאתן.

ברגשי הוקרה וידידות לך ולכל ביתך,

משה שרת

[וראה אגרת סח]

[231]

כ' בשבט תשכ"ד

3 בפברואר 1964

[ראה אגרת קכו]

ידיד יקר,

אשמתי לפניך בדחיית תשובתי על מכתביך מ־29 ומ־31 בדצמבר. סהדי במרומים כי מאז חזרתי לארץ הייתי עמוס למעלה ראש, ורק עכשו, ערב צאתי לחופשת־ריפוי, יש בידי להשיב לך דבר.

קודם כל הנני להודות לך מקרב לב על עזרתך ל"עם עובד". ידעתי מה רבו הפונים אליך והערכתי את הענותך.

אשר לענין המחלוקת האומללה המפלגת את מחנה העברים בארצות־הברית לשני מחנות הניצים זה עם זה, צר לי מאוד כי עד כה לא נמצא איש מתאים שיקבל על עצמו, כראש ועדה המקובלת על שני הצדדים, להיכנס

לעובי הקורה הזאת על מנת ליישב את הסכסוך. במכתבך באת אמנם לכבד אותי באצטלה זו, אך אין זה רעיון מעשי. אילו קבלתי עלי את התפקיד היה עלי להשתהות בארצות־הברית לפחות עוד שנים־שלושה שבועות, ודבר זה נבצר ממני לחלוטין. לגבי העתיד, מי יודע מתי אוכל להיפנות שוב לביקור ממושך באמריקה, וגם אם יצליח הדבר בידי הן אהיה עמוס דאגות רבות וספק אם תהא שעתי פנויה להיכנס לפנאי ולפנים של ענייני התנועה העברית. למשימה זו מוכרח להימצא מועמד מתאים בקרב מחנה העסקנים העברים בארצות־הברית ואין לי אלא לקוות כי יעלה בידי עמנואל ניומן, המטפל בדבר, למצוא אישיות כזאת.

בידידות נאמנה ובברכה חמה לך ולרעייתך, אשר רעייתי שותפת לה,
משה שרת

[232]

19 באוקטובר 1964

[ראה אגרת קמ]
ידיד יקר ונעלה,

זכות גדולה היא — זכות שאין לה ערוך — לקבל מתלמיד חכם, מיהודי יקר־מידות ומאדם אציל־נפש כמוך, אגרת אשר כתבת לי בנדיבות לבך.

אם אזקק לשגרת־לשון ואומר קטונתי מכל השבחים — חוששני פן אחשד בענווה שאין בה כנות. מוטב לי להסתפק בתודה מעומק הלב על דברי הערכתך, שיישארו שמורים בידי כתעודת־כבוד. אשרי כי זכיתי להם.

אמנם שבתי במדה רבה לאיתני ואני שקוד על עבודת יום־יום כדרכי תמיד, אבל עדיין עין הרופאים פקוחה עלי ואני בולע תרופות למכביר. אקווה כי לאחר שאבלה את החורף כולו בארץ, יוחזר לי חופש התנועה עם בוא האביב ואבקר אז בניו־יורק. אפשר קלטה אזנך כי הוטלה עלי אחריות חדשה בתחום החינוך העברי בגלויות ואני מניח כי הדבר יחייבני, בין השאר, להכניס את ראשי ורובי למערכת בעיות החינוך גם בארצות הברית.

בברכה מלב לך ולרעיתך ולכל ביתכם מצפורה וממני, ובידידות נפשית,
משה שרת

מוצ״ש כ״ב ניסן תשכ״ב

24 באפריל 1965

ידיד יקר ונעלה,

אמנם חג הפסח חלף־עבר, אבל תעלה־נא לפניך ״מחברת״ צנומה זו לרצון כשי צנוע לימי החג. וכן יהי רצון כי תכפר על החטא שחטאתי באי ענותי עד כה על אגרתך היקרה והנדיבה מ־12 באוקטובר 1964.

ודאי קלטה אזנך כי שבועות אחדים אחרי קבלי את מכתבך באתני פורענות משונה ותמוהה. נפול נפלתי בתוך ביתי ושברתי את רגלי השמאלית מעל לירך. מאז ועד היום קרבן אני לייסורי גוף ונפש. הייתי מוטל למעלה מחודש ימים על ערש־דוי בבית החולים ומיום שובי הביתה הנני כלוא בתוכו. רק פעמיים במשך הזמן הזה יצאתי החוצה כדי לנסוע לתל־אביב — בפעם הראשונה למען השמיע את דברי בועידת מפא״י, ובשניה לשם השתתפות ב״סדר״ המשפחתי הגדול שנערך הפעם בבית בתנו יעל. שתי הרפתקאות אלו היו כרוכות בסיכונים אבל הן עברו, תודה לאל, בשלום. בבית התחלתי כבר להתהלך בעזרת מכשיר מיוחד לדבר, אבל רוב שעות היום הנני רתוק לכסא: אכן עבודתי המשרדית לא נפסקה אף ליום אחד. גם את אגרתי לקונגרס הציוני חיברתי בעודי מתפתל במכאובים על מטתי בבית החולים. אני עוסק בעניני הסוכנות היהודית יום־יום — התיקים נוסעים מן הבית אל המשרד וחזרה בלי הרף. כל ישיבות ההנהלה מתקיימות בביתי. האנשים באים ויוצאים והדלת אינה נסגרת. התקדמותי הגופנית אטית מאד ואני זקוק לרחמי שמים ולסבלנות רבה. אקוה כי שני אלה יעמדו לי. בינתים חלשה דעתי ונעניתי להפצרת ידידים ובני משפחה והוצאתי מחברת זו. זהו העותק הראשון שאני שולח לארצות הברית.

ושלום וברכת אהבה לך ולרעיתך ולבתכם מצפורה וממני.

משה שרת *

[וראה אגרת קנ]

* היה זה מן המכתבים האחרונים של שרת ז״ל.

[234]

תל־אביב, כ״ט כסלו תשט״ז
14 בדצמבר 1955

ה׳ ש.ז. זלצמן היקר,

קיבלתי מכתבך בצרוף השאלון — תולדותיו של המנוח אברהם מאזור ז״ל, ואני מודה לך עבור טרחתך בהשגת הפרטים החסרים (המשפחתיים).

— — —

הציבור בארץ שקט מאד ומסתכל בביטול ל״רשת האינטריגות״ שהקטנים והגדולים במדינות זוממים... תחת המסווה של ״צדק ויושר״ בהיכל הנקרא ״חבר הלאומים״, המקבל חברים כמו ממשלת סעודיה וכדומה הסוחרים ב״עבדים״ וכו׳... אנו בטוחים שה״גדולים״ יכירו בסוף את נאמנותם של הארצות הערביות ל״דמוקרטיה״... ויבינו, שאם עוד לא זרקו אותם או בגדו (הערבים) בהם יש להם להודות למדינת ישראל הקיימת במזרח הקרוב...

מובן, שאחוז קטן של ״מוגי־לב״ מקווים להציל את חייהם בבריחה מהארץ... הם אינם מבינים, שגם בארגנטינה, ברזיל וכו׳, לאן שהם בורחים, גם שם אפשר להפגש עם ״מלאך המוות״... ולמוות שם — אין כל טעם...

שכנינו מוכשרים רק לתכסיסים של ״פגע וברח״ ע״י מסתננים. להלחם, לא יעזו, היות, והם מבינים (בפרט מצרים), שיש להם שונאים בפנים (האחים המושלמים, הוואפד, אנשי המלך וכו׳). שנית, הצבא שלהם מוכשר להפגין ולצעוק ולאיים, בחזית — הם אפסים... נקווה, שלא נצטרך להלחם. סוף־סוף, אנו חיים ״גם בנסים״...

אני מקווה, שהנך בקו־הבריאות, ואני מאחל לך כל טוב,

בברכה

שלך

דוד תדהר

שער חמישי

"הרצליה" (ניו־יורק)

א. נאומי־סיום
ב. אגרות ומכתבים בעניין "הרצליה"

א. נאומי־סיום

נאום ראשון

בשם כל הפקידים, המנהלים והאמרכלים של "הרצליה", אני שמח לקדם את כל הנאספים בברכת ברוכים הבאים. ביחוד, רואה אני לי לכבוד וגם למקור שמחה לקדם ב"שלום" את שבעת אורחי הכבוד, הם הצעירים והצעירות, שזכו בפרס לביקור בישראל לששה חדשים ושזה לא כבר שבו משם. האמת ניתנה להאמר, שאנחנו מתגאים בכם, כי הלא עצמנו ובשרנו אתם, חניכי מוסדנו — חניכי "הרצליה".

חכמינו אמרו ש"אוירא דארץ ישראל מחכים", אבל אתם, כנראה, כבר הייתם חכמים עוד קודם עלותכם לישראל. אלמלא כן, לא הייתם זוכים בפרס, שאיפשר צאתכם שמה לששה חדשים, לזמן רב. לכן, אף על פי שאין כל ספק שבמשך שהותכם בישראל הוספתם חכמה, אבל החכמה, — היינו התורה שהבאתם אתכם לישראל, תורתנו היא — תורת "הרצליה" וב"הרצליה" קיבלתם אותה.

רבותי, שורת ההגיון מחייבת אותנו, לנהל את כל האסיפות ואת כל המשא ומתן עם כל העסקנים שבכל בתי־הספר העבריים ב ע ב ר י ת, ובפרט ב"הרצליה" שלנו, כי הלא מוסד עברי הוא זה ולא מוסד סתם, אלא בית ספר גבוה, ואפילו לא גבוה סתם, אלא גבוה מעל גבוה. מיד אחרי הקמתה של המדינה העברית קווינו כי יום זה של הרחבת גבול העברית בארה"ב קרב ובא, אבל לצערנו הגדול הוא עוד ממנו והלאה, מעין מזמור שיר לעתיד לבוא. השפה העברית עוד לא הכתה את שרשיה בה והמצב בשדה החינוך והתרבות העברית רחוק מלהיות מעודד. מספר היהודים המתעניינים בחינוך ותרבות עברית דל מאוד. ובכן, בכדי לאפשר לכל הנאספים פה להשתתף בנשף זה, אנחנו מוכרחים לעבור לשפת המדינה.

אני תקוה, שאתם אורחי הכבוד, אנשים צעירים מלאי כוח עלומים, ואתכם כל שאר חניכי "הרצליה", תתאזרו עוז לעורר את הקהל הרחב מאדישותו ותחישו את היום שהארץ הזאת תמלא דעה — דעת השפה העברית והתרבות העברית, כמים לים מכסים.

נאום שני

זה כארבע או חמש שנים, שמסיבה זו או אחרת, נשלל מרעייתי וממני העונג לחוג אתכם את חג הסיום, העונג לבלות ערב נעים באווירה יהודית, יהודית־ישראלית, בצוותא חדא עם המסיימים, נוער בריא וחזק בגוף וברוח, יהודים נאמנים ונאורים, מעשי ידי "הרצליה" להתפאר.

השנה קרה שוב דבר, שכמעט מנעני מהיות נוכח פה הערב, מסיבה ידועה למנהל המוסד, מר פיינשטיין. עבדתי קשה בשבועות האחרונים. אמרתי להימלט לכמה ימים; יצאתי לכפר, לנוח מעמל העבודה. נראה היה שגם השנה נאלץ להסתפק בברכה מרחוק, אבל ברגע האחרון אמרנו לא. לא נתן עוד לחג הזה להישמט ממנו.

אני מודה על ההזדמנות שניתנה לי לברך את כל המורים, הפקידים והמנהלים וכל אנשי שלומנו. במיוחד אני רואה לי למקור שמחה לברך אתכם, המסיימים והמסיימות, ואת הוריכם בברכת "חגים וזמנים לששון", ביום חג הסיום הזה. החג הזה הוא, בעיקר, חגכם, אבל גם חגנו אנו, אם לא חג ישראל כולו. כולנו מתגאים בכם, ובכם אנחנו תולים כל תקוותינו.

אני תקווה, שתסלחו לי על שאני מרשה לעצמי לנגוע ביום שמחתכם בעניינים יגעים, אבל האם מותר לנו להעלים עין מהבעיות המכאיבות והמטרידות אותנו כל הימים? אחרי ככלות הכל, אתם שארית תקוותנו פה בארץ הזאת. מי עוד כמוכם יודע, שהמצב בשדה החינוך והתרבות העברית כאן רחוק מלהיות מעודד! אין כל צורך לחפש אחרי הסיבה. היא ידועה לנו. הקהל היהודי, ברובו הגדול, אינו מעוניין כלל בתרבות עברית, והאנשים המעטים, המראים את עצמם כמעוניינים מסתפקים, כמו שאומרים, במה שיכולים להעלות בקצה המזלג.

אחרי הקמתה של מדינת ישראל ציפינו להתעוררות מרובה, להתעניינות מתמדת של היהודים מכל הזרמים בשפה העברית. לצערנו הגדול, נשוּר יום זה ולא מקרוב. לכן אין אתם המשכילים ואנשי התורה גם יחד, אתם שהאופק שלכם אינו צר ומוגבל, רשאים להישאר אדישים. עליכם מוטלת החובה לשים לכם למטרה בחיים להפיץ ברבים את התורה שלמדתם ב"הרצליה". וכדי להגשים מטרה זו, לא די בכוונות טובות בלבד. דרושים מאמצים עצומים. דרושה תעמולה בממדים לא שערנו לפני כמה שנים, כי רוח הזמן אחר הוא. אני כולי אמונה, שאתם, בני התורה והתרבות, צעירים וצעירות, מלאי כוח עלומים, ועמכם כל חניכי "הרצליה", תתאמצו לגייס כוחות נוספים ויחד תצאו לעורר את לב הקהל העברי, שיעשה את חובתו לעמו, לשפתו ולתורתו. זאת תקוותי, תקוות כולנו.

נאום שלישי

מעשרה הקבים נאומים, דרשות וניב שפתים סתם שירדו לעולם, נטלו היהודים חלקם ומחלק זה נטלו יהודי אמריקה תשע ידות ויהודי העולם כולו את השאר. והכל לשם שמים. לו היה הסניגור הגדול, רבי לוי יצחק מברדיטשוב, חי עמנו היום היה טוען לפני מלך מלכי המלכים והיה אומר: רבונו של עולם, בוא וראה, שלא ככל הגויים ישראל. כל מעשיהם של הגויים הם רק למען חיי העולם הזה ותענוגותיו: אוכלים ושותים להנאתם, מגדלים את בניהם ומלמדים אותם חכמה ומלאכה, נוטעים בלבותיהם אהבה לעמם, לארצם, לשפתם, אולם עיקר העיקרים הוא, לגדל דור בריא וחזק, בריא וחזק בגוף וברוח, להכשירם לחיים בריאים ונורמליים, אבל לא כן בני־ישראל באמריקה, שכל מעשיהם הם לשם שמים. חוגגים את חגיהם בסעודות מצווה, אוכלים כיסנים בפורים, אף על פי שאינם יודעים בין ארור המן לברוך מרדכי, אוכלים כופתות בפסח ואינם יודעים, פסח זה על שום מה, נותנים פרוטות לחינוך עברי ואינם יודעים חינוך זה מה הוא, מחזיקים באצבע קטנה בבתי־ספר וישיבות ואינם יודעים מה טיבם, מגדלים את בניהם לא בסדר ובמשטר, כי זה דרך הגויים. תחת ללמד את בניהם דברי ימי עמם, להורותם את כל הקורות אותו בשנות דור ודור, כדי לעורר בלבם אהבה והערצה לעם ישראל, לשפתו ולתורתו, הם ממררים את חיי בניהם, בלמדם אותם Judaism על רגל אחת, וסותמים את הגולל על כל הלימודים בבר־מצווה ובסעודת־מצווה, ויוצאים את חובתם בברכת שפטרני; עורכים נשפים ובנקטים לא לשם תענוג אלא לשם שמים; חולקים כבוד במידה גדושה לעוסקים בצרכי ציבור ולבעלי־בתים חשובים, לא מפני שזכו לכך, אלא מפני שגדול הוא הכבוד, שפותח את ידך. יהודי אמריקה נותנים "דרך כבוד" — הכל לשם שמים, ואפילו המריבות והקטטות מכל המינים. זה אומר, השפה היא העיקר ובא השני ואומר, לאו דווקא, אלא התוכן הוא העיקר, וקנאת הסופרים, בוודאי ובוודאי לשם שמים. כולם אוחזים בטלית שכולה תכלת וכל אחד טוען, כי הטלית כולה שלו. כל אחד טוען שאלמלא הוא היתה משתכחת תורה מישראל. כל אחד מפשפש לא במעשיו אלא במעשי חברו. ואין שכחה ואין סתרה לפניהם. ——— רבותי, לא סניגורים דרושים לנו היום. דרוש לנו אומץ הלב להסיר את המסווה מעל פנינו ולדבר דברים פשוטים על התוהו ובוהו בחינוך ובתרבות העברית. מספר האנשים המתעניינים בחינוך ובתרבות עברית דל מאד ודווקא מתי מספר אלה יעמדו למשפט, ואין רצוני להוציא את עצמי מן הכלל. כולנו אשמים. אשמים אנחנו בהתפוררות הכוחות, הדלות והצמצום. עתה, כשהמעיינות באירופה, שהתרבות העברית שאבה

מהם, יבשו וחרבו, אנו מכלים זמן יקר להילחם איש ברעהו, תחת לצאת בכוחות משותפים כדי להלחם בסביבה הזרה, באדישות של רוב מנין אחינו בארץ זו, במנהיגים, המסתפקים בקב חרובין של חינוך ותרבות עברית. החינוך הוא, לדעתם, שנלמד את בנינו לדעת שהיו לנו אנשים גדולים, וכל הפילוסופיה הכרוכה בחינוך כזה, שחיים אנחנו בעבר, בזכות אבות, לא כעם חי הנושא את עצמו, החי בהווה. השתדלנים שלנו חוזרים על פתחי נדיבי הגויים לעורר חמלה על זרעם של הנביאים ואין השמחה שלמה אלא אם כן מזמינים אחד הגויים שידבר בשבחם של אבותינו, וכל גוי המרבה לספר בשבחם הריהו משובח. אם זה הוא החינוך העברי — ייתי ולא איחמיניה!

צורך השעה היא לא בסניגורים אלא במנהיגים ומנהלים, המקפידים על הלשון העברית, ורק אז תתקיים תורתנו בידינו.

נאום רביעי

יש אומרים כי תרבות של כל עם ועם ניכרת ביחס אל היהודים ואל הנשים, כלומר שהיחס מצד איזה עם שהוא אל היהודים ואל הנשים, משמש מעין קנה־מידה שבו מודדים אם העם הזה נתפתח כל צרכו במובן התרבותי אם לאו. כשהעם מתנהג עם היהודים, למשל, במידה זו שהוא מתנהג עם בניו עצמו, אות הוא שכבר הגיע העם הזה אל הגובה הדרוש ואל המדרגה העליונה שבני־תרבות עומדים עליה.

ואני רוצה להוסיף עוד דבר, והוא: תרבות עם ניכרת גם כן ביחסו לחינוך ולימוד, משום שבה במידה שתרבות עם אחד גדולה משל חברו, גדול גם יחסו אל החינוך והלימוד כאל דברים פשוטים, נורמאליים וטבעיים, מזה של חברו. כך זוכרים רבים מאתנו, למשל, שברוסיה שלפני המהפכה הבולשבית הביטו ביראת הכבוד על כל מי שסיים מכללה, ואנשי שיבה הרימו כובעיהם לקראתם לאות כבוד, אפילו לפני אלה שעוד טרם גמרו את חוק למודיהם במכללה. מה שאין כן בארץ הזאת. כאן אנחנו מוצאים אנשים שתואר דוקטור להם והם נהגי מכוניות או עובדים בחומר ובלבנים, יען כי בעיני האמריקאים הנאורים ההשכלה והתרבות הם דברי יום יום, מה שלא היה כן ברוסיה, אשר יותר מתשעים אחוזים של תושביה לא ידעו קרוא וכתוב, ואנשים שסיימו מכללה היו יחידים במינם. וכן הדבר עם היהודים. כשעמנו חי בארצו ועל אדמתו ועלה בתרבותו ובמידותיו על שכניו, התיחס אל החינוך והלימוד העברי כמו שמתייחסים האנגלים והאמריקאים בימינו אל החינוך והלימוד האנגלי, היינו, כאל דבר רגיל וטבעי, אולם כשיצא עמנו בגולה ולאחר חיים של דורות על אדמת נכר, עת התחיל להשתמש יותר ויותר

בשפת המדינה שגלה שמה והלימוד העברי היה פוחת והולך, אז התחילו מנהיגי עמנו לדאוג לעתידה של תורה ושאלו: תורה זו מה תהא עליה? הפסימיסטים בתוכם התייאשו לגמרי והחליטו שעתידה תורה שתשתכח מישראל. הפוסחים על שתי הסעיפים, ממש כבימינו אנו, לא הקפידו על הלשון העברית ולכן תורתם לא נתקיימה בידם. אולם החרדים על הלשון, כבני יהודה בשעתם שהקפידו דווקא על הלשון, החזירו את התורה ליושנה וחינוך ולימוד עברי נעשו שוב דברי יום יום. מאז ועד היום אנחנו למדים מן היחס אל חינוך ולימוד עברי מצד המנהיגים והמחנכים שבכל דור ודור על הגובה התרבותי של כל תקופה ותקופה בחיי עמנו. בדור דעה היחס הוא פשוט וטבעי, והיפוכו בדור חסר־דעה.

ראיה לדבר: היהודים של ארצות מזרח אירופה בסוף המאה התשע־עשרה ובהתחלת המאה העשרים מצד אחד ויהודי אמריקה מצד שני. שם, בחדרים, בישיבות הקטנות והגדולות, למדו תורה לשמה. כקטן כגדול, כעשיר כעני החזיקו איש איש לפי ערכו, בבתי־ספר ובישיבות מכל המינים. יהודים השכירו את עצמם לעבודה זרה, לעבודה שהיתה זרה להם ולרוחם, בכדי להשתכר די כסף לשלם שכר לימוד וחינוך. החינוך העברי היה בעיניהם דבר נורמאלי וטבעי כמזון שהיו אוכלים וכאוויר שהיו שואפים. אולם כאן, בארצות־הברית, אף על פי שיש לנו ב״ה יהודים שידם משגת לתמוך בבתי־ספר ובישיבות, כדי שיהיו לכבוד ולתפארת לנו ולעמנו בכל העולם כולו, בכל זאת התורה מונחת בקרן זווית, דעת התורה הוא דבר יוצא מן הכלל ועל בן־תורה מביטים כעל חד בדרא. אנשים שעוד טרם נכנסו לפרדס, שלא קראו ולא שנו למדי, שרק הגיעו אל סף בית המדרש, מחזיקים טובה לעצמם כאילו כבר למדו את כל התורה כולה. המנהיגים והמחנכים מסתפקים בקב חרובין של חינוך עברי ותרבות עברית, מתייחסים אל לימוד עברי כמו שמתייחסים אל חולה מסוכן שהרופאים כבר נתיאשו ממנו, אלא שכל עוד נשמתו בו, בעל כרחו מבריאים אותו ומקיימים את נשמתו. מדברים בחמלה על התלמידים של בתי הספר העבריים ועל אבותיהם של התלמידים, כאילו האבות והבנים מקריבים את עצמם על המזבח בעד עמם ודתם. כן שמעתי את אחד המנהיגים כשהוא מכריז בהתלהבות מעל הבמה, כשם שמכריזים ומודיעים בראדיו על איזה פטנט, כי חינוך עברי, או בלשונו, חינוך דתי, הוא סם מרפא לכל חולי ולכל מדווה, רפואה בדוקה נגד אנטישמיות ונגד קומוניזמוס. כששמעתי זאת רציתי להגיד לו: שקילא טיבותיך ושדיא אחיזרי. אנשים בריאים וחזקים אוכלים ושותים להנאתם, אך החלשים והזקנים מביטים על מזון כעל סם מרפא. וכן הדבר בחינוך העברי. האם יש

לך תענוג גדול מקריאת דברי חכמינו וגביאינו, מקריאת ביאליק, אחד העם ורב צעיר במקורם? מובטחני, שאתם, המסיימים והמסיימות, קיבלתם את התורה ב"הרצליה" מאהבה ולא מיראה, לא בכדי לעצור בעד אנטישמיות וקומוניזמוס. ואף על פי שלמדתם תורה הרבה, אינכם מחזיקים טובה לעצמכם, כי הלוא אתם האוכלים ואתם השותים, אתם הנהנים מזיו השפה היפה, מזיו התורה ומזיו החכמה.

מי יתן ויבוא יום שחינוך עברי ותרבות עברית יהיו גם בארץ הזאת לדברי יום יום. מי יתן שעיקר העיקרים בחינוך העברי יהיה לגדל דור בריא וחזק, בריא וחזק בגוף וברוח, להכשיר את בנינו לחיים יותר בריאים ונורמאליים, ללמד את בנינו את כל הקורות את עמם בשנות דור ודור, את תורתו ואת חכמתו, וכך תתעורר בלבותיהם אהבה והערצה לעמם, לארצם, לשפתם ולתורתם *.

למען תדעו ותאמינו**

רבים הם המכשולים בשדה החינוך העברי. ההתבוללות היתה תמיד אבן נגף על דרכנו.

האדישות של הרוב הגדול של בני עמנו עשתה שמות בעבודתנו. אבל אם כולנו מכירים, שמלחמה לנו מדור־דור בשונאינו הגלויים לנו, רק מעטים מבינינו יודעים ללחום ברבים שבמחננו אנו, החותרים ביודעים ובלא יודעים מתחת לרגלינו ונעשים לנו למוקש. אלה הם האנשים הרואים את עצמם, ולפעמים נראים גם בעינינו, כאוהבים נאמנים של החינוך העברי, אנשים הבוכים בגלוי על התורה המונחת בקרן־זווית, אנשים המשתוקקים והנכספים לתרבות עברית, אבל עם זאת מפקפקים אם בכלל יש אחרית ותקווה לתרבות עברית פה, בארץ הזאת, אנשים המתנבאים שבין כך ובין כך תשתכח תורה מישראל, שאי־אפשר שנצליח, שהסביבה היא בעוכרינו, הסביבה הזרה בבית ובחוץ. "מה בצע בכל ההתאמצות לגדל את הנוער על ברכי התורה?" — הם שואלים — "אך לשווא אנו עמלים!".

לידידים אלה, המרפים את ידינו בעבודתנו, אני אומר: לכו ל"הרצליה", ספקנים! ראו את הדרך שסללה "הרצליה" בשדה החינוך. שמעו לארבע מאות וחמישים התלמידים הדוברים עברית צחה ויפה. קראו את מאמריהם על הנביאים ועל התלמוד, על גדולי סופרינו, ביאליק, אחד העם, טשרניחובסקי, מיכה יוסף בן גוריון. קראו, ואז תווכחו לדעת, כי אפשר ואפשר לגדל בארץ

* ראה גם להלן אגרות ד', ה', ז', ח'.

** ברכה למשתתפים במאסף של "הרצליה".

הזאת דור דעה, דור דעת התורה והשפה העברית, כי אפשר ואפשר להעמיד פה לומדים בקיאים בכל חדרי התורה. ונהפוך הוא, התנאים בארץ הזאת נוחים הרבה יותר מאשר בעיירות הקטנות מעבר לים. האמצעים לבצע זאת טובים הרבה יותר משהיו. יש לנו פה מורים מומחים, מורים מובהקים במקצועם, ואין שום דבר אשר יעמוד בפני הרצון ללמוד וללמד.

ולכם, המפרסמים במאסף הזה, המשתתפים והמתעניינים בעבודתנו הגדולה, אני אומר: תחזקנה ידיכם וידי כל העובדים להרביץ תורה ברבים. אתם הראיתם לדעת, כי התורה לא מעבר לים היא, ואם טרם הכתה את שרשיה במדינה הזאת, הרי זה משום שמספר היהודים המתעניינים בחינוך העברי ובתרבות העברית דל מאד. יש לנו פה בארץ קיבוץ גדול של חמישה מיליון יהודים, ובתוכם כאלה שידם משגת להחזיק בבתי ספר עבריים ובישיבות שיהיו לכבוד ולתפארת לנו ולעמנו; יהודים שיש לאל ידם להגדיל ולהאדיר את ה"בצרון" ואת "הדואר", הירחון והשבועון היחידים, שבנס הם קיימים ועומדים, ולולא מסירותם של העורכים לא היו מאריכים ימים. ביחוד חשוב הדבר עתה, כאשר מעיינות התורה באירופה, שהתרבות העברית היתה שואבת מהם, יבשו ונחרבו.

עלינו מוטלת החובה להלחם בשוויון־הנפש של רוב מנין אחינו בארץ הזאת. באלה המסתפקים בקב חרובין של חינוך ותרבות עברית. את אלה עלינו לעורר מתרדמתם, לפקוח את עיניהם לראות, כי התורה היא חיינו, אורך ימינו ועצם קיומנו.

ב. אגרות ומכתבים בענין "הרצליה"

1. אגרות

[א']

21 בדצמבר 1926

מכתב לתורם *.

אדוני הנכבד,

מדעתי אותו בתור יהודי נאמן לעמנו ולשפתנו אני מרהיב עוז בנפשי לפנות אליו ולבקש עזרתו למען בית הספר "הרצליה". כידוע לו הרי זה בית ספר גבוה ללימודים עבריים. נערים ונערות נוהרים אל בית הספר הזה מכל קצווי העיר, אף מחוצה לה. רובם שומעים לימודים כלליים בבתי מדרש שלהם, כמו מכללת קולומביה, הונטר קולג', סיטי קולג' ואחרים. ביום הם לומדים בבתי־המדרש הכלליים ובערב הם באים אל "הרצליה" למלא את שאיפתם לדעת את לימודי ישראל.

בית הספר "הרצליה" נוסד לפני חמש שנים. אנשי־שם כסופרנו הנודע מר ראובן ברייניז וכמר יוסף ברונדס ומר שלמה למפורט עומדים בראש המוסד הזה והם מעידים, כי העבודה החינוכית שם היא למעלה מכל בקורת. במשך חמש השנים גמרו קרוב למאה תלמידים ותלמידות את חוק לימודיהם ב"הרצליה" ובתוכם יותר משלושים מורים ומורות. מורים אלה עוסקים בהוראת תורת ישראל בכל קצווי המדינה והם זורעים על תלמי לבות תלמידיהם זרע תורה ודעת. וכך נופחים הם חיים לאומיים חדשים בעצמות היבשות, אשר מהן נואשנו זה כבר. לא אפונה אם אומר, כי השפה העברית, השפה אשר בה הגו נביאי עמנו וחוזיו, היא אבן הפינה בתחיית היהדות ובקיומה. לולא שפתנו, כי אז לא היו בנו עוז ועצמה לעמוד בפני ההתבוללות אשר שדדה מאתנו את מבחר בנינו.

"הרצליה" הוא בית ספר יחיד במינו, מאין כמוהו בכל הארץ, וחובה קדושה מוטלת על כל אחד מאתנו לעשות יותר מכפי יכלתו למען קיומו.

ואני פונה אליו במכתבי זה לא רק בבקשת תמיכתו האישית. אני דורש ממנו, כי יעמוד לימיני בעבודתי למען "הרצליה", כי יבוא בדברים עם כל יודעיו ומכיריו, כי כולם ישתתפו עמנו בעבודת־קודש זו, ויחד נושיט ל"הרצליה" את ידנו לעזרה.

המכבדו

שמחה זאב זאלצמאן

* היה זה מכתב חוזר.

[ב׳]

10 ביולי 1930

ידידי מר פיינשטיין *,

אתמול בבוקר, כששבתי אל ביתי, מצאתי את מכתבך מן האחד ביולי. נהניתי מאד בקראי אותו, וראיתי כי בישרת רוחך ותום לבבך תחשוב כי שליח עבירה היית. אל נא יחר לך, ידידי, ואל תדאג על כי גרמת לנדבתי הדלה. כי לו אף היה כדבריך, הלא גם אז אך גורם היית וגרמא בנזקין פטור, ומה גם שלא הפסדתני כלל. נהפוך הוא: אני חושב לך זאת לצדקה, ובעיני צדיק אתה ומצדיק את הרבים. אם גרמת לי איזה צער, הרי מקורו בכך שאין לאל ידי להושיע את "הרצליה" בסכום הגון, גם אינני מעורב בין הבריות למדי, למצוא אנשים אמידים, אשר כבוד תורתנו נוגע אל לבם, שיעזרו להעמיד את "הרצליה" על בסיס נכון, כי זה חלקי מכל עמלי, לעשות את חובתי ולתמוך בכל מה שאפשר ולהחזיק ידי כל הפונה אלי, לעזור להרים קרן עמנו בכלל וקרן ארצנו ושפתנו בפרט. אבטיחך נאמנה, כי כל דולר שאני מרים לכל דבר שבצדקה, אני מקבל שכרי עשרת מונים, מפני שמאמין אני בכל לבי כי שכר מצווה מצווה. וזהו שקורא אני לו עונג או מזון רוחני, אשר בלעדיו החיים אינם שווים הרבה.

הארכתי קצת, מפני שרציתי להודיעך את השקפתנו (שלי ושל אשתי) על עניינים כאלה, בכדי שלא תאשים את עצמך כי עברת עבירה, בעת שבאמת שליח מצווה היית כחפצך, ולו ירבו כמותך בישראל.

באהבה אליך ואל בית ספרך

שמחה זאב זאלצמאן

[ג׳]

י״ח באייר תש״ב

5 במאי 1942

מר פיינשטיין אהובי,

ביקרתי את "הרצליה" לפני שבועיים והצטערתי כשראיתי את הבית שממנו תצא תורה, הבית שמאות צעירים וצעירות שואבים שם תורה, נתון תמיד בסכנה. אם תתפרץ שם, חלילה, תבערה והפך הבנין בן

* משה פיינשטיין, משורר ומחנך, יסד וניהל את ביה״ס "הרצליה" בניו־יורק. ראה גם מכתבים 149—160.

רגע ללפיד אש. כשהבטתי על הבנין הרעוע, ראיתי מה בין בני הדור הישן לבין דורנו עתה. הם אמרו, שתלמוד תורה כנגד כולם, ובדורנו עתה התורה מונחת בקרן זווית ואין איש שם אל לב. הם אמרו, שתלמוד תורה גדול מבניין בית־המקדש ואנחנו בונים היכלי תפילה שוממים מאין אדם, אבל לא בתי אולפנה. בתמהון שאלתי את עצמי, הייתכן שבניו־יורק, עיר ואם בישראל, לא ימצאו בין היהודים הספונים בבתי־ארזים, מספר קטן של אנשים, שיתעניינו בהקמת בית בשביל "הרצליה"? אדישות יהודי עירנו אל מוסד רב־ערך שכזה, מראה באצבע על ירידה נוראה בחיינו התרבותיים. אות הוא על אבדן החוש אצלנו להעריך דברים חשובים על פי ערכם, אבל בכדי להסיר קודם את הקורה מבין עיני, החלטתי לתרום סך של חמשת אלפים דולרים בשביל בית ל"הרצליה", בשם אשתי ובשמי, בתנאי שהסכום הזה יימסר בפקדון לאחד הבנקים ושלא תשתמש בסכום הזה, בכולו או במקצתו, להוצאות אחרות, אלא אך ורק בשביל בניינו או קנייתו של בית בשביל "הרצליה". ומי יודע, אולי תרומתנו זאת תעורר עוד אחדים מתרדמתם, להשתתף בבנינו או בקנייתו של הבית.

בהוקרה רבה

ש.ז. זאלצמאן

[ד']

19 בפברואר 1945

מר פיינשטיין יקירי,

אף על פי שהמרחק בינינו רב, עמכם אני. רואה אני אתכם בדמיוני, כולכם נאספים באולם היפה, המלא אורה, שמחה וששון, וחוגגים את חג המחזור ב"הרצליה". הצהלה והשמחה הן הפעם הרבה יותר מבכל השנים. ואם ישאלך אדם, מה השמחה הזאת לכם, מה נשתנה המחזור הזה מכל המחזורים? הלא הסיום הזה הוא החמישה־עשר ב"הרצליה", כלומר — לאו דבר חדש הוא! אף אתה אמור לו: נודדים היינו עשרים ושלוש שנה, נעים ונדים מבית לבית, מאולם לאולם, חוגגים את חגינו, שרים את שירינו על אדמת נכר, עבדנו עבודת פרך לסדר מחזורים, ואף על פי שהצלחנו במידה מרובה, מוגבלים היינו בעבודתנו, באולם זר ובסביבה זרה, ועתה אנחנו כבעל הבית העושה בשלו. מחזור זה הוא הראשון שחוגגים אנחנו בביתנו, או יותר נכון, בהיכלנו. לכן אני מברך את "הרצליה" שהשמחה במעונה,

ומברך אני אתכם, העוסקים בה: כאשר זכיתם לסדר את המחזור הזה, כן תזכו לסדר מחזורים הרבה. בכל זאת משגה הוא, ואפילו סכנה, להבליט הרבה את החשיבות של הבית. אל תסתכל בבית, אלא במה שיש בו. "הרצליה" קנתה לה שם גדול דווקא בזמן שישבה בתוך היריעה ולא בבית־ארזים. לא הבית הוא העיקר, אלא התורה היוצאת מן הבית. ואני תקווה, שאף על פי ש"הרצליה" באה עתה אל הנחלה, בוניה, ובראשם משה פיינשטיין, שיצר אותה בצלמו, לא יבואו אל המנוחה, אלא, אדרבה, לא ינוחו ולא ישקטו להגדיל "הרצליה" ולהאדירה.

ולכם, המסיימים, שלום וברכה! החג — חגכם, השמחה — שמחתכם. אתם מרימים את קרן "הרצליה", ואתם העדים, המעידים על חשיבותה של "הרצליה". משתתף אני בשמחתכם בזה היום שקוויתם לו, נגילה ונשמחה בו. התעודות שמקבלים אתם היום מעידות על שנות עמל ועבודה קשה. בכל זאת, ערכה של התעודה תלוי לא רק בעבודתכם בעבר, כי אם גם בזו שתעשו בעתיד. סוף, התעודה או הידיעות, שרכשתם לכם ב"הרצליה", הן רק המפתח אל שערי־בינה. ולכן הפוך בו והפוך בו, במפתח, שיפתח לפניכם את כל הפתחים אל האוצרות הכמוסים בתורתנו ובספרותנו, הפתחים שנשארו נעולים, לדאבוננו, לרבים מאחינו פה בארץ זו ואפילו לפני רבים ממנהיגינו, שלא קראו ולא שנו. על כן אל תהיו נחבאים אל הכלים! צאו לתוך העם, דרשו את המקום הראוי לכם בחיי הציבור ואז תצליחו להשיב כאן את התורה לישנה.

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב י"ד]

[ה']

1 ביוני 1950

מר משה פיינשטיין היקר,

כשישבתי אל השולחן לכתב את הטורים האלה, בקשר עם חג הסיום ב"הרצליה", שאלתי את עצמי: "למה? למה אלאה אתכם בקמחא טחינא, בדברים שכבר נאמרו ונשנו פעמים רבות? יבואו הסופרים והמשוררים בחסד עליון, החוקרים והמלומדים העוקרים הרים, וישמיעו הם אתכם דבר חדש. אולם אני מה אומר לכם שטרם נאמר?" אבל עד מהרה נמלכתי ואמרתי, שהחידוש היותר גדול מונח דווקא בישן, הישן שהוא תמיד בבחינת חדש, בדברים העתיקים, שהם תמיד חדשים. ולאו דווקא בגבוהה גבוהה, שרק

יחידי סגולה יכולים להשיג, אלא דווקא בדברים הפשוטים, הנפוצים בפי המוני העם, בדברים על שבחה של תורה ודרכה שהיו שגורים בפי כל הדורות, והמאמרים שהיו מתהלכים בעם על הארץ וישראל, ישראל ואורייתא. אלו הדברים, שנבחנו ונבדקו בדם ובאש, בכור הנסיון, הם שעם ישראל נזקק להם כאוויר לנשימה. לכן עלינו להפוך בהם ולהפוך בהם עד שיהיו חרותים על לב כל אחד ואחד מאתנו.

ועתה קבל נא את מיטב ברכותי השלוחות אליך ואל כל המורים, אל כל פקידי "הרצליה" ונאמניה. הקהל הרחב רחוק תמיד מלדעת את כל הנעשה לפני ולפנים. לפני הקהל אנחנו נצבים תמיד לבושים בגדי חג, אבל מי כמוני יודע מה שנעשה מאחורי הקלעים? כמה כוחות הושקעו בכדי להעלות את "הרצליה" לרמה הראויה. וכל אחד מכם ראוי בוודאי לברכה, ביחוד אתה, משה. אתה הקימות לך יד ושם בשדה החינוך. אתה מילאת תפקיד גדול בתחית השפה העברית והשפעתך היתה כבירה ומרחיקה לכת. ואם המאמצים היו עצומים, כדאית היא "הרצליה" להקריב קרבן על מזבחה. מי יתן והיו לנו פה בארץ זו עשרות "הרצליות"! לצערנו, אחת היא לנו "הרצליה", בת יחידה, והלוואי שהבת תהיה סימן יפה לבנים, בני תורה ותרבות עברית.

ולכם, המסיימים והמסיימות, ברכה כפולה ומכופלת. תמהני, עד כמה אתם משיגים את אשרכם הרב, האושר הגדול להיות הדור הצעיר הראשון להקמת מדינת־ישראל. מטבע הדברים שאנשים מתרגלים לכל דבר, וכמעט שכבר התרגלנו לראות את דגל ישראל מתנוסס, בכל הדרו, מעל הבנין המפואר של הקונסול הראשי בניו־יורק ובוושינגטון עיר הבירה ובכל ארצות תבל — הנס היותר גדול, שאין דוגמתו בכל ההיסטוריה שלנו. עמים רבים ועצומים שגלו מעל אדמתם נפלו ולא הוסיפו קום, ועם ישראל, הקטן והדל, המוכה והמעונה, קם אחרי אלפיים שנה לתחיה. מאבקו הנועז של קומץ האנשים במלחמת השחרור, הכוח והמרץ לבסס ולשכלל את המדינה הצעירה, אחרי שהוכתר המאבק בנצחון, הרעיש והפליא את כל העולם. ואין כל ספק, שבין הגורמים העיקריים אשר עמדו לישראל בכל שנות גלותו ואחרי כן במלחמתו נגד אויב גדול ועצום ממנו היתה העובדה, שבכל מקום שגלו בני ישראל, התורה היתה עמהם.

אי לזאת, לכם, בני תורה ותרבות עברית, צפוי עתיד מזהיר. אתם פאר הדור ובכם יתברך. אבל גם אחריות גדולה מוטלת עליכם, מפני שאתם עמודי התווך, שבית ישראל פה, בארץ הזאת, נשען עליכם. כל אחד מכם חייב להקדיש מזמנו ומכשרונותיו להטבת מצב החינוך העברי באמריקה.

לצערנו, השפה העברית עוד טרם הספיקה לכבוש מעמד ממשי בארץ הזאת. עד עתה נעשו רק צעדים ראשונים. תקומת המדינה היהודית, למרות כל החיזויים האופטימיים, לא הועילה בהרבה לעורר את לב הקהל על הצורך בחינוך עברי שלם, חינוך שאיננו שוקט על שמריו. אדרבה, מפני חשש של דו־נאמנות, הרבה מהיהודים שהתיחסו לפנים בשוויון־נפש לחינוך העברי, נהפכו עתה למתנגדיו הגמורים. הצורך בעבודה חלוצית למען תחיית השפה העברית גדולה מאד, ותפקיד זה מוטל על כולנו.

שלך,

שמחה זאב זאלצמאן

[ו']

7 בפברואר 1958

מר משה פיינשטיין היקר,

תודתי לך מקרב לב על ספרך "אברהם אבולפיה" שכיבדתני בו ושקראתיו מתוך עונג רב.

חבל, שהשקעת זמנך ומרצך ב"הרצליה", בעבודה שכל בר בי רב היה יכול לעשותה במקומך והזנחת את עבודתך הספרותית שלאו כל אדם זוכה ומוכשר לעשותה כמוך. פעולותיך בשדה החינוך העברי בכלל וכינונה של "הרצליה" בפרט, מצבה חיה הן לך, מעשה ידיך להתפאר, אבל, לחזור על הפתחים לקבץ נדבות, לעמוד כל השנים לפני הפרובלימה, בכל שקלא וטריא עם הדירקטורים, אם להיות אם לחדול, אם לעמוד על דעתך, אם להכנע למשמעתם, והתוצאות: שלום שלום ואין שלום, לנהל העניינים היום־יומיים במשרד כאחת המזכירות, לו את כל העבודה הזאת עזבת ואת השירה שמרת.

מקומך ב"הרצליה" כראש ועד החינוך ומתנדב ברצונך הטוב להורות כמה שעות בשבוע, כבוד לך וכבוד ל"הרצליה", אבל לנהל ה"ביזנס" שם, לא לכך נוצרת. אין זה מקומו ואף לא לפי כבודו של מחנך בעל שיעור קומה ומשורר כמוך.

אמנם ההכרח לא יגונה, אולם בנידון דנן מסופקני אם המשכורת שקיבלת כל השנים ב"הרצליה" היתה גבוהה בהרבה, אם בכלל, מהשכר של כל מורה עברי.

חושבני, שאיני צריך לומר לך שאין לי כל כוונות ומגמות להיות נובר בענייניך הפרטיים, אלא כידיד וחבר הייתי מעדיף לראותך מוסיף מן החול אל הקודש ולא להיפך.

חס אנכי על איבוד זמנך בדברים של מה בכך, תחת לנצל את כל הכשרונות שחוננת בהם בענפי הספרות, החינוך והתרבות.

אם אין זכרוני מטעני אמרתי לך כל זאת פנים אל פנים, אבל בין שאמרתי לך זאת בעבר בין אם לאו, זאת היתה דעתי כמעט כל השנים ועכשיו כשקראתי את הפואמה התברר לי הדבר במידה יותר בולטת משחשבתי תחילה.

עד כמה שאני יודע, ואין אני מתיימר לדעת הרבה, אני דן תמיד על עבודה אמנותית לפי ההנאה שהיא גורמת לי, וכאשר אמרתי לעיל נהניתי מאוד מעושר לשון ויחוד סגנון בפואמה, גולת הכותרת ביצירותיך. אני משוכנע שלא אך יכולת ליצור כהנה וכהנה, אלא שיכולת אף להגיע לפסגה יותר רמה. זאת אף זאת, עוד לא אחרת המועד. בשירים שפרסמת בחדשים האחרונים ב"הארץ" וב"הדואר" הראית את כוחך, אם לא כוח עלומים, הלא גם "קהלת" היא אחת היצירות המובהקות ביותר.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[וראה מכתב 155]

[ז']

19 בפברואר 1958

לידידי היקרים: אברהם גודמן, דוד מורגנשטרן, משה פיינשטיין וד"ר עמנואל ניומן *,

מובטחני שאיני צריך לומר לכם שהגברת שלי ואני מצטערים שבעתיים על שאי אפשר לנו להיות יחד עמכם במשתה. עובדה היא, מר גודמן, שדחיתי עד עכשיו לענותך על מכתבך, מפני שעד הרגע האחרון הייתי שוקל בדעתי אם לטוס לניו־יורק ליום אחד ולצאת שוב הנה למחרתו. לדאבוני, הצטננתי והרופא לא יתנני אף לצאת מחדרי לכמה ימים. חבל שלא אסתייעא מילתא.

ובכל זאת, גם אם המרחק בינינו רב, עמכם אני ברוח. בית מדרש "הרצליה" היה תמיד קרוב ללבי. ברם, בשנים האחרונות סבלה "הרצליה" הרבה מאדישות הקהל הרחב, שרק שמות מפורסמים היטב מושכים את לבו, בעוד שב"הרצליה", כדרכה בצניעות כל השנים, לא נעשה מבחינה זו דבר.

היו ימים שהמצב הכספי היה חמור מאוד, למרות העובדה שבהשוואה למוסדות אחרים היה תקציב "הרצליה" נמוך מאוד. אני תקווה שבמשתה

* חברי ועד "הרצליה" ומנהלה.

תצליחו לגייס כוחות נוספים שיתנו מכספם, מזמנם וממרצם למוסד הנעלה הזה, שבבית מדרשו למורים בלבד לומדים שנה שנה כמאה וחמישים איש, חוץ ממאתיים צעירים וצעירות בבית־הספר הגבוה.

לשבחם של הפיינשטיינים אני שמח לציין, שלעתים קרובות, בגלל המחסור באמצעים כספיים. היו נאלצים, הם וגם המורים, להדק את החגורה הידוק נוסף, אבל הם עמדו כל השנים על המשמר ולא נתנו לבית המדרש לסגת אף שעל מהגובה שעמד עליו כל השנים.

בית המדרש "הרצליה" מיוחד במינו מבחינת חינוך יהודי לאומי. מקום מיוחד תופסות שם האהבה וההערצה לארץ־אבות. שמה של "הרצליה" הוא לברכה ולתהילה בפי כל המחנכים והציונים המובהקים כאן ובישראל. אני כולי אמונה שהנשף יצליח בכל האופנים. יש לנשף כזה ערך תעמולתי חשוב, ואל יהיה דבר זה קל בעינינו. טוב ורצוי לעורר תשומת לב הקהל העברי, הרחוק בדרך כלל מידיעת הפרטים, ולכן אין הוא מסוגל להעריך כראוי את חשיבותו של בית אולפנא כ"הרצליה". המקום והמועד המתאים הוא נשף רב פאר וכבוד בנוכחות קהל רב משמנו ומסלתו של הקהל העברי.

נוסף על זה יש עוד ערך מיוחד למשתה הבא, שאין אנחנו רשאים להעלים עין ממנו. זו הפעם הראשונה שאנחנו עדים להזדהות גמורה של ההסתדרות הציונית עם מוסד חינוכי. התחולל מפנה שיש לברך עליו. הדבר מתבטא בהלך מחשבתם ובתגובותיהם של חוגים ציוניים. ———

אמנם גם בעבר נתעורר ויכוח מאחורי הקלעים וגם בעתונות על היחס שההסתדרות הציונית נוקטת לגבי חינוך ותרבות, אבל הדבר לא זז ממקומו. אינני מופתע מן העובדה שד"ר ניומן הכיר שדרושים עתה תפקידים אחרים והוא נאבק לשנות מהמטבע שטבעו קודמיו. הויכוח שנתעורר בענין זה נוגע ביסודות קיומנו. התרופה היחידה נגד התרחקותו והתנכרותו של הנוער היא: הפצת התורה בלשונה המקורית. יש בחומר הנפלא הטמון, ירושת אבותינו מדור דור, כדי להלהיב את דמיון הדור הצעיר. שפה משותפת עם יהודי ישראל יכולה ליצור יחסי הבנה הדדית, לאחד את כל הכוחות לפעולות בעד המדינה הרכה והצעירה.

יש לציונים הזדמנות נפלאה ונדירה לחנך דור לא של תורמים ומתרימים גרידא, אלא גם של דוברי עברית וקוראי עברית שישמרו על גחלת היהדות שלא תכבה. מדינת ישראל זקוקה לתכנית כזאת, וכל ציוני מכל המפלגות ומכל הזרמים יכול לחתום עליה בשתי ידים.

——— תרומתי השנה — אלף דולר.

בהוקרה שמחה זאב זאלצמאן

[ח']

23 בינואר 1961

מרנין* היקר,

מלים אין בפי לתאר לך כמה אני מצטער על שנשלל ממני העונג לנכוח בנשף השנתי, לחוג אתכם את חג יובל־הארבעים של "הרצליה". כי לא הרי המשתה הבא כהרי המשתאות ש"הרצליה" חגגה בעבר. הלוא השנה יכובד מחוללה ומיסדה של "הרצליה", הוא אביך מורך, המשורר משה פיינשטיין. אני עמכם גם אם המרחק בינינו רב, ויחד עמכם אני נותן פאר וכבוד לרע כאח לי. שבח והודיה לאיש משה שהקריב את שירת חייו על מזבח החינוך העברי.

דומני שהגיעה השעה להגיד קבל עם ועדה לא אך מה שפעל ועשה משה פיינשטיין בשדה החינוך העברי, דבר ידוע ומפורסם ברבים, אלא להרים קצת את המסך על התלאות בחומר וברוח שעברו עליו, ביחוד מפני שרבים מעמנו נוטים לשכוח שמשה לא זכה מן ההפקר, אלא גמל בארבעים שנות עמל ויגיעה.

תמהני, כמה מאתנו יודעים להעריך מה שהתרחש בלב משורר צעיר — שהוציא לאור לפני עשרים וחמש שנה ספר שירים וסונטות — "חלום וגורל", ואחרון אחרון, גולת הכותרת שלו: "אברהם אבולפיה" — מה התרחש בלבו כאשר גמר בדעתו לפני ארבעים שנה לצאת בדד בדרך, דרך שבתנאים היותר טובים אינה סוגה בשושנים, דרך ארוכה ומיגעת, להקים בית מדרש למורים, מפעל שגזל ממנו את כל זמנו ומרבית מרצו.

גם כיום המצב השורר בחינוך העברי רחוק מאוד מלהיות מעודד, אך ככל זאת יש כעת בחוגים של זרמים שונים מידה מסויימת של התעניינות בחינוך עברי, וסכומי־כסף עצומים מוצאים שנה שנה על חינוך עברי. לא כך היה המצב לפני ארבעים שנה. ההמונים היהודיים מהמעמד הבינוני טרם התערו בארץ, ורובם נאבקו למצוא די מחייתם. היהודי הממוצע, מקוצר רוח ומעבודה קשה, התייחס בשאננות גמורה לחינוך העברי. כל זה בזמן שעקב ההגירה החפשית התרבתה האוכלוסיה היהודית מיום ליום. בית ספר גבוה ובית־מדרש למורים היו צורך השעה, והנה בא משה פיינשטיין ומלא את החסר.

כבר בשנת 1926, זאת אומרת לפני שלושים וחמש שנה, פניתי לכל ידידי ומכירי בקול קורא להחלץ לעזרת "הרצליה". לכן מי עוד כמוני יודע כאב לבו

* מרנין פיינשטיין, בנו של משה פיינשטיין, אף הוא מחנך.

ומצוקת נפשו של משה פיינשטיין, כשהוא נאלץ להיות מרותק למקום עבודתו עד היום הזה, חותר בשארית כוחותיו למצוא את האמצעים הכספיים לשלם למורים את משכורתם הזעומה, שרק לעתים נדירות היא נפרעת בשעתה. עובדה היא, שבגלל המחסור הכספי ארע פעם שהמורים לא קיבלו את משכורתם כמה חדשים, ומשה לא נפרע קרוב לשנה. "הרצליה" עמדה אז לפני שתי ברירות: לוותר על החוב או לסגור דלתיים, וכולם פה אחד קיבלו עליהם את הדין, לחסל את החוב שלא נפרע. זו תורה וזו שכרה.

ברם, במשך השנים היו אנשים מעטים ששמרו אמונים ל"הרצליה", אנשים שהכירו כי השפה העברית היא אבן־הפינה בתחיית עמנו וקיומו. הם תרמו ביד נדיבה והתרימו אחרים. אבל אין להעלים עין מן העובדה, שאלמלא משה פיינשטיין לא היתה "הרצליה" יכולה להתקיים כל השנים.

מסירותו של משה פיינשטיין לתחיית השפה העברית משמשת דוגמא מאלפת ומזהירה. "מעשי אבות סימן לבנים". מקור נחת הוא לנו שאתה, מרנין היקר, הולך בעקבות אביך, אבל מעשי אביך צריכים לשמש סמל ומופת למאות המסיימים והמסיימות, שגם הם קרואים בנים לאביך שלמדם תורה.

במיטב הברכות מרעייתי וממני לאורח הכבוד, אנו מאחלים לו בריאות הגוף ושלוות הנפש להמשיך את עבודתו הפוריה.

במצורף המחאה על אלף דולר, תרומתנו השנתית ל"הרצליה".

בשלום וברכה אליך ואל כל המסובים.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[ט']

29 באוקטובר 1962

מר אברהם גודמן היקר,

אני פונה אליך בעברית, מפני שדבריך ומעשיך הפגינו שהשפה העברית קרובה ללבך. כשלעצמי, איני צריך לומר לך שהחייאת השפה והפצתה ברבים היתה משאת נפשי כל השנים. עיקר הדבר שהמוסד שבעד שלומו וקיומו אני מפיל תחינתי לפניך, מוסד עברי הוא.

למען הסדר הנאה, בוא ונראה איך נתגלגלו הדברים ש"הרצליה" נכנסה למבוי סתום ללא מוצא.

צ'רטר בעד "הרצליה", כיפוי כוח להכתיר את המסיימים בתואר אקדמאי, דומה לזה של בית המדרש לרבנים מיסודו של שכטר, היה משאת נפשו של

משה פיינשטיין שנים הרבה. אבל בגלל המחסור באמצעים כספיים ענקיים הדרושים לכך, נשאר הדבר בגדר של מזמור שיר לעתיד לבוא, עד שאתה ואחיך באתם והלבשתם את הרעיון עור וגידים.

הכרזתם בריש גלי במלון דל־מוניקו, בנוכחות קרוב למאה איש, על התחייבותכם לתרום שלושת רבעי מיליון דולר ל"הרצליה", להפוך את המוסד לקולג' על שם גודמן.

השמועה עשתה לה כנפיים, מפה אל פה ובעתונות, כאן ובישראל, הרימו אתכם על נס, ניבאו עתיד מזהיר ל"הרצליה" ותקופה חדשה בחיי עמנו כאן בשדה החינוך והשפה העברית.

למן היום ההוא והלאה, למעשה, אתה עמדת בראש המוסד. עמדת ליד ההגה, כך שלא נעשה שם דבר שלא ניתנה עליו גושפנקה של הגודמנים. אתה נהלת את כל הישיבות, אתה נתת את הטון וכל אחד מילא אחריך.

אתה נכנסת למשא ומתן עם השלטונות באולבני בקשר לצ'רטר. אם אין זכרוני מטעני, נסעת שמה פעמיים או שלוש בלווית נשיא "הרצליה", מר מורגנשטרן. גם שכרת שליח מיוחד לטפל בדבר, להמשיך את המשא ומתן, כדי להחיש את מתן הצ'רטר.

למרות כל המאמצים וההשתדלויות באולבני, אם בגלל הסחבת שם, אם משום סיבה אחרת, לא התקדמו שם העניינים בצעדי ענק כמו שקווינו.

בינתיים נוצר ב"הרצליה" מצב של קפאון. אם מפני השמועה ש"הרצליה" נתעשרה, אם מתוך ציפיה ליום הגדול לקבלת הצ'רטר, משכו הרבה תומכים את ידם ממנה.

כשלעצמי, בגלל סיבות משפחתיות שאין צורך לפורטן, לא הייתי פעיל ב"הרצליה" בשנים האחרונות, כמו שהייתי בשנים הקודמות. השתתפתי בישיבות רק לעתים רחוקות.

והנה רצה הגורל שאהיה נוכח דווקא בישיבה האחרונה, להיות עד ראייה ועד שמיעה לכל הוויכוחים וכל חילוקי־הדעות שהתחוללו שם, חילוקי דעות שלפי דבריך היו הנסיבה שעוררה אתכם לעזוב את "הרצליה" לאנחות. דבר שאין הדעת סובלתו הוא, שאתה תזרה לרוח הכל, תשתמט מההתחייבות שלך, רק מפני ששלושה חברי הוועד לא היו תמימי דעות עמך בדרך שהצעת להעסיק את פלוני ב"הרצליה".

אחרי ככלות הכל, השאלה שעליה נסבו הוויכוחים, לא היתה מהדברים העומדים ברומו של המוסד, שאלת "להיות או לחדול", במיוחד, אחרי שמורגנשטרן אמר לך למחרתו או למחרתיים שבלית ברירה מוכנים השלושה לבטל את רצונם מפני רצונך.

כן שמעתי אומרים, שהעובדה שהשלושה לא קיבלו עליהם את הדין, שהעזו לנקוט דעות אחרות, העליבה אותך וראית את התנגדותם כפגיעה בכבודך, ובגלל זה שלחת ל"הרצליה" גט פיטורין. אבל גם במקרה זה, אי אפשר להעלות על הדעת שאתה תתאכזר על המוסד, תעזוב אותו בשעת משבר, וזה רק כדי להעניש שלושה מורדים כביכול, שהקלו בכבודך.

בפרט, שלא מינה ולא מקצתה. אני נוטל רשות לעצמי לדבר לא רק בשמי, אלא גם בשם השניים האחרים שאין בלבנו כל שמץ של טינה עליך. הבענו בפה את הדעות שהיו בלבנו ללא כל כוונה לגרוע מערכך ומכבודך. כבודך במקומו מונח. אבל האם עוון הוא לחוות דעות בגלוי לב, עוון שהניע אותך להתפטר מהאחריות שאתה ואחיך קבלו על עצמם ב"הרצליה"?

חוץ מזה, אם השלושה חטאו, "הרצליה" מה חטאה? אם מסיבה זו או אחרת אתה מתחרט, ואינך מעוניין עוד ב"הרצליה" כקולג' על שמכם, מה בצע למצוא פתח חרטה, להתחמק באמתלה שחברי הוועד אינם לרצונך? ראשית, השלושה אינם כל הוועד. שנית, הם מוכנים בכל עת להתפטר ולפנות הדרך לפניכם.

"הרצליה" נמצאת בין המצרים, עומדת חלילה להיסגר, וחלילה לך לאטום את אזניך לצעקת מאתיים ועשרים תלמידים ותלמידות, הקול הבוקע ועולה: "הצילו!!".

אשתקד היית, אתה ואחיך, עדים לעשרים מורים שסיימו את חוק לימודיהם ב"הרצליה", חוץ מהמסיימים מבית הספר הגבוה.

אין רצוני להרחיב את הדיבור על ערך המוסד, שחשיבותו וערכו ידוע לך לא פחות מכפי שהוא ידוע לי.

רק דבר אחד אני שואל ממך ומאחיך, לשבת יחד, לטכס עצה איך להציל את המוסד מלרדת מטה מטה, ולאו דווקא כקולג'. מובטחני, שאם נשב יחד ללא כל משפט קדום, נצליח למצוא דרך איך לצאת מן הסבך שנוצר לצער כל אחד מאתנו.

אני מוכן להפגש עמכם בכל עת ובכל שעה ובכל מקום שנוח לכם.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[י׳]

1 בפברואר 1964

[ראה מכתב 158]

יקירי משה פיינשטיין,

ודאי זכור לך המאמר "כל חולי ולא חולי מעיים, כל כאב ולא כאב לב וכו'" ואני מוסיף נופך משלי: כל מוסר ולא מוסר כליות.

מצפוני מייסר אותי ואינו נותן לי להשתחרר אף לרגע מן ההרגשה שחטאתי נגדך, על שלא עניתיך על מכתבך מיום 1 בנובמבר, מכתב שמכל מלה ומלה בו בוקעת ועולה זעקת איש שגורלו המר לו מאוד. המהלומות הקשות והאכזריות שירדו על ראשך בידי שמיים, והמצב הנורא שנוצר ב"הרצליה" בידי אדם, המוסד עליו הקרבת את שנות חייך וחיי בני משפחתך, התישו את כוח הסבל שלך, ובצר לך, אתה מחפש דרך לתת פורקן כל שהוא למתרחש בלב, ואל מי תצעק בכאב נפשך, אם לא אלי, שעמדתי לימינך כל השנים?

אין תימה איפוא ששתיקתי גרמה לך מפח־נפש. היית מן הצועקים ואינם נענים.

מאידך, דוקא מפני שאני כואב את כאבה של "הרצליה" וכאב כל הפיינשטיינים, הייתי נתון בין הפטיש ובין הסדן. אוי לי משתיקתי ואוי לי אם אומר את אשר עם לבי, פן אומר דברים העלולים לגרד פצעים שגם בלאו הכי הם שותתים דם. בגלל זה בחרתי, כפי שנראה לי אז, ברע במיעוטו, שמתי יד לפה והחרשתי.

אולם המכתב קלע אל המטרה. דבריך נגעו עד לבי, וכמעט שלא עבר יום שמכתבך לא היה לנגד עיני, תובע עלבונו, שיום אחרי יום עובר ואני עוד לא השיבותי עליו. לכן, אחרי הרהורים רבים, גמרתי בדעתי לדבר אליך בגלוי־לב, ואני תפילה שדברי היוצאים מן הלב לא יפגעו ברגשותיך. האמינה לי, ידידי, שהם דברים נאמנים הבאים מתוך רגש של ידידות ומסירות לך, למרנין ול"הרצליה".

אחרי ככלות הכל, גם אני השקעתי כוחות הרבה ב"הרצליה" ולבי נתכווץ בקרבי לראות את המוסד יורד מטה מטה. הלוא גם אני הייתי שותף ב"הרצליה", ברם לא חלק כחלק עמך, אולם שותף מכל מקום. אני הרימותי את "הרצליה" ממלכודת־אש לבית־ארזים, מצאתי דרך לשלם בעד הבית במלואו, לפרוע את כל החובות, חדשים גם ישנים, והקימותי מועצת מנהלים מטובי העיר.

ומה גדול הכאב לעמוד עתה מנגד, באין אונים להחזיר את העטרה ליושנה, להחזיר ל"הרצליה" את כבודה הראשון. לו הייתי צעיר בעשר שנים, אז כל

הרוחות שבעולם לא היו יכולים לעצור אותי מלעבוד שוב בכל כוחותי לשנות פני הדברים, אולם באותו המצב ששנינו, רעייתי ואני, נמצאים בו עכשיו, זה דמיון שווא.

לכן אדברה וירווח לי. האמת נתנה להאמר, שאני לא הבטתי בעין יפה על שנמלטת ועזבת את "הרצליה" לאנחות. במיוחד בשנתיים האחרונות כאשר ידעת שסכנה נשקפת לעצם קיומו של המוסד. כרב החובל, חובה היתה מוטלת עליך לחזור, לעמוד בפרץ ולהגן על "הרצליה".

אתה היית היחידי שיכולת לקדם את פני הרעה. מרנין התחנן לפניך לחזור ולעמוד על משמרתך. הוא היה מוכן בכל לבו לסור הצידה ולפנות את מקומו, אם יהיה צורך בכך.

במכתבך אתה מתלונן על היותך "נודד בעולם, חולה בגוף ובעצבים", כאילו אנוס אתה על פי הדיבור לאחוז במטה נדודים ולנדוד בעולם, וכאילו שוטטות בחוצות ישראל ואירופה עלולה להעלות לך ארוכה בגוף וברוח הרבה יותר מאשר אילו עמדת כאן במערכה, ללחום בעד קיום המוסד שטיפחת וריבית, המוסד שהיה לך ולכל בני משפחתך לשם, לתהילה ולתפארת כל השנים, ועכשיו זרים מושלים בו, ומי יודע מה יהיה הסוף.

אני מקווה שתקרא את דברי ברוח שנאמרו.

שלך שמחה זאב זאלצמאן

2. מכתבים

[י"א]

וורטסבורו, ניו־יורק, 10 באבגוסט 1939

חביבי מר זלצמן,

מכתבך עם המחאת מר ג' שהשגת בטובך, הגיעני הנה, אל הכפר. תודתי העמוקה לך על טרחתך — סימן שעבודתנו ב"הרצליה" אינה לשווא. יש עין רואה ואוזן שומעת.

לפני יומיים חזרתי מקליבלנד מלוויתו של גיסי היקר ח.א. פרידלנדר ע"ה. עדיין לא שבה אלי רוחי. כמה עונה המסכן עינויי מוות במשך שנים אחדות. הסרטן אכלו ורוחו לא חפצה להכנע. דווקא בשנים האחרונות נתפתחו כשרונותיו. אך — ניצחו אראלים את המצוקים...

אחרי לוויה זו הוברר לי עוד יותר עד כמה אני חייב למהר בעבודתי ב"הרצליה". כל זמן שאין לנו בניין משלנו, בניין לתפארת, שיהיה נכס קיים ויבטיח גם את קיום המוסד, לא אומר: די. עבודתי במשך 19 שנה

ועבודת כל חברי היקרים שתמכו בי משך כל השנים האלה, ואתה מר זלצמן בין המצויינים שבהם, תהיה חלילה לשווא אם לא יוקם בית למוסד. מוסד כ"הרצליה" נחוץ לחיינו היהודיים כאן, משום שאין מוסד הממלא תפקיד מיוחד זה בצורה מיוחדת זו. אם מרחיקי ראות אנו נשים נא לב לעובדה זו, כי נקל להחריב מוסד, אך כמה קשה לבנות חדש תחתיו. מוסד עברי לחינוך עברי גבוה על פי שיטתו של אחד העם ובכוח אנשי הרוח היותר גדולים של דורנו אין למצוא כמעט. "הרצליה" עשתה הרבה ועוד תוכל לעשות כהנה וכהנה אם יימצא לה בניין נאה שלא יהיה מרחיק את התלמידים מפני כיעורו, וביחוד לא ירחיק את ההורים המפונקים המזדעזעים למראה הבניין שבו נמצא בית ספרנו. זו עבודתנו להבא, ומי יתן ונמצאו אחדים מחברינו שיקומו לעזור בבנין בית ל"הרצליה".

שלך בלב נאמן, מ. פיינשטיין
(מנהל "הרצליה", ניו־יורק)

[י"ב]

ניו־יורק, יום ג', 4 בינואר 1944
שעה 12 בלילה

יקירי מר זלצמן,

כך אני עורך את תיקון חצות שלי. כל המורים, התלמידים והמזכירות הלכו להם. טקטוק השעון מושל עתה בבית ואני יושב עדיין, כותב ומוחק, מקצץ ומקצר את המכתב ה"היסטורי" — ההזמנה לחנוכת הבית. רציתי לישב בשלווה, אך אין שלום לרשעים כמוני. מילא, כיוון דדש דש. עשרים ושתים שנה (מספר הימים והלילות רב מספור בשעה מאוחרת כזו, עת אשר המוח יבש והעיניים מתפללות למנוחה) כבר עברו עלי בין כתלי "הרצליה" שלנו. יש אשר אשמע את שיחן ושיגן. אלה אומרות: למי עמלת? ואלה עונות ואומרות: לא כילית כוחך לריק. למי מהן אשמע?

יהיה אשר יהיה — כאשר עבדתי עבדתי. רק תפילה אחת נישאת בדמי ובכל מורשי לבי: מי יתן ולא תבייש התקופה הבאה בחיי, בתוך בניננו החדש, את תקופת נעורי שעברו בביתנו הישן. מלא אני אמונה ובטחון, כי בעזרתך ובעזרת יתר חברינו שקמו להוציא את "הרצליה" מאפילה לאור גדול, מחיי שנוררות לחיי רווחה, יעלה מוסדנו היקר מעלה מעלה לכבודכם, לכבוד כל קהילתנו ולכבודי גם אני.

שלך בלב נאמן ורוחש ברכה,
מ. פיינשטיין

[י"ג]

ניו־יורק, 12 במאי 1944

חביבי מר זלצמן,

הידיעה כי הניתוח עבר בשלום, בעזרת השם, שמחתני עד מאד. ישלח לך אלוהי ישראל רפואה שלמה ומהירה וחיים ארוכים ופוריים למען עמנו וארצנו. ראוי אתה לכך וגם ליותר מזה. מסירות הנפש שלך לעמנו, לספרות העברית ולחינוך העברי, ול"הרצליה" — למופת הם ולמופת יהיו לכל אחד מאתנו. ועל כולם מעריצים אנחנו את יפי נפשך, את ענוותנותך, את התרחקותך מכל דבר שיש בו כדי לפגום את הטעם הטוב ואת היחס הישר. דורנו היהודי באמריקה יתום הוא כמעט מאנשים, אשר רוח אלוהים בלבם, תורת ישראל בנפשם, ואהבת האומה לוהטת בתוך דמם. מזיגה נאה כזו, אשר רק הודות לה ראוי יהודי לשם מנהיג ועסקן, לא רבים זכו בה. אותך ברך השם בכל אלה ועל כן יקרת לנו, יקרת מאד.

———

התעודד, יקירי, ברגעי־הכאב העוברים עליך עתה, ברעיון המלבב, כי אתה קמת לנו בשנה האחרונה לרפא מחליו, חלי 22 שנה, את מוסדנו היקר. רופא מומחה היית, על זאת יעיד השינוי העצום אשר נתחולל במוסדנו. בין כתלי המוסד הזה ובכל מקום אשר דבר החינוך העברי השלם מגיע שמה, שמך הוא לברכה ויישאר לברכה.

עוד הפעם ברכת רפואה שלמה לך, ויהי רצון, כי עוד רבות תפעל בחייך למען עם ישראל וארץ ישראל.

שלך באהבה,

מ. פיינשטיין

[י"ד]

[ראה אגרת ד']

ניו־יורק, 26 בפברואר 1945

יקירי ר' זאב,

חסל סידור מחזור. הסיום אתמול היה מאורע גדול בחיי "הרצליה". הקהל מילא את האולם ואת חדר המרגוע. הסדר היה מפליא. התכנית מצויינת. כל הטקס נמשך בדיוק שתי שעות, משעה שלוש ורבע עד חמש ורבע.

אתה חסרת לנו מאוד. נחת־רוח זו שהיית רווה מן החג הזה אין לה שיעור. אך אגרתך עשתה רושם אשר לא יישכח. ——— הכול התפעלו מן התוכן

ומן הסגנון העברי הספרותי המלוטש. כלך לך ממסחר הנייר ושב להיות סופר בישראל. חבל שאתה "מאבד" את ימיך על דבר של מה בכך — שקי־נייר.

———

המחזה היה מרהיב עין. קרוב לתשעים תלמידים עברו בסך אחרי תהלוכת המורים. ————

מסרתי בשמך ובשם הגברת שלושה פרסים, בולי־מלחמה, לשלושה מסיימים. ————

———

חג פורים שמח לך ולגברת,

מ. פיינשטיין

[ט"ו]

ניו־יורק, 27 בינואר 1947

יקירי ר' שמחה זאב,

כיוון דמדפיס מדפיס: הרי לך שלושה שירים. השיר השני: אנו עולים, הוא שיר שהשפיע עלי הרבה בימי נעורי. עדיין אני מתעודד למקרא שיר זה, ועדיין אני מוכן ומזומן לעלות על אף כל המכשולים. עוד מעשה אחד נשאר לי ב"הרצליה" ובאמריקה לפני כלות כוחי, והוא: טשארטער של מכללה. זהו צו השעה וצו לבי. בלי זה לא אמצא מנוחה על משכבי האחרון. תאמר חולם אנוכי. אמנם, אבל כך חלמתי יותר מעשרים שנה על בית, עד שעלה בידי ל"החלים" גם אותך עד אשר הגשמת את החלום. אני בטוח, כי שוב יעלה בידי להחלימך ולעוררך לפעולה זו. רצוני, כי תאמין לי כאשר האמנת בי תמיד, כי כל זה אינו לטובתי הפרטית, לפרנסתי או לכבודי, כי אם לטובת החינוך העברי. מעולם לא רדפתי אחרי דבר חוץ מתיקון החינוך העברי באמריקה.

צאתכם לשלום, יקירי. הבריאו ושובו אלינו מחוסנים לקראת עבודת הקודש שעסקתם בה תמיד.

שלכם,

מ. פיינשטיין

[ט"ז]

ניו־יורק, 23 בפברואר 1949

ר' שמחה זאב חביבי,

אני מצרף בזה את רשימת המסיימים של המחזור הבא שיזכו בפרסי־סיום. מסיימים אלה יקבלו את פרסך אתה, חתימה על הירחון המצוין "גליונות" לשנה אחת. ——— בתשעה פרסי־סיום יזכו המסיימים ובעשירי יזכה נותן הפרסים בכבודו ובעצמו. אמנם נותן הפרסים ראוי לפרס הרבה יותר גדול, דהיינו, תואר דוקטור של כבוד מאת "המכללה למורים הרצליה". אך בעוונותינו הרבים לא זכתה "הרצליה" שלך—שלנו לטשארטער של "קולדזש", לא משום שאינה ראוייה לכך אלא מחסרון־כיס. אולי תוכל להשיג מאיזה יהודי עשיר בפלורידה 300 אלף דולר ואז נוכל להגשים גם את החלום הזה. אתה הלוא חלמת יחד אתי את חלום הבית ל"הרצליה", אף הוצאת אותו לפועל, אולי תתחיל לחלום גם את החלום החדש ותוציא אף אותו לפועל.

שלך,

בברכה לך ולאשתך היקרה,

מ. פיינשטיין

[י"ז]

ניו־יורק, 30 במרץ 1949

חביבי ר' שמחה זאב,

בהסכמתך הודעתי לרואה החשבונות שלנו, ——— כי אתה מוותר על החוב ש"הרצליה" חייבת לך. ——— קבל נא, איפוא, את תודתי הלבבית על התרומה הזאת שתרמת השנה למוסדך־מוסדנו. בהזדמנות זו רצוני להביע לך ולגברת זלצמן היקרה את תודת תודותי על כל מה שעשיתם למען "הרצליה" במשך יותר מעשרים שנה, ובשנים האחרונות ביחוד. בלבי שמורים כל המעשים שעשיתם שניכם, כל העידוד שעודדתם אותי בשנים הרעות וכל מה שעשיתם אחר כך. אם באו שנים טובות ל"הרצליה" הלא אתה הבאת אותן. לעולם ייזכרו מעשיך. אתה הוצאת את "הרצליה" מאפילה לאור גדול. לולא אתה היינו נחנקים לגמרי במורד העיר או היינו קיימים קיום עלוב.

יברכך השם על כל מה שעשית למען "הרצליה" ועל כל מה שתעשה בשנים תבואנה. וברכה נאמנה וחיים של שלום ובריאות לאשתך היקרה, אשר נתנה מכוחה וממסירותה למוסדנו.

בלב נאמן ובמסירות,

מ. פיינשטיין

[י"ח]

ניו־יורק, 14 בפברואר 1950

חביבי ר׳ שמחה זאב,

חיל ורעדה בלבי לאחר שקראתי את מכתבך הנפלא הן מצד תכנו והן מצד סגנונו העברי המפליא. הימים האחרונים הם ימי יתמות לי ואני הולך משמים. נלקח מעלינו אחד מנדיבי עמנו, שר וגדול בישראל, איש הרוח והנפש, איש אשר בצלו חסינו כולנו במשך 30 השנים האחרונות ולמוצא פיו ולבינתו המעודדת צפינו תמיד. לווינו לעולמו את ישראל מ״ץ שלנו והעברית עומדת יתומה וידיה על ראשה. ״הרצליה״ אבלה. הסופרים העברים באשר הם נבוכים. אבידה שאינה חוזרת.

שבתי מבית העלמין חולה. הלכתי הביתה למרות אשר זה היה יום ההרשמה לזמן החדש ב״הרצליה״. שכבתי שלא כדרכי אף פעם בחיי בשעה שבע במטתי ולבי מאובן. מאז הולך העצב ומתפשט בכל ישותי. ננעלו בפנינו שערי בית יקר ושוב לא יפתחו עד עולם.

והנה הגיע אלי מכתבך, מכתב ספוג צער עמוק, צערו של עברי נאמן החרד על החינוך העברי ועל עתידה של היהדות באמריקה. ———

ומה החיו את נפשי שורותיך האחרונות:

״לא נחה דעתי עד שקיבלתי מכתבך והשם ׳הרצליה׳ קרן בעיני. אז אמרתי — כל עוד מאות מבני אחינו לומדים בהרצליות עוד לא אבדה תקוותנו״. ניחמתני, אחי היקר! נתת לי כוח משנה להוסיף לעבוד ולעמול על אף כל המכשולים ועל אף שוויון הנפש של ״נאמני החינוך״ שלנו. יברכך השם ויאריך את ימיך ואת ימי אשתך, כי אורך ימיכם הוא גם אורך ימיו של החינוך העברי היקר לך ולכולנו.

בלב נאמן שלך,

מ. פיינשטיין

[י"ט]

ניו־יורק, 27 במרץ 1952

ר׳ שמחה זאב וגב׳ זלצמן החביבים:

ערב צאתכם בדרככם למדינת ישראל קבלו נא את ברכותי הנאמנות. תהי דרככם צלחה. יהיו נא החדשים שתבלו בארץ מולדתנו ההיסטורית חדשי שלום וסיפוק נפש. והביאו אלינו בשובכם הנה בשורות טובות ורשמים נעימים.

כמה מקנא אני בכם. מה מאד הייתי רוצה לברוח מכאן, מכל הסבל והדאגות הגוזלים ממני את מנוחתי ביום ואת שנתי בלילות. אין לכם מושג כמה מוטרד אנוכי וכמה חרד אנוכי על מוסדנו היקר, אשר לו נתתם אתם כל כך הרבה ממרצכם ומזמנכם. יש שאני מהרהר, כי כל זה לא היה כדאי. אני רואה סביבי אדישות איומה כל כך, הן מצד הציונים והעברים שלנו והן מצד הדור הצעיר השטוף בתענוגים שונים, בלימודים זרים, ודבר התרבות העברית אינו מגיע אפילו אל אזניהם, לא כל שכן אל לבם. מה יהי בסופנו, בסוף כל העבודה אשר עשינו מתוך יסורים במשך דור?

אך למה אעציב את רוחכם? אתם עלו לשלום, ואני אשא, אני אסבול... האם אמלט?

בלב נאמן ובברכות מלב,

מ. פיינשטיין

[כ']

תל־אביב, 3 בפברואר 1964

ר' שמחה זאב היקר לי כל כך:

מה שלומך ומה שלום הגברת? זה כבר לא שוחחנו אפילו בכתב. אף קשר נייר אין בינינו.

קיימתי מה שדרשת ממני באחד ממכתביך, שאדפיס בספרי הבא, "ספר המסות". אז טענת כי אני מתמסר יותר מדי לחינוך במקום לתת את כוחי לספרות. ובכן חיברתי ספר של מאה שירים והוא נמסר בזה לדפוס בהוצאת ניומן. (מו"ל זה מוציא עכשיו את כל כתבי בן צבי ואת כל שיריו של המשורר הדגול מתתיהו שוהם).

משוררים אחדים עברו על שירי אלה ומצאו אותם עמוקים מאד, ועצובים כמובן. היש ספרות משמחת והיכול אנוכי לכתוב שירה שמחה ומשמחת? הגורל התאכזר אלי יותר מדי. פלא הוא שאני יכול לשבת יום־יום ולכתוב. מאה שירים הם יצירה הגונה.

ועכשיו, ראשית כל נפגשתי עם מר מורגנשטרן והוא מסר לי כי התפטרת לגמרי מ"הרצליה". זה גרם לי עגמת נפש כמובן. מה זה? ניומן וגודמן רוצים לכבוש את המוסד ואתם הראשונים מרשים להם לעשות זאת?

שנית, קיבלתי אמש מברק מאת בני יקירי, כי התפטר מן המוסד וזה כרסם את לבבי ממש. הלא היה מסור כל כך למוסד במשך עשרים השנה שעברו.

שלישית, שלמו לי את הפנסיה שלי רק בעד חודש אחד. הא כיצד? הועד ואולי הבר סובר שיש לי די כסף, איך עולה דבר כזה על דעתו? אני עני ואביון ממש, ואני ראוי לדמי הפרישה.

ורביעית, וכאן הענין שהתחלתי בו במכתב זה — ספרי. עלי להשקיע בהוצאת הספר ארבעת אלפים לירות. מאין יבוא לי הכסף הזה?

אני פונה איפוא אליך קודם כל להציל את "הרצליה", שנית אני מבקש מאתך להעלות ענין ספרי לפני הועד. קרן מ"ץ תמכה תמיד בהוצאת ספרים. עזרו לי הפעם. עבודה אחרת אין לי והכנסה אַין, ואינני רוצה כי ספרי האחרונים ילכו לאיבוד.

עשה נא זאת למעני. הספר יכיל יותר ממאתים עמודים של שירים.

שלך באהבה

ובד"ש לגברת היקרה

מ. פיינשטיין

[וראה מכתב 159]

[כ"א]

21 באפריל 1964

ר' שמחה זאב יקירי,

האמן לי, חביבי, כי יציאתי שלא ברצון מ"הרצליה" בן טיפוחי ויציאתו של מרנין הרסו את עצבי לגמרי. אני חי חיים שאינם חיים, בלי תיאבון, בלי שינה, בלי תוכן ותכנית. אני כותב לפעמים 12—16 שעה ליום, וישן 3—4 שעות ללילה בעזרת כדורי־שינה, ולחיים כאלה הגעתי? ומה יהא בסופי? הכול נחרב, הכול, הכול.

בעוד שבוע יצא ספר־שירים חדש שלי, עצוב מאד, בשם "על סף הסוף". אשלחו אליך ואולי אביא אותו אליך. קשה לחיות כאן בלי הילדים, הנכדים ו"הרצליה".

———

שלך

בתודה מעומק לב

מ. פיינשטיין

[כ"ב]

(בלי תאריך)

מר זלצמאן היקר,

מעומק לבי הנני מודה לך ולגברת זאלצמן על ברכתכם הלבבית ועל המתנה הנאה ששלחתם אלי ואל מַרשה, רעיתי.

באמת הזדעזעתי. טוב לדעת שבזמן שאנשי שלומנו ב"הרצליה" מאסו בי ושכחו את כל השנים שהקדשתי למען המוסד הזה, עדיין זכור אני לטובה בעיניך.

מאז אני ילד הערצתיך מאד על מסירותך לאבא ול"הרצליה". מי יתן ותזכה אתה — ותזכה אשתך לשנים רבות של בריאות ואשר ושעוד אזכה לבא לביתכם וליהנות מחכמתכם, תבונתכם, וחם לבכם.

בידידות נפש

מרנין (פיינשטיין)

שער ששי

האקדמיה ללשון העברית

בית שמחה זאב ומלכה זאלצמאן

א. רעיון הבניין והקמתו
ב. הנחת אבן־היסוד
ג. חנוכת הבית
ד. פרס זאלצמאן באקדמיה
ה. אגרות ומכתבים בעניין האקדמיה

א. רעיון הבניין והקמתו

בשנת 1953 קיבלה הכנסת, בהסכמת כל חבריה, את החוק, שהונח בו היסוד לפעולת האקדמיה ללשון העברית, והנותן סמכות עליונה למוסד בענייני לשוננו. ממשלת ישראל, ביחד עם גורמים אחרים, משתתפת בתקציב המוסד, ובמידה הולכת וגדלה נסללת הדרך לקראת הכרת השלטונות בצורך לשחרר את האקדמיה מדאגות התקציב השוטף הדרוש לפעולתה.

אבל בעיה קשה ביותר הייתה בעית האכסניה למוסד העליון ללשון העברית, בפרט במרכז עבודתו בירושלים. עבודת המזכירות המדעית והאמרכלית מצומצמת הייתה בתוך דירה קטנה של שלושה חדרים. מחסן לפרסומי האקדמיה היה במקום שכור, מנותק מן הלשכה. ישיבות הוועדות והמליאה התקיימו זו בכאן וזו בכאן, בדירת אחד החברים או במקום שנשכר לצורך זה. העבודה המדעית במילון ההיסטורי של הלשון העברית נעשתה בשני חדרים של דירה אחרת, שכורה ע"י מוסד ביאליק, שותפה של האקדמיה במפעל זה.

במסיבות אלו הכיר מר אליעזר מנור, מנהלה האמרכלי של האקדמיה, בהכרח חיוני זה למצוא בית, שעיקר עבודת המוסד תרוכז בו, ובשיחה עם ידידו מר יונה אתינגר מארצות הברית — שמדינת ישראל מכירה לו טובה על שהצליח למצוא שם אישים נדיבי לב, שבאו לעזרתם של כמה ממוסדות ארצנו — פנה אליו בבקשה, שישים גם את בעית האקדמיה לנגד עיניו, בשהותו בארה"ב. ומר אתינגר הצליח למצוא איש כזה, והוא מר שמחה זאב זאלצמאן מניו־יורק, אשר על שמו ועל שם רעיתו נקרא היום הבניין המשמש בית לאקדמיה ללשון העברית.

מר זאלצמאן נתן משלו ואף הוסיף על תרומתו הראשונה, כשראה שאין זו מספיקה כדי הצרכים הגדולים והחשובים. בהשפעתו הוסיפה גם קרן התרבות אמריקה־ישראל על הסכום שהעמידה לרשותנו; האוניברסיטה העברית, נשיאה פרופ' ב' מזר וחבר עוזריו הקצו מגרש נאה בקרית האוניברסיטה לצורך הבניין, ונוסף לזה השתתפה האוניברסיטה בסך של חמישים אלף ל"י בקירוב בסידורים השונים מסביב לבניין, כגון: סלילת כביש, ביוב, קשר חשמלי, מים וכו' וכו'. ואף משרד האוצר, בראשות מר לוי אשכול שר האוצר, הקציב תרומה חשובה מאוד להוצאות המפעל.

התכנית של הארכיטקטים לאה אַטיאס וא׳ קשטן מחיפה, שהוכתרה בפרס הראשון, נמסרה לביצוע לחברת ״רסקו״, החברה להתיישבות עירונית וחקלאית בע״מ, והיא שהוחל בה בשנת 1957 ושהושלמה בראשית שנת 1959.

ואך אחרי השלמת שירותי העזר השונים, סלילת כביש, התקנת המים והביוב, החשמל ועוד הוחלט על כניסת עובדי האקדמיה לבניין ועל טקס חנוכת הבית בנוכחותם של הא׳ והגב׳ זאלצמאן ושל שרי המדינה ונציגי מוסדות שונים.

לפני מועד הטקס נערכה מסיבת עיתונאים בנוכחותם של כמה מחברי האקדמיה ושל מר זאלצמאן, ולקראת יום הטקס פורסמו בעיתונות הערכות של עיתונאים ודברי שיחה עם מר זאלצמאן ועם כמה מחברי המוסד ועובדיו.

ב. הנחת אבן־היסוד

דברי שמחה זאב זאלצמאן

תודתי מקרב לב לך, פרופ׳ טור־סיני, ותודה מרובה לכולכם, ידידים טובים ואזרחים נכבדים, על כל הכבוד שהנחלתם אותי היום. באמת אינני רואה מה זאת עשיתי שזכיתי לכך. בעד המעט שעשיתי ושעומד אני לעשות, כבר קיבלתי כפל כפליים בעונג ובסיפוק רוחני. השפה העברית היתה תמיד קרובה ללבי. בכל השנים שאני חי באמריקה שמרתי אמונים לשפה העברית ולספר העברי ולכל מה שיש לו שייכות ליצירה ספרותית יהודית. אני מאמין בכל לבי שהשפה העברית — שחומר נפלא, ירושת אבותינו מדור דור טמון בה — תופסת את המקום המרכזי בחיי עמנו.

לא כאן המקום ולא עכשיו המועד המתאים להאריך. אינני רואה רשות לעצמי לגזול מכם הרבה זמן. בחודש הבא, ביום הנחת אבן הפינה, אראה לי למקור שמחה לקדם את פניכם בברכה ולהודות לכם על ההזדמנות והכבוד שניתן לי להנציח את שמי ושם רעייתי באקדמיה, המוסד הנפלא לחקר השפה העברית.

מגילת היסוד
לבית האקדמיה ללשון העברית
על שם שמחה־זאב ומלכה זלצמן
בקרית האוניברסיטה העברית בירושלים

היום, יום שני בשבוע, שנים עשר באייר תשט״ז, בשנה התשיעית לעצמאות ישראל בארצו, הניחו כאן חברי האקדמיה, ידידיה ועובדיה את אבן־היסוד לבניין זלצמן בקריתה החדשה של האוניברסיטה העברית בירושלים, בירת ישראל הנצחית, בנוכחות מר זלצמן ומשפחתו ובמעמד שרי הממשלה, ראשי ההסתדרות הציונית בארץ ובתפוצות, באי כוח האוניברסיטה העברית ומוסדות מדע וכלכלה, נציגי הקרן האמריקאית למוסדות תרבות בישראל ואישי הציבור. האקדמיה ללשון העברית, שתשכון בבית זה ושבניין זה יסייע לה להגשמת מטרתה הנשגבה במדע ובחיים לקידוש לשוננו ותרבותנו בארץ ובעולם, מביעה בזה תודה עמוקה לאיש הנדיב ואציל הרוח, שהבניין ייקרא על שמו, ולקרן המסייעת לגמר המצווה, שהוא התחיל בה.

יהיה נא בניין זה מעון וסמל ללשונו ולרוחו של ישראל עם הנצח.

(חתימות)

* זמן־מה לפני הנחת אבן־היסוד.

דברי שמחה זאב זאלצמאן
ביום הנחת אבן־היסוד
של בנין האקדמיה ללשון העברית*

אחת השגיאות שאנחנו, בני המאה העשרים, עשינו ועושים, במיוחד בארצות־הברית, היא, שאנחנו מרימים כל כך על נס את הטכנולוגיה, כאילו זו כל התורה, מעין "הפוך בה והפוך בה דכולא בה". והדור הצעיר, שגידלנו בדעה הזאת, עוד מוסיף נופך משלו ועושה ממנה, כביכול, הכל־יכול, שמשקיע בה כל זמנו ומרצו. אין פלא, איפוא, שהתורה מונחת שם בקרן זווית, שרק חוג מצומצם עוסק בה ולרוב הגדול אין כל עניין בה. כל זה בניגוד גמור לדעה שנקטו בה הדורות הראשונים. להם התורה, שהעלתה הרבה מהם על המוקד בזמנים שונים, היתה כנגד כולם. המצווה, אמרו, נחשבת לנר, שנהנים מאורו רק כל זמן שהנר דולק, אבל התורה היא האור עצמו. לתפילה קראו "חיי שעה", אבל לתורה "חיי עולם". גם הדור, שהשורש שלו נעוץ בה, אעפ"י שהכיר שלאו כל אחד יכול להיות בר אורין, נטע בלב הילד אהבה לתורה ויראת הכבוד לפני תלמידי חכמים. היהודים מכל השנה, מהדור הזה, שביניהם גם אני נמנה, נתנו ונותנים כבוד לתורה ומוקירי רבנן. ועכשיו, כשאני נמצא במחיצתכם, במחיצת תופשי התורה וגדוליה, במחיצת חכמים, חוקרים, סופרים ומשוררים בחסד עליון, בנוכחות נשיא האוניברסיטה העברית, בנוכחות שר החינוך והתרבות וסתם תלמידי חכמים, בנוכחות ראש העיר ירושלים ונציגי המדינה כולם, שכל אחד ואחד מהם אישיות רבת מחשבה ורבת פעלים, אני עומד לפניכם ברגש של יראת הכבוד ומקרב לב אני מודה לכולכם על הכבוד שהנחלתם אותי. קטונתי מכל החסדים. המעט שעשיתי, מתוך אהבה שאינה תלוייה בדבר עשיתי — אהבת השפה העברית ואהבת הארץ, וכבר קיבלתי פי כמה בסיפוק רוחני. השפה העברית והספר העברי היו תמיד קרובים ללבי. בגיל שלוש־עשרה כבר הייתי בקי בכל התנ"ך והרבה הרבה ממנו ידעתי כמעט בעל פה, וכבר אז הייתי חדור אהבה עמוקה אל השפה וזאת על אף העובדה שהשפה העברית לא היתה אז שפה חיה. רק צעדים ראשונים נעשו אז פה ושם להחיות את השפה. ליצני הדור ההוא היו מספרים על ריב"ל, הוא יצחק בער לוינסון, מחבר כמה ספרים וביניהם "תעודה בישראל" ו"אפס דמים", שבשעתם עשו רושם גדול, כי פעם שמע ריב"ל שני בחורים, מעמודי־התוך של חברת "שפה ברורה" בעיירה קרמניץ, שהיו מטיילים בחוץ ומדברים עברית משובשת

* י"ב באייר תשט"ז.

ביניהם, והוא פנה אליהם ואמר: "למה אתם מדברים עברית כך, שכל שומע אתכם יכיר שאתם גויים? מוטב שתדברו רוסית ביניכם ואז הכל יכירו שאתם יהודים" — מפני שהמבטא שלהם, בין בעברית ובין ברוסית, חוץ משגיאות חמורות בדקדוק, היה, כמו שאומרים כאן, ממש נורא. עד היום הזה אנחנו, בני הדור ההוא שנשארו בחוץ לארץ מתקשים בדיבור העברי. אנחנו למדנו תורה לשמה. מתחילה מילאתי את כרסי בש"ס ופוסקים. אחרי כן קרה עמדי מה שקרה לרוב הבחורים מהישיבות, שהציצו ונפקחו עיניהם לראות את העולם מחוץ לכותלי בית־המדרש. מתחילה הייתי מציץ רק מן החרכים בספרים החיצונים, ואז נחשבו לחיצונים כל הספרים, חוץ מספרי מוסר. החבאתי את הספר מתחת לכריכות העבות והגדולות של הגמרא והיורה־דעה. במקרה, הספר הראשון שבא לידי היה זה של גוטלובר "תולדות הקבלה והחסידות". כשראיתי, שהוא מכנה את הבעש"ט "חציר יבש", ששלוש האותיות של "יבש" הן כנגד ראשי תיבות של ישראל בעל שם, קפצתי ממקומי כמי שנשכו נחש, אבל לאט־לאט נכנסתי ראשי ורובי בקריאתם וקראתי את כל הבא לידי. כשבאתי לפני ארבעים ושמונה שנים לארצות־הברית ועמי אשה ושני ילדים, הרגשתי כאילו נפלתי מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. היתה זאת סביבה זרה ושינוי־ערכים כמעט מן הקצה אל הקצה. לזמן, מפני השאלה של "מה נאכל", הייתי נאלץ להפסיק ממשנתי. אבל זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי. התחלתי לקבוע עתים לתורה ונתתי מזמני וממרצי לחינוך עברי ולתרבות עברית.

כבר הארכתי הרבה יותר משהיה בדעתי. כל זה כדי להגיד, כי יותר משמרתי אני על השפה, השפה שמרה עלי. בנבכי העבר, בחכמה היהודית עתיקת היומין ובספרות העברית החדשה והמחודשת מצאתי עידוד וסיפוק רב.

אגב, זו הפעם הששית שיש לי ולרעייתי הזכות לבקר את הארץ. גם הפעם עברתי את הארץ לארכה ולרחבה ועיני לא שבעו. פריחה ושגשוג כמעט בכל מקום. חבל, שהמתיחות בארץ עכשיו משביתה קצת את השמחה, אבל אני מאמין בכוחו וברוחו של צבא ההגנה וששונאינו לא יעזו להלחם בנו. ואם ח"ו יעזו, אני בטוח שתבוסתם תהיה שלמה.

שוב, אני מודה לכם על הכבוד ועל ההזדמנות, שניתנה לי ולרעייתי לקשר את שמנו עם המוסד הנעלה הזה, המוסד שתכליתו להגדיל ולהאדיר את השפה העברית.

ג. חנוכת הבית

טקס חנוכת הבית התקיים על המגרש המיושר שמצד צפון, כשפני הקהל אל מרפסת האולם, אשר עליו נשיא האקדמיה וסגנו ד"ר י' כהן, מר ש"ז זאלצמאן, רעיתו ובתו, וראשי מוסדות, שעמדו למסור את ברכתם לקראת המאורע. לקהל המשתתפים ניתנה תכנית, שהכילה גם רשימת חברי האקדמיה וגם דברים אישיים על מר ש"ז זאלצמאן.

פתח וניהל את הטקס נשיא האקדמיה ללשון העברית הפרופ' נ"ה טור־סיני.

דברי פרופ׳ נ״ה טור־סיני

כבוד שר החינוך והתרבות וכל שרי המדינה הנוכחים, כבוד נשיא האוניברסיטה העברית, נשיא הכבוד של קרן התרבות אמריקה־ישראל, כבוד ראש עיריית ירושלים, כבוד ראש עיריית תל־אביב, כבוד באי כוח ההסתדרות הציונית העולמית מארצות הברית, כבוד ידידינו היקרים מר שמחה זאב זאלצמאן, רעיתו ומשפחתו, כבוד האורחים והחברים, גבירותי ורבותי,

עינינו ולבנו אליכם, מורי ורבותי היקרים והמכובדים, שבאתם מרחוק ומקרוב לברך ולהתברך אתנו במזמור שיר חנוכת הבית ביום כניסת האקדמיה ללשון העברית לבניין מפואר זה. ולא עמכם הנאספים כאן בלבד הננו מתאחדים ביום שמחתנו, אלא גם עם ידידים נוספים הרבה, אשר לא יכלו לבוא אלינו לשעה זו, אבל רוחם ולבם עמנו ברגשי תודה וברכה. ביניהם גם כבוד נשיא מדינת ישראל, שעמד לבוא אלינו לישיבה חגיגית ראשונה של מליאת חברי האקדמיה, שהתקיימה הבוקר בבניין זה, גם כדי להרצות לפנינו על כמה בעיות לשון הקרובות ללבו, ואשר על האקדמיה ללשון העברית לבקש פתרון להן. לצערנו הודיעוני הבוקר, כי צמוד הוא כבוד נשיאנו הנערץ למיטה ולא יכול להיות אתנו, ובמקום זה אך מסר בפי את הברכה למאורע חשוב זה לנו ולאורחינו, ברכה שנבצר ממנו להביע אותה בעצמו, ומצדנו אנו מאחלים לו רפואה שלמה ומהירה. באותה ישיבה חגיגית, שהתקיימה בבוקר זה, אמר זקן החברים, חבר הכבוד של מוסדנו, פרופ׳ נחום סלושץ, שזכה לראות את תחיית לשוננו בתקופה מבורכת של קרוב לשלושה דורות, ושאנו מאחלים לו עוד שנים רבות של עבודה פורייה בקרבנו, בשם כולנו את ברכת שהחיינו המסורתית, על שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

מורי ורבותי,

כתוב אחד אומר: ״חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה״ וכתוב אחד אומר: ״חכמות נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנה״.

״חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה״. כי אמנם אין בניין זה, שהחכמה בונה אותו למשכן לה, כבניינים אחרים. בניינים אחרים בימי הקדם, לפי טבעם בנויים היו בצורת ריבוע, ועמודיהם שניים או ארבעה, במספר זוגי,

לפי כיוון צלעותיו וקירותיו של הבניין; אך לא די בזה בבניין, שהחכמה בונה אותו, המקימה את ביתה על עמודים הרבה, על שבעה עמודים ואף על יותר מזה, כי גם כאן ניתן לומר, בלשון החכם מאדם: "תן חלק לשבעה וגם לשמונה". גם את בניינו היה עלינו להעמיד על עמודים הרבה. ולא על עמודי עץ ואבן בלבד: ידוע מאמר חכמינו על הצירוף "ווי העמודים" של המשכן במדבר, כאילו בדרשת אל תקרי: אל תקרי ווי העמודים אלא וויה עמודים, שיהיו ווי התורה כעמודים, שישמשו עצם אותיות התורה, ואף הפשוטות שבהן, כוי"ו זו, שאינה אלא קו בודד אחד, כעמודים בבניין. בניין המוסד העליון ללשון הקודש, לשון התורה, מיוסד הוא על ידיעת כל אות ואות שבתורה, בנביאים ובכתובים, בדברי תנאים ואמוראים, כדי שישמשו כל אלו עמודי יסוד לבניין תרבותנו, ונכסי מקורותינו המקודשים שבים בו לתחייה בפינו ובספרותנו.

והרי הכתוב השני מוסיף ואומר: "חכמות נ ש י ם בנתה ביתה", ועל יד פירושו המקובל של משפט זה יש מקום גם לפירוש שני זה, היוצא מתוך ההקבלה לצלע השנייה של הפתגם: "ואולת בידיה תהרסנה". איוולת זו אינה פועלת אלא בידיה, ולא בתבונה וברוח, ועל כן אין תוצאת פעולתה אלא הרס. ואילו החכמה: נ ש י ם בנתה ביתה, "נשים" ולא "בידיה", כי במקום שהמקרא רוצה לאמור שפעולה מן הפעולות נעשית ללא עמל ידיים, הכתוב אומר, שהדברים נעשים כאילו בנשימה, ב נ ש י ם. כך נעשים מעשי הבורא: מנשמת אלוה וברוח פיו, וכן נעשים מעשי החכמה; לא בידיים היא בונה, אלא נשים, בנשימה היא בנתה את ביתה, ללא עמל ידיים, ואמנם אין נשימה זו אלא נשימה שבהשראה, מנשמת אלוה, מנשמה יתרה זו שבקדושה, הדרושה לשם המטרה המקודשת.

כך קדמה לעבודת הבניין בסלע חציבת עמודים שברעיון, שבחזון הקדושה. קדמה לעצם הקמת הבניין החומרי הקמת בניין רוחני גדול של תחיית לשוננו. רבים היו הכוחות היוצרים, שפעלו לתחיית שפתנו בארץ הקודש. אבל מרכז הפעולה היה בתוך ועד הלשון העברית, שהקים אותו אליעזר בן־יהודה לפני כשבעים שנה מבין קבוצת חכמים זו, שהייתה אז בירושלים עיר הקודש; ביניהם דוד ילין, א"מ לונץ, יוסף מיוחס, א"מ מזיא. ועל ידם אחרים שהיו אז צעירים יותר, ונצטרפתי אליהם גם אני בשנת תרע"א, כצעיר שבצעירים. נתחדשה ונתרחבה הפעולה אחרי שנות ההרס והחורבן של מלחמת העולם הראשונה, ונתרכזה בתל־אביב מסביב לדמותו של חיים נחמן ביאליק ז"ל, של שאול טשרניחובסקי וי"ח רבניצקי וכל הפמליה של סופרים יוצרים וחוקרי לשון של תקופה זו. באותן השנים ערך ידיד נעורי א' צפרוני ז"ל את פרסומי

הוועד, והעבודה המתרחבת נעשתה מתוך חוסר אמצעים, ולא היה למוסד תומך אלא י״ל גולדברג ז״ל, ידידו של ביאליק, אשר עיזבונו משמש עד היום קרן, וחלק מפירותיה המצומצמים של קרן זו מוקדש הוא למוסדנו.

בברירה קפדנית הושלמו שורות החברים בוועד הלשון העברית מתוך הכוחות המעולים שבמדע ובספרות, ועם התפתחותה של האוניברסיטה העברית, שקלטה גם מלומדים מארצות אירופה ואמריקה, עבר מרכז הפעולה שוב לירושלים. מן החברים של אז נפטרו רבים לפני קום המדינה ולא זכו לראות את הקמת האקדמיה, ביניהם גם דוד ילין, נשיא הוועד במשך שנים רבות. ולאחרונה הלכו גם ד״ר בנימין קלאר, שנפל בשיירה שעלתה להר הצופים בתחילת ימי מלחמת השחרור, ועד ייסוד האקדמיה הפרופסורים י״נ אפשטיין, שמחה אסף, מ״ד קאסוטו ואחרים, שגדולה הייתה זכותם בעבודתנו. — ולא להם בלבד חייבים אנו תודה על עבודתם, אלא גם לכל המלומדים ולאנשי המקצוע, שעבדו אתנו בוועדות ועדות בכל ענפי החיים והמדע, ולעובדי האקדמיה המסורים, המדעיים והמשרדיים יחד.

ביום ב׳ בטבת תש״ט הביאה מליאת ועד הלשון, אשר אז מנתה שלושים ושישה חברים, את הצעתה לכונן אקדמיה ללשון העברית, שתירש, בסמכות ממלכתית, את מקומו של ועד הלשון, באספה חגיגית באולם המוזיאון בתל־אביב, בפני נציגי המדינה וההסתדרות הציונית העולמית. במעמד זה הביע מי שהיה אז ראש הממשלה הזמנית, ראש ממשלתנו היום, מר דוד בן־גוריון, את הכרתו בצדקת בקשתנו זאת. ואחרי שבאה השעה לכך, אחרי דיונים מדוקדקים בממשלה, בכנסת ובוועדותיה, נתקבל בשנת 1953 החוק להקמת מוסד עליון ללשון העברית, אשר קבע בעצמו את שמו שהוא נושא אותו עד היום. תודתנו ניתנת לשרי החינוך בממשלת ישראל, שעזרו להקמת המוסד וממשיכים הם לעזור בדרך פעולתו. הראשונים שנכנסו למוסד המחודש, נבחרו על ידי חבר בוחרים של נציגי המדינה, ההסתדרות הציונית העולמית ושל ועד הלשון יחד, ומאז נוספו על ראשונים אלו אחד ושניים מדי שנה בשנה. גם מן החברים האלה כבר הלכו ממנו גדולים וטובים, מהם ממניחי היסוד לעבודתנו, חברי כבוד, חברים וחברים יועצים: א׳ אברונין, צ׳ וויסלבסקי, מ׳ זולאי, א׳ פורת, י׳ פיכמן, ש׳ פרלמן, י׳ קלוזנר, דוד שמעוני, י׳ שנהר וז׳ שניאור. זכרם יהיה ברוך בתוכנו.

וייבדלו לחיים כל אלה, שעדיין פועלים הם אתנו בחיים, וכל אלה המשתפים פעולה עמנו מחוץ למסגרת המספר המצומצם של החברים, אשר בלי עזרתם פעולתנו הייתה חסרה.

ואמנם ניתנה למוסדנו סמכות עליונה בענייני לשון, ואחריות גדולה היא

מנת חלקנו, אלא שלמילוי תפקידינו הנעלים והמרובים זקוקים אנו גם לאמצעים גדולים, יותר מאלה שניתנים לנו, עם כל רצונם הטוב של הגורמים המשתתפים בתקציבנו. קשה לבנות את בניין לשוננו במסכנות, והרי אלה דברי שלמה החכם: "חכמת המסכן בזויה"; ואך לאט לאט אנו מגיעים, שלב אחרי שלב, לידי מצב תקין יותר, אשר בסופו יאפשר לנו לתת לעם בציון מה שהוא, בצדק, תובע מן האקדמיה, מן המוסד המוסמך ללשון העברית.

וגם בית לא היה לנו, בית אשר בכל זאת אי אפשר לבנות אותו על שבעת עמודיו בנשימה בלבד, בנשמה יתרה זו שבהשראת הקודש. גם על עמודי המשכן במדבר נאמר, שקבועים היו עמודים אלו על אדנים: "ואדניהם כסף". גם עמודי בית מתאים לאקדמיה אין להקים אותם אלא על אדנים של כסף, וכסף זה לא היה לנו. הייתה זאת ראשונה יזמתו של אמרכל האקדמיה, המנהל האמרכלי, האדמיניסטרטיבי, של מוסדנו, מר אליעזר מנור ידידנו, אשר בחזון רוחו ובאמונתו בעתיד המוסד כובש לבבות של יחידים ושל מוסדות ציבור, אשר במידה הולכת וגדלה עומדים הם לנו במצוקתנו; והוא שעורר את לבבו של ידידו וחברו מר יונה אתינגר, שיצא למצוא בשדה חובבי ירושתנו בארצות הברית איש, אשר ידבנו לבו לתרום להקמת המשכן למוסדנו. מר אתינגר יצא — ומצא, וקרה מקרהו כמקרה רות המואביה, שיצאה ללקט בשדות, והנה הזדמנה לשדה בועז, אשר נעמי חמותה אמרה לה עליו: "קרוב לנו האיש מגואלנו הוא". הרי היה זה מר שמחה זאב זאלצמאן היקר, לא איש זר לנו, אלא ידיד ותיק של לשוננו וספרותנו, וידיד ותיק אישי גם לי ולמשפחתי, ורעיון זה של הקמת משכן למוסדנו להט בלבו כשלהבת בוערת וגדלה, עד שהוסיף ושוב הוסיף על תרומתו לבניינו; ועל ידו עמדה ותמכה בעמודי הבניין רעיתו היקרה, מרת מלכה זאלצמאן, שכן זה לשון הכתוב: "חכמות נשים בנתה ביתה", נשים כמשמעו, רעיתו של מר זאלצמאן ובתו היקרה, שהן היום אתנו כאן. ובהשפעת ידידינו אלה, משפחת זאלצמאן מכאן ומר אתינגר מכאן, הובטחה לנו גם עזרת הקרן, קרן התרבות אמריקה־ישראל, שזהו הבניין השנים־עשר, שהקרן מקימה אותו בישראל. ועזרה לנו עזרה שאין ביכולתי להביע מלוא תודתי עליה, האוניברסיטה העברית ונשיאה ידידי פרופ׳ מזר וכל עוזריו, שהקציבה לנו מגרש מפואר בקריתה ועזרה לנו בסידורים חיוניים, ועוד ידה נטויה לעזור בצורכי הבניין המפואר הזה. ושר האוצר, מר לוי אשכול ידידנו, על אף מצוקת הכספים של ממשלת ישראל, הכיר בצורך החשוב ובמטרה הגדולה, ותרם לנו תרומה ניכרת להוצאות המפעל. ואחד מידידי מר זאלצמאן ומעריציו, מר אדלמן בניו־יורק, אף הוסיף משלו להוצאות הריהוט של בניין זה.

והוקם הבניין. בהתחרות שהשתתפו בה כתשעים ארדיכלים, זכו בפרס הראשון צוות הארדיכלים א׳ קשטן והגב׳ ל׳ אטיאס — גם בזה צדק הכתוב, גם חכמות נשים בנתה בית זה — ולפי תכנית אמנותית למופת הוקם בניין זה, שאתם רואים אותו בעיניכם, על ידי חברת רסקו בהשגחת מנהלה מר גלס, והוא בניין לתפארת בקרית האוניברסיטה, העשירה בבנייני פאר משלה.

ואחרון אחרון ניתנת תודתנו לחברנו שמואל ייבין, מנהל מחלקת העתיקות הממשלתית, שהעמיד לרשותנו את הפסיפס הנהדר מתקופת המאה השישית אחרי הספירה, שנמצא בחפירות בבית שאן, והמחיה כעת את הכניסה אל חצר האקדמיה.

ובעצם ימי השלמת הבניין קיבלנו את ספריותיהם של שני הסופרים המלומדים הגדולים פ׳ לחובר ז״ל וא׳ אברונין ז״ל, כחלק מאוצר הספרים שיועמד באולם הישיבות והספרייה שבביתנו.

תודה כפולה ומכופלת לכל הגורמים האלה, בין שיכולתי להזכירם בשמם, ובין שנשמט שמם באשמתי.

הוקם לנו בניין, בניין בנוי בחכמה: חכמות בנתה בית זה בשביל מוסדנו. והקמת הבניין מחייבת אותנו, את חברי האקדמיה ואת כל עובדיה, בכל פעולתה לצורכי החיים ובכל עבודתה במחקר הלשון, באוצר מליה ובדרכי דקדוקה וסגנונה.

הנצליח אנו החיים כעת, והיצליחו אלה שיבואו אחרינו, והממשיכים בבניין, העומד על ראש שבעת העמודים האלה, שהקימו הגדולים שקדמו לנו? הנצליח למלא ולהגשים את הנתבע ממנו? היוכל להיאמר גם עלינו כי ״חכמות נשים, בנשמה יתירה של קדושה, בנתה ביתה״ או שידונו אותנו בדין האיוולת, אשר בידיה היא תהרוס את הבניין? — איתן ומוצק ביטחוני כי הצלח יצליחו, גם אם אחת ושתים יחטא החוטא ויטעה הטועה. כי אף על פי שכולנו, איש איש לעצמו, אווילים וחסרי דעה אנו כנגד אוצר החכמה של גאון ישראל בכל תולדותיו, וכל אחד ואחד אינו יודע אלא מקצת מן המקצת, הרי בשיתוף הפעולה של החברים ובהסתמך על נכסי העבר ילכו אנשי האקדמיה, יהיו אשר יהיו, מחיל אל חיל ויגיעו למטרה הנשגבה שלפנינו, של גאולת לשוננו המושלמת כחלק מגאולת ציון השלמה, שאנו מתפללים עליה.

דברי זלמן ארן, שר החינוך והתרבות של מדינת ישראל

כבוד נשיא האקדמיה ללשון העברית, מורי ורבותי,

הייתה לי הזכות והכבוד להביע את הערכתו של משרד החינוך והתרבות ולהביא את ברכתו לאקדמיה ללשון העברית עם הטקס להנחת אבן הפינה לבניין זה. בין השאר אמרתי אז: "אם לאומות אחרות משמשת האקדמיה לשם רקמת העטרת של הלשון, נודעת האקדמיה אצלנו בעיקר לשם הבניין עצמו של הלשון; כי הספרות העברית למקורותיה ולדורותיה רבים בה המכרות העמוקים העשירים באבני חן לשוניות וסגוניות המחכות למגעם המלטף והמלטש של כוהני הלשון העברית; עם תהליך הביצוע של התפקיד המונומנטלי יוקל על האקדמיה שלנו להדביק ולכסות ברקמה האורגנית של הלשון העברית את האילן של הממלכתיות העברית בארץ, זיו הלשון העברית המחדשת את נעוריה יקרין גם על תפוצות הגולה".

מורי ורבותי,

חשבון ההווה והעתיד הלא כל כך רחוק של החיים היהודיים בתפוצות משווה ערך של פיקוח נפש לעם ולמדינה כאחת, לדבר השרשתה של הלשון העברית בראש ובראשונה בקרב ילדי ישראל והנוער שבארצות הגולה. עובדות רבות מעידות, כי רוח עברית פוקדת עתה את מערכות ישראל בגולה, ומן הדין הוא, שמדינת ישראל תיכנס למעשה לעובי הקורה של הבעיה ההיסטורית הזאת. בהתחלה כזו יהיה גם סיום הולם ליובל מאה שנה להולדתו של אליעזר בן־יהודה, כמו שמסמלת את היובל הזה חנוכת המשכן ללשון העברית.

אנו מברכים על המוגמר של הבניין ועל המשך פורה של העבודה בו, ושיקוימו בהם כל התקוות הנעלות הקשורות באקדמיה ללשון העברית.

ויבואו נא על הברכה נדיבי העם והגורמים הציבוריים, שנתנו ידם להשלמת המפעל הזה.

דברי פרופ׳ בנימין מזר, נשיא האוניברסיטה העברית

ידידי נשיא האקדמיה ללשון העברית, רבותי השרים וחברי הנהלת הסוכנות וראשי העיריות, חברי האקדמיה, גבירותי ורבותי,

בקורת רוח מיוחדת אני מברך היום את האקדמיה ללשון העברית על שזכתה להיכנס למשכנה הקבוע לביתה, בית לתפארת, שייקרא על שם מר שמחה זאב זאלצמאן, חובב ציון ותלמיד חכם, הקשור אתנו קשר אמיץ ברוחו ובכל מה שפעל ועשה עד היום הזה. השנה חג כפול לנו: חג השלמת המפעל הגדול של בן־יהודה וחג האקדמיה שמתחילה לפעול כאן בבניין זה בתוככי הקריה החדשה, קרית האוניברסיטה העברית. רבים מחברי האקדמיה הם חברי הסגל האקדמי של האוניברסיטה. המפעלים של האקדמיה קרובים ללב האוניברסיטה העברית. וכעת גם התקשרו בקשר הגיאוגרפי הזה, ועל כך אני מברך בראש ובראשונה. גדולות עשה ועד הלשון, ומי שירש את מקומו של ועד הלשון בקנה מידה גדול יותר — האקדמיה ללשון העברית — בחקר הלשון, בתחיית הלשון. מובטחני שעוד תזכה אותנו במפעלים חשובים, כי הרי אין הלשון שוקטת על שמריה. יש מקום גם לחשיפת האוצרות הגנוזים וחקר ירושת הדורות וגם לחידושים, שיש לחדשם בעתיד גם בלשון הספרותית וגם בלשון הדיבור. ולא בכדי כבר אמרו חז״ל ״לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמה״. דרושה דינמיות, חיוניות ויותר מהכול יצר יצירה וכוח יצירה. תפקיד גדול היום לפני האקדמיה ביצירה הגדולה שנטלה על עצמה להגשימה, הרי הוא המילון האקדמי. מובטחני שבעקבותיו יבוא גם הדקדוק העברי ההיסטורי ועוד מפעלים רבים רבים, כי הלשון העברית היא עץ החיים לכולנו, ומשימות נכבדות לפניה כדברי משלי: ״מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח״. ואנחנו בכל השנים נוכחנו לדעת שזוהי האמת. הלשון העברית היא עמוד התווך של תנועת התחייה ושל תחיית תרבותנו. ומי יתן והבית הזה יהיה עליון, מקום יצירה גדולה לטובת העם ולטובת הלשון והתרבות. וברכה למגשימים ובראש ובראשונה לנשיא ולחברי האקדמיה ללשון ולכל אלה שעזרו וסייעו בידיה להקים ולהגשים את המפעל. ועל הדברים, שאמר אותם נשיא האקדמיה בכל הנוגע לאוניברסיטה העברית, אוכל רק להוסיף, שהאוניברסיטה העברית, כמו בעבר כן בעתיד, תעמוד לימינה של האקדמיה ללשון העברית.

דברי משה שרת, נשיא הכבוד של קרן התרבות אמריקה־ישראל

אני מודה לידידי הפרופסור טור־סיני על שהנחה אותי בתתו לי את רשות הדיבור. אני מוזמן למסיבות כה רבות, שלא תמיד ברור לי, בשם מי אני מופיע, נמצא כי זכיתי מן ההפקר בכבוד זה — לייצג פה את קרן התרבות ישראל־אמריקה. חלקי בעבודת הקרן הוא מעט מזער, אך כיוון שהוטלה עלי המשימה, הריני בטוח כי אביע את רגשות כל חברי הנהלת הקרן שבארץ ובאמריקה, אם אומר, כי כולנו גאים על החלק, שהיה לקרן בהקמת הבניין המפואר הזה.

רצוני לייחד עכשיו את הדיבור לשתי ברכות אישיות. תחילה אברך מקרב לב את הפרופסור טור־סיני למילוי משאלת לבו. אכן, אין זה עניין אישי גרידא, שכן בתפקידו כנשיא האקדמיה, הוא משמש נאמן של נכס לאומי כביר ערך ושליח לצורך לאומי עליון — אבל כולנו שמחים גם על סיפוק הנפש האישי שנפל בחלקו, קודם כול בראותו את האקדמיה מיוסדת כהלכה ומאושרת בתחיקת מדינת ישראל, ועכשיו בחזות עיניו בהשלמת הבניין הזה, שישמש לאקדמיה משכן קבע ומעון פאר.

והשני שיעמוד על הברכה הוא ידידי הטוב שמעבר לים, רבי שמחה זאב זאלצמאן, נאמן בית הלשון העברית, משכיל דגול, אשר כל מכתב עברי שלו הוא מלאכת מחשבת באמנות הסגנון. רצוני לברכו על שזכה לכונן את הבית הזה, ויחד עם רעיתו ובתו לנכוח בחנוכתו מול הנוף השגיא והנשגב הזה של הרי ירושלים, בלב קרית האוניברסיטה העברית. ידעתי מה גדול היום הזה בשבילו — הוא זכה בו בדין.

אם מותר לי לחרוג לרגע מגדר סמכותי כנשיא הכבוד של קרן התרבות ולומר כמה מלים כאזרח עברי בישראל — ואזרחותי העברית החלה עוד בגולה משחר ילדותי — נדמה לי, כי לא אטעה אם אציין שני תפקידים המוטלים על האקדמיה: תפקיד אחד הוא יצירת החדש ותפקיד אחד הוא שמירת הישן. ולדעתי מתחייבת בימינו אלה העתקת מרכז הכובד מהקוטב הראשון אל הקוטב השני, הווה אומר — מן החדש אל הישן. לאמתו של דבר, גם פעולת החדשנות בלשון העברית הרי היא ביסודה חקר הישן לגילוי כל מה שצפון בו, להתאמתו לצורכי הזמן ולהפעלתו בשימוש הלשון החי. אבל לא לזה בלבד כוונתי. רצוני להתריע על העדר סמכות לשונית ממשית

ויעילה בארצנו — העדר משמר אחראי, שיגן על לשוננו העברית ויבצר עמדותיה נגד השתוללות פרועה של עם־הארצות, המשחיתה בה כל חלקה טובה. הדבר שהוא בעיני צו דחוף ביותר של השעה הריהו הצבת תריס בפני פלישת סיגים לתוך זהב לשוננו.

אל נא יבוא מישהו לגלות בדברי פנים שלא כהלכה. אין חלקי עם המתגעגעים על העבר והסולדים בכל שינוי, ויהי גם מהפכני. גם אינני נרתע מהתפשטות שיבושים בשלבי המעבר של תהליך הנחלת הלשון לעם השב למכורתו. בחמישים ושלוש שנות חיי בארץ אני זוכר תקופות בהן ניכר היה שיפור בשפת הדיבור העברית שצלצלה בחוצותינו — ואלו לא היו דווקא תקופות של שמחה בחיינו. היו אלה זמנים של עמידה בתהליך גידולו של היישוב, אשר אפשרה התבססות תרבותית מסוימת. ולעומת זה זכורות לנו היטב תקופות, שבהן דומים היינו לבבל בשעתה משום בליל הלשונות, שהשתלט על הרחוב ודחה את העברית לקרן זווית, ודווקא באותם הימים עלץ לבנו עם גאות נחשולי העלייה. ידענו כי אחינו חוזרים למולדתם בהמוניהם וקיבלנו באהבה, כגזרת השעה, את צלצול הלשונות הזרות שהביאו בפיהם.

אף על פי כן אין להתפשר עם זיוף מטבעות הלשון המאיים עלינו, אם עקב העלייה הגדולה או משום ההפקרות השלטת בשפת הדיבור של הדור הגדל בארץ — ולא מתוך חופש של יצירה בריאה, הטבעית בחיי כל עם היושב על אדמתו ומדבר בשפתו, אלא משום אי ידיעת הלשון, פשוטו כמשמעו, המביאה לידי עיקום שרירותי חסר כל טעם ושחר, של דפוסי הביטוי שהתגבשו בה מדורי דורות, ולידי הפרת חוקי היסוד שלה. על כגון דא נאמר "על חטא שחטאנו בבלי דעת".

ולפיכך עלינו להעמיד שומרים על חומת הלשון לבל תיפרץ ותיהרס. יש לפקוח עין על שפת הדיבור והפרסום, על שפת העיתונות והרדיו, ובראש ובראשונה על שפת בית הספר ועל איכות הוראת הלשון העברית בו. עלינו לרסן את יצרי ההשתוללות ולעמוד בפני מעשי חבלה.

בעניין זה מתחייבת משמעת לאומית, וקודם כול מתחייבת דאגה לעתיד מצד המוסדות המוסמכים — האקדמיה ומשרד החינוך. יש לתת תוקף לדאגה הזאת שעה אחת קודם — פן נאחר את המועד, פן נראה את רקמת לשוננו מסתלפת ומסתרסת בחלקיה הגדולים להשחתת טעמו ולחבלה בכושר ביטויו של הדור הבא. העניין רציני ביותר, ואקווה כי ייסלח לי, אם ניצלתי הזדמנות חגיגית זו כדי לעורר את תשומת הלב אליו.

אסיים בברכה, כי יזכה הבית הזה להיות בית יוצר ללשון העברית ומנוף אדיר להרמת קרנה בארץ ולהפצתה בעולם כולו.

דברי גרשון אגרון, ראש עיריית ירושלים

כבוד היושב ראש ונשיא האקדמיה, כבוד שר החינוך והתרבות, מורי ורבותי,

אחד מרבים הנני מהנמצאים כאן היום, שלקחתי חלק צנוע בטקס הנחת אבן הפינה של הבית הזה, ושזכיתי היום להיות בין הקרואים לחנוכת הבית.

יש הנוטים לפסוח על הנחות אבן פינה ואינם מוותרים על חנוכת הבית. אחד מהם הוא ידידנו הנערץ מר משה שרת, שאני יודע כי יש לו חולשה כזאת, לפסוח עד כמה שאפשר על הנחות אבן פינה ולא לוותר על חנוכות בית. ואולי הצדק אתם; אבל מי שלגבי האקדמיה ללשון זכה בשניהם כמוני וכרבים אחרים, שמחה כפולה ומכופלת להם. ואני שמח, שזכות מכופלת זו נפלה גם בחלקי.

על שלושה דברים ירחב לב כל אחד המוקיר את בית זאלצמאן: על שהבית הנאה והחשוב הזה כאן הוקם בירושלים, על שהוקם על ידי מר שמחה זאב (ויליאם בלעז) זאלצמאן, ועל ידי רעיתו מלכה (מיני בלעז), כי ביתם, בית משפחת זאלצמאן בניו־יורק ביתם של רבים מבני הארץ.

עד היום הזה היה ביתם שב־Park Avenue בית ועד לסופר העברי ולשוחר עברית ולכל פעולה מבורכת אחרת בתחום זה ובתחומים אחרים. ביתם היה משך שנים רבות, והנהו עד היום, שלוחה של הארץ לכל דבר עברי. מעתה ניתוסף בית זאלצמאן בגבעת רם שבירושלים, זה בית היוצר ללשוננו, וזה הרבה יותר מסתם שלוחה.

נכס זה, רבותי, בתחום האוניברסיטה, ערובה בו, שחותמת ירושלים תהיה טבועה על החישופים והחידושים, שיצאו מן האקדמיה ללשון. מכאן יוסיפו לגלות אוצרות טמונים ונסתרים, מכאן יעשירו אותנו הבקיאים והדבקים במלאכת קודש זו במטמוני מסתרים. מכאן ההשראה וההכרעה, על זה תבוא על בית זאלצמאן ועל בית האקדמיה ברכת ירושלים וברכת עירייתה.

דברי חיים לבנון, ראש עיריית תל־אביב

ידידי, שאר בשרי, יושב ראש האקדמיה, רבותי השרים, כבוד נשיא בית המשפט העליון, רקטור האוניברסיטה, נכבדים, גבירותי ורבותי,

באתי כאזרח המדינה וכראש עיריית תל־אביב—יפו להשתתף בשמחת השפה העברית ובשמחת ירושלים, ובשמחת ידידי הנדבנים, משפחת זאלצמאן.

כשהוזמנתי באופן פתאומי לדבר, נזכרתי באמרה של ר׳ שלמה קלוגר. הוא רצה לחבר שני מאמרי חז״ל, המופיעים זה אחר זה במסכת שבת: ״אמר רבי יוסי: מימי לא עברתי על דברי חברי. יודע אני בעצמי שאיני כהן, ואם אומרים לי חברי עלה לדוכן, אני עולה״. ומיד אחרי זה ישנה אמרה שנייה של רב יוסי: ״ואמר רבי יוסי: מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי״.

לכאורה שתי אמרות שאין ביניהן קשר, אולם ר׳ שלמה קלוגר, מצא את הקשר ביניהן; איני כהן, ואם אומרים לי חברי עלה לדוכן, אני עולה, אבל מימי לא אמרתי דבר, וחזרתי לאחורי, דהיינו הוא עולה לדוכן ואינו אומר כלום וחוזר לאחוריו.

אני רוצה להביע ברכה לבבית ונאמנה של העיר העברית תל־אביב לאקדמיה ללשון העברית ומאחל, שהבית הנאה וכליו הנאים ירחיבו את דעתכם ויתנו לכם כוח ואפשרות להרחיב, לשפר ולשכלל את השפה העברית.

וברכתי למשפחת זאלצמאן, אשר את ביתם בניו־יורק הכרתי וראיתי אותו כבית עברי. ברכתי להם, שיחדל ביתם להיות מן הבודדים ויהיו עוד הרבה בתים עבריים בניו־יורק היהודית הגדולה. כל טוב לכם!

דברי שמחה זאב זאלצמאן

הוד מעלתם ראשי הממשלה, ראש עירית ירושלים, ראש עירית תל־אביב, נשיא האוניברסיטה, נשיא האקדמיה ללשון העברית.

לפני שלוש שנים בערך, רבים מעמנו הנוכחים כאן היו עדים להנחת אבן הפינה של הבית הזה, הבית בשביל האקדמיה ללשון העברית. מתוך נאיביות חשבתי או, שבניית בית צנוע בשביל האקדמיה זה עסק של חצי שנה או של שלושת רבעי שנה והבניין ייגמר. אבל מסיבות שונות, שאין צורך לפרטן עכשיו, עברה שנה וטרם היה כל סימן לבנייה. ואחרי שכבר התחילו לבנות, הבנייה נמשכה בעצלתיים. אין תימה אפוא שבגיל שלי, כאשר כבר עברתי יותר מחצי הדרך בין שיבה לגבורות, שהיו ימים, וכבר אמרתי נואש מלראות את הבית הזה עומד על תלו. אני מזכיר כל זה לא למתוח ביקורת על מי שהוא; להיפך, אני מלא תודה והערצה לכל חברי הוועד של האקדמיה בכלל ולנשיא האקדמיה פרופ׳ טור־סיני ולאמרכל האקדמיה מר מנור בפרט על כל עמלם הקשה להקים את הבית הזה, בית להתפאר. הזכרתי כל זה כדי להדגיש כי לפום צערא אגרא. ודווקא משום כך הגברת שלי ואני שמחים היום שבעתיים על הזכות, שניתנה לנו סוף סוף לברך ברכת שהחיינו על המוגמר.

רבותי, לא אחת נשאלתי מה ראיתי להסתפח דווקא באקדמיה ללשון העברית. התשובה היא: משום כמה טעמים שכולם נובעים ממקור אחד. השפה העברית הייתה תמיד קרובה ללבי, ומכיוון שאפשר תמיד למצוא בארצות הברית מספר קטן של יהודים המוכנים לתת מזמנם, מכספם וממרצם למוסדות חסד, בייחוד קל הדבר, ממש כמשחל בינתא מחלבא, לעניין אותם במוסדי חסד של שמות מפורסמים שמושכים את לב הקהל. אבל לעניין אותם בחינוך ותרבות עברית קשה כקריעת ים סוף. והמעטים בהם, שמעוניינים המה, מעדיפים לתמוך במוסדות, שכבר יצאו להם מוניטין בעולם. אבל מוסדות צנועים, שאינם נופלים בחשיבותם מן המפורסמים, ואולי אף עולים עליהם, מאן דכר שמם. בגלל זה אחד מן הכללים שקבעתי לעצמי כל השנים הוא לתת משפט הבכורה לחינוך ותרבות עברית ולכל מה שיש לו שייכות ליצירה יהודית. לעתים קרובות אני מעדיף מוסדות חשובים, ששמם בארצות הברית אינו הולך לפניהם. ואחרון אחרון, מכיוון שלפי עניות דעתי הניצחון

שהיישוב נחל בשדה החייאת השפה העברית הוא גדול, ואולי אף יותר גדול מהניצחון שנחל בשדה המלחמה. אחרי הכול מלחמה בעד עצמאותם של עמים קטנים המשועבדים למעצמה גדולה וחזקה הרבה יותר מהם היא לא מקרה נדיר בדברי הימים, אבל להחיות שפה אחרי אלפיים שנה ולעשותה לשפה המדוברת בחיי יום יום — זה דבר נדיר בכל ההיסטוריה, נס יחיד במינו. יתר על כן, שפה אחת משותפת לכול נוגעת לעצם קיומה של המדינה, מדינה כמדינת ישראל, המורכבת מעולים של שבעים לשון.

ועכשיו, רבותי, אני בא לעניין שמעסיק את מחשבתי מאוד. ישנן בעיות בישראל, המטרידות לא רק את היהודים כאן, אלא יהודים באשר הם שם, יהודים שלבם חרד לשלומה ולכבודה של המדינה, בעיות כשאלה, מי הוא יהודי, או התודעה היהודית, או הדעה, שאפשר לדלג על פני אלפיים שנה, דעה שאחד הסופרים כאן, ודווקא לא מן הוותיקים, ציין שקם דור שיש לו אבא ולא סבא, שיש לו אתמול ולא שלשום — אף על פי שכל הבעיות האלה ראויות לדיון בכובד ראש, אין לדעתי בהן ליהודי חוץ לארץ משום עילה להתרגשות. טבעי הדבר, שהנוער הישראלי שנחל ניצחון כה גדול בשדה המלחמה, שמעטים מאוד מהם רואים את עצמם בבחינת אני ואפסי עוד. מובטחני שאנחנו יכולים לסמוך על מדינת ישראל, המדינה שהשכילה בזמן כה קצר לבנות יש מאין, שהיא תשכיל גם למצוא פתרון לבעיות האלה. אבל ישנן בעיות, בעיות חמורות, בעיות הנוגעות ביסודות קיומה של המדינה, ביסודות קיומה של היהדות בתפוצות. כן, למשל, אין כל צל של ספק, שהיהדות בארצות הברית נאבקת על קיומה להיות או לחדול. הסערה, שקמה שם בגלל העלייה בהשתייכות לבתי כנסת, היא לדעתי סערה בכוס מים. העלייה היא כמותית ולא איכותית. ואפילו מבחינה מספרית הכול הולך שם אחרי מספר היהודים שמשלמים דמי חבר. בזמן שרבבות מהם רואים את כותלי בית הכנסת לכל היותר פעם או פעמיים בשנה, אין בעלייה הכוח המבטיח קיום והמשך. רק מדינת ישראל יכולה למלאות את החלל הריק שנוצר שם. מאידך, מדינת ישראל, כאי לבדד בים הערבי, תלויה במידה כה גדולה בזרם הון מיהודי אמריקה. כלכלה עצמאית — כדי שהמדינה תוכל לעמוד על רגליה בכוחות עצמאיים — היא עוד בגדר של מזמור שיר לעתיד לבוא.

בגלל זה שניהם, מדינת ישראל ויהודי אמריקה, מעוניינים חיונית ליצור לא רק יחס של לווה ומלווה, של תומך ונתמך, אלא יחסי גומלין. בייחוד חיוני הוא למצוא יחסי ידידות הדוקים בין הנוער הישראלי ובין הנוער היהודי באמריקה. אחרי הכול הנוער הוא כיום הנותן את הטון בכל מערכות

החיים, ודווקא מבחינה זו לא נעשה דבר. עובדה היא, שכיום אין מגע ראוי לשמו ביניהם. וכל זאת בזמן שיש למדינת ישראל הזדמנות נפלאה ונדירה לגייס אלפיים צעירים וצעירות של הנוער הישראלי, שנמצאים תמיד בארצות הברית ומשתלמים שם בלימודיהם ובעבודתם. הצרה היא, שהנוער הישראלי משתמט שם מפגישות עם הנוער היהודי, אבל מובטחני, שאחרי הכשרה קצרה טרם צאתם מן הארץ אפשר להכשיר אותם כך, שכל אחד מהם יראה את עצמו כאמבסדור, כאמבסדור של המדינה, לגשר גשר ולהלהיב את דמיון הנוער היהודי באמריקה, אם לא לעלות לכאן להשתקע, אז לפחות לעלות לכאן לשנה או לשנתיים ללמוד וללמד, כשם שאלפיים מהם יוצאים שנה שנה לבירות אירופה להשתלם שם.

רבותי, אין אני משלה את עצמי, שבזה ייפתרו כל השאלות וייבטלו כל הבעיות, אבל מובטחני שכל אחד מהנוער היהודי באמריקה, אחרי שהותו כאן זמן־מה, יהיה כבר קשור במדינת ישראל. מבשרי חזיתי זאת. בני הצעיר שהה כאן שלוש שנים וסיים את חוק לימודיו בבית הספר הריאלי. ובתי גרה כאן עם משפחתה שלוש שנים, וכל אחד ואחד מהם קשור באלפי נימים למדינת ישראל.

רבותי, כבר הארכתי הרבה יותר מאשר היה בדעתי ועמכם הסליחה. ועכשיו בשם הגברת שלי ובשם בתי אני מודה לכולכם מקרב לב בעד כל הכבוד, שהנחלתם אותנו היום. ושוב בשם הגברת שלי ובשם בתי אסיים בברכה:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

דברי הסיום של פרופ' טור־סיני

מורי ורבותי,

בשם כולנו אני מביע תודה עוד פעם ועוד פעם לידידנו מר זאלצמאן על מעשהו, על חסדו וגם על הרעיונות שהביע לפנינו, ושאנו נעיין בהם ונשקול אותם בכל כובד הראש הראוי להם. ורק זאת אומר, שאם נמשכה תקופת הבניין, הרי היא נתנה לנו את ההזדמנות להיות בקשר של שנים עמך, ידידנו מר זאלצמאן, ולכרות אתך, איש המלח, ברית מלח.

רבותי,

נתקבלו מברקים ומכתבים הרבה, אלא שאיננו יכול לקרוא את כולם, אני מזכיר את השמות שאני רואה אותם: מרת חנה לוין, ראש עיריית ראשון לציון; סם רובין, נשיא קרן התרבות אמריקה־ישראל — הרעיון המרכזי של

מכתבו הוא כי אין ביטוי יותר נעלה לכל נדבת רוחו של הא׳ זאלצמאן, אלא במעשה זה, שאפשר את הייסוד של מוסד שהוא מוקדש לתחיית רוח האומה, ללשוננו העברית; יש ברכות מאת שוחרי האקדמיה ללשון העברית שבאנגליה, ששולחים לכם ולמשפחת זאלצמאן ברכותיהם ואיחוליהם לרגל הפתיחה החגיגית של בית האקדמיה — חתומים חברי הוועד: סיר ליאון סיימון, אלכסנדר מרגוליוס, יוסף הלפרין, שמואל זקס ועוד ועוד; נתקבלו ברכות מן האדונים פינקל ומסקין מן ״הבימה״ ועוד מאחרים. לכולם אנו מכירים טובה רבה.

וכעת רבותי, עלי למסור את מפתח הבית, מפתח הבית העשוי כסף מוזהב, לידי האדון זאלצמאן, ותסלחו שאין אנו אוריגינאליים ביותר בכתובת שעליה. הרי זה הכתוב על חלקי המפתח הזה:

״בניין על שם ש״ז זאלצמאן, בית האקדמיה ללשון העברית בירושלים״.

ועל פני המפתח כתוב:

״חכמות בנתה ביתה, כי בחכמה פותח שערים״.

ואני מוסר את המפתח הזה לידיים הנאמנות של מר זאלצמאן.

וכעת, רבותי, אני מבקש לעבור לצד השני של הבניין להיות עדים להסרת הלוט מעל הלוח, אשר שם הבניין חרוט עליו.

כל טוב, כה לחי!

הסרת הלוט

אחר הדברים האלה עבר הקהל לדרומו של הבניין לחזות בהסרת הלוט מעל פני הכתובת שעל יד פתח הבית.

הגב׳ זאלצמאן הסירה את הלוט.

לבסוף סיירו המשתתפים בבית, בחדרי העבודה והישיבות של מזכירות האקדמיה ושל מערכת המילון ההיסטורי ובאולם.

ד. פרס זאלצמאן

תקנון פרס זאלצמאן

1. האקדמיה ללשון העברית קובעת פרס לעידוד חקר הלשון העברית בסך 3,000 ל״י לשנה.
2. הפרס, שכספיו באים מתרומת חבר הכבוד מר ש״ז זאלצמאן, ייקרא על שם שמחה זאב ומלכה זאלצמאן.
3. הפרס יוענק:
(א) או למחקר מצטיין, שנכתב על נושא, שהכריזה עליו האקדמיה;
(ב) או למפעל מחקרי של יחיד (וכן של יחידים), בין שכבר הוחל בו ובין שעדיין לא הוחל בו. הצעה, המוגשת לאקדמיה לקבלת הפרס, חייבת לכלול תכנית, המתארת ומפרטת את דרכי העשייה.
4. אין הפרס ניתן לחלוקה.
5. הזכות להתחרות על הפרס אך למחקר שנכתב בלשון העברית. חברי האקדמיה אינם זכאים להתחרות על הפרס.
6. האקדמיה במליאתה מעמידה ועדה מיוחדת של 3 חברים לעניין הפרס ומטילה עליה:
(א) להציע את הנושא להתחרות;
(ב) לציין את המחקר או את המפעל הזכאים לפרס;
(ג) ואם לא נמצא דבר ראוי לפרס, לקבוע שהמחקרים או התכניות שהוצעו לאקדמיה לא נמצאו זכאים לפרס;
(ד) וכן לטפל בכל העניינים הנוגעים לפרס.
7. החלטות הוועדה בעניינים, האמורים בסעיף 6 ס״ק א, ב, ג, טעונות הסכמת המנהלה, ומשניתנה הסכמתה, הרי הן מחייבות את האקדמיה.
8. חודש ימים קודם שנתכנסה הוועדה להעמיד נושא, מבקשת היא מחברי האקדמיה — בכתב — הצעות.
9. לא הוענק פרס למחקר, שעל נושאו הכריזה האקדמיה, רשאית האקדמיה להכריז על אותו נושא בשנייה.
10. לא הסכימה האקדמיה מכל טעם שהוא על נושא מסוים, האקדמיה רשאית להכריז על תחום מחקרי מוגדר ומצומצם, ולהעניק את הפרס לטוב שבמחקרים, שייכתבו בתחום האמור.

11. מחקר המוצע לפרס לא יהא פחות משני גיליונות של 24,000 סימני דפוס.
12. מחקרים, שנכתבו על הנושא שהכריזה עליו האקדמיה, מוצעים לפרס בעילום שם בעליהם. המחקרים מוגשים לפרס ב־4 עותקים, כשהם כתובים במכונת כתיבה. במקום שם המחבר ייכתב פסוק מן המקרא, מאמר חז״ל, פתגם וכיו״ב. המציע את מחקרו לפרס יצרף למחקר מעטפה סגורה וחתומה, ובתוכה פתקה ובה ייכתב אותו הפסוק, המאמר, הפתגם וכיו״ב, הרשום במחקר המוצע, כסימן היכר לבעלים, וכן שם המחבר ומענו. כל דבר, העשוי לגלות את שם מחבר המחקר, פוסלו להתחרות.
13. חברי הוועדה, הממונה על הפרס, חייבים לקרוא את המחקרים המוגשים ולחוות את דעתם בכתב. הוועדה רשאית לשמוע את דעתם של חברי האקדמיה שמחוץ לוועדה, ואף אלו מחווים את דעתם בכתב.
14. לא הוענק הפרס, כספיו שמורים לשנה אחרת. ואם נמצאו באותה שנה כמה חיבורים הזכאים לפרס, יוענקו כל הפרסים שנצטברו עד לאותה שנה.
15. היום להכרזה על נושא הוא כ״ד בסיוון. היום האחרון להצעת המחקר המצטיין הוא א׳ במנחם אב שנה אחת אחר ההכרזה. הפרס יוענק בישיבת המליאה הראשונה של כל שנה. רצוי שהזוכה בפרס יסכם בה את תוצאות מחקרו.
16. על הפרס ל״מחקר מצטיין״ תכריז האקדמיה לראשונה ביום כ״ד בסיוון תשכ״ג, ומכאן ואילך אחת לשנתיים.
17. זכות קדימה לאקדמיה בפרסום החיבור. ויתרה האקדמיה על זכותה והחיבור נדפס מחוצה לה, חובה לציין בו במקום בולט, שהחיבור זכה בפרס זאלצמאן. שני עותקים מן הספר יימסרו לספריית האקדמיה.

ה. אגרות ומכתבים בעניין האקדמיה

1. אגרות

[1]

31 באוקטובר 1961

פרופ׳ טור סיני היקר,

ההזמנה לחגיגת יובלו השבעים וחמישה בבית האקדמיה, שידידנו מר מנור הואיל לכבדני בה, נתקבלה באיחור, ובגלל זה נתאחרה ברכתי.

חבל, שנשלל ממני העונג לנכוח שם, להביע לו רחשי לבי פה אל פה. אבל, אף על פי שהמרחק רב בינינו, אתו הייתי בלב.

לא אנסה להרחיב הדיבור על כל אשר פעל ועשה בשדה השפה העברית, זאת עשו, עושים ויעשו אנשים גדולים וטובים ממני.

בעיקר, רצוני לברך אותו ואת כל בני משפחתו בברכה הנובעת מעומק הלב. ה׳ יחייהו בבריאות הגוף ושלוות הנפש, ויתן לו עוז ועצמה להיות ער ופעיל בעבודתו, עבודת הקודש, להגדיל תורה ולהאדירה, לשמחת לב אלפי מעריציו ומכבדיו.

אשריהו שזכה לראות עולמו בחייו, לחיות חיים מלאים אושר וכבוד בתוך עמו, ארצו ושפתו — לא כמתבונן מן הצד הנסחף עם הזרם, אלא כאחד מאבירי האומה, מהיוצרים ובונים, כראש המדברים בהרחבת הלשון ובהתאמתה לרוח הזמן, בממדים לא שיערום לפני שנים מועטות.

עם גידול האוכלוסיה בארץ, המורכבת מעולים של שבעים לשון, כמעט אין מנוס ממלים וניבים זרים הרווחים בפי רבים, ושאין להם כל מקום בשפה העברית. לעתים אני נתקל בעתונות וגם בספרים במלים זרות בזמן שיש בצדן מלים נאות ופשוטות במקורות לשון ראשון או אחרון.

אין כל צל של ספק, שיש ויש כר נרחב לעבודה מדעית בחקר ובהקפדה יתירה על טוהר הלשון.

ברם, זכור נזכור את אדוני לטוב, שהוא וחבריו באקדמיה עומדים על המשמר, שומרים כעל בבת עינם על טהרת הלשון, שואבים ממקורות נאמנים, מחדשים מלים חדשות לבקרים, מתאמצים למצוא תחליף למלים זרות ומוזרות השוטפות ומחבלות את השפה העברית, השפה לה הקדיש אדוני את כל חייו.

במיטב הברכות מרעייתי וממני לחיים ארוכים, להמשך עבודתו הפוריה כיד כשרונו, כשרון בחסד עליון, הטובה עליו.

בכל הכבוד שמחה זאב זאלצמאן

[II]

10 בפברואר 1962

מר מנור היקר,

המזכירה שלי העבירה אלי לכאן שני מכתבים ממך.

הראשון מ־18 בינואר הביא את השמועה המעציבה, שרעיתו של פרופ׳ טור־סיני שבקה לן חיים בב׳ בשבט. מכיוון שמכתבך זה לא הגיע לכאן עד יום 3 בפברואר, זאת אומרת אחרי שבועיים וכמעט חודש אחרי פטירתה, מיהרתי להביע את צערי וצער אשתי במברק.

לבי על הפרופסור. אתו אני באבלו הכבד. איני יודע בת כמה היתה אשתו במותה. אבל, מאי נפקא מינה, לבעלה היא מתה קודם זמנה. לא בכדי אמרו חכמינו ״אין אשה מתה אלא לבעלה״. לי נראה שהאסון גדול פי שבעה כשקרה לאיש לעת זקנתו. הבדידות והגעגועים קשים מנשוא הרבה יותר לעת זקנה מבימי עלומים.

אני תפילה שלא תחול חלילה הפסקה ממושכת בשירת חייו, שכשם שהיה כל ימיו שקוע ראשו ורובו בחכמת ישראל, כן, אם רק להשכיח קצת את עצבונו, הוא יתמסר אל עבודתו עתה אף ביתר שאת.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[III]

[ראה להלן מכתב xxii] ג׳ בסיון תשכ״ב

5 ביוני 1962

פרופ׳ טור סיני היקר,

בהתרגשות ובתודה עמוקה אני מאשר את קבלת המברק בערב שבת עם חשיכה, שבשרני כי נבחרתי כחבר־כבוד באקדמיה ללשון העברית.

אילמלא יראתי שדברי יהיו נראים כענוותנות מופרזת, הייתי אומר, קטונתי מכל הכבוד שאתם חולקים לי, והייתי נוטה לזקפו לא לזכותי, אלא לזכות אבות, לזכות אבי ז״ל, שהיו נהירין לו שבילי דתלמוד כשבילי העיירה הקטנה. בה חי רוב שנותיו עד ימי הפרעות, כשחיילי פטלורא פרצו העירה. כמה מבני משפחתנו נרצחו, הבית עם המחסן שהיה מלא מפה אל פה סחורות שונות שולח באש, אבי ואמי ז״ל נמלטו על נפשם בחשכת לילה, הסתתרו במערה מחוץ לעיר כל הלילה, וכעלות השחר יצאו ממחבואם ונדדו לעיירה הסמוכה.

מני אז הניח אבי חיי שעה (משא ומתן) והיה עוסק בחיי עולם, ולא פסק פומיה מגירסא עד יומו האחרון.

יהי זכרו ברוך, שנטע בלבי משחר טל ילדותי אהבה באין מצרים לתורה ולשפה העברית, והוקרה הגובלת עם יראת הכבוד לפני גדולי התורה ותופשיה.

חושבני, שיכולני להגיד בוודאות, שמעולם לא הייתי אץ להעשיר, לא קינאתי ולא השתחויתי לפני אנשים שעלו בסולם החברה בגלל עשרם הגדול, אבל הייתי רואה לי לכבוד וגם למקור שמחה להתאבק בעפר רגליהם של תלמידי חכמים. אין רצוני להכניס את ראשי בין הרים גבוהים, אף על פי כן אני מעז לנגוע בשאלת הקיום הלאומי, השאלה שהעסיקה ומעסיקה את רוחות גדולי החוקרים מכל הדורות. השאלה היא: במה היה כוחו של עמנו גדול מעמים אחרים, גדולים וחזקים ממנו, שבאו והלכו, ולא ניכר עוד מקומם בעולם, ועם ישראל המוכה והמעונה בכל ארצות פזוריו, חי וקיים?

הדעות מפולגות. לדברי אחד העם המוסר הוא עיקר היהדות, עליו מסר העם את נפשו, והאידיאל המוסרי הוא שאיחד וקיים אותו בכל שנות גלותו.

לפי דבריו של יחזקאל קאופמן, יבדל לחיים, הדת היא לבדה ורק היא שאיחדה וקיימה את עם ישראל.

אחרים מרחיקים לכת ואומרים שדוקא שנאת עולם קיימה עם עולם. תהיינה הדעות מה שתהיינה, לפי עניות דעתי, תגובת אנשים ללחץ מן החוץ אינה עשוייה מקשה אחת, לא כל הערכים שווים לכל נפש. איש אחד ימסור את נפשו להגן על כבוד אשתו, השני ימסור את עצמו להציל ספר תורה מתוך הדליקה, ומאידך גיסא יצא ממחבואו וישאל "אשתי זו מה היא, אסורה או מותרת".

בגלל זה אני נוטה להאמין שהתורה דכולא בה, היא קיימה את עם ישראל. התורה כוללת את כל הערכים, וכל מה שאדם רוצה ליטול הימנה בא ונוטל.

התורה היא הצדק המוחלט והשלימות המוסרית. התורה היא הדת, היא אהבת האדם, אהבת השפה ואהבת הארץ.

ככה היתה התורה עץ חיים, היא עודדה את בני ישראל לעתות בצרה, היא היתה גורם מאחד שהכשיר את העם לעמוד במלחמת הקיום. לא בכדי שר אביר המשוררים שמבית המדרש הישן והנושן שאבו "בטחון, עצמה, אורך רוח וכוח ברזל לשאת יד כל־עמל".

כל זה העלה בזכרוני מעשה שהיה עם ביאליק ז"ל, שקראתי לפני שנים הרבה. הדבר אירע בימי הפרעות באודיסה. בתי היהודים היו סגורים ומסוגרים, אין יוצא ואין בא. פתאום שמע רבניצקי דפיקה על הדלת. לתמהונו הגדול ראה את ביאליק עומד בפתח הבית עם אחד המדרשים תחת זרועו, פונה אל רבניצקי ואומר: "נניח חיי שעה ונעסוק בחיי עולם".

ייתכן שהצבר יהיה קורא תגר על זה, ויאמר שמקומם של היהודים היה

בחוץ, להתיצב נגד הפורעים ולהגן על נפשם, אבל אין זה גורע אף כמלוא הנימה מהעובדה, שאהבת התורה היא שנתנה כוח ליהודים לעמוד במלחמת הקיום הלאומית.

יסלח לי על שהארכתי והלאיתי אותו בדברים של מה בכך, המברק עורר בלבי רגשות עזים שלא יכולתי לעצור בעדם.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[IV]

[ראה להלן מכתב XXII] 26 ביוני 1962

מר מנור היקר,

מובטחני, שאיני צריך לומר לך שבמכתבי לפרופ׳ טור סיני, בו אישרתי את קבלת המברק, הבעתי את תודתי לא רק אליו, אלא גם אליך ולכל חברי האקדמיה.

אבל, במיוחד נתמלא לבי רגשי תודה לכם, בקראי את דבריכם היפים והנעימים במכתבכם מיום ג׳ בסיון.

הם הם הדברים המרוממים את הרוח, ולא את ה״אני״ שבאדם.

הכבוד שאתם חולקים לי, ששמי יהיה קשור לאקדמיה ללשון העברית, בין מייסדיה וחבריה, חוויה נפשית היא, חוויה שבמקום התרברבות וחשיבות עצמית, היא מעירה את האדם לפשפש במעשיו אם הוא כדאי וראוי לכך.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[V]

בין כסה לעשור תשכ״ג

אמצע אוקטובר 1962

מר מנור היקר,

מפעם לפעם אני קורא בעתונות ישראל על פרסים שונים, שמעניקים שם לסופרים ולמשוררים בעד יצירה ספרותית, ולחוקרים בעד עבודה מדעית. השאלה שנצנצה במוחי היא: אם חברי האקדמיה סבורים, שהענקת פרס אקדמיה, מדי שנה בשנה, לחוקר בעד עבודה ניכרת בחקר הלשון, תעורר ותעודד מלומדים אחרים, במיוחד מן הצעירים, להתעמק בתורת הלשון.

אולי לעתים רחוקות תראה האקדמיה לנכון, להעניק פרס גם לסופר בעד

ספר שהחברים מעריכים אותו מבחינת תוכנו וסגנונו, כדוגמת הספר "האש והעצים".

הזוכים בפרס יהיו אנשים העומדים מחוץ לאקדמיה וגם החברים עצמם. הלוא יתכן שחבר, חוקר בעל שיעור־קומה, לא יוכל להרשות לעצמו להתמסר כל כולו לעבודתו המדעית בגלל מצבו החמרי, והפרס שיזכה בו ישמש לו כהצלה פורתא.

אם רעיון זה ימצא חן בעיניכם, אז אשמח להפריש למטרה זאת סך צנוע של אלף דולר לשנה, שמהווים בכל זאת שלושת אלפים לירות, בעד פרס אחד או שניים, אחד של אלף והשני של אלפיים לירות, הכל לפי החוקר והמחקר.

מאידך גיסא, ייתכן שאני יושב בניו־יורק ורואה חלום בירושלים, שהענקת פרסים היא מחוץ לתחומי האקדמיה, שזה עניין לענות בו לאוניברסיטה העברית, או מוסדות אחרים, אבל לא בשביל האקדמיה.

שמחה זאב זאלצמאן

[VI]

25 בדצמבר 1962

מר מנור היקר,

הריני מאשר בתודה את קבלת מכתבך מיום ח' בכסליו בצירוף זכרון הדברים של ישיבת המנהלה ושל ועדת השלושה.

ואשר לטיב הפרס ותקנונו, הדבר בידכם וכטוב בעיניכם תעשו.

אגב, אם תעיין במכתבי מבין כסה לעשור, תראה שגם כוונתי היתה בעיקרה "לחוקר בעד עבודה ניכרת בחקר הלשון, לעורר ולעודד מלומדים במיוחד מן הצעירים להתעמק בתורת הלשון".

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[VII]

22 בספטמבר 1963

מר מנור היקר והנכבד,

הריני ממהר לאשר בתודה את קבלת מכתבך מכ״ד באלול (16 בספטמבר 1963) ואת מכתבו של פרופ׳ קוטשר מ־17 לחודש זה. במיוחד אני מודה לשניכם על שלא החמצתם הדבר. הדבר שמעיק עלי קשה הוא, איך להבטיח לדורות שהפרס של אלף דולר לשנה שהתחייבתי לשלם לאקדמיה, ישולם לה שנה שנה ללא כל מעצור. אף על פי שאני כבר צוויתי זאת לביתי, אני מעדיף לסדר הדבר בחיי: להפקיד סכום מסויים כקרן קיימת במוסד בטוח, שיתחייב בחוזה כתוב וחתום לשלם לאקדמיה את הרבית שתעלה לאלף דולר לשנה.

מובן שלא מחכמה תהיה להניח את הכסף על קרן הצבי, רק בכדי לקבל אחוז אחד או שניים יותר. בגלל זה אני מסכים עמך שהכסף יימסר לבנק לאומי לישראל ולקבל אך 7%, בתנאי שיישמר בדולרים. אודך, אם תואיל להיכנס בעובי הקורה עם היועץ המשפטי של הבנק, איך לסדר הדבר כדת וכדין בין שלשתנו: האקדמיה, הבנק וביני. ואני אמסור את התזכיר שיתנו לך לידי העורך דין שלי להביא הדבר לידי גמר. טוב תעשה אם תתן לי את שם האיש בבנק עמו דנת על הנושא, וגם את שם היועץ המשפטי, כדי שהעורך דין שלי יוכל לפנות אליהם אם יהיה צורך בכך.

———

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[VIII]

22 בנובמבר 1963

מר מנור היקר והנכבד,

לצערי, הזניחה המזכירה שלי לשלוח לך בעתו העתק ממכתבו של העורך דין שלי מיום 8 לח״ז אל מר זאב ברוכשטיין מבנק לאומי, ואודך אם תואיל להשפיע עליו שיטפל בדבר בלי דיחוי. אפשר שאני דוחק את השעה, אולם אני רוצה מאוד להביא הדבר לידי גמר.

נא להודות בשמי לפרופ׳ קוטשר בעד התדפיס מתוך ספר חנוך ילין על ״דרכו בחקר הלשון העברית״ ועל ״לשון חז״ל״.

הוא באמת אדם נפלא, לא אך בחכמתו וגדולתו כסופר, חוקר ובלשן בעל

שיעור קומה, אלא גם בהליכותיו עם כל איש ואיש. הוא צנוע, נעים ונוח לבריות. עוד חיות וערות בזכרוני הפגישות והשיחות הנעימות עמו בזמן שהותו בניו־יורק. במיוחד זוכרים אני ואשתי את בקוריו בביתנו בלוויית רעייתו העדינה ובנותיו החמודות.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[IX]

20 במרץ 1964

לכבוד מר אליעזר מנור
ידידי היקר והנכבד,

———

אשר להקמת קרן בשביל הפרס, תמהני, מנין לך שחשבתי להכניס הכסף לעת עתה לארבעה חדשים. אם אינני טועה, דיברתי כל הזמן על השלשת הכסף בבנק לצמיתות, ולא על שמי לבדו, אלא על שמי ושם האקדמיה.

אולם, אם לפי הדין, אסור לבנק לשלם 7% כל זמן שתושב חוץ לארץ שותף בדבר, אני מוכן לקבל הצעתך שהקרן תהיה על שם האקדמיה לבדה.

לסיכום, הדבר בידך, לך וברר, אם אי־אפשר להקים קרן בשמי ובשם האקדמיה, אז אין צורך להתכתב עוד בעניין זה אלא הקם הקרן על שם האקדמיה ושלח לי את הדין והדברים של ישיבת מליאת האקדמיה בעניין זה, עם ההחלטה הסופית, כתובה וחתומה בשתי השפות, בעברית וגם באנגלית, בשביל בני משפחתי.

איך שיהיה, אין רצוני להפסיד זמן, ובימים הקרובים אעביר את הכסף אליך.

———

במיטב אחולים לחג שמח וכשר לך, לרעייתך, לכל בני משפחתך ולכל חברי האקדמיה.

בידידות נאמנה

שמחה זאב זאלצמאן

[X]

ג' דחוהמ"פ תשכ"ד
1 באפריל 1964

לידידי היקר והנכבד מר אליעזר מנור,

———

באתי לידי מסקנה, שמכיוון שרצוי שדמי הקרן יהיו מונחים בבנק בדולרים, להבטיחם נגד פיחות, מוטב, שאני אשלם דמי הקרן לאקדמיה במישרין, אני ולא על ידי אחר, זאת אומרת לשלם בדולרים במקום לירות.

במצורף המחאה על סך של 15000 דולר, לאפשר לך להסב אותה אל הבנק לשביעת רצונם מכל הבחינות.

במועדים לשמחה
שמחה זאב זאלצמאן

[XI]

10 במאי 1964

לידידי היקר והנכבד מר אליעזר מנור,

קבל נא את תודתי מקרב לב על ההנאה שגרמת לי בקריאת הספר "סיפורים נבחרים" מגאון הסיפור חיים הזז.

הספר אזל מן השוק, והריהו כאן יקר המציאות. כל הסיפורים, מתחילה ועד סוף, מעניינים ומרתקים עד למאוד.

ואשר לרעיון שלך, לחפש כאן אחרי איש, שישלם סכום ניכר בעד הכבוד, שהמכון שאתה עומד להקים, יהיה נקרא על שמו, למה לא תיוועץ במר הזז בעניין זה? הלא הוא נפגש עתה עם אנשים למאות בערים הרבה, תן לו לחקור בדבר, לתהות על קנקנם של חצי תריסר אנשים מהם. וכבר אמרתי לך במכתבי מיום 7 בפברואר כי האנשים שהוא מרצה לפניהם, או מתווכח עמהם על עתידה של שפת יידיש, אין להם האמצעים הדרושים לכך, אולם "חברך חברא אית ליה", וייתכן שהם יכולים להצביע על מישהו שיתעניין בדבר.

אגב, בישיבת "קרן ישראל מץ" שהתקיימה בביתי ביום חמישי שעבר, החלטנו פה אחד, לחדש תרומת הקרן של אלפיים ד' לאקדמיה, לשנת 1964. בעוד ימים אחדים אעביר השק אליך.

בהוקרה
שמחה זאב זאלצמאן

[XII]

23 ביוני 1964

מר מנור היקר והנכבד,

בהתאם להצעתך במכתבך מיום 20 במאי, ולשיחות ביני ובין מר חיים הזז, אני שולח לך נוסח של הסכם שהעורך־דין שלי הכין בשבילו.

כל הדברים שנאמרו בו, כבר נדברנו עליהם, חוץ מסעיף 5, בו אני מציע הוראה נגד צבירת פירות הקרן של יותר משלוש שנים.

זאת אומרת, טוב ורצוי שפרס ינתן בכל שנה ושנה בעד עבודה מדעית במחקר הלשון העברית, אולם אם עברו שלוש שנים רצופות או נפרדות, ובשנה הרביעית עוד לא מצאו חברי האקדמיה איש ראוי לפרס בחקר הלשון, אז הרשות בידי הוועד להעניק שלושה פרסים (שיעור פרס הוא פירות הקרן לשנה אחת) לשלושה אנשים שהצטיינו בעבודתם במקצועות אחרים ממדעי היהדות וממדעי הרוח, או לסופרים ומשוררים סתם, שחברי האקדמיה רואים אותם זכאים לקבל את הפרס.

אולם אם הענקת שלושה פרסים רשות, פרס שנה אחת חובה, בכדי שההכנסות השנתיות של הקרן לא יצטברו ולא יעלו למעלה משלוש שנים.

בנידון דידן, כבכל שאר הדברים בקשר לקרן, לא אמרתי ואינני אומר עכשיו: קבלו דעתי, כי רצוני שתהיה לחברי האקדמיה יד חפשית בהענקת הפרסים. לכן אם תמימי דעות אתם עמדי בעניין זה, תנו תוקף לחוזה המצורף והחזירוהו אלי, אם לאו, הודיעני חוות־דעת שלכם בעניין זה, ומובטחני שנמצא דרך לשביעת רצון כולנו.

אחרי שתמצא את ההסכם ראוי להתקבל, אודך אם תמסור אותו לעו"ד צבי שורץ שיתרגם אותו לעברית, כי רצוני שיהיו שמורים אצלי, בשביל בני משפחתי, שני טפסים באנגלית ושניים בעברית כולם שרירים וקיימים. מובן שאשמח לשלם למר שורץ את שכרו.

בידידות והוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[XIII]

[ראה מכתב xxiii]

23 ביולי 1964

פרופ׳ טור־סיני היקר והנכבר,

נדהמתי לשמוע על מותו בלא זמנו של ידידנו הטוב מר אליעזר מנור.

הודות לחליפת המכתבים עם המנוח שהתחילה בחודש ינואר 1955 נוצר בינינו, במוקדם או במאוחר, קשר אמיץ, שבמרוצת הזמן התפתח ליחס של חיבה וריעות מתוך הדדיות גמורה, במיוחד בשנים האחרונות, כשבאתי לידי ההכרה, כי רק מתוך אהבתו ומסירותו עד אין גבול לעבודתו, הכביד תמיד על עצמו ולעתים גם על אחרים.

האקדמיה היתה שירת חייו ולה הקדיש את כל מעייניו. משאת נפשו היתה להעמיד את המוסד על בסיס איתן מבחינה חמרית, בכדי שחכמי האקדמיה יוכלו להתמסר לעבודתם במחקר הלשון ללא כל דאגות אחרות.

מהיום ששמעתי שהוא לא נתברך בבריאות טובה, הייתי חרד לשלומו, והזהרתיו להקל קצת מעולו ולשמור על בריאותו. יהי זכרו ברוך.

ואשר לתשובה על מכתבי האחרון, במטותא לדחות זאת לזמן המתאים. יש לכב׳ עכשיו דברים יותר חשובים שאינם סובלים דיחוי; עיקר הדבר, שלא יעמיס על עצמו עכשיו, בתקופת המעבר, עבודות זרות לו לרופף את בריאותו.

בכל הכבוד

שמחה זאב זאלצמאן

[XIV]

18 באוקטובר 1964

ד״ר עלי איתן היקר והנכבד,

אודך אם תואיל להודיעני, אם האקדמיה כבר נקטה פעולה להוציא אל הפועל את הצעתי במכתבי מיום 2 באפריל בדבר תקנון הפרס.

כן אני מרשה לעצמי להביא לפניכם את שמו של חנוך ילון, שעשה ועושה לו שם גדול במחקר הלשון והניקוד.

לפי עניות דעתי, הענקת פרס למלומד גדול זה, בעד פעולתו המדעית במחקר הלשון, תהיה לכבודו ולכבודה של האקדמיה.

אולם, רצוני להדגיש, שזו הצעה בעלמא, וההחלטה הסופית היא כל כולה בידכם.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[XV]

4 בנובמבר 1964

ד"ר עלי איתן היקר והנכבד

הריני מאשר בתודה את קבלת מכתבך מיום 26 באוקטובר. שמחתי לשמוע על ההחלטה להעניק את הפרס למר אברהם בן יעקב.

מה שעניין אותי במיוחד במכתבך מ־7 באבגוסט הוא הדו"ח המפורט על הרחבת הפעולה המדעית, שעליה יש לברך.

מאידך גיסא, ראיתי שהתקציב מטפס ועולה. וזה גורם צער עמוק. כמה קשה להתרים אנשים לאקדמיה. אנשים אמידים שתורמים ביד נדיבה למוסדות חסד, קופצים את ידם למוסדות תרבות עברית; ואפילו הללו שתרמו לאקדמיה בשנים האחרונות אינם נותנים בעיין יפה. עלי לנשות בהם ולכפות עליהם, וזה לא לרוחי.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[XVI]

29 בדצמבר 1964

[ראה מכתב 39]

מר אברהם בן יעקב היקר והנכבד,

הרשני להביע לך את תודתי וברכתי על שתיים שהן אחת. את תודתי על אגרתך מיום 17 דנא, ואת ברכתי לזכייתך בפרס הראשון של האקדמיה ללשון העברית.

חושבני, שבנידון דידן לא הצד הכספי של הפרס הוא העיקר, אם כי סיוע לא מבוטל הוא לאיש שתורתו אומנתו, ושמחוסר אמצעים אי־אפשר לו להתמסר כל כולו לעבודתו המדעית. העיקר כאן הוא, שאחרי שהשקעת בעבודתך את כל שעותיך הפנויות, ללא עידוד כלשהו ממישהו, דווקא ברגע הפסיכולוגי, ברגע שכמעט רפו ידיך, באת על סיפוקך, כאשר חכמי האקדמיה החליטו פה אחד, שעבודתך המחקרית על יהודי בבל היא עניין בעל חשיבות רבה, והעניקו לך את הפרס לאפשר לך להשלים את מחקרך בשפת הדיבור של יהודי בבל.

עידוד זה מגדולי התורה ותופשיה באקדמיה, לאו מלתא זוטרתא היא מכל הבחינות, ומובטחני שתלך בכוחך זה להעשיר את השפה העברית כיד כשרונך הטובה עליך.

כשלעצמי, אף על פי שאינני יכול לעמוד במחיצתכם, עלי להודות שגם אני מוצא סיפוק רוחני בעובדה, שבמידה מסויימת הייתי שותף בדבר רב־ערך זה. כי עם כל קורת־הרוח שלי ששמי ושם רעייתי נקראים על הבית של האקדמיה, אל לנו להסתכל בבית, אלא במה שנעשה בו, בתורה ובעבודה שחוקרים ובלשנים בעלי שיעור־קומה מתמסרים להן בפנים הבית ומחוצה לו.

לפי עניות דעתי, החיאת השפה העברית אחרי אלפיים שנה, שלא היתה שפה מדוברת בחיי יום יום, ושאף קריאה וכתיבה בה היו רק נחלתם של יחידי סגולה, היא אחד מפלאי־הפלאים בחיי עמנו. דבר נדיר הוא בכל תולדות האדם.

תיתי לאקדמיה ללשון העברית, שאליה אנחנו נושאים עיניים, כבית היוצר לנשמת הלשון העברית.

בהוקרה

שמחה זאב זאלצמאן

[XVII]

ה׳ במרחשוון תשכ״ז

20 באוקטובר 1966

פרופ׳ טור־סיני היקר והנכבד,

אחת הזכויות שהאקדמיה ללשון העברית העניקה לי, זכות שאין ערוך לה, היא הכבוד להכיר את אדוני באורח אישי, שבמרוצת הזמן, אני מעז להגיד, התפתחה לידידות נפשית מתוך הדדיות גמורה, וככל מה שאני מוסיף לקרוא ולשמוע עליו, אני מוקיר ומעריץ אותו יותר ויותר.

אני רואה בו דמות איש קומה מוסרית ותרבותית, אצילות וטוהר המידות. נוסף על זה, הוא מחונן בכשרון ביצוע. הוא עצמו חכם וחוקר מופלג, מלומד גדול בתרבות המערבית ובתורה ובחכמת ישראל. הוא השכיל לרכז סביביו אנשי שם, אנשים מגדולי התורה ותופשיה, לכונן את האקדמיה ללשון העברית, בית היוצר לשפה העברית, מוסד למופת לדורנו ולדורות הבאים.

עבודתו נעשית באופן צנוע, ללא התרברבות. נחת־רוח היא לקרוא זכרון דברים של ישיבות האקדמיה, איך הוא כיושב־ראש מכוון את הדיון על הדברים העומדים על סדר היום, הכל בטוב טעם ודעת. הוויכוחים וההחלטות הסופיות מתנהלים ברוח דמוקרטית.

ביצירותיו הספרותיות והמדעיות הפגין אומץ לב: לא נרתע מלבאר ומלפרש פרשיות, פסוקים וניבים בניגוד גמור לדעות המקובלות.

מהאמור לעיל אפשר לשער מה גדולה שמחתי שאני, הקשיש ממנו בשלוש שנים ויתר, זכיתי לשלוח לו ברכה לחג הגבורות שלו, ברכה ליום גדול, גדול לו, גדול לכל תלמידיו וחבריו שמימיו הם שותים כל השנים, גדול לכל ידידיו ומעריציו הקרובים והרחוקים — ואני אחד מהם, רחוק במקום, אך קרוב בלב, — גדול לעברית שכל כך הרבה לעשות למענה.

לו שמור מקום חשוב בתולדות עמנו על כל מה שפעל ועשה בעשרות השנים האחרונות בשדה השפה העברית, התפתחותה והתאמתה לרוח הזמן החדש, דבר שאין דוגמתו בתולדות העמים. שפה שהיתה מאות שנים נחלת יחידי סגולה, נעשית לא רק לשפה המדוברת בארץ ישראל ובחוגים רחבים בחוץ לארץ, אלא הפרופסורים באוניברסיטאות ישראל, שזה לא כבר היו מרצים על מדעי הטבע ועל מדעים אחרים בשפה זרה, עכשיו אין כמעט נושא שהמורים אינם מרצים והסטודנטים אינם שומעים בשפה העברית; ואל יהיה דבר זה קל בעינינו, שגם הגולפאים משחקים עתה גולף בשפה העברית.

ברוך שהביאו עד הלום, ואני תפילה שיתברך באריכות ימים ושנים טובות ובריאות בגוף וברוח, שיוסיף להגדיל ולהעשיר את השפה העברית ואת הספרות והתרבות העברית כיד כשרונו הגדול הטובה עליו.

רעייתי מצטרפת לברכה ומוסיפה ברכה על ברכה,

כה לחי עד מאה ועשרים

מעריצו ואוהבו

שמחה זאב זאלצמאן

2. מכתבים

[XVIII]

ירושלים, י״ג באייר תשט״ו

5 במאי 1955

מר זלצמן היקר,

שמחנו למכתבך מיום 24 במרץ ש״ז, וחובה נעימה היא לנו להודיעך, שהאוניברסיטה העברית הקצתה לנו שטח אדמה של 2 דונמים בתוך קריית האוניברסיטה, בקרבה לאותו מקום, שבו מוקם בניין הספריה הלאומית.

חתנך מר בנימין ספר ראה את המקום ודיבר עם מנהל העבודות של האוניברסיטה, מר גור, ותוכל לשמוע מפיו מה הרושם שעשה עליו המקום.

אנו מצרפים כאן מכתב מחברת ״רסקו״, שהיא תבנה לנו את הבניין. היא מתחייבת להשלים את הבניין, שיעלה לפי הערכה 120 אלף ל״י.

לפי המלצת מנהל העבודות בקריית האוניברסיטה, ייפגשו מר ספר ומר מנור היום עם אחד הארכיטקטים העובדים באוניברסיטה, ואולי גם יזמינו אצלו תכנית לבניין.

היה בטוח, מר זלצמן היקר, שנעשה כל אשר ביכולתנו, למען יהיה בית האקדמיה אחד הבנינים היפים בירושלים.

לבסוף נבקש את הסכמתך, מר זלצמן היקר, שבית זה, אשר תרומתך הנדיבה מאפשרת לנו את הקמתו, ייקרא על שמך ועל שם רעייתך הנכבדה.

פרופ׳ נ״ה טור־סיני — א. מנור

נשיא האקדמיה ללשון העברית — המנהל האמרכלי

[XIX]

ירושלים, כ״ו בתשרי תשט״ז

12 באוקטובר 1955

מר זלצמן היקר והנכבד,

בימים אלו נסתיים סוף־סוף המשא והמתן הממושך לשם רכישת קרקע לבניין האקדמיה ללשון העברית, שאנו שמחים לקרוא את שמך ואת שם רעיתך הכבודה עליו.

ומרגיש אני חובה נפשית לעצמי להביע לך, שאתה ידיד מוסדנו וידיד משפחתי ושותף לאותם הרעיונות הנשגבים, הקדושים לטובי עמנו, ולשלוח לך בשעה חגיגית זו הבעה צנועה זו לרגשות ההוקרה והכרת הטובה, שאני, ככל יתר חברי האקדמיה ועובדיה, רוחשים כלפיכם. מקווים אנו, שבקרוב תוכלו להזדמן אלינו ולהיות אתנו ביום הנחת אבן היסוד לבניין ובחנוכתו בבוא העת לכניסת המוסד למשכנו. ושמחים אנו, שניתן לנו להתייעץ בכל אשר אנו עושים עם חתנכם הנכבד והחביב מר ספר. לפי שעה הנני שולח לכם, נוסף על ברכת החברים, את ברכתי האישית להצלחת כל מעשיכם, ומי יתן ותראו באורך שנים רבות בהרמת קרן לשוננו ותרבותנו בארץ ובתפוצות.

בעוד שניים־שלושה שבועות יופיע הכרך השלישי של ספרי ״הלשון והספר״ (המכיל גם מפתחות לכל הכרכים). ואשמח להמציא לכב׳ בשם האקדמיה טופס מספר זה כאות תודה והוקרה מיוחדת.

בהערצה,

פרופ׳ נ״ה טור־סיני

נשיא האקדמיה ללשון העברית

[XX]

ירושלים, ו׳ בשבט תשי״ט
15 בינואר 1959

ידידנו מר זלצמן הנכבד והיקר,

קיבלנו, שלשום, את מכתבך המפורט מיום כ״ב בטבת תשי״ט עם כל ההעתקים המצורפים לו, והנני בא להשיב עליו, מתוך אותה הכרת טובה על חסדך עמנו ומתוך אותה הוקרה והערצה, שלא פגה ולא פחתה בשום אופן, אף כשנאלץ הייתי לגולל לפניך את פרשת דאגותינו. גם במכתבי הקודם השתדלתי להביע מקצת מרגשות הכבוד והתודה, אשר אנו, כל חברי האקדמיה ללשון העברית וכל עובדיה, רוחשים כלפיך, לאמור: מכירים אנו לך טובה רבה על כי החלטת בשעתו לבוא לעזרת מוסדנו, המוסד העליון ללשון העברית למדינת ישראל ולתפוצות יחד, בנכונותך להמציא את האמצעים לבניין. מצדך נתת סכום חשוב וניכר, ואף הוספת על הבטחתך הראשונה. אלא שביחד עם זה היה עלי לומר אז, כי ״צר לי מאוד, כי מצווה גדולה זו שזכית בה לגבינו בעניין הבניין שיאכסן את האקדמיה ללשון העברית, כרוכה היא בצער, שלא פיללנו לו, בשבילך ובשבילנו״. והואיל ואתה, אף על פי כן, מצאת משום עלבון במכתבנו, עלבון שבוודאי לא התכוונו לו, חוזר אני ומדגיש, כי צערך הוא צער לנו, ובכבודך אנו מתכבדים.

וכעת, אחרי הסכמתך להוסיף על תרומתך לבניין האקדמיה, כפי שהסכמה זו מובעת במכתבך ושוב במכתב מידי מר יונה אתינגר, מיום כ״ט בטבת תשי״ט המסכם שיחה נוספת עמך, ידידנו הנערץ, מכתב שהגיע לידינו אתמול ביום ה׳ בשבט תשי״ט, מאושר אני להודיעך חגיגית על החלטת הוועדה הכספית של מוסדנו, שהבאתי את המכתבים לפניה, שמכאן ואילך יהיה זה מחובתנו אנו, בכוחותינו אנו, להסדיר את חובנו הנוסף לבניין הבית הנקרא על שמך ועל שם רעיתך, ואתה, אין לנו כל דרישה נוספת ממך.

הבניין גמור כעת כולו, ואין צורך אלא בהתקנת דברים בו, שיושלמו במשך השבועות הקרובים, ובדעתנו לחוג את חנוכת בית זלצמן, אם אתה מסכים למועד זה, מיד אחרי חג הפסח. ומבקשים אנו ממך להודיענו, איזה מועד מתאים לך, כדי שתוכל לבוא עם רעיתך הנכבדה ולפאר את המעמד החגיגי הזה בנוכחותכם; ואנו מצדנו נדאג לכך, שיהיה זה מעמד מכובד ביותר, בנוכחות ראשי המדינה ובפאר רב. את שמכם נרשום בלוח הכבוד שעל פני הבניין בימים הקרובים ביותר, אחרי שנקבל ממך את ההסכמה לצורת הכתובת, כפי שתוצע לפניך ע״י הארדיכל מר א׳ קשטן. מיד אחרי קביעת

הכתובת בלוח, נשלח לך מספר תצלומים מחזית הבניין בשלמותו. ואזכיר שוב, כי אמנם בניין זלצמן יהיה אחד הבניינים היפים והמפוארים ביותר בקרית האוניברסיטה כולה.

———

וכעת אין בדעתי אלא לחזור על הבעת תודתנו העמוקה ושל רגשי הוקרתנו והערצתנו כלפיך, מר זלצמן היקר. הרי ידעתי את לבך ואת דאגתך לתרבות ישראל בארצנו וללשון קדשנו גם מתוך פגישתנו בארצכם ושוב בארצנו. יתן לכם, לך ולרעיתך, האל לראות בעבודה הקדושה, שתיעשה בבניין הנקרא על שמכם, במשך שנים רבות.

בברכת ציון
בשם האקדמיה ללשון העברית
מוקירך ואוהבך הנאמן
פרופ׳ נ״ה טור־סיני
נשיא האקדמיה ללשון העברית

[XXI]

ירושלים, כ׳ בתמוז תשי״ט
26 ביולי 1959

מר זלצמן היקר,

גדול המעשה יותר מן העושה. אם הכרנוך עד עתה כעושה, הרי במכתבך האחרון (המלווה תרומות מכובדות) לקחת עליך בפועל גם נטל של מעשה למצווה מכובדת זו. במה אברכך? — יהי רצון, שתצליח אף בזה כמיטב רצונך, וע״י כך נצליח אף אנו ומפעלנו.

מוקירך ואוהבך הנאמן
פרופ׳ נ״ה טור־סיני
נשיא האקדמיה ללשון העברית

[XXII]

ירושלים, ג׳ בסיון תשכ״ב

ידידנו וחברנו המכובד מאוד מר שמחה זאב זאלצמאן נ״י,

ביום חמישי כ״ז באייר תשכ״ב (31.5.62), מתוך ישיבת המליאה של האקדמיה ללשון העברית, שהתכנסה לדיון ענייני ואישי במועד זה, יכולנו לשלוח לך לשמחתנו הגדולה מברק זה:

מליאת האקדמיה ללשון העברית בחרה בך פה אחד לחבר כבוד. בברכת מזל טוב, בריאות ואורך ימים, טור־סיני.

ושמחה נוספת היא לנו ולכל חברינו לאשר כעת במכתבנו זה את תוכן המברק הזה. ההצבעה החשאית שהתקיימה בישיבה באה אחרי דיון קודם בישיבה אחרת שהתקיימה לפני כשני חודשים, והיא מביעה כעת בסמל את מלוא הוקרתנו ותודתנו כלפיך, על יחסך הנפשי ללשוננו ולתרבותנו, שאתה שולט בה כאחד מסופריה ויוצריה מתוך ידיעות עמוקות במקורות הנצח. נוסף על כך הראית את יחסך אלינו במעשים שלא יישכחו ואשר רגשי תודתנו עליהם מובטחים לך, חברנו המכובד, לדורות. יהי רצון שיקויימו דברי ברכתנו בך ובכל בני משפחתך לטובה!

שלך בידידות ובהוקרה נאמנה,

פרופ׳ נ״ה טור־סיני — נשיא האקדמיה ללשון העברית

א׳ מנור — המנהל האמרכלי

[XXIII]

ירושלים, ה׳ באב תשכ״ד

14 ביולי 1964

ידידינו המכובד והיקר, מר ש״ז זאלצמאן נ״י,

ביגון עמוק עלינו להודיע לך, כי בליל כ״ט בתמוז נפטר ללא עתו בבית החולים ״הדסה״ כאן אחרי מחלה רבת סבל אמרכל האקדמיה שלנו, מר אליעזר מנור ז״ל החביב על כולנו, שניהל גם את כל המשא והמתן מצדנו אתך. עוד כולנו שרויים באבל כבד על האבידה הגדולה הזאת ומטעם זה לא ענינו גם על מכתבך האחרון. ונשוב ונענה עליו במכתב אחר.

מצטערים אנו שבידיעה העצובה על שהלך מאתנו מנהל עבודתנו, שעזר לנו עזרה גדולה רבת היזמה והתכניות, עלינו לגרום צער גם לך, תיבדל לחיים ארוכים וטובים לאורך שנים רבות.

בהוקרה מיוחדת

שלך

פרופ׳ נ״ה טור־סיני

נשיא האקדמיה ללשון העברית

[וראה אגרת XIII]

[XXIV]

ירושלים, ז׳ במרחשוון תשכ״ב
17 באוקטובר 1961

לכבוד
מר ש״ז זאלצמאן
ניו־יורק

מר זאלצמאן היקר והנכבד מאוד,

קיבלתי הבוקר את ההמחאה של קרן ישראל מץ בסך אלף דולר, ואני מודה לך מאוד.

אני שולח לך בזה סקירה על עבודת המילון. משער אני שתהנה לראות את התפתחות העניינים. אנחנו נשלח לך מדי פעם בפעם סקירות על הענפים השונים של האקדמיה, כגון: מינוח, דקדוק, פרסומים והמילון. אבקשך רק לענות, אם מעניינים אותך גם פרטים טכניים כמו בסקירה הזאת.

מקווה אני שעבודת האקדמיה תתקדם, ושבאחד הימים בבואך הנה תרווה נחת מעבודתנו.

א. מנור
המנהל האמרכלי
האקדמיה ללשון העברית

[וראה אגרת 118]

[XXV]

ירושלים, ט״ז במרחשוון תשכ״ב
26 באוקטובר 1961

מר זאלצמאן היקר והנכבד,

אתמול קיבלתי את מכתבך ואני מודה לך על איחוליך הטובים.

———

אמש היתה כאן מסיבה יפה מאוד לכבודו של פרופ׳ טור־סיני למלאות לו שבעים וחמש שנים. נכח ראש הממשלה, חברי האקדמיה, ידידים וחברים טובים. הייתה זאת מסיבה נעימה מאוד וגרמה לי ולכולנו הרבה נחת.

———

אגב, כל באי האקדמיה שלא היו עוד כאן עמדו והתפעלו מיפי הבניין וסביבתו. גם ראש הממשלה, שקיבלתי את פניו ברדתו מהאוטו, הביע

התפעלות עצומה. "לא ידעתי שיש לכם מקום כל־כך יפה" — אמר. בטוחני שדברים אלה יביאו שמחה בלבך ולכן אני מספר לך זאת.

לפני זמן מה שלחתי לך סקירה על עבודת המילון. אם הדברים האלה מעניינים אותך אשלח לך מדי פעם בפעם סקירה על הנעשה באקדמיה בשאר הענפים, ואשמח מאוד לקבל את חוות דעתך.

———

בהוקרה רבה

א. מנור

המנהל האמרכלי

האקדמיה ללשון העברית

[XXVI]

ירושלים, כ"ז באלול תשכ"ג

16 בספטמבר 1963

לכבוד

מר ש"ז זאלצמאן

ניו־יורק

מר זאלצמאן הנכבד והיקר מאוד,

תוכן המכתב — פרס זאלצמאן

פרופ' קוטשר חזר ארצה וסיפר לי על תכניתך ליצור קרן, שפירותיה ישמשו כפרס שנתי, שיינתן מדי שנה בשנה בעד מחקר או בעד כל יצירה ספרותית שוועדת הפרסים תמצא אותה ראויה לכך.

ביררתי בבנקים שונים מהו האחוז שאנחנו יכולים לקבל, בתנאי שהכסף יישמר בדולרים. בנק לאומי לישראל מציע לנו 7%. והואיל ומקווה אני שההכנסה הזאת תהיה חופשית ממס הכנסה הרי החשבון הוא פשוט. קרן של 15,000 דולר תתן 1,050 דולר הכנסה בשנה וזה מהווה סכום של 3,150 ל"י כיום. בנק דיסקונט מציע 7,5% בתנאי שהכסף יישמר במטבע ישראלי, אמנם, בתנאי מפורש שהמטבע הישראלי יהיה צמוד לדולר. לי נראה שכדאי יותר להחזיק את כספי הקרן בדולרים. פניתי גם לבנק הפועלים וטרם קיבלתי את תשובתם, אבל לפי מה שביררתי בבנקים האחרים נראה לי שאלה הן ההצעות האחרונות. כמובן, שישנן כל מיני דרכים לקבל אחוז גבוה יותר, כגון להשקיע את הכספים בניירות ערך ממשלתיים, אבל התנאי

הוא שצריך להמיר את הכסף ללירות ישראליות ואז אפשר לקבל בין 10%—11%, אך הכסף אינו צמוד לדולר.

לתשובתך אחכה.

אני מאחל לך ובני ביתך שנית שנה טובה ומבורכת.

דרישת שלום ושנה טובה מפרופ׳ טור־סיני ומחברי האקדמיה.

דרישת שלום ושנה טובה מרעייתי.

והנני בהוקרה רבה

א. מנור

[XXVII]

ירושלים, 9 ביוני 1961

מר זאלצמאן היקר לאוי״ט,

קודם כל עלי להודות לך, שהואלת להמציא לי את מאמרך המאלף על תורתו של מ. קפלן. אכן הצלחת ללמד תורה זו במאמר מצומצם, בחינת מועט המחזיק את המרובה. נהניתי ממאמרך אגב טיסה, אע״פ שאיני מחסידיו של פרופ׳ קפלן.

אך עלי להודות לך משנה תודה על יחסך לאנשי רוח, כפי שהוא בא לידי ביטוי הן בפגישתנו, של ד״ר איתן ושלי, אתך והן בביקור הפרידה שלי. בימי שהותי באה״ב, ב־1953—1955, וכן 1956—1957 הכרתי אישי־ציבור לא מעטים, וביניהם בעלי ״צדקה וחסד״, אך לעתים רחוקות בלבד ראיתי, והם ״מרחמי רבנן מוקירי בני תורה״, כדברי ביאליק. דומה אני, כי חלק לא קטן של יחס זה יש לזקוף על חשבון העובדה שזכית לשלושה שולחנות, שולחנה של תורה, פשוטו כמשמעו, שולחנה של השכלה עברית וכללית, ולשולחן העושר. מי יתן והדור הצעיר שלנו יזכה לפחות לשני השולחנות הראשונים.

שוחחתי ארוכות עם מר מנור, ברוח טובה, כדרך שגם דבריך נאמרו ברוח טובה. ביחוד הסברתי לו, כי מן הדין שתדע גם מה מתרקם בתוך הבניין, שזיכית בו את האקדמיה. החלטנו איפוא להמציא לך לעתים מזומנות, נוסף על החומר השוטף של האקדמיה, דו״ח מיוחד על המתרחש כאן.

ספרי ישלח אליך היום או מחר (האקדמיה הואילה לקבל על עצמה את סידור המשלוח) ומקווה אני, כי בעוד 4—5 שבועות יהיה בידיך. אשמח אם תקרא בו את 70 העמודים הראשונים, המכילים את תמצית תורתי.

אנשי האקדמיה שמחו ביותר למשמע הבשורה, שהואלת לתת לנו מכונת צילום של ספרים. היא עשוייה להקל על עבודתנו הקלה יתירה.

הרשה נא לי לחזור ולומר לך, מה מאד שמחתי שזכיתי להכירך מקרוב. יהי רצון שתוסיף ליהנות מחכמת ישראל ומתורתה ותוסיף להגותה עד מאה ועשרים.

בברכת כתיבה וחתימה טובה

שלך,

בהוקרה

י. קוטשר

[XXVIII]

אקדמיה, 17 בספטמבר 1963

מר זלצמן היקר, לאוי״ט

מקווה אני שמכתבי זה יגיע לידיך ואתה שלום, ביתך שלום וכל אשר לך שלום. אנו ב״ה כולנו בריאים ושלמים. רוצה אני לחזור ולהודות לך על רחשי הכבוד והידידות שהוכחת לי ולכל בני ביתי.

אחרי מסע באירופה חזרנו בשלום לירושלים. נפגשתי כבר כמה פעמים עם מר מנור ושוחחנו על ענייני האקדמיה וכמובן לא פסחנו על אותן שתי הנקודות המעניינות אותך.

הרבינו לשוחח על עניין הקרן. הוא כמובן נלהב מנכונותך להקים קרן זו. אחרי שיחות עם כמה בנקים נתברר, כי כפי הנראה נוכל לקבל לפחות 7% רבית לשנה. אני אמשיך עוד במאמצי; והוא הדין למר מנור. על כל פנים יכתוב לך בעניין זה בפרוטרוט.

אשר לפרס: הוא מסכים עם דעתנו, שמוטב כי יינתן מראש לאדם הראוי לכך. אני מקווה, כי בשבועות הבאים יבררו את האפשרויות בנדון זה, היינו שהפרס יינתן מראש למלומד צעיר שימצא ראוי על ידי האקדמיה, מתוך תקווה שיוציא מתחת ידו דבר מתוקן.

———

מקווה אני שקיבלת את תדפיסי המאמרים ששלחתי לך.

בברכת שנה טובה ומאושרת, שנת בריאות, שלום ופריחה לך ולבני ביתך.

ממוקירך

י. קוטשר

שער שביעי

אבני מלואים

א. ייסודו של "חקיקת אלאמר" — העתון היהודי בשפה הערבית *

ב. ישיבה חשאית למען ה"הגנה" *

ג. מלכה זלצמן, מאת ג'ין יפה

ד. נאום ליובל הע"ה

* שייך לשער ראשון, פרק 2, ולא הוכנס במקומו מסיבות טכניות.

א. ייסודו של "חקיקת אלאַמר" —
העתון היהודי בשפה הערבית

בקייץ 1934 עלינו, אני ורעייתי, על האניה "קונטי־די־סאוואי" שהפליגה מניו־יורק לארץ ישראל. בימים ההם היה זה דבר נדיר שאניה גדולה ועשירה, פארו של צי איטליה, תעגון בנמל חיפה. בדרכה עגנה האניה בנמל נאפולי ואלה שעלו בנמל זה, היו ברובם הגדול יהודים פליטי גרמניה. אנחנו, יהודי ארצות־הברית, סידרנו על האניה מעין נשף, כדי להתוודע אל הפליטים, לקרב ולאושש אותם, אולם הם לא נענו לנו, הם נשארו אדישים, וכל מאמצינו להתקרב אליהם נשארו מעל, אם מפני מרת נפשם, אם מפני שרבים מאתנו היו יוצאי רוסיה ופולניה, שיהודי גרמניה הביטו אז עליהם מגבוה.

על האניה היו עמנו ידידינו מר מארק הורביץ ואשתו ממשפחת למפרט וידידים אחרים, ובבואנו לירושלים התאכסנו במלון "המלך דויד", והם — בפנסיון גולדשמידט. בשבת אחרי הצהריים באה אלינו הגברת הורביץ לכוס תה (בעלה לא בא מחשש תחום שבת). אחרי שעה קלה יצאנו ללוותה לפנסיון. אף על פי שאנחנו כבר ביקרנו בארץ בשנת 1927 וכאז כן בביקור זה בילינו יותר זמן בירושלים מאשר בתל־אביב או בעיר אחרת, לא מצאתי ידי ורגלי בחוצות ירושלים, אולם זה לא עצר בעדנו מלטייל שם ארוכות וקצרות. בכל פעם שהייתי נבוך, פניתי לעוברי־אורח בעברית ושאלתי איך עלינו ללכת. כך היה הדבר גם בדרכנו לפנסיון. ראינו לפנינו שני צעירים בגיל העשרים, ואולי אף קצת פחות מזה, ושאלתים בעברית איך להגיע לשם. הם הציעו לנו באדיבות ובעברית רהוטה ללכת אחריהם, כי הם עצמם הולכים בכוון לשם. הלכתי לידם, שוחחנו על דא ועל הא. פתאום התחלחלה גברת הורביץ, שהיתה נוטה להתרגשות יתירה, ובקול רועד מפחד קראה באנגלית שאנחנו תועים בדרך. נסיתי להרגיעה באמרי לה, גם כן באנגלית, שאין כל סיבה לחרדה, כי אנחנו נמצאים בחברת שני בחורים יהודים. הצעירים המשיכו לדבר עמי כאילו לא קרה דבר. אבל כשהגענו קרוב לפנסיון גולדשמידט אמרו: "הנה המלון לפניהם, ודע שלא יהודים אנחנו, אלא ערבים, וכי אין כל סכנה נשקפת לכם מן הערבים". לרגע נטלה לשוני, כי דברי "בחברת יהודים", שמכלל הן אתה שומע לאו, טפחו על פני ועד שמצאתי דבר בפי להשיב להם, נעלמו.

מאורע זה נעשה בשבילי עניין לענות בו, והשאלה שהיתה מנסרת במוחי היתה, למה לא נעשה מאמץ להידברות עם הערבים. הנה נתקלתי באקראי בשני צעירים ערביים משכילים, דוברי עברית ואנגלית, וודאי יש רבים

כמוהם בין בני הדור הצעיר הערבי. אכן לא השליתי את עצמי להאמין שעמדת שני הצעירים כלפי היהודים היתה עמדת רובו הגדול של הערבים, או אפילו של רוב הצעירים. אבל דווקא משום כך נראתה לי ההידברות עמהם, ובלשון שכולם שומעים, הכרחית. כך צץ בלבי הרעיון, שהדבר אפשרי ביחוד על ידי פרסום בטאון יהודי בשפה הערבית, בו נגיד להם השכם והערב שפנינו אך לשלום, ולהסביר להם כי כל שעל אדמה שוממה שהיהודים רכשו מהם בכסף מלא והופכים אותו בזיעת אפיהם לאדמה פוריה, מביא בעקבותיו העלאה ברמת החיים הכללית. שברכה בה ליישוב הערבי כמו ליהודי.

סיפרתי את הדבר למר אפשטיין משיקגו, מהנדס וציוני נלהב. גם הוא שהה אז בארץ, שביקרה לעיתים קרובות, ואם אין זכרוני מטעני היה חבר פעיל בהסתדרות העובדים. בנו, כבני צבי־הרברט, היה אז תלמיד בבית הספר הריאלי. הרעיון על הוצאת עיתון יהודי בערבית הלהיב אותו, ונדברנו ביניינו להפגש בניו־יורק ולדון על העניין בכובד ראש. ואמנם נפגשנו בביתי כמדובר, ואחרי דיון ממושך באנו לידי הכרה שהוצאת עיתון לאור לאו מילתא זוטרתא היא, שאינו עניין אלא למוסד שכבר עומד על מכונו, וכי אין לנו מוסד יותר ראוי והגון לכך, מוסד עם מנגנון המוכשר להוציא את הדבר אל הפועל בזמן קצר כ"הסתדרות", במיוחד אם נתחייב לפניהם לממן את ההוצאות הראשונות הכרוכות בהקמתו וכינונו של העיתון. באנו בדברים עם אנשי ההסתדרות, ולמותר להגיד שהצעתנו נתקבלה ברצון. אז, בתחילת 1935, נערכה ישיבה בביתי, בה השתתפו מר אפשטיין, ורע כאח לי מר ישראל מץ, שנענה תמיד לקריאתי ביד נדיבה, וכן ידידים אחרים. נכחו גם מר זלמן רובשוב, הוא זלמן שז"ר, נשיא מדינת ישראל, ברוך צוקרמן, מוריס סמואל, לואי ליפסקי ועוד. בישיבה זו נתקבלה פה אחד ההחלטה להוציא לאור עיתון יהודי בשפה הערבית הוא העתון שיצא לאור לאחר זמן בשם "חקיקת אלאמר".

ב. ישיבה חשאית למען "ההגנה"

בשנת 1945 נתבקשתי להועיד ידידים לביתנו לשם התרמתם ל"הגנה". לפני כן תמכתי ב"הגנה" באופן אישי וידעתי היטב עד כמה זקוקה היא לעזרה לשם התגוננות מפני הערבים ומפני האכזריות של השלטון הבריטי המנדטורי, שסגר את שערי ארץ־ישראל גם בפני אחינו שנמלטו על נפשם מתאי הגזים. כדרכי במגביות בישיבות שנתקיימו בביתי, טלפנתי לידידי להגיד להם מראש מה מטרת הישיבה, וכולם הבטיחו לבוא.

והנה, לתמהוני, יום או יומיים לפני הערב המיועד, טלפנו כמעט כל המוזמנים להגיד לי שאי־אפשר יהיה להם להשתתף בדבר, כי שמעו שה"הגנה" היא בחזקת ארגון בלתי חוקי בארצות־הברית. גם ידידי הנאמן ישראל מץ, שהיה תמיד מן הראשונים להיענות לי, טלפן להגיד לי שהוא חרד יותר לשלומי, משום שהישיבה עומדת להתקיים בביתי, מאשר לשלומו. נסיתי לשכנע אותם שזה פחד שווא, וכי מובטחני שאין כל יסוד לשמועות שנפוצו, אף־על־פי שלאמיתו של דבר עלי להגיד להם שלא נכנסתי בעובי הקורה של הצד החוקי, כי לא הייתי מטיל כלל ספק בחוקיותו. יתר על כן, הן האחריות כולה היא עלי ועל צווארי, שהרי הישיבה תתקיים בביתי ואני הוא המזמין אותם כאורחים; ומלבד זאת, אין שומרים על יד הבית להלשין עליהם, וגם השקים בעד תרומותיהם יהיו על שם מוסד כשר וישר לכל הדעות.

אותו ערב ישבתי בנשימה עצורה מקשיב לצלצול הפעמון, ואכן כולם באו. אחדים מהם נכנסו כאילו התגנבו לתוך הבית. כשאך נכנס רב־אלוף דורי לביתנו הכיר בו בני צבי־הרברט, שהיה תלמיד בית־הספר הריאלי בחיפה בשנות השלושים הראשונות, את המפקח דאז על ההתעמלות בבית־הספר הזה, שרוב תלמידיו, אם לא כולם, היו במידה מסויימת מועמדים ל"הגנה". נאומו של רב־אלוף דורי עשה רושם עז על כל הנאספים, וגם מר ראובן דפני הלהיב את השומעים בספרו על צניחתו יחד עם חנה סנש להונגריה, ואיך אחרי הליכה ברגל של חמשה ימים ולילות יחד עם צנחן אחר בשטח מלא חתחתים, כשהמוות אורב להם בו, נפגשו שניהם עם צנחנים אחרים שגם הם תכננו פעולות־מחתרת להצלת יהודים.

הישיבה הצליחה מכל הבחינות, התרומות ניתנו ביד נדיבה, ושכרי — לפום צערא אגרא.

ג. מלכה זלצמן *

מאת ג׳ין יפה

בחוגים הרחבים של הסתדרויות נשים יהודיות רואים מפעם לפעם טיפוס של אשה, הנוסכת אור מיוחד על חברותיה, היא מכניסה כיוון לאומי, הנמשך ממקורות־משפחה עמוקים, והיא נושאת את היהדות בגאון מיוחד. הייחוס, הבא אצל עמים אחרים מתוך עושר, נובע אצלה, כמו אצל כל היהודים, מתוך למוד התורה. מאישיותה קורנת אצילות מסויימת, הנמשכת מן הייחוס הזה. בשביל האשה היהודית שהתפתחה כולה באווירה האמריקנית החדישה, מביא טיפוס זה של אשה בעלת חינוך אירופי מתנה רוחנית, המעשירה ומפארת את החוגים המארגנים, ושני הטיפוסים יוצרים את המזיגה הנפלאה, את האורגן הבריא והפועם, הנקרא הסתדרות הנשים היהודיות.

לטיפוס מיוחד זה של נשים שייכת הגברת מלכה זלצמן.

לא החשובות ביותר הן הכהונות הרמות שבהן מכהנת הגברת זלצמן במספר חברות לאומיות ותרבותיות גדולות. היא סגנית־נשיאה ב״בית האור הארץ־ישראלי״, ההסתדרות המכלכלת את המעון ואת בית הספר לעוורים בארץ־ישראל; היא חברה במועצה הלאומית של ״הדסה״; היא יושבת־ראש במחלקת הנשים של ה״חברה לקידום היהדות״; היא פעילה במחלקת הנשים של ה״מגבית היהודית המאוחדת״, גמנסיה ״הרצליה״ ו״עבריה״.

חשוב מן הכהונות שהיא תופסת, והפעילויות השונות הממלאות את זמנה ומרצה, הוא האור המיוחד שהיא נוסכת על החוגים, שבהם היא יוצאת ובאה ושבהם היא פעילה. היא מביאה איתה התמצאות ציונית שספגה בילדותה. יהדותה היא בעלת שרשים עמוקים, הקורנת בסגוניות של חסידות ובשלמות של חינוך, שהחל אצל הוריה ואצל זקניה בבית. יחסה לארץ־ישראל הוא יחס מודע ובשל.

מלכה זלצמן ממשיכה בשביל חברותיה האמריקניות את חוט היהדות, הנמשך ממקורות התרבות הלאומיים מן הבית הישן, והיא מקשרת את החוטים האלה עם החוטים האמריקניים המודרניים.

בעלת קומה ממוצעת, צעירה במראיה, בעלת פנים אצילות שחיוך נעים נסוך עליהן, במסגרת של שערות חומים־בהירים קצרים — קשה להעלות

* מתוך הסדרה: דיוקנאות של נשים יהודיות, נתפרסמה באידיש. תרגום ד״ר דב ירדן.

על הדעת שהגברת זלצמן היא אם לילדים מגודלים וסבה לארבעה נכדים. עוד יותר קשה להאמין, שהאשה המשתלבת כל כך היטב בחוגים של האשה היהודית האמריקנית החדישה, הספיקה לספוג מדה גדולה כזאת של עולם־ישן יהודי במובן היפה ביותר של המלה.

למרבה הצער אין הגברת זלצמן אשת המצע־המפלגתי, אין היא אשת הפומבי, היכולה להביא את כל תכונותיה אלה לידי ביטוי בפני הקהל הרחב. היא גם אינה האשה הרוכשת לעצמה על ידי כהונותיה המנהליות פרסום חיצוני ושמה מופיע תכופות בעתונות. נהפוך הוא, היא כמעט "אורחת" בעתונות. היא אינה יודעת מה פשרה של פרסומת, אולם היא יודעת מה פרושו של יום עבודה "שחורה" למען מפעל. יש לאל ידה לגייס קבוצת אנשים להניח יסוד לפעולה חדשה או להסתדרות. היא יודעת יפה את השגרה המסובכת של איסוף כספים. אולם הכל היא עושה לפי דרכה שלה, הכל ברוח אישי — בשקט, בנחת, בצניעות, בענווה ובאורח אינטימי.

אולי דווקא מפני טבעה הצנוע, מטיבים לראות אותה בביתה היא. בין ארבעת כתלי ביתה, בין ארונות הספרים העתיקים והחיבורים העבריים החדישים, בין חפצי־האמנות היהודיים, המתארים נושאים יהודיים, במקום שתמונת אביה, טיפוס פטריארכלי של תלמיד־חכם, גביר ויחסן, מזכירה לה ילדות של זהב ונעורים מאושרים — דווקא בביתה, שבו שוררת עד היום מסורת, השכלה ותרבות של בית אבא, מושלמת הווייתה ואופייה של האשה ומתגלית האישיות האמיתית.

אווירה יהודית רמת־תרבות זו, שנהנתה ממנה כנערה, מוצאת המשך בבעלה, תלמיד־חכם ומשכיל, העוקב אחרי הספרות העברית החדישה ואחר כל שלב בבנין ארץ־ישראל. אין זה מקרה שהחליטו ההורים לשלוח את בנם צעירם ללמוד בארץ־ישראל. לאחר מכן, כשחזר הבן כבוגר בית הספר הריאלי בחיפה, והטיף באמריקה בין תלמידי האוניברסיטה ו"מכר" את ארץ־ישראל, דבר עברית וכתב מאמרים על ארץ־ישראל, היה זה לזלצמנים המשך טבעי ממסורות־המשפחה.

לפני 30 שנה באה המשפחה לאמריקה, הזוג עם שני ילדים קטנים. בעצם היתה הגירתם לאמריקה שונה מזרם המוני המהגרים היהודיים. הם עזבו אחריהם עסקים גדולים והון רב, בתים מרווחים ומשפחות מסועפות בפלך וולין. היתה זו מכה למשפחות כשהחליט הזוג לנסוע לעולם החדש. מפני מה? לשם מה? בן־עיר אחד שבא לביקור מאמריקה הניאם גם הוא. אבל הגברת זלצמן שאפה לעולם הגדול. עוד כעלמה צעירה ערגה "אל מעבר לגבול". היא נמשכה לעיר גדולה, לחברה רחבה, לקצב של כרך. לאחר הרבה

קשיים נפרדו מן המשפחה ונסעו לאמריקה. בעת הנסיעה פגשם צבי הירש מסליאנסקי, שגילה הרבה חמימות וידידות למשפחה הצעירה שנתקה מטוב ונסעה לעתיד בלתי ברור לחלוטין.

השנים הראשונות היו קשות. על עקרת הבית הצעירה נטל להתרגל לתנאי חיים ועבודה, שלא ידעה עליהם מעודה. אולם בכוח אומץ הנעורים וכשרון ההחלטה התגברו על הכל. עד מהרה נפתחה דלת מעונם הקטן והצנוע והחלו לנהור אנשים — תלמידים ומטיפים, שוחרי עברית ומומחים למיניהם, זעיר אנפין של הבית הישן.

הזמנים נשתפרו. הילדים גדלו. כתמיד — אנשים בבית, אנשים מחוץ לבית, נסיעות תכופות לאירופה לראות את העולם. ולפני 17 שנים, כשדוד ילין ואשתו בקרו באמריקה, נפגשו שתי המשפחות. הגברת ילין משכה את הגברת זלצמן לעבודה למען "עזרת נשים", המוסד הראשון והיחיד לחולי־רוח יהודיים בארץ־ישראל, שנוסד על ידי אם הגברת ילין, אשת יחיאל מיכל פינס.

פרק מיוחד מהוה מסעי הזלצמנים לארץ־ישראל. שבע פעמים בקרה הגברת זלצמן בלוית בעלה בארץ, בפעם הראשונה בשנת 1926, ובפעם האחרונה — בשנת 1958, לפתיחת האקדמיה ללשון העברית. מיחושיה של הגברת זלצמן מנעו מזוג הדבקים־בישראל לפקדה — לפי שעה, אך הם ערים לכל הנעשה בארץ והם חיים מרחוק את חייה: יסוריה — יסוריהם, ושמחתה — שמחתם.

תו אופייני למרצה של הגברת זלצמן הוא שבגיל גבוה החלה לצייר והגיעה להשגים נכבדים ואף הוצגה תערוכה מיצירותיה.

נאום ליובל הע"ה *

ידידי!

זאת היא הפעם הראשונה בחיי שיום הולדתי לא עבר בלי שימת־לב על ידי מישהו מלבד בני משפחתי הקרובים ביותר. ואף בני משפחתי, בדעתם את חוסר־התלהבותי לחגיגות יום־הולדת, מעולם לא הפריזו בהן. לא משום שאני חושב שיש איזה דבר בלתי־נכון בקיום ימי הולדת. אדרבה, אני אמנם מאמין כי לפי קצב החיים המודרניים, שבהם שקועים אנו ראשנו ורובנו בעסקינו ובמקצועותינו, יש חשיבות רבה לעשות חשבון הנפש, לכל הפחות אחת בשנה, להתישב, לשים לב למרחק שהגענו אליו בדרך חיינו הנורמליים. אחרי ככלות הכל מי מאתנו יכול לומר באמת ובתמים שאלו ניתנה לו האפשרות להניע את מחוג השעון אחורנית היה עושה דברים מסוימים באופן אחר ממה שעשה, או באופן קצת יותר טוב ממה שעשה.

וכשאנו באים להרהר בכל זה יש סכויים שהיינו מנצלים את ההזדמנות האפשרית שהשנה הבאה מגישה לנו — לנסות לתקן כל מה שעדיין ניתן לתיקון, או לכל הפחות להשתדל להמנע משגיאות שעשינו בשנה החולפת. והלא אלה הם דברי נעים זמירות ישראל מלפני אלפים שנים: "למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה". במשמעות זו השתדלתי לחוג את ימי הולדתי הקודמים. מעולם לא חגגתי אותם — ושוב אני חוזר ומדגיש — מפני התנגדות כלשהי אליהם, אלא מפני הרקע של חיי. הרשוני נא לגזול מכם דקות אחדות לספר לכם על אלה.

מעולם לא הייתי נוטה לחגיגות מרובות. נולדתי וגדלתי ברוסיה הצארית, בשנים תוססות מהומות רבות בדברי ימי רוסיה. לא הייתי מחוסן לגמרי למהלכים ולהשפעות השונות שאפיינו תקופה זו. אחת מהן היא שאנו, יוצאי רוסיה, התיחסנו לחיינו ביתר כובד ראש, ביתר רצינות מאשר אתם שהיה לכם המזל להוולד ולגדול בארץ החופש.

גונטר בספרו "בתוככי רוסיה של היום" עומד על נקודה זו עד כמה רציניים הם החיים ברוסיה. "ראו נא", אומר גונטר, "אף לא רוסי אחד ראה מעולם

* ליובלו הע"ה הפתיעו אותו בני־משפחתו בסעודה חגיגית. במעמד זה נאמו פרופ' משה דייוויס (אשר על החגיגה), פרופ' ישראל וכסלר, הסנטור יעבץ ופרופ' מרדכי מנחם קפלן. בעל היובל ענה למברכיו והודה למסובים בנאום הבא (באנגלית. תרגום ד"ר יוסף מרקוס).

סדרת קריקטורות, או שיחק משחק קנסטה או הלך למשתה קוקטייל". ברוסיה הסובייטית, אמר, נמצאים יותר משמונה וחצי מיליון מילים מרובעים ללא שדה גולף אחד. הרושם שמקבלים למקרא דברים אלה הוא שהיחס הרציני לחיים מצד העם הרוסי הוא אך ורק בגלל המשטר הסובייטי. לפי דרך חשיבתי אין זאת אמת לאמתה. שהרוסים לא היו מעולם עם עליז יוכל להווכח כל מי שקורא את הספרות הרוסית, כמו טולסטוי, דוסטוייבסקי, גורקי, צ'כוב. ואין הכרח לפרש זאת שהרוסים אינם מאושרים בחייהם. הם היו מאושרים לפי דרכם הם. אחרי ככלות הכל האושר הוא מצב־רוח יחסי. כל אחד מתיחס לאושר באופן שונה, וזה תלוי בהערכת החשיבויות. מה שהוא אושר לראובן אפשר שיהא שעמום לשמעון. אדם יכול לקבל תענוג וקורת־רוח מדברים יותר רציניים בחיים ממשחק קנסטה או ממשתאות קוקטייל. ברוסיה היו החיים רציניים במידה יוצאת מן הכלל בשנים האחרונות של המאה התשע־עשרה וראשית המאה העשרים. רוב עבודות היסוד למהפכה הרוסית נגד המשטר הצאריסטי נעשו במשך העשור האחרון של המאה התשע־עשרה, והגיעו לנקודת הרתיחה במשך העשור הראשון של המאה העשרים.

המהפכה הראשית, בנגוד למהפכות אחרות, לא היתה תוצאה של תנועה המונית, לא תוכננה על ידי ההמונים. היא בוימה על ידי מה שנקרא ה"אינטליגנציה הרוסית". ההמונים נשארו בבערותם. תשעים אחוז, ואולי יותר, לא ידעו קרוא וכתוב, בצאר ראו את דמות האב! נעשו נסיונות אחדים על ידי האינטליגנציה להסית, להמריד את ההמונים נגד המשטר, אבל הם לא הצליחו במדה רבה. משום כך רכזו את כל מאמציהם בנוער. עלונים, כתבי־עת, קונטרסים, כרוזים וספרים פורסמו על ידי תנועות המחתרת וחולקו בין הנוער, שיקחו חלק במערכה לחופש. נערים ונערות צעירים, בשנות ה"עשרה" המוקדמים, שבמדינה זו עדיין משחקים משחקי "שוטרים ושודדים" או מקפצים על חבל, שם, ברוסיה, כבר היו נושאים ונותנים בבעיות עולמיות בדרך כלל, ובמצב הפוליטי ברוסיה במיוחד. הבילוי האהוב ביותר בין זאטוטים אלו היה להתאסף ולהתווכח על בעיה שהוצאה מתוך אחד מספרי מקסים גורקי:

Зачем люди живут на белом свете

פירושו: מה היא תכלית החיים, מה פשרם? כמעט שלא היתה לצעירים אלו תקופת ילדות. אין פלא שאחד ממשוררי רוסיה שר באחד משיריו: "אשרי הגבר אשר היה צעיר בימי עלומיו".

אני הייתי מושפע משתי השפעות — השפעת המגמה הכללית ששררה בתקופה ההיא, והשפעת בית אבא, בית של יהודי אדוק קיצוני. בגיל של

שתים עשרה כבר הייתי בקי בתנ"ך כמעט על פה והתיחסתי לספר הספרים באופן מאד רציני. אבי ז"ל, איש מסחר מצליח באותו הזמן, היה למדן מופלג והוא דאג לזה שאקדיש רוב זמני ללימוד התלמוד. וכתוצאה מזה לא רק שעברתי על רוב מסכתות התלמוד עם הפירושים המסורתיים רש"י והתוספות בגיל שמונה עשרה, אלא גם גמרתי את החלק הראשון של יורה דעה, וכבר ראו אותי אנשים כ"ערב רב". ובאותו הזמן הייתי בולע כל ספר השכלה שהיה מזדמן לידי. הייתי צריך להסתיר את ספרי ההשכלה מתחת לכרכים הגדולים של הגמרא או היורה דעה. וכמה שיהא דבר זה מוזר — באותו הזמן קראתי בגלוי את הספרות הרוסית.

בינתיים קרה מקרה שראוי להזכירו משום ההשפעה שעשה עלי. בזמן ההוא היה הנוהג של המשטרה הבלשית לשלוח את האסירים הפוליטיים, אחרי שסיימו את תקופת מאסרם, לעיירה קטנה, במקום שהשוטרים המקומיים יכלו להשגיח עליהם באופן יותר מדוייק. וכך קרה שאיש צעיר, שנון ומצטיין, בוגר האוניברסיטה של אודיסה, שלמד תורת המשפטים יותר בתור הסוואה למפעליו הפוליטיים, נשלח לעיירתנו. העיירה היתה קרובה לגבול האוסטרי, והמהפכן הזה לא איבד אף רגע. חיש מהר יצר מגע עם אדם אחד שתפקידו היה להבריח אנשים, שלא יכלו לעזוב את הארץ באופן חוקי, מעבר לגבול אל אוסטריה. מזמן בואו אל עיירתנו היה ביתו של מהפכן זה מעין נקודת קפיצה להרבה מחבריו שהיו חשודים על ידי השוטרים, ואחדים מהם שהצליחו להמלט מבית הסוהר במשך הלילות הובריחו מעבר לגבול אל אוסטריה. כדי לפרנס את עצמו ואת אשתו התחיל לתת שעורים פרטיים. אבל הוא דרש מחיר גדול — שלשה רובלים לשיעור, שבימים ההם היה נחשב מחיר מופקע מאד. הורי הרשו לי לקחת שיעור אחד לשבוע. אולם נראה שמן היום הראשון נמצא איזה קשר בינינו, דבר שעלה בקנה אחד בינינו. אחרי שנים, שלשה שיעורים עמד על כך שאקח ששה שיעורים בשבוע במחיר שיעור אחד, כי ידע שהורי לא ישלמו יותר משלשה רובלים. היו ימים שהייתי מבלה בביתו שתים, שלוש שעות. תחת הדרכתו קראתי את הספרות הרוסית המובחרת וספרות עולמית בתרגום רוסי. הוא למדני גרמנית, קרא אתי קטעים מכתבי שילר במקורם. הוא הכניס אותי ליצירות מארכס, אנגלס, לוול — ואל תערבבו כל זה עם בולשביזם. אם זכרוני אינו מטעני היה זה לפני הפירוד בין פלכנוב ולנין, כשהמפלגה הסוציאל־דמוקרטית נפרדה לשנים — הבולשביזם בהנהלתו של לנין והמנשביזם בהנהלתו של פלכנוב. הצעיר הזה היה מנשביק נלהב. אני נתקשרתי אליו בכל לבי וקשר זה נמשך כשלוש שנים, עד היום אשר ביתו הוקף ע"י המשטרה שעצרה אותו עם אשתו. הם הוצאו מעיירתנו והושלכו

אל מה שהיה נקרא מצודת קיוב — מבצר שנהפך לבית סוהר מפלצתי, בדומה ללוביאנקה שהקימו הבולשביקים כאשר תפסו את השלטון.

מכיון שאני הייתי המבקר היותר שכיח בביתו ידעתי שבמוקדם או במאוחר יבקרו השוטרים גם אותי, היה זה מאורע יום־יומי שהשוטרים עשו בדיקות בבתים פרטיים וחיפשו ספרות בלתי־חוקית — ספרים שלא אושרו על ידי הצנזורה. אני הצלחתי מהר להסתיר אי־אלו ספרים כאלה, שרפתי, השמדתי עלונים וקונטרסים, וכאשר באו סוף סוף השוטרים ועשו בדיקה קפדנית בבית לא מצאו שום דבר פסול. למותר להגיד שלכל השאלות בנוגע לכל מה שראיתי ובחנתי בביתו של הצעיר הזה בכל הימים ההם עשיתי עצמי כחרש ואלם לא יפתח פיו. זאת היתה לי חוויה גדולה בהחלט. בפעם הראשונה בחיי הוצגתי פנים אל פנים בפני המציאות ונוכחתי לדעת מה פשר הדבר לחיות במדינת־משטרה.

בגיל 21 התאהבתי בבחורה היפה ביותר, לא רק בעיירתי אלא גם בשטח של מאות מילים סביב, ונשאתי אותה לאשה.

אחר חתונתנו התחלנו מיני ואני לתכנן את עתיד חיינו. הדבר הראשון שעשינו היה במבט לדור הבא. העתקנו דירתנו לעיר גדולה יותר, עיר שבה היה גימנזיום. אבל חיש נוכחנו כי הסכוי להתקבל לגימנזיום לנער או נערה יהודיים הוא כמעט אפס. באותה העיר היה במקרה גימנזיום פרטי שהיה מאושר על ידי הממשלה, וכל תלמיד שסיים גימנזיום זה היה ראוי להכנס לאוניברסיטה. אבל מנהלי הגימנזיום דרשו מחיר גבוה — אלף רובל לתלמיד. מיני ואני שלא היינו בעלי אמביציות ביותר בנדון זה הסתפקנו לקנות רק שני מקומות, ושלמנו בעדם אלפים רובלים. ומה קרה? כשתי שנים אחר־כך לקחה הממשלה בחזרה את הרשיון. זה היה לאמתו של דבר הקש האחרון ששבר את גבו של הגמל. מן היום ההוא והלאה התחלנו, מיני ואני, לתכנן תוכניות לעזוב את רוסיה לצמיתות.

ועכשיו ידידי, ספרתי לכם קודם איך מיני ואני התיחסנו בכל השנים הללו לחגיגות ימי־הולדת. אם כן, הלא תשאלו בתמהון: מה נשתנה? מה קרה? מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? והנה תשובתי: אלף: בנינו תכננו כל פרט ופרט של ערב זה בזמן שמיני ואני היינו באירופה, והם עשו זאת במדה גדושה של אהבה וחבה, עד שהיינו רואים את עצמנו כפויי־טובה עד למאוד אילו גרמנו להם אכזבה. ובית: ערב זה הוא יום הודיה יותר מיום חגיגה, יום הודיה על יותר מציון־דרך אחד בחיינו. יום הולדתי הוא רק אחד מציוני דרך אלו, והוא בעל חשיבות פחות ביותר. מה שחשוב יותר היא העובדה ששנה זו היא שנת החמשים שלנו בארץ זו. תמיד הרגשתי שאנו,

שבאנו לארץ זו מתוך בחירה חופשית, מעריכים ומוקירים את ארצות הברית יותר מאלה שנולדו וגדלו במדינה זו. אלה האחרונים עלולים להתיחס למדינה באופן פרוזאי, בו בזמן שמיני ואני חושבים זאת כזכות מיוחדת, זכות שחיינו כאן, בחופש, בחרות מפחד, זכות לגדל ילדים שיש להם אפשרויות שוות עם יתר האוכלוסיה. זכורני איך נתרשמתי זמן מועט לאחר שבאתי לארץ זו כאשר ראיתי בפעם הראשונה את הסמל של אוניברסיטת ייל, זה המוסד הגדול של חנוך גבוה, מבליט בכל דברי דפוס שלו את שתי המלים העבריות "אורים ותומים". זכורני את התרגשותי הגדולה כאשר למדתי שעל פעמון החרות בפילדלפיה חרותות המלים: "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה" — פסוק מספר ויקרא. לפי דרכי מחשבתי כתובת זו היא המחמאה היותר גדולה שאבות המדינה נתנו לנו, היהודים. לא רק שהודו בזה שאנו היהודים היינו בין הראשונים — אם לא הראשונים ממש, במלחמה לחרות, אלא, מה שהוא יותר רב־משמעות הוא שלפני אלפי שנה, בזמן שחוק הג'ונגל שרר בכל תקפו, אנו היהודים הצהרנו את עקרון השויון בכל דבר לכל נברא בצלם, כמו שכתוב: "תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם", "חוקת עולם לדורותיכם", לכל הזמנים, לכל הדורות.

אנו באנו לארץ זו בשנת 1908, וכמו שתוכלו לצייר לעצמכם, מצבנו לא היה קל לזמן מה, ביחוד שמבחינה חומרית חיינו, מיני ואני ברוסיה "על חלב הארץ". למעשה, כאשר באנו לארץ זו נסענו כל הדרך במסילת ברזל ובאניה מסוג שני, שהיה דבר בלתי־שכיח אצל מהגרים בימים ההם, ובמשך לילה אחד נשתנה קנה־המדה של חיינו מן הקצה אל הקצה. אולם הבעייה שלי היתה לא רק המאבק על התקדמות במסחר, אלא להפך. עשיתי את הדבר הבלתי־מקובל ביותר מבחינה מסחרית — מאבק נגד מסחר, שלא לתת למסחר לבלוע את כל האינטרסים שלי, שלא להעשות עבד למסחר במקום אדון לו. מיני ואני התמרדנו נגד הנטיה לעשות מסחר ורכוש מטרה בפני עצמה, במקום אמצעי להשגת מטרה, אמצעי לחיות חיים מתאימים לדרכי חיינו, לערכי חיינו.

הודיה אחרת, שאולי בושה לבוא, הודיה בעד ציון־הדרך החשוב ביותר בחיינו, הוא יום השנה של חתונת־הזהב שלנו. אני מעריך מאד את זכותי וזכות בני משפחתי שהיתה לי מיני, חברתי בחיים, מבצר־עוז בכל השנים הללו. הנני אסיר־תודה מאד שעכשיו, אחר חמשים ושלש שנות נישואין לא רק לא הופחתה אהבתנו אלא גדלה ועמקה במשך הימים. הני אסיר־תודה למיני בעד טפוס הבית שהקימה בשבילנו. בית־דירה איננו רק חדרים אחדים מלאים רהיטים, ואפילו יהיו מן היקרים ביותר. דירה היא ביטוי, ביטוי של

האנשים הגרים בה, ולמיני התהלה שביתנו היה בית ועד פתוח לרווחה לחכמים, לעניינים רוחניים, תרבותיים, קהלתיים, עניינים שהיו תמיד יקרים וקרובים כל כך ללבות שנינו.

ועכשיו דבר לבנינו היקרים: אין די מלים בפינו להביע לכם את תודתנו על כל המאמצים שעשיתם כדי לאפשר קיומו של ערב זה, ערב יפה כל כך, ואף על פי שאמכם ואני לא היינו בכלל מלאי התלהבות כאשר שמענו על זה בראשונה, הננו שנינו נרגשים מאד בעומק לבנו ממה שעשיתם. פעלכם הוא מעשה אהבה שיישאר תמיד לעינינו מקור לא־אכזב של נחת ושביעת רצון.

ובסוף אני רוצה לברך בשם מיני ובשמי את הברכה המסורתית־העתיקה: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

תקונים

עמוד	שורה	נדפס	צ"ל
7	3	שלוש מאות	300 עד 400
9	1	החיים היהודיים	חיי היהודים
21	3	שכמותך	שכמותו
35	7	נסחפתי	נספחתי
75	1 מלמטה	* בסדר אלף־בית של תאריכיהן	* לפי סדר תאריכיהן
107	8	ידידי	ידיד
126	11 מלמטה	לידיי	לידידי
156	14	גיוסום	ניוסום
273 אחרי	8		שמחה זאב זאלצמאן
319	12 מלמטה	קלב	קסב
395	14	וסכמנו	וסמכנו
414	6 מלמטה	ול	על
416	2 מלמטה		ההערות שיכות לעמוד 414
432	9	ביאליך	ביאליק
527	2	זאלצמאן	זאלצמאן *
553	4 מלמטה	ילין	ילון

INTRODUCTION

For those who don't read Hebrew, the book spans my experiences as a Jew and as a devotee of Hebrew literature over a period of forty five years.

Chapter One contains autobiographical sketches, recollections of life in the small Ukrainian town where I was born, raised and educated. It closes with the account of my marriage and our emigration to America in 1908.

Chapter Two is a collection of literary pieces, articles which were written at the time, and which have appeared in various Hebrew Periodicals. Among them are accounts of cherished meetings with the giants of Hebrew literature — Bialik and Shneur. The writings of Yaakov Klatzkin, Chaim Tchernowitz and Mordechai M. Kaplan are briefly reviewed.

In Chapters Three and Four appear letters selected from the many hundreds that I have exchanged during my lifetime. This correspondence sheds light on many facets of Jewish life in Israel and America.

Chapter Five is devoted to the Herzliah Teachers Institute, with which I was closely associated for many years. My interest in Jewish education and the belief in its importance were formed at an early stage and have become even stronger with the passage of time.

Chapter Six was written out of love of the Hebrew language, which I learned as a child and which has nurtured and sustained me to this very day. I am happy and proud that the building of the Academy of the Hebrew Language in Jerusalem will be named for my wife and me. When I decided to write this book, there was never any doubt in my mind as to the language in which it would be written. My only regret is that many of those I love will be unable to share these experiences with me in the language in which they were lived. For them this page is intended.

W.S.S

WILLIAM S. SALZMAN

IN RETROSPECT

MEMOIRS, VIEWS AND REVIEWS

Published by The Jubilee Book Committee

JERUSALEM, 1970

WILLIAM S. SALZMAN / IN RETROSPECT